

กัจจายนมูล แปล

พร้อมทั้งอุทาหรณ์

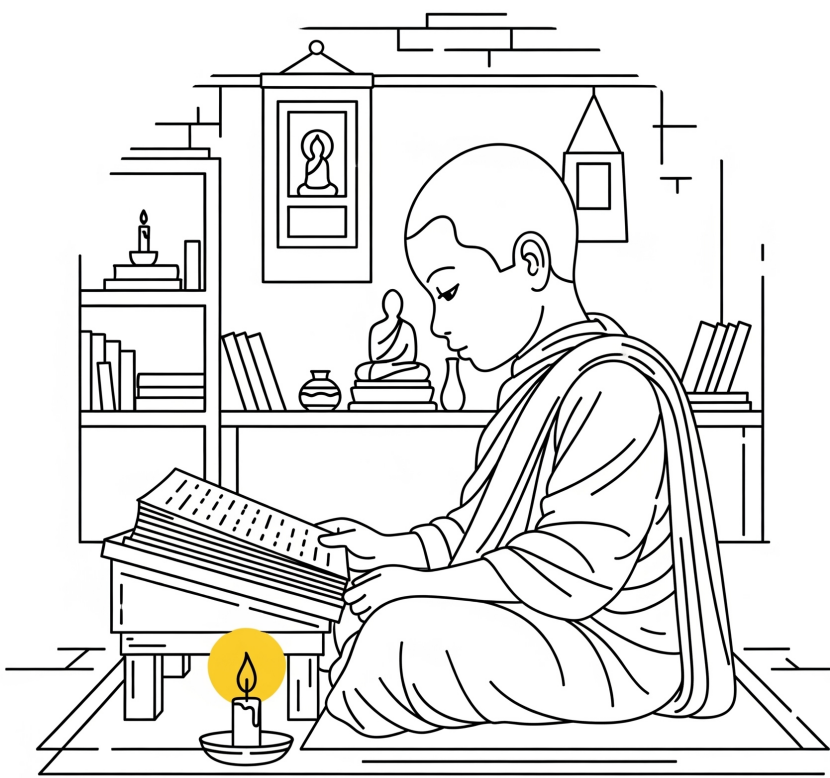

พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร.
(สุชาติ กิตติปัญญา ป.ธ.๘, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.)

พศ.ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌนรงค์
ศศ.บ., บธ.ม., ศน.ม., พธ.ด.

กัจจายนมูล แปล

พร้อมทั้งอุทาหรณ์

พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร.

(สุชาติ กิตติปัญโญ ป.ธ.๘, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.)

พศ.ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌนรงค์

ศศ.บ., บธ.ม., ศน.ม., พธ.ด.

กัจจายนมูล แปล พร้อมทัฬหุทาหรณ์

จัดทำโดย : พระธรรมมวชิราจารย์, รศ.ดร.

ผศ.ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชนรงค์

จัดทำต้นฉบับ : อาจารย์ยุทธนา ปรีชาโน ป.ธ.๙

พิสูจน์อักษร : ผศ.ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชนรงค์

ออกแบบปก : พระธรรมมวชิราจารย์, รศ.ดร.

รูปเล่ม : นายเฉลิมชัย มาลีรอด

ลิขสิทธิ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย
เลขที่ ๑๐ หมู่ที่ ๔ ตำบลรางพิบูล อำเภอกำแพงแสน
จังหวัดนครปฐม

คณะกรรมการกลั่นกรองผลงานวิชาการ (Peer Review):

รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล

ศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อนมโน

รองศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน

ISBN : 978-616-629-136-0

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พุทธศักราช ๒๕๖๘

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : J.print 94 ถนนมหาราช แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๐๘๐-๒๘๙-๑๕๕๕

คำปรารภ

อนุสนธิจากคำริที่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม อดีตเจ้าคณะใหญ่หนกลาง อดีตเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม วรวิหาร และอดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษา พุทธโธสม นครปฐม ได้นิพนธ์ทัศนะแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาภาษาบาลี ปรากฏในคำนำ คำปรารภ ผลงานคัมภีร์หลักภาษาบาลีที่ท่าน ปรีวรต แผล ตีพิมพ์เผยแพร่หลายวาระโอกาส ใจความตอนหนึ่งว่า

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นับแต่โบราณมาบูรพาจารย์ กำหนดคัมภีร์ (หนังสือ) ที่ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาเรียกว่า “วงศ์ปริยัติ” หมายถึงการศึกษาพระปริยัติไปตามลำดับวงศ์ของคัมภีร์ คัมภีร์ที่ท่านจัดเป็นหลักสูตรใช้ศึกษาแบบวงศ์ปริยัตินี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคัมภีร์

กลุ่มที่หนึ่ง

กลุ่มคัมภีร์หลักภาษาและหลักวรรณคดีบาลี กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น ๔ คัมภีร์หลัก คือ

๑. วैयाकरण หรือ ศัพท์ศาสตร์ คือ คัมภีร์ไวยากรณ์หลักภาษาบาลี เช่น คัมภีร์ กัจจายณะ คัมภีร์โมคคัลลานะ คัมภีร์สัททนีติ และคัมภีร์ปริวาร

๒. อภิธาน หรือ นิษัณฑุศาสตร์ คือ คัมภีร์พจนานุกรมศัพท์บาลี เช่นคัมภีร์ อภิธานปัปปีกา

๓. ฉนท หรือ ฉันทศาสตร์ คือ คัมภีร์ที่แสดงหลักการประพันธ์ฉันทลักษณ์ ภาษาบาลี เช่น คัมภีร์วุดโตทัย

๔. อลงการ หรือ เกฏฐศาสตร์ คือ คัมภีร์แสดงถึงอรรถรส ความไพเราะ เพราะพริ้งของภาษาบาลี ทั้งชนิดร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น คัมภีร์สุโธธาลังการ

กลุ่มที่สอง

กลุ่มคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์บาลีอื่น ๆ

- พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธสาวก
- อรรถกถา เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎก
- ฎีกา, อนุฎีกา เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความพระไตรปิฎก อรรถกถา

คัมภีร์กลุ่มที่หนึ่ง คือ คัมภีร์สหททาวิเสส แสดงหลักภาษาเป็นเสมือนหนึ่งกุญแจดอกสำคัญที่จะไขความของคัมภีร์กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก กุลบุตรผู้มีฉันทะอย่างแรงกล้าปรารถนา จะศึกษาพระไตรปิฎกจะต้องศึกษาคัมภีร์กลุ่มที่หนึ่งนี้ให้มีความรู้แตกฉานเชี่ยวชาญทั้ง ๔ คัมภีร์ จึงจะถือว่ามีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะไปศึกษากลุ่มคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก หากมิได้ศึกษาคัมภีร์กลุ่มที่หนึ่งให้เชี่ยวชาญแตกฉานแล้ว เมื่อไปศึกษาคัมภีร์กลุ่มที่สองจะเกิดความอึดอัดในการแปล ลังเลสงสัยในความหมายดังพระโมคคัลลานมหาเถระผู้ปรีชาเชี่ยวชาญหลักภาษาบาลี ได้แสดงไว้เป็นคาถาว่า

โย นิรุตติ น สิกเขย

สิกขนโต ปิฎกตตย

ปเท ปเท วิกขเขย

วเน อนนธโคช ยถา

(โมคคัลลานปญจิกา)

ผู้ใด ไม่ศึกษาหลักภาษาให้แตกฉาน ผู้นั้น เมื่อไปศึกษา
พระไตรปิฎก จะสงสัยทุก ๆ บท ดังช้างตาบอดเที่ยวไปในป่า ฉะนั้น

นิรุตติบ่อขีดเขียน หวังเพียงเพียรเรียนพระไตร

ทุกทุกบทย่อมสงสัย ดุจช้างไพรไร้ดวงตา

แนวคิดดังกล่าวนี้ เป็นแรงบันดาลใจให้เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ จัดตั้งสถาบันเพื่อการศึกษาภาษาบาลีแบบ “วงศ์ปริยัติ” ผสมผสานให้กลมกลืนเข้ากับการศึกษาภาษาบาลี ของคณะสงฆ์ ใช้หนังสือมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ เป็นต้นตำราเรียนสำหรับผู้เริ่มต้น โดยใช้ชื่อว่า “สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส” เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ที่วัดมหาสวัสดิ์ นาคพุฒาราม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ได้แสดงเจตนาปณิธานสำคัญในการสร้างสถาบันการศึกษาจัดการเรียนการสอนบาลี ตามความคิดอุดมการณ์และปณิธาน อันตั้งมั่นไว้ดีแล้ว พร้อมกันนั้นก็ได้วางแนวทางการศึกษาสำหรับเยาวชนเพื่อผลิตศาสนทายาทในโลกอนาคต จึงเป็นที่มาของ “มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรญาณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย”

พระปริยัติธรรมคือ รากฐานแห่งพระสังฆธรรม

พระปริยัติธรรม ได้ชื่อว่าเป็นรากฐานของพระพุทธศาสนา เพราะบางกาลสมัย พระปฏิเวธธรรมและพระปฏิบัติธรรมบางครั้งก็มี บางครั้งก็ไม่มี เช่น หลังพุทธปรินิพพาน ไม่นาน ยังมีภิกษุผู้ทรงปฏิเวธธรรม คือ ผู้บรรลุธรรมมีเป็นจำนวนมาก ก็สามารถชี้แจงบอกได้ว่า “ภิกษุนี้เป็นปฤชชน หรือ อริยชน” สำหรับภิกษุผู้ปฏิบัติบางครั้งก็มีมาก บางครั้งก็น้อย จึงถือเป็นประมาณมิได้ ผู้เป็นบัณฑิตเมื่อศึกษาพระปริยัติธรรมเล่าเรียนพุทธพจน์คือ พระไตรปิฎกแล้ว ย่อมสามารถยังพระปฏิบัติธรรมและพระปฏิเวธธรรมทั้งสองให้บริบูรณ์ได้ พระอัครวงษ์สมมหาเถระ (ดูรายละเอียดใน สัททนิติ สุตตมาลา ฉบับแปลโดย คณาจารย์ มจร วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นคร หน้า ...) ได้ยืนยันไว้ว่า

“... เมื่ออักษรที่จารึกลงบนแผ่นหิน เพื่อเป็นลายแทงสำหรับสังเกตให้รู้ถึงขุมทรัพย์ ยังไม่เลือนหายไปตราบใด ขุมทรัพย์ ก็ยังชื่อว่าไม่สูญหายไปตราบนั้น ดังนั้น เมื่อพระปริยัติธรรมจุลกายแห่งสมบัติ คือบาลีพระไตรปิฎกยังคงอยู่ตราบใด พระพุทธ ศาสนา คือ ขุมทรัพย์ พระธรรมคำสอน ก็ชื่อว่ายังไม่อันตรธานไป ตราบนั้น

ดังนั้น พระปริยัติธรรม คือ การศึกษาเล่าเรียนบาลีพระไตรปิฎก รักษาสืบทอด คัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก รวมทั้งการสังคายนาตรวจสอบความบริสุทธิ์ถูกต้อง มิให้บาลีพระไตรปิฎกผิดพลาดคลาดเคลื่อน จึงเป็นรากฐานแห่งการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาได้อย่างมั่นคง

งานสร้างมหาวิทยาลัยเถรวาทราชวิทยาลัย

พระธรรมวชิราจารย์ และรศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ซึ่งเป็นผู้รับแนวความคิดนโยบายที่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้เริ่มดำเนินการเพื่อเป็นการรักษา สืบทอด ต่อยอดการศึกษา คัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก และมูลค่าเพิ่มให้กับการเรียนการสอนบาลี จึงได้มีแนวคิดจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาบาลีแผนใหม่ ประกอบกับมี พระราชปฤจฉา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเผด็จถามสมเด็จพระสังฆราชและคณะสงฆ์ ความว่า “จะส่งเสริมการเรียนการสอนพระบาลีอย่างไรให้เข้าถึงพระไตรปิฎก” พระธรรมวชิราจารย์ และรศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล จึงได้นำพระราชปฤจฉามาเป็นแนวทาง ในการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรการศึกษาบาลี ตั้งชื่อโครงการว่า โครงการจัดสร้างโรงเรียน ศากยบุตรสามเณรสีหะ Pali English Program

(๖)

ความทราบถึงฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเอกอัครพุทธศาสนาปฐมกษัตริย์ มีพระราชศรัทธาประสงค์จะทรงอุปถัมภ์โครงการจัดสร้างโรงเรียนศากยบุตรสามเณรสีหะ Pali English Program ที่พระธรรมวชิราจารย์ และรศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ได้ดำเนินการพัฒนา ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานนามให้ใหม่ว่า «มหาวิทยาลัยสงฆ์เถรวาทราชวิทยาลัย»

ด้วยคุณเป็นอเนกประการ ที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะสงฆ์ไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระพุทธศาสนาบำเพ็ญกิจน้อยใหญ่ทั้งที่เป็นอรรถประโยชน์ ประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ ประเทศชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้วยพยานภาพแห่งธรรมทานนี้ จงสัมฤทธิ์ประสิทธิ ผลเพิ่มพูนบารมีธรรมยิ่งขึ้นไปในสัมปรายภพแด่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสุมมหาเถร) สมดังเจตนาปรารถนาทุกประการ เทอญ ฯ

พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร.

รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล

คำนำ

พระภิกษุสามเณรผู้เฝ้าการศึกษาพุทธวจนะ บรรณานาที่จะธำรงรักษาพระปริยัติศาสนา จำต้องศึกษาภาษาบาลีที่เรียกว่า มูลภาษา ให้เชี่ยวชาญแตกฉาน ภาษาบาลีนี้ นับว่าทรงพลังความขลัง และมีพหุปาฏิหาริย์ไพศาล พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาจักอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ไปเจริญพุทธศาสนาบ้าง สวดมนต์บ้าง นั้นหมายถึงการนำเอาภาษาบาลีที่เป็นพุทธวจนะไปเจริญ เพื่อความเป็นสิริมงคล

การศึกษาพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ สายคันถธุระ และสายวิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาที่เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสัจธรรม ทั้งโดยตรงและอ้อมอันจะนำไปสู่การบรรลุธรรม ในสมัยนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมก็ก้าวหน้าทัดเทียมกับการศึกษาทั่ว ๆ ไปในโลก หลักสูตรที่สอนในปัจจุบันมีผู้นิยมศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นจำนวน หลักบาลีไวยากรณ์ จึงมีความสำคัญเป็นเสมือนหนึ่งกุญแจไขคลังพระปริยัติสัทธรรม นำเข้าสู่กระบวนการสืบสวนพระพุทธศาสนา คือ การศึกษา ปฏิบัติ สัมผัสผล เผยแผ่ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา

คัมภีร์ไวยากรณ์ฉบับนี้เป็นหลักของภาษาบาลีฉบับหนึ่ง ที่มีชื่อเสียงมาก และถือกันว่าเป็นต้นแบบของวิชาบาลีไวยากรณ์ทั้งหลายในอดีต มีอยู่ด้วยกัน ๓ สาย คือ

- สายกัจจายนะ
- สายโมคคัลลานะ
- สายสัททนีติ

การเรียนสูตรมูลกัจจายน์นั้น ผู้เรียนต้องท่องสูตรให้ได้แม่นยำเสียก่อนเพราะวิธีทำตัว เช่น แจกนาม อาชยาต กิตก์ สมาส ตัทธิต จะต้องอ้างหลักเกณฑ์ คือสูตรทุกครั้ง จะทำตัวลอย ๆ โดยไม่มีที่ไปที่มา ไม่ได้อ้างสูตร มิได้นำเอาคัมภีร์อันเป็นมูลราก เช่น กัจจายนะรูปสัทธิต มาเป็นหลักสูตรเพื่อศึกษาให้สูงยิ่งขึ้นไป ทำให้ความรู้หลักภาษาบาลีของผู้ศึกษาภาษาบาลีอยู่ในระดับที่ไม่กว้างขวาง เมื่อถึงคราวจะวินิจฉัยศัพท์บาลีจากพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ ทำให้เกิดความอึดอัด สงสัย ยังไม่ปลอดโปร่งโล่งใจเท่าที่ควร ขอขอบคุณในความวิริยะของอาจารย์ยุทธนา ปรีชาโน ป.ธ.๙ ที่ได้จัดทำต้นฉบับเพื่อพิมพ์เผยแผ่เป็นวิทยาทาน หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาภาษาบาลีสืบไป

พระธรรมวชิราจารย์ และคณะ

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๗)
สารบัญ	(๘)
คาถาแสดงความนอบน้อม	(๙)
สนธิ กัณฑ์ที่ ๑	๑
สนธิ กัณฑ์ที่ ๒	๕
สนธิ กัณฑ์ที่ ๓	๑๑
สนธิ กัณฑ์ที่ ๔	๑๕
สนธิ กัณฑ์ที่ ๕	๒๒
นามกัปป กัณฑ์ที่ ๑	๒๖
นามกัปป กัณฑ์ที่ ๒	๗๑
นามกัปป กัณฑ์ที่ ๓	๙๓
นามกัปป กัณฑ์ที่ ๔	๑๒๕
นามกัปป กัณฑ์ที่ ๕	๑๔๓
สมาสกัปป กัณฑ์ที่ ๗	๑๕๒
ตัทธิตกัปป กัณฑ์ที่ ๘	๑๘๐
อาขยตกัปป กัณฑ์ที่ ๑	๒๒๑
อาขยตกัปป กัณฑ์ที่ ๒	๒๓๑
อาขยตกัปป กัณฑ์ที่ ๓	๒๔๓
อาขยตกัปป กัณฑ์ที่ ๔	๒๕๔
กิพพิธานกัปป	๒๗๐
กัณฑ์ที่ ๑	๒๗๐
กิตก กัณฑ์ที่ ๒	๒๘๗
กิตก กัณฑ์ที่ ๓	๒๙๖

กิตก์ กัณฑ์ที่ ๔	๓๑๐
กิตก์ กัณฑ์ที่ ๕	๓๑๘
อุณาภิกับปี กัณฑ์ที่ ๖	๓๒๖
การกกับปี กัณฑ์ที่ ๖	๓๖๘
ดัชนี	๓๙๓
บรรณานุกรม	๔๔๙

คาถาแสดงความนอบน้อม

เสฏฐจันตฺโลกมhitํ อภิวันทียคํ
พุทธมจ ธมมมถํ คณุตตมมจ
สตุฏฐสฺส ตสฺส วจนตถวโร สุโพธิ
วกุขามิ สุตตฺติตเมตถ สฺสนธิกปโป.
เสยฺยณชินเริตนเยน พุธา ลภนฺติ
ตถจาปิ ตสฺส วจนตถสุโพธเนน
อตถมจ อกฺขรปเทสุ อโหมภาวา
เสยฺยตถิกโก ปทมโต วิวโร สฺสณฺณเย.

ข้าพเจ้า ขออภิวาทซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้เลิศ ผู้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกสาม ซึ่งพระธรรมอันงามล้นมีได้ และซึ่งหมู่แห่งพระอริยสงฆ์ผู้ทรงคุณอันสูงสุด จักกล่าวซึ่งสนธิกัปอันงาม ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สูตรในบาลีไวยากรณ์นี้ เพื่อความเข้าใจดีซึ่งอรรถแห่งพระพุทธวณะอันประเสริฐ ของพระศาสดาพระองค์นั้น.

อีกประการหนึ่ง ผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมได้ความอันประเสริฐ โดยนัยพระแห่งดำรัสอันพระชินพุทธเจ้าทรงตรัสไว้, มีความรู้ดีซึ่งอรรถแห่งพระดำรัสของพระองค์ เพราะจะไม่หลงอรรถในอักขรบททั้งหลาย ขอบัณฑิตผู้มีความต้องการพระธรรมอันประเสริฐ ผู้มีบทอันรู้แล้ว พึงตั้งใจศึกษาอักขรบทมีประการต่าง ๆ เกิด.

หมายเหตุ: เข้าใจว่า คาถานี้เป็นของอาจารย์กัจจายนะผู้แต่งสูตร

สนธิ กัณฑ์ที่ ๑

(๑) อดฺโถ อกฺขรสนฺธยาโต.

อ.เนื้อความ เป็นเนื้อความอันบุคคลรู้ได้ด้วยอักษร.

เนื้อความแห่งถ้อยคำทั้งปวง อันบุคคลย่อมรู้ได้ด้วยอักษรทั้งหลายเท่านั้น. เพราะเมื่ออักษรวิบัติ การจะรู้เนื้อความเป็นของยาก, เพราะเหตุนั้น ความเป็นผู้ฉลาดในอักษร จึงมีอุปการะมากในพระสูตรทั้งหลาย.

(๒) อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาฬี.^๑

อ. วรรณะ ท. ๔๑ ตัว มี อ เป็นต้น มินิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อว่า อักขระ ย่อมเป็น.

ก็แม้อักษร ท. นั้นแล มี อ เป็นต้น มินิคคหิตเป็นที่สุด ๔๑ ตัว มีประโยชน์มากในพระสูตร ท. อักขระเหล่านั้น คือ อ อา อิ อี อุ ฤ โอ, ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อ ชื่อว่าอักขระ

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่าอักขระ ย่อมมีในสูตรไหน?

ว. ย่อมมีในสูตรว่า อดฺโถ อกฺขรสนฺธยาโต.

(๓) ตตฺโถทนต์ตา สรา อฏฺฐ.^๒

ในอักขระ ๔๑ ตัว เหล่านั้นหนา อ. อักขระ ท. ๘ ตัว มี อ เป็นต้น มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่าสระ ย่อมเป็น.

อักขระ ๘ ตัว เหล่านี้ คือ อ อา อิ อี อุ ฤ โอ ชื่อว่าสระ

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า สระ ย่อมมีในสูตรไหน?

ว. ย่อมมีในสูตรว่า สรา สเร โลป.

(๔) ลหุमतฺตา ตโย รสฺสา.^๓

วรรณะมาตราเบา ๓ ตัว ชื่อว่า รัสสะ. ในสระ ท. ๘ ตัวมี อ อักษร เป็นต้น เหล่านั้นหนา สระมาตราเบา ๓ ตัว ชื่อว่ารัสสะ.

ดังเช่น สระ ๓ ตัว เหล่านี้ คือ อ อิ อุ ชื่อว่า รัสสะ

๑ โมค. ๑/๑ นิตติ. ๑,๒

๒ โมค. ๑/๒ นิตติ. ๓

๓ โมค. ๑/๔ นิตติ. ๔

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า รัสสะ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า รัสสะ มีในสูตรว่า รัสสั.

(๕) อถฺยเณ ทิฆมา.^๔

อ. สระ ท. เหล่าอื่น ชื่อว่า ทิฆะ ย่อมเป็น.

ในสระ ๘ ตัวเหล่านั้น สระ ๕ ตัว เหล่าอื่นจากรัสสะสระ ๓ ตัว ชื่อว่า ทิฆะ.

ตั้งอุทาหรณ์; สระ ๕ ตัว เหล่านี้ คือ อา อี อุ เอ โอ ชื่อว่า ทิฆะ.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ทิฆะ นี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า ทิฆะ มีในสูตรว่า ทิฆิ.

(๖) เสสา พยฺยชนา.^๕

อ. อักษร ท. ที่เหลือ (จากสระท.) ชื่อว่าพยัญชนะ ย่อมเป็น.

อักษรที่เหลือ ยกเว้นอักษร ๘ ตัว มี ก อักษรเป็นต้น มีนิกคหิตเป็นที่สุด ชื่อว่า พยัญชนะ.

ดังเช่น พยัญชนะ ๓๓ ตัว เหล่านี้ คือ ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ, ณ, ต ถ ฒ ฑ, ป ฝ พ ภา ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อ ชื่อว่า พยัญชนะ.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า พยัญชนะนี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า พยัญชนะ นี้ ย่อมมีในสูตรว่า สรา ปกติ พยฺยชนเณ.

(๗) วคฺคา ปณฺจปณฺจโส มนฺตา.^๖

อ. พยัญชนะ ท. มี ก เป็นต้น มี ม เป็นที่สุด ชื่อว่า วรรค ย่อมมี อย่างละ ๕.

บรรดาพยัญชนะเหล่านั้นแล พยัญชนะมี ก เป็นต้น มี ม เป็นที่สุด ชื่อว่า วรรค มีอักษรโดยแบ่งเป็นพวกละ ๕ ๆ. พยัญชนะวรรคเหล่านี้ คือ

ก ข ค ฆ ง,

จ ฉ ช ฌ ญ,

ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ,

ต ถ ฒ ฑ,

ป ฝ พ ภา ม ชื่อว่า วรรค

๔ โมค. ๑/๕ นิตติ. ๕

๕ โมค. ๑/๖ นิตติ. ๖

๖ โมค. ๑/๗ นิตติ. ๗

ป. ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า วคค นี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วคค นี้ ย่อมมีในสูตรว่า **วคคณฺตํ วา วคเค.**

(๘) **อํ อิติ นิคคหิตี.^๗**

อ. พยัญชนะคือ อํ ชื่อว่า นิคคหิต ย่อมเป็น.

พยัญชนะคือ อํ ชื่อว่า นิคคหิต.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนิคคหิต นี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนิคคหิต นี้ ย่อมมีในสูตรว่า **อํ พยัญชนะ นิคคหิตํ.**

(๙) **ปรสมณฺวา ปโยเค.**

**ครั้งเมื่อการประกอบเนื้อความ มีอยู่ อ. ชื่อในคัมภีร์อื่น อันอาจารย์ผู้รู้
สัตตศาสตร์ ท. ย่อมประกอบเข้า.**

ก็แล ครั้งมีการประกอบเนื้อความ ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตได้ว่า โฆส หรือว่า อโฆส,
ก็ชื่อนั้น อันอาจารย์ผู้รู้คัมภีร์สัตตศาสตร์ ย่อมประกอบเข้าในคัมภีร์กัจจายณะแม่นยำด้วย

ในพยัญชนะที่เป็น โฆส และ อโฆส เหล่านั้น พยัญชนะที่มีชื่อว่า โฆส คือ (ที่ ๓ ที่ ๔
ที่ ๕) ของแต่ละวรรค ได้แก่ ค ฆ ง, ช ฌ ณ, ท ฒ ณ, ท ธ น, พ ภ ม และ ย ร ล ว ส ห พ
ชื่อว่า โฆส. พยัญชนะที่ชื่อว่า อโฆส คือ (ที่ ๑ ที่ ๒) ได้แก่ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ และ
ส ชื่อว่า อโฆส.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า โฆสาโฆส นี้ ย่อมมี ในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า โฆสาโฆส ย่อมมีในสูตรว่า **วคเค โฆสาโฆसानํ ตติย
ปจฺมา.**

(๑๐) **ปุปฺพมโร ตมสฺสํ สเรน วิโยชเย.^๘**

พึงแยกซึ่งพยัญชนะอันตั้งอยู่ในเบื้องต้นออกจากสระ.

กุลบุตรผู้ใคร่จะกระทำซึ่งสนธิ พึงแยกสระที่ตั้งอยู่เบื้องหลังพยัญชนะต้นออกจาก
สระ.

ตัวอย่าง... ตตฺตฺรา ยมาทิ = ตตฺตฺร + อยํ + อาทิ แยกพยัญชนะคือ ร ออกจากสระ
อ ด้วยสูตรนี้ ตตฺตฺร + อ + อยํ. ลบสระ อ ข้างหน้าด้วยสูตรว่า สรา สเร โลปี = ตตฺตฺร+อยํ,
ที่ห้สระเบื้องหลังด้วยสูตรว่า ทิฆํ = ตตฺตฺร + आयํ. นำพยัญชนะคือ ร ไปประกอบกับ

๗ โมค. ๑/๘ นิตติ ๘

๘ นิตติ. ๑๘

สระ อา ที่หะด้วยสูตรว่า นเย ปริ ยุตุเต สำเร็จรูปเป็น ตตฺรายํ. ตตฺรายํ + อาทิ อาเทศ
นิคคหิตเป็น ม ด้วยสูตรว่า มทา สเร สำเร็จรูปเป็น ตตฺรายมาทิ.

(๑๑) นเย ปริ ยุตุเต.^๙

นำพยัญชนะที่ไม่มีสระไปสู่อักขระหลัง ในฐานอันเหมาะสม.

นำพยัญชนะหน้า (พยัญชนมโหิตํ) อันไม่มีสระแล่ ไปสู่อักขระหลัง (ปรกขร) ใน
ฐานอันสมควร.

ตัวอย่าง ตตฺราริรติมิจเญย = ตตฺร + อริรติ + อิจเญย.

ปุ. ยุตุเต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. มีไว้เพื่อห้ามประกอบ ดังตัวอย่างว่า อุกโกจฉิ มํ, อวธิ มํ, อหาสิ เม.
ก็ในคำนี้ไม่มีฐานอันสมควร.

กัณฑ์ที่ ๑ ในสนธิกับป์ จบแค่นี้

สนธิ กัณฑ์ที่ ๒

(๑๒) สรา สเร โลป^{๑๐}.

อ. สระ ย่อมถึงซึ่งการลบ ในเพราะสระหลังเป็นนิमित.

สระแม่ทั้งหมดแล ย่อมถึงการลบ ในเพราะสระหลัง.

ตัวอย่าง ยสสินฺทฺรียานิ=ยสส + อินฺทฺรียานิ, แยกพยัญชนะ คือ ส ออกจากสระ อ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพมโหจิตฺตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย. ลบสระ อ เพราะสระหลังด้วยสูตรนี้ นำพยัญชนะคือ ส ประกอบกับสระหลัง ด้วยสูตรว่า นเย ปรี ยุตฺเต. ยสสินฺทฺรียานิ สมถฺกตานิ - อินฺทฺรียํ ท. ของภิกษุใด ถึงแล้ว ซึ่งการระงับไป. เหนฺตํ = หิ + เหนฺตํ. แยกพยัญชนะ คือ ห ออกจากสระ อิ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพมโหจิตฺตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย. ลบสระหน้าด้วยสูตรนี้. โน เหนฺตํ ภาณเต - ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้น หาเป็นเช่นนั้นไม่แล. สมตฺตายสฺมา = สมตฺ + อายสฺมา, แยกพยัญชนะคือ ต ออกจากสระ อุ. ลบสระหน้าด้วยสูตรนี้. สมตฺตายสฺมา สงฺเขณ สทฺธิ - ท่านผู้มีอายุ จงสงบ พร้อมด้วยสงฆ์.

(๑๓) วา ปโร อสุรฺปา.^{๑๑}

เพราะสระที่มีรูปไม่เสมอกันเป็นนิमित

อ. สระหลัง ย่อมถึง ซึ่งการลบ โดยวิภักป์. เพราะสระที่มีรูปไม่เหมือนกันเป็นนิमित สระหลัง ย่อมการลบ.

ตัวอย่าง จตฺตารโหม = จตฺตาร + อิม. แยกพยัญชนะ คือ ร ออกจากสระ โอ ด้วยสูตรว่า ปุพฺพมโหจิตฺตมสฺสรํ สเรณ วิโยชเย. ลบสระหลังด้วยสูตรนี้ นำ ร ไปประกอบกับ โอ. จตฺตารโหม ภิกฺขเว ฆมฺมา - ภิกฺษุ ท. ธรรม ๔ ประการเหล่านี้. กิณฺณฺมา = กิณฺณ + อิม. วิธีทำตัวเหมือนกับ จตฺตารโหม. กิณฺณฺมาว สมณฺนิโย. ดังเราขอลา นางวนิดาเหล่านี้เป็นภิกษุณีด้วยหรือหนอ.

ปุ. บทว่า วา ย่อมมี เพราะอะไร?

วิ. บทว่า วา ย่อมมีเพราะห้ามการลบสระหลัง ดังตัวอย่างว่า ยสสินฺทฺรียานิ = ยสส + อินฺทฺรียานิ. ยสสินฺทฺรียานิ สมถฺกตานิ. อินฺทฺรียํ ท. ของภิกษุใด ถึงแล้วซึ่งการ

๑๐ โมค. ๑/๒๖ นิตฺติ. ๓๐

๑๑ โมค. ๑/๒๗ นิตฺติ. ๓๑

ระงับไป. ตยสสุ = ตโย + อสสุ. ตยสสุ ฌมมา ขหิตา - ธรรม ๓ ประการ พึงเป็นธรรมอันพระโสดาบันละได้แล้ว.

(๑๔) กวจาสวณณํ ลุตเต.^{๑๒}

ครั้นเมื่อ สระเบื้องตัน อันอาจารย์ลบแล้ว

อ.สระ ท. แล อันอยู่เบื้องหลัง ย่อมถึงซึ่งความเป็นแห่ง อสวรรณะ ในที่บางแห่ง (สระ เอ และโอ ชื่อว่า อสวรรณะ) สระที่อยู่ข้างหลัง เมื่อสระหน้าถูกลบแล้ว ย่อมถึงความเป็น อสวรรณะ ในที่บางแห่ง.

ตัวอย่าง โนเปติ = น + อุเปติ. แยกพยัญชนะ คือ น ออกจากสระ อ ด้วยสูตรว่า ปุพพมโหจิต ฯเปฯ ลบสระหน้าด้วยสูตร สรา สเร โลปี, อาเทศ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรนี้ นำ น ไปประกอบกับ โอ ด้วยสูตรว่า นเย ปรี ยุตเต สำเร็จรูปเป็น โนเปติ. สงขย โนเปติ เวทคุ - พราหมณ์ ผู้ถึงฝั่งแห่งพระเวท ย่อมไม่ถึง ซึ่งการนับ. พนฺธสฺเสว = พนฺธสฺส + อิว แยกพยัญชนะ คือ ส ออกจากสระด้วยสูตรว่า ปุพพมโหจิต ฯเปฯ ลบสระ อ ข้างหน้าด้วยสูตรว่า สรา สเร โลปี. วิการ อิ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้ นำ ส ไปประกอบกับ เอ ด้วยสูตรว่า นเย ปรี ยุตเต. สำเร็จรูปเป็น พนฺธสฺเสว. พนฺธสฺเสว สมากโม - การสมาคมกับบัณฑิต เหมือนการสมาคมแห่งเผ่าพันธุ์ แห่งญาติ.

ปุ. บทว่า กวจิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กวจิ มีไว้เพราะการห้ามเป็น อสวรรณะ ดังตัวอย่าง ยสฺสินฺทฺริยานิ สมถฺกคตานิ - อินทรีย์ ท. ของภิกษุใด ถึงการตั้งอยู่ไม่ได้. ตถูปมํ ฌมมวโร อเทสยิ - พระผู้มีพระภาค ได้แสดงธรรมอันประเสริฐ มีอุปมาเหมือนเช่นนั้น

(๑๕) ทีฆิ.^{๑๓}

ครั้นเมื่อสระหน้าถูกลบแล้ว

อ. สระหลังย่อมถึง ซึ่งความเป็นทีฆะ ในบางที.

อุ. สทฺธา+อิธ เป็น สทฺธิธ. เช่น สทฺธิธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐิ. ศรัทฺธา เป็นทรัพย์ เครื่องปลื้มใจ อันประเสริฐ ในโลกนี้.

จ+อุภยํ เป็น จูภยํ. เช่น โปธิสฺสโต จูภเยหิ อสฺสฏฺโฐ ปพฺพชิตฺเทหิ จ คหฺนฺเจหิ จ. ก็ พระโพธิสัตว์ มิได้ลคฺคกฺลึ กับบุคคล ๒ จำพวก คือ คฤหัสถ์ และ บรรพชิต.

๑๒ โมค ๑/๒๙ นีติ. ๓๔

๑๓ โมค. ๑/๓๓ นีติ. ๓๖

ปุ. บทว่า กวจิ ย่อมมีเพราะอะไร?

วิ. มีเพราะห้ามการที่ฆะสระหลัง เช่น ปญจหิ+อุปาลิ เป็น ปญจหุปาลิ. เช่น ปญจหุปาลิ ภิกขุ สมณนาโคโต. ดูก่อนอุบาลี ภิกขุ ประกอบด้วยองค์ ๕. นตฺธิ+อณฺณ เป็น นตฺถณณฺ. เช่น นตฺถณณฺ วตฺถ. วัตถุอะไรๆ อื่น ย่อมไม่มี. น+เอตถ เป็น เนตถ. เช่น เนตถ วาณิชา อาคตา. พ้อคำทั้งหลาย มิได้มาแล้ว ในเมืองนี้.

(๑๖) ปุพฺโพ จ.^{๑๔}

อ. สระหน้าด้วย. ก็ เมื่ออาจารย์ทำการลบสระหลังแล้ว

สระหน้า ย่อมถึงซึ่งความเป็นที่ฆะ บ้าง.

อุ. กิสุ+อิธ - กิสุธ. เช่น กิสุธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ. ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ อะไรสี ใน โลกนี้ เป็นสิ่งประเสริฐสุดแห่งบุรุษ. สาธุ+อิติ เป็น สาธุติ. สาธุติ ปฏิสฺสณฺนิทฺวา. ฟังตอบแล้วว่า ดีละ ดังนี้.

ปุ. บทว่า กวจิ มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะการการที่ฆะสระหน้า เช่น อิธิ+อสฺส เป็น อิธิสฺส. อิธิสฺส มุหุตฺตมปิ อผาสฺกํ น โหติ. ความไม่ผาสก แม้ชั่วครู่ ย่อมไม่มี แก่ภิกษุนั้น ด้วยประการนี้.

(๑๗) ยเมทฺนตฺสสาเทโส.^{๑๕}

อ. การอาเทศเป็น ย แห่ง เอ อันเป็นที่สุด ย่อมมี ในเพราะสระหลัง.

อาเทศ เอ อักษรอันเป็นที่สุดเป็น ย ในเพราะสระหลัง บ้าง.

อุ. เม + อัย - มายายิ. อธิโคโต โส มายายิ ธมฺโม. ธรรมนี้ อันเรา บรรลุแล้วแล. เต + อหิ - ตยาหิ. ตยาหิ เอว วเทยฺย. เราพึงกล่าว ซึ่งคำอย่างนี้ แก่ท่าน. เต+ อสฺส - ตยสฺส. ตยสฺส ปหิณา โหณฺติ. กิเลส ๒ ประการเหล่านั้น อันพระโสดาบันนั้น ละได้แล้ว.

ปุ. บทว่า กวจิ มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะห้ามการอาเทศเป็น ย เช่น เต'นาคตา. พ้อคำทั้งหลายเหล่านั้น มิได้มาแล้ว.

(๑๘) วโมทฺทฺนตฺตานิ.^{๑๖}

เพราะสระหลัง อาเทศ โอ และ อุ อันเป็นที่สุดของบทหน้า เป็น ว บ้าง.

มีการอาเทศ โอ อักษร และ อุ อักษร อันเป็นที่สุดเป็น ว ในเพราะสระหลัง ในที่ บางแห่ง.

๑๔ โมค. ๑/๓๓ นิตติ. ๓๕

๑๕ โมค. ๑/๓๑ นิตติ. ๔๓

๑๖ โมค. ๑/๓๐-๑ นิตติ. ๔๔

อุ. อถ ไช + อสส - อถ ขวสส. **อถ ขวสส สารีริก โลเก ตัญญติ.** พระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ย่อมตั้งอยู่ในโลก โดยแท้แล. โส+อสส เป็น **สวสส. สวสส โหติ.** บาตรนั้น ย่อมมี แก่ภิกษุนั้น. พหุ+อาพาโธ เป็น พหฺวาพาโธ. **ตสฺส พหฺวาพาโธ.** อาหาร ของภิกษุนั้นมาก. วตฺถุ+เอตถ เป็น วตฺถเวตถ. **วตฺถเวตถ นิจฺจํ วิหิตํ.** วัตถุ อันชนฝังไว้ในที่นี้ ตลอด. จกฺขุ+อาปาถํ เป็น จกฺขฺวาปาถํ. **รูปารมฺมณํ จกฺขฺวาปาถมาคจฺจติ.** รูปารมณฺ์ ย่อมมา สู่คลอง แห่งจักขุ.

ปุ. บทว่า กวจิ มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะห้ามการอาเทศเป็น ว เช่น **จตฺตาริ เม ภิกฺขเว ธมฺมา.** ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการ เหล่านี้. **กิณฺณมว สมณฺิโย.** นางวนิดาทั้งหลายเหล่านี้ เป็นภิกษุณี หรือ หนอ.

(๑๙) **สพฺโพ จํ ติ.**^{๑๗}

อ. ติ หมดทั้งตัว ย่อมถึงความเป็น จ.

พญฺญชนะนี้คือ ติ หมดทั้งศัพท์ (อันเป็นที่สุดของ อติ ปติ และ อิติ) ย่อมถึงซึ่งความเป็น จ ในเพราะสระหลังบ้าง.

อุ. อิติ+เอตํ เป็น อิจฺเจตํ. **อิจฺเจตํ กุสลํ.** การงดเว้นบาปนั้น เป็นกุศล ด้วยประการนี้. ปติ+อุตฺตริตฺวา เป็น ปจฺจุตฺตริตฺวา. **ขโน นทียา ปจฺจุตฺตริตฺวา คจฺจติ.** ชนข้ามขึ้นแล้วจากแม่น้ำ ย่อมไป. ปติ+อาหริติ เป็น ปจฺจาหริติ. **ขโน ธนํ ปจฺจาหริติ.** ชน ย่อมนำกลับมาซึ่งทรัพย์.

ปุ. บทว่า กวจิ มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะห้ามการอาเทศเป็น จ เช่น อิติ+อสส เป็น อิติสฺส. **อิติสฺส มุหุตฺตมปิ อผาสฺกํ น โหติ.** ความไม่ผาสก แม้ชั่วครู่ ย่อมไม่มี แก่ภิกษุนั้น ด้วยประการนี้.

(๒๐) **โท ธสฺส จ.**^{๑๘}

อ. การอาเทศเป็น ท แห่ง ธ บ้าง ย่อมมี.

การอาเทศอักษรนี้คือ ธ เป็น ท อักษร ในเพราะสระหลัง มีในที่บางแห่ง.

อุ. เอกํ + อธิ + อหํ - เอกมิทาหํ. **เอกมิทาหํ ภิกฺขเว สมยํ วิหรามิ.** ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยหนึ่ง เราย่อมอยู่ในที่นี้.

๑๗ โมค. ๑/๓๐, นิตติ. ๔๖-๗

๑๘ โมค. ๑/๔๗ นิตติ. ๕๐

ทรัพย์อันบุคคลพึงยินดีทั้งปวง อันพระราชา ย่อมเสวย.

ปุ. บทว่า นวา มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะห้ามการอาเทศเป็น ย เช่น **ปณฺจหฺงเคหิ สมฺนนาโคโต**. ภิษุประกอบ ด้วยองค์ ๕. **มุตฺตจาจี อนุทฺธโต**. พระโพธิสัตว์มีจาคะอันปล่อยแล้ว ไม่ได้เดือดร้อนแล้ว.

(๒๒) **เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสโส**.^{๒๐}

อ. อาเทศเป็น ริ แห่ง เอ อักษร อันเป็นเบื้องต้นแห่ง เอ ศัพท์ ย่อมมี,

อ. สรรหน้า เป็นรัสสะ ย่อมเป็น ด้วย ในที่บางแห่ง. แปลง เอ อักษรเบื้องต้น แห่ง เอ ศัพท์สรรหน้าเป็น ริ และรัสสะสรรหน้า ในที่บางแห่ง.

อุ. ยถา + เอว - ยถริว. ตถา+เอว - ตถริว. แปลง เอ แห่ง เอว เป็น ริ รัสสะ อา แห่ง ยถา เป็น อ. ยถริว สพฺพํ พสุธาตยจ สฺคนฺธํ วา ทฺวคฺคนฺธํ วา ปกฺขิตฺตํ เนว กุชฺฌติ น นนฺทติ ตถริว คฺควา สฺพชฺชนียํ วา ทฺพชฺชนียํ วา เนว กุชฺฌติ น นนฺทติ. พื้นแผ่นดิน ทั้งหมด อันชนใส่ของมีกลิ่นหอมก็ตาม มีกลิ่นเหม็นก็ตาม ย่อมไม่โกรธ ไม่ยินดี ฉันทันนั้น เทียว, พระอริยะผู้มีคุณ อันชนบูชาดีก็ตาม บูชาไม่ดีก็ตาม ย่อมไม่โกรธ ไม่ยินดี ฉันทันนั้น เทียว.

ปุ. บทว่า นวา มีเพราะอะไร?

วิ. เพราะห้ามอาเทศเป็น ริ อักษร เช่น **ยถาเอว ฉันทันนํเทียว ตถาเอว ฉันทันนํเทียว**.

กัณฑ์ที่ ๒ ในสนธิกัปป์ จบแค่นี้

สนธิ กัณฑ์ที่ ๓

(๒๓) สรา ปกติ พยฺยชเน.^{๒๑}

ในเพราะพยัญชนะเบื้องหลังเป็นนิมิต อ.สระหน้า ท. เป็นปกติ ย่อมเป็น.

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิมิต สระหน้ามีรูปเป็นปกติ (คือไม่มีการที่ชะ รัสสะ
ลบ).

อุ. มโนปุพฺพพคฺมา ธมฺมา ธรรม ท. มีใจเป็นหัวหน้า. ปมาโท มจฺจุโน ปทํ ความ
ประมาท เป็นทาง แห่งความตาย. ตินฺโน ปารคโต อหุ บุคคลผู้ถึงฝั่งแล้ว ได้ชื่อว่าข้ามแล้ว.

(๒๔) สเร กฺวจิ.^{๒๒}

ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิมิต อ.สระหน้า ท. เป็นปกติ ในที่บางแห่ง.

ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิมิต สระทั้งหลายแล มีรูปเป็นปกติ ในที่บางแห่ง.

อุ. โก อิมํ ปรี วิเชสฺสติ. ใคร จักเลือกสรร ซึ่งแผ่นดินนี้.

ปุ. ว่า บทว่า กฺวจิ มีไว้ เพื่อประโยชน์ อะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะห้ามรูปตามปกติ. อปฺปสฺสุโต+อํ เป็น อปฺปสฺสุตํ บุรุษนี้
มีพระพุทฺธพจน์อันตนสดับน้อย.

(๒๕) ทีฆิ.^{๒๓}

อ. สระหน้า ย่อมถึงความเป็นที่ชะ ในที่บางแห่ง.

ในเพราะพยัญชนะที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิมิต สระหน้าแล ย่อมถึงความเป็นที่ชะ
ในที่บางแห่ง.

อุ. สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโต. จิต ของภิกษุ ผู้เห็นแจ้งอยู่ ซึ่งธรรมโดยชอบ. ทีฆะ
อ ที่ สมม เป็น อา. เอวํ คาเม มฺนิ จเร. มฺนิ พึงเที่ยวไป ในบ้าน อย่างนี้. ทีฆะ อี ที่ มฺนิ
เป็น อี. ขนฺติ ปรมํ ตโป ตติฏฺขา. ความอดทน คือความอดกลั้นเป็นตปะอย่างยิ่ง. ทีฆะ อี
ที่ ขนฺติ เป็น อี และ อี ที่ ตติฏฺขา เป็น อี ด้วย.

๒๑ นิตฺติ. ๖๒

๒๒ นิตฺติ. ๖๓

๒๓ โมค. ๑/๓๓ นิตฺติ, ๖๔, ๗๑, ๑๖๕

ปุ. ว่า บท ว่า กุวจิ มีไว้เพื่อประโยชน์ อะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะห้ามการทมิฬะ เช่น **อิธ ปโมทติ, เปจฺจ ปโมทติ** ผู้มีบุญอันตนทำไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้, ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ในโลกหน้า. **ปติลียติ ปฏิทณฺณติ.** ผู้มีบุญอันตนมิได้ทำไว้ ย่อมอยู่ลึกลับ ย่อมเดือดร้อน.

(๒๖) รสฺส.^{๒๔}

อ.สระหน้า ท. ย่อมถึง ซึ่งความเป็น รสสะ. ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็น นิमित

สระทั้งหลายแล ย่อมถึงความเป็นรสสะ ในที่บางแห่ง.

อุ. โกวาทิ นาม โส โหติ. พราหมณ์นั้น ชื่อว่าโกวาที. รสสะ อี เป็น อี. ด้วยสูตรนี้. ยถาภาวึ คฺเชน โส. พราหมณ์นั้น ชื่อว่า ยถาภาวึ ด้วยคุณ. รสสะ อี เป็น อี.

ปุ. บทว่า กุวจิ มีไว้ เพื่อประโยชน์ อะไร?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามการทำรสสะ เช่น **โยคิโน สมมาสมาธิ ติฏฺฐติ.** สมาธิจิต ของโยคี ย่อมตั้งมั่นดี. **สํวิตฺติ ฉนฺทโส มุขํ.** สํวิตฺติฉันทศาสตร์ เป็นประธานแห่งฉันท. **อุปนียติ, ชีวิตมปฺปมายุ.** ชีวิต อันความตาย ย่อมนำเข้าไปใกล้, อายุ ของสัตว์ ท. น้อย.

(๒๗) โลปญฺจ ตตฺรภาโร.^{๒๕}

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित อ.สระหน้า ท. ย่อมถึง ซึ่งการลบด้วย อ. อ อาคม ย่อมลงในที่นั้นด้วย.

สระหน้าทั้งหลายแล ย่อมถึงซึ่งการลบบ้าง ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित และเมื่อทำการลบแล้ว, ลง อ อาคม ในที่นั้นด้วย

อุ. โส สีสฺวา เป็น ส สีสฺวา ภิกษุ นั้น มีศีล. แยก ส ออกจาก โอ, ลบ โอ และลง อ อาคม ด้วยสูตรนี้. โส ปญฺณวา เป็น ส ปญฺณวา ภิกษุ นั้น มีปัญญา. **เอโส ธมฺโม เป็น เอส ธมฺโม** สมนฺตโน ธรรมนั้น เป็นของเก่า. **โส เว กาสาวํ อรหติ เป็น ส เว กาสาวมรหติ** ภิกษุ นั้นแล ไม่สมควร เพื่อนุ่งห่มผ้ากาสาวะ. **โส สมานกาโมปิ ภเวยฺย เป็น ส สมานกาโมปิ ภเวยฺย** แม้ภิกษุ นั้น พึงมีความปรารถนาเสมอ. **โส เว มุนิ ชาตภิยํ อทฺทส เป็น ส เว มุนิ ชาตภิยํ อทฺทส** มุนีนั้นแล ได้เห็นชาติภัยแล้ว.

๒๔ โมค. ๑/๓๓ นิตติ, ๖๕, ๑๗๙

๒๕ พุ.ธ. ๒๕/๓๒(ข้ามเชิงวรรค# ๑๗ ใน นส)

ปุ. ว่า บทว่า กวจิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะห้ามการลบ โอ อักษร เช่น โส มุนิ พระมุนินั้น. เตน โส มุนิ เพราะเหตุนี้ ฤิกษุนี้ เป็นพระมุนิ. เอโส ธมโม ปทิสสติ ธรรมนั้น ย่อมปรากฏ. น โส กาสาว อรหติ ฤิกษุนี้ ไม่ควร นุ่งห่ม ผ้ากาสาจะ.

(๒๘) **ปรเทวภาโว จาเน.**^{๒๖}

อ. ความที่อักษรมี ๒ ตัว แห่งพยัญชนะที่อยู่เบื้องหลังจากสระ ย่อมมี
ในฐานะอันควร.

มีการซ้อนพยัญชนะที่อยู่เบื้องหลังจากสระในฐานะอันควร.

อุ. อธิ + ปมาโท เป็น อธิปปมาโท ซ้อน ป อักษร อันมีรูปเสมอกันด้วยสูตรนี้.
อธิปปมาโท ปุริสสส ขนฺตุโน โหติ. ความประมาท ย่อมมี แก่บุรุษผู้เป็นสัตว์เกิด ในโลกนี้.
ป+วชฺ เป็น ปพพชฺ ซ้อน พ อักษร. ปพพชฺ กิตติยิสสามิ. เรา จักกำหนด ซึ่งการบวช.
จาตุ+ทสฺ เป็น จาตุททสฺ. ปญจ + ทสฺ เป็น ปญจททสฺ ซ้อน ท อักษร. จาตุททสฺ ปญจททสฺ
อภิกกนฺตโร จนฺโท. พระจันทร์ วัน ๑๔ ค่ำ วัน ๑๕ ค่ำ งดงามยิ่งนัก.

ปุ. ว่า บทว่า จาเน มีเพราะอะไร?

วิ. ว่า มีเพราะห้ามการทำเทวภาว เช่น อธิ ปโมทติ เปจจ ปโมทติ ผู้มีบุญ อันตน
ทำไว้ ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง.

(๒๙) **วคฺเค โฆสาโฆसानํ ตติยปฺปจฺมา.**^{๒๗}

อ. อักษรที่ ๓ และที่ ๑ แห่งพยัญชนะทั้งหมดที่เป็นโฆสะและอโฆสะในวรรค
ย่อมถึงความเป็นเทวภาว.

อักษรที่สามและอักษรที่หนึ่ง แห่งพยัญชนะทั้งหมดที่เป็นโฆสะและอโฆสะ
ในวรรคแล ย่อมถึงความเป็นเทวภาว แต่หน้าสระหลัง ตามลำดับในที่เหมาะสม.

อุ. จ+ฉมานปฺโผล เป็น จฉมานปฺโผล พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๔ ด้วย
สูตรนี้. เอสว จฉมานปฺโผล ก็ธรรมนั้นนั่นแลเป็นผลแห่งฉมาน. ยตร+จิโต เป็น ยตรภูจิโต
พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๒. ยตรภูจิโต นปฺปสฺสเหยฺย มจฺจุ. สัตว์ดำรงอยู่ในที่ใด
มัจจุราชจะไม่พึงเบียดเบียน. ปพพตฺมุทฺธิ+จิโต เป็น ปพพตฺมุทฺธิภูจิโต. เสเล ยถา
ปพพตฺมุทฺธิภูจิโต. พระโพธิสัตว์ยืนอยู่แล้ว เหนือยอดแห่งภูเขา อันแล้วด้วยศิลา ฉนฺได.

๒๖ โมค ๑/๓๔ นีติ. ๖๗

๒๗ โมค ๑/๓๕ นีติ. ๖๖, ๗๗-๘๘, ๘๒-๓, ๙๑, ๑๒๒

จตุตตาริ+จทานานิ เป็น จตุตตาริฏฺฐจทานานิ นโร ปมตฺโต. นรชน ผู้ประมาทแล้ว ย่อมไปสู่
ฐานะ ๔.

ปุ.ว่า บทว่า จาเน มีเพราะอะไร?

วิ.ว่า มีเพราะห้ามการทำเทวภาวะ เช่น อิธ เจตโส ทพฺหิ คณฺหาหิ ถามสา.
ดูก่อนน้องหญิง เธอจงจับ ซึ่งคอ ของเราให้มั่น ด้วยใจ ในที่นี้ โดยกำลัง.

กัณฑ์ที่ ๓ ในสนธิกับปี จบแค่นี้

สนธิ กัณฑ์ที่ ๔

(๓๐) **อ พยัญชน นิคคหิต**.^{๒๘}

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित อ.พยัญชนะคือ อ เรียกว่า นิคคหิต.

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित นิคคหิตแล ชื่อว่า อ.

อุ. เอรุ วุตเต, ตํ สาธติ สมปฏิจจติ. ครั้นเมื่อพระดำรัสอย่างนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว, ภิกษุย่อมรับพร้อมเฉพาะซึ่งคำนั้นว่า ดีละ.

(๓๑) **วคฺคนฺตํ วา วคฺเค**.^{๒๙}

ในเพราะพยัญชนะวรรคเป็นนิमित อ.นิคคหิต ย่อมถึงความเป็นพยัญชนะอันเป็นที่สุดวรรคบ้าง. ในเพราะพยัญชนะที่เป็นพยัญชนวรรคเป็นนิमितอยู่หลัง นิคคหิตแล ย่อมถึงความเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค ในที่บางแห่ง.

อุ. ตํ+นิพพุตํ เป็น ตณฺนิพพุตํ อาเทสนิคคหิตที่ ต เป็น น พยัญชนะที่สุดวรรค. **ตณฺนิพพุตํ นมามิ** ข้าพเจ้า ขอนอบน้อม พระพุทเจ้าพระองค์นั้น ผู้นิพพานแล้ว. ฌมฺ+จเร เป็น ฌมฺมจเร อาเทส นิคคหิตที่ ฌ เป็น ญ พยัญชนะที่สุดวรรค. **ฌมฺมจเร สุจฺริตํ**. บัณฑิตพึงประพฤติธรรม ให้สุจริต. จิรฺ+ปวาสี เป็น จิรมฺปวาสี อาเทส นิคคหิต ที่ ร เป็น ม พยัญชนะที่สุดวรรค. **ภาติมิตตาทโย จิรมฺปวาสี อภินนฺทติ**. ญาติและมิตร ท. เป็นอาทิ ย่อมยินดียิ่ง ซึ่งบุรุษผู้จากกันไปนาน. สนฺตํ+ตสฺส เป็น สนฺตณฺตสฺส. **สนฺตณฺตสฺส มนํ โหติ**. ใจ ของเธอ สงบแล้ว. ตํ+การุณิกํ เป็น ตงฺการุณิกํ อาเทส นิคคหิตที่ ต เป็น ง พยัญชนะสุดวรรค. **ตงฺการุณิกํ นมามิ**. ข้าพเจ้า ขอนอบน้อม พระพุทเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงพระกรุณาคุณ. เอรุ+โข เป็น เอรฺงโข อาเทส นิคคหิต ที่ ว เป็น ง พยัญชนะสุดวรรค. **เอรฺงโข ภิกฺขเว ลิกฺขิตพฺพํ**. ภิกษุ ท. เธอ ท. พึงศึกษาอย่างนี้แล.

ด้วย วา ศัพท์ อาเทสนิคคหิตแล เป็น ล อักษร. เช่น ปุ+ลึงค์ เป็น ปุละลึงค์ เพศชาย.

ปุ. บทว่า วา มีไว้ เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. มีไว้ เพื่อห้ามการอาเทสนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค เช่น. น ตํ กมฺมํ กตํ **สาธู**. กรรมนั้น อันชนทำแล้วไม่ดี.

๒๘ นีติ. ๑๕๓.

๒๙ โมค. ๑/๔๑ นีติ ๑๓๘-๙

(๓๒) **เอเห ฌ.**^{๓๐}

ในเพราะ เอ และ ห อักษรตัวหลังเป็นนิมิต อ.นิคคหิต ย่อมถึงความเป็น ฌ. ในเพราะ เอ อักษร และ ห อักษร เป็นนิมิต นิคคหิตแล ย่อมถึงความเป็น ฌ อักษร ในที่ บางแห่ง.

อุ. ปจฺจตฺตํ+เอว เป็น ปจฺจตฺตญฺเอย อาเทศ นิคคหิตที่ ต เป็น ฌ ด้วยสูตรนี้, ซ้อน ฌ สทิสเทวภาว ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว. ปจฺจตฺตญฺเอย ปรินิพฺพายิสฺสามิ.** เราจัก ปรินิพพาน ในเวลาใกล้รุ่งนั้นเทียว. ตํ+เอว+เอตถ เป็น ตญฺเอยเวตถ มีวิธีทำตัวเหมือน ปจฺจตฺตญฺเอย. **ตญฺเอยเวตถ ปฏิปฺจุจฺฉิสฺสามิ.** เราจักย้อนถาม ซึ่งท่านนั้นเทียว ในปัญหานี้. เอวํ+หิ เป็น เอวญฺหิ. **เอวญฺหิ โว ภิกฺขเว ลิกฺขิตพฺพํ.** ภิกษุ ท. ลิกขาบท อันเธอ ท. พึงศึกษา อย่างนี้แล. ตํ+หิ เป็น ตญฺหิ. **ตญฺหิ ตสฺส มฺสา โหติ.** ก็ คำนั้น ของบุคคลนั้น เป็นคำเท็จ.

ปุ.ว่า บทว่า วา มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามการอาเทศเป็น ฌ เช่น เอวํ + เอตํ + อภิญญา เป็น **เอวเมตมภิญญา** บุคคลรู้แล้ว ซึ่งเหตุนี้ อย่างนี้. **เอวํ โหติ สุภาสิตํ.** คำอันเป็น สุภาสิต ย่อมมี ด้วยประการฉะนี้.

(๓๓) **ส เย จ.**^{๓๑}

ในเพราะ ย อักษรที่อยู่เบื้องหลัง อ. นิคคหิต กับด้วย ย อักษร อันอยู่ ข้างหลัง ย่อมถึง ซึ่งความเป็น ฌ.

ในเพราะ ย อักษรที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิมิต นิคคหิตแล พร้อมกับ ย อักษร ย่อมถึงความเป็น ฌ ในที่บางแห่ง.

อุ. สํ+โยโค เป็น สญฺโยโค อาเทศนิคคหิต กับ ย เป็น ฌ ด้วยสูตรนี้ ซ้อน ฌ สทิสเทวภาว ด้วยสูตรว่า **ปรเทวภาโว จาเน** รูปสำเร็จเป็น สญฺโยโค. **สญฺโยโค รโถ.** รธ อันนายสารถีประกอบแล้ว. สํ+ยฺยตฺตํ เป็น สญฺยตฺตํ มีวิธีทำตัวเหมือน สญฺโยโค. **โอสถํ ภิสฺสเกน สญฺยตฺตํ.** ยาอันหมอปรงดีแล้ว.

ปุ. ว่า บทว่า วา มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะในที่บางแห่งไม่อาเทศเป็น ฌ เช่น **สํโยโค รโถ. โอสถํ ภิสฺสเกน สยฺยตฺตํ.**

๓๐ โมค. ๑/๔๑ นิตติ ๑๓๘-๙

๓๑ โมค. ๑/๔๓ นิตติ ๑๔๑

(๓๔) มทา สเร.^{๓๒}

ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น ม อักษร และ ท อักษร
ท. แห่งนิคคหิตย่อมมี.

ในเพราะสระหลังเป็นนิमित การอาเทศนิคคหิตแล เป็น ม อักษรและ ท อักษร ใน
ที่บางแห่ง.

อุ. ตั+อหิ เป็น ตมหิ อาเทศนิคคหิต เป็น ม ด้วยสูตรนี้. ตมหิ พฐมิ พราหมณ.
เรากล่าวบุคคลนั้น ว่าเป็นพราหมณ. เอต+อโวจ เป็น เอตทโวจ อาเทศ นิคคหิต เป็น ท
ด้วยสูตรนี้. เอตทโวจ สดถา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้วซึ่งพระดำรัสนั้น.

ปุ. ว่า บทว่า วา มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะในที่บางแห่งไม่อาเทศเป็น ม และ ท. เช่น อกโกจฉลิ ม อวริ ม
อชินิ ม อหาลิ เม. คนโน้นได้ดำเรา ได้ตีเรา ได้ชนะเรา คนโน้นได้ลักของเรา.

(๓๕) ยวมทนตรฬฯ จากมา.^{๓๓}

ในเพราะสระเบื้องหลังเป็นนิमित ก็ อ. อาคม ท. คือ ย, ว, ม, ท, น, ต, ร, พ
ย่อมมีได้.

ในเพราะสระหลังเป็นนิमित ลง ยวมทนตร และ พ อาคม บ้าง.

อุ. น+อิมสฺส เป็น นยิมสฺส. น ยิมสฺส วิชชา. วิชา ของชนนี้ ไม่มี. ลง ย อาคม.
ยถา+อิทฺ เป็น ยถยิทฺ. ยถยิทฺ จิตฺตํ. จิตนี้ ย่อมเป็น ฉันใด. ลง ย อาคม. ว+อุทิกฺขติ เป็น
วูทิกฺขติ. มิตฺติ ภนฺตา วูทิกฺขติ. แม่เนื้อ แตกตื่นแล้ว ย่อมแลดู. ลง ว อาคม. ลหุ+เอสฺสติ เป็น
ลหุเมสฺสติ. สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ นิพพานํ. เรือคืออรรถภาพ อันท่านวิตแล้ว จักถึงซึ่งนิพพาน
เร็ว. ครุ+เอสฺสติ เป็น ครุเมสฺสติ. อสิตฺตา เต ครุเมสฺสติ. เรือคืออรรถภาพ อันท่านไม่วิตแล้ว
จักถึงซึ่งนิพพาน ช้า. กสา+อิว เป็น กสามิว. อสฺโส ภทฺโร กสามิว. เปรียบเหมือนม้าตัวมี
ฝีเท้าดี ถูกหวดด้วยแส้. ลง ม อาคม. สมฺมทณฺญา - สมฺม+อณฺญา. มาโร สมฺมทณฺญา
วิมุตตานํ จิตฺตํ น วินฺทติ. มาร ย่อมหาไม่พบ จิตของพระอริยะ ท. ผู้หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้
โดยชอบ. ลง ท อาคม. มนฺสา+อณฺญา เป็น มนฺสาทณฺญา. มาโร มนฺสาทณฺญา วิมุตตานํ จิตฺตํ
น วินฺทติ. มาร ย่อมหาจิตของท่านไม่พบ เพราะรู้ด้วยใจ. ลง ท อาคม. อตฺต+อตฺถ+อภิณฺญา
เป็น อตฺตทตฺถภิณฺญา. ผู้รู้ยิ่งแล้วซึ่งประโยชน์ของตน ลง ท อาคม. จิรฺ+อายติ เป็น
จิรฺนนายติ. ชนย่อมมาสิ้นกาลนาน ลง น อาคม. อิตฺ+อายติ เป็น อิตฺ นายติ. ชน ย่อมมา

๓๒ โมค. ๑/๔๔ นิตติ ๑๔๒-๕

๓๓ โมค. ๑/๔๔-๔๖ นิตติ ๕๖

แต่ที่นี้ ลง น อาคม. ตสมา+อิห เป็น ตสมาติห. **ตสมาติห ภิกขเว สิกขาบท โว สิกขิตพพ์.** เพราะเหตุนี้ ภิกขุ ท. สิกขาบท อันเธอ ท. พึงศึกษา ในพระศาสนานี้ ลง ต อาคม. อชช+อคเค เป็น อชชตคเค. **อชชตคเค ปาณเปตํ สรณํ คโตสมิ.** เราขอถึงพระพุทธเจ้าว่า เป็นที่พึง พร้อมด้วยชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ลง ต อาคม. สพฺภิ + เอว เป็น **สพฺภิเรว สมาสเสถ.** บัณฑิต พึงสมาคมกับ ด้วยสัตบุรุษ ท. ลง ร อาคม. อารคฺเค + อิว เป็น อารคฺเคริว. **อารคฺเคริว สาสโป.** เหมือนเมล็ดพันธ์ฝักกาดย้อมไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลม. **สาสโป + อิว เป็นสาสโปริว. สาสโปริว อารคฺเค.** ลง ร อาคม. ฉ+อภิญญา เป็น **ฉภิญญา** อภิญญาทั้งหลาย ๖. ฉ+อายตน์ เป็น **ฉฬายตน์** อายตนะ ๖ ลง ฬ อาคม.

ปุ. บทว่า วา มีไว้ เพราะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะในบางที่ไม่ลงอาคม เช่น **อกโกจจิ มํ อวริ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม.** บุคคลโน้น ได้ด่า ได้ฆ่า ได้ชนะ ได้ลัก สิ่งของ ของเรา. **อเชยโย อนุคามิโย** ขุมทรัพย์คือบุญ อันบุคคลเอาชนะไม่ได้, มีปกติไปตามซึ่งบุคคล.

ด้วยการถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ มีการแปลง ม อักษร เป็น ป อักษร ดังตัวอย่าง จิรปฺวาสิ - จิรมปฺวาสิ. **ญาติมิตฺตาทโย จิรปฺวาสิ อภินนฺทนฺติ.** ญาติมิตร ท. เป็นต้น พากันยินดีผู้จากกันไปนาน. มีการแปลง ก อักษร เป็น ท อักษร เช่น **สทตฺถปสุโต สียา.** บุคคล พึงเป็นผู้ชวนชวายเป็นประโยชน์ของตน. แปลง ท อักษร เป็น ต อักษร เช่น **สุคโต - สุคโท** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว.

(๓๖) กวจิ โอ พยฺยชเน.^{๓๔}

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित **อ. โอ** อาคม ย่อมมีได้ในที่บางแห่ง.

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित ลง **โอ** อาคมได้บ้าง.

อุ. **อติปปโค โข - อติปปค+โข.** ลง **โอ** อาคม เพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित ด้วยสูตรนี้ **อติปปโค โข ตาว สวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตุํ ภิกฺขุสฺสํ ปาวีสี.** ร้อยแห่งภิกษุ เข้าไปในเมืองสาวตถิ เพื่อเที่ยวไปบิณฑบาต แต่เข้าตรู่แล.

ปุ.ว่า บทว่า กวจิ มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. ว่า เพราะไม่ลง **โอ** อาคมบ้าง อุ. **เอถ ปสฺสณิํ โลกํ.** เธอทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้... **อนรฺภูโต อโย โลโก.** โลกนี้ เป็นโลกมืดเป็นแล้ว.

(๓๗) **นิคคหิตญจ.**^{๓๕}

ในเพราะสระหรือพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित ก็ อ. อาคม คือนิคคหิต ย่อมมีได้.

ในเพราะสระหรือพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित ลงนิคคหิตอาคมได้บ้าง.

อุ. จกขุ อุทปาติ - จกขุ+อุทปาติ. เพราะสระอยู่หลัง ลง นิคคหิตอาคมด้วยสูตรนี้. ญาณจักขุ เกิดขึ้นแล้ว. อวสิโร - อว+สิโร. เพราะพยัญชนะที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित. **อวสิโร เนรยโก สัตว์นรก มีหัวลง. ยาวญจิธ - ยาว+จ+อิธ. ยาวญจิธ ภิกขเว ปุริมชาติ สรามิ. ภิกขุทั้งหลาย ก็เราย่อมระลึกได้ ซึ่งชาติก่อน ในโลกนี้ เพียงไร? อญฺญุณานิ - อญ+ญุณานิ. อญฺญุณานิ สพฺพโส ฌาเปติ. ภิกขุ ย่อมเฝ้า สังโยชนน้อยใหญ่โดยประการทั้งปวง. มโนปฺพพฺพคมา - มโนปฺพพ+คมา. มโนปฺพพคมา ธมฺมา. ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า อาเทศนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรโรค.**

ปุ. บทว่า กวจิ มีไว้เพราะอะไร?

วิ. มีไว้เพราะห้ามลงนิคคหิตอาคม เช่น **อิเรว นํ ปสฺสนติ เปจฺจ สกฺเค ปโมทติ.** บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญบุคคลผู้มีบุญอันตนกระทำไว้นั้น ในโลกนี้นั้นเทียว บุคคลผู้มีบุญอันตนกระทำไว้แล้วนั้น ละไปแล้ว ย่อมบันเทิงใจในสวรรค์. **น ทิ เอเตหิ ยานะหิ คจฺเจยฺย อคตํ ทิสฺส.** แท้จริง บุคคลไม่พึงไปสู่ทิศอันตนยังไม่เคยไป ด้วยยานทั้งหลายเหล่านั้น.

ก็ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการแปลง วิ ศัพท์ เป็น ป อักษร ได้บ้าง เช่น **ปเจสฺสติ - วิเจสฺสติ. โก อิมํ ปรวี ปเจสฺสติ.** ใครจักพิจารณา ซึ่งแผ่นดินนี้.

(๓๘) **กวจิ โลป.**^{๓๖}

อ. นิคคหิต ย่อมถึงซึ่งการลบได้ในที่บางแห่ง.

ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิमितเหตุ นิคคหิตแล ย่อมถึงการลบได้ในที่บางแห่ง.

อุ. ตาสาห์ - ตาส+อหิ. ลบนิคคหิตเพราะสระอยู่เบื้องหลังด้วยสูตรนี้. ที่หะสระ อ ข้างหลัง ด้วยสูตรว่า **ทิสฺส. ตาสาห์ ภิกฺขุณินิ สนติเก วสามิ.** เราอยู่ในสำนักของนางภิกษุณีเหล่านั้น. **วิทฺฐนคฺคมิติ - วิทฺฐน+อคฺคมิติ. ลบนิคคหิต เพราะสระอยู่หลังด้วยสูตรนี้. อานนทเถโร วิทฺฐนคฺคมิติ พุริมิ.** เราย่อมกล่าว ซึ่งพระอานนทเถระเมื่อนั้นว่า เป็นผู้เลิศกว่านักปราชญ์ ท.

ปุ. ว่าบทว่า กวจิ มีไว้เพราะอะไร?

วิ. ว่า บทว่า กวจิ มีไว้ เพราะห้ามการลบนิคคหิต เช่น **อหเมว นฺน พาโล. เรานั้น แหละ เป็นคนพาลแท้. ตมตถฺ วิทิตฺวาน. บุคคลใด รู้แล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น.**

๓๕ โมค. ๑/๓๘ นิตี. ๑๔๖

๓๖ โมค. ๑/๓๙ นิตี. ๑๔๗

(๓๙) พุยฺยชเน จ.^{๓๙}

ในเพราะพัญญชนะเบื้องหลังเป็นนิมิต อ. นิคคหิต ย่อมถึงการลบ ในที่บางแห่ง.

ในเพราะพัญญชนะอยู่เบื้องหลัง ลบนิคคหิตแล บ้าง.

อุ. อริยสัจจान ทสสนํ - อริยสัจจान+ทสสนํ ลบนิคคหิตเพราะพัญญชนะอยู่เบื้องหลัง. การเห็นอริยสัจ ท. เอตํ พุทธาน สาสนํ - เอตํ พุทธาน+สาสนํ. นั้น เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

ปุ. ว่า บทว่า กุจิ มีไว้เพราะอะไร?

วิ. มีไว้ เพราะมิให้การลบนิคคหิต เช่น เอตมมกฺคฺลุมฺตมํ กรรมสามอย่าง มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นนั้น เป็นมกคอันสูงสุด. ตํ โว วทามิ. เราจะกล่าวธรรมนั้นแก่ท่านทั้งหลาย. ภทฺรํ โว ความเจริญจะมี แก่ท่านทั้งหลาย.

(๔๐) ปโร วา สโร.^{๓๘}

อ.สระอันอยู่เบื้องหลัง ย่อมถึงซึ่งการลบได้บ้าง.

สระอยู่เบื้องหลังนิคคหิต ย่อมถึงซึ่งการลบบ้าง.

อุ. อภินนฺทุนฺติ - อภินนฺทฺ+อฺติ. ลบสระหลัง คือ อี เพราะนิคคหิตอยู่หน้า อาเทสนิคคหิตเป็น พัญญชนะที่สุตวรรรคด้วยสูตรว่า วคฺคฺนฺตํ วา วคฺเค. อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติ. ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น มีใจชื่นชม ยินดียิ่งแล้ว ซึ่งภาสิต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. อุตฺตตํ - อุตฺตตํ+เอว. อุตฺตตํ ยถา พิชฺช ธณฺณํ น รุหฺติ ตถา ภิกฺขุ ปาราชิกโก โหติ. ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ย่อมไม่เจริญในธรรมวินัย เปรียบเหมือนข้าวเปลือกที่ถูกคว่ำแล้ว นั้นเหี่ยว ย่อมงอกขึ้นไม่ได้ ฉะนั้น.

ปุ.ว่า บทว่า วา มีไว้ เพราะอะไร ?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามการลบนิคคหิต เช่น อหเมว - อหฺ+เอว. อหเมว นฺน พาโล. เราเอง เป็นคนโง่ แน่นอน. เอตทโหสิ - เอตํ+อโหสิ. เอตทโหสิ ความปรีวิตกนี้ ได้มีแล้ว.

(๔๑) พุยฺยชโน จ วิสณฺโณโค.^{๓๙}

ก็ ครั้นเมื่อสละตัวหลัง อันอาจารย์ลบแล้วเป็นนิมิต

ถ้าว่า อ.พัญญชนะ เป็นพัญญชนะสังโยค ย่อมเป็นไซ้ เป็นพัญญชนะมีสังโยคไปปราศแล้ว ย่อมเป็น. เมื่อสละซึ่งอยู่หลังนิคคหิตถูกลบแล้ว ถ้ามีพัญญชนะสังโยค (สะกดอยู่) เป็นพัญญชนะปราศจากสังโยค (คือ ถูกลบแล้ว).

๓๙ โมค. ๑/๓๙ นิตติ. ๑๙๗

๓๘ โมค. ๑/๔๐ นิตติ. ๑๔๘

๓๙ โมค. ๑/๕๓ นิตติ. ๑๓๖-๖, ๑๔๙

อุ. เอวัส - เอว+อสส. ลบสระ อ หลังนิคคหิตด้วยสูตรว่า ปโร วา สโร. ลบ ส พยัญชนะสังโยคด้วยสูตรนี้. **เอวัส เต อาสวา โหนติ.** อาสวะทั้งหลาย เหล่านั้น ของบุคคลนั้น ย่อมมี อย่างนี้. ปุပ္ผัสสา - ปุပ္ผ+อสสา. **ปุပ္ผัสสา อูปปชติ.** อ.ระดู ของหญิงนั้น ย่อมเกิดขึ้น.

ปุ.ว่า บทว่า ลุตเต มีไว้ เพราะเหตุแห่งอะไร?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามการลบสังโยค เช่น เอวมสส - เอว+อสส. **เอวมสส วจันโน** อัน ภิกษุพึงว่ากล่าว ด้วยประการฉะนี้. วิทูนคฺคมิติ - วิทูนคฺค+อิตติ. **आननुत्तरं विटुनकम्पिति पुरुमि.** เรากล่าวถึงพระอนันตเถระว่า เป็นเลิศแห่งภิกษุทั้งหลายผู้เป็นนักปราชญ์.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการลบพยัญชนะ อันมีรูปเสมอกัน ๓ ตัว เช่น อคฺยาคาร์ - อคฺคิ+อาคาร์. อาเทศ อี เป็น ย ลบ ค พยัญชนะ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้. รุกฺโข อคฺยาคาร์ โอนทฺโร ต้นไม้ล้มทับเรือนไฟแล้ว. วุตฺยสส - วุตติ+อสส. อหิตตกสส วุตฺยสส. การบานแห่งเห็ดหัวงูนั้น.

จบ กัณฑ์ที่ ๔ ในสนธิกับป์ ด้วยประการดังนี้

สนธิ กัณฑ์ที่ ๕

(๔๒) โค สเร ปุณฺสาคโม กวจิ.^{๔๐}

ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิमित อ. อาคมคือ ค ย่อมมีในที่สุดแห่ง ปุณ ในที่บางแห่ง.

ในเพราะสระหลังเป็นนิमित ลง ค อาคมในที่สุดแห่ง ปุณ ศัพท์ ในที่บางแห่ง.

อุ. ปุณฺเคว – ปุณ+เว ลง ค อาคม ด้วยสูตรนี้. ปุณฺเคว ปจฺวี แผ่นดินนี้ หนาแท้จริง.

ปุ.ว่า บทว่า กวจิ มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะห้ามการลง ค อาคมเช่น ปุณ+เว – ปุณเว.

(๔๓) ปาสฺส จนฺโต รสโส.^{๔๑}

ก็ อ. อาคม คือ ค ย่อมลง ในที่สุดแห่ง ปา, อ.สระอันเป็นที่สุด เป็นรัสสะ ย่อม เป็น.

ในเพราะสระหลังเป็นนิमित ลง ค อาคม ในที่สุดแห่ง ปา ศัพท์ ในที่บางแห่ง และ สระอันเป็นที่สุดเป็นรัสสะด้วย.

อุ. ปเคว – ปา+เว. ลง ค อาคม และรัสสะ สระ อา แห่ง ปา เป็น อ. ปเคว อหิ ฆตฺตกสฺส วุตฺตยสฺส. เห็นหัวงูนั้น บาน แต่เข้าเหยียบ.

ปุ. ว่า บทว่า กวจิ มีไว้เพราะเหตุไร?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามการลง ค อาคม ดังตัวอย่าง ปาเว – ปา+เว.

(๔๔) อพฺโภ อภิ.^{๔๒}

อ.การอาเทศเป็น อพภ แห่ง อภิ ย่อมมี. ในเพราะสระหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ ศัพท์นี้ คือ อภิ เป็น อพภ.

อุ. อพฺภทฺธิรติ – อภิ+อฺทฺธิรติ. อาเทศ อภิ เป็น อพภ ด้วยสูตรนี้. วจฺนํ อพฺภทฺธิรติ. คำ อันชน กล่าวยิ่งแล้ว. อพฺภคฺคจฺฉติ – อภิ+อฺคฺคจฺฉติ. จนฺโท อพฺภคฺคจฺฉติ. พระจันทร์ ย่อมขึ้นไป.

๔๐ โมค. ๑/๔๕ นิตติ. ๕๓

๔๑ นิตติ. ๕๔

๔๒ โมค. ๑/๓๕ นิตติ. ๕๗

(๔๕) **อชฺโณ อธิ.**^{๔๓}

อ. การอาเทศเป็น อชฺณ แห่ง อธิ ย่อมมี. ในเพราะสละหลังเป็นนิมิต มีการอาเทศ ศัพท์นี้ คือ อธิ เป็น อชฺณ.

อุ. อชฺโณกาโส - อธิ+โอกาโส. อาเทศ อธิ เป็น อชฺณ. **อชฺโณกาโส** โอกาสอันยิ่ง - กลางแจ้ง. อชฺณคมา - อธิ+อคมา. **ชโน อชฺณคมา** จนถึงยิ่งแล้ว - ได้บรรลุแล้ว.

(๔๖) **เต น วา อิวณฺเณ.**^{๔๔}

ในเพราะ อี วรรณะ อยู่เบื้องหลังเป็นนิมิต อ.การอาเทศเป็น อพฺก และ อชฺณ แห่ง อภิ และ อธิ อุปสัค ท. เหล่านั้น ย่อมไม่มี.

ก็แล รูปที่อาจารย์กล่าวไว้ว่า ในเพราะ อี วรรณะอยู่หลังเป็นนิมิต ไม่มีการแปลง อุปสัคเหล่านี้ คือ อภิ อธิ อพฺก อชฺณ โดยวิภักปี.

อุ. อภิจิตฺ - อภิ+อิจิตฺ. ไม่แปลง อภิ เป็น อพฺก ด้วยสูตรนี้. **ธนํ ขเนน อภิจิตฺ.** ทรัพย์ อันชน ประรณายิ่งแล้ว. อธิริตฺ - อธิ+อิริตฺ. **วณํ ขเนน อธิริตฺ.** คำ อันชน กล่าวยิ่งแล้ว.

ปุ. บทว่า วา มีไว้ เพราะเหตุอะไร?

วิ. มีไว้เพราะไม่ห้ามการอาเทศ อภิ และ อธิ ดังตัวอย่าง อพฺกิริตฺ - อภิ+อิริตฺ. คำอันชนกล่าวยิ่งแล้ว. อชฺณินฺมุตโต - อธิ+อินฺมุตโต. **อชฺณินฺมุตโต.** ชนพ้นแล้วจากหนี้.

(๔๗) **อติสฺส จานตสฺส.**^{๔๕}

ในเพราะ อี วรรณะเป็นนิมิต อ.การอาเทศเป็น จ แห่ง ตี อันเป็นที่สุดแห่ง อติ อุปสัค ย่อมไม่มี. ในเพราะ อี วรรณะตัวหลังเป็นนิมิต ไม่มีการแปลง ตี ศัพท์ อันเป็นที่สุด แห่งศัพท์คือ อติ ซึ่งมีรูปตามที่ได้กล่าวไว้ ในสูตรว่า **สพฺโพ จนฺติ.**

อุ. อติสฺสโก - อติ+อิตฺสโก. ไม่แปลง ตี เป็น จ ด้วยสูตรนี้ ลบสระหน้า ทีฆะสระ หลัง. **อติสฺสโก วเน วสตี.** หมู่แห่งฤๅษีมากมาย ย่อมอยู่ในป่า. อติริตฺ - อติ+อิริตฺ. **วณํ ขเนน อติริตฺ.** คำ อันชน กล่าวยิ่งแล้ว.

ปุ. ว่า บทว่า อิวณฺเณ มีไว้ เพราะอะไร?

วิ. มีไว้ เพราะห้ามสูตรนี้ เช่น อจฺจนตํ - อติ+อนตํ. **อหํ อจฺจนตํ ปตฺโต.** เราถึง ซึ่งที่สุด แห่งภพ.

๔๓ โมค. ๑/๓๐ นิตฺ. ๕๘

๔๔ นิตฺ. ๕๙

๔๕ นิตฺ. ๖๐

(๔๘) กุวจิ ปฏิปตฺตส.^{๔๖}

อ. การอาเทศเป็น ปฏิ แห่ง ปติ ย่อมมีได้ในที่บางแห่ง.

มีการอาเทศปติ ศัพท์นี้ เป็น ปฏิ ในเพราะสระ หรือ พยัญชนะอยู่เบื้องหลังในที่บางแห่ง.

อุ. ปฏิคฺคิ - ปติ+อคฺคิ. อาเทศ ปติ เป็น ปฏิ ด้วยสูตรนี้. **ปฏิคฺคิ ทาทพฺโพ. จุตไฟ** ตอบ - ไฟรับ อันชนพึงจุด. ปฏิหณฺณติ - ปติ+หณฺณติ. **ภิกฺขุ ปฏิหณฺณติ.** ภิกษุ ย่อมเดือดร้อน.

ปุ. ว่า บทว่า กุวจิ มีไว้เพราะเหตุอะไร?

วิ. ว่า มีไว้ เพราะห้ามการอาเทศเป็น ปฏิ ดังเช่น ปจฺจนฺติเมสุ - ปติ+อนฺติเมสุ. **อกตปุณฺณโณ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ วสตี.** ผู้ไม่ได้ทำบุญไว้ ย่อมเกิด ในชนบท ชายแดน. **ปติสฺสยตี - ปติ + สยตี. อกตปุณฺณโณ ปติสฺสยตี.** ผู้ไม่ได้ทำบุญไว้ ย่อมอยู่ลี้ลับ. **ปติรูปเทสวาโส จ.** การอยู่ในประเทศอันสามควร หนึ่ง เป็นมงคลอันสูงสุด.

(๔๙) ปุณฺณสสุ พยฺยชเน.^{๔๗}

ในเพราะพยัญชนะตัวหลังเป็นนิमित อ.สระอันเป็นที่สุด แห่ง ปุณ เป็น อุ ย่อมเป็น.

ในเพราะพยัญชนะอยู่หลังเป็นนิमित แปลงสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุณ ศัพท์นี้ เป็น อุ ได้บ้าง.

อุ. ปุณฺณชฺชโน - ปุณ+ชฺชโน. อาเทศ อ ที่ ปุณ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้. **ปุณฺณชฺชโน ปุณฺณช - ชน** ผู้หนาแน่นไปด้วยกิเลส. **ปุณฺณญฺตํ - ปุณ+ญฺตํ. พสุธาตลํ ปุณฺณญฺตํ** พื้นพสุธา เป็นดินหนาเป็นแล้ว.

ด้วยการถือเอาซึ่ง อนต ศัพท์ มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ที่มีใช้ ปุณ เป็น อุ ได้ ดังตัวอย่าง มนฺณญํ - มน+ณฺณ-กฺวิ ลป ป ช้อน ญ. **ชโน มนฺณญํ ภาสตี.** ชน ย่อมกล่าว ซึ่งคำ เป็นที่พอใจ.

(๕๐) โออวสฺส.^{๔๘}

ในเพราะพยัญชนะอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น โอ แห่ง อว ศัพท์ ย่อมมีได้.

มีการอาเทศ อว ศัพท์นี้ เป็น โอ ในที่บางแห่ง ในเพราะพยัญชนะอยู่หลังเป็นนิमित.

อุ. โอนฺทฺธา - อว+นฺทฺธา. อาเทศ อว เป็น โอ ด้วยสูตรนี้. **อนฺธกาเรน โอนฺทฺธา.** สัตว์ทั้งหลาย อันความมืดคือโหมะ หุ้มห่อแล้ว - อวิชชา ครอบงำแล้ว.

ปุ.ว่า บทว่า กุวจิ มีไว้ เหตุอะไร?

๔๖ นิตฺติ. ๑๓๗

๔๗ โมคฺ. ๓/๖๑ นิตฺติ. ๑๒๘

๔๘ นิตฺติ. ๑๒๖

วิ. ว่า มีไว้เพราะห้ามการอาเทศ เป็น โอ อักษร เช่น อวสุสสุต - อว+สุสสุต. อวสุสสุต เม สรีเร มัสโลหิต. เนื้อและเลือดในกายของเรา จงเหือดแห้งไป.

(๕๑) อนุปฏิญาณัน วุตตโยคโต.^{๔๙}

อ. ความสำเร็จ แห่งรูปศัพท์ ท. อันท่านอาจารย์มิได้แสดงไว้แล้ว อันนักศึกษา พึงทราบโดยการประกอบ อันข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว.

บัณฑิตพึงประกอบรูปสำเร็จ แห่งอุปสัคและนิบาตทั้งหลาย ที่ท่านมิได้แสดงไว้ ด้วยสระสนธิ ท. พยัญชนะสนธิ ท. วุตติสนธิ ท. ตามสมควรแก่การประกอบ.

อุ. ปาปน - ป+อาปน การมาถึง. ปราณ - พร+อาปน การมาในเบื้องหน้า. อุปาหนา - อุป+อาหนา รองเท้า. นยาโยโค - นิ+อา+โยโค ความเพียร. นิรูปิ - นิ+อุปิ ความไม่มีกิเลส. อนุโพโธ - อนุ+โพโธ การตรัสรู้. ทวูปสนต์ - ท+อุป+สนต์ การเข้าไปสงบ ได้โดยยาก. สวูปสนต์ - ส+อุป+สนต์ การเข้าไปสงบได้โดยง่าย. ทวาลโย - ท+อาลโย อาลัย ความชั่ว. สวาลโย - ส+อาลโย อาลัยความดี. ทวาชยาโต - ท+อาชยาโต ธรรมอันภิกษุ กล่าวชั่ว. สวาชยาโต - ส+อาชยาโต ธรรมอันภิกษุกล่าวดีแล้ว. อุทิริติ - อุ+ทิริติ ปาฏิโมกข์ อันภิกษุสวดแล้ว. สมุททิฏฐิ - ส+อุททิฏฐิ ยกขึ้นแสดงด้วยดีแล้ว. วิยคค - วิ+อคค ดีพิเศษ. พยตต - วิ+อตต ฉลาด. อวยาคน - อว+อาคน การมาต่ำ. อนเวติ - อนุ + เติ เเง ย่อมติดตาม. อนุปมาโต - อนุ+ป+มาโต การเข้าไปเบียดเบียน - ฆ่า. อนจจริโย - น+อจจริโย ไม่น่าอัศจรรย์. ปริยเสนา - ปริ+เอสนา การแสวงหาโดยชอบ. ปรามาส - พร+อามาส การลุ่มคล้ำ. สนธิดังว่ามานี้ มีเพราะสระเป็นนิมิต.

สนธิในเพราะพยัญชนะเป็นนิมิตมีดังนี้ คือ ปรีคโค - ปรี+คโค การยึดถือเอา โดยรอบ. ปคโค - ป+คโค การยกย่อง. ปกโก - ป+กโก การเข้าไป. ปรกโก - พร+กโก ความตะเกียกตะกาย. นิกโก - นิ+กโก การก้าวออกไป. นิกโก - นิ+กโก ผู้มีกิเลส ดุจน้ำฟาดออกแล้ว. นิลย - นิ+ลย ความไม่มีอาลัย. ทุลย - ท+ลย ความอาลัย ความชั่ว. ทพภูติ - ท+ภูติ. เกิดยากแล้ว. ทพภิกข - ท+ภิกขา เมืองข้าวยากมากแพง. สนธิฏฐิ - ส+ทฐิ ธรรมอันชนเห็นได้เอง. ทคโค - ท+คโค การถือเอาไม่ดี. นิคโค - นิ+คโค การข่ม. วิคโค - วิ+คโค ความแก่งแย่ง การชิงดีชิงเด่น. สคโค - ส+คโค ความ ถือเอาดี. นิคค - นิ+คค. ออกไปแล้ว. ศัพท์ทั้งหลายที่เหลือ อันนักศึกษาพึงประกอบเข้า ในอุทาหรณ์ทั้งปวง

กัณฑ์ที่ ๕ ในสนธิกัปปี เพียงเท่านี้

สนธิกัปปี จบ

นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

(๕๒) ชินวจนยุตต์ หิ.

ก็ อ. สูตรนี้ คือ ชินวจนยุตต์ หิ อันนักศึกษาพึงทราบว่ามีอิการเป็นอรรถ.

สูตรว่า ชินวจนยุตต์ หิ นี้ นักศึกษาพึงทราบ ว่าเป็นอิการัตถสูตร. หมายความว่า สูตรที่กล่าวมาแล้วก็ดี สูตรที่จะกล่าวต่อไปก็ดี สมควรต่อพระดำรัสของพระชินเจ้า.

(๕๓) ลิงคณจ นิปัจเจเต.^{๕๐}

ก็ อ. ลิงค์ อันพระอาจารย์ ย่อมให้สำเร็จ.

ก็ ลิงค์ อันสมควรต่อพระดำรัสของพระชินเจ้า มีโดยประการใดๆ ลิงค์อันอาจารย์ ย่อมเข้าไปตั้งไว้โดยประการนั้นๆ ในคัมภีร์กัจจายณะนี้.

ดังเช่น เอโส โน สตถา. พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นศาสดา ของพวกเรา. พรหมมา พรหมโลกะ ติฏฐติ. พรหม ย่อมดำรงอยู่ ในพรหมโลก. อดตา ตน, สขา เพื่อน, ราชา พระราชา.

(๕๔) ตโต จ วิภตติโย.^{๕๑}

ก็ อ. วิภตติ ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง

แต่ลึงค์นั้น. ลงวิภตติทั้งหลายเบื้องหลังแต่ลึงค์นั้น คือเหมาะสมแต่พระดำรัสของ พระชินเจ้า.

สูตรนี้แสดงว่า ให้ลงวิภตติเช่น สิ โย หลังนามทั้งหลาย. อุ. บุริส + สิ - บุริโส อันว่า บุรุช. ภู + ติ - ภวติ ย่อมมี ย่อมเป็น.

(๕๕) สิ โย, อัม โย, นา หิ, ส นัม, สฺมา หิ, ส นัม, สฺมิ สุ.^{๕๒}

อ. ศัพท์ คือ สิ โย, อัม โย, นา หิ, ส นัม, สฺมา หิ, ส นัม, สฺมิ สุ ชื่อว่า วิภตติ.

ก็แล วิภตติทั้งหลายเหล่านั้น เป็นไฉน? ศัพท์ทั้งหลายมี สิ เป็นต้น คือเป็น ๒ ชื่อวิภตติ. ๒ ตัวนี้ คือ สิ โย ชื่อว่าปฐมาวิภตติ, ๒ ตัวนี้ คือ อัม โย ชื่อว่าทุติยาวิภตติ, ๒ ตัวนี้ คือ นา หิ ชื่อว่าตติยาวิภตติ, ๒ ตัวนี้ คือ ส นัม ชื่อว่าจตุตถวิภตติ, ๒ ตัวนี้

๕๐ นิติ. ๑๙๒

๕๑ โมค. ๒/๑ นิติ. ๒๐๒-๓

๕๒ โมค. ๒/๑ นิติ. ๒๐๒-๓

คือ ส มา หิ ชื่อว่าปณจมีวิรัตติ, ๒ ตัวนี้ คือ ส น ชื่อว่าฉฐวิรัตติ, ๒ ตัวนี้ คือ สมี สุ ชื่อว่า สตตมีวิรัตติ.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วิรัตติ นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีการบอกถึงวิรัตติเป็นประโยชน์ ในสูตรว่า อมหสส มม สวิกตติสส เส. แปลง อมห กับ ส วิรัตติเป็น มม เพราะ ส วิรัตติ.

(๕๖) ตทนุปรเทศ.

อ. ลิงค์ อันอาจารย์ ย่อมเข้าไปตั้งไว้ โดยความไม่ผิดต่อพระดำรัสของ พระชินเจ้านั้น.

ลิงค์ อันอาจารย์ ย่อมให้สำเร็จโดยไม่ผิดต่อพระดำรัสของพระชินเจ้าทั้งหลาย เหล่านั้น โดยประการใด ๆ, ก็ ลิงค์ อันเราทั้งหลาย ย่อมให้สำเร็จ โดยประการนั้น ๆ ใน อธิการนี้.

(๕๗) อาลปนเ สติ คสณโณ.^{๕๓}

อ. สติ วิรัตติ อาลปนะ มีชื่อว่า ค ย่อมเป็น. สติ ในอรรถแห่งอาลปนะ มีชื่อว่า ค (ตั้งชื่อ สติ อาลปนะ ว่า ค).

ตัวอย่าง อยเย - อยยา + สติ. ตั้ง สติ อาลปนะ ชื่อ ค ด้วยสูตรนี้ อาเทส อา เป็น เอ ลบ คสิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปี คสิปี. โภติ อยเย คาม คจจ. แนะแม่เจ้าผู้เจริญ เธอ จงไป สู่บ้าน. โภติ กญเญ คาม คจจ. แนะนางกัญญาผู้เจริญ เธอ จงไป สู่บ้าน. โภติ ขราทิเย อาคจจ. แนะน้องหญิงผู้เจริญ เธอ จงมา.

ปุ. ว่า บทว่า อาลปน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า เพื่อห้ามตั้งชื่อว่า ค เป็นประโยชน์ เช่น โภติโย อยยาโย อาคจจนตุ.

อ. แม่เจ้าทั้งหลายผู้เจริญ จงมา. สา อยยา เคเห ติฏฐติ. อ. เจ้าแม่นั้น ย่อมยืนอยู่ในเรือน.

ปุ. ว่า บทว่า สติ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสวิรัตติอื่นเป็นประโยชน์ เช่น โภติโย อยยาโย

อ. แม่เจ้าทั้งหลาย ผู้เจริญ.

ปุ. ว่า ด้วยคำว่า ค นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า มีประโยชน์ในสูตรว่า ฆเต จ. หลัง อา การันต์ แปลง คสิ เป็น เอ เช่น กญเญ แนะนางสาวน้อย.

(๕๘) **อิวันณวณณา ฌลา.**^{๕๔}

อ. อิวรรณะ และ อุวรรณะ ท. ชื่อว่า ฌ และ ล ย่อมมี.

ศัพท์เหล่านี้คือ อิวรรณะ และ อุวรรณะ มีชื่อว่า ฌ และ ล ตามลำดับ.

ตั้งชื่อ อี อี การันต์ว่า ฌ, อุ การันต์ว่า ล เช่น อีสโน - อีส+โน. ตั้ง อี ชื่อ ฌ อาเทส ส เป็น โน. **อีสโน ปริกขารो อตฺถิ.** บริหารของฤๅษี มีอยู่. คหปติโน - คหปติ+ส. **คหปติโน ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ของคฤหบดี มีอยู่. **อคคิโน - อคคิ+ส. อคคิโน ฐโม อตฺถิ.** ควันของไฟ มีอยู่. **ทณฺฑิโน - ทณฺฑิ+ส.** ตั้ง อี ชื่อ ฌ อาเทส ส เป็น โน **รัสสะ อี เป็น อี. ทณฺฑิโน ผลกํ อตฺถิ.** แผ่นกระดานของขรรค์ดา มีอยู่. **เสตุโน - เสตุ+ส** ตั้ง อุ วรรณะ ชื่อว่า ล อาเทส ส เป็น โน. **เสตุโน ผลกํ อตฺถิ.** แผ่นกระดาน ของสะพาน มีอยู่. **เกตุโน - เกตุ+ส. เกตุโน ฉายา อตฺถิ.** เงา ของธง มีอยู่. **ภิกฺขุโน - ภิกฺขุ+ส. ภิกฺขุโน ปตฺตจิวโร อตฺถิ.** บาตรและจีวร ของภิกษุ มีอยู่. **สยมนุโน - สยมนุ+ส** ตั้ง อุ ชื่อ ล อาเทส ส เป็น โน **รัสสะ อุ เป็น อุ. สยมนุโน สาวโก อตฺถิ.** สาวกของพระสยัมภูพุทธเจ้า มีอยู่. **อภิกฺขุโน - อภิกฺขุ+ส. อภิกฺขุโน สาวโก อตฺถิ.** สาวกของพระอภิกษุพุทธเจ้ามีอยู่.

ป.ว่า ด้วยคำว่า ฌ ล นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า มีประโยชน์ในสูตรว่า **ฌลโต สสฺส โน วา.**

(๕๙) **เต อิตถียา โป.**^{๕๕}

อ. อิวรรณะ และ อุวรรณะ ท. เหล่านั้น อันกล่าวซึ่งความเป็นอิตถิลิงค์ ชื่อว่า ป ย่อมเป็น.

อิวรรณะ และ อุวรรณะ เหล่านั้น กล่าวความเป็นอิตถิลิงค์ ในกาลใด มีชื่อว่า ป ในกาลนั้น. (หมายความว่า อี วรรณะ และ อุ วรรณะที่ชื่อว่า ฌ และ ล ถ้ากล่าวระบุดัง อิตถิลิงค์ มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ป)

อุ. **รตฺติยา - รตฺติ + นา.** ตั้ง อี วรรณะ ชื่อ ป อาเทส นา เป็น ยา. **รตฺติยา อนรฺทการो กโต.** ความมืด อันราตรี ทำแล้ว. **อิตฺถียา - อิตฺถี+นา. อิตฺถียา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันหญิง ทำแล้ว. **เณฺยุยา - เณฺยุ+นา. เณฺยุยา วจฺโจ ปาลิโต.** ลูกวัว อันแม่วัวนม เลี้ยงแล้ว. **วธฺยุยา - วธฺยุ+นา. วธฺยุยา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันหญิงสาว ทำแล้ว. **เทวียา - เทวี+นา. เทวียา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันพระนางเทวี ทำแล้ว.

๕๔ โมค. ๑/๙ นิตติ. ๒๐๕

๕๕ โมค. ๑/๑๐ นิตติ ๒๐๖

ปุ.ว่า บทว่า อิตถิยา มีไว้เพื่อประโยชน์อย่างไร?

วิ. ว่า เพื่อมิให้ตั้งชื่อ อีวรรณ และ อูวรรณ อันกล่าวความเป็นอิตถิลิงค์ ชื่อ ป เช่น อีลินา – อีลี+นา. อีลินา ธมโม เทลิตโต. ธรรม อันฤษี แสดงแล้ว. ภิกขุ+นา. ภิกขุ+นา. ธมโม เทลิตโต. ธรรม อันภิกษุ แสดงแล้ว.

ปุ.ว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ป นี้ ย่อมมี ในสูตรไหน?

วิ. ว่า ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า ป นี้ ย่อมมี ในสูตรว่า ปโต ยา.

(๖๐) อา โฆ.^{๕๖}

อ. อา อักษร อันกล่าวซึ่งความเป็นอิตถิลิงค์ ชื่อว่า ข ย่อมเป็น.

อา อักษร อันกล่าวซึ่งความเป็น อิตถิลิงค์ ในกาลใด ในกาลนั้น มีชื่อว่า ข. (มีการตั้งชื่อ อา อิตถิลิงค์ว่า ข)

อุ. กณฺณาย – กณฺณา+นา. ตั้ง อา อิตถิลิงค์ ชื่อ ข อาเทส นา เป็น อา. กณฺณาย กมฺม กตฺ. กรรม อันนางสาวน้อย ทำแล้ว. สทฺธาย – สทฺธา+นา. สทฺธาย ทานํ เทติ. ขน ย่อมให้ทาน ด้วยศรัทธา. วิณฺนาย – วิณฺนา+นา. วิณฺนาย คีตํ คายติ. บุรุษ ย่อมขับ เพลงขับ ด้วยพิณ. คจฺกาย – คจฺคา+ส. คจฺกาย ตรงฺคํ วายุนา กตฺ. ลูกคลื่น ในแม่น้ำคงคา อันลม ทำแล้ว. ทิสาย – ทิสา+นา. ทิสาย อาภา กตา. รัศมี อันทิศใหญ่ ทำแล้ว. สาละย – สาละ+นา. สาละย ฉายา กตา. เงา อันศาลา ทำแล้ว. ตฺสลาย – ตฺสละ+นา. ตฺสลาย สุวณฺณํ ตฺลยติ. ขนย่อมขัง ซึ่งทอง ด้วยตาขัง. โทลาย – โทละ+นา. โทลาย สุขํ กตฺ. ความสุข อันชิงช้า ทำแล้ว. ปกาย – ปภา+นา. ปกาย ภควา โสภติ. พระผู้มีพระภาค ย่อมงดงาม ด้วยรัศมี. ปณฺณาย – ปณฺณา+นา. ปณฺณาย ปณฺหิ จินฺตยติ. ขน ย่อมคิด ซึ่งปัญหา ด้วยปัญญา. กรณฺนาย – กรณฺนา+นา. กรณฺนาย มหาปุริโส โจทติ. พระมหาบุรุษ อันความกรุณา ตักเตือนแล้ว. นาวาย – นาวา+นา. นาวาย คจฺคํ ตรติ. ขน ย่อมข้ามแม่น้ำ ด้วยเรือ. กปาลาย – กปาลา+ นา. กปาลาย โอทนํ ยาจิตุํ จรติ. คนกำพร้า เทียวขอข้าวสุก ด้วยกระบือ.

ปุ.ว่า บทว่า อา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า มีการห้ามมิให้ตั้งชื่ออาการันต์อื่นว่า ข เป็นประโยชน์ เช่น รตฺติยา – รตฺติ+นา. รตฺติยา อนฺนรกาโร กโต ความมืด อันราตรี ทำแล้ว. อิตฺติยา=อิตฺติ+นา.

ปุ. ว่า บทว่า อิตถิยา มีเพื่อประโยชน์อะไร.

วิ. ว่า บทว่า อิตถิยา มีการห้ามมิให้ตั้งชื่อว่า ข เป็นประโยชน์ เช่น สตฺถารา เทลิตโต ธมโม. ธรรม อันพระตถาคต แสดงแล้ว.

ปุ. ว่า ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า ข นี ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ข นี ย่อมมีในสูตรว่า **ขโต นาทีน**.

(๖๑) **สาคโม เส.**^{๕๗}

อ. การมาแห่ง ส ย่อมมี ในเพราะ ส วิภัตติ.

ลง ส อาคม ใน ส วิภัตติ.

อุ. ปุริสสส – ปุริส+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรนี้. **ปุริสสส ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของบุรุษ มีอยู่. **อคคิสส – อคคิ+ส. อคคิสส ธูโม อตถิ.** ควัน แห่งไฟ มีอยู่. **ภิกขุสส – ภิกขุ+ส. ภิกขุสส ปตตจิวโร อตถิ.** บาตรและจีวร ของภิกษุ มีอยู่. **สยมกุสส – สยม+กุ+ส. สยมกุสส สาวโก อตถิ.** สาวก ของพระผู้เป็นเอง มีอยู่. **อภิกุสส – อภิกุ+ส. อภิกุสส ปภา อตถิ.** รัศมี ของพระอภิกุพุทธเจ้า มีอยู่. **ทณทิสส – ทณที+ส. ทณทิสส ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของคนมีไม้เท้า มีอยู่. **อิสสิสส – อิสสิ+ส. อิสสิสส ปริกขาโร อตถิ.** บริหาร ของฤๅษี มีอยู่.

ปุ. ว่า บทว่า เส มีไว้เพื่ออะไร?

วิ. ว่า บทว่า เส มีการห้ามมิให้ลง ส อาคม เป็นประโยชน์ เช่น ปุริสสมี – ปุริส+สมี. **ปุริสสมี สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่ในบุรุษ.

(๖๒) **สํสาเสวกวจเนสุ จ.**^{๕๘}

กั อ. การมาแห่ง ส ย่อมมี ในเพราะ สํ สา ท. อันเป็นเอกวจนะ. มีการลง ส อาคม ในเพราะ สํ และ สา ฝ่ายเอกวจนะ อันอาเทศมาจากวิภัตติ.

อุ. **เอติสฺสํ – เอตา+สมี.** อาเทศ สมี เป็น สํ ด้วยสูตรว่า **ขปโต สมีสถานํ สํสา.** ลง ส อาคม ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า **เอติมาสมิ.** เช่น **เอติสฺสํ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศीलตั้งอยู่แล้ว ในหึงนั้น, **เอติสฺสา – เอตา+ส. เอติสฺสา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของหึงนั้น มีอยู่. **ติสฺสํ – ตา+สมี. ติสฺสํ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศीलตั้งอยู่แล้ว ในหึงนั้น. อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า **ตสฺสา วา.** **ติสฺสา – ตา+ส. ติสฺสา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของหึงนั้น มีอยู่. **ตสฺสํ – ตา+สมี. อาเทศ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โฆ รสฺสํ. ตสฺสํ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** **ตสฺสา – ตา+ส. ตสฺสา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของหึงนั้น มีอยู่. **ยสฺสํ – ย+สมี. ยสฺสํ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศीलตั้งอยู่แล้ว ในหึงใด. **ยสฺสา – ย+ส. ยสฺสา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของหึงใด มีอยู่. **อมุสฺสํ – อมุ+สมี. อมุสฺสํ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหึงโน้น. **อมุสฺสา – อมุ+ส. อมุสฺสา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของหึงโน้น มีอยู่.

๕๗ โมค. ๒/๕๑ นิตติ. ๒๐๘

๕๘ โมค. ๒/๕๒ นิตติ. ๒๐๙

ปุ. ว่า บทว่า สัสสุ มีประโยชน์อย่างไร?

ตอบว่า มีการห้ามการอาเทศวิภัติอื่นเป็นประโยชน์ เช่น อคคินา - อคคิ+นา. โจโร อคคินา ภูฏี มาเปติ. โจร ย่อมเผ่าภูฏี ด้วยไฟ. ปาณินา - ปาณิ+นา. ชโน ปาณินา กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ.

ปุ. ว่า บทว่า เอกวจเนสุ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. ว่า บทว่า เอกวจเนสุ มีการห้ามการอาเทศฝ่ายพหูวนะเป็นประโยชน์ เช่น ตาสํ - ตา+นํ. ตาสํ สิลํ อตฺถิ. ศีลของหญิงทั้งหลายเหล่านั้น มีอยู่. สพฺพาสํ - สพฺพ+นํ. สพฺพาสํ สิลํ อตฺถิ. ศีล ของหญิงทั้งหลายทั้งปวง มีอยู่.

ปุ. ว่า บทว่า วิภตฺตาเทเสสุ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. ว่า บทว่า วิภตฺตาเทเสสุ มีการห้ามมิให้ลง ส อาคม เป็นประโยชน์ เช่น มนสา - มน+นา. (นา เป็น สา) มนสา กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำกรรม ด้วยใจ. วจสา - วจ+นา. วจสา ภาสติ. ชน ย่อมพูด ด้วยวาจา. ถามสา - ถาม+นา. ถามสา กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำกรรม ด้วยกำลัง.

(๖๓) **เอติมาสมี.**^{๕๙}

อ. สระ อันเป็นที่สุด แห่ง เอตา และ อิมา ท. เป็น อิ ย่อมเป็น ในเพราะ สํ และ สา ท. ฝ่ายเอกวนะ อันอาเทศมาจากวิภัติ. เอาสระอันเป็นที่สุด แห่งศัพท์เหล่านี้ คือ เอตา อิมา เป็น อิ ในเพราะ สํ และ สา ซึ่งอาเทศมาจากวิภัติ ฝ่ายเอกวนะ.

อุ. เอติสฺสํ - เอตา+สฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น สํ ด้วยสูตรว่า ขปโต สฺมีสํ สํสา. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า เอติมาสมี. เอติสฺสํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น. เอติสฺสํ - เอตา+ส. อาเทศ ส เป็น สํ ด้วยสูตรว่า ขปโต สฺมีสํ สํสา. วิธีทำตัวเหมือน เอติสฺสํ. เอติสฺสา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่. อิมิสฺสํ - อิมา+สฺมี. อิมิสฺสํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนี้. อิมิสฺสา - อิมา+ส. อิมิสฺสา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนี้ มีอยู่.

ปุ. ว่า บทว่า สัสสุ มีประโยชน์อะไร

วิ. ว่า บทว่า สัสสุ มีการห้ามมิให้อาเทศเป็น อิ เป็นประโยชน์ เช่น เอตาย - เอตา+นา. เอตาย กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำซึ่งกรรม ด้วยหญิงนั้น. อิมาย - อิมา+นา. อิมาย กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำซึ่งกรรม ด้วยหญิงนี้.

ถามว่า บทว่า เอกวจเนสุ มีประโยชน์อย่างไร?

ตอบว่า บทว่า เอกวจเนสุ มีการห้ามมิให้อาเทศเป็น อิ เป็นประโยชน์ เช่น
เอตาสํ – เอตา+นํ. **เอตาสํ ฐนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของหญิง ท. เหล่านั้น มีอยู่. อิมาสํ – อิมา+นํ.
อิมาสํ ฐนํ อตฺถิ ทรัพย์ ของหญิง ท. เหล่านี้ มีอยู่.

(๖๔) ตสฺสา วา.^{๖๐}

อ. การอาเทศเป็น อิ แห่ง อา อักษร อันเป็นไปอยู่ในอิติลึงค์ ย่อมมีได้
ในเพราะ สํ และ สา ทั้งหลาย อันอาเทศมาจากวิภัติฝายเอกวจนะ โดยการวิกัป.

เมื่อ ต สัพพนาม เป็นไปอยู่ในอิติลึงค์, เอา อา อักษร เป็น อิ อักษร ในเพราะ
วิภัติฝายเอกวจนะเป็น สํ และ สา ได้บ้าง.

เช่น ติสฺสํ – ตา+สฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น สํ ด้วยสูตรว่า **ขปโต สฺมีสํ สํสา,** ลง ส
อาคมด้วยสูตรว่า **สาคโม เส,** อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรนี้. ติสฺสํ – ตสฺสํ. **ติสฺสํ สํ ปติฏฺฐิตํ.**
ศีล ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในหญิงนั้น. ติสฺสา – ตา+ส. อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า **ขปโต**
สฺมีสํ สํสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า **สาคโม เส,** อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรนี้. ติสฺสา –
ตสฺสา, **ติสฺสา ฐนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่

(๖๕) ตโต สสฺส สฺสาย.^{๖๑}

อ.การอาเทศเป็น สฺสาย แห่ง ส วิภัติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ ตา เอตา และ
อิมา ท. เหล่านั้น.

มีการอาเทศ ส วิภัติ หลัง ตา เอตา และ อิมานั้น เป็น สฺสาย ได้บ้าง และเอา
สระที่สุด เป็น อิ อักษร.

อุ. ติสฺสาย – ตา+ส. อาเทศ ส เป็น สฺสาย, เอา อา เป็น อิ ด้วยสูตรนี้. ติสฺสาย –
ติสฺสา. ติสฺสาย ฐนํ อตฺถิ ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่. เอติสฺสาย – เอตา + ส. อาเทศ ส
เป็น สฺสาย ด้วยสูตรนี้ เอา อา เป็น อิ. เอติสฺสาย – เอติสฺสา. **เอติสฺสาย ฐนํ อตฺถิ.** ทรัพย์
ของหญิงนั้น มีอยู่. อิมิสฺสาย – อิมา+ส. วิธีทำตัวเหมือน เอติสฺสาย. อิมิสฺสาย – อิมิสฺสา.
อิมิสฺสาย ฐนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนี้ มีอยู่.

ถามว่า บทว่า วา มีประโยชน์อย่างไร?

ตอบว่า บทว่า วา มีการห้ามมิให้การอาเทศเป็น สฺสาย เป็นประโยชน์.

๖๐ โมค. ๒/๕๓ นีติ. ๒๑๑, ๓๖๖-๗

๖๑ โมค. ๒/๕๔ นีติ. ๒๑๒

(๖๖) โฆ รสสฺ.^{๖๒}

อ. อา มีชื่อว่า ข ย่อมถึงซึ่งความเป็นรสสะ. อา อันมีชื่อว่า ข ย่อมถึง การรสสะ ในเพราะ ส และ สา ซึ่งอาเทศมาจากวิภัติฝายเอกวจนะ.

อุ. ตสสฺ - ตา + สมิ. อาเทศ สมิ เป็น ส, ลง ส อาคม, รสสะ อา ที่ชื่อว่า ข เป็น อ. ตสสฺ สิลฺ ปติภูจิตฺ. ศील ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในหญิงนั้น. ตสสา - ตา + ส. อาเทศ ส เป็น สา, ลง ส อาคม, อาเทศ อา อันชื่อว่า ข เป็น อ. ตสสา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่. ยสสฺ - ยา + สมิ. วิธีทำตัวเหมือน ตสสฺ. ยสสฺ สิลฺ ปติภูจิตฺ. ศील ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในหญิงใด. ยสสา - ยา+ส. วิธีทำตัวเหมือน ตสสา. ยสสา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงใด มีอยู่. สพฺพสสฺ - สพฺพ + สมิ. วิธีทำตัวเหมือน ตสสฺ. สพฺพสสฺ สิลฺ ปติภูจิตฺ. ศील ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในหญิงทั้งปวง. สพฺพสสา - สพฺพ + สา. วิธีทำตัวเหมือน ตสสา. สพฺพสสา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงทั้งปวง มีอยู่.

ถามว่า บทว่า สํสาสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า สํสาสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการรสสะ เช่น ตาย - ตา + นา. ตาย กมฺมํ กตฺ. กรรม อันหญิงนั้น ทำแล้ว. สพฺพาย - สพฺพา + นา. สพฺพาย กมฺมํ กตฺ. กรรม อันหญิงทั้งปวง ทำแล้ว.

ถามว่า บทว่า เอกวจนสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า เอกวจนสุ มีไว้เพื่อมิให้ทำการรสสะ เป็นประโยชน์ เช่น ตาสฺ - ตา + น. ตาสฺ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงท.เหล่านั้น มีอยู่. สพฺพาสฺ - สพฺพา + น. สพฺพาสฺ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย ทั้งปวง มีอยู่.

(๖๗) โน จ ทวาทีโต นมฺหิ.^{๖๓}

ก็ อ. การมาแห่ง น อักษร ย่อมมี ในเบื้องหลัง แต่สังขยา มี ทวิ เป็นต้น ใน เพราะ น วิภัติ.

ลง น อาคมเบื้องหลังแต่สังขยามีอาทิอย่างนี้ คือ ทวิ ในเพราะ น วิภัติ.

อุ. ทวินนํ - ทวิ+น. ลง น อาคมด้วยสูตรนี้. ทวินนํ ปุริสานํ ภริยา อตฺถิ. ภริยา ของบุรุษทั้งหลาย สอง มีอยู่. ตินฺณํ - ตี+น. ลง ณ อาคมด้วยสูตรนี้. ตินฺณํ ปุริสานํ ภริยา อตฺถิ. ภริยา ของบุรุษทั้งหลาย สาม มีอยู่. จตฺตนํ - จตฺ+น. ลง น อาคมด้วยสูตรนี้. จตฺตนํ ปุริสานํ ภริยา อตฺถิ. ภริยา ของบุรุษทั้งหลาย สี่ มีอยู่. ปณฺจนํ - ปณฺจ+น. ลง น อาคม

๖๒ โมค. ๒/๖๓ นิตติ. ๒๑๓

๖๓ โมค. ๒/๔๗ นิตติ. ๒๑๔

ด้วยสูตรนี้. **ปณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** ภริยา ของบุรุษทั้งหลาย ห้า มีอยู่. **ณฺณํ - ฉ+ณฺ.** ลง น อาคม ด้วยสูตรนี้. **ณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** ภริยา ของบุรุษทั้งหลาย หก มีอยู่. **สตฺตณฺณํ - สตต+ณฺ.** ลง น อาคม ด้วยสูตรนี้. **สตฺตณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** อฏฺฐณฺณํ - อฏฺฐ+ณฺ. ลง น อาคม ด้วยสูตรนี้. **อฏฺฐณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** นวณฺณํ - นว + ณฺ. ลง น อาคม ด้วยสูตรนี้. **นวณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** ทสณฺณํ - ทส+ณฺ. ลง น อาคม ด้วยสูตรนี้. **ทสณฺณํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.**

ป. บทว่า ทวาทิตโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ทวาทิตโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้ลง น อาคม เป็นประโยชน์ เช่น สหสฺसानํ - สหสฺส+ณฺ. **สหสฺसानํ ปุริสาณํ ภริยา อตฺถิ.** ภริยา ของบุรุษ ท. มีพันเป็นประมาณ มีอยู่.

ป. บทว่า นมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้ลง น อาคม เช่น ทวีสุ - ทวิ+สุ. **ทวีสุ ปุริเสสุ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในบุรุษ ท. สอง. **ติสุ - ติ+สุ. ติสุ ปุริเสสุ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในบุรุษ ท. สาม.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการลง สลฺ อากมด้วย เช่น จตสฺสณฺณํ - จตฺ+ณฺ. ลง สลฺ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้ อาเทศนิกคหิตเป็น น แล้ว เอา อุ แห่ง จตฺ เป็น อ. **จตสฺสณฺณํ อิตฺถินํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย สี่ มีอยู่. **ติสฺสณฺณํ - ติ+ณฺ.** ลง สลฺ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรนี้. **ติสฺสณฺณํ เวทนานํ ปวตฺติ.** ความเป็นไป แห่งเวทนาทั้งหลาย สาม.

(๖๘) **อมา ปโต สฺมึสฺमानํ วา.**^{๖๔}

อ. การอาเทศเป็น อัม และ อา ท. แห่ง สฺมึ และ สฺมา วิภตติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง อิ วรรณะ อันชื่อว่า ป ย่อมมี โดยวิภักปั.

มีการอาเทศวิภตติเหล่านี้คือ สฺมึ, สฺมา อันอยู่เบื้องหลังแห่งวรรณะนี้คือ ป เป็น อัม, อา ได้บ้างตามลำดับ.

อุ. มตฺยํ - มติ+สมฺ. อาเทศ สฺมึ เป็น อัม ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อิ เป็น ย ด้วยสูตรว่า **ปสณฺณสฺส จ. มตฺยํ=มตฺยํ. ปุริโส มตฺยํ ปติฏฺฐจิตโต.** บุรุษ ดำรงอยู่แล้ว ในปัญญา. มตฺยา - มติ+สฺมา. อาเทศ สฺมา เป็น อา ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อิ เป็น ย ด้วยสูตรว่า **ปสณฺณสฺส จ. มตฺยา = มตฺยา. ชโน มตฺยา อปเปติ.** ชน เว้น จากปัญญา. **รตฺยํ - รตฺติ+สมฺ.** วิธีทำตัว

เหมือน มตฺยํ แปลกแต่ ลบ ต ตัวหน้า ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า พุณฺณชโน จ วิสณฺโณโค.
 รตฺยํ - รตฺติยํ. **ชโน รตฺยํ กมมํ โกรติ.** ชน ย่อมทำงาน ในเวลากลางคืน. รตฺยา=รตฺติ+สมา.
 ทำตัวเหมือน มตฺยา. รตฺยา=รตฺติยา. **อาทิจโจ รตฺยา อปฺเปติ.** พระอาทิตย์ ย่อมเว้น ใน
 รัตรี. นิกตฺยํ - นิกติ+สมิ. อาทิส สมิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาทิส อี เป็น ย ด้วยสูตรว่า
ปสณฺณสส จ. นิกตฺยํ=นิกติยํ. **ชโน นิกตฺยํ ติฏฺฐติ.** ชนย่อมตั้งอยู่ ในความระแวง. นิกตฺยา
 - นิกติ+สมา. วิธีทำตัวเหมือน มตฺยา. นิกตฺยา=นิกติยา. **ชโน นิกตฺยา อปฺเปติ.** ชน เว้น จาก
 ความระแวง.

วิกตฺยํ - วิกติ+สมิ. มีวิธีทำตัวเหมือนกับ มตฺยํ. วิกตฺยํ=วิกติยํ. วิกตฺยา - วิกติ+สมา.
 มีวิธีทำตัวเหมือนกับ มตฺยา. วิกตฺยา=วิกติยา, วิตฺยํ - วิตติ+สมิ. มีวิธีทำตัวเหมือน มตฺยํ.
 วิตฺยํ=วิตติยํ. **ชโน วิตฺยํ ปติฏฺฐิโต.** ชน ดำรงอยู่แล้ว ในวิริติ. วิตฺยา - วิตติ+สมา. มีวิธี
 ทำตัวเหมือน มตฺยา., วิตฺยา - วิตติยา. **พาโล วิตฺยา อปฺเปติ.** คนพาล ย่อมเว้นจากวิริติ.
 ปจฺพยํ - ปจฺวิ+สมิ. มีวิธีทำตัวเหมือน มตฺยํ. ปจฺพยํ - ปจฺวิยํ. **คณฺทุปปาโท ปจฺพยํ วิจารณ์.**
 ไล่เดือน ย่อมเที่ยวไป ในแผ่นดิน. ปจฺพฺยา - ปจฺวิ+สมา. มีวิธีทำตัวเหมือน มตฺยา. ปจฺพฺยา
 - ปจฺวิยา. **โกณฺโจ ปจฺพฺยา อปฺเปติ.** นกกระเรียน ย่อมเว้น จากแผ่นดิน. ปวตฺยํ - ปวตฺติ+สมิ.
 มีวิธีทำตัวเหมือน รตฺติ. ปวตฺยํ - ปวตฺติยํ. **สโต ปวตฺยํ อุปฺปชฺชติ.** สัตว์ ย่อมเกิดขึ้น
 ในปวัตติกาล. ปวตฺยา - ปวตฺติ+สมา. มีวิธีทำตัวเหมือน รตฺติ. ปวตฺยา - ปวตฺติยา. **ชโน**
ปวตฺยา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากปวัตติกาล.

(๖๙) **อาทิตฺโต โอ จ.**^{๖๕}

ก็ อ. การอาทิสเป็น อ และ โอ แห่ง สมิ วิภัติติ ย่อมมี ในเบื้องหลัง
 แต่ อาทิสศัพท์.

มีการอาทิส สมิ วิภัติติ อันอยู่เบื้องหลังศัพท์นี้ คือ อาทิส เป็น อ และ โอ ได้บ้าง.

อุ. อาทิส - อาทิส+สมิ. อาทิส สมิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. **เอกสทฺโท อาทิส ปติฏฺฐิโต.**
 เอกสังขยา ตั้งอยู่ในเบื้องต้น. อาโท - อาทิส+สมิ. อาทิส สมิ เป็น โอ ด้วยสูตรนี้. **เอกสทฺโท**
อาโท ปติฏฺฐิโต. เอกสังขยา ตั้งอยู่ในเบื้องต้น.

บุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาทิส อ เป็น โอ เป็นประโยชน์ เช่น อาทิสมี -
 อาทิส+สมิ. อาทิมหิ - อาทิส + สมิ. อาทิส สมิ เป็น มหิ. **อาทิสมี, อาทิมหิ นาถํ นมสฺสิตฺวา.**
 ในเบื้องต้น ชน นมัสการแล้ว ซึ่งพระผู้เป็นที่พึ่ง.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ สมี วิภัติ อนอยู่เบื้องหลังศัพท์อื่นเป็น อา, โอ, และ อ ได้ เช่น ทิวา – ทิวา+สมี. อาเทศ สมี เป็น อา. รตโต – รตติ+สมี. อาเทศ สมี เป็น โอ. ได้ในประโยคว่า ทิวา จ รตโต จ หรณติ เย พลี. ทั้งในกลางวัน ทั้งในกลางคืน ชนเหล่าใด ย่อมนำไป ซึ่งการบูชา. ตุมเห อปปมตฺตา ทิวา จ รตโต จ เน ชเน รกฺขถ. ท่าน ท. อย่าประมาท จรักษา ชนเหล่านั้น ทั้งในกลางวันและกลางคืน. พาราณสี – พาราณสี+สมี. อาเทศ สมี เป็น อ. พาราณสี อหุ ราชฯ พรหมทตฺโต. พระราชาทรงพระนาม ว่าพรหมทัต ได้มีแล้วในเมืองพาราณสี.

(๗๐) ฌลานมียุวา สเร วา.^{๖๖}

อ. การอาเทศเป็น อีย และ อุว ท. แห่ง อิวรรณะ อันชื่อว่า ฌ และ อุวรรณะ อันชื่อว่า ล ท. ย่อมมี ในเพราะสระอยู่เบื้องหลัง โดยวิกัปป์.

มีการอาเทศเหล่านี้วรรณะเหล่านี้คือ ฌ (อิวรรณะ) และ ล (อุวรรณะ) เป็น อีย และ อุว ในเพราะสระตัวหลังเป็นนิมิต บ้าง.

อุ. ตียนตํ – ตี+อนตํ. อาเทศ อิ ที่ ตี เป็น อีย ด้วยสูตรนี้. ตียนตํ ที่สุดสามอย่าง. ปจฺฉิยาการ – ปจฺฉิ+อาการ+สมี. อาเทศ อิ ที่ ปจฺฉิ เป็น อีย ด้วยสูตรนี้. ภิกฺขุ ปจฺฉิยาการ นิสิตฺติ. ภิกฺขุ ย่อมนั่ง ในเรือนกระเช้า. อคฺคิยาการ – อคฺคิ+อาการ+สมี. อาเทศ อิ ที่ อคฺคิ เป็น อีย ด้วยสูตรนี้. ภิกฺขุ อคฺคิยาการ นิสิตฺติ. ภิกฺขุ ย่อมนั่ง ในเรือนไฟ. ปุฏฺวาสน – ปุฏฺ+อาสน+สมี. อาเทศ อุ เป็น อุว. ภิกฺขุ ปุฏฺวาสน นิสิตฺติ. ภิกฺขุ ย่อมนั่ง บนอาสนะ อันหนา.

ปุ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อีย และ อุว เป็นประโยชน์ เช่น ติมลํ มลทินสาม, ตี+มลํ. ตีผลํ – ตี+ผลํ. ผลไม้สาม. ติจตฺทุกํ – ตี+จตฺทุกํ. จตฺทุกะสาม. ติทณฺฑํ – ตี+ทณฺฑํ. ไม้เท้าสาม. ตีโลกํ – ตี+โลกํ. โลกสาม. ตินยนํ – ตี+นยนํ. นัยตาสาม. ตีปาสํ – ตี+ปาสํ. บ่วงสาม. ตีหํสํ – ตี+หํสํ. หงษ์สามตัว. ตีภวํ – ตี+ภวํ. ภพสาม. ตีพฺนรณํ – ตี+พฺนรณํ. เครื่องผูกสาม. ตีชนธํ – ตี+ชนธํ. ชนธสาม. ตีปิฏกํ – ตี+ปิฏกํ. ปิฏกสาม. ตีเวหนํ – ตี+เวหนํ. เวหนาสาม. จตฺทหิสํ – จตฺ+ทหิส. ทิศสี่. ปุฏฺกฺกตํ – ปุฏฺ+กฺกตํ. พื้นดิน เกิดเป็นของหนา.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อีย และ อุว เป็นประโยชน์ เช่น ปญฺจหฺงเคหิ – ปญฺจหิ+องเคหิ. ปญฺจหฺงเคหิ สมฺนนาโค. ชน ประกอบแล้ว ด้วยองค์

ทั้งหลาย ห้า. ตีหากาเรหิ – ตีหิ+อาภาเรหิ. **ชโน ตีหากาเรหิ มุสา วทติ.** ชน ย่อมกล่าวคำเท็จ ด้วยอาการ ท. สาม. จกขายตน์ – จกขุ+อายตน์. จกขายตน์ อายตนะ คือ ตา.

บทว่า วา มีวิกัปณะเป็นอรรถ, มีการอาเทศ อิ อักษร เป็น อย เช่น วตฤตฺตยํ – วตฤ+ติ. วตฤตฺตยํ. หมวดสามแห่งวัตถุ = พระรัตนตรัย.

(๗๑) **ยวการา จ.**

ในเพราะสระ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित **อ.** การอาเทศเป็น **ย** และ **ว** อักษร **ท.** แห่ง **อิ วรรณะ อันชือ ฌ** และ **อุ วรรณะ อันชือ ล ท.** ย่อมมี.

มีการอาเทศ **อิ วรรณะ อันชือ ฌ** เป็น **ย** และ **อุ วรรณะ อันชือ ล** เป็น **ว** ตามลำดับ ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित.

อุ. อคฺยาการํ – อคฺคิ+อาการํ. ตั้ง **อิ ชือ ฌ** ด้วยสูตรว่า **อิ วรรณะ ฌ**, อาเทศ **อิ** เป็น **ย** ด้วยสูตรว่า **ยวการา จ**, นำ **ย** ไป ประกอบกับ **อา** ข้างหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปริ ยุตเต**, ลบ **ค** ตัวหน้าด้วยสูตรว่า **พยุชโน จ วิสญฺโณโค** สำเร็จรูปเป็น **อคฺยาการํ**. **อคฺยาการํ อคฺคิ โชเตติ.** ไฟ ย่อมรุ่งโรจน์ ในเรือนไฟ. จกขายตน์ – จกขุ+อายตน์. ตั้ง **อุ ชือ ล** (อ้างสูตร) อาเทศ **อุ** เป็น **ว** (อ้างสูตร) นำ **ว** ไป ประกอบกับ **อา** ข้างหน้า (อ้างสูตร) จกขายตน์ อายตนะ คือ ตา. สวาคตํ – สุ+อาคตํ (วิธีทำตัวเหมือน จกขายตน์). **สวาคตฺนเต มหาวีร.** ข้าแต่มหาวีระ พระองค์ เสด็จมาดีแล้ว. **จ** ศัพท์มีการประมวลมาเป็นอรรถ.

(๗๒) **ปสณฺณสฺส จ.**^{๖๗}

ก็ **อ.** การอาเทศเป็น **ย** อักษร แห่ง**อิ วรรณะ อันมีชือว่า ป** ย่อมมี.

ก็ ในเพราะสระหลังซึ่งอาเทศมาจากวิภัติฝายเอกวจนะเป็นนิमित มีการอาเทศ **อิ วรรณะ อันมีชือว่า ป** เป็น **ย** อักษร.

อุ. ปจฺพยา – ปจฺวี+สฺมา. ตั้ง **อิ วรรณะ ชือ ป** ด้วยสูตรว่า **เต อิตฺถิกฺขยา โป**, อาเทศ **สฺมา** เป็น **อา** ด้วยสูตรว่า **อมาปฺโต สมิสมานํ วา**, อาเทศ **อิ** เป็น **ย** ด้วยสูตรว่า **ปสณฺณสฺส จ**, นำ **ย** ไป ประกอบกับ **อา** ข้างหลัง ด้วยสูตรว่า **นเย ปริ ยุตเต**, สำเร็จรูปเป็น **ปจฺพยา**. **โกณฺโจ ปจฺพยา อปฺเปติ.** นกกระเรียน ย่อมเว้น จากแผ่นดิน. รตฺยา – รตฺติ+สฺมา. มีวิธีทำตัวเหมือน ปจฺพยา แปลกแต่ลบ ต. ตัวหน้า ด้วยสูตรว่า **พยุชโน จ วิสญฺโณโค**, รตฺยา – รตฺติยา. **ทิวากโร รตฺยา อปฺเปติ.** เทพบุตรผู้ทำในกลางวัน (พระอาทิตย์)

ย่อมเว้นจากราตรี. มตยา – มติ+สมา. (ทำตัวเหมือน ปจพฺยา). **อลโส มตยา อปฺเปติ.** คนเกียจคร้าน ย่อมเว้น จากความรู้.

ปุ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส อิ เป็น ย เป็นประโยชน์ เช่น ปจวิย – ปจวี+สมี. **สตโต ปจวิยํ ปติฏฺฐิโต.** สัตว์ ดำรงอยู่แล้ว บนแผ่นดิน.

(๗๓) **คาว เส.**^{๖๘}

ในเพราะ ส วิภัตติเบื้องหลังเป็นนิमित อ.การอาเทสเป็น อาว แห่ง โอ อักษร แห่งศัพท์คือ โค ย่อมมี.

การอาเทส โอ อักษร แห่งศัพท์นี้ คือ โค เป็น อาว ย่อมมี ในเพราะ ส วิภัตติ.

อุ. คาวสส – โค+ส. อาเทส โอ แห่ง โค เป็น อาว ด้วยสูตรนี้, ลง ส อาคม ด้วย สูตรว่า **สาคโม เส. ขโน คาวสส ตินํ เทติ.** ขน ย่อมให้ ซึ่งหญ้า แก่โค.

(๗๔) **โยสุ จ.**^{๖๙}

ในเพราะ โย วิภัตติ ท. อ. การอาเทสเป็น อาว แห่ง โอ อักษร แห่งศัพท์คือ โค นี้ ย่อมมี ด้วย.

การอาเทส โอ อักษร แห่งศัพท์นี้ คือ โค เป็น อาว ย่อมมี ในเพราะ โย วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ โย.

อุ. คาโว – โค+โย. อาเทส โอ แห่ง โค เป็น อาว ด้วยสูตรนี้, อาเทส โย เป็น โอ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตรว่า **ตโต โย นโม ตุ. คาโว วนํ คจฺจนฺติ.** โคทั้งหลาย ย่อมไป สู่ป่า. **ขนา คาโว ปสฺสนฺติ.** ขนทั้งหลาย ย่อมเห็น ซึ่งโคทั้งหลาย. **คาวิ วขํ คจฺจนฺติ.** แม่โคทั้งหลาย ย่อมไป สู่คอก (ลง อี อาคม).

ปุ. การถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ มีอันให้รู้ว่า มีการอาเทส โอ อักษร แห่ง โค เป็น อาว ในเพราะวิภัตติ นา, สฺมา, สฺมี, และ สุ. เช่น คาเวน – โค+นา. อาเทส โอ เป็น อาว ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า **โยสุ จ,** อาเทส นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า **อโตนฺน. กสฺสโก คาเวน เขตฺตํ กสฺติ.** ขาวนา ย่อมไถนา ด้วยโค. คาวา= โค+สมา. อาเทส สฺมา เป็น อา ด้วยสูตรว่า **อมา ปโต สฺมีสฺมานํ วา. โคปาลโก คาวา อปฺเปติ.** นายโคบาล ย่อมเว้น จากโค. คาเว – โค+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **สฺมาสฺมินํ วา. โคปาลโก คาเว ติฏฺฐติ.** นายโคบาล ย่อมยืนอยู่ ใกล้โค. คาเวสุ – โค+สุ. อาเทส โอ แห่ง โค เป็น อาว, อาเทส

๖๘ โมค. ๑/๖๗ นิตติ. ๒๒๔

๖๙ โมค. ๑/๖๗ นิตติ. ๒๒๔

อ ที่สุดเป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุธิสวากาโร เอ. โคपालโก คเวสุ ตัญจติ. นายโคบาล ย่อมยืนอยู่ ใกล้โคทั้งหลาย.

(๗๕) อวัมหิ จ.^{๗๐}

ในเพราะ อ วิภัติเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อาว และ อว ท. แห่ง โอ อักษร แห่งศัพท์คือ โค ย่อมมีได้.

การอาเทศ โอ อักษร แห่งศัพท์นี้คือ โค เป็น อาว และ อว ย่อมมี ในเพราะ อ วิภัติ.

อุ. คาว - โค+อ. อาเทศ โอ แห่ง โค เป็น อาว ด้วยสูตรนี้, อ เป็นปกติ. **ชโน คาว ปสสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งโค. คว - โค+อ. อาเทศ โอ เป็น อว ด้วยสูตรนี้, อ เป็นปกติ. **ชโน คว ปสสติ.** ชน ย่อม เห็นซึ่งโค.

ด้วยการถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ มีการอาเทศ โอ อักษร แห่งศัพท์นี้คือ โค เป็น อว ใน เพราะวิภัติข้างต้น และข้างหลัง ที่เหลือจาก สี เป็นต้น เช่น ควสุส - โค+ส. อาเทศ โอ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, ลง ส อาคมด้วยสูตรว่า สาคโม เส. **ควสุส สิงค์ อตถิ.** เขา ของโค มีอยู่. คโว - โค+โย. อาเทศ โอ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น โอ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตรว่า ตโต โย นโม ตุ. **ชโน คโว ปสสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งโค ท. คเวน - โค+นา. **กสฺสโก คเวน เขตต์ กสติ.** ขาวนา ย่อมไถนา ด้วยโค. **ควา=โค+สมา. โคपालโก ควา อปเปติ.** นายโคบาล ย่อมเว้น จากโค. **คเว - โค+สมิ. โคपालโก คเว ตัญจติ.** นายโคบาล ย่อมยืนอยู่ ใกล้โค. **คเวสุ - โค+สุ. โคपालโก คเวสุ ตัญจติ.** นายโคบาล ย่อมยืนอยู่ ใกล้โค ท.

(๗๖) อวสฺสุ วา.^{๗๑}

อ. การอาเทศเป็น อุ อักษร แห่งสระอันเป็นที่สุด แห่งศัพท์คือ อาว แห่ง คาว อาเทศ แห่ง โค ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อ วิภัติเป็นนิमित โดยวิกัป.

การอาเทศสระอันเป็นที่สุดศัพท์นี้คือ อาว แห่ง คาว อันอาเทศมาจาก โค ศัพท์ (คาวาเทศสฺ) เป็น อุ ในเพราะ อ วิภัติข้าง.

อุ. คาวุ - โค+อ. อาเทศ โอ แห่ง โค เป็น อาว ด้วยสูตรว่า **อวัมหิ จ.** อาเทศ อ สระที่สุดแห่ง อาว เป็น อุ ด้วยสูตรนี้ **คาวุ - คาว. ชโน คาวุ ปสสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งโค.

๗๐ โมค. ๑/๖๗ นิตติ. ๒๒๔

๗๑ โมค. ๒/๒๗ นิตติ. ๒๒๖

ปุ. บทว่า อวสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อวสส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส เป็น อู เช่น คว – โค+อ. **ชโน คว ปสฺสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งโค.

ถามว่า บทว่า อัมหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า อัมหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการอาเทสเป็น อู เป็นประโยชน์ เช่น คาโว – โค+โย. **คาโว วเช ติฏฺฐนฺติ.** โค ท. ย่อมยืนอยู่ในคอก.

(๗๗) **ตโต นมฺ ปติมหาสุตเต จ สมาส.**^{๗๒}

ในเพราะปติ และ ในเพราะอลุตตสมาสอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ. การอาเทส เป็น อัม แห่ง นํ วิภตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่โคศัพท์นั้น ย่อมมี.

อ. การอาเทส เป็น อว แห่ง โอ อักษร แห่งศัพท์นี้คือ โค ย่อมมีได้ ในเพราะ ปติ และ ในเพราะอลุตตสมาสอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित. มีการอาเทส นํ วิภตติ เบื้องหลังแต่ โค ศัพท์นั้น เป็น อัม และ อาเทส โอ อักษรแห่งศัพท์นี้ คือ โค เป็น อว ในเพราะ ปติ อยู่เบื้องหลัง และเพราะอลุตตสมาส.

อุ. ควปติ – โค+นํ+ปติ. อาเทส นํ เป็น อัม, อาเทส โอ ที่ โค เป็น อว ด้วยสูตรนี้ **ควปติสฺส เกรสฺส ปริตฺตํ อตฺถิ.** พระปริตร ของพระควัมปติเถระ มีอยู่.

ปุ. บทว่า อลุตเต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อลุตเต มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการอาเทสเป็น อัม เป็นประโยชน์ เช่น โคปติ – โค+ปติ. **โคปติ** เจ้าของแห่งโค.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทส นํ วิภตติเป็น อัม แม้ในเพราะศัพท์ที่มีใช้สมาส และอาเทส โอ อักษร แห่งศัพท์ คือ โค นี้ เป็น อว เช่น คว – โค+นํ. อาเทส นํ เป็น อัม และ อาเทส โอ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้. **ควํ สิงฺคานิ อตฺถิ.** เขา ท. แห่งโค ท. มีอยู่.

(๗๘) **โอ สเร จ.**^{๗๓}

ในเพราะสมาส และในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ. การอาเทสเป็น อว แห่ง โอ อักษร แห่งศัพท์นี้ คือ โค ย่อมมีได้.

การอาเทส โอ อักษร แห่งศัพท์คือ โค นี้ เป็น อว ในเพราะสมาส และ ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित.

๗๒ นิตติ. ๒๒๗-๘

๗๓ โมค. ๑/๓๒ นิตติ. ๒๒๙

อุ. ควสสกั – โค+อสสกั. อาเทศ โอ เป็น อว โคและม้า. คเวฬกั – โค+เอฬกั. อาเทศ โอ เป็น อว โคและแพะ. ควาชินั – โค+อชินั. อาเทศ โอ เป็ อว โคและเสือเหลือง.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ การอาเทศลึงค์อันเป็นที่สุดอย่างนี้ คือ อูรรณะ เป็น อว, อว, และ อูร ย่อมมีในเพราะวิภัติ เหล่านี้ คือ สมิ, โย ได้ในที่บางแห่ง เช่น ภูวิ – ภู+สมิ. อาเทศ อุ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ สมิ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า ตโต สมิมิ. สดตา ภูวิ ติฏฺฐนติ. สัตว์ ท. ย่อมอยู่ บนผืนดิน. ปลโว – ปล+โย. อาเทศ อุ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โยสุ จ. ปลโว วเซ ติฏฺฐนติ. สัตว์ของเลี้ยง ท. ย่อมยืนอยู่ ในคอก. ครโว – คร+โย. อาเทศ อุ เป็น อว ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โยสุ จ. ตโย ครโว ติฏฺฐนติ. ครุ ท. ๓ ย่อมยืนอยู่. จตุโร – จตุ+โย. อาเทศ อุ เป็น อูร ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น โอ ด้วยสูตรว่า ตโต โยนโม ตุ. จตุโร ชนา คพฺเณ นิสิตฺนติ. ชน สี่ คน นั่งอยู่ในห้อง.

ป. บทว่า สเร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อว อว และ อูร เป็นประโยชน์ เช่น โครโน – โค+ธโน. โครโน ชนมโคเป็นทรัพย์, โควินโท ชนมโคเป็นใหญ่.

(๗๙) ตพพิปริตูปปเท พุณฺณชเน จ.

ก็ อ.ความเปลี่ยนแปลง แห่ง โอ อักษรนั้น แห่ง อว ศัพท์ อันตั้งอยู่ในบทใกล้ ย่อมมี ในเพราะพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง.

การเปลี่ยน โอ อักษรนั้น แห่ง อว ศัพท์ ในเวลาที่ตั้งอยู่ใกล้บทนามและธาตุเป็น อุ ในเพราะพยัญชนะอยู่เบื้องหลังได้.

อุ. อุคฺคเต – อว+คเต. อาเทศ อว เป็น โอ, อาเทศ โอ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้ ลง ค สทิสเทวภาวะ ด้วยสูตรว่า ประเทวภาโว จานเ. อุคฺคเต สฺริเย จนนฺโท อุคฺคจฺจติ. ครั้นเมื่อ พระอาทิตย์ลงไปแล้ว พระจันทร์ ย่อมขึ้นไป. อุคฺคจฺจติ – อว+คจฺจติ. มีวิธีทำตัวเหมือนกัน. สฺริโย อุคฺคจฺจติ. พระอาทิตย์ ย่อมลงไป. อุคฺคเหตฺวา – อว+คเหตฺวา. ชโน ลิปฺปํ อุคฺคเหตฺวา คจฺจติ. ชนเรียน ซึ่งศิลปะ ย่อมไป.

การถือเอา จ ศัพท์นั้นเทียว มีการห้ามการอาเทศ อว เป็น อุ (อวธารตถั) ด้วยสูตรนี้ เช่น อวसानเ – อว+सानเ. อวसानเ ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่สุด. อวภิรณเ – อว+ภิรณเ. ธณฺณํ อวภิรณเ. ในการเรียราย ซึ่งข้าวเปลือก ท. อวภิรติ – อว+ภิรติ. ชโน ธณฺณํ อวภิรติ. ชน ย่อมเรียราย ซึ่งข้าวเปลือก.

(๘๐) โคน นัมहि วา.^{๗๔}

ในเพราะ นัม วิภัติเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น โคน แห่ง โค ศัพท์ ย่อมมี โดย วิภัป.

การอาเทศ โคศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเทียว เป็น โคน ย่อมมี ในเพราะ นัม วิภัติเป็น นิमित ได้บ้าง.

อุ. โคนานํ – โค+นํ. อาเทศ โค เป็น โคน ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ ที่สุดแห่ง โคน เป็น อา ด้วยสูตรว่า สฺ นํ หิ สฺ จ. โคนานํ สิงคานิ อตฺถิ. เขา ท. ของโค ท. มีอยู่.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ โค เป็น โคน เช่น

โคณญเจ ตรมานานํ อุขุ คจจติ ปุจฺจโว

สพฺพา คาวิ อุขุ ญนฺติ เนตเต อุขุ คเต สติ.

ถ้าเมื่อโคทั้งหลาย ว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าว่ายข้ามตรง เมื่อมีโคผู้นำว่ายข้าม ตรง แมโคทั้งหมดย่อมว่ายข้ามตรงไปตามกัน.

โคนํ – โค+นํ. โคนํ สิงคานิ อตฺถิ. เขา ท. ของโค ท. มีอยู่.

ด้วยโยควิภาค การอาเทศ โค เป็น โคน ย่อมมี แม้ในฐานอื่น เช่น โคนญตานํ – โค+ญต. กา โคนญตานํ คติ. คติ. ของสัตว์ ท. ผู้เกิดเป็น โค เป็นอย่างไร?

(๘๑) สฺหินาสฺ จ.^{๗๕}

ในเพราะวิภัติเหล่านี้ คือ สฺ หิ นา เป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น โคน แห่ง โค ศัพท์ ทั้งปวงย่อมมี.

การอาเทศ โค ศัพท์หมดทั้งตัว เป็น โคน ย่อมมี ในเพราะวิภัติเหล่านี้คือ สฺ หิ นา เป็นนิमितบ้าง.

อุ. โคนฺเณสุ – โค+สุ. อาเทศ โค เป็น โคน ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ ที่สุดศัพท์เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สฺหิสฺวากาโร เอ. โคปาโล โคนฺเณสุ ติฏฺฐติ. นายโคบาล ย่อมยืนอยู่ใกล้โค ท. โคนฺเณหิ – โค+หิ. มีวิธีทำตัวเหมือน โคนฺเณสุ. กสฺสโก โคนฺเณหิ เขตฺตํ กสฺติ. ขาวนา ย่อมไถ ซึ่งนา ด้วยโค ท. โคนฺเณหิ-โค+หิ. มีวิธีทำตัวเหมือน โคนฺเณหิ แปลก แต่แปลง หิ เป็น ภิ ด้วยสูตรว่า สฺมาหิสฺมินํ มหาภิมฺหิ วา. กสฺสโก โคนฺเณหิ เขตฺตํ กสฺติ. ขาวนา ย่อมไถ ซึ่งนา ด้วยโค ท. โคนฺเณน – โค+นา. อาเทศ โค เป็น โคน, แปลง นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า อโต เนน. กสฺสโก โคนฺเณน เขตฺตํ กสฺติ. ขาวนา ย่อมไถ ซึ่งนา ด้วยโค.

๗๔ โมค. ๒/๒๗ นิตติ. ๒๓๑

๗๕ โมค. ๒/๗๒ นิตติ. ๒๓๑-๒

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ โค เป็น โคน เป็นประโยชน์ เช่น โคสุ - โค+สุ, โคหิ - โค+หิ, โคริ - โค+หิ. แปลง หิ เป็น ริ, คเวน - โค+นา, โคนา - โค+นา.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ โค เป็น โคน เป็น คุ เป็น คว ย แม้ในเพราะ วิภัติอันเป็นเบื้องต้นและเบื้องปลายที่เหลือ มี สิ เป็นต้น เช่น โคริ - โค+สิ, โคนา - โค+โย, โคนิ - โค+อ, โคนเ - โค+โย, โคนสุส - โค+ส, โคนมหา - โค+สมา, โคนมฺหิ - โค+สมิ, คุนน - โค+น, คเวยหิ - โค+หิ, คเวยภิ - โค+หิ.

(๘๒) อโหม นิคคหิตํ ฌลเปหิ.^{๗๖}

อ.การอาเทศเป็น นิคคหิต แห่ง อ วิภัติ ด้วย แห่ง ม อักษร ด้วย ย่อมมี ใน เบื้องหลัง แต่วรรณะ ท. คือ ฌ ล และ ป. แปลง อ วิภัติ และ ม อักษร เป็น นิคคหิต เบื้องหลังแห่งวรรณเหล่านี้คือ ฌ ล ป.

ในสูตรนี้ อธิบายถึงการอาเทศ อ และ ม อักษรอันอยู่เบื้องหลัง อี วรรณะ และ อุ วรรณะ อันมีชื่อว่า ฌ ล และ ป ในสูตรว่า อิวณฺณวณฺณา ฌลา และ เต อิตฺติขยา โป เป็น นิคคหิต เช่น อคฺคิ - อคฺคิ+อ. อาเทศ อ วิภัติ เป็น นิคคหิต. **ขโน อคฺคิ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหวซึ่งไฟ. ทณฺฑี - ทณฺฑี+อ. รัสสะ อี เป็น อี, อาเทศ อ เป็น นิคคหิต. **ขโน ทณฺฑี วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งคนมีไม้เท้า. อีสึ - อีสึ+อ. **ขโน อีสึ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งฤๅษี. มหีสึ - มหีสึ+อ. **ขโน มหีสึ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งบุคคลผู้แสวงหาคุณอันใหญ่. คหปฺตี - ปหปฺตี+อ. **อิตฺถิ คหปฺตี ปริจฺจติ.** หญิง ย่อมบำเรอ ซึ่งพ่อเจ้าเรือน. ภิกฺขุ - ภิกฺขุ+อ. **ขโน ภิกฺขุ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งภิกษุ. สยมภุ - สยมภุ+อ. **ขโน สยมภุ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งพระผู้เป็นเอง. เวสสภุ - เวสสภุ+อ. **ขโน เวสสภุ วณฺทติ.** ขน ย่อมไหว ซึ่งพระเวสสภุ พุทธเจ้า. อิตฺถิ - อิตฺถิ+อ. **ขโน อิตฺถิ ปสยฺหติ.** ขน ย่อมข่มขึ้น ซึ่งผู้หญิง. รตฺติ - รตฺติ+อ. **ขโน รตฺติ มาเนติ.** ขน ย่อมนับ ซึ่งราตรี. วรุ - วรุ+อ. **ขโน วรุ ขุเสติ.** ขนย่อมดำ ซึ่งหญิงสาว. ปุํลึงค์ - ปุํลึงค์. **ปุํลึงค์** เพศชาย. ปุมภาโว - ปุ+ภาโว. **ปุมภาโว** ความเป็นเพศชาย. ปุํโกกิล - ปุ+โกกิล. **ปุํโกกิล** นกดูเหมือนเพศผู้.

ปุ. บทว่า อโหม มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อโหม มีไว้เพื่อห้ามอาเทศวิภัติอื่นเป็นประโยชน์ เช่น อคคินา - อคฺคิ+นา. **ขโน อคคินา กุฏฺฐิ ฌาเปติ.** ขน ย่อมเผา ซึ่งกุฎฐิ ด้วยไฟ. ภิกฺขุณา - ภิกฺขุ+นา. **ภิกฺขุณา ธมฺโม เทสิโต.** พระธรรม อันภิกษุ แสดงแล้ว. รตฺติยา - รตฺติ+นา. **อนธกาโร รตฺติยา กโต.** ความมืด อันราตรี ทำแล้ว. อิตฺติยา - อิตฺติ+นา. **อิตฺติยา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันหญิง ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า ฌลเปหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ฌลเปหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส อัม เป็น นิคคหิต เป็นประโยชน์.
 สุขํ – สุข+อัม. **ชโน สุขํ เสติ.** ชน ย่อมนอน เป็นสุข.

การปรารภถึง ฌ ล ป ช้าอีก เป็นการกล่าวห้ามศัพท์อันมีวิภาสาเป็นอรรถ
 เช่น อคฺคิ ซึ่งไฟ, วจฺจุ ซึ่งหญิงสาว, ปญฺญํ ซึ่งคนฉลาด, พุทฺธิ ซึ่งคนมีปัญญา.

(๘๓) **สรโลโปมาเทสปจจยาติมฺหิ สรโลเป ตฺ ปกติ.**^{๗๗}

ในเพราะเหตุมี อัม วิภัติ และการอาเทส และ ปัจจย และความเป็น เป็นต้น
 เป็นเป็นนิमित อ.การลบสระหน้า ย่อมมี อนึ่ง ครั้นเมื่อการลบซึ่งสระ อันอาจารย์ทำแล้ว
 ความเป็นปกติ ย่อมมีได้.

มีการลบสระหน้าในเพราะเหตุมีอัมวิภัติการอาเทส และ ปัจจยเป็นต้น เมื่ออาจารย์
 ทำการลบสระหน้า ความเป็นปกติ ย่อมมี.

อุ. ปุริสํ – ปุริส+อัม. ลบสระหน้าด้วยสูตรนี้ เป็นตัวอย่างการลบเพราะ อัม. **อิตฺถิ
 ปุริสํ กาเมติ.** หญิง ย่อมกำหนด ซึ่งบุรุษ. **ปุริเส – ปุริส+โย.** อาเทส โย เป็น เอ ตัวอย่างการ
 ลบเพราะการอาเทส. **อิตฺถิ ปุริเส กาเมติ.** หญิง ย่อมรักใคร่ ซึ่งบุรุษทั้งหลาย. **ปาปํ – ปาป+อัม.**
ชโน ปาปํ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งบาป. **ปาเป – ปาป+โย.** **ชโน ปาเป กโรติ.** ชน ย่อมทำ
 ซึ่งบาป ท.

ตัวอย่างการลบเพราะปัจจย เช่น **ปาปิโย – ปาป+อีย.** **ชโน ปาปิโย** ชน เป็น
 บาปกว่า. **ปาปิญฺโ – ปาป+อัญ.** **ชโน ปาปิญฺโ** ชน เป็นบาป ที่สุด.

ปุ. บทว่า อมาเทสปจจยาติมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อมาเทสปจจยาติมฺหิ มีการห้ามมิให้มีการลบสระหน้า เป็นประโยชน์
 เช่น **อปฺปมาโท อมตํบํ.** ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งความไม่ตาย.

ปุ. บทว่า สรโลเป มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สรโลเป มีไว้เพื่อห้ามความเป็นปกติ เช่น **ปุริสสฺส – ปุริส+ส.** **ชโน
 ปุริสสฺส ธนํ เทติ.** ชน ย่อมให้ทรัพย์ แก่บุรุษ. **ทณฺฑินํ – ทณฺฑิ+อัม.** **รํสสะ อี** เป็น อี, อาเทส
 อัม เป็น นมฺ. **ชโน ทณฺฑินํ ปสฺสติ.** ชน ย่อมเห็น คนมีไม้เท้า.

การถือเอา ตฺ ศัพท์ มีอรรถาธิบายเป็นอรรถ คือ มีการห้ามมิให้ลบสระ และความ
 เป็นปกติเป็นอรรถ เช่น **ภิกฺขุณี** นางภิกษุณี, **คหปตานี** หญิงแม่เจ้าเรือน – แม่บ้าน.

อนึ่ง ความเป็นสนธิซ้ำอีก ย่อมมี ด้วยความเป็นกิริยาสามารถระบุดังความเป็น

ปกติได้ เช่น **เสยโย** พระพุทธเจ้าประเสริฐกว่า, **เสฏโฐ** พระพุทธเจ้าประเสริฐที่สุด, **เชยโย** พระพุทธเจ้าเจริญกว่า, **เชฏโฐ** พระพุทธเจ้าเจริญที่สุด.

(๘๔) **อโฆ รสสมกวจนโยสวปิจ.**^{๗๘}

ก็ แม้ในเพราะวิภัตติฝ่ายเอกจนะและโย ท. เป็นนิमित อ.สระอันมิใช่ ฆ (คือ อา อี อุ) ย่อมถึงซึ่งการรัสสะ.

สระ อันมิใช่ ฆ ย่อมถึงการรัสสะ ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ เอกจนะวิภัตติ และ โย.

เช่น อิตถิ – อ. ตั้ง อี ชื่อ ป ด้วยสูตรว่า **เต อิตถิขยาโป**, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรนี้, อาเทส อ เป็น นิคคหิต ด้วยสูตรว่า **อโฆ นิคคหิต ฌลเปหิ**. **ขโน อิตถิ ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งหญิง. อิตถิโย – อิตถิ+โย. รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรนี้. **ขโน อิตถิโย ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งหญิง ท. อิตถิยา – อิตถิ+นา. รัสสะ อี เป็น อี, อาทเส นา เป็น ยา. **อิตถิยา กम्म กต**. กรรม อันหญิง ทำแล้ว. วรุ – วรุ+อ. รัสสะ อุ เป็น อุ, อาเทส อ วิภัตติ เป็นนิคคหิต. **ขโน วรุ ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งหญิงสาว. วรุโย – วรุ+โย. รัสสะ อุ เป็น อุ. **ขโน วรุโย ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งหญิงสาว ท. วรุยา – วรุ+นา. **วรุยา กम्म กต**. กรรม อันหญิงสาว กระทำ แล้ว. ทณฺฑิน – ทณฺฑิ+อ. รัสสะ อี เป็น อี, อาเทส อ เป็น น. **ขโน ทณฺฑิน ปสสติ**. ขนย่อมเห็น ซึ่งคนมีไม้เท้า. ทณฺฑิโน – ทณฺฑิ+โย. รัสสะ อี เป็น อี, อาเทส โย เป็น โน. **ขโน ทณฺฑิโน ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งคนมีไม้เท้า ท. ทณฺฑินา – ทณฺฑิ+นา. รัสสะ อี เป็น อี. **ทณฺฑินา กम्म กต**. กรรมอันคนผู้มีไม้เท้า ทำแล้ว. สยมภุ – สยมภุ+อ. รัสสะ อุ เป็น อุ, อาเทส อ เป็น นิคคหิต. **ขโน สยมภุ ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งพระสยัมภูพุทธเจ้า. สยมภุโน – สยมภุ+โย. รัสสะ อุ เป็น อุ, อาเทส โย เป็น โน. **ขโน สยมภุโน ปสสติ**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งพระสยัมภูพุทธเจ้าทั้งหลาย. สยมภุนา – สยมภุ+นา. รัสสะ อุ เป็น อุ. **สยมภุนา ธมโม เทลิต**. ธรรม อันพระสยัมภูพุทธเจ้าแสดงแล้ว.

ปุ. บทว่า อโฆ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อโฆ มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการรัสสะเป็นประโยชน์ เช่น กณฺหาโย – กณฺหา+โย. **ยุวา กณฺหาโย สีนหติ**. ชายหนุ่ม ย่อมรัก ซึ่งนางสาวน้อย ท. กณฺหาโย – กณฺหา+นา. **อติจโร กณฺหาโย กโต**. การประพฤติกว้างละเมิด อันนางสาวน้อย ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า เอกจจนโยสวปิจ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอกจจนโยสวปิจ มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการรัสสะเป็นประโยชน์ เช่น

อิตถีหิ – อิตถี+หิ. **อิตถีหิ กมมํ กตํ**. กรรม อันหญิง ท. ทำแล้ว. **สยมภูหิ – สยมภู+หิ**. **สยมภูหิ ธมโม เทลิตโต**. ธรรม อันพระสยัมภูพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว.

การถือเอา จ ศัพท์ มีวาทฐานะเป็นอรรถ คือ มีการห้ามสระ อันมิใช่ ฆ ถึงความเป็น รัสสะเป็นอรรถ เช่น นทียา, นทียํ – นที+สมี. **วาโต นทียา ตรงคํ กโรติ**. ลม ย่อมทำ ซึ่งคลื่น ในแม่น้ำ. นทียอ – นที+โย. **นทียอ สมุทฺทํ สนทนติ**. แม่น้ำ ท. ย่อมไหลไป สู่สมุทร.

ด้วย อปิ ศัพท์ สระอันมิใช่ ฆ ย่อมไม่ถึงความเป็นรัสสะ เช่น อิตถี – อิตถี+ส. **อิตถี เคเห นิสิตติ**. สตรี ย่อมนั่ง ในเรือน. **ภิกขุณี – ภิกขุณี+ส. ภิกขุณี ญฺญิ นิสิตติ**. นางภิกษุณี ย่อมนั่ง ในกุฏิ.

(๘๕) **น สิสฺมิมนปฺสกาณิ.**^{๗๙}

ในเพราะสิวิภัตติเป็นนิमित **อ.ลิงค์ ท. อันมิใช่ชนปฺสกลิงค์ ย่อมไม่ถึงความเป็น รัสสะ.**

ในเพราะ สิ วิภัตติเป็นนิมิต **ลิงค์อันมิใช่ชนปฺสกลิงค์ (คือ อิตถीलิงค์ และ ปฺสกลิงค์) ย่อมไม่ถึงความเป็นรัสสะ.**

อ. อิตถี – อิตถี+ส. **ลป สิ วิภัตติด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คลิปิ**, ไม่ต้องรัสสะด้วย สูตรนี้. **อิตถี เคเห ติฏฺฐติ**. สตรี ย่อมยืนอยู่ ในเรือน. **ทณฺฑี – ทณฺฑี+ส. ทณฺฑี ปเล ติฏฺฐติ**. คนมีไม้เท้า ย่อมยืนอยู่ ข้างทาง. **สยมภู – สยมภู+ส. สยมภู อากาเส นิสฺซชติ**. พระสยัมภู พุทธเจ้า ย่อมนั่ง ในอากาศ. **วฐุ – วฐุ+ส. วฐุ เคเห ติฏฺฐติ**. หญิงสาว ย่อมดำรงอยู่ในเรือน. **ภิกขุณี – ภิกขุณี+ส. ภิกขุณี ญฺญิ วสติ**. ภิกษุณี ย่อมอยู่ในกระท่อม.

ป. บทว่า สิสฺมิมิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ว. บทว่า สิสฺมิมิ มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสธการรัสสะ เป็นประโยชน์ เช่น **โกติ อิตถี – อิตถี+คสิ**. แนะหญิงผู้เจริญ. **โกติ วฐุ – โกติ+คสิ, วฐุ+คสิ**. แนะหญิงสาว ผู้เจริญ. **โก ทณฺฑี – ทณฺฑี+คสิ**. แนะคนมีไม้เท้า ผู้เจริญ. **โก สยมภู – สยมภู+คสิ**. ข้าแต่พระสยัมภู พุทธเจ้า ผู้เจริญ.

ป. บทว่า อนปฺสกาณิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ว. บทว่า อนปฺสกาณิ มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสธการรัสสะเป็นประโยชน์ เช่น **สุขการิ – สุขการิ+ส. ลป สิ รัสสะ อี เป็น อิ. สุขการิ ทานํ**. ทาน มีปกติสร้างความสุข. **สุขการิ สीलํ**. ศील มีปกติสร้างความสุข. **สึฆายิ – สึฆายิ+ส. ลป สิ รัสสะ อี เป็น อิ. สึฆายิ จิตฺตํ**. จิต มีปกติไปเร็ว.

(๘๖) อุภาทิโต นมินัน.^{๘๐}

อ.การอาเทศเป็น อินัน แห่ง น วิภตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์มี อุภ เป็นต้น ย่อมมี.

มีการแปลง น วิภตติ อันอยู่เบื้องหลัง สังขยา มีอาทิอย่างนี้ คือ อุภ เป็น อินัน.

อุ. อุภินัน – อุภ+น. อาเทศ น เป็น อินัน ด้วยสูตรนี้ ลบสระหน้า. อุภินัน ชายบ ตินัน ขนานัน ธน มหนตฺ โทติ. ทรัพย์ ของชนสองคน คือ เมียและผัว มีมาก. ทวินัน – ทวิ+น.

ปุ. บทว่า อุภาทิโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อุภาทิโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อินัน เช่น อุภเยส – อุภ+น. อาเทศ อ ที่สุดเป็น เอ ด้วยสูตรว่า สพพนามานมฺหิ จ, อาเทศ น เป็น ส ด้วยสูตร สพพโต น สำน. อุภเยส ชายบ ตินัน ขนานัน ธน อดฺธิ. ทรัพย์ ของชนสองคน คือ เมียและผัว มีอยู่.

(๘๗) อิณณมณณนํ ตีหิ สงฺขยาหิ.^{๘๑}

อ. การอาเทศเป็น อิณณ และ อิณณนํ ท. แห่ง น วิภตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่สังขยา ท. คือ ตี ย่อมมี. อาเทศ น วิภตติ เป็นศัพท์เหล่านี้คือ อิณณ อิณณนํ แต่สังขยา คือ ตี.

อุ. ติณณ, ติณณนํ – ติ+น. อาเทศ น เป็น อิณณ, อิณณนํ ด้วยสูตรนี้. ติณณ, ติณณนํ ชายบ ตินัน ขนานัน ธน อดฺธิ. ทรัพย์ ของชนสามคน คือ มารดา บิดา และบุตร มีอยู่.

ปุ. บทว่า ตีหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตีหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้มีการอาเทศ น เป็น อิณณ อิณณนํ เช่น ทวินัน – ทวิ+น. อาเทศ น เป็น อินัน ด้วยสูตรว่า อุภาทิโต นมินัน. ทวินัน ชายบ ตินัน ขนานัน ธน อดฺธิ. ทรัพย์ ของชนสองคน คือ เมียและผัว มีอยู่.

(๘๘) โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆ.^{๘๒}

ในเพราะ โย วิภตติ ท. ซึ่งมี นิ อักษร และการลบที่อาจารย์ทำแล้ว เป็นนิमित อ.สระ ท. อันเป็นเบื้องต้น ย่อมถึงซึ่งการทีฆะ.

สระเบื้องต้นทั้งหมด ย่อมถึงการทีฆะ ในเพราะ โย วิภตติ ท. ซึ่งมี นิ อักษร และการลบที่อาจารย์ทำแล้ว (อาเทศ โย เป็น นิ แล้วลบ นิ บ้าง).

อุ. อคฺคิ – อคฺคิ+โย. ลบ โย ด้วยสูตร ฆปโต จ โยนฺ โลโป, ทีฆะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรนี้. ชโน อคฺคิ ปสฺสตี. ชน ย่อมเห็น ซึ่งไฟทั้งหลาย. ภิกฺขุ – ภิกฺขุ+โย. ลบ โย ทีฆะ

๘๐ โมค. ๒/๔๙ นิตติ. ๒๔๓

๘๑ (ว่าง)

๘๒ โมค. ๒/๘๘ นิตติ. ๒๔๕

อุ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้. **ขโน ภิกขุ ปสฺสตี.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งภิกษุทั้งหลาย. **รตฺตี – รตฺตี+โย.** ลบ โย ที่ฆะ อี เป็น อี. **รตฺตี อติกกนฺตา.** ราตรี ท. ผ่านไปแล้ว. **ยาคุ – ยาคุ+โย.** ลบ โย ที่ฆะ อุ เป็น อุ. **ยาคุ** อ. ข้าวต้ม ท. ซึ่งข้าวต้ม ท. **อฏฺฐี – อฏฺฐี+โย.** ลบ โย ที่ฆะ อี เป็น อี. **อฏฺฐี** อ. อฏฺฐี กระดุก ท. ซึ่งกระดุก ท. **อฏฺฐินี – อฏฺฐี+โย.** อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า โยนฺ นิ นปุสเกหิ, ที่ฆะ อี เป็น อี ด้วยสูตรนี้. **อฏฺฐินี** อ. กระดุก ท., ซึ่งกระดุกทั้งหลาย. **อายุ – อายุ+โย.** ลบ โย ที่ฆะ อุ เป็น อุ. **อายุ** อ. อายุ ท., ซึ่งอายุ ท. **อายุนิ – อายุ+โย.** อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า โยนฺ นิ นปุสเกหิ, ที่ฆะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้. **อายุนิ** อ. อายุ ท. ซึ่งอายุทั้งหลาย. **สพฺพานิ – สพฺพ+โย.** อาเทศ โย เป็น นิ, ที่ฆะ อ เป็น อา. **สพฺพานิ วตฺถุณี.** วัตถุทั้งหลาย ทั้งปวง. **ยานิ – ย+โย.** อาเทศ โย เป็น นิ, ที่ฆะ อ เป็น อา. **ยานิ วตฺถุณี.** วัตถุ ท. เหล่าใด. **ตานิ – ต+โย.** **ตานิ วตฺถุณี.** วัตถุ ท. เหล่านั้น. **กานิ – ก+โย.** **กานิ วตฺถุณี.** วัตถุ ท. เหล่าไหน. **อมฺนิ – อมฺ+โย.** อาเทศ โย เป็น นิ, ที่ฆะ อุ เป็น อุ. **อมฺนิ วตฺถุณี.** วัตถุ ท. เหล่าไหน. **อิมานิ – อิม+โย.** **อิมานิ วตฺถุณี.** วัตถุ ท. เหล่านี้.

ป. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ว. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้ที่ฆะ เป็นประโยชน์ เช่น **อคฺคิ** ไฟ, **ภิกขุ** ภิกษุ, **รตฺตี** ราตรี, **สพฺโพ** ทั้งปวง, **โย** ไต, **โส** นั้น, **โก** ใคร, **อมฺโก** ไนัน.

ป. บทว่า กตนิการโลเปสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ว. บทว่า กตนิการโลเปสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้ทำการที่ฆะเป็นประโยชน์ เช่น อิตฺถิโย หญิงทั้งหลาย, วรฺโย หญิงสาวทั้งหลาย, สยมฺภุโน พระสยัมภุพุทธเจ้าทั้งหลาย.

การปรารภถือเอาซ้ำอีก มีเพื่อแสดงถึงการทำที่ฆะตลอด เช่น **อคฺคิ – อคฺคิ+โย.** ลบ โย ที่ฆะ อี เป็น อี. **อคฺคิ** ไฟทั้งหลาย. **ภิกขุ – ภิกขุ+โย.** **ภิกขุ** ภิกษุทั้งหลาย. **รตฺตี – รตฺตี+โย.** **รตฺตี** ราตรีทั้งหลาย. **ยานิ – ย+โย.** **ยานิ วตฺถุณี** วัตถุทั้งหลาย เหล่าใด. **ตานิ – ต+โย.** **ตานิ วตฺถุณี** วัตถุทั้งหลาย เหล่านั้น. **กตมานิ – กตม+โย.** **กตมานิ วตฺถุณี** วัตถุทั้งหลาย เหล่าไหน.

(๘๘) สุนฺทิสฺสุ จ.^{๘๓}

อนึ่ง ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ สฺ น และ หิ เป็นนิमित อ.สระ ท. ย่อมถึง ซึ่งการที่ฆะบ้าง.

ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ สฺ, น, หิ เป็นนิमित สระทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมถึงการ ที่ฆะบ้าง.

อุ. อคคีสฺส – อคคิ+สฺส. ทีฆะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรนี้. อาภา อคคีสฺส ตัญญติ. รัศมี
 ย่อมตั้งอยู่ในไฟทั้งหลาย. อคคินฺ – อคคิ+น. ทีฆะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรนี้. อคคินฺ ฐโม อตฺถิ.
 ควัน แห่งไฟทั้งหลาย มีอยู่. อคคิหิ – อคคิ+หิ. ทีฆะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรนี้. ชโน อคคิหิ
 ตินฺ ฌาเปติ. ขนย่อมเผา ซึ่งหญ้า ด้วยไฟทั้งหลาย. รตตีสฺส – รตติ+สฺส. ชโน รตตีสฺส เสติ.
 ขน ย่อมนอน ในกลางคืนทั้งหลาย. รตตินฺ – รตติ+น. รตตินฺ ยาโม อตฺถิ. ยาม แห่งราตรี
 ทั้งหมด มีอยู่. รตติหิ – รตติ+หิ. รตติหิ อนธกาโร กโต. ความมืด อันราตรีทั้งหลาย
 ทำแล้ว. ภิกขุสฺส – ภิกขุ+สฺส. ภิกขุสฺส สิลํ ปตฺถิจฺจํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในภิกษุทั้งหลาย. ภิกขุณฺ
 – ภิกขุ+น. ภิกขุณฺ ปริกขาโร อตฺถิ. บริหาร ของภิกษุทั้งหลาย มีอยู่. ภิกขุหิ – ภิกขุ+หิ.
 ภิกขุหิ ธมฺโม เทสิโต. ธรรม อันภิกษุทั้งหลาย แสดงแล้ว. ปุริสาสฺส, ปุริसानํ, ปุริสาหิ.

ปู. บทว่า เอเตสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้ทีฆะเป็นประโยชน์ เช่น อคคินา – อคคิ+นา.
 อคคินา ภตฺตํ ปจติ. ขน ย่อมหุง ซึ่งข้าว ด้วยไฟ. ปาณินา – ปาณิ+นา. ปาณินา กมฺมํ
 กโรติ. ขน ย่อมทำ ซึ่งกรรมด้วยฝ่ามือ.

การถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ เป็น อวธารณัตถะ คือเพื่อห้ามการทำทีฆะสระเบื้องต้น
 เช่น สุขเขตเตสฺส พุราหมจาริสฺส ทกฺขินํ ปตฺถิจฺจเปถ. พวกท่าน จงตั้งไว้ซึ่งทักษิณาทาน
 ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เป็นเนืองนาคบุญที่ดี. ภิกขุณฺ ทตฺวา สเกหิ ปาณินิ. ให้ท่าน
 แก่ภิกษุ ท. ด้วยมือของตน. ธมฺมมกฺขหิ ภควา. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์
 จงกล่าวธรรมเถิด. (ด้วยการถือเอาซึ่ง จ ศัพท์ จึงเป็น พุราหมจาริสฺส, ภิกขุณฺ, ปาณินิ,
 อกฺขาหิ แทนที่จะเป็น พุราหมจารีสฺส, ภิกขุณฺ, ปาณินิ, อกฺขาหิ).

(๘๐) ปญฺจาทีนมตฺตํ.^{๘๔}

ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ สฺ, นฺ และ หิ เป็นนิमितเหตุ อ.สระอันเป็นที่สุด
 แห่งศัพท์สังขยา ท. มี ปญจ เป็นต้น ย่อมถึง ซึ่งความเป็น อ. สระอันเป็นที่สุด
 แห่งศัพท์สังขยา ท. มี ปญจ เป็นต้น (มี อฏฺฐารส เป็นที่สุด) ย่อมถึงความเป็น อ
 ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ สฺ, นฺ, หิ, เป็นนิमितเหตุ.

อุ. ปญจสฺส – ปญจ+สฺส. อาเทสสระ อ ที่สุดแห่ง ปญจ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. ปญจสฺส
 สิลํ ปตฺถิจฺจํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลาย ห้า. ปญจนฺ – ปญจ+น. ลง นฺ อาคม ด้วยสูตรว่า
 โน จ ทฺวาหิโต นมฺหิ. ปญจนฺ รชฺชํ อตฺถิ. รัชสมบัติ ของกษัตริย์ทั้งห้า มีอยู่. ปญจหิ –

ปณฺจ+หิ. อาเทส อ อันเป็นที่สุดแห่ง ปณฺจ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. **ปณฺจหิ อีสฺหิ ภาวนาภมฺมํ กตฺถิ.** ภาวนาภมฺม อํณฺชิทฺถํหลาย ห้า ทำแล้ว.

ศัพท์ส่งขยายต่อไปนี้มีวิธีทำตัวเหมือน ปณฺจ ดังกล่าว **ฉสุ ขนปเทสุ** ในชน ท. หก, **ฉนํ ขนํ** แห่งชน ท. หก, **ฉหิ ขเนหิ** อันชน ท. หก. **สตตฺส ขเนสุ** ในชน ท. เจ็ด, **สตตฺนํ ขนํ** แห่งชน ท. เจ็ด, **สตตฺหิ ขเนหิ** อันชน ท. เจ็ด, **อฏฺฐสฺ ขเนสุ** ในชน ท. แปด, **อฏฺฐนํ ขนํ** แห่งชน ท. แปด, **อฏฺฐหิ ขเนหิ** อันชน ท. แปด, **นวสฺ ขเนสุ** ในชน ท. เก้า, **นวณํ ขนํ** แห่งชน ท. เก้า, **นวหิ ขเนหิ** อันชน ท. เก้า.

ปุ. บทว่า ปณฺจาทฺธิ นํไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปณฺจาทฺธิ นํไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น ทฺวิสุ – ทฺวิ+สุ. **ทฺวิสุ ขเนสุ** ในชน ท. สอง, ทฺวินํ – ทฺวิ+นํ. **ทฺวินํ ขนํ** แห่งชน ท. สอง, ทฺวิหิ – ทฺวิ+หิ. **ทฺวิหิ ขเนหิ** ด้วยชน ท. สอง.

การแสดงถึงภาวะว่า อดตํ อันอาจารย์กัจจายนะทำไว้เพื่อลง ส อาคมสองตัว เช่น จตฺสสนํ – จตฺ+นํ. **จตฺสสนํ อิตฺถิํ ธนํ อดฺธิ.** ทรัพย์ ของหญิง ท. สี่ มีอยู่. **ติสฺสสนํ – ติ+นํ.** **ติสฺสสนํ อิตฺถิํ ธนํ อดฺธิ.** ทรัพย์ ของหญิง ท. สาม มีอยู่. **ติสฺสสนํ เวทนํ ปวตฺติ อดฺธิ.** ความเป็นไป แห่งเวทนา ท. สาม มีอยู่.

(๘๑) **ปติสฺสินิมหิ.**^{๘๕}

ในเพราะ **อินิ** ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित **อ. สระ อ** อันเป็นที่สุดแห่ง **ปติ** ศัพท์ ย่อมถึงความเป็น

อ. สระอันเป็นที่สุดแห่ง **ปติ** ย่อมถึงความเป็น **อ** ในเพราะ **อินิ** ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित.

อุ. **คหปตานี – คหปติ+อินิ.** ลง **อินิ** ปัจจัย ด้วยสูตรว่า **ปติภิกฺขุราชีการนเตหิ อินิ,** อาเทส **อิ** ที่สุดแห่ง **ปติ** เป็น **อ** ด้วยสูตรนี้, **ลบสระ อ** ด้วยสูตรว่า **วา บโร อสฺรูปา,** อาเทส **สระ อ** ข้างหน้าเป็น **อา** ด้วยสูตรว่า **ปุพฺโพ จ. คหปตานี** หญิงผู้เป็นเจ้าแห่งเรือน – แม่บ้าน.

ปุ. บทว่า **อินิมหิ** มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า **อินิมหิ** มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น **อ** เป็นประโยชน์ เช่น **คหปติ** บุรุษผู้เป็นเจ้าแห่งเรือน – พ่อบ้าน.

(๙๒) นตุสสนโต โยสุ จ.^{๘๖}

ในเพราะ โย วิภัตติ ท. ด้วย ในเพราะสุ นํ หิ ท. ด้วย เป็นนิमितเหตุ

อ.สระ อุ อันเป็นที่สุดแห่ง นตุ ย่อมถึงความเป็น อ. สระอันเป็นที่สุดแห่ง นตุ ปัจจัย ย่อมถึงความเป็น อ ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ สุ, นํ, หิ, โย เป็นนิमितเหตุ.

อุ. คุณวณเตสุ – คุณวณตุ+สุ. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตร สุหิสวากาโร เอ. **สิลํ คุณวณเตสุ ปติฏฺฐิตํ.** ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่านผู้มีคุณทั้งหลาย. คุณวณตานํ – คุณวณตุ+นํ. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺ จ. **คุณวณตานํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของผู้มีคุณทั้งหลาย มีอยู่. คุณวณเตหิ – คุณวณตุ+หิ. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตร สุหิสวากาโร เอ. **คุณวณเตหิ กมฺมํ กตํ.** กรรม อันท่านผู้มีคุณทั้งหลายกระทำแล้ว. คุณวณตา – คุณวณตุ+โย. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตร สพฺพโยนี นมาเอ. **คุณวณตา** ผู้มีคุณทั้งหลาย. คุณวณเต – คุณวณตุ+โย. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตร สพฺพโยนี นมาเอ. **ขโน คุณวณเต ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่านผู้มีคุณทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า นตุสสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นตุสสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น อีสินํ – อีสิ+นํ. ทีฆะ อี เป็น อี ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺ จ. **อิสินํ ปริกฺขาโร อตฺถิ.** บริหาร ของฤๅษีทั้งหลาย มีอยู่.

ปุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสุ (สุนฺหิโยติ เอเตสุ) มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ อุ เป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น คุณวา – คุณวณตุ+สี. เอา นตุ กับ สี เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ. **คุณวา** ผู้มีคุณ.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีความที่สระ อุ อันเป็นที่สุดแห่ง นตุ เป็น อ ได้วิภัตติ เหล่าอื่นบ้าง เช่น คุณวณตสฺมี – คุณวณตุ+สฺมี. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า นตุสสนโต โยสุ จ. **คุณวณตสฺมี สิลํ ปติฏฺฐิตํ.** ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่านผู้มีคุณ. คุณวณเตน – คุณวณตุ+นา. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้, อาเทศ นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า อโต เนน. **คุณวณเตน กมฺมํ กตํ.** กรรม อันท่านผู้มีคุณ ทำแล้ว.

ด้วยการถือเอา อนต ศัพท์ มีการแปลงสระอันเป็นที่สุดแห่ง นตุ ปัจจัยเป็น อ, มีการเอา โย วิภัตติ ท. เป็น อี อักษร. เช่น คุณวณติ – คุณวณตุ+โย. อาเทศ อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, เอา โย วิภัตติ เป็น อี. **ขโน คุณวณติ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่านผู้มีคุณทั้งหลาย.

(๙๓) สพพสฺส วา อสฺสสุ.^{๘๗}

ในเพราะ อัม และ ส วิภัตติ ท. เป็นนิमितเหตุ อ. ความที่ นตุ ปัจจยทั้งปวง เป็น อ โดยวิกัปป์ ย่อมมี.

เอา นตุ ปัจจยหมดทั้งตัวเป็น อ โดยวิกัปป์ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ อัม, ส นิमितเหตุ.

อุ. สติมัม – สติมนตุ+อัม. อาเทส นตุ ปัจจยเป็น อ ด้วยสูตรนี้ อัม คงไว้. สติมัม – สติมนตุ. สติมัม ภิภุ ปสฺสติ. ขน ย่อมเห็น ซึ่งภิภุ ผู้มีสติ. พนฺธมฺสส – พนฺธมนตุ+ส. อาเทส นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้ ลง ส อาคม. พนฺธมฺสส – พนฺธมนตุสส. พนฺธมฺสส รณโณ องกั เทติ. ชาวเมือง ย่อมให้ ซึ่งส่วย แก่พระเจ้าพันธุมะ. พนฺธมัม – พนฺธมนตุ+อัม. อาเทส นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้ คง อ ไว้. พนฺธมัม – พนฺธมนตุ. พนฺธมัม ราชานํ ปสฺสติ. ขน ย่อมเห็น ซึ่งพระเจ้า พันธุมะ. สติมฺสส – สติมนตุ+ส. อาเทส นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส, สติมฺสส = สติมโต. สติมฺสส ภิภุโน สุกกั เทติ. พระราชา ย่อมถวาย ซึ่งภาษี แก่ภิภุผู้มีสติ.

ปุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ปุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น สติมา – สติมนตุ+ส. เอา นตุ กับ ส เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ. สติมา ภิภุ. ภิภุ ผู้มีสติ. พนฺธมา – พนฺธมนตุ+ส. เอา นตุ กับ ส เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ. พนฺธมา ราชานํ. พระราชา ผู้มีเผ่าพันธุ์.

(๙๔) สิมฺหิ วา.^{๘๘}

ในเพราะ ส วิภัตติ เป็นนิमितเหตุ อ.สระอันเป็นที่สุด แห่ง นตุ ปัจจย เป็น อ ย่อมมีโดยวิกัปป์.

เอาสระอันเป็นที่สุดแห่ง นตุ ปัจจย เป็น อ ได้บ้าง ในเพราะ ส วิภัตติ เป็นนิमितเหตุ.

อุ. หิมนฺโต – หิมนตุ+ส. อาเทส อุ ที่ นตุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, เอา ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส ลบสระหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป. หิมนฺโต ปพฺพโต. ภูเขามีสหิมะ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น หิมวา – หิมนตุ+ส. เอา นตุ กับ ส เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ. หิมวา ปพฺพโต. ภูเขามีสหิมะ.

๘๗ โมค. ๒/๙๒ นิตติ. ๒๕๑

๘๘ โมค. ๒/๑๕๓ นิตติ. ๒๕๒

(๙๕) **อคคิสลินี.**^{๘๙}

ในเพราะ สิ วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ.สระอันเป็นที่สุดแห่ง อคฺคิ เป็น อินิ ย่อมเป็น.

แปลงสระอันเป็นที่สุดแห่ง อคฺคิ เป็น อินิ ได้บ้าง ในเพราะ สิ วิภัตติเป็นนิमितเหตุ.

อุ. อคฺคินิ – อคฺคิ+สิ. อาเทศ อิ ที่สุดแห่ง อคฺคิ เป็น อินิ ด้วยสูตรนี้ ลบ สิ ด้วยสูตร เสสโต โลปํ คสิปิ. **ปุโรโต อคฺคินิ.** ไฟ ย่อมลุกลามไป ข้างหน้า.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์ คือ ห้ามมิให้อาเทศเป็น อินิ เช่น อคฺคิ – อคฺคิ+สิ. ลบ สิ. **อคฺคิ** อันว่าไฟ.

(๙๖) **โยสวกตรสโส โฉ.**^{๙๐}

ในเพราะ โย วิภัตติเป็นนิमित อ.สระ อิ อันชื่อว่า ฉ มีรัสสระอันอาจารย์มิได้ทำแล้ว ย่อมถึง ความเป็น อ ได้.

ในเพราะ โย วิภัตติเป็นนิमित สระอันชื่อว่า ฉ (คือ อิ อี การันต์ปุลิงค์) มีรัสสระอันอาจารย์มิได้ทำแล้ว ย่อมถึงความเป็น อ ได้.

อุ. อคฺคโย – อคฺคิ+โย. อาเทศ อิ อันชื่อว่า ฉ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. ไฟทั้งหลาย. มุนโย – มุนิ+โย. ผู้รู้ทั้งหลาย. คหปตโย – คหปติ+โย. คฤหบดีทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น อคฺคิสฺ – อคฺคิ+สุ. ที่มะ อิ เป็น อี ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺ จ. **อคฺคิสฺ อาภา ติฏฺฐนติ.** รัศมีทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในไฟทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า ออกตรสโส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ออกตรสโส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง ทณฺฑิโน – ทณฺฑี+โย. อาเทศ โย เป็น โน, รัสสระ อี เป็น อิ, **ทณฺฑิโน** คนมีไม้เท้าทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า โฉ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โฉ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น รตฺติโย – รตฺติ+โย. **รตฺติโย** ราตรีทั้งหลาย.

๘๙ โมค. ๒/๑๔๗ นิตติ. ๒๕๔

๙๐ โมค. ๒/๙๓ นิตติ. ๒๕๔

(๙๗) เวโวลุ โล จ.^{๙๑}

ในเพราะ เว และโว ท.เป็นนิमितเหตุ อ.สระ อุ อันมีชื่อว่า ล มีรัสสะอันอาจารย์มิได้ทำแล้ว ย่อมถึงความเป็น อ ด้วย.

ในเพราะวิภัตยาเทศเหล่านี้ คือ เว, โว เป็นนิमितเหตุ อุวรรณะ อันมีชื่อว่า ล (อุ, อุ การันต์ บัญชี) มีรัสสะอันอาจารย์มิได้ทำแล้ว ย่อมถึงความเป็น อ ด้วย.

อุ. ภิกขเว – ภิกขุ+โย. อาเทศ โย เป็น เว ด้วยสูตรว่า อกตรสสา ลโต ยวาลปนสส เว โว, อาเทศ อุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, **ภิกขเว** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย. ภิกขโว – ภิกขุ+โย. อาเทศ โย เป็น โว, อาเทศ อุ เป็น อ. **ภิกขโว** คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย. เหตุเว – เหตุ+โย. มีวิธีทำตัวเหมือน ภิกขเว, **เหตุเว** เน้นเหตุทั้งหลาย. เหตุโว – เหตุ+โย. **เหตุโว** เน้นเหตุทั้งหลาย.

ป. บทว่า อกตรสโส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อกตรสโส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น สยมภูโว – สยมภู+โย. อาเทศ อุ เป็น อุ, เอา โย เป็น โอ. **สยมภูโว** พระสยมภูพุทธเจ้าทั้งหลาย. เวสสภูโว – เวสสภู+โย. พระเวสสภูพุทธเจ้าทั้งหลาย. ปราภิภูโว – ปราภิภู+โย. ความเสื่อมทั้งหลาย.

ป. บทว่า เวโวลุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เวโวลุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ ด้วยสูตรนี้ เป็นประโยชน์ เช่น เหตุนา – เหตุ+นา. **เหตุนา กมมํ โกรติ**. ขน ย่อมทำ กรรม ด้วยเหตุ. เหตุนา – เหตุ+นา. **เหตุนา กมมํ โกรติ**. ขน ย่อมทำ กรรม ด้วยอง. เสดนา – เสด+นา. **เสดนา นที ตรติ**. ขน ย่อมข้าม แม่น้ำ ด้วยสะพาน.

(๙๘) มาตุลาทินมานตตมิกาเร.^{๙๒}

ในเพราะ อี ปัจจัย อยู่เบื้องหลังเป็นนิमितเหตุ อ.สระ อ อันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มี มาตุล เป็นต้น ย่อมถึงซึ่งความเป็น อาน.

สระ อ อันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ มาตุล ถึงความเป็น อาน ในเพราะ อี ปัจจัย อยู่เบื้องหลังเป็นนิमितเหตุ.

อุ. มาตุลานี – มาตุล+อี. อาเทศ อ อันเป็นที่สุด แห่ง มาตุล เป็น อาน ด้วยสูตรนี้. **มาตุลานี** อันว่า ป้า-น้า. อยยกานี – อยยก+อี. อาเทศ อ อันเป็นที่สุด แห่ง อยยก เป็น อาน, **อยยกานี** อันว่าย่า. วรณานี – วรณ+อี. อาเทศ อ อันเป็นที่สุด แห่ง วรณ เป็น อาน. **วรณานี** อ. หญิงแม่ผด.

๙๑ โมค. ๒/๙๔ นิตติ. ๒๖๐

๙๒ โมค. ๓/๓๓ นิตติ. ๒๖๑

ปุ. บทว่า อีกาเร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อีกาเร มีไว้เพื่อห้ามมิให้แปลงเป็น อาน เป็นประโยชน์ เช่น ภิกขุณี นางภิกษุณี, **ชาลินี** ตัณหาดังตาข่าย, **คหปตานี** หญิงแม่เจ้าเรือน.

ด้วยการถือเอาซึ่ง อานตต ศัพท์ มีการอาเทศ ที่ ศัพท์ แห่งบทนี้คือ นที่ พร้อมกับวิภัตติเป็น ชโซ, ชซา ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ โย, นา, ส.

เช่น นชโซ – นที่+โย. อาเทศ ที่ พร้อมกับ โย วิภัตติ เป็น ชโซ ด้วย อานตต ศัพท์ ในสูตรนี้. **นชโซ สนทนติ.** แม่น้ำทั้งหลาย ย่อมไหลไป. นชซา – นที่+นา. อาเทศ ที่ กับ นา วิภัตติเป็น ชซา. **นชซา กตฺ ตรุณํ.** คลื่น อันแม่น้ำ ทำแล้ว. นชซา – นที่+ส. อาเทศ ที่ พร้อมกับ ส วิภัตติเป็น ชซา ด้วยอานตต ศัพท์ ในสูตรนี้. **นชซา เนรุษราย ตีเร มรुปายาสํ ภูณชติ โพรธสโต.** พระโพธิสัตว์ เสวยข้ามรुปายาส ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ ชื่อเนรุษราย.

(๙๙) **สมาหิสมินํ มหาภิมิ วา.**^{๙๓}

อ.การอาเทศเป็น มหา, ภิ, มิ แห่งวิภัตติ สมา, หิ, สมิ ย่อมมี โดยวิกัปป์.

มีการอาเทศวิภัตติเหล่านี้ คือ สมา, หิ, สมิ อันอยู่เบื้องหลังแต่ลิงค์ทั้งปวง เป็น มหา, ภิ, มิ ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. ปุริสมหา – ปุริส+สมา. อาเทศ สมา เป็น มหา ด้วยสูตรนี้. ปุริสมหา – ปุริสสมา. **ชโน ปุริสมหา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากบุรุษ. ปุริเสภิ – ปุริส+หิ. อาเทศ อ ที่สุดแห่ง ปุริส เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **หิสสุวากาโร เอ,** อาเทศ หิ เป็น ภิ ด้วยสูตรว่า **สมาหิสมินํ มหาภิมิ วา.** ปุริเสภิ – ปุริส+หิ. **ปุริเสภิ กมฺมํ กตฺ.** กรรม อันบุรุษทั้งหลาย ทำแล้ว. ปุริสสมิ – ปุริส+สมิ. อาเทศ สมิ เป็น มิ ด้วยสูตรนี้ ปุริสสมิ – ปุริส+สมิ. **ปุริสสมิ สิลํ ปติฏฺฐิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษ.

ปุ. บทว่า สมาหิสมินํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สมาหิสมินํ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น มหา และ มิ เป็นประโยชน์ เช่น **มาลาการโ วณณวนตํ อดนุภํ วิจินาติ.** นายมาลาการ เลือกเก็บดอกไม้มที่มีสี แต่ไม่มีกลิ่น. **ชโน มหนตํ ฉตตํ อสุสาเปติ.** ชน ย่อมร่วมกันยกขึ้น ซึ่งร่มใหญ่.

(๑๐๐) **น ติเมหิ กตาทาเรหิ.**^{๙๔}

อ.การอาเทศเป็น มหา และ ภิ และ มิ ท. แห่ง สมา และ หิ และ สมิ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ ต และ อิม ท. มี อ อักษร อันอาจารย์ทำแล้ว ย่อมไม่มี.

๙๓ โมค. ๒/๙๗ นิตติ. ๒๖๕-๖

๙๔ โมค. ๒/๑๓๒ นิตติ. ๒๖๗

ไม่มีการอาเทศ วิกัตติเหล่านี้ คือ สมาเป็น มหา, สมี เป็น มหิ อันอยู่เบื้องหลัง ศัพท์เหล่านี้ คือ ต และ อิม อันมี อ อักษร อันอาจารย์ทำแล้ว (แปลง ต และ อิม เป็น อ).

อุ. อสฺมา - ต+สฺมา. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ. **อสฺมา ปุริสา** = ตสฺมา ปุริสสฺมา. จากบุรุษนั้น. อสฺมี - ต+สฺมี. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ. **อสฺมี ปุริเส** = ตสฺมี ปุริสสฺมี. ในบุรุษนั้น. อสฺมา - อิม+สฺมา. อาเทศ อิม เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ. **อสฺมา ปุริสา** = อิมสฺมา ปุริสสฺมา. จากบุรุษนี้. อสฺมี - อิม+สฺมี. อาเทศ อิม เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ. **อสฺมี ปุริเส** = อิมสฺมี ปุริสสฺมี. ในบุรุษนี้.

ปู. บทว่า กตาคาเรหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กตาคาเรหิ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น ตมฺหา - ต+สฺมา. อาเทศ สฺมา เป็น มหา ด้วยสูตรว่า สฺมาหิสมิํนํ มหาภิมฺหิ วา. ตมฺหา = **ตสฺมา ปุริสา**. จากบุรุษนั้น. ตมฺหิ - ต+สฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น มหิ ด้วยสูตรว่า สฺมาหิสมิํนํ มหาภิมฺหิ วา. ตมฺหิ - **ตสฺมี ปุริเส**. ในบุรุษนั้น. อิมมฺหา - อิม+สฺมา. อาเทศ สฺมา เป็น มหา. อิมมฺหา = **อิมสฺมา ปุริสา**. จากบุรุษนั้น. อิมมฺหิ - อิม+ สฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น มหิ. อิมมฺหิ = **อิมสฺมี ปุริเส** ในบุรุษนี้.

(๑๐๑) สุทิสฺวากาโร เอ.^{๙๕}

ในเพราะวิกัตติเหล่านี้ คือ สุ และ หิ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ. อ อักษร ย่อมถึงซึ่งความเป็น เอ.

ในเพราะวิกัตติเหล่านี้คือ สุ และ หิ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमितเหตุ อ อักษร ย่อมถึงความ เป็น เอ.

อุ. สพฺเพสุ - สพฺพ+สุ. อาเทศ อ ที่สุดแห่ง สพฺพ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุทิสฺวากาโร เอ. **สพฺเพสุ ขนฺธุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่ในชนทั้งหลายทั้งปวง.

ศัพท์ต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือนกับ สพฺเพสุ. เยสุ - ย+สุ. **เยสุ ขนฺธุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนเหล่าใด. เตสุ - ต+สุ. **เตสุ ขนฺธุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนเหล่านั้น. เกสุ - ก+สุ. **เกสุ ขนฺธุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนเหล่าไหน. ปุริเสสุ - ปุริส+สุ. **ปุริเสสุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษทั้งหลาย. อิมฺเสสุ - อิม+สุ.

อิมสฺ สึลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในชนเหล่านี้. กุสเลสุ – กุสล+สุ. กุสเลสุ ชเนสุ สึลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีลตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลายผู้ฉลาด. ตุมฺहेสุ – ตุมฺห+สุ. ตุมฺहेสุ สึลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่านทั้งหลาย. สพฺเพหิ – สพฺพ+หิ. สพฺเพหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งหลายทั้งปวง กระทำแล้ว.

เยหิ – ย+หิ. เยหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนเหล่าใด กระทำแล้ว. เตหิ – ต+หิ. เตหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนเหล่านั้น กระทำแล้ว. เกหิ – ก+หิ. เกหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนเหล่าไหน กระทำแล้ว. ปุริเสหิ – ปุริส+หิ. ปุริเสหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันบุรุษทั้งหลาย กระทำแล้ว. อิมฺเหหิ – อิม+หิ. อิมฺเหหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งหลาย เหล่านี้ กระทำแล้ว. กุสเลหิ – กุสล+หิ. กุสเลหิ ชเนหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งหลาย ผู้ฉลาด กระทำแล้ว. ตุมฺहेหิ – ตุมฺห+หิ. ตุมฺहेหิ กมฺมํ กตํ. กรรม อันท่านทั้งหลาย กระทำแล้ว. อมฺเหหิ – อมฺห+หิ.

(๑๐๒) สพฺพนามานนฺมฺหิ จ.^{๙๖}

ก็ ในเพราะ นั วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ. อ อักษร แห่งสัพพนามทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมถึงความเป็น เอ. อ อักษร แห่งสัพพนามทั้งปวง ย่อมถึงความเป็น เอ ใน เพราะ นั วิภัตติเป็นนิमितเหตุ.

อุ. สพฺเพสํ, สพฺเพसानํ = สพฺพ+นํ. อาเทส อ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้. อาเทส นํ เป็น สํ เป็น สานํ ด้วยสูตรว่า สพฺพโต นํ สํसानํ. สพฺเพสํ สพฺเพसानํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายทั้งปวง มีอยู่.

ศัพท์ต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือน สพฺเพสํ สพฺเพसानํ. เยสํ เยसानํ – ย+นํ. เยสํ เยसानํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่าใด มีอยู่. เตสํ เตसानํ – ต+นํ. เตสํ เตसानํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่านั้น มีอยู่. เกสํ เกसानํ – ก+นํ. เกสํ เกसानํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่าไหน มีอยู่. อิมฺสํ อิมฺเษานํ – อิม+นํ. อิมฺสํ อิมฺเษานํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่านี้ มีอยู่. อิตฺเรสํ อิตฺเรसानํ – อิตฺร+นํ. อิตฺเรสํ อิตฺเรसानํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลายนอกนี้ มีอยู่. กตเมสํ กตเมษานํ – กตม+นํ. กตเมสํ กตเมษานํ ชานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลาย เหล่าไหน มีอยู่.

ป. บทว่า สพฺพนามานํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สพพนามาน มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น พุทธานํ – พุทธ+นํ. ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺส จ. ภควนฺตานํ – ภควนฺตฺ+นํ. อาเทศ อุ เป็น อ, ทีฆะ อะ เป็น อา.

ปุ. บทว่า อกาโร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อกาโร มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น อมุสํ อมุसानํ – อมุ+นํ. อมุสํ อมุसानํ ปุริสานํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของบุรุษทั้งหลายเหล่านั้น มีอยู่.

ปุ. บทว่า นมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นมฺหิ มีการห้ามมิให้อาเทศ อ เป็น เอ เช่น สพฺเพ – สพฺพ+โย. สพฺเพ ชนา. ชนทั้งหลาย ทั้งปวง. อิม – อิม+โย. ลป อ อาเทศ โย เป็น เอ. อิม ชนา. ชนทั้งหลาย เหล่านี้.

จ ศัพท์ เป็น อนุภทฺตฺนตฺถ แปลว่า ด้วย คือการวางหลักคล้ายสูตรข้างต้น.

(๑๐๓) **อโต เนน.**^{๙๗}

อ.การอาเทศเป็น เอน แห่ง นา วิภตฺติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ อ การันต์นั้น ย่อมมี. มีการอาเทศ นา วิภตฺติ อันอยู่ข้างหลัง อ การันต์นั้น เป็น เอน.

อุ. สพฺเพน – สพฺพ+นา. อาเทศ นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า อโต เนน, ลป อ ข้างหน้า. สพฺเพน ชเนน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งปวง ทำแล้ว.

ศัพท์ต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือน สพฺเพน. เยน – ย+นา. เยน ชเนน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนใด กระทำแล้ว. เตน – ต+นา. เตน ชเนน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนนั้น กระทำแล้ว. เกน – ก+นา. เกน ชเนน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนไหน กระทำแล้ว. อนเณ – ต+นา. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสมาสฺมีสํสาสวตฺตํ. อนเณ ชเนน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนนั้น กระทำ แล้ว. ปุริเสน – ปุริส+นา. ปุริเสน กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนบุรุษ กระทำแล้ว. รูปเณ – รูป+นา. รูปเณ ฉายา กตา. เงา อันรูป กระทำแล้ว.

ปุ. บทว่า อโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เอน เช่น มุนินา – มุนิ+นา. มุนินา กมฺมํ กตํ. กรรม อันมุนี กระทำแล้ว. อมฺนา – อมุ+นา. อิตินา อันฤๅษี. อมฺนา ปุริเสน กมฺมํ กตํ. กรรม อันบุรุษนั้น กระทำแล้ว. ภิกฺขุนา – ภิกฺขุ+นา. ภิกฺขุนา ธมฺโม เทสิโต. ธรรม อันภิกษุ แสดงแล้ว.

ปุ. บทว่า นา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นา มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศวิภัตติอื่นเป็น นา เช่น ตสฺมา – ต+สฺมา. **ขโน** ตสฺมา **ปุริสา** **อปเปติ**. **ชน** ย่อมเว้น จากบุรุษ นั้น.

(๑๐๔) **โส.**^{๙๘}

อ. การอาเทศเป็น โอ แห่ง สิ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ลิงค์ อันเป็น อ การันต์ ย่อมมี.

มีการแปลง สิ วิภัตติ อันอยู่ข้างหลัง อ การันต์นั้น เป็น โอ.

อุ. สฟฺโพ – สฟพ+สิ. อาเทศ สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส, ลบ สระ อ ข้างหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป, สระหลังเป็นปกติ. **สฟฺโพ** **ขโน**. **ชน** ทั้งปวง.

ศัพท์ต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือน สฟฺโพ. โย – ย+สิ. **โย** **ขโน**. **ชน** ไค. โส – ต+สิ. อาเทศ ต เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอต เตสนโต. **โส** **ขโน**. **ชน** นั้น. โก – ก+สิ. **โก** **ไคร**. **ปุริโส** – **ปุริส+สิ**. **ปุริโส** **บุรุษ**, **ชาย**.

ปุ. บทว่า สิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศวิภัตติอื่นเป็น โอ เช่น **ปุริสานํ** – **ปุริส+นํ**. **ปุริสานํ** **ภริยา** **อตถิ**. **ภริยา** ของบุรุษทั้งหลาย มีอยู่.

ปุ. บทว่า โอโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โอโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศการันต์อื่นเป็น โอ เป็นประโยชน์ เช่น **สยมภู** – **สยมภู+สิ**. **สยมภู** พระผู้เป็นเอง = พระพุทธเจ้า.

(๑๐๕) **โส** **วา.**^{๙๙}

อ. การอาเทศเป็น โส แห่ง นา วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ลิงค์อันเป็น อ การันต์ ย่อมมี.

มีการอาเทศ นา วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง อ การันต์เป็น โส ได้บ้าง.

อุ. **อตถโส** – **อตถ+นา**. อาเทศ นา วิภัตติ เป็น โส ด้วยสูตรนี้. **ภควา** **อตถโส** **ธมฺมเทเสสิ**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรม โดยอรรถ. ศัพท์ต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือน **อตถโส**.

พยุชนโส – **พยุชน+นา**. **พยุชนโส** **ธมฺมเทเสสิ**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรม โดยพยัญชนะ. **ปทโส** – **ปท+นา**. **ปทโส** **ธมฺมเทเสสิ**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรม โดยบท. **ยสโส** – **ยส+นา**. **ราชา** **ยสโส** **วฑฺฒติ**. พระราชา ย่อมทรงเจริญ

๙๘ โมค. ๒/๑๐๙ นิตติ. ๒๗๒

๙๙ นิตติ. ๒๗๓

โดยยศ. อุบายโส – อุบาย+นา. **ปณฺธิโต อุบายโส วทติ.** บัณฺธิต ย่อมกล่าว โดยอุบาย. สพฺพโส – สพฺพ+นา. **ปณฺธิโต สพฺพโส วทติ.** บัณฺธิต ย่อมกล่าว โดยประการทั้งปวง. จานโส – จาน+นา. **ปณฺธิโต จานโส กมฺมํ กโรติ.** บัณฺธิต ย่อมทำ กรรม โดยฐานะ. ฅามโส – ฅาม+นา. **ปณฺธิโต ฅามโส กมฺมํ กโรติ.** บัณฺธิต ย่อมทำ กรรม โดยกำลัง.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส นา เป็น โส เป็นประโยชน์ เช่น ปาเทน – ปาท+นา. ปาเทน วา ปาทหาเรน วา อติเรกปาเทน วา โย ภิกฺขุ เถยฺยจิตฺเตน ปรสฺส ภณฺฑํ คณฺหาติ, ปาราชิกโก โทติ อสฺวาโส. ภิกฺขุใด ถือเอาสิ่งของ ของผู้อื่น ด้วยจิต คิดจะโขมย ด้วยทรัพย์บาทหนึ่งก็ดี ควรแก่บาทหนึ่งก็ดี เกินกว่าบาทหนึ่งก็ดี, ภิกฺขุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

(๑๐๖) **ทีโฆเรหิ.**^{๑๐๐}

อ.การอาเทสเป็น โส แห่ง สฺมา วิภตฺติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์ทั้งหลาย คือ ทีฆ และ อฺร ย่อมมี.

มีการอาเทส สฺมา วิภตฺติ อันอยู่เบื้องหลังศัพท์เหล่านี้คือ ทีฆ อฺร เป็น โส ได้บ้าง.

อุ. ทีฆโส – ทีฆ+สฺมา. อาเทส สฺมา เป็น โส ด้วยสูตรนี้. ทีฆโส = ทีฆสฺมา. **ทีฆโส ปมาณํ อตฺถิ.** ประมาณ จากด้านยาว มีอยู่. อฺรโส – อฺร+สฺมา. อาเทส สฺมา เป็น โส ด้วยสูตรนี้. อฺรโส = อฺรสฺมา. **ปุตุโต อฺรโส ชาโต.** โอรัส เกิดแล้ว แต่อก.

ถามว่า บทว่า ทีโฆเรหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า ทีโฆเรหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส สฺมา เป็น โส เป็นประโยชน์ เช่น สรมฺหา – สร+สฺมา. อาเทส สฺมา เป็น มหา. อตฺโถ สรมฺหา ชาโต. อรรธ เกิดแล้ว จากสระ. วจนฺมหา – วจน+สฺมา. อาเทส สฺมา เป็น มหา. อตฺโถ วจนฺมหา ชาโต. อรรธ เกิดแล้ว จาก คำพูด.

(๑๐๗) **สพฺพโยนินฺมาเอ.**^{๑๐๑}

อ.การอาเทสเป็น อา และ เอ ท. แห่ง โย วิภตฺติและ นิ ทั้งปวง ท. อันอยู่เบื้องหลัง อ การันต์ ย่อมมี.

มีการอาเทส โย วิภตฺติ และ นิ (โย) ทั้งปวง อันอยู่เบื้องหลังลึงค์อันเป็น อ การันต์นั้น เป็น อา และ เอ ตามลำดับ.

๑๐๐ นิตฺติ. ๒๗๔

๑๐๑ โมคฺ. ๒/๓๘ นิตฺติ. ๕๗๘

อุ. ปุริสา – ปุริส+โย. อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป. **ปุริสา** ชาย ท. ปุริเส – ปุริส+โย. อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรนี้. ลบ อ ข้างหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป. **ชโน ปุริเส ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งชายทั้งหลาย. **รูปา** – รูป+โย. อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรว่า **อโต นิจํ**, อาเทศ นิ เป็น อา ด้วยสูตรนี้. **รูปา** รูปทั้งหลาย. **รูปะ** – รูป+โย. อาเทศ โย เป็น นิ, อาเทศ นิ เป็น เอ. **ชโน รูปะ ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งรูปทั้งหลาย.

ถามว่า บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ โย เป็น อา และ เอ เป็นประโยชน์ เช่น อคฺคโย – อคฺคิ+โย. **อคฺคโย** ไฟทั้งหลาย. มุนโย – มุนิ+โย. **มุนโย** ผู้รู้ทั้งหลาย. อีสโย – อีสิ+โย. **อิสโย** ฤๅษีทั้งหลาย.

ถามว่า บทว่า โยนิํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า โยนิํ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิภัตติอื่น เป็น อา และ เอ เป็นประโยชน์ เช่น ปุริสสฺส – ปุริส+ส. **ปุริสสฺส ธนํ อตฺถิ**. ทรัพย์ ของชาย มีอยู่. **รูปสฺส – รูป+ส. รูปสฺส วนฺโณ อตฺถิ**. สี แห่งรูป มีอยู่.

ถามว่า บทว่า อการโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า อการโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ โย เป็น อา และ เอ เช่น ทณฺฑิโน – ทณฺฑิ+โย. **ทณฺฑิโน ติฏฺฐนฺติ**. คนมีไม้เท้าทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่. **อฏฺฐิโน – อฏฺฐิ+โย. อฏฺฐิโน ติฏฺฐนฺติ**. กระดูกทั้งหลาย ย่อมดำรงอยู่. **อคฺคิ – อคฺคิ+โย. อคฺคิ ติฏฺฐนฺติ**. ไฟทั้งหลาย ย่อมดำรงอยู่. **มุนิ – มุนิ+โย. มุนิ จรณฺติ**. มุนีทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไป.

(๑๐๘) **สมาสมินํ วา.**^{๑๐๒}

อ.การอาเทศเป็น อา และ เอ แห่ง **สมา วิภัตติ** และ **สมิ วิภติ** ท. อันอยู่เบื้องหลังเป็นแต่ลึงค์อันเป็น อ การันต์ ย่อมมี.

มีการอาเทศวิภัตติเหล่านี้คือ **สมา สมิ** หมดทั้งตัว อันอยู่ข้างหลังลึงค์ อันเป็น อ การันต์นั้น เป็น อา เป็น เอ ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. ปุริสา – ปุริส+สฺมา. อาเทศ **สมา** เป็น อา ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป. **ชโน ปุริสา อปเปติ**. ชน ย่อมเว้น จากชาย. **ปุริสา = ปุริสมหา**. **ปุริเส – ปุริส+สมิ**. อาเทศ **สมิ** เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า ด้วยสูตรว่า สรโลโป. **สีลํ ปุริเส ปติฏฺฐิตํ**. สีล ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษ. **ปุริเส = ปุริสมหิ**.

ปุ. บทว่า อการโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อการโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสวิภัติอื่นเป็น อา และ เอ เช่น ทณฺฑินา – ทณฺฑี+นา. **ทณฺฑินา** ด้วยไม้เท้า. ทณฺฑิสฺมี – ทณฺฑี+สฺมี. **ทณฺฑิสฺมี** ในไม้เท้า. ภิกฺขุณา – ภิกฺขุ+นา. **ภิกฺขุณา**. ด้วยภิกฺขุ. ภิกฺขุสฺมี – ภิกฺขุ + สฺมี. **ภิกฺขุสฺมี** ในภิกฺขุ.

ด้วยการถือเอา ว่า ศัพท์ซ้ำอีก มีการอาเทส สฺมา เป็น อ และ สฺมี เป็น โอ ได้ เช่น สํสารี – สํสาร+สฺมา. อาเทส สฺมา เป็น อ ด้วยวาศัพท์ในสูตรว่า สฺมาสฺมินํ วา. **สํสารี สตุเต ตาเรติ ภควา**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังเหล่าสัตว์ ให้ข้ามพ้นจากสงสาร. อสฺสโม – อสฺสม+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น โอ ด้วยวา ศัพท์ในสูตรนี้. **อสฺสโม ติฏฺฐติ เวสฺสนฺตโร ราชา**. พระเวสสันดรราชา ประทับยืนอยู่ในอาศรม.

(๑๐๙) **อาย จตฺตเถกวจนสฺส ตุ.**^{๑๐๓}

ก็ อ.การอาเทสเป็น อาย แห่ง ส จตฺตถีวิภัติ เอกวจนะ อันอยู่เบื้องหลังแต่ ลิงค์อันเป็น อ การันต์ ย่อมมี.

มีการอาเทส ส จตฺตถีวิภัติเอกวจนะ อันอยู่เบื้องหลังลิงค์อันเป็น อ การันต์นั้น เป็น อาย ได้บ้าง.

อุ. อตถาย – อตถ+ส. อาเทส ส เป็น อาย ด้วยสูตรว่า อาย จตฺตเถกวจนสฺส ตุ, ลบ อ ข้างหน้า. หิตาย – หิต+ส. อาเทส ส เป็น อาย ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า. สุขาย – สุข+ส. อาเทส ส เป็น อาย ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า. **ภควา โลเก อุทปาติ เทวมนุสฺसानํ อตถาย หิตาย สุขาย**. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอุบัติขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า อโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส ส เป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น อีสฺสส – อีสฺ+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. **ขโน อีสฺสส ทานํ เทติ**. ขน ย่อมให้ทาน แก่ฤๅษี.

ปุ. บทว่า จตฺตถิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า จตฺตถิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส ส เป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น ปุริสฺสส – ปุริส+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. **ปุริสฺสส สุขํ**. ความสุข ของบุรุษ.

ปุ. บทว่า เอกวจนสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอกวจนสฺส มีไว้เพื่อห้ามการอาเทสวิภัติฝ่ายพหุวจนะ เป็น อาย

เช่น ปุริสานํ – ปุริส+นํ. ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺ จ. ชโน ปุริสานํ ธนํ ททาติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่บุรุษทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส ส เป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น สมณสฺส – สมณ+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. พราหมณสฺส – พราหมณ+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. สมณสฺส วา พราหมณสฺส วา ทานํ ทาตา โหติ. ชนเป็นผู้มีปกติ ให้ทานแก่ สมณะ หรือพราหมณ์. ด้วยการถือเอา ตุ ศัพท์ มีการอาเทส ส จตุตถีวิภัตติเอก วจนะเป็น ตถํ ได้. อตฺตตถํ – อตฺต+ส. อาเทส ส เป็น ตถํ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตรนี้. สุขตถํ – สุข+ส. อาเทส ส เป็น ตถํ ด้วย ตุ ศัพท์ในสูตรนี้. ภควา อิมสฺมิ โลเก อตฺตตถํ หิตตถํ สุขตถํ อุทปาติ. พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นใน โลกนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

(๑๑๐) ตโต เนว จ สัพพนาเมหิ.^{๑๐๔}

อ.การอาเทส ท. สามวิภัตติเหล่านี้ คือ สมา สมิ และ ส ฝ่ายเอกวจนะ อันอยู่ เบื้องหลังแต่สัพพนาม ท. อันเป็น อ การันต์ ย่อมมี หามิได้นั้นเทียว.

ไม่มีการอาเทสเป็น อา เอ และ อาย ทั้งสาม แห่งวิภัตติเหล่านี้คือ สมา สมิ และ ส ฝ่ายเอกวจนะ อันอยู่ เบื้องหลัง สัพพนามทั้งหลายเหล่านั้น ซึ่งมี อ การันต์เลยทีเดียว.

อุ. สัพพสฺมา – สัพพ+สฺมา. ปกติ สมา วิภัตติ. สัพพสฺมา ทานา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากทาน ทั้งปวง. สัพพสฺมิ – สัพพ+สฺมิ. ปกติ สมิ วิภัตติ. สัพพสฺมิ ทาเน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมตั้งอยู่ในทาน ทั้งปวง. สัพพสฺส – สัพพ+ส. ไม่อาเทส ส เป็น อาย ลง ส อาคม. สัพพสฺส ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ชน ทั้งปวง. ยสฺมา – ย+สฺมา. ยสฺมา จานา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากที่ใด. ยสฺมิ – ย+สฺมิ. ยสฺมิ จาเน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่ใด. ยสฺส – ย+ส. ยสฺส ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ชนใด. ตสฺมา – ต+สฺมา. ตสฺมา จานา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากที่นั้น. ตสฺส – ต+ส. ตสฺส ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ชนนั้น. ตสฺมิ – ต+สฺมิ. ตสฺมิ จาเน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่นั้น. กสฺส – ก+ส. กสฺส ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ใคร?. กสฺมา – ก+ส. กสฺมา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้นจากใคร?. กสฺมิ – ก+สฺมิ. กสฺมิ จาเน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่ไหน?. อิมสฺส – อิม+ส. อิมสฺส ชนสฺส ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ ทาน แก่ชนนี้. อิมสฺมา – อิม+สฺมา. อิมสฺมา จานา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากที่นี่. อิมสฺมิ – อิม+สฺมิ. อิมสฺมิ จาเน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่นี่.

ปุ. บทว่า สพพนาเมหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า **सपपनामेहि** มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสธเป็นอย่างอื่น เช่น ปาปา – ปาป+สมา. อาเทส สมา เป็น อา ด้วยสูตรว่า สมาสมีนํ วา. **पापा जित्तं निवारये**. ชน พึงห้ามซึ่งจิต จากบาป. ปาเป – ปาป+สมี. อาเทส สมี เป็น เอ ด้วยสูตรเดียวกัน. **मनो पापे रमति**. ใจ ย่อมยินดี ในบาป. ปาปาย – ปาป+ส. อาเทส ส เป็น อาย ด้วยสูตรว่า อาย จตุตถเอกวจนสส ตฺ. **खनो पापय गयति**. ชน ย่อมกลัว ต่อบาป.

(๑๑๑) **ขโต นาหิ**.^{๑๐๕}

อ. การอาเทสเป็น อาย แห่งวิภัตติ ท. ฝ่ายเอกวจนะมีนาเป็นต้นที่อยู่เบื้องหลังแต่ อา อันมีชื่อว่า ข ย่อมมิได้.

มีการอาเทสหมู่วิภัตติฝ่ายเอกวจนะมี นา เป็นต้น อันอยู่เบื้องหลัง อา อันมีชื่อว่า ข นั้น เป็น อาย (วิภัตติฝ่ายเอกวจนะ คือ นา ส สมาส ส สมี อยู่ข้างหลัง อา การันต์อิติ ต้องอาเทสเป็น อาย).

อุ. กณฺณาย – กณฺณาย+นา. อาเทส นา เป็น อาย ด้วยสูตรนี้ ลบ อา ข้างหน้า. **कण्णाय गमं गतं**. กรรม อันนางสาวน้อย ทำแล้ว. กณฺณาย – กณฺณาย+ส. อาเทส ส เป็น อาย ลบ อา ข้างหน้า. **कण्णाय तियते रन्**. ทรัพย์ อันชน ย่อมให้ แก่นางสาวน้อย. กณฺณาย – กณฺณาย+สมา. อาเทส สมาส เป็น อาย ลบ อา ข้างหน้า. **कण्णाय निस्तग्नुं वदति**. ผ้าถูกเปลื้องออกแล้ว จากนางสาวน้อย. กณฺณาย – กณฺณาย+ส. อาเทส ส เป็น อาย ลบ อา ข้างหน้า. **कण्णाय प्रिकुहो**. ความหวงแหน แก่นางสาวน้อย. กณฺณาย – กณฺณาย+สมี. อาเทส สมี เป็น อาย ลบ อา ข้างหน้า. **कण्णाय पट्णुजित्तं सीलं**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในนางสาวน้อย.

ปุ. บทว่า ขโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า **खतो** มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น รตติยา – รตติ+นา. อาเทส นา เป็น ยา ด้วยสูตรว่า ปโต ยา. **रतति या अनुरागो गतो**. ความมีดี อันราตรี ทำแล้ว. อิตติยา – อิตติ+ส. อาเทส ส เป็น ยา ด้วยสูตรว่า ปโต ยา. **खनो अतिथि रन्**. ชน ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่หญิง. เณฺนยา – เณฺน+ส. อาเทส ส เป็น ยา. **हेनया वज्रो दत्ति**. ลูกโค แห่งแม่โคนม มีอยู่. วรฺยา – วรฺ+ส. อาเทส ส เป็น ยา รัสสะ อุ เป็น อุ. **दुरुणे वरुया ओलङ्कारं वेति**. ชายหนุ่ม ย่อมให้ ซึ่งเครื่องประดับแก่หญิงสาว. เทวียา – เทวี่+สมี. อาเทส สมี เป็น ยา รัสสะ อี เป็น อี. **सीलं तेविया पट्णुजित्तं**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในพระเทวี.

ปุ. บทว่า นาทีน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า นาทีน มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศวิภัตติอื่นเป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น กณณํ – กณณา+อ. **ขโน กณณํ ปสสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งนางสาวน้อย. วิณํ – วิณา+อ. **ขโน วิณํ คายติ.** ขน ย่อมติด ซึ่งพิน. คงคํ – คงคา+อ. **ขโน คงคํ ปสสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งแม่น้ำคงคา.

ปุ. บทว่า เอกวจนान มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอกวจนान มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิภัตติฝ่ายพหุวจนะเป็น อาย เป็นประโยชน์ เช่น สพพาสฺ – สพพ+ส. **สีลํ สพพาสฺ อิตถิสฺ ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งหลายทั้งปวง. ยาสฺ – ยา+ส. **สีลํ ยาสฺ อิตถิสฺ ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งหลาย เหล่าใด. ตาสฺ – ตา+ส. **สีลํ ตาสฺ อิตถิสฺ ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งหลาย เหล่านั้น. กาสฺ – กา+ส. **กาสฺ อิตถิสฺ สีลํ ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งหลาย เหล่าไหน?. อิมาสฺ – อีมา+ส. **อิมาสฺ อิตถิสฺ สีลํ ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งหลาย เหล่านี้. ปภาสฺ – ปภา+ส. **ปภาสฺ อภา ปติฏฺฐิตา.** รัศมี ตั้งอยู่แล้ว ในแสงสว่างทั้งหลาย.

(๑๑๒) ปโต ยา.^{๑๐๖}

อ.การอาเทศเป็น ยา แห่งหุมวิภัตติ ท. ฝ่ายเอกวจนะมี นา วิภัตติเป็นต้น อันอยู่เบื้องหลังแต่สระอันมีชื่อว่า ป.

มีการอาเทศหุมวิภัตติทั้งหลาย ฝ่ายเอกวจนะมี นา เป็นต้น อันอยู่ข้างหลัง สระอันมีชื่อว่า ป นั้นเป็น ยา.

อุ. รตติยา – รตติ+นา. อาเทศ นา เป็น ยา ด้วยสูตรนี้. **อนรทาโร รตติยา กโต.** ความมืด อันราตรี ทำแล้ว. อตถิยา – อตถิ+ส. อาเทศ ส เป็น ยา รัสสะ อี เป็น อี. **ขโน อิตถิยา ธนํ เทติ.** ขน ย่อมให้ทรัพย์ แก่หญิง. วรฺยา – วรฺ+สฺมา. อาเทศ สฺมา เป็น ยา ด้วยสูตรนี้ รัสสะ อุ เป็น อุ. **ขโน วรฺยา อปเปติ.** ขน ย่อมเว้น จากหญิงสาว. เณฺยา – เณฺ+ส. อาเทศ ส เป็น ยา. ด้วยสูตรนี้. **เณฺยา วจโณ อตถิ.** ลูกโค แห่งแม่โคนม มีอยู่. เทวียา. เทวีสฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น ยา ด้วยสูตรนี้ รัสสะ อี เป็น อี. **สีลํ เทวียา ปติฏฺฐิตํ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในพระเทวี.

ปุ. บทว่า นาทีน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นาทีน มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ยา เป็นประโยชน์ เช่น รตติ – รตติ+สี. **ลป สี รตติ อ.** ราตรี. รตติ – รตติ+อ. **รตติ** ซึ่งราตรี. อตถิ – อตถิ+อ. **ขโน อตถิ ปสสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งหญิง.

ปุ. บทว่า ปโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ยา เป็นประโยชน์ เช่น กณณาย – กณณา+นา. กณณาย กมฺม กตฺ. กรรม อันนางสาวน้อย ทำแล้ว. วิณนาย – วิณณา+นา. ชโน วิณนาย คายติ. ชน ย่อมติด ด้วยพิน. คงคาย – คงคา+สฺมี. คงคาย ตรงคํ วายุนา กตฺ. คลื่น ในแม่น้ำคงคา อันลม ทำแล้ว. ปกาย – ปภา+นา. นิสาโกร ปกาย โสภติ. พระจันทร์ ย่อมงามด้วยรัศมี.

ปุ. บทว่า เอกวจนानํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอกวจนानํ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิภัตติฝ่ายพหุวจนจะเป็น ยา เป็นประโยชน์ เช่น รตฺตินํ – รตฺติ+นํ. รตฺตินํ อนุธกาโร อตฺถิ. ความมืด แห่งราตรี ทั้งหลาย มีอยู่. อิตฺถินํ – อิตฺถิ+นํ. อิตฺถินํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย มีอยู่.

(๑๑๓) สขโต คสเส วา.^{๑๐๗}

อ.อาเทศเป็น อ และ อา และ อี และ เอ ท. แห่ง ลี วิภัตติ ชื่อ ค อันอยู่เบื้องหลัง แต่ สข ศัพท์ ย่อมมี.

มีการอาเทศ ลี วิภัตติ ชื่อ ค ซึ่งอยู่ข้างหลังแต่ สข ศัพท์นั้นเป็น อ, อา, อี, และ เอ ได้บ้าง.

อุ. สข – สข+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, โภ สข ดูก่อนเพื่อน ผู้เจริญ. สขา – สข+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น อา ด้วยสูตรนี้, โภ สขา แนะสหาย ผู้เจริญ. สขี – สข+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น อี ด้วยสูตรนี้, โภ สขี แนะสหาย ผู้เจริญ. สขเ – สข+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, โภ สขเ แนะสหาย ผู้เจริญ.

(๑๑๔) ขมเต จ.^{๑๐๘}

กั อ. การอาเทศเป็น เอ แห่ง ลี วิภัตติ ชื่อว่า ค อันอยู่เบื้องหลังแต่ อา อันชื่อ ข ย่อมมี.

มีการอาเทศ คฺสิ วิภัตติ อันอยู่ข้างหลัง อา อันชื่อ ข นั้น เป็น เอ.

อุ. อยเย – อยยา+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, ลบ อา ข้างหน้า. โภติ อยเย ข้าแต่แม่เจ้า ผู้เจริญ. กณเณ – กณณา+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, ลบ อา ข้างหน้า. โภติ กณเณ แนะ นางสาวน้อย ผู้เจริญ. ขราทิเย – ขราทียา+คฺสิ. อาเทศ คฺสิ เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, ลบ อา ข้างหน้า. โภติ ขราทิเย แนะ นางปากร้าย ผู้เจริญ.

๑๐๗ โมค. ๒/๖๐ นิตติ. ๒๘๕-๖

๑๐๘ โมค. ๒/๖๐ นิตติ. ๒๘๘

(๑๑๕) น อมมาทิโต.^{๑๐๙}

อ. ความเป็น เอ อักษร แห่ง ลี วิภัติ ชื่อ ค อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ มี อมม เป็นต้น ย่อมมี ห้ามได้.

ไม่มีการอาเทศ คลี วิภัติ อันอยู่ข้างหลังศัพท์มี อมม เป็นต้นนั้น เป็น เอ.

อุ. อมมา- อมมา+คลี. ลปสี ด้วยสูตรว่า เสสโต โลป คลีปี. โภติ อมมา. ข้าแต่แม่ ผู้เจริญ. อนนา – อนนา+คลี. โภติ อนนา. ข้าแต่แม่ ผู้เจริญ. อมพา – อมพา+คลี. โภติ อมพา. ข้าแต่แม่ ผู้เจริญ.

บุ. บทว่า อมมาทิโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อมมาทิโต มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสธ เป็นประโยชน์ เช่น กณเณ – กณเณ+คลี. อาเทศ คลี เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สมเต จ. โภติ กณเณ. เนะนางสาวน้อย ผู้เจริญ.

(๑๑๖) อกตรสสา ลโต ยวาลปนสส เว โว.^{๑๑๐}

อ. การอาเทศเป็น เว และ โว ท.แห่ง โย อาลปนะ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อวรรณะ ชื่อ ล อันมีรัสสะอันอาจารย์มิได้ทำแล้ว ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย อาลปนวิภัติ อันอยู่ข้างหลัง อวรรณะชื่อ ล ซึ่งอาจารย์มิได้ทำ รัสสะนั้น เป็น เว และ โว.

อุ. ภิกขเว – ภิกขุ+โย. อาเทศ โย เป็น เว ด้วยสูตรนี้ อาเทศ อุ ชื่อ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า เว โวสุ โล จ. ภิกขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย. ภิกขโว – ภิกขุ+โย. อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อุ ชื่อ ล เป็น อ ด้วยสูตรว่า เวโอสสุ โล จ. ภิกขโว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย. เหตุเว – เหตุ+โย. เหตุเว ดูก่อนเหตุทั้งหลาย. เหตุโว – เหตุ+โย. เหตุโว ดูก่อนเหตุทั้งหลาย.

บุ. บทว่า อกตรสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อกตรสส มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น เว และ โว เป็นประโยชน์ เช่น สยมภูโว – สยมภู+โย. อาเทศ อุ เป็น อุ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า โอ สเร จ, อาเทศ โย เป็น โอ, สยมภูโว = สยมภู. ข้าแต่พระผู้เป็นเองทั้งหลาย.

บุ. บทว่า ลโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ลโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น เว และ โว เป็นประโยชน์ เช่น นาคีโย – นาคี+โย. คง โย ไว้ รัสสะ อี เป็น อี. นาคีโย เนะนางนาคทั้งหลาย. เณโย –

๑๐๙ โมค. ๒/๖๑ นิตติ. ๒๙๐

๑๑๐ โมค. ๒/๙๖ นิตติ. ๒๙๑

เธนุ+โย. คง โย ไว้. **เธนุโย** เนอะ แมโคณมทั้งหลาย. ยาคุโย – ยาคุ+โย. คง โย ไว้. **ยาคุโย** เนอะข้าวยาคุทั้งหลาย.

ปุ. บพว่า อาลปนสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บพว่า อาลปนสส มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น เว เป็นประโยชน์ เช่น เหตุโว – เหตุ+โย. **เหตุโว ติฏฺฐนติ.** เหตุทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่. ภิกขโว – ภิกขุ+โย. **ภิกขโว ติฏฺฐนติ.** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่.

(๑๑๗) **ฉลโต สสส โน วา.**^{๑๑๑}

อ. การอาเทศเป็น โน แห่ง ส วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง จาก อิ วรรณะ ชื่อ ฉ และ อุ วรรณะ ชื่อ ล ย่อมมี.

มีการอาเทศ ส วิภัตติ อันอยู่ข้างหลัง อิวรรณะ ชื่อ ฉ และ อุวรรณะ ชื่อ ล เป็น โน ได้บ้าง.

อุ. อคฺคิโน – อคฺคิ+ส. อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรนี้. **ขโน อคฺคิโน ทารุณิ เทติ.** ขน ย่อมให้ ซึ่งพิน ท. แก่ไฟ. ทณฺฑิโน – ทณฺฑิ+ส. อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรนี้ รัสสะ อิ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า อโฆ รสสเมกวจนโยสวปี, ทณฺฑิโน = ทณฺฑิสส. **ขโน ทณฺฑิโน ธนํ เทติ.** ขน ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่คนมีไม้เท้า. สชิโน – สชิ+ส. อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรว่า ฉลโต สสส โน วา, รัสสะ อิ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า อโฆ รสสเมกวจนโยสวปี, สชิโน = สชิสส. **ขโน สชิโน ธนํ เทติ.** ขน ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่เพื่อน. สยมฺภุโน – สยมฺภุ+ส. อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรนี้ รัสสะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า อโฆ รสสเมกวจนโยสวปี, สยมฺภุโน – สยมฺภุสส. **ขโน สยมฺภุโน ทานํ เทติ.** ขน ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่พระสยัมภุพุทธเจ้า. ภิกฺขุโน – ภิกฺขุ+ส. อาเทศ ส เป็น โน ด้วยสูตรนี้. **ขโน ภิกฺขุโน ทานํ เทติ.** ขน ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุ.

ปุ. บพว่า สสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บพว่า สสส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น โน เป็นประโยชน์ เช่น อีสินา – อีสี+นา. **อิสินา ธมฺโม เทสิโต.** ธรรม อันฤๅษีแสดงแล้ว. ภิกฺขุนา – ภิกฺขุ+นา. **ภิกฺขุนา ธมฺโม เทสิโต.** ธรรม อันภิกษุ แสดงแล้ว.

ปุ. บพว่า ฉลโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บพว่า ฉลโต มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น โน เป็นประโยชน์ เช่น ปุริสสส – ปุริส+ส. **ปุริสสส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของบุรุษ มีอยู่.

(๑๑๘) **ขปโต จ โยนฺ โลโป.**^{๑๑๒}

ก. อ. การลบ แห่ง โย วิภัติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ ข และ ป และ ฌ และ ล ย่อมมี.

มีการลบ โย วิภัติทั้งหลาย อันอยู่เบื้องหลังการันต์เหล่านี้ คือ ข ป ฌ และ ล ได้บ้าง.

อุ. กณฺหา – กณฺหา+โย. ลบ โย ด้วยสูตรว่า ขปโต จ โยนฺ โลโป, **กณฺหา** = กณฺหาโย นางสาวน้อย ท. รตฺติ – รตฺติ+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้, **ทีฆะ** อิ เป็น อี ด้วยสูตรว่า โยสุ กตนิการโลเปสุ **ทีฆิ**, **รตฺติ** = รตฺติโย ราตรีทั้งหลาย, ซึ่งราตรีทั้งหลาย. **อิตฺถิ** – **อิตฺถิ** + โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้, **อิตฺถิ** = อิตฺถิโย หญิงทั้งหลาย, ซึ่งหญิงทั้งหลาย. **วฐุ** – **วฐุ**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้, **วฐุ** = วฐุโย หญิงสาวทั้งหลาย, ซึ่งหญิงสาวทั้งหลาย. **ยาคุ** – **ยาคุ**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้ **ทีฆะ** อุ เป็น อู ด้วยสูตรว่า โยสุ กตนิการโลเปสุ **ทีฆิ**. **ยาคุ** – **ยาคุ**โย ข้าวยาคุทั้งหลาย, ซึ่งข้าวยาคุทั้งหลาย. **อคฺคิ** – **อคฺคิ**+โย. **อคฺคิ** = **อคฺคิ**โย ไฟทั้งหลาย, ซึ่งไฟทั้งหลาย. **ภิกฺขุ** – **ภิกฺขุ**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้ **ทีฆะ** อุ เป็น อู ด้วยสูตรว่า โยสุ กตนิการโลเปสุ **ทีฆิ**, **ภิกฺขุ** = **ภิกฺขุ**โว **ภิกฺขุ**ทั้งหลาย, ซึ่ง**ภิกฺขุ**ทั้งหลาย. **สยมฺภู** = **สยมฺภู**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้, **สยมฺภู** = **สยมฺภู**โว พระผู้เป็นเอง ท., ซึ่งพระผู้เป็นเองทั้งหลาย. **อฏฺฐิ** = **อฏฺฐิ**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้ **ทีฆะ** อิ เป็น อี ด้วยสูตรว่า โยสุ ๆเปฯ **ทีฆิ**, **อฏฺฐิ** = **อฏฺฐิ**นิ กระดุกทั้งหลาย, ซึ่งกระดุกทั้งหลาย. **อายุ** = **อายุ**+โย. ลบ โย ด้วยสูตรนี้ **ทีฆะ** อุ เป็น อู ด้วยสูตรว่า โยสุ ๆเปฯ **ทีฆิ**. **อายุ** = **อายุ**นิ **อายุ**ทั้งหลาย, ซึ่ง**อายุ**ทั้งหลาย.

(๑๑๙) **ลโต โวกาโร จ.**^{๑๑๓}

อ. การอาเทศเป็น โว แห่ง โย วิภัติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ อุ วรรณะ ชื่อ ล ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย วิภัติ อันอยู่ข้างหลัง อุวรรณะ ชื่อ ล นั้น เป็น โว ได้บ้าง.

อุ. **ภิกฺขุ**โว = **ภิกฺขุ**+โย. อาเทศ โย เป็น โว ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อุ เป็น อ ด้วยสูตรว่า เวโส โล จ. **ภิกฺขุ**โว = **ภิกฺขุ** อันว่า**ภิกฺขุ**ทั้งหลาย, ซึ่ง**ภิกฺขุ**ทั้งหลาย. **สยมฺภู**โว = **สยมฺภู**+โย. อาเทศ โย เป็น โว. **สยมฺภู**โว = **สยมฺภู** พระผู้เป็นเองทั้งหลาย, ซึ่งพระผู้เป็นเองทั้งหลาย.

ป. การถือเอา การ ศัพท์ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

๑๑๒ โม. ๒/๑๑๔-๕ นิตติ. ๒๙๓

๑๑๓ โม. ๒/๘๓ นิตติ. ๒๙๔

วิ. ด้วยการถือเอา การ ศัพท มีการอาเทศ โย วิภัติทั้งหลายเป็น โน ด้วย เช่น
 ชนตฺโน = ชนตฺ+โย. อาเทศ โย เป็น โน ด้วย การ ศัพทในสูตรนี้. ชนตฺโน โลเก ติฏฺฐนฺติ.
 สัตว์ของเลี้ยงทั้งหลาย ย่อมดำรงอยู่ ในโลก. การถือเอา จ ศัพท มีวาทณะเป็น
 ประโยชน์ เช่น อมุ ปุริสา ติฏฺฐนฺติ. บุรุษทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมยืนอยู่. อมุ ปุริเส ปสฺสส.
 ท่านทั้งหลาย จงดุ ขาทั้งหลาย เหล่านั้น.

อิติ นามกปฺเป ปจฺโม กณฺโฑ

นามกัปปี กัณฑ์ที่ ๒

(๑๒๐) อมฺหสฺส มมํ สวิกตฺติสฺส เส.^{๑๑๔}

อ. การอาเทศเป็น มมํ แห่ง อมฺห ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิกตติ ย่อมมีในเพราะ ส วิกตติ.

มีการอาเทศ อมฺห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมกับวิกตติเป็น มมํ ในเพราะ ส วิกตติ ตัวหลังเป็นนิमित.

อุ. มมํ = อมฺห+ส. อาเทศ อมฺห ศัพท์ กับ ส วิกตติ เป็น มมํ ด้วยสูตรนี้. **อิทํ ธนํ มมํ ทียเต.** ทรัพย์นี้ อันท่าน ย่อมให้แก่เรา. **มมํ ปริศฺคโห.** ความหวงแหน ของเรา มีอยู่.

ปุ. บทว่า อมฺหสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร? วิ. บทว่า อมฺหสฺส มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ ส วิกตติ เป็นประโยชน์ เช่น **ปฺริสฺสฺส ทานํ ทียเต.** ทาน อันท่าน ย่อมให้แก่บุรุษ.

ปุ. บทว่า เส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เส มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ เป็น มมํ เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง **อหํ คจฺฉามิ.** เรา ไป, **มยํ คจฺฉาม.** เรา ท. ไป.

(๑๒๑) มยํ โยมฺหิ ปจฺเม.^{๑๑๕}

ในเพราะ โย ปฐฺมาวิกตติตัวหลังเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น มยํ แห่ง อมฺห ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิกตติย่อมมี.

มีการอาเทศ อมฺห ศัพท์หมดทั้งตัวพร้อมกับวิกตติ เป็น มยํ ในเพราะ โย ปฐฺมา วิกตติตัวหลังเป็นนิमित.

อุ. มยํ = อมฺห+โย. อาเทศ อมฺห กับ โย ปจฺมา เป็น มยํ ด้วยสูตรว่า มยํ โยมฺหิ ปจฺโม. **มยํ คจฺฉาม.** เราทั้งหลาย จะไป.

ปุ. บทว่า อมฺหสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อมฺหสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศศัพท์อื่น กับ โย เป็น มยํ เป็นประโยชน์ เช่น **ปฺริสา ติฏฺฐณฺติ.** บุรุษทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่.

ปุ. บทว่า โยมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิกตติอื่น เป็น มยํ เป็นประโยชน์ เช่น. **อหํ คจฺฉามิ.** เรา จะไป.

๑๑๔ โมค. ๒/๒๑๐ นิตติ. ๒๙๕

๑๑๕ โมค. ๒/๒๐๙ นิตติ. ๒๙๖

ปุ. บทว่า ปจเม มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปจเม มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น มยฺ เป็นประโยชน์ เช่น อมหากํ ปสฺสสิ ตฺวํ. ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งเราทั้งหลาย.

(๑๒๒) นตฺสส นฺโต (ปจเม).^{๑๑๖}

ในเพราะ โย ปฐมาวิภัตติตัวหลังเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น นฺโต แห่ง นตฺ ปัจจยฺ ย่อมมี.

มีการอาเทศ นตฺ ปัจจยฺ หมดทั้งตัว พร้อมกับวิภัตติเป็น นฺโต ในเพราะ โย ปฐมาเป็นนิमित.

อุ. คุณวนฺโต = คุณวนตฺ+โย. อาเทศ นตฺ กับ โย เป็น นฺโต ด้วยสูตรว่า นตฺสส นฺโต. คุณวนฺโต ติฏฺฐนฺติ. คนทั้งหลาย ผู้มีคุณ ย่อมยืนอยู่.

ปุ. บทว่า นตฺสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นตฺสส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น นฺโต เป็นประโยชน์ เช่น สพฺเพ สตฺตา คจฺจนฺติ. สัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมไป.

ปุ. บทว่า ปจเม มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปจเม มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น นฺโต เป็นประโยชน์ เช่น คุณวนฺเต ปสฺสสิ. ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งท่านผู้มีคุณทั้งหลาย.

(๑๒๓) นตฺสส เส วา.^{๑๑๗}

ในเพราะ ส วิภัตติเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น นตฺสส แห่ง นตฺ ปัจจยฺอันเป็น ไปด้วยวิภัตติ ย่อมมี โดยวิภักปั.

มีการอาเทศ นตฺ ปัจจยฺ หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัตติเป็น นตฺสส ในเพราะ ส วิภัตติ ตัวหลังเป็นนิमित ได้บ้าง.

อุ. สीलวนตฺสส = สीलวนตฺ+ส. อาเทศ นตฺ พร้อมกับวิภัตติ เป็น นตฺสส ด้วยสูตรนี้. สीलวนตฺสส = สीलวโต, สीलวนตฺสส ฌายิโน จานํ. ฐานะของท่านผู้มีศีล มีความเพียรเพ่งพินิจ.

ปุ. บทว่า เส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น นตฺสส เป็นประโยชน์ เช่น สीलวา = สीलวนตฺ+สิ. อาเทศ นตฺ กับ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ. สीलวา ติฏฺฐติ. ท่านผู้มีศีล ย่อมยืนอยู่.

๑๑๖ โมค. ๒/๙๑ นิตฺติ. ๒๙๗

๑๑๗ โมค. ๒/๙๑ นิตฺติ. ๒๙๘

(๑๒๔) อาสิมฺหิ.^{๑๑๘}

อ. การอาเทศเป็น อา แห่ง นตุ ปัจจย อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี
ในเพราะ สีวิภัตติ.

มีการอาเทศ นตุ ปัจจย หมดทั้งตัว พร้อมกับวิภัตติเป็น อา ในเพราะ สิ วิภัตติ.

อุ. คุณวา = คุณวนตุ+สิ บุคคลผู้มีคุณ. อาเทศ นตุ กับ สิ เป็น อา ด้วยสูตรนี้.
สืลวา ผู้มีศีล, ปณฺณวา = ปณฺณวนตุ+สิ ผู้มีปัญญา, พลวา = พลวนตุ+สิ ผู้มีกำลัง,
มติมา = มติมนตุ+สิ ผู้มีความคิด. สติมา = สติมนตุ+สิ ผู้มีสติ. ธิติมา = ธิติมนตุ+สิ
ผู้มีปัญญา.

ปุ. บทว่า นตุสส มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า นตุสส มีการห้ามการอาเทศเป็น อา เป็นประโยชน์ เช่น ปุริโส ติฏฺฐติ.
บุรุษ ย่อมยืนอยู่.

ปุ. บทว่า สิมฺหิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า สิมฺหิ มีการห้ามมิให้อาเทศวิภัตติอื่นเป็น อา เช่น สืลวนฺโต ติฏฺฐนฺติ.
บุคคลทั้งหลาย ผู้มีศีล ย่อมยืนอยู่. สืลวนตุ+โย.

(๑๒๕) อนนปฺสเก.^{๑๑๙}

ในเพราะ สิ วิภัตติอันเป็นไปอยู่ในนปฺสกลิงค์เป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศ
เป็น อ แห่ง นตุ ปัจจย อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ สิ วิภัตติอันเป็นไปในนปฺสกลิงค์เป็นนิमित มีการอาเทศ นตุ ปัจจยหมด
ทั้งตัวพร้อมกับวิภัตติ เป็น อ.

อุ. คุณว = คุณวนตุ+สิ. อาเทศ นตุ กับ สิ เป็น อ ด้วยสูตรว่า อนนปฺสเก. คุณว
จิตฺตํ ติฏฺฐติ. จิตฺตํคุณ ย่อมดำรงอยู่. รุจิม = รุจิมนตุ+สิ. รุจิม ปุพฺผํ ติฏฺฐติ. ดอกไม้ งาม
ย่อมตั้งอยู่.

ปุ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น วณฺณวนฺตํ
อคฺนฺธํ ปสฺสสฺสี. ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งดอกไม้ อันมีสี แต่ไม่มีกลิ่น.

๑๑๘ โมค. ๒/๑๕๑ นิตติ. ๒๙๙

๑๑๙ โมค. ๒/๕๑๒ นิตติ. ๓๐๐-๑

(๑๒๖) อวณฺณา จ เค.^{๑๒๐}

ก็ ในเพราะ คสิ วิภัตติ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อ เป็น อ และเป็น อา ท. แห่ง นตุ ปัจจัย อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติย่อมมี.

ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ นตุ ปัจจัย หมด ทั้งตัวพร้อมกับวิภัตติเป็น อ อ และ อา ได้บ้าง.

อุ. คุณว = คุณวนตุ+คสิ. อาเทศ นตุ กับ คสิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. โภ คุณว. ข้าแต่ท่านผู้มีคุณ ผู้เจริญ. คุณว = คุณวนตุ+คสิ. อาเทศ นตุ กับ คสิ เป็น อ ด้วยสูตรนี้. โภ คุณว. ข้าแต่ท่านผู้มีคุณ ผู้เจริญ. คุณวา = คุณวนตุ+คสิ. อาเทศ นตุ กับ คสิ เป็น อา ด้วยสูตรนี้. โภ คุณวา. ข้าแต่ท่านผู้มีคุณ ผู้เจริญ.

(๑๒๗) โตติตา ส สมนึนาสุ.^{๑๒๑}

ในเพราะ ส สมิ และ นา วิภัตติ ท. เป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น โต ตี และ ตา ท. แห่ง นตุ ปัจจัย อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะวิภัตติ เหล่านี้ คือ ส สมิ และ นา เป็นนิमित มีการอาเทศ นตุ ปัจจัย หมด ทั้งตัวนั้นเที่ยว พร้อมกับ ส วิภัตติ เป็น โต, สมิ เป็น ตี, และ นา เป็น ตา ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. คุณวโต = คุณวนตุ+ส. อาเทศ นตุ กับ ส เป็น โต ด้วยสูตรว่า โต ตี ตา สสมินาสุ. คุณวโต = คุณวนตสส. **คุณวโต ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของท่านผู้มีคุณ มีอยู่. คุณวติ = คุณวนตุ+สมี. อาเทศ นตุ กับ สมี เป็น ตี ด้วยสูตรนี้ คุณวติ = คุณวนตสมี. **คุณวติ สิลํ ปตฺถุจฺจิตํ.** ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่านผู้มีคุณ. คุณวตา = คุณวนตุ+นา. อาเทศ นตุ กับ นา เป็น ตา ด้วยสูตรนี้. คุณวตา = คุณวนเตน. **คุณวตา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันท่านผู้มีคุณ ทำแล้ว.

สติมโต = สติมนตุ+ส. สติมโต = สติมนตสส. **สติมโต ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของท่านผู้มีสติ มีอยู่. สติมติ = สติมนตุ+สมี. สติมติ = สติมนตสมี. **สติมติ สิลํ ปตฺถุจฺจิตํ.** ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่านผู้มีสติ. สติมตา = สติมนตุ+นา. สติมตา = สติมนเตน. **สติมตา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันท่านผู้มีสติ ทำแล้ว.

ปู. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น โต ตี และ ตา เป็นประโยชน์ เช่น คุณวา = คุณวนตุ + สิ. **คุณวา** ท่านผู้มีคุณ, สติมา = สติมนตุ+สิ. **สติมา** ท่านผู้มีสติ.

๑๒๐ โมค. ๒/๒๑๘ นิตติ. ๓๐๑-๒

๑๒๑ โมค. ๒/๒๑๗ นิตติ. ๓๐๓

(๑๒๘) นมฺหิ ตํ วา.^{๑๒๒}

ในเพราะ นํ วิภัตถิอยู่เบื้องหลังเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น ตํ แห่ง นตุ ปัจจย อันเป็นไปกับด้วย วิภัตติ ย่อมมี โดยวิกัปป์.

ในเพราะ นํ วิภัตติเป็นนิमित มีการอาเทศ นตุ ปัจจยหมดทั้งตัวพร้อมกับ วิภัตติเป็น ตํ ได้บ้าง.

อุ. คุณวตํ = คุณวนตุ+นํ. อาเทศ นตุ กับ นํ เป็น ตํ ด้วยสูตรนี้. คุณวตํ = คุณวนตานํ, **คุณวตํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ของท่าน ผู้มีคุณทั้งหลายมีอยู่. สติมตํ + สติมนตุ+นํ. อาเทศ นตุ กับ นํ เป็น ตํ ด้วยสูตรนี้ สติมตํ = สติมนตานํ, **สติมตํ ธนํ อตฺถิ** ทรัพย์ของท่าน ผู้มีสติทั้งหลาย มีอยู่.

ปุ. บทว่า นมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิภัตติอื่น เป็น ตํ เช่น คุณวนโต = คุณวนตุ+โย. **คุณวนโต ติฏฺฐนฺติ.** ท่านผู้มีคุณทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่. สติมนโต = สติมนตุ+โย. **สติมนโต ติฏฺฐนฺติ.** ท่านผู้มีสติทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่.

(๑๒๙) อิมสฺสลิทฺมสฺสึ นปุสเก.^{๑๒๓}

ในเพราะ อํ และ สฺ วิภัตติทั้งหลาย อ.การอาเทศ เป็น อิทํ แห่ง อิม ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ซึ่งเป็นไปในนปุสกลิงค์ ย่อมมีได้.

ในเพราะ อํ และ สฺ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ อิม ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมกับวิภัตติอันเป็นไปกับด้วยนปุสกลิงค์ เป็น อิทํ.

อุ. อิทํ = อิม+อํ. อาเทศ อิม กับ อํ เป็น อิทํ ด้วยสูตรว่า อิมสฺสลิทฺมสฺสึ นปุสเก. **อิทํ จิตฺตํ ปสฺสสฺส.** ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งจิตนี้.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น อิทํ บ้าง เช่น อิมํ = อิม+อํ. **อิมํ จิตฺตํ ปสฺสสฺส.** ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งจิตนี้. อิมํ = อิม+สฺ. **อิมํ จิตฺตํ ติฏฺฐจฺติ.** จิตนี้ ย่อมตั้งอยู่.

ถามว่า บทว่า นปุสเก มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า นปุสเก มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศลิงค์อื่น เป็น อิทํ เป็น ประโยชน์ เช่น อิมํ ปุริสํ ปสฺสสฺส. ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษนี้. **อํ ปุริสํ ติฏฺฐจฺติ.** บุรุษ นี้ ย่อมยืนอยู่.

๑๒๒ โมค. ๒/๒๑๖ นิตติ. ๓๐๔

๑๒๓ โมค. ๒/๒๐๗ นิตติ. ๓๐๕

(๑๓๐) **อมุสสาหุ.**^{๑๒๔}

ในเพราะ อัม และ สิริ วิภัติเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อหุ แห่ง อมุ ศัพท อันเป็นไปกับด้วยวิภัติ อันเป็นไปอยู่ในอรรถแห่ง นปฺสกลิงค์ ย่อมมี.

ในเพราะ อัม และ สิริ วิภัติเป็นนิमित มีการอาเทศ อมุ ศัพท หมดทั้งตัวพร้อมกับวิภัติ อันเป็นไปในอรรถแห่ง นปฺสกลิงค์ เป็น อหุ.

อุ. อหุ = อมุ+อ. อาเทศ อมุ กับ อัม เป็น อหุ ด้วยนี้. **อหุ ปุพผํ ปสฺสสฺส.** เธอ เห็นดอกไม้นั้นไหม? อหุ = อมุ+ส. อาเทศ อมุ กับ สิริ เป็น อหุ ด้วยสูตรนี้. **อหุ ปุพผํ วิโรจติ.** ดอกไม้ ดอกโน้น ย่อมงาม.

ปุ. บทว่า นปฺสเก มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นปฺสเก มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น อหุ เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง อมุ = อมุ+อ. **อมุ ราชา น ปสฺสสฺส.** ประชาชน ย่อมเห็น ซึ่งพระราชา พระองค์โน้น. **อสฺ = อมุ+ส.** **อสฺ ราชา ติฏฺฐติ.** พระราชา พระองค์โน้น ประทับยืนอยู่.

(๑๓๑) **อิติปิพฺมณปฺสกลสงฺขยํ**

อ. สูตรนี้เป็น อิติปิปลิงค์ ปฺสกลิงค์ นปฺสกลิงค์ สังขยา นักศึกษาพึงทราบว่ามีอธิการเป็นอรรถ.

สูตรนี้คือ อิติปิพฺมณปฺสกลสงฺขยํ พึงทราบว่าเป็นอธิการสูตร. (หมายถึงเป็นสูตรที่จะกล่าวถึงข้างหน้า).

(๑๓๒) **โยสุ ทฺวินนํ เทว จ.**^{๑๒๕}

ก็ ในเพราะ โย วิภัติทั้งหลายเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น เทว แห่ง ทฺวิ ศัพท ท. ย่อมมี.

มีการอาเทศ ทฺวิ สังขยา อันเป็นไปในอิติปิปลิงค์ ปฺสกลิงค์ และ นปฺสกลิงค์ พร้อมด้วยวิภัติเป็น เทว ในเพราะวิภัติเหล่านี้ คือ โย เป็นนิमितเหตุ.

อุ. เทว = ทฺวิ+โย. อาเทศ ทฺวิ กับ โย เป็น เทว ด้วยสูตรว่า **โยสุ ทฺวินนํ เทว จ. เทว อิติโย.** หลึงทั้งหลาย สอง. **เทว ธมฺมา.** ธรรมทั้งหลาย สอง. **เทว รูปานิ.** รูปทั้งหลาย สอง.

ปุ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เทว เป็นประโยชน์ เช่น **ทฺวิสุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลายสอง.

๑๒๔ นิตติ. ๓๐๘

๑๒๕ โมค. ๒/๒๑๙ นิตติ. ๓๑๐

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีแปลง ทวิ สังขยา อันเป็นไปในอดีตถึงค์ ปุลงลิ้งค์ และ นปุลงกลิ้งค์ พร้อมกับวิภัตติ เป็น ทเว ทวย อุก อุกย และ ทวิ ทั้งหลาย ในเพราะวิภัตติ เหล่านี้ โย นา อัน.

ตัวอย่าง ทเว = ทวิ+โย. อาเทศ ทวิ กับ โย เป็น ทเว ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า โยสุ ทวินัน เทว จ. **ทเว สมณา** สมณะทั้งหลาย สอง. **ทเว พราหมณา** พราหมณ์ทั้งหลาย สอง. **ทเว ชนา** ชน ท. สอง. **ทวเณ** = ทวิ+นา. อาเทศ ทวิ เป็น ทวย, อาเทศ นา เป็น เณ. **ทวเณ** **ชนน** **กมม** **กต**. กรรม อันชน สองคน ทำแล้ว. **ทวย** = ทวิ+อ. อาเทศ ทวิ เป็น ทวย. **ทวย** **สมณ** **ปสสติ**. ชน ย่อมเห็น สมณะ สองรูป. **อุกนิน** = ทวิ+น. อาเทศ ทวิ เป็น อุก, ลง น อาคม. **อุกนิน** **ชนาน** **ปริคคโ** **อติ**. ความหวงแหน ของชนทั้งหลาย สอง มีอยู่. **อุกเยส** = ทวิ+น. อาเทศ ทวิ เป็น อุกย, อาเทศ น เป็น ส. **อุกเยส** **สมณาน** **กรณีย** **อติ**. กรรมอันชนพึงทำ แก่สมณะทั้งหลาย สอง มีอยู่. **ทวินน** = ทวิ+น. อาเทศ ทวิ เป็น ทวิ ลง น อาคม. **ทวินน** **สมณาน** **นวกมม** **อติ**. กรรมคือการก่อสร้าง ของสมณะทั้งหลาย สอง มีอยู่.

(๑๓๓) **ติจตุณ** **ติสโส** **จตสโส** **ตโย** **จตุตาร** **ตีณ** **จตุตาร**.^{๑๒๖}

ในเพราะ โย วิภัตติทั้งหลายเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น **ติสโส** **จตสโส** **ตโย** **จตุตาร** **ตีณ** **จตุตาร** แห่ง **ติ** และ **จตุ** ท. อันเป็นไปอยู่ในอดีตถึงค์ ปุลงลิ้งค์ และ นปุลงกลิ้งค์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ โย วิภัตติทั้งหลายเป็นนิमित มีการอาเทศ **ติ** เป็น **ติสโส** **จตุ** เป็น **จตสโส** อันเป็นไปในอดีตถึงค์, **ติ** เป็น **ตโย**, **จตุ** เป็น **จตุตาร** อันเป็นไปในปุลงลิ้งค์, **ติ** เป็น **ตีณ** **จตุ** เป็น **จตุตาร** อันเป็นไปในนปุลงกลิ้งค์ พร้อมด้วยวิภัตติ.

อ. **ติสโส** = **ติ**+**โย**. อาเทศ **ติ** กับ **โย** เป็น **ติสโส** ด้วยสูตรนี้. **ติสโส** **เวทนา**. เวทนาทั้งหลาย สาม. **จตสโส** = **จตุ**+**โย**. อาเทศ **จตุ** กับ **โย** เป็น **จตสโส** ด้วยสูตรนี้. **จตสโส** **ทิสสา**. ทิศทั้งหลาย สี่. **จตุตาร** = **จตุ**+**โย**. อาเทศ **จตุ** กับ **โย** เป็น **จตุตาร** ด้วยสูตรนี้. **จตุตาร** **ชนา**. ชนทั้งหลาย สี่. **ตโย** = **ติ**+**โย**. อาเทศ **ติ** กับ **โย** เป็น **ตโย** ด้วยสูตรนี้. **ตโย** **ชนา** ชนทั้งหลาย สาม. **ตีณ** = **ติ**+**โย**. อาเทศ **ติ** กับ **โย** เป็น **ตีณ** ด้วยสูตรนี้. **ตีณ** **อายตนา**. อายตนะทั้งหลาย สาม. **จตุตาร** = **จตุ**+**โย**. อาเทศ **จตุ** กับ **โย** เป็น **จตุตาร** ด้วยสูตรนี้. **จตุตาร** **อายตนา**. อายตนะทั้งหลาย สี่.

ปุ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ติสโส เป็นต้น เช่น ติสฺ = ติ+สุ. สิลฺ ติสฺ ปุริเสสุ ปติฏฺฐิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษทั้งหลาย สาม. จตุสุ = จตุ+สุ. สิลฺ จตุสุ ปุริเสสุ ปติฏฺฐิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษทั้งหลาย สี่.

(๑๓๔) ปณฺจาทีนมกาโร.^{๑๒๗}

ในเพราะ โย วิภคิตีทั้งหลายเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อ แห่งสระอันเป็นที่สุด แห่งสังขยาทั้งหลายมีปณฺจเป็นต้น อันเป็นไปอยู่ในอรรถแห่งอิติลึงค์ ปุงลึงค์ และ นปุงสกลึงค์ อันเป็นไปกับด้วยวิภคิตีย่อมมีได้.

ในเพราะวิภคิตีเหล่านี้ คือ โย เป็นนิमित มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งสังขยามีปณฺจ เป็นต้น อันเป็นไปในอรรถแห่ง อิติลึงค์ ปุงลึงค์ และนปุงสกลึงค์ พร้อมด้วยวิภคิตี เป็น อ.

อุ. ปณฺจ = ปณฺจ+โย. อาเทศ อ กับ โย เป็น อ ด้วยสูตรว่า ปณฺจาทีนมกาโร. ปณฺจ อิติ. หญิงทั้งหลาย ห้า. ปณฺจ ชนา ชนทั้งหลาย ห้า. ปณฺจ รูปานิ รูปทั้งหลาย ห้า. ศัพท์สังขยาต่อไปนี้มีวิธีทำตัวเหมือน ปณฺจ.

ฉ = ฉ+โย. ฉ อิติ หญิงทั้งหลาย หก. ฉ ชนา ชนทั้งหลาย หก. ฉ รูปานิ รูปทั้งหลาย หก.

สตุต = สตุต+โย. สตุต อิติ หญิง ท. เจ็ด. สตุต ชนา ชน ท. เจ็ด. สตุต รูปานิ รูปทั้งหลาย เจ็ด.

อฏฺฐ = อฏฺฐ+โย. อฏฺฐ อิติ หญิง ท. แปด. อฏฺฐ ชนา ชน ท. แปด. อฏฺฐ รูปานิ รูปทั้งหลาย แปด.

นว = นว+โย. นว อิติ หญิงทั้งหลาย เก้า. นว ชนา ชนทั้งหลาย เก้า. นว รูปานิ รูปทั้งหลาย เก้า.

ทส = ทส+โย. ทส อิติ หญิงทั้งหลาย สิบ. ทส ชนา ชนทั้งหลาย สิบ. ทส รูปานิ รูปทั้งหลาย สิบ.

ปุ. บทว่า ปณฺจาทีน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปณฺจาทีน มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น เทว = ทวิ+โย. อาเทศ ทวิ กับ โย เป็น เทว. เทว ชนา ชนทั้งหลาย สอง. ตโย = ติ+โย. อาเทศ ติ กับ โย เป็น ตโย. ตโย ความวรา บ้านส่วยทั้งหลาย สาม.

(๑๓๕) ราชสุส รมโย ราชโน เส.^{๑๒๘}

ในเพราะ ส วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น รมโย และ ราชโน ท. แห่ง ราช ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมีได้.

มีการอาเทศราชศัพท์ หมดทั้งตัวพร้อมกับวิภัตติ เป็นศัพท์เหล่านี้คือ รมโย ราชโน ในเพราะ ส วิภัตติเป็นนิमितเหตุ.

อุ. รมโย = ราช+ส. อาเทศ ราช กับ ส เป็น รมโย ด้วยสูตรนี้. รมโย รมฺจ อตฺถิ. แวนแคว้น ของพระราชามีอยู่. ราชโน = ราช+ส. อาเทศ ราช กับ ส เป็น ราชโน. ราชโน อิทํ รมฺจ. แวนแคว้น นี้ ของพระราชามีอยู่.

(๑๓๖) รมณํ นมฺหิ วา.^{๑๒๙}

ในเพราะ น วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น รมณํ แห่งราชศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติย่อมมีโดยวิภัตติ.

ในเพราะ น วิภัตติเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ราช ศัพท์ หมดทั้งตัว พร้อมกับ วิภัตติ เป็น รมณํ ได้บ้าง.

อุ. รมณํ = ราช+น. อาเทศ ราช กับ น เป็น รมณํ ด้วยสูตรนี้ รมณํ = ราชุนํ อิทํ รมฺจ. นี่เป็นแวนแคว้นนี้ ของพระราชามีอยู่.

(๑๓๗) นามฺหิ รมณฺวา วา.^{๑๓๐}

ในเพราะ นา วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทศเป็น รมณฺวา แห่ง ราช ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ ราช ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมกับ วิภัตติเป็น รมณฺวา ได้บ้าง.

อุ. รมณฺวา = ราช+นา. อาเทศ ราช กับ นา เป็น รมณฺวา ด้วยสูตรว่า นามฺหิ รมณฺวา วา. เตน รมณฺวา กมฺมํ กตํ. กรรม อันพระราชนั้น ทำแล้ว.

ปู. บทว่า นามฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า นามฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น รมณฺวา เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง รมโย = ราช+ส. รมโย สนฺตํ อตฺถิ. สิ่งของ อันเป็นของพระราชามีอยู่.

๑๒๘ โมค. ๒/๒๒๓ นิตติ. ๓๑๔

๑๒๙ โมค. ๒/๒๒๑ นิตติ. ๓๑๕

๑๓๐ โมค. ๒/๒๒๒ นิตติ. ๓๑๖

(๑๓๘) สมิทธิ รมณ ราชนิ.^{๑๓๑}

ในเพราะ สมิ วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทศ เป็น รมณ และ ราชนิ ท. แห่ง ราช ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ สมิ วิภัตติเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ราช ศัพท์ หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัตติเป็นบทเหล่านี้คือ รมณ ราชนิ.

อุ. รมณ = ราช+สมิ. อาเทศ ราช กับ สมิ เป็น รมณ ด้วยสูตรนี้. รมณ สิลฺ ปติภูจติ. สิลฺ ตั้งอยู่แล้ว ในพระราช. ราชนิ = ราช+สมิ. อาเทศ ราช กับ สมิ เป็น ราชนิ. ราชนิ สิลฺ ปติภูจติ. สิลฺ ตั้งอยู่แล้ว ในพระราช.

(๑๓๙) ตุมหามหากํ ตยิ มยิ.^{๑๓๒}

ในเพราะ สมิ วิภัตติ เป็น นิमित อ.การอาเทศเป็น ตยิ และ มยิ ท. แห่ง ตุมห และ อมฺห ท. อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมีได้.

มีการอาเทศ ตุมห และ อมฺห ศัพท์ หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัตติเป็นบทเหล่านี้ คือ ตยิ มยิ ตามลำดับ ในเพราะ สมิ วิภัตติ เป็นนิमित.

อุ. ตยิ = ตุมห+สมิ. อาเทศ ตุมห กับ สมิ เป็น ตยิ ด้วยสูตรนี้. ตยิ สิลฺ ปติภูจติ. สิลฺ ตั้งอยู่แล้ว ในท่าน. มยิ = อมฺห+สมิ. อาเทศ อมฺห กับ สมิ เป็น มยิ ด้วยสูตรนี้. มยิ สิลฺ ปติภูจติ. สิลฺ ตั้งอยู่แล้ว ในเรา.

ปุ. บทว่า สมิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สมิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ตยิ มยิ เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง. ตฺวํ ภวสิ. ท่าน ย่อมมี. อหํ ภวามิ. เรา ย่อมมี.

(๑๔๐) ตวมหํ สิมฺหิ จ.^{๑๓๓}

ก็ในเพราะ สมิ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทศเป็น ตฺวํ และ อหํ ท. แห่ง ตุมห และ อมฺห ท. อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมีได้.

ในเพราะ สมิ วิภัตติเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ตุมห และ อมฺห ศัพท์หมดทั้งตัวพร้อมกับวิภัตติ เป็น ตฺวํ อหํ ตามลำดับ.

อุ. ตฺวํ = ตุมห+สมิ. อาเทศ ตุมห กับ สมิ เป็น ตฺวํ ด้วยสูตรว่า ตวมหํ สิมฺหิ จ. ตฺวํ โน สตุถา. ท่าน เป็นครู ของพวกเรา. อหํ = อมฺห+สมิ. อาเทศ อมฺห กับ สมิ เป็น อหํ ด้วยสูตรนี้. อหํ คจฺฉามิ. เรา จะไป.

๑๓๑ โมค. ๕/๒๒๔ นิตติ. ๓๑๗

๑๓๒ โมค. ๒/๒๓๐ นิตติ. ๓๔๔

๑๓๓ โมค. ๒/๒๑๑-๒ นิตติ. ๓๑๙-๒๐

ด้วย จ ศัพท์ มีการอาเทศ ตุมห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัติเป็น ตุว ด้วย เช่น ตุว = ตุมห+ส. อาเทศ ตุมห กับ ส เป็น ตุว ด้วย จ ในสูตรนี้. ตุว โน สตุลา. ท่าน เป็น ครู ของพวกเรา.

(๑๔๑) **ตว มม เส.**^{๑๓๔}

ในเพราะ ส วิภัติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น ตว และ มม ท. แห่ง ตุมห และ อมห ท. อันเป็นไปด้วยวิภัติ ย่อมมี.

ในเพราะ ส วิภัติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมกับวิภัติ เป็น ตว มม ตามลำดับ.

อุ. ตว = ตุมห+ส. อาเทศ ตุมห กับ ส เป็น ตว ด้วยสูตรว่า ตว มม เส. ตว ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของท่าน มีอยู่. มม = อมห+ส. อาเทศ อมห กับ ส เป็น มม. มม ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของเรา มีอยู่.

ปู. บทว่า เส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ตว และ มม เป็นประโยชน์ เช่น ตยิ = ตุมห+สมี. ตยิ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่าน. มยิ = อมห+สมี. มยิ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในเรา.

(๑๔๒) **ตุยหํ มยฺหณฺจ.**^{๑๓๕}

ในเพราะ ส วิภัติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศ เป็น ตุยหํ มยหํ แห่ง ตุมห และ อมห ท. อันเป็นไปด้วยวิภัติ ย่อมมี.

ในเพราะ ส วิภัติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทศตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัติ เป็นบทเหล่านี้คือ ตุยหํ และ มยหํ ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. ตุยหํ = ตุมห+ส. อาเทศ ตุมห กับ ส เป็น ตุยหํ ด้วยสูตรว่า ตุยหํ มยฺหณฺจ. ตุยหํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของท่าน มีอยู่. มยหํ = อมห+ส. อาเทศ อมห กับ ส เป็น มยหํ. มยหํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของเรา มีอยู่.

วิ. บทว่า เส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ตุยหํ และ มยหํ เป็นประโยชน์ เช่น ตยา = ตุมห+นา. อาเทศ ตุมห กับ นา เป็น ตยา ด้วยสูตรว่า นามหิ ตยา มยา. ตยา กมฺมํ กตฺติ.

๑๓๔ โມ. ๒/๒๒๙ นิตติ. ๓๒๑

๑๓๕ โມ. ๒/๒๒๙ นิตติ. ๓๒๑

กรรม อันท่าน ทำแล้ว. มยา = อมฺห+นา. อาเทส อมฺห กับ นา เป็น มยา. **มยา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันเรา ทำแล้ว.

(๑๔๓) **ตัมมมฺหิ.**^{๑๓๖}

ในเพราะ อํ วิภตติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทสเป็น ตํ และ มํ แห่ง ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ ท. อันเป็นไปด้วยวิภตติ ย่อมมี.

ในเพราะ อํ วิภตติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทส ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภตติ เป็นบทเหล่านี้คือ ตํ และ มํ ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. ตํ = ตุมฺห+อํ. อาเทส ตุมฺห กับ อํ เป็น ตํ ด้วยสูตรนี้. **ขโน ตํ อปวทติ.** ขนย่อมตำหนิ ซึ่งท่าน. มํ = อมฺห+อํ. อาเทส อมฺห กับ อํ เป็น มํ. **ขโน มํ อปวทติ.** ขน ย่อมตำหนิ ซึ่งเรา.

ปุ. บทว่า อมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น ตํ และ มํ เป็นประโยชน์ เช่น ตยา = ตุมฺห+นา. **ตยา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันท่าน ทำแล้ว. มยา = อมฺห+นา. **มยา กมฺมํ กตํ.** กรรม อันเรา ทำแล้ว.

(๑๔๔) **ตวฺมมฺมณฺจ นวา.**^{๑๓๗}

ในเพราะ อํ วิภตติเป็นนิमित อ.การอาเทสเป็น ตวํ ด้วย, เป็น มมํ ด้วย แห่ง ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ ท. อันเป็นไปด้วยวิภตติ ย่อมมี ในที่บางแห่ง.

ในเพราะ อํ วิภตติตัวหลังเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทส ตุมฺห และ อมฺห ศัพท์ หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภตติ เป็นบทเหล่านี้คือ ตวํ และ มมํ ย่อมมีได้ในที่บางแห่ง ตามลำดับ.

เช่น ตวํ = ตุมฺห+อํ. อาเทส ตุมฺห กับ อํ เป็น ตวํ ด้วยสูตรว่า ตวฺมมฺมณฺจ. **ขโน ตวํ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่าน. มมํ = อมฺห+อํ. อาเทส อมฺห กับ อํ เป็น มมํ. **ขโน มมํ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งเรา.

ปุ. บทว่า นวา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นวา มีไว้เพื่อไม่อาเทสเป็น ตวํ และ มมํ บ้างเป็นประโยชน์ เช่น ตํ = ตุมฺห+อํ. อาเทส ตุมฺห กับ อํ เป็น ตํ ด้วยสูตรว่า ตวฺมมฺมณฺจ นวา. **ขโน ตํ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่าน. มํ = อมฺห+อํ. **ขโน มํ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งเรา.

๑๓๖ โมค. ๒/๒๑๒ นิตติ. ๓๒๔

๑๓๗ โมค. ๒/๒๒๗ นิตติ. ๓๒๒

(๑๔๕) นามหิ ตยา มยา.^{๑๓๘}

ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศ เป็น ตยา และ มยา แห่ง ตุมห และ อมห ท. อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์ หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัตติ เป็นบทเหล่านี้คือ ตยา และ มยา ตามลำดับ.

อุ. ตยา = ตุมห+นา. อาเทศ ตุมห กับ นา เป็น ตยา ด้วยสูตรว่า นามหิ ตยา มยา. ตยา กมัม กตฺ. กรรม อันท่าน ทำแล้ว. มยา = อมห+นา. มยา กมัม กตฺ. กรรม อันเรา กระทำแล้ว

บุ. บทว่า นามหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นามหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ตยา และ มยา เป็นประโยชน์ เช่น ตุมะหิ = ตุมห + หิ. ชโน ตุมะหิ สหฺริ คามํ คจฺจติ. ชน ย่อมไป สู่บ้าน กับด้วยท่านทั้งหลาย. อเมหิ = อมห + หิ. ชโน อเมหิ สหฺริ คามํ คจฺจติ. ชน ย่อมไป สู่บ้าน กับด้วยเราทั้งหลาย.

(๑๔๖) ตุมหสฺส ตฺวํ ตวามมฺหิ.^{๑๓๙}

ในเพราะ อํ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศ เป็น ตฺวํ และ ตวํ แห่ง ตุมห ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วย วิภัตติ ย่อมมี.

ในเพราะ อํ วิภัตติเป็นนิमित มีการอาเทศ ตุมห ศัพท์หมดทั้งตัวพร้อมด้วยวิภัตติ เป็นบทเหล่านี้คือ ตฺวํ ตวํ.

อุ. ตฺวํ = ตุมห+อํ. อาเทศ ตุมห กับ อํ เป็น ตฺวํ ด้วยสูตรว่า ตุมหสฺส ตฺวํ ตวามมฺหิ. กลิงฺกรสฺส ตฺวํ มณฺเณ. เรา ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็น ดุจท่อนพิน. ตวํ = ตุมห+อํ. อาเทศ ตุมห กับ อํ เป็น ตวํ. กฏฺฐสฺส ตวํ มณฺเณ เรา ย่อมสำคัญ ซึ่งท่านว่าเป็นดุจท่อนไม้.

(๑๔๗) ปทโต พุติยาจตุตถิณฺณฐิสฺส โว โน.^{๑๔๐}

ในเพราะพุติยาวิภัตติ และ จตุตถิ และ ญฺฐิสฺส วิภัตติ ท. เป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทศเป็น โว และ โน ท. แห่ง ตุมห และ อมห ท. อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติอันอยู่ เบื้องหลังแต่บทอื่น ย่อมมี.

๑๓๘ โมศ. ๒/๒๒๘ นิตติ. ๓๒๓

๑๓๙ โมศ. ๒/๒๑๒ นิตติ. ๓๒๔

๑๔๐ โมศ. ๒/๒๓๒, ๒๓๖ นิตติ. ๓๒๕

ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ ทุตติยา จตุตถิ และ ฉัญฐิ เป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัว พร้อมทั้งวิภัตติที่อยู่ข้างหลังบอื่น เป็น โว และ โน ตามลำดับ ได้บ้าง.

อุ. โว = ตุมห+โย. อาเทศ ตุมห กับ โย เป็น โว ด้วยสูตรว่า ปทโต ทุตติยา-
จตุตถิฉัญฐิ โว โน. **ปหาย โว นิพพานปุริ คมิสสามิ.** เรา จักละ ท่านทั้งหลาย ไปสู่เมือง
พระนิพพาน.

โน = อมห+โย. อาเทศ อมห กับ โย เป็น โน. มา โน อชช วิกนตีสฺ. ชน ท. อย่า
ตัดแล้ว ซึ่งเรา ท. โว = ตุมห+นํ. อาเทศ ตุมห กับ นํ เป็น โว. **ธมมํ โว ภิกขเว**
เทเสสสามิ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา จักแสดงธรรม แก่เธอทั้งหลาย.

โน = อมห+นํ. อาเทศ อมห กับ นํ เป็น โน ด้วยสูตรว่า ปทโต ทุตติยาจตุตถิฉัญฐิ
โว โน. **สรีริกขล โน รชเชน.** ท่านทั้งหลายจงแบ่ง ด้วยราชสมบัติ แก่เราทั้งหลาย. โว =
ตุมห+นํ. อาเทศ ตุมห กับ นํ ฉัญฐิวิภัตติ เป็น โว. **ตฺถุโรสฺมิ โว ปกตียา.** เรา พอใจ ด้วย
ความเป็นปกติ ของท่านทั้งหลาย.

โน = อมห+นํ. อาเทศ อมห กับ นํ ฉัญฐิ เป็น โน. **สตถา โน อนุปปตฺโต.**
พระศาสดา ของเราทั้งหลาย เสด็จถึงแล้วโดยลำดับ.

ปุ. บทว่า นวา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นวา มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น โว และ โน เป็นประโยชน์ เช่น
อมหากํ = อมห+นํ. **เอโส อมหากํ สตถา.** พระสมณะโคตมนั้น เป็นศาสดา ของพวกเรา.

ปุ. บทว่า ตุมหมหากํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า ตุมหมหากํ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น โว และ โน เป็นประโยชน์
เช่น **เอเต อีสโย ปสฺสสิ.** ท่าน ย่อมเห็น ซึ่งฤๅษีทั้งหลาย เหล่านั้น หรือ?

ปุ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น โน และ โว เป็นประโยชน์ เช่น
ตุมหากํ = ตุมห+นํ. **เอโส ตุมหากํ สตถา.** พระสมณโคตมนั้น เป็นศาสดา ของท่านทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น โว และ โน เป็นประโยชน์ เช่น
คจฺจถ ตุมเห. ท่านทั้งหลาย จงไป.

(๑๔๘) เตเมกวจนเส จ.^{๑๔๑}

ในเพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะเหล่านี้ คือ จตุตถิ และฉฐฐิ เป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทศเป็น เต และ เม แห่ง ตุมห และ อมห ทั้งหลาย อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ซึ่งอยู่เบื้องหลังแต่บทอื่น ย่อมมิได้.

ในเพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะเหล่านี้ คือ จตุตถิ ฉฐฐิ มีการอาเทศ ตุมห และ อมห หมดทั้งตัว พร้อมด้วยวิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลังบท เป็น เต และ เม ตามลำดับ.

อุ. เต = ตุมห+ส. อาเทศ ตุมห กับ ส เป็น เต ด้วยสูตรว่า เตเมกวจนเส. ททามิ เต ปญจ ความวารานิ. เราจะให้ซึ่งบ้านส่วน ท. ห้า แก่ท่าน. ททาทิ เม ความวารานิ. ขอพระองค์ จงพระราชทาน ซึ่งบ้านส่วน ท. แก่ข้าพระองค์.

อิหฺ เต รฏฺจ. นี่เป็นแวนแคว้น ของพระองค์. อัย เม ปตฺโต. นี่เป็นบาตรของเรา.

ปุ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปทโต มีการห้ามมิให้อาเทศเป็น เต และ เม เป็นประโยชน์ เช่น ตว ภาติ ญาติของท่าน. มม ภาติ ญาติของเรา.

(๑๔๙) น อัมหิ.^{๑๔๒}

ในเพราะ อ วิภัตติ ตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น เต และ เม ท. แห่ง ตุมห และ อมห ท. ที่เป็นไปกับด้วยวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่บทอื่น ย่อมไม่มี.

ในเพราะ อ วิภัตติเป็นนิमित ไม่มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัวพร้อม ด้วยวิภัตติ ที่อยู่ข้างหลังบทอื่น เป็น เต และ เม.

อุ. ตํ = ตุมห+อ. อาเทศ ตุมห กับ อ เป็น ตํ. ปสฺเสยฺย ตํ วสฺสสตํ อโรคํ. ชน พึง เห็นท่าน ไม่มีโรค มีอายุ ๑๐๐ ปี. ไม่มีการอาเทศ ตุมห กับ อ เป็น เต เพราะสูตรนี้ห้ามไว้.

มํ = อมห + อ. อาเทศ อมห กับ อ เป็น มํ. ไม่มีการอาเทศ อมห กับ อ เป็น เม เพราะสูตรนี้ห้ามไว้. โส มํ พรวฺรติ. ชนนั้น ย่อมกล่าว กะเรา.

(๑๕๐) วา ตติเย จ.^{๑๔๓}

อนึ่ง ในเพราะตติยวิภัตติฝ่ายเอกวจนะตัวหลังเป็นนิमितเหตุ อันว่าการ อาเทศ เป็น เต และ เม แห่ง ตุมห และ อมห อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติที่อยู่เบื้องหลังแต่บทอื่น ย่อมมิ โดยวิกัปป์ ตามลำดับ.

๑๔๑ ส. เตเมกวจน โมค. ๒/๒๓๔ นิตติ. ๓๒๖

๑๔๒ นิตติ. ๓๒๗

๑๔๓ นิตติ. ๓๒๘

ในเพราะตติยาวิภัตติฝ่ายเอวจนจะอยู่ข้างหลังเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัว ที่อยู่ข้างหลังบทอื่น พร้อมด้วยวิภัตติเป็น เต และ เม ตามลำดับได้บ้าง.

อุ. เต = ตุมห+นา. อาเทศ ตุมห กับ นา เป็น เต ด้วยสูตรว่า วา ตติเย จ แต่ต้อง มีบทอื่นนำ. **กตฺ เต ปาปี, กตฺ ตยา ปาปี.** ความชั่ว อันท่าน ทำแล้ว. (เต เม โว โน เป็น นักเลงโตไม่ได้).

เม = อมห+นา. อาเทศ อมห กับ นา เป็น เม. **กตฺ เม ปาปี, กตฺ มยา ปาปี.** กรรมชั่ว เรา ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เต และ เม เป็นประโยชน์ เช่น ตยา = ตุมห+นา. อาเทศ ตุมห กับ นา เป็น ตยา ด้วยสูตรว่า นามหิ ตยา มยา. **ตยา กตฺ กมฺม.** กรรม อันท่าน ทำแล้ว. มยา = อมห+นา. อาเทศ อมห กับ นา เป็น มยา. **มยา กตฺ กมฺม.** กรรม อันเรา ทำแล้ว.

(๑๕๑) พหุจเนสฺ โว โน.^{๑๔๔}

ในเพราะตติยาวิภัตติฝ่ายพหุจนะตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น โว และ โน ท. แห่ง ตุมห และ อมห ท. อันเป็นไปกับด้วยวิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลัง แต่บทอื่น ย่อมมีได้.

ในเพราะตติยาวิภัตติฝ่ายพหุจนะตัวหลังเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์หมดทั้งตัว ที่อยู่ข้างหน้าบทอื่น พร้อมด้วยวิภัตติเป็น โว และ โน ตามลำดับ.

อุ. โว = ตุมห+หิ. อาเทศ ตุมห กับ หิ เป็น โว ด้วยสูตรว่า พหุจเนสฺ โว โน. **กตฺ โว ปาปี.** ความชั่ว อันท่านทั้งหลาย ทำแล้ว. โน = อมห+หิ. อาเทศ อมห กับ หิ เป็น โน. **กตฺ โน ปาปี.** ความชั่ว อันเรา ท. ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปทโต มีไว้เพื่อมิให้อาเทศเป็น โว และ โน เป็นประโยชน์ เช่น ตุมเหหิ = ตุมห+หิ. อาเทศ อ เป็น เอ. **ตุมเหหิ กตฺ กมฺม.** กรรม อันท่านทั้งหลาย ทำแล้ว. อมเหหิ = อมห+หิ. อาเทศ อ เป็น เอ. **อมเหหิ กตฺ กมฺม.**

ด้วยการระบุถึงพหุจนะศัพท์ มีการอาเทศ ตุมห และ อมห ศัพท์พร้อมด้วยวิภัตติ อันอยู่ข้างหลังบทอื่น เป็น โว และ โน ในเพราะ โย ปฐมวิภัตติ ดังตัวอย่าง

โว = ตุมห+โย. อาเทศ ตุมห กับ โย เป็น โว ด้วยพหุजनศัพท์ ในสูตรว่า พหุजनสุ โว โน. **คาม์ โว อากฺเขยยาม.** ท่านทั้งหลาย พึงมา สูบ้าน.

โน = อมฺห+โย. อาเทศ อมฺห กับ โย เป็น โน ด้วยพหุजनศัพท์. **คาม์ โน คฺคฺเขยยาม.** เรา ท. พึงไป สูบ้าน.

(๑๔๒) ปุมนตฺสสา สิมฺหิ.^{๑๔๕}

ในเพราะ สิ วิภตติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศ เป็น อา แห่งสระอัน เป็นที่สุดแห่งศัพท์คือ ปุม อันเป็นไปกับด้วยวิภตติ ย่อมมีได้.

ในเพราะ สิ วิภตติ มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์นี้คือ ปุม พร้อมกับวิภตติ เป็น อา.

อุ. ปุมา = ปุม+สิ. อาเทศ สระที่สุดแห่ง ปุม กับ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า ปุมนตฺสสา สิมฺหิ. **ปุมา เคเห ติฏฺฐติ.** ผู้ชาย ย่อมยืนอยู่ในเรือน.

ปุ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อา เป็นประโยชน์ เช่น ปุมาโน = ปุม+โย. อาเทศ สระอันเป็นที่สุด แห่ง ปุม กับ โย เป็น อาโน ด้วยสูตรว่า โยสวานโน. **ปุมาโน เคเห ติฏฺฐนฺติ.** ชายทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่ในเรือน.

ด้วยการระบุถึง อนต ศัพท์ มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ มชฺว ยว พร้อมกับวิภตติเป็น อา ในเพราะ สิ วิภตติ ดังตัวอย่าง

มชฺวา = มชฺว+สิ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง มชฺว กับ สิ เป็น อา ด้วย อนตศัพท์ ในสูตรนี้. **มชฺวา วิมานเ ติฏฺฐติ.** ท้าวมชฺวานประทับยืนอยู่ในวิมาน.

ยฺวา = ยว+สิ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยว กับ สิ เป็น เป็น อา ด้วย อนต ศัพท์ ในสูตรนี้. **ยฺวา เคเห ติฏฺฐติ.** ชายหนุ่ม ยืนอยู่ในเรือน.

(๑๔๓) อมาลปเนกฺวจน.^{๑๔๖}

ในเพราะวิภตติอาลปนะฝ่ายเอกวจนะ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศ เป็น อ แห่ง สระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภตติ ย่อมมี.

ในเพราะวิภตติอาลปนะฝ่ายเอกวจนะ อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित มีการอาเทศสระ อันเป็นที่สุดแห่งศัพท์นี้คือ ปุม พร้อมด้วยวิภตติเป็น อ .

๑๔๕ โมค. ๒/๑๕๔ นิตติ. ๓๓๑-๒

๑๔๖ โมค. ๒/๑๘๗ นิตติ. ๓๓๓

อุ. हे पुंम् त्वं दिग्ग. न्नेชयन्हुं ऐย เจ้าจยีนอยู่ (ในที่นี้).

ปุ. บทว่า อาลปน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อาลปน มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น ปุมา दिग्गติ. อันว่าชาย ย่อมยีนอยู่. हे ปุมาโน น्नेชยทั้งหลาย เว้ย.

(๑๕๔) समासे ज विभासा.^{๑๕๗}

ก็ครั้นเมื่อสมาสอันอาจารย์ทำแล้ว อ. การอาเทศเป็น อ แห่งสระอันเป็นที่สุดแห่งปุม ศัพท์ ย่อมมี โดยวิภาसा.

ก็ เมื่ออาจารย์ทำสมาสแล้ว มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์อย่างนี้ คือ ปุม เป็น อ โดยวิภาसा.

อุ. อิต्तिปุมนปुसग्गुโ = อิต्ति จ ปุมา จ นปुสग्ग จ อิต्तिปุมนปुสกาणि. อิต्ติลึงค์ด้วย ปุลงลึงค์ด้วย นปุสกลึงค์ด้วย ชื่ออิต्ติลึงค์ปุลงลึงค์และนปุสกลึงค์ทั้งหลาย. อิต्ติปุมนปุสกาณิ สมุโ อิต्ติปุมนปुसग्गुโ. ประชุมแห่ง... อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งปุม เป็น อ ด้วยสูตรว่า समासे ज विभासा, อาเทศ อ เป็น न पय्युชณะที่สุตวรรค.

ปุ. บทว่า วิภาसा มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วิภาसा มีไว้เพื่อว่าไม่อาเทศเป็น อ ในบางที่บ้าง เช่น อิต्ติปุม-นปुสกาणि. อิต्ติลึงค์ ปุลงลึงค์และนปุสกลึงค์. (คำว่า วิภาसा ในที่นี้ แปลว่า บ้าง มีอรรถเหมือน วา ศัพท์)

(๑๕๕) โยสุวานो.^{๑๕๘}

ในเพราะ โย วิภตติทั้งหลายเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น อาโน แห่งสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ อันเป็นไปกับด้วยวิภตติ ย่อมมีได้.

ในเพราะ โย วิภตติทั้งหลายเป็นนิमित มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดศัพท์อย่างนี้ คือ ปุม พร้อมด้วยวิภตติเป็น อาโน.

อุ. ปุมาโน = ปุม+โย. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม กับ โย เป็น อาโน ด้วยสูตรว่า โยสุวานो. ปุมาโน เคहे दिग्गनुदि. ผู้ชายทั้งหลาย ยืนอยู่ในเรือน. ชโน ปุมาโน เคहे दिग्गनुเต ปสสติ. ชน ย่อมเห็น ซึ่งคุณชายทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ในเรือน. हे ปุมาโน तुमहे आकज्ज. น्नेชคุณชายทั้งหลายเหวย พวกท่าน จงมา.

๑๕๗ นีติ. ๓๓๔

๑๕๘ โมค. ๒/๑๕๖ นีติ. ๓๓๕

บุ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยสุ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น อาโน เป็นประโยชน์ เช่น ปุมา = ปุม+สี. อาเทศสระอันเป็นที่สุด แห่ง ปุม กับ สี เป็น อา ด้วยสูตรว่า ปุมนตสสา สิมฺหิ. **ปุมา เคเห ติฏฺฐติ.** คุณผู้ชาย ย่อมยืนอยู่ในเรือน.

(๑๔๖) **อาเน สมิมหิ วา.**^{๑๔๙}

ในเพราะ สมิ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อาเน แห่งสระอันเป็นที่สุดแห่งปุม ศัพท์ ย่อมมีบ้าง.

ในเพราะ สมิ วิภัตติเป็นนิमित มีอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ศัพท์อย่างนี้คือ ปุม พร้อมกับด้วยวิภัตติ เป็น อาเน ได้บ้าง.

อุ. ปุมาเน = ปุม+สมี. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งปุม กับ สมี เป็น อาเน ด้วยสูตรว่า อาเน สมิมหิ วา, ปุมาเน = ปุเม. **สีลํ ปุมาเน ปติฏฺฐติ.** สีล ตั้งอยู่แล้ว ในคุณผู้ชาย.

(๑๔๗) **หิวิภตฺติมฺหิ จ.**^{๑๕๐}

อนึ่ง ในเพราะ หิ วิภัตติเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น อาเน แห่งสระอันเป็นที่สุด แห่ง ปุม ศัพท์ ย่อมมี.

ในเพราะ หิ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित มีอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์อย่างนี้คือ ปุม เป็น อาเน.

อุ. ปุมาเนหิ = ปุม+หิ. อาเทศ สระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ เป็น อาเน ด้วยสูตรว่า หิ วิภตฺติมฺหิ. **ปุมาเนหิ กมฺมํ กตํ.** กรรม อันคุณชายทั้งหลาย ทำแล้ว. ปุมาเนหิ = ปุม+หิ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์เป็น อาเน ด้วยสูตรนี้. แปลง หิ เป็น ภิ.

บุ. การกล่าวระบุดัง วิภัตติ ศัพท์ ซ้ำอีก มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การกล่าวระบุดัง วิภัตติ ซ้ำอีก มีการห้ามมิให้ถือเอา วิภัตติ ศัพท์ เป็นประโยชน์ (อธิบายว่า หิ เป็น วิภัตติอยู่แล้ว อาจารย์กัจจายนะเดิมคำว่า วิภัตติ เพื่อระบุ ภิ มาจาก หิ วิภัตติ) เช่น **ปุมาเนหิ กมฺมํ กตํ.** กรรม อันคุณผู้ชายทั้งหลาย ทำแล้ว.

ด้วยการกล่าวถึง จ ศัพท์ มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้คือ มขว ยว เป็น อาเน ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ สี โย อ โย และมีการแปลงสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม กम्म ถาม เป็น อุ ในเพราะ ส สฺมา วิภตฺติ, ตัวอย่าง

๑๔๙ โมค. ๒/๑๔๔ นิตติ. ๓๓๖

๑๕๐ โมค. ๒/๑๗๘ นิตติ. ๓๓๗-๘

ยุวานโน = ยุว+สฺ. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยุว เป็น อาน อาเทส สฺ เป็น โอ, **ยุวานโน** อ. ชายหนุ่ม.

ยุวานา = ยุว+โย. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยุว เป็น อาน ด้วย จ ศัพท์ในสูตร หิวิกตติมิหิ จ, อาเทส โย เป็น อา. **ยุวานา** อ. ชายหนุ่มทั้งหลาย.

ยุวานํ = ยุว+อํ. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยุว ปั้น อาน อาเทส อํ เป็น นิคคหิต **ยุวานํ** ซึ่งชายหนุ่ม.

ยุวาเน = ยุว+โย. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยุว ปั้น อาน อาเทส โย เป็น เอ, **ยุวาเน** ซึ่งชายหนุ่มทั้งหลาย.

มฆวานโน = มฆว+สฺ. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง มฆว เป็น อาน อาเทส สฺ เป็น โอ. **มฆวานโน** อ. ท้าวมัฆวาน.

มฆวานา = มฆว+โย. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง มฆว เป็น อาน อาเทส โย เป็น อา, **มฆวานา** อ. ท้าวมัฆวาน ท.

มฆวานํ = มฆว+อํ. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง มฆว เป็น อาน อาเทส อํ เป็น นิคคหิต. **มฆวานํ** ซึ่งท้าวมัฆวาน.

มฆวาเน = มฆว+โย. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง มฆว เป็น อาน อาเทส โย เป็น เอ. **มฆวาเน** ซึ่งท้าวมัฆวานทั้งหลาย.

ปุมนโน = ปุม+ส. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม เป็น อุ อาเทส ส เป็น โน ด้วย สูตรว่า ฌลโต สสส โน วา. **ปุมนโน ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ของคุณผู้ชาย มีอยู่.

ปุมนนา = ปุม+สฺมา. อาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ เป็น อุ อาเทส สฺมา เป็น นา. **อิตถิ ปุมนนา อปเปติ.** หญิง ย่อมเว้น จากคุณชาย.

กมฺมนนา = กम्म+สฺมา. **จณฺหาโล กมฺมนนา อปเปติ.** คนจันทาล ย่อมเว้น จากการงาน.

ถามฺมนโน = ถาม+ส. **ถามฺมนโน วุฑฺฒิ อตถิ.** ความเจริญ แห่งกำลัง มีอยู่.

ถามฺมนนา = ถาม + สฺมา. **ชิณฺณโก ถามฺมนนา อปเปติ.** คนแก่ ย่อมเว้น จากกำลัง.

(๑๕๘) **สุตฺตมิมา วา.**^{๑๕๑}

ในเพราะ สฺ วิภัตติตัวหลังเป็นนิมิต อ. การอาเทสเป็น อา แห่งสระ อ อันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ย่อมมีโดยวิภักป์.

ในเพราะวิภัตตินี้ คือ สฺ ตัวหลังเป็นนิมิต มีอาเทสสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ อย่างนี้คือ ปุม เป็น อา ได้บ้าง.

อุ. ปุมาสุ = ปุม+สุ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ปุม เป็น อา, ปุมาสุ = ปุเมสุ.
 อิตถิ ปุมาสุ ปิทยติ. หญิง ย่อมรัก ในบุรุษทั้งหลาย.

(๑๕๙) อุ นามหิ จ. ^{๑๕๒}

อนึ่ง ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น อา และ
 อุ ท. แห่งสระ อ อันเป็นที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ย่อมมีได้.

ในเพราะ นา วิภัตติ มีอาเทศสระ อันเป็นที่สุดแห่งศัพท์อย่างนี้ คือ ปุม เป็น อา
 และ เป็น อุ บ้าง.

อุ. ปุมานา = ปุม+นา. อาเทศ อ อันเป็นที่สุดแห่ง ปุม เป็น อา ด้วยสูตรว่า อุ นาม
 หิ จ. ปุมานา = ปุเมน. **ปุมานา กมฺมํ กตฺ.** กรรม อันคุณผู้ชาย ทำแล้ว. ปุมนา = ปุม+นา.
 อาเทศ อ อันเป็นที่สุด แห่ง ปุม เป็น อุ, ปุมนา = ปุเมน. **ปุมนา กมฺมํ กตฺ.** กรรม อันคุณชาย
 ทำแล้ว.

(๑๖๐) อ กมมนตสฺส จ. ^{๑๕๓}

ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น อุ และ อ แห่งสระอัน
 เป็นที่สุดแห่ง กम्म ศัพท์ ย่อมมีได้ โดยวิภักปี.

ในเพราะ นา วิภัตติ มีการอาเทศสระที่สุดแห่งศัพท์อย่างนี้คือ กम्म เป็น อุ และ
 อ ได้บ้าง.

อุ. กมฺมนา = กम्म+นา. อาเทศสระที่สุดแห่งกรรมเป็น อุ ด้วยสูตรว่า อ กมมนตสฺส
 จ. **ขโน กมฺมนา ติตฺติ น คจฺจติ.** ขน ไม่ถึง ความอึด ด้วยกรรม.

กมฺมนา = กम्म+นา. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง กम्म เป็น อ ด้วยสูตรว่า
 อ กมมนตสฺส จ. **ขโน กมฺมนา ติตฺติ น คจฺจติ.** ขน ย่อมไม่ถึง ซึ่งความอึด ด้วยกรรม.
กมฺมนา กมฺมนา=กมฺเมน.

ด้วยการกล่าวระบุดัง จ ศัพท์ มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งอย่างนี้คือ
 มขว ยว เป็น อา ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ นา สุ ในที่บางแห่ง ตัวอย่าง

ยฺวานา = ยว+นา. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยว เป็น อา ด้วย จ ศัพท์ในสูตร
 ว่า อ กมมนตสฺส จ. **ยฺวานา กมฺมํ กตฺ.** กรรม อันชายหนุ่ม ทำแล้ว.

๑๕๒ โมค. ๒/๑๘๕ นิตติ. ๓๔๐

๑๕๓ โมค. ๒/๑๘๕ นิตติ. ๓๔๐

ยฺวาสฺ = ยฺว+สฺ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง ยฺว เป็น อา ด้วย จ ศัพท์ในสูตรว่า
 อ กมมนตสฺส จ. ยฺวาสฺ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชายหนุ่มทั้งหลาย.

มฆวานา = มฆว+นา. มฆวานา กมฺมํ กตํ. กรรม อันทำมฆวาน ทำแล้ว. มฆวาสุ
 = มฆว+สฺ. มฆวาสุ สीलํ ปติฏฺฐจิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในทำมฆวานทั้งหลาย.

ยฺวานา = ยฺวเณ, มฆวานา = มฆเณ, ยฺวาสฺ = ยฺวเสฺ, มฆวาสุ = มฆเวสฺ.

อิติ นามกปเป ทุติโย กณฺโฑ.

นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

(๑๖๑) **ตุมหาเมหิ นมาก**.^{๑๕๔}

อ. การอาเทศเป็น อากั แห่ง นั วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ **ตุมห** และ **อมห ศัพท์ ท. ย่อมมี**.

มีการแปลง นั วิภัตติ อันอยู่ข้างหลัง **ตุมห** และ **อมห ศัพท์**ทั้งหลายเหล่านั้นเป็น อากั.

อุ. **ตุมหากั** = **ตุมห+นั**. อาเทศ นั เป็น อากั ด้วยสูตรว่า **ตุมหาเมหิ นมาก**. **ตุมหากั ฤษั** อตฺถิ. ทรัพย์ ของท่านทั้งหลาย มีอยู่. **อมหากั** = **อมห+นั**. อาเทศ นั เป็น อากั. **อมหากั ฤษั** อตฺถิ. ทรัพย์ ของเราทั้งหลาย มีอยู่

ปุ. บทว่า นั มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นั มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น อากั เป็นประโยชน์ เช่น **ตุเมหิ** = **ตุมห+หิ**. อาเทศ อ ที่สุดศัพท์เป็น เอ ด้วยสูตรว่า **หิสฺสุวากาโร เอ**. **ตุเมหิ กมฺมํ กตํ**. กรรม อันท่านทั้งหลาย ทำแล้ว. **อเมหิ** = **อมห+หิ**. **อเมหิ กมฺมํ กตํ**. กรรม อันเรา ท. กระทำแล้ว.

(๑๖๒) **วา ยวปจโม**.^{๑๕๕}

อ.การอาเทศเป็น อากั แห่ง โย อันมิใช่ปฐมวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ **ตุมห** และ **อมห ท. ย่อมมีได้**.

แปลง โย อันมิใช่ปฐมวิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลัง **ตุมห** และ **อมห** เหล่านั้น เป็น อากั ได้บ้าง.

อุ. **ตุมหากั** = **ตุมห+โย**. อาเทศ โย เป็น อากั ด้วยสูตรว่า **วา ยวปจโม** **ลบสระ** อ ข้างหน้า. **ตุมหากั ปสฺสตี** = **ตุเม** **ปสฺสตี**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่านทั้งหลาย. **อมหากั** = **อมห+โย**. อาเทศ โย เป็น อากั. **อมหากั ปสฺสตี** = **อเม** **ปสฺสตี**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งเราทั้งหลาย

ปุ. บทว่า โย มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โย มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อากั เป็นประโยชน์ เช่น **ตุเมหิ** = **ตุมห+หิ**. **ตุเมหิ กมฺมํ กตํ**. กรรม อันท่านทั้งหลาย ทำแล้ว. **อเมหิ** = **อมห+หิ**. **อเมหิ กมฺมํ กตํ**. กรรม อันเราทั้งหลาย ทำแล้ว.

๑๕๔ โมค. ๒/๒๓๐ นิตติ. ๓๔๔

๑๕๕ โมค. ๒/๒๓๑ นิตติ. ๓๔๕

ปุ. บทว่า อปฺปจโม (อันมิใช่ปฐมาวิภัตติ) มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อปฺปจโม มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อากัม เป็นประโยชน์ เช่น **คจฺฉณ**
ตฺมเห. ท่าน ท. จงไป, **คจฺฉณ** มยฺ. เรา ท. จะไป.

ด้วยบทว่า วา อันมิวิกัปปนเป็นอรรถ มีการอาเทศ โย เป็น อัม และเป็น อานัมได้ เช่น
ตฺมหํ = ตฺมห+โย. อาเทศ โย เป็น อัม ด้วย วา ศัพท์ในสูตรนี้. **ชโน ตฺมหํ**
ปสฺสตี. ชน ย่อมเห็น ซึ่งท่านทั้งหลาย.

ตฺมหานํ = ตฺมห+โย. อาเทศ โย เป็น อานัม ด้วย วา ศัพท์ในสูตรนี้. **ชโน ตฺมหานํ**
ปสฺสตี. ชน ย่อมเห็น ซึ่งท่านทั้งหลาย.

อมหํ = อมห+โย. **ชโน อมหํ ปสฺสตี**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งเราทั้งหลาย.

อมหานํ = อมห+โย. **ชโน อมหานํ ปสฺสตี**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งเราทั้งหลาย.

(๑๖๓) **สสฺส**.^{๑๕๖}

อ.การอาเทศเป็น อัม แห่ง ส วิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลังเป็นนิमित แต่ ตฺมห และ อมห
ศัพท์ ท. ย่อมมี.

มีการอาเทศ ส วิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลัง ตฺมห และ อมห ศัพท์เหล่านั้นเป็น อัม ได้บ้าง.

อุ. ตฺมหํ = ตฺมห+ส. อาเทศ ส วิภัตติเป็น อัม ด้วยสูตรว่า สสฺส. **ตฺมหํ ทียเต** = ตว
ทียเต. ทาน อันชน ย่อมถวายแก่ท่าน. **ตฺมหํ ปริคฺคโห** = ตว ปริคฺคโห. ความครอบครอง
แห่งท่าน มีอยู่. **อมหํ** = อมห+ส. อาเทศ ส เป็น อัม ด้วยสูตรว่า สสฺส. **อมหํ ทียเต** = มม
ทียเต. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่เรา. **อมหํ ปริคฺคโห** = มยฺหํ ปริคฺคโห. ความครอบครอง
แห่งเรา มีอยู่.

ปุ. บทว่า สสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ เป็น อัม เป็นประโยชน์ เช่น ตฺมเหสุ =
ตฺมห+สุ. **ตฺมเหสุ สีสํ ปติฏฺฐิตํ**. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในท่านทั้งหลาย. **อมเหสุ** = อมห+สุ.
อมเหสุ สีสํ ปติฏฺฐิตํ. ศीलตั้งอยู่แล้ว ในเราทั้งหลาย.

(๑๖๔) **สพฺพนามการเต ปจฺโม**.^{๑๕๗}

อ. โย ปฐมาวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ อ อักษร แห่งสัพพนามทั้งหลาย
ย่อมถึง ซึ่งความเป็น เอ.

๑๕๖ โมค. ๒/๒๓๐ ปญจิกายํ ปสฺสตีพฺพํ นีติ. ๓๔๖

๑๕๗ โมค. ๑/๑๓๘ นีติ. ๓๔๗

โย ปฐมาวิภัตติอันอยู่เบื้องหลังแต่ อ อักษร (อ การันต์) แห่งสัพพนามทั้งหมด ย่อมถึง ความเป็น เอ.

อุ. สพฺเพ = สพฺพ+โย. อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรนี้, ลบ อ สระหน้าเสีย ด้วยสูตรว่า สรา เสโร โลปี. **สพฺเพ ชนา.** ชนทั้งหลาย ทั้งปวง.

ศัพทสัพพนามต่อไปนี้ มีวิธีทำตัวเหมือนกับ สพฺพ. **เย = ย+โย. เย ชนา.** ชนทั้งหลาย เหล่าใด. **เต = ต+โย. เต ชนา.** ชนทั้งหลาย เหล่านั้น. **เก = ก+โย. เก ชนา.** ชนทั้งหลาย เหล่าไหน. **ตุมहे = ตุมห+โย. ท่านทั้งหลาย. อมहे = อมห+โย. เราทั้งหลาย. อิเม = อิม+โย. อิเม ชนา.** ชนทั้งหลาย เหล่านี้.

บุ. บทว่า สพฺพนาม มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สพฺพนาม มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น เทวา = เทว+โย. อาเทศ โย เป็น อา ด้วยสูตรว่า สพฺพโยนินมาเอ. **เทวา** เทวตาทั้งหลาย. **อสุรา** = อสุร+โย อสุรทั้งหลาย. **นรา** = นร+โย นรทั้งหลาย. **คนธพฺพา** = คนธพฺพ+โย คนธรรพทั้งหลาย.

บุ. บทว่า อการโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อการโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น อมุ = อม+โย. **อมุ ปริสา ตัญจนติ.** บุรุษทั้งหลาย เหล่าโน้น ยืนอยู่.

บุ. บทว่า โย มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โย มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศวิภัตติอื่นเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น สพฺโपो = สพฺพ+สฺ. อาเทศ สฺ เป็น โอ แล้วลบ อ. **สพฺโपो ชโน** ชน ทั้งปวง. **โย = ย+สฺ. โย ชโน** ชน ใด. **โส = ต+สฺ. โส ชโน.** ชน นั้น. **โก = ก+สฺ. อันว่าใคร. อโย = อโย+สฺ. อโย ชโน** ชนนี้.

การระบุถึง ปฐม ศัพท์ มีสูตรอื่นเป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง กตรกตเม = กตรกตม+โย. อาเทศ โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า ทวนทวฏฺฐา. **กตรกตเม ชนา.** ชนทั้งหลาย เหล่าไหน ๆ = กตรกตมา.

(๑๖๕) **ทวนทวฏฺฐา วา.**^{๑๕๘}

อ. โย ปฐมาวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อ อักษร แห่งสัพพนาม ท. อันตั้งอยู่ใน ทวันทวสมาส ย่อมถึง ซึ่งความเป็น เอ โดยวิกัป.

โย ปฐมาวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ ออักษร แห่งสัพพนาม นั้นอันตั้งอยู่ใน ทวันทวสมาส ย่อมถึงความเป็น เอ ได้บ้าง.

เช่น กตรกตเม = กตรกตม+โย. อาเทส โย เป็น เอ ด้วยสูตรว่า ทวนทวฏฐา.
กตรกตเม **ชนา** ชนทั้งหลาย เหล่าไหน ๆ, เป็น กตรกตมา บ้าง.

ปุ. บทว่า สพพนามานํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สพพนามานํ (ถ้าไม่เป็นสพพนาม) มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น **เทวาสฺสณฺนรคฺคณคณฺณพมฺนุสฺสา**. เทวตา อสุร นระ ครุฑ นาค คนธรรพ์ และมนุษย์ทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า ทวนทวฏฐา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ทวนทวฏฐา มีไว้เพื่อไม่ปฏิเสธการอาเทส เป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น เต = ต+โย. **เต** **ชนา**. ชนทั้งหลาย เหล่านั้น. สพเพ = สพพ+โย. **สพเพ** **ชนา**. ชนทั้งหลายทั้งปวง.

(๑๖๖) **นาณณํ สพพนามิกํ**.^{๑๕๙}

อ. วิธี อันประกอบในสัพพนามอื่น เป็นวิธีอันนักศึกษาไม่ควรทำ ในคัมภีร์อันตั้งอยู่ในทวันทวสมาส ย่อมเป็น.

วิธีอันประกอบในสัพพนามอื่น เป็นวิธีที่นักศึกษาไม่ควรทำในคัมภีร์ที่ตั้งอยู่ในทวันทวสมาส.

อุ. ปุพพาปรานํ = ปุพพาปร+นํ. ทิฆะ อ เป็น อา. **ปุพพาปรานํ อนุตรํ**. ระหว่างแห่งทิสบุรพาและอปรทิส. ปุพพุตตรานํ = ปุพพุตตร+นํ. **ปุพพุตตรานํ อนุตรํ**. ระหว่างแห่งทิสบุรพาและทิสอุตร. อโรตตรานํ = อโรตตร+นํ. **อโรตตรานํ อนุตรํ**. ระหว่างแห่งทิสเบื้องล่าง และทิสเบื้องบน.

(๑๖๗) **พหุพพิทิมฺหิ จ**.^{๑๖๐}

เมื่อสมาสชื่อพหุพพิทิม มีอยู่ อ.วิธีอันอาจารย์พึงกระทำด้วยสัพพนามอื่นเป็นวิธีอันอาจารย์ไม่ควรทำ ย่อมเป็น.

วิธีที่ประกอบในสัพพนามอื่น เป็นวิธีอันท่านอาจารย์ไม่ควรทำในพหุพพิทิมสมาส.

อุ. ปิยปุพพาย = ปิยปุพพ+ส. ปิยปุพพาย **อิตฺถิยา ธนํ อตฺถิ**. ทรัพย์ของหญิงผู้เคยมีชายเป็นที่รักมีอยู่.

ปิยปุพพานํ = ปิยปุพพ+นํ. **ปิยปุพพานํ อิตฺถินํ ธนํ อตฺถิ**. ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย ผู้เคยมีชายเป็นที่รัก มีอยู่.

๑๕๙ โมค. ๒/๑๔๑ นิตติ. ๓๔๙

๑๖๐ โมค. ๒/๑๓๙ นิตติ. ๓๕๑-๒

ปิยบุพเพ = ปิยบุพพ+สมี. **ปิยบุพเพ บุริเส สลัม ปติฏฺฐิตัม**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว
ในบุรุษ ผู้มีหญิงเป็นที่รักเป็นประธาน.

ปิยบุพพสส = ปิยบุพพ+ส. **ปิยบุพพสส บุริสสส ธนัม อตฺถิ. ทรัพย์** ของบุรุษ
ผู้มีหญิงเป็นที่รักเป็นประธานมีอยู่.

ปู. บทว่า จ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า จ มีเพื่อให้กุลบุตรรู้วิธีที่อาจารย์ทำด้วยศัพท์นาม เช่น ทกฺขิณบุพพสสํ
= ทกฺขิณบุพพา + สมี. อาเทส สมี เป็น ส. **ขโน ทกฺขิณบุพพสสํ ติฏฺฐติ.** ขน ย่อมยืนอยู่
ในทิศทักษิณ และ ทิศบูรพา. ทกฺขิณบุพพสสา = ทกฺขิณบุพพ+ส. อาเทส ส เป็น सा. **ขโน**
ทกฺขิณบุพพสสา พลี เทติ. ขน ย่อมให้พลี แก่ทิศทักษิณและทิศบูรพา.

อุตฺตรบุพพสสํ = อุตฺตรบุพพา+สมี. อาเทส สมี เป็น ส. **ขโน อุตฺตรบุพพสสํ**
ติฏฺฐติ. ขน ย่อมยืนอยู่ในทิศอุดรและทิศบูรพา. อุตฺตรบุพพสสา = อุตฺตรบุพพา+ส. อาเทส
ส เป็น सा. **อุตฺตรบุพพสสา พลี เทติ.** ขน ย่อมให้ การบวงสรวง แก่ทิศอุดรและทิศบูรพา.

(๑๖๘) สพฺพโต นํ สํสาณํ.^{๑๖๑}

อ. การอาเทสเป็น สํ และ สาณํ แห่ง นํ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์นาม
ทั้งปวงย่อมมีได้.

มีการอาเทส นํ วิภคฺติ อันอยู่เบื้องหลังแห่งศัพท์นามทั้งปวงเป็น สํ สาณํ แห่ง.

อุ. สพฺเพสํ, สพฺเพसानํ = สพฺพ+นํ. อาเทส นํ เป็น สํ เป็น สาณํ ด้วยสูตรนี้
อาเทส อ เป็น เอ. สพฺเพสํ, **สพฺเพसानํ ขนํ ธนัม อตฺถิ.** ทรัพย์ ของชนทั้งหลาย
ทั้งปวง มีอยู่.

สพฺพาสํ, สพฺพาสานํ = สพฺพ+นํ. ลง อา ปัจจัย ในอิติลึงค์ อาเทส นํ เป็น สํ
เป็น สาณํ ด้วยสูตรนี้. สพฺพาสํ, **สพฺพาสานํ อิตฺถินํ ธนัม อตฺถิ.** ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย
ทั้งปวง มีอยู่.

เยสํ, เยसानํ = ย+นํ. อาเทส นํ เป็น สํ เป็น สาณํ อาเทส อ ข้างหน้าเป็น เอ.
เยสํ, **เยसानํ ขนํ ธนัม อตฺถิ.** ทรัพย์ ของชนทั้งหลาย เหล่าใด มีอยู่.

यासं, यासानं = या+नं. อาเทส नं เป็น सं เป็น साणं. यासं, **यासानं อิต्थिनं**
ธนं अत्थि. ทรัพย์ ของหญิงทั้งหลาย เหล่าใด มีอยู่.

เตสํ, เตसानํ = त+नं. อาเทส नं เป็น सं เป็น साणं ด้วยสูตรนี้ อาเทส อ
ข้างหน้าเป็น เอ. เตสํ, **เตसानं ธनं अत्थि.** ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่านั้น มีอยู่.

ตาส, ตาसान = ตา+น. อาเทศ น เป็น ส เป็น สาน. ตาส, ตาसान อิตถิน ฐน
อติ. ทรัพย ของหญิงทั้งหลาย เหล่านั้น มีอยู่.

เกส, เกसान = ก+น. อาเทศ น เป็น ส เป็น สาน อาเทศ อ ข้างหน้า เป็น เอ. เกส,
เกसान ฆนान ฐน อติ. ทรัพย ของชนทั้งหลาย เหล่าไหน มีอยู่.

กาส, กาसान = กา+น. อาเทศ น เป็น ส เป็น สาน. กาส, กาसान อิตถิน ฐน
อติ. ทรัพย ของหญิงทั้งหลาย เหล่าไหน มีอยู่.

อิมส, อิมसान = อิม+น. อาเทศ น เป็น ส เป็น สาน อาเทศ อ ข้างหน้า
เป็น เอ. อิมส, อิมसान ฆนान ฐน อติ. ทรัพย ของชนทั้งหลาย เหล่านี้ มีอยู่.

อิมาส, อิมาसान = อิม + น. ลง อา ปัจจัย ในอิตถิลิงค์ อาเทศ น เป็น ส เป็น
सान. อิมาส, อิมาसान อิตถิน ฐน อติ. ทรัพย ของหญิงทั้งหลาย เหล่านี้ มีอยู่.

อมุส, อมุसान = อมุ+น. น อยู่เบื้องหลัง อาเทศ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า สุนหิส จ,
อาเทศ น เป็น ส เป็น สาน ด้วยสูตรว่า สพฺพโต น สำน. อมุส, อมุसान ฆนान ฐน
อติ. ทรัพย ของชนทั้งหลาย เหล่าโน้น มีอยู่. อมุसान อิตถิน ฐน อติ. ทรัพย ของหญิง
ทั้งหลาย เหล่าโน้น มีอยู่.

ปุ. บทว่า น มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า น มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ส เป็น สาน เป็นประโยชน์ เช่น

สพฺพสฺส = สพฺพ+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. สพฺพสฺส ฆนสฺส ฐน
อติ. ทรัพย ของชนทั้งปวง มีอยู่.

ยสฺส = ย+ส. ยสฺส ฆนสฺส ฐน อติ. ทรัพย ของชนใด มีอยู่.

ตสฺส = ต+ส. ตสฺส ฆนสฺส ฐน อติ. ทรัพย ของชนนั้น มีอยู่.

กสฺส = ก+ส. กสฺส ฐน อติ. ทรัพย ของใคร มีอยู่. บัณฺฑิต พึงประกอบนัย
ในบททั้งปวง โดยนัยดังว่ามานี้.

(๑๖๙) ราชสฺส ราชฺ สุนหิสฺ จ.^{๑๖๒}

อนึ่ง ในเพราะ สฺ และ น และ หิ วิภตติทั้งหลายเป็นนิมิต อ.การอาเทศ
เป็น ราช แห่ง ราช ศัพท์ย่อมมีได้.

ในเพราะวิภตติเหล่านี้คือ สฺ น หิ มีการอาเทศ ราช ศัพท์ หมดทั้งตัวนั้นเทียว
เป็น ราช.

อุ. ราชสุ = ราช+สุ. อาเทศ ราช เป็น ราชู ทีฆะ อุ เป็น อุ. **ราชสุ สิลัม ปติฏฐิตัม.** สิลัม ตั้งอยู่แล้ว ในพระราชาทั้งหลาย.

ราชุนัม = ราช+นัม. อาเทศ ราช เป็น ราชู ด้วยสูตรว่า ราชสส ราชู สุนหิส จ, ทีฆะ อุ เป็น อุ. **ราชุนัม วิกโว อตถิ.** รัชสมบัติ ของพระราชาทั้งหลาย มีอยู่.

ราชูหิ = ราช+หิ. อาเทศ ราช เป็น ราชู ด้วยสูตรนี้ ทีฆะ อุ เป็น อุ. **ราชูหิ กมมัม กตัม.** กรรม อันพระราชาทั้งหลาย ทำแล้ว.

ราชูภิ = ราช+หิ. อาเทศ ราช เป็น ราชู ด้วยสูตรนี้ ทีฆะ อุ เป็น อุ. แปลง หิ เป็น ภิ. **ราชูภิ กมมัม กตัม.** กรรม อันพระราชาทั้งหลาย ทำแล้ว.

บุ. บทว่า สุนหิส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สุนหิส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น ราชู เป็นประโยชน์ เช่น ราชู = ราช+สิ. อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า อาสิมฺหิ, **ราชา** อ.พระราชา.

การระบุดัง จ ศัพท์ มีอรรถาธิบายเป็นอรรถ คือ การห้ามการอาเทศ ราช เป็น ราชู อันไม่ทั่วไปเป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง

ราชเชสุ = ราช+สุ. **ราชเชสุ สิลัม ปติฏฐิตัม.** สิลัม ตั้งอยู่แล้ว ในพระราชาทั้งหลาย.

ราชานัม = ราช+นัม. **ราชานัม วิกโว อตถิ.** รัชสมบัติ ของพระราชาทั้งหลาย มีอยู่.

ราชเชหิ = ราช+หิ. **ราชเชหิ กมมัม กตัม.** กรรม อันพระราชาทั้งหลาย ทรงทำแล้ว.

ราชเชภิ = ราช+ภิ. อาเทศ หิ เป็น ภิ. **ราชเชภิ กมมัม กตัม.** กรรม อันพระราชาทั้งหลาย ทรงทำแล้ว.

(๑๗๐) สพพสฺสิมสเส วา.^{๑๖๓}

ในเพราะ สุน นัม และ หิ วิภัติ ห. เป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น เอ แห่ง อิม ทั้งปวง ย่อมมี โดยวิภัติ.

ในเพราะวิภัติเหล่านี้คือ สุน นัม หิ แปลง อิม ศัพท์ทั้งหมดตัวเป็น เอ ได้บ้าง.

อุ. เอสุ = อิม+สุ. อาเทศ อิม เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สพพสฺสิมสเส วา, **เอสุ** = อิม+สุ. **เอสุ ชเนสุ สิลัม ปติฏฐิตัม.** สิลัม ตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลาย เหล่านี้. เอสุ = อิม+นัม. อาเทศ อิม เป็น เอ ด้วยสูตรนี้ อาเทศ นัม เป็น สัม ด้วยสูตรว่า สพพโต นัม สำน. **เอสุ** = อิม+ส. **เอสุ ธนัม อตถิ.** ทรัพย์ ของชนทั้งหลายเหล่านี้ มีอยู่. เอหิ = อิม+หิ. อาเทศ อิม เป็น เอ. **เอหิ** = อิม+หิ. **เอหิ ชเนหิ กมมัม กตัม.** กรรม อันชน ท. เหล่านี้ ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า อิมสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อิมสส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสสัมพนามอื่นเป็น เอ เป็นประโยชน์ เช่น
เอเตสุ = เอต+สุ. เอเตสุ ชเนสุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลาย
เหล่านั้น. เอเตสํ = เอต+นํ. เอเตสํ ชนानํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลาย เหล่านั้น
มีอยู่. เอเตหิ = เอต+หิ. เอเตหิ ชเนหิ กมมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งหลาย เหล่านั้น ทำแล้ว.

(๑๗๑) อนิมิ นามหิ จ.^{๑๖๔}

อนึ่ง ในเพราะ นา วิภัตติเป็นนิमितเหตุ อ.การอาเทสเป็น อน และ อิมิ ท. แห่ง
อิม ศัพท์ ทั้งปวง ย่อมมี.

ในเพราะ นา วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित มีการอาเทส อิม ศัพท์ หมดทั้งตัว
นั้นเที่ยวเป็น อน อิมิ.

อุ. อนเนน = อิม+นา. อาเทส อิม เป็น อน ด้วยสูตรว่า อนิมิ นามหิ จ, อาเทส
นา เป็น อน ด้วยสูตรว่า อโต เนน. อนเนน ธมฺมาเนน สุขิตา โหตุ สา ปชา. หมู่สัตว์นั้น
เป็นผู้ถึง ซึ่งความสุขได้ ด้วยธรรมทานนี้. อิมินา = อิม+นา. อาเทส อิม เป็น อิมิ ด้วยสูตร
ว่า อนิมิ นามหิ จ. อิมินา พุทฺธเตเชน ปตฺวาน อมตํ ปทํ.... เราบรรลุลแล้ว ซึ่งบทคือ
พระนิพพาน ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า พระองค์นี้.

ปุ. บทว่า นามหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นามหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทส อิม เป็น อน และ อิมิ เป็นประโยชน์ เช่น
อิมेषุ = อิม+สุ. อิมेषุ ชเนสุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลายเหล่านี้. อิมेषํ =
อิม+นํ. อิมेषํ ชนानํ ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนทั้งหลาย เหล่านี้ มีอยู่. อิมेหิ = อิม+หิ.
อิมेหิ ชเนหิ กมมํ กตํ. กรรม อันชนทั้งหลาย เหล่านี้ ทำแล้ว.

(๑๗๒) อนปฺปสกลสฺสายํ สิมหิ.^{๑๖๕}

ในเพราะ สิ วิภัตติตัวหลังเป็นนิมิต อ.การอาเทสเป็น อัย แห่ง อิม ศัพท์
อันมิใช่ชนปวงสกลสังคค์ ย่อมมี.

ในเพราะ สิ วิภัตติเป็นนิมิต มีการอาเทส อิม ศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเที่ยว อันมิใช่
ชนปวงสกลสังคค์เป็น อัย.

อุ. อัย = อิม+สิ. อาเทส อิม เป็น อัย ลบ สิ. อัย ปุริโส บุรุษนี้, อัย ราชา
พระราชานี้, อัย อิตฺถิ หญิงนี้.

๑๖๔ โมค. ๒/๑๒๖ นิตติ. ๓๕๖

๑๖๕ โมค. ๒/๑๒๗ นิตติ. ๓๐๖-๗, ๓๕๘

ปุ. บทว่า อนปุสกสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อนปุสกสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ อิม เป็น อยู่ เป็นประโยชน์ เช่น
อิหํ = อิม+สฺ. อาเทศ อิม กับ สฺ เป็น อิหํ. อิหํ จิตฺตํ ติฏฺฐติ. จิตนี้ ย่อมดำรงอยู่.

ปุ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศเป็น อิม เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง อิมํ =
อิม+อํ. อิมํ ปุริสํ ปสฺสสิ. ท่านเห็น บุรุษนี้ไหม?

(๑๗๓) อมฺสฺส โม สํ.^{๑๖๖}

ในเพราะ สฺ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ. ม อักษรแห่ง อมุ ศัพท์อันมิใช่
นปุสกกลิ้งค์ย่อมถึงซึ่งความเป็น ส อักษร.

ในเพราะ สฺ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमितเหตุ ม อักษรแห่ง อมุ ศัพท์ อันมิใช่
นปุสกกลิ้งค์ ถึงความเป็น ส ได้บ้าง.

อุ. อสุ = อมุ+สฺ. อาเทศ ม เป็น ส ด้วยสูตรว่า อมฺสฺส โม สํ. ลบ สฺ วิภัตติ. อสุ
ราชา = อสุโก ราชา. พระราชา พระองค์นั้น. อสุ อิตฺถิ = อสุกา อิตฺถิ. หญิงคนนั้น.

ปุ. บทว่า อนปุสกสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อนปุสกสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ ม เป็น ส เป็นประโยชน์ เช่น อหํ
ปุปฺผํ วิโรจติ. ดอกไม้ ดอกนั้น ย่อมงดงาม.

ปุ. บทว่า อมฺสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อมฺสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ ม เป็น ส เป็นประโยชน์ เช่น อยู่ ปุริโส
บุรุษนี้.

ปุ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิมฺหิ มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ ม เป็น ส เป็นประโยชน์ ตัวอย่าง อมุ
ปุริสํ ปสฺสสิ. ท่านเห็น บุรุษนั้นไหม?

(๑๗๔) เอตเตสนฺโต.^{๑๖๗}

ในเพราะ สฺ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ. ต อักษร อันเป็นที่สุดแห่ง เอต และ
ต ท. ย่อมถึง ซึ่งความเป็น ส อักษร.

ในเพราะ สฺ วิภัตติ ต อักษร แห่งศัพท์สัพพนามเหล่านี้คือ เอต ต อันมิใช่
นปุสกกลิ้งค์ ย่อมถึง ซึ่งความเป็น ส อักษร.

๑๖๖ โมค. ๒/๑๒๙ นิตติ. ๓๕๙

๑๖๗ โมค. ๒/๑๒๘ นิตติ. ๓๖๐

อุ. เอโส = เอต+สิ. แปลง ต อักษร เป็น ส ด้วยสูตรว่า เอตเตสนโต, แปลง สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส. **เอโส บุริโส** บุรุษ นั้น, **เอสา อิตถิ** หญิงนั้น.

โส = ต+สิ. แปลง ต เป็น ส ด้วยสูตรนี้ แปลง สิ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส. **โส บุริโส** บุรุษ นั้น. **สา อิตถิ** หญิง นั้น.

ปู. บทว่า เอตเตส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอตเตส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ ต เป็น ส เป็นประโยชน์ เช่น **อิตโร บุริโส** บุรุษ นอกนี้, **อิตรา อิตถิ** หญิง นอกนี้.

ปู. บทว่า อนปัสกาน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อนปัสกาน มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศ ต เป็น ส เป็นประโยชน์ เช่น **เอต จิตตํ** จิตนั้น, **เอต รูปิ** รูปนั้น, **ตํ จิตตํ** จิตนั้น, **ตํ รูปิ** รูปนั้น.

(๑๗๕) **ตสส วา นตตํ สพพตถ.**^{๑๖๘}

ในเพราะลึงค์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นนิमित อ. ความที่แห่ง ต แห่งสัพพนามนั้น เป็น น ย่อมมีได้.

ในเพราะลึงค์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นนิमित แปลง ต อักษรสัพพนามนั้นเป็น น ย่อมมีได้บ้าง

อุ. นาย = ต+นา. แปลง ต เป็น น ด้วยสูตรว่า ตสส วา นตตํ สพพตถ, ลง อา ปัจจัยเป็นเครื่องหมายอิตถิลิงค์ ด้วยสูตรว่า อิตถิมโต อาปัจจโย. อาเทศ อา กับ นา เป็น อาย ด้วยสูตรว่า ฆโต นาทีน. **นาย อิตถิยา กมมํ กต.** การงาน อันหญิงนั้น ทำแล้ว.

น = ต+อ. แปลง ต เป็น น ด้วยสูตรนี้ น = ต. **ขโน นํ บุริสํ ปสสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ นั้น.

เน = ต+โย. อาเทศ ต เป็น น อาเทศ โย เป็น เอ, เน = เต. **เน บุริสา อ.** บุรุษ ทั้งหลาย เหล่านั้น, **เน บุริเส ปสสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ ท. เหล่านั้น. **เน บุริสา** เนาะ บุรุษ ท. เหล่านั้น.

นมหิ = ต+สมิ. อาเทศ ต เป็น น ด้วยสูตรว่า ตสส วา นตตํ สพพตถ, อาเทศ สมิ เป็น มหิ ด้วยสูตรว่า มหามหิมหิ สมาสมีสุ, นมหิ = ตมหิ. **นมหิ บุริเส สิลํ ปตฺถิจิต.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษนั้น.

นาหิ = ต + หิ. อาเทศ ต เป็น น ด้วยสูตรนี้ ลง อา ปัจจัยด้วยสูตรว่า อิตถิมโต อาปัจจโย, นาหิ = ตาหิ, **นาหิ อิตถิหิ กมมํ กต.** กรรมอันหญิงทั้งหลาย เหล่านั้น ทำแล้ว.

นาภิ = ตาภิ ทำตัวเช่นเดียวกัน แปลกแต่แปลง หิ เป็น ภิ. นาภิ อิตถิหิ กมมํ กตํ. กรรมอันหญิงทั้งหลาย เหล่านั้น ทำแล้ว.

(๑๗๖) สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ.^{๑๖๙}

อ. ความที่ ต อักษร แห่งสหพนามนั้นทั้งปวงนั้นเที่ยวเป็น อ อักษร ย่อมมีในเพราะวิภัติเหล่านี้ คือ ส สฺมา สมิํ สํ และ สา ในลิงค์ทั้งปวง.

ในเพราะวิภัติเหล่านี้ คือ ส สฺมา สมิํ สํ และ สา ในลิงค์ทั้งปวงเป็นนิมิตการแปลง ต อักษรสหพนามนั้นหมดทั้งตัว เป็น อ ได้บ้าง.

อุ. อสฺส = ต+ส. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ, อสฺส = ตสฺส. อสฺส ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของชนนั้น มีอยู่.

อสมฺมา = ต+สฺมา. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อสมฺมา = ตสฺมา. ชโน อสมฺมา ชนสฺมา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากชนนั้น.

อสมิํ = ต+สมิ. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อสมิํ = ตสมิ. อสมิํ ชนสมิํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีลตั้งอยู่แล้ว ในชนนั้น.

อสฺสํ = ต+สมิ. ลง อา ปัจจัย ด้วยสูตรว่า อิตถิยมโต อาปจฺจโย, อาเทศ สมิ เป็น ส ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิํสํสา สํสา. อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สสฺมาสมิํสํสาสวตฺตํ, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โฆ รัสสํ. อสฺสํ อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น.

อสฺสา = ต+ส. ลง อา ปัจจัยด้วยสูตรว่า อิตถิยมโต อาปจฺจโย, อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิํสํสา สํสา, อาเทศ ต เป็น อ ด้วยสูตรนี้, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โฆ รัสสํ. อสฺสา อิตถิยา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่.

บุ. บทว่า ตการสฺส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตการสฺส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทศศัพท์อื่นเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น อมุสฺสํ = อมุ + สมิ. อาเทศ สมิ เป็น ส. ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิํสํสา สํสา. สิลํ อมุสฺสํ อิตถิยํ ปติฏฺฐิตํ. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น. อมุสฺสา = อมุ+ส. อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิํสํสา. อมุสฺสา อิตถิยา ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของหญิงนั้น มีอยู่.

บุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อมิให้อาเทศเป็น อ ในวิภัติอื่น เช่น เนสุ = ต+สุ, อาเทศ ต เป็น น แปลง อ เป็น เอ, เนสุ ชเนสุ สิลํ ปติฏฺฐิตํ. ศีลตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลาย เหล่านั้น.

เตสฺ = ต+สฺ, แปลง อ เป็น เอ, **เตสฺ ชเนสฺ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศीलตั้งอยู่แล้ว ในชนทั้งหลาย เหล่านั้น.

(๑๗๗) **อิมสททสฺ จ.**^{๑๗๐}

ในเพราะวิภัตติ ท. คือ ส สมา สมี สํ และ สา ในลิงค์ ท. ทั้งปวงเป็นนิमित อ.ความที่แห่ง อิม ศัพท์ เป็น อ ย่อมมีด้วย.

ในเพราะ วิภัตติเหล่านี้ คือ ส สมา สมี สํ และ สา ในลิงค์ทั้งปวงเป็นนิमित แปลง อิม ศัพท์ หมดทั้งตัวนั้นเทียบเป็น อ ได้บ้าง.

อุ. อสฺส = อิม+ส. อาเทส อิม เป็น อ ด้วยสูตรว่า อิมสททสฺ จ, อสฺส = อิมสส. **อสฺส ปุริสสฺ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของบุรุษนี้ มีอยู่.

อสฺมา = อิม + สฺมา. อาเทส อิม เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อสฺมา = อิมสฺมา. **อสฺมา ปุริสสฺมา อปฺเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากบุรุษนี้.

อสฺมี = อิม+สฺมี. อาเทส อิม เป็น อ ด้วยสูตรนี้ อสฺมี = อิมสฺมี. **อสฺมี ปุริเส สิลํ ปติฏฺฐิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในบุรุษนี้. อสฺสํ = อิม+สฺมี. อาเทส อิม เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อาเทส สฺมี เป็น สํ, ลง อา ปัจจัยเป็นเครื่องหมายอิทธิลิงค์ ด้วยสูตรว่า อิตฺถิมโต อาปจฺจโย, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โห รัสสํ. อสฺสํ = อิมสฺสํ. **อสฺสํ อิตฺถิยํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น.

อสฺสา = อิม+ส. อาเทส ส เป็น สา อาเทส อิม เป็น อ ด้วยสูตรว่า อิมสททสฺ จ, ลง อา ปัจจัยเป็นเครื่องหมายอิทธิลิงค์ รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โห รัสสํ. อสฺสา = อิมสฺสา. **อสฺสา อิตฺถิยา ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของหญิงนี้ มีอยู่.

ปุ. บทว่า อิมสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อิมสส มีไว้เพื่อห้ามมิให้อาเทสศัพท์นามอื่นเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น เอตสฺส = เอต + ส. **เอตสฺส ปุริสสฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของบุรุษนั้น มีอยู่.

(๑๗๘) **สพฺพโต โก.**^{๑๗๑}

อ. ก อาคม ย่อมมีในเบื้องหลัง แต่ศัพท์นามทั้งปวง. มีการลง ก อาคม เบื้องหลังแต่ศัพท์ศัพท์นามทั้งปวงในเพราะ สิ วิภัตติ ได้บ้าง.

อุ. **สพฺพโก** = **สพฺพ+ก.** ลง ก อาคมด้วยสูตรว่า **สพฺพโต โก, สพฺพโก ชโน** ชนทั้งปวง. **ยโก** = **ย+ก.** ลง ก อาคม ด้วยสูตรนี้, **ยโก ชโน** ชนใด. **สโก** = **ต+ก.** อาเทส ต เป็น ส ลง

๑๗๐ โมค. ๒/๑๓๒ นิตติ. ๓๖๓

๑๗๑ นิตติ. ๓๖๔

ก อาคม ด้วยสูตรนี้, สโก ชโน ชน นั้น. อมุโก = อมุ+ก. ลง ก อาคม ด้วยสูตรนี้, อมุโก ชโน ชน โนน. อสุโก = อมุ+ก. อาเทศ ม อักษร เป็น ส อักษร ลง ก อาคม ด้วยสูตรนี้ อสุโก ชโน ชน โนน.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการลง ก อาคม เป็นประโยชน์ เช่น สฟุโพ = สฟพ+ส. สฟุโพ ชโน ชนทั้งปวง, โย ชโน ชน ไต, โส ชโน ชน นั้น, โก ใคร.

ปุ. บทว่า สฟพนามโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สฟพนามโต มีไว้เพื่อห้ามมิให้ลง ก อาคม เป็นประโยชน์ เช่น ปุริสา = ปุริส+โย. ปุริสา บุรุษทั้งหลาย.

ด้วยการระบุดัง สฟพโต (ทั้งปวง) ซ้ำอีก มีการลง ก อาคม ในเบื้องหลังศัพท์ แมื่อนั้น ดังตัวอย่าง หินโก = หิน+ก. ลง ก อาคม ด้วย สฟพโต ศัพท์ในสูตรนี้, หินโก ชโน ชนแล้ว. โปตโก = โปต+ก. ลง ก อาคม ด้วย สฟพโต ศัพท์ในสูตรนี้, โปตโก ลูกน้อย.

(๑๗๙) **ขปโต สมิสนัน สสา.**^{๑๗๒}

อ. การอาเทศเป็น ส และ สา ท. แห่งวิภัติ ท. คือ สมิ ส อันอยู่เบื้องหลัง แต่วรรณะ อันมีชื่อว่า ข และ ป เบื้องหลัง แต่สัพพนามทั้งปวง.

มีการอาเทศ วิภัติเหล่านี้ คือ สมิ ส อันอยู่เบื้องหลัง อา อันชื่อว่า ข และ อิ อุ วรรณะ อันชื่อว่า ป เบื้องหลัง แต่สัพพนามทั้งปวงเป็น ส สสา ตามลำดับ ได้บ้าง.

อุ. สฟพสส = สฟพ+สมี. อาเทศ สมี เป็น ส ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิสนัน สสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สสาสเวกวจเนส จ, สฟพสส = สฟพาย. สฟพสส อติถิย สิล ปติฏฐิต. ศีลตั้งอยู่แล้ว ในหญิงทั้งปวง.

สฟพสสา = สฟพ+ส. อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรนี้, ลง ส อาคมด้วยสูตรว่า สสาสเวกวจเนส จ, สฟพสสา = สฟพาย. สฟพสสา อติถิยา ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของหญิงทั้งปวง มีอยู่.

อิมิสส = อิมิ+สมี. อาเทศ สมี เป็น ส ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิสนัน สสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สสาสเวกวจเนส จ, อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า เอติมัสมี. อิมิสส = อิมิ+ส. อิมิสส อติถิย สิล ปติฏฐิต. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนี้.

อิมิสสา = อิมิ+ส. อาเทศ ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า ขปโต สมิสนัน สสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สสาสเวกวจเนส จ, อาเทศ อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า เอติมัสมี. อิมิสสา = อิมิ+ส. อิมิสสา อติถิยา ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของหญิงนี้ มีอยู่.

อมุสสํ = อมุ+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น สํ ด้วยสูตรว่า ขปโต สฺมีสํ สํสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สํสาสเวกวจเนสุ จ, อมุสสํ = อมุยํ. **อมุสสํ อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงโน้น.

อมุสสา = อมุ+ส. อาเทส ส เป็น สา ด้วยสูตรว่า ขปโต สฺมีสํ สํสา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สํสาสเวกวจเนสุ จ, อมุสสา = อมุยา. **อมุสสา อิตถิยา ธนํ อตถิ.** ทรัพย์ ของ หญิงโน้น มีอยู่.

ป. บทว่า สพพนามโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สพพนามโต มีไว้เพื่อห้ามการอาเทสเป็น สํ และ สา เป็นประโยชน์ เช่น อิตถิยํ = อิตถิ+สฺมี. **อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิง. อิตถิยา = อิตถิ+ส. **อิตถิยา สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ของหญิง ตั้งอยู่แล้ว.

ติสสํ = ตา+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น สํ, ลง ส อาคม, อาเทส อา เป็น อิ ด้วยสูตรว่า ตสสา วา.

ตสสํ = ตา+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น สํ, ลง ส อาคม, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรว่า โห รัสสํ.

เอติสฺสํ = เอตา+สฺมี. เอตสฺสํ = เอตา + สฺมี. เอตสสา = เอตา + ส.

ป. บทว่า สฺมีสํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สฺมีสํ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทสวิภัตติอื่นเป็น สํ และ สา เป็นประโยชน์ เช่น อมุโย = อมุ+โย. **อมุโย อิตถิโย** หญิงทั้งหลาย เหล่าโน้น.

(๑๘๐) เนตาหิ สฺมิมายยา.^{๑๗๓}

อ. การอาเทสเป็น อาย และ ยา แห่ง สฺมี วิภัตติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่วรรณะ อันมีชื่อว่า ข และ ป ย่อมไม่มี ในเบื้องหลังแต่สหพนาม ท. เหล่านั้น.

ไม่มีการอาเทส สฺมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่วรรณะอันมีชื่อว่า ข และ ป เบื้องหลังสหพนามเหล่านั้นเป็น อาย และ ยา เลย.

เช่น เอติสฺสํ = เอตา+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น สํ เพราะสูตรนี้ห้ามอาเทสเป็น อาย และ ยา, เอติสฺสํ = เอตายํ. **เอติสฺสํ อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น.

อิมิสฺสํ = อิมาย+สฺมี. อาเทส สฺมี เป็น สํ, ไม่อาเทสเป็น อาย และ ยา เพราะสูตรนี้ห้ามไว้, อิมิสฺสํ = อิมายํ. **อิมิสฺสํ อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐจิตํ.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนี้.

อมุสสํ = อมฺ+สฺมี. อาเทศ สฺมี เป็น สํ ไม่อาเทศเป็น อาย และ ยา เพราะสูตรนี้ห้ามไว้ อมุสสํ = อมฺย, **อมุสสํ อิตถิยํ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงนั้น.

ป. บทว่า สฺมี มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สฺมี มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสศเป็น อาย และ ยา เป็นประโยชน์ เช่น ตาย = ตา+ส. อาเทศ ส เป็น อาย. **ตาย อิตถิยา สุขํ อตถิ**. สุข ของหญิงนั้น มีอยู่.

ป. บทว่า เอตาคิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอตาคิ มีไว้เพื่อห้ามการปฏิเสศเป็น อาย และ ยา เป็นประโยชน์ เช่น กณฺณาย = กณฺณา+นา. อาเทศ นา เป็น อาย. **กณฺณาย กมฺมํ กตํ**. กรรม อันนางสาวน้อยทำแล้ว. วิจารณ์ = วิจารณ์+นา. **ชโน วิจารณ์ คายติ**. ชน ย่อมขับ ด้วยพิน. คงคาย = คงคา+นา. **คงคาย ตรุณํ กตํ**. คลื่น อันแม่น้ำคงคา ทำแล้ว. สทฺธาย = สทฺธา+นา. **ชโน สทฺธาย ปุณฺณํ กโรติ**. ชน ย่อมทำ ซึ่งบุญ ด้วยศรัทธา.

(๑๘๑) **มโนคณาทีโต สมนานมิมิอา.**^{๑๗๔}

อ.การอาเทศเป็น อิ อักษร และ อา อักษร แห่ง สฺมี วิภัตติ และ นาวิภัตติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์มี มโนคณะ เป็นต้น ย่อมมิได้.

มีการอาเทศวิภัตติเหล่านี้คือ สฺมี เป็น อิ และ นา เป็น อา อันอยู่เบื้องหลัง แต่ มโนคณะเป็นต้นนั้น ได้บ้าง ตามลำดับ.

อุ. มนสิ = มน+สิ. อาเทศ สฺมี เป็น อิ ด้วยสูตรว่า มโนคณาทีโต สมนานมิมิอา, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า ส เส วาโม, มนสิ = มนฺสฺมี. **มนสิ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในใจ. สิริสิ = สิริ+สฺมี. สิริสิ = สิริสฺมี. **เกสา สิริสิ ติฏฺฐนฺติ**. ผมทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ บนศีรษะ.

มนสา = มน+นา. อาเทศ นา เป็น อา ด้วยสูตรนี้ ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า ส เส วาโม. มนสา = มนฺน. **ชโน มนสา กมฺมํ กโรติ**. ชน ย่อมทำ ซึ่งการงาน ด้วยใจ.

ศัพท์มโนคณะต่อไปนี้มีวิธีทำตัวเหมือน มนสา. วจสา = วจ+นา. วจสา = วเจณ. **ชโน วจสา ภาสติ**. ชน ย่อมกล่าว ด้วยวาจา. ตปสา = ตป+นา. ตปสา = ตเปณ. **ราชา ตปสา โสภติ**. พระ ราชา ย่อมงดงาม ด้วยตบะ. สิริสา = สิริ+นา. สิริสา = สิริเณ. **สิริสา ภาริ วหติ**. ชน ย่อมนำไป ซึ่งภาระ ด้วยศีรษะ. วยสา = วย+นา. วยสา = วयेณ. **ทาร์โก วยสา วพฺพติ**. เด็ก ย่อมเจริญ โดยวัย. ยสสา = ยส+นา. ยสสา = ยเสน. **ยสสา โสภติ**. ชน ย่อมงาม ด้วยยศ. เตชสา = เตช+นา. เตชสา = เตเชณ. **ราชา เตชสา วิโรจติ**. พระราชา

ย่อมรุ่งเรือง ด้วยเดช. อูรสา = อูร+นา. อูรสา = อูเรน. **สปโป อูรสา คจจติ.** งู ย่อมเลื้อยไป ด้วยอก. ตมสา = ตม+นา. ตมสา = ตเมน. **ตมสา กมมฺ กโรติ.** ชน ย่อมทำกรรม เพราะความมืด.

ปุ. บทว่า สมินานํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สมินานํ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อิ และ อา เป็นประโยชน์ เช่น **มโน** = มน+สฺ ใจ, **สิโร** = สิริ+สฺ ศีรษะ, **ตโม** = ตม+สฺ ความมืด, **ตโป** = ตป+สฺ ตบะ, **เตโช** = เตช+สฺ เดช.

ด้วยการระบุดังอาทิ ศัพท์ มีการอาเทศ สมิ เป็น อิ และ นา เป็น อา อันอยู่เบื้องหลังศัพท์แม่เหล่านี้ เช่น **ฟิลสิ** = ฟิล+สฺมิ. อาเทศ สมิ เป็น อิ ด้วยอาทิสัพท์ในสูตรนี้ **สปโป ฟิลสิ คจจติ.** งู ย่อมเลื้อยไป ในปล่อง. **ฟิลสา** = ฟิล+นา. อาเทศ นา เป็น อา ด้วยอาทิสัพท์ในสูตรนี้, **ลง ส อาคม** ด้วยสูตรว่า **ส สเร วาโก.** **สปโป ฟิลสา คจจติ.** งู ย่อมเลื้อยไป โดยทางปล่อง.

ปทสิ = ปท+สฺมิ. **รโซ ปทสิ ติฏฺฐติ.** ชูลี ย่อมติดอยู่ที่เท้า. **ปทสา** = ปท+นา. **ชโน ปทสา มคฺคํ คจจติ.** ชน ย่อมเดินไป สู่หนทาง ด้วยเท้า.

(๑๘๒) **สสส โจ.**^{๑๗๕}

อนึ่ง อ. การอาเทศเป็น โอ แห่ง ส วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์มีมนคณะเป็นต้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ ส วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง ศัพท์มี มโนคณะเป็นต้น เป็น โอ ได้ด้วย.

อุ. **มนโส** = มน+ส. อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **สสส โจ**, **ลง ส อาคม** ด้วยสูตรว่า **ส สเร วาโก.** **มนโส ปุณฺณสฺมิ ติตฺติ อตฺถิ.** ความอิม ในบุญ แห่งใจ มีอยู่. **ตปโส** = ตป+ส. อาเทศ ส เป็น โอ ด้วยสูตรนี้, **ลง ส อาคม** ด้วยสูตรว่า **ส สเร วาโก.** **ตปโส โสภณํ อตฺถิ.** ความงาม แห่งตบะ มีอยู่.

(๑๘๓) **เอเตสโม โลเป.**^{๑๗๖}

ครั้นเมื่อการลบแห่งวิภัตติ อันอาจารย์ทำแล้ว อ.สระอันเป็นที่สุด แห่งศัพท์ ท. มีมนคณะเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมถึงความเป็น โอ.

เมื่ออาจารย์ ทำการลบวิภัตติแล้ว สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายมีมนคณะเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมถึงความเป็น โอ ได้.

๑๗๕ โมศ. ๒/๑๔๔ นิตติ. ๓๗๔

๑๗๖ โมศ. ๑/๔๑ นิตติ. ๑๓๘-๙

อุ. มโนมย = มนสา มย, มน+มย. อาเทศ อ ที่สุดแห่ง มน เป็น โอ ด้วยสูตรว่า
เอเตสโม โลเป. **มโนมย กมม** กรรม อันสำเร็จแล้ว ด้วยใจ.

อโยมย = อยสา มย, อย+มย, วัตถุ อันสำเร็จแล้ว ด้วยเหล็ก. เตโชสเมน = เตช
+ สม. เตเชน สม กมมฏฐาน เตโชสม. **เตโชสเมน กมมฏฐาน ภาเวติ.** ภิคุ เจริญกรรมฐาน
ด้วยญาณอันเสมอด้วยไฟ. ตโปคุณน = ตป+คุณ. **ตโปคุณน กมมฏฐาน ภาเวติ.**
ภิคุ เจริญกรรมฐาน ด้วยคุณ คือ ตบะ. สิริรุโห = สิริสิ รุโห, สิริ+รุห, อวัยวะที่งอกอยู่
บนศรีษะ.

ด้วย อาทิ ศัพท์ สรรพที่สุดแห่งศัพท์หน้าเหล่านี้ ย่อมถึงความเป็น โอ ได้ อุ.
อาโปสเมน = อาป+สม. **ภิคุ อาโปสเมน ฌาน นิพพตเตติ.** ภิคุ ย่อมให้ฌานเกิดขึ้น
ด้วยญาณอันเสมอด้วยน้ำ. วาโยสเมน = วาย+สม. **ภิคุ วาโยสเมน ฌาน นิพพตเตติ.**
ภิคุ ย่อมยังฌานให้เกิดขึ้น ด้วยญาณอันเสมอด้วยลม.

ปู. บทว่า โลเป มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โลเป มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น โอ เป็นประโยชน์ เช่น ปทสา =
ปท+นา. **ขโน ปทสา มคฺค จรติ.** ขน ย่อมเดินไป สู่หนทาง ด้วยเท้า. ตปสา = ตป+นา.
ราชา ตปสา โสภติ. พระราชา ย่อมงาม ด้วยตบะ. ยสสา = ยส+นา. **ขโน ยสสา โสภติ.**
ขนย่อมงาม ด้วยยศ. วจสา = วจ+นา. **ขโน วจสา กมม กโรติ.** ขน ย่อมทำ การงาน ทาง
วาจา. มนสา = มน+นา. **ขโน มนสา กมม กโรติ.** ขน ย่อมทำ การงาน ทางใจ. นักศึกษา
พึงประกอบศัพท์เหล่านี้ โดยนัยดังว่ามานี้

(๑๘๔) ส เสว วาโม.^{๑๗๗}

อ. การมาแห่ง ส ย่อมมี ในเพราะสระอันอาเทศมาจากวิภัติ อันอยู่เบื้องหลัง
จากศัพท์ ท. มีมโนคณะเป็นต้น เหล่านั้นนั้นเทียว โดยวิกัป.

มีการลง ส อาคม ในเพราะสระ อันแปลงมาจากวิภัติ อันอยู่เบื้องหลัง
แต่ศัพท์ทั้งหลายมีมโนคณะเป็นต้นเหล่านั้นนั้นเทียว ได้บ้าง.

อุ. มนสา = มน+นา. อาเทศ นา เป็น อา ด้วยสูตรว่า มโนคณาทีโต สมินานมิอา,
ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า ส เสว วาโม, **ขโน มนสา กมม กโรติ.** ขน ย่อมทำ ซึ่งการงาน
ทางใจ. ศัพท์ต่อไปนี้ นักศึกษาพึงทราบวิธีทำตัวเหมือน มนสา. วจสา = วจ+นา. **ขโน วจสา
กมม กโรติ.** ขน ย่อมทำ ซึ่งการงาน ทางวาจา.

มนสิ = มน+สมิ. อาเทศ สมิ เป็น อิ ลง ส อาคม, **สิลฺ มนสิ ปติฏฺฐิตํ**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในใจ. วจสิ = วจ+สมิ. อาเทศ สมิ เป็น อิ ลง ส อาคม, **สิลฺ วจสิ ปติฏฺฐิตํ**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ที่วาจา.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. ว่า บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการลง ส อาคม เป็นประโยชน์ เช่น มเนน = มน+นา. แปลง นา เป็น เอน ด้วยสูตรว่า อโตเนน. **ชโน มเนน กมฺมํ กโรติ**. ชน ย่อมทำ ซึ่งการงาน ด้วยใจ. เตเสน = เตช+นา. **ราชา เตเสน วิโรจติ**. พระราชา ย่อมรุ่งเรือง ด้วยเดช. ยเสน = ยส+นา. **ชโน ยเสน วาฑตติ**. ชน ย่อมเจริญ ด้วยยศ.

ด้วยการระบุถึงอาทิศัพท์ซ้ำอีก มีการลง ส อาคม ในเพราะสระอันเป็นปัจจัย แม้อื่น ดังตัวอย่าง มานสิกํ = มน+ณิก. ลง ณิก ปัจจัยในตัดทิต ลง ส อาคม ด้วยอาทิศัพท์ ในสูตรนี้. **มานสิกํ กมฺมํ** การงาน อันเป็นไปทางใจ. วาจสิกํ = วจ+ณิก. **वाजसिक्कं** การงาน อันเป็นไป ทางวาจา.

(๑๘๕) **สนตสทฺทสฺส โส เก โพ จนเต.**^{๑๗๘}

อ. การอาเทศเป็น ส แห่ง สนต ศัพท์ ย่อมมีในเพราะ ภา อักษร อันอยู่เบื้องหลัง ด้วย อ. การมา แห่ง พ อักษร ย่อมมี ในที่สุดด้วย.

มีการอาเทศ สนต ศัพท์ หมดทั้งตัวเป็น ส อักษร ในเพราะ ภา อักษร อยู่เบื้องหลัง และ ลง พ อาคม ในที่สุดศัพท์ด้วย.

อุ. สพฺภิรว = สนต+หิ. อาเทศ สนต เป็น ส ด้วยสูตรว่า สนตสทฺทสฺส โส เก โพ จนเต และ ลง พ อาคมในที่สุดแห่ง ส, แปลง หิ เป็น ภิ ด้วยสูตรว่า สมาหิสมินฺ มหภิมิหิ วา. **सपुष्पिरेव समासेत्**. บุคคล พึงสมาคม กับสัตบุรุษทั้งหลายนั้นเทียว. **सपुष्पि कुपुषेत् สนถ्व**. บุคคล พึงทำไมตรี กับสัตบุรุษทั้งหลาย. **सत् सत्थम्ममवुल्लาย**. รู้พระสัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย. **ओहो स्वरिं च उ पेति स्तद्यจ ॠमो न च उ पेति**. อนึ่ง สรียะ ย่อมเข้าถึงความชรา ส่วนธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่เข้าถึงซึ่งชรา. **सनतो हवे सपुष्पि पवेथนति**. สัตบุรุษทั้งหลายแล ย่อมประกาศ กับสัตบุรุษทั้งหลาย.

सपुण्ड्रो = สนตฺพุโตะ บุคคล เกิดเป็นผู้สงบ, **सपणावो** = สนตภาโว ความเป็น ผู้สงบ, อาเทศ สนต เป็น ส, ลง พ อาคมในที่สุด ส.

ปุ. บทว่า เก มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เก มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น ส เป็นประโยชน์ เช่น สนเตหิ **पुचिโต स्तथा**. พระศาสดา อันสัตบุรุษทั้งหลาย บูชาแล้ว.

การถือเอา จ ศัพท์ มีความสำเร็จแห่ง ส อักษรในที่บางแห่งนั้นแลเป็นอรรถ ตัวอย่าง **สกุการ** = สนฺต+การ. การกระทำของสัตว์บุรุษ. **สกุโกต** = สนฺต+กต. ธรรมอันสัตว์บุรุษทำแล้ว.

(๑๘๖) **สิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นุตสทฺโท อ.**^{๑๗๙}

ในเพราะ สิ วิภัตติตัวหลังเป็นนิमित อ. นุต ศัพท์ แห่งศัพท์ ท. มี คจฺจนฺต เป็นต้น ย่อมถึงซึ่งความเป็น อ.

ในเพราะ สิ วิภัตติ เอา นุต ศัพท์แห่งศัพท์มี คจฺจนฺต เป็นต้น เป็น อ ได้บ้าง.

อุ. คจฺฉํ = คจฺจนฺต + สิ. อาเทส นุต เป็น อ ด้วยสูตรว่า สิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นุตสทฺโท อ. ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คลิปี. **คจฺฉํ** = คจฺจนฺโต. **ชโน มคฺคํ คจฺฉํ**. ชน กำลังเดินไป สู่หนทาง.

มหํ = มหฺนต+สิ. อาเทส นุต เป็น อ ด้วยสูตรนี้ ลบ สิ ด้วยสูตรว่า เสสโต โลปํ คลิปี. **มหํ** = มหฺนโต. **ชโน พุทฺธํ มหํ**. ชน กำลังบูชาพระพุทธเจ้า. จรํ = จรฺนต + สิ. **จรํ** = จรฺนโต. **จรํ ชโน**. ชน กำลังเที่ยวไป. ติฏฺฐํ = ติฏฺฐจฺจนฺต+สิ. **ติฏฺฐํ** = ติฏฺฐจฺจนฺโต. **ชโน ติฏฺฐํ**. ชน กำลังยืน. **ชาทํ** = ชาทฺนต+สิ. **ชาทํ** = ชาทฺนโต. **ชโน ปูวํ ชาทํ**. ชน กำลังเคี้ยวกิน ซึ่งขนม.

ปู. บทว่า คจฺจนฺตาทีนํ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า คจฺจนฺตาทีนํ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทสเป็น อ เป็นประโยชน์ เช่น **ชโน โภชนํ อนฺโต**. ชน กินแล้ว ซึ่งโภชนะ. **ชโน อินฺทริยํ ทนฺโต**. ชน ฝึกแล้ว ซึ่งอินทริย์. **ชโน วิสํ วนฺโต**. ชน คายออกแล้ว ซึ่งยาพิษ. **ชโน จิตฺตํ สนฺโต**. ชน สงบระงับแล้ว ซึ่งจิต.

(๑๘๗) **เสสฺสสุ นตุว.**^{๑๘๐}

ในเพราะวิภัตติและปัจจัยที่เหลือ ท. เป็นนิमित อ. นุต ศัพท์ แห่งศัพท์ ท. มี คจฺจนฺต เป็นต้น อันนักศึกษาพึงเห็นว่า ราวกะว่า อ. นตุ ปัจจัย.

ในเพราะวิภัตติและปัจจัยที่เหลือทั้งหลายเป็นนิमित นักศึกษาพึงเห็น นุต ศัพท์ แห่งศัพท์ทั้งหลายมี คจฺจนฺต เป็นต้น ว่าเป็นเหมือน นตุ ปัจจัย.

อุ. คจฺฉโต = คจฺจนฺต+ส. อาเทส นุต กับ ส เป็น โต ด้วยสูตรว่า โตติตา สสฺมีนาสุ. **คามํ คจฺฉโต ชนฺตสฺส ธนํ อตฺถิ**. ทรัพย์ ของชนผู้ไปอยู่ สู่บ้าน มีอยู่.

มฺหโต = มหฺนต+ส. อาเทส นุต กับ ส เป็น โต. **มฺหโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปรีวฺโต สตฺถา**. พระศาสดา ผู้อันหมู่แห่งภิกษุใหญ่ แวดล้อมแล้ว.

๑๗๙ โมค. ๒/๑๔๘ นิตติ. ๓๘๒-๔

๑๘๐ โมค. ๒/๒๑๕-๘ นิตติ. ๓๐๕-๘

คจฉติ = คจฉนต+สมี. อาเทศ นต กับ สมี เป็น ตี ด้วยสูตรว่า โตติตา สสมินาสุ.
สีล คจฉติ ขนมฺหิ ปติฏฺฐิตํ. สีล ตั้งอยู่แล้ว ในชน ผู้กำลังเดินไป.

มหติ = มหนต+สมี. อาเทศ นต กับ สมี เป็น ตี. **สีล มหติ ขนสฺมี ปติฏฺฐิตํ.**
 สีล ตั้งอยู่ในชน ผู้บูชาอยู่.

คจฉตา = คจฉนต+นา. อาเทศ นต กับ นา เป็น ตา ด้วยสูตรว่า โตติตา สสมินาสุ.
คจฉตา กมฺม กตํ. การงาน อันชน ผู้ไปอยู่ ทำแล้ว.

มหตา = มหนต+นา. อาเทศ นต กับ นา เป็น ตา. **มหตา ภิกฺขุสงฺฆเณ สทุธี..**
 (ภควา) เสด็จไป กับด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่.

ป. บทว่า เสเสสุ มิไฉนเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เสเสสุ มิไฉนเพื่อห้ามการอาเทศเหมือน นต ปัจจย เป็นประโยชน์
 ดังตัวอย่าง คจฉ = คจฉนต+สี. **ขโน คจฉ.** ขน กำลังเดินไป. มห = มหนต+สี. **พฺพุธ มห**
ขโน. ขน กำลังบูชา พระพุทธรูปเจ้า. ขาท = ขาหนต+สี. **โกชน ขาท ขโน.** ขน กำลังเคี้ยวกิน
 ซึ่งโภชนะ.

(๑๘๘) **พฺรหมตตสขราชาทิโต อมานํ.**^{๑๘๑}

อ. การอาเทศเป็น อานํ แห่ง อํ วิภัติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์มี พฺรหม อตต
 สข และ ราช เป็นต้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ อํ วิภัติอันอยู่เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ พฺรหม อตต สข และ
 ราช เป็น อานํ ได้บ้าง.

อุ. พฺรหมานํ = พฺรหม+อ. อาเทศ อํ เป็น อานํ ด้วยสูตรว่า พฺรหมตตสขราชาทิโต
 อมานํ, ลบ อ สระข้างหน้า พฺรหมานํ = พฺรหม. **ขโน พฺรหมานํ ปสฺสติ.** ขน เห็นอยู่ ซึ่งพฺรหม.

สขานํ = สข+อ. อาเทศ อํ เป็น อานํ ด้วยสูตรนี้, สขานํ = สข. **ขโน สขานํ**
ปสฺสติ. ขน เห็นอยู่ ซึ่งเพื่อน.

ราชานํ = ราช+อ. อาเทศ อํ เป็น อานํ ด้วยสูตรนี้, ราชานํ = ราช. **ขโน ราชานํ**
ปสฺสติ. ขน เห็นอยู่ ซึ่งพระราช.

ป. บทว่า อํ มิไฉนเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อํ มิไฉนเพื่อห้ามการอาเทศเป็น อานํ ใน ส วิภัติเป็นประโยชน์ เช่น
 ราช = ราช+สี. ราชา พระราชา.

(๑๘๘) สยา จ.^{๑๘๒}

อนึ่ง อ. การอาเทศเป็น อา แห่ง ลี วิภัติ อนอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์มี
พฺรหฺม อตฺต สข และ ราช เป็นต้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ ลี วิภัติ อนอยู่เบื้องหลังศัพท์ ท. มีอาทิอย่างนี้ คือ พฺรหฺม
อตฺต สข และราช เป็น อา ได้.

อุ. พฺรหฺมา = พฺรหฺม+ลี. อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรว่า สยา จ, ลบ อ สระหน้า
ด้วยสูตรว่า สรา สเร โลป, พฺรหฺมา อันว่าพฺรหฺม. อตฺตา = อตฺต+ลี. อาเทศ ลี เป็น อา
ด้วยสูตรนี้, ลบ อ ข้างหน้า. อตฺตา ตน. สขา = สข+ลี. อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรนี้, ลบ
อ ข้างหน้า. สขา เพื่อน. ราชา = ราช+ลี. อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรนี้, ลบ อ สระข้างหน้า
เสีย. ราชา พระราชา. อาตุมา = อาตุม + ลี. อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรนี้ ลบ อ ข้างหน้า.
อาตุมา อันว่าตน.

(๑๘๙) โยนมาโน.^{๑๘๓}

อ.การอาเทศเป็น อาโน แห่ง โย วิภัติ ท. อนอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์มี พฺรหฺม
อตฺต สข และ ราช เป็นต้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย วิภัติ ที่อยู่เบื้องหลังศัพท์ ท. มีอาทิอย่างนี้ คือ พฺรหฺม อตฺต สข
และราช เป็น อาโน.

อุ. พฺรหฺมาโน = พฺรหฺม+โย. อาเทศ โย เป็น อาโน ด้วยสูตรว่า โยนมาโน, ลบ อ
สระข้างหน้าเสีย พฺรหฺมาโน พฺรหฺมทั้งหลาย. อตฺตานโน = อตฺต+โย. อตฺตานโน ตนทั้งหลาย.
สขานโน = สข+โย. สขานโน เพื่อนทั้งหลาย. ราชานโน = ราช+โย. ราชานโน พระราชาทั้งหลาย.
อาตุมานโน = อาตุม + โย. อาตุมานโน ตนทั้งหลาย.

(๑๙๐) สขโต^{๑๘๔} จาโยโน.^{๑๘๕}

ก็ อ.การอาเทศเป็น อาโย และ โน ท. แห่ง โย วิภัติ ท. อนอยู่เบื้องหลัง
แต่ สข ศัพท์ ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย วิภัติ อนอยู่เบื้องหลังศัพท์คือ สข นั้น เป็น อาโย และ
เป็น โน.

๑๘๒ โมค. ๒/๑๕๔ นิตติ. ๓๙๐-๑

๑๘๓ โมค. ๒/๑๕๖ นิตติ. ๓๙๒

๑๘๔ สีสขโต

๑๘๕ โมค. ๒/๑๕๗ นิตติ. ๓๙๔

อุ. สขาโย = สข+โย. อาเทศ โย เป็น อาโย ด้วยสูตรว่า สขโต จาโยโน, ลบ อ สระข้างหน้า สขาโย เคเห ติฏฐนติ. เพื่อนทั้งหลาย ยืนอยู่ ในเรือน. สขิโน = สข+โย. อาเทศ โย เป็น โน, อาเทศ อ ที่ สข เป็น อิ ด้วยสูตรว่า สขานตสสิ โนนานเสสุ. สขิโน เคเห ติฏฐนติ. เพื่อนทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่ในเรือน.

ปุ. บทว่า โยโน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร ?

วิ. บทว่า โยโน มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อาโย และ โน เป็นประโยชน์ เช่น สขา = สข+สิ. อาเทศ สิ เป็น อา ด้วยสูตรว่า สยา จ. สขา เพื่อน.

(๑๙๒) สมิ เม.^{๑๘๖}

อ. การอาเทศเป็น เอ แห่ง สมิ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ สข ศัพท์ ย่อมมี.

มีการอาเทศ สมิ วิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลัง สข ศัพท์นั้น เป็น เอ.

อุ. สখে = สข+สมิ. อาเทศ สมิ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สมิ เม, ลบ อ สระหน้า. สีสถ สখে ปติฏฐิต. ศีล ตั้งอยู่ในเพื่อน.

(๑๙๓) พรหมโต คสส จ.^{๑๘๗}

อนึ่ง อ.การอาเทศเป็น เอ แห่ง คสิ วิภัตติ ที่อยู่เบื้องหลัง แต่ พรหม ศัพท์ ย่อมมี.

อนึ่ง มีการอาเทศ คสิวิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง พรหม ศัพท์นั้นเป็น เอ.

อุ. พรหมเ = พรหม+คสิ. อาเทศ คสิ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า พรหมโต คสส จ, ลบ อ สระหน้า พรหมเ ข้าแต่พรหม.

(๑๙๔) สขานตสสิ โยนานเสสุ*.^{๑๘๘}

ในเพราะ โย นา น และ ส เป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อิ แห่งสระอันเป็นที่สุด แห่ง สข ศัพท์ ย่อมมี.

ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ โย นา น ส เป็นนิमित มีการอาเทศสระอันเป็นที่สุด แห่ง สข นั้น เป็น อิ ได้. (*บางฉบับเป็น โนนานเสสุ น่าจะเขียนไป จึงแก้ โน เป็น โย เพราะบาลีไวยากรณ์ไม่บอกมี โน วิภัตติ)

๑๘๖ โมค. ๒/๑๕๘

๑๘๗ โมค. ๒/๖๐ นิตี. ๒๘๗

๑๘๘ โมค. ๒/๑๕๙-๖๐ นิตี. ๔๐๗

อุ. สخين = สข+โย. อาเทศ โย เป็น โน ด้วยสูตรว่า สขโต จาโยโน, อาเทศ อ อันเป็นที่สุดแห่ง สข เป็น อิ ด้วยสูตรว่า สขานตสสิ โยนานันเสสุ. **สخين เคเห ตัญจนติ.** เพื่อนทั้งหลาย ยืนอยู่ในเรือน. สхина = สข+นา. **สхина กम्म กต.** การงาน อันสหาย ทำแล้ว. สخين = สข+น. อาเทศ อ อันเป็นที่สุดแห่ง สข เป็น อิ แล้ว ที่หะ เป็น อิ ด้วยสูตรว่า สุหิณฺสุ จ. **สхин รัม อดถิ.** ทรัพย์ ของเพื่อนทั้งหลาย มีอยู่. สขิสฺส = สข+ส. อาเทศ อ ที่สุดแห่ง สข เป็น อิ, ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส. **สขิสฺส รัม อดถิ.** ทรัพย์ ของเพื่อน มีอยู่.

ปุ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เอเตสุ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อิ เป็นประโยชน์ เช่น สขาเรหิ = สข+หิ. อาเทศ อ อันเป็นที่สุดแห่ง สข เป็น อาร ด้วยสูตรว่า อาโร หิมหิ วา, อาเทศ อ ที่ขาร เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวากาโร เอ, สขาเรหิ = สখেหิ. **สขาเรหิ กम्म กต.** การงาน อันสหายทั้งหลาย ทำแล้ว.

(๑๙๕) อาโร หิมหิ วา.^{๑๘๙}

ในเพราะ หิ วิภัตติ ตัวหลังเป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น อาร แห่งสระ อ อันเป็นที่สุด แห่ง สข ย่อมมีได้ โดยวิกัปป์.

ในเพราะ หิ วิภัตติ แปลงสระที่สูงสุดแห่ง สข นั้นเป็น อาร ได้บ้าง.

อุ. สขาเรหิ = สข+หิ. อาเทศ อ ที่สุดแห่ง สข เป็น อาร ด้วยสูตรว่า อาโร หิมหิ วา, อาเทศ อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวากาโร เอ, สขาเรหิ = สখেหิ. **สขาเรหิ กम्म กต.** การงาน อันสหายทั้งหลาย ทำแล้ว.

(๑๙๖) สุนมฺสุ วา.^{๑๙๐}

ในเพราะ สฺ และ นฺ และ อํ ท. เป็นนิमित อ.การอาเทศเป็น อาร แห่งสระ อ อันเป็นที่สุด แห่ง สข ศัพท์ ย่อมมี โดยวิกัปป์.

ในเพราะ วิภัตติเหล่านี้ คือ สฺ นฺ และ อํ ตัวหลังเป็นนิमितเหตุ แปลงสระอันเป็นที่สุดแห่ง สข นั้น เป็น อาร ได้บ้าง.

อุ. สขาเรสุ = สข+สุ. อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่ง สข เป็น อาร ด้วยสูตรว่า สุนมฺสุ วา, เอา อ เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวากาโร เอ, สขาเรสุ = สขesu. **สีลํ สขาเรสุ ปตัญจิจิ.**

๑๘๙ โมค ๒/๑๖๑ นิตติ. ๔๐๘

๑๙๐ โมค. ๒/๑๖๑ นิตติ. ๔๐๙

ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในสหายทั้งหลาย. สขารานํ = สข+นํ. อาเทศสระที่สูงสุดแห่ง สข เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า สุนฺหิสฺส จ, สขารานํ = สขินํ. **สขารานํ ฐนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของเพื่อนทั้งหลาย มีอยู่. สขารํ = สข+อํ. แปลง อ อันเป็นที่สุดแห่ง สข เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อํ เป็น นิคคหิต, สขารํ = สขํ, **ขโน สขารํ ปสฺสตี.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งสหาย.

(๑๙๗) **พฺรหมโต ตฺถ สฺมี นิ.**^{๑๙๑}

อ.การอาเทศเป็น นิ แห่ง สมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ พฺรหม ศัพท์ ย่อมมี. มีการอาเทศ สมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ พฺรหม ศัพท์นั้นเป็น นิ.

อุ. พฺรหมนิ = พฺรหม+สมี. อาเทศ สมี เป็น นิ ด้วยสูตรว่า พฺรหมโต ตฺถ สฺมี นิ. **สฺลี พฺรหมนิ ปตฺถุจฺจิตํ.** ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในพฺรหม.

ด้วยการถือเอา ตฺถ ศัพท์ มีการแปลง สมี วิภัตติอันอยู่เบื้องหลังที่มีใช้ พฺรหม เป็น นิ. ดังตัวอย่าง กมฺมนิ = กมฺม+สมี. แปลง สมี เป็น นิ ด้วย ตฺถ ศัพท์ ในสูตรนี้. **ขโน กมฺมนิ ตฺถุจฺจิต.** ขน ย่อมตั้งอยู่ในการทำงาน.

จมฺมนิ = จมฺม+สมี. **โลมา จมฺมนิ ตฺถุจฺจิต.** ขนทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในหนัง. มุทุณิ = มุทุ+สมี. **เกสา มุทุณิ ตฺถุจฺจิต.** ผมทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ บนศีรษะ.

(๑๙๘) **อฺตุตฺตํ สนาสุ.**^{๑๙๒}

เพราะ ส และ นา วิภัตติ ท. เป็นนิमित อ. สระอันเป็นที่สุด แห่ง พฺรหม ศัพท์ ย่อมถึง ซึ่งความเป็น อ.

ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ ส และ นา สระที่สูงสุด แห่ง พฺรหม ศัพท์นั้น ย่อมถึงความเป็น อ ได้.

อุ. พฺรหมฺโน = พฺรหม+ส. อาเทศ อ ที่ พฺรหม เป็น อ ด้วยสูตรว่า อฺตุตฺตํ สนาสุ, ตั้ง อ ชือ ล ด้วยสูตรว่า อิวณฺณวณฺณา ฌลา, อาเทศ ส วิภัตติเป็น โน ด้วยสูตรว่า ฌลโต สสฺส โน วา. **พฺรหมฺโน วิภโว อตฺถิ.** สมบัติ ของพฺรหม มีอยู่. พฺรหมฺนา = พฺรหม+นา. **พฺรหมฺนา กมฺมํ กตํ.** การงาน อันพฺรหม ทำแล้ว.

ป. บทว่า สนาสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สนาสุ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อ เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง พฺรหมมา = พฺรหม + ลี. อาเทศ ลี เป็น อา ด้วยสูตรว่า สยา จ. **พฺรหมมา วิมาเน ตฺถุจฺจิต.** พฺรหม ดำรงอยู่ในวิมาน.

๑๙๑ โม. ๒/๗๙ นิตติ. ๔๐๕

๑๙๒ โม. ๒/๑๙๐-๑ นิตติ. ๔๑๐

อาจารย์ ย่อมแสดงความจริงไม่มีการเอาเป็น อุ ในอุทาหรณ์บางแห่ง ด้วยการแสดง
ภาพว่า อุตตัม ดังเช่นตัวอย่าง พรหมสส = พรหม+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส.
พรหมสส วิภโว อตถิ. ทรัพย์สมบัติ ของพรหม มีอยู่.

(๑๙๙) สตถูปิตาทินมา สิสฺมี ลีโลโป จ. ^{๑๙๙}

ในเพราะ ลี วิภตติตัวหลังเป็นนิमित อ.สระอันเป็นที่สุด แห่งศัพท์ ท. มี สตถุ
ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงซึ่งความเป็น อา และลบ ลี วิภตติ.

ในเพราะ ลี วิภตติ สระที่สุดศัพท์มี สตถุ ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงความเป็น อา และ
ลบ ลี เสีย.

อุ. สตถา = สตถุ+ลี. อาเทศ อุ ที่สุดแห่ง สตถุ เป็น อา และ ลบ ลี
ด้วยสูตรนี้ สตถา วิหาเร วิหริติ. พระศาสดา ประทับอยู่ในวิหาร. ศัพท์ต่อไปนี้มีวิธีทำตัว
เหมือน สตถา. ปิตา = ปิตุ+ลี บิดา. มาตา = มาตุ+ลี มารดา. ภาตา = ภาตุ+ลี พี่น้องชาย.
กตฺตา = กตฺ+ลี ผู้กระทำ.

บุ. บทว่า สิสฺมี มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สิสฺมี มีไว้เพื่อห้ามการแปลง อุ เป็น อา เป็นประโยชน์ เช่น สตถุสส =
สตถุ+ส. ลง ส อาคม ด้วยสูตรว่า สาคโม เส, สตถุสส ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของครู มีอยู่.
ปิตุสส = ปิตุ+ส. ลง ส อาคม, ปิตุสส ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของบิดา มีอยู่. มาตุยา = มาตุ+ส.
แปลง ส เป็น ยา. มาตุยา ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของมารดา มีอยู่. ภาตุสส = ภาตุ+ส. ลง ส
อาคม, ภาตุสส ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของพี่น้องชาย มีอยู่. กตฺตุสส = กตฺ+ส. ลง ส อาคม,
กตฺตุสส ธนํ อตถิ. ทรัพย์ ของผู้ทำ มีอยู่.

(๒๐๐) อญเญสฺวารตฺตํ. ^{๑๙๙}

ในเพราะวิภตติ ท. เหล่าอื่น จาก ลี วิภตติเป็นนิमित อ.สระอันเป็นที่สุด แห่ง
ศัพท์ ท. มี สตถุ และ ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงความเป็น อาร.

ในเพราะวิภตติเหล่าอื่น จาก ลี วิภตติเป็นนิमित สระที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายมี
สตถุ ปิตุ เป็นอาทิ ย่อมถึงความเป็น อาร.

อุ. สตถารํ = สตถุ+อ. อาเทศ อุ ที่สุดแห่ง สตถุ เป็น อาร, อาเทศ อํ เป็นนิคหิต
ลบ อ ข้างหน้า. ชโน สตถารํ ปสฺสตี. ชน ย่อมเห็น ซึ่งครู. ปิตฺรํ = ปิตุ+อ. อาเทศ อุ ที่สุด

๑๙๙ โมค. ๒/๕๗ นิตติ. ๔๑๑

๑๙๙ โมค. ๒/๑๖๒, ๑๖๐ นิตติ. ๔๑๒

แห่ง ปิตุ เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อาร เป็น อร ด้วยสูตรว่า ปิตาทินมสิมฺหิ, อาเทศ อ เป็น นิคคหิต ลบ อ ข้างหน้า. **ขโน ปิตร์ ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งบิดา. **มาตร = มาตุ+อ.** มีวิธีทำตัวเหมือนปิตุ. **ปุตุโต มาตร ปสฺสติ.** บุตร ย่อมเห็น ซึ่งมารดา. **ภาตร = ภาตุ+อ.** **ขโน ภาตร ปสฺสติ.** ขน ย่อมเห็น ซึ่งพี่น้องชาย.

สตถาเรหิ = สตถุ+หิ. อาเทศ อุ อันเป็นที่สุด แห่ง สตถุ เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ อันเป็นที่สุด แห่ง อาร เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวาภาโร เอ. **สตถาเรหิ กมฺม กต.** การงาน อันครุทั้งหลาย ทำแล้ว. **ปิตเรหิ = ปิตุ+หิ.** อาเทศ อุ อันเป็นที่สุดแห่ง ปิตุ เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อาร เป็น อร ด้วยสูตรว่า ปิตาทินมาสิมฺหิ, อาเทศ อ ที่ อร เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวาภาโร เอ. **ปิตเรหิ กมฺม กต.** การงาน อันบิดาทั้งหลาย ทำแล้ว. **มาตร = มาตุ+หิ. มาตรเรหิ กมฺม กต.** การงาน อันมารดา ทำแล้ว. **ภาตเรหิ = ภาตุ+หิ. ภาตเรหิ กมฺม กต.** การงาน อันพี่น้องชายทั้งหลาย ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า อณฺเณสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อณฺเณสุ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อาร เป็นประโยชน์ เช่น สตถา = สตถุ+สฺ. **สตถา อ.** พระศาสดา, ครุ. **ปิตา = ปิตุ+สฺ. ปิตา อ.** บิดา. **มาตา = มาตุ+สฺ. มาตา อ.** มารดา. **ภาตา = ภาตุ+สฺ. ภาตา อ.** พี่น้องชาย.

ด้วยการถือเอาซึ่ง อารตต ศัพท์ ท่านอาจารย์แสดงถึงความไม่นิยมการอาเทศเป็น อาร ในที่บางแห่ง ดังตัวอย่าง สตถุสฺส = สตถุ+ส. **สตถุสฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของครุ มีอยู่. **ปิตุสฺส = ปิตุ+ส. ปิตุสฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของบิดา มีอยู่. **มาตุสฺส = มาตุ+ส. ลง ส อาคม, มาตุสฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของมารดา มีอยู่. **ภาตุสฺส = ภาตุ+ส. ลง ส อาคม, ภาตุสฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของพี่น้องชาย มีอยู่. **กตฺตฺส = กตฺ+ส. ลง ส อาคม, กตฺตฺส ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของผู้ทำ มีอยู่.

(๒๐๑) **วา นมฺหิ.**^{๑๙๕}

ในเพราะ น วิภตติ อ. สรรอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มี สตถุ และ ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงความเป็น อาร บ้าง.

สรรอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์มี สตถุ ปิตุ เป็นอาทิ ย่อมถึงความเป็น อาร ในเพราะ น วิภตติ ได้บ้าง.

อุ. สตถารานํ = สตถุ+นํ, อาเทศ อุ เป็น อาร ด้วยสูตรนี้, ทีฆะ อ เป็น อา ด้วยสูตร สุนฺหิสฺ จ, **ขโน สตถารานํ ทานํ เทติ.** ขน ย่อมให้ทาน แก่ครุ ท. **ปิตรานํ = ปิตุ+นํ.**

อาเทศ อุ เป็น อาร, อาเทศ อาร เป็น อร ด้วยสูตร อาโร รสมิกาเร ทีฆะ อ เป็น อา ด้วย
สูตร สุนฺหิสฺส จ. **ปุตฺโต ปิตฺรานํ ทานํ เทติ.** บุตร ย่อมให้ทาน แก่บิดาทั้งหลาย.

มาตฺรานํ = มาตุ+นํ. ชโน มาตฺรานํ ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่มารดาทั้งหลาย.
ภาตฺรานํ = ภาตุ+นํ. ชโน ภาตฺรานํ ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่พี่น้องชายทั้งหลาย.

กตฺตฺรานํ = กตฺตุ+นํ. ...**กตฺตฺรานํ ทานํ เทติ.** ชน ย่อมให้ทาน แก่ผู้ทำทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทศเป็น อุ เป็น อาร เช่น สตฺถานํ = สตฺถ+นํ,
อาเทศ อุ เป็น อ ด้วยสูตร สตฺถ นาทตฺถจ. ชโน สตฺถานํ ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ครู
ทั้งหลาย. ปิตฺนํ = ปิตุ+นํ. ทีฆะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตร สุนฺหิสฺส จ. **ปุตฺโต ปิตฺนํ ทานํ เทติ.**
ชน ย่อมให้ทาน แก่บิดาทั้งหลาย.

มาตฺนํ = มาตุ+นํ แก่มารดาทั้งหลาย. **ภาตฺนํ** = ภาตุ+นํ แก่พี่น้องชายทั้งหลาย.
กตฺตฺนํ = กตฺตุ+นํ แก่ผู้ทำทั้งหลาย.

(๒๐๒) สตฺถนาคตฺถจ.^{๑๙๖}

ก็ อ. ความเป็น อ แห่งสระอันเป็นที่สุดแห่ง สตฺถ ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ
นํ วิภัติ.

ในเพราะ นํ วิภัติตัวหลังเป็นนิमित แผลงสระที่สุดแห่งสตฺถศัพท์นั้นเป็น อ บ้าง.

อุ. สตฺถานํ = สตฺถ+นํ, แผลง อุ เป็น อ ด้วยสูตรนี้, ทีฆะ อ ที่ สตฺถ เป็น อา ด้วย
สูตร สุนฺหิสฺส จ. **สตฺถานํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของครูทั้งหลาย มีอยู่.

ปิตานํ = ปิตุ+นํ. **ปิตานํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของบิดาทั้งหลาย มีอยู่. มาตานํ =
มาตุ+นํ. **มาตานํ ธนํ อตฺถิ.** ทรัพย์ ของมารดาทั้งหลาย มีอยู่. ภาตานํ = ภาตุ+นํ. **ชโน**
ภาตานํ ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่พี่น้องชายทั้งหลาย. ธีตานํ = ธีตุ+นํ. **ชโน ธีตานํ**
ทานํ เทติ. ชน ย่อมให้ทาน แก่ธิดาทั้งหลาย. กตฺตานํ = กตฺตุ+นํ. **ชโน กตฺตานํ ทานํ เทติ.**
ชน ย่อมให้ทาน แก่ผู้ทำทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทศ อุ เป็น อ เช่น สตฺถนํ = สตฺถ+นํ. ทีฆะ อุ เป็น
อุ ด้วยสูตร สุนฺหิ สฺ. **ลิสฺสา สตฺถนํ ทานํ เทนฺติ.** ศิษย์ทั้งหลาย ย่อมให้ทาน แก่ครูทั้งหลาย.
ปิตฺนํ แก่บิดาทั้งหลาย. **มาตฺนํ** แก่มารดาทั้งหลาย. **ภาตฺนํ** แก่พี่น้องชายทั้งหลาย. **ธีตฺนํ** แก่
ธิดาทั้งหลาย. **กตฺตฺนํ** แก่ผู้ทำทั้งหลาย.

(๒๐๓) อุ สลฺมึ สโลโป จ.^{๑๔๗}

ก็ อ. ความเป็น อุ แห่งศัพท์ทั้งหลาย มี สตุฏฺ และ ปิตุ เป็นต้น ย่อมมี ในเพราะ ส วิภัติด้วย อ. การลบแห่ง ส วิภัติ ย่อมมีด้วย.

ในเพราะ ส วิภัติเป็นนิमित แปลงสระที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ สตุฏฺ ปิตุ เป็น อุ (คง อุ ไว้) และลบ ส วิภัติ.

อุ. สตุฏฺ = สตุฏฺ+ส. คง อุ ไว้ และ ลบ ส ด้วยสูตรนี้ สตุฏฺ = สตุฏฺส, สตุฏฺโน. สตุฏฺ ทิยเต. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่ครู. สตุฏฺ ปริคฺคโห วา อตฺถิ. อีกอย่างหนึ่ง ความครอบครอง แห่งครู ย่อมมี.

ปิตุ = ปิตุ+ส. มีวิธีทำตัวเหมือน สตุฏฺ. ปิตุ = ปิตุส, ปิตุโน ทานํ ทิยเต. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่บิดา. ปิตุ ปริคฺคโห วา อตฺถิ. อีกอย่างหนึ่ง ความครอบครอง แห่งบิดา มีอยู่.

ภาตฺ = ภาตฺ+ส. ภาตฺ = ภาตฺส, ภาตฺโน ทานํ เทติ. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่พี่น้องชาย. ภาตฺ ปริคฺคโห วา อตฺถิ. อีกอย่างหนึ่ง ความครอบครอง แห่งพี่น้องชาย มีอยู่.

ธิตฺ = ธิตฺ+ส. ธิตฺ = ธิตฺส, ธิตฺโน ทานํ ทิยเต. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่ธิดา. ธิตฺ ปริคฺคโห วา อตฺถิ. อีกอย่างหนึ่ง ความครอบครอง แห่งธิดา มีอยู่.

กตฺ = กตฺ+ส. กตฺ = กตฺส, กตฺโน ทานํ ทิยเต. ทาน อันชน ย่อมให้ แก่ผู้ทำ. กตฺ ปริคฺคโห วา อตฺถิ. อีกอย่างหนึ่ง ความครอบครอง แห่งผู้ทำ มีอยู่.

(๒๐๔) สกมฺนธฺาตาทีนญจ.^{๑๔๘}

อ. สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มีสกมฺนธฺาตฺ เป็นต้น ย่อมถึงความ เป็น อุ ใน เพราะ ส วิภัติ ด้วย อ. การลบแห่ง ส วิภัติ ด้วย ย่อมมี.

สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ สกมฺนธฺาตฺ ย่อมถึงความ เป็น อุ ในเพราะ ส วิภัติ และ ลบ ส วิภัติ.

อุ. สกมฺนธฺาตฺ = สกมฺนธฺาตฺ+ส. แปลง อุ เป็น อุ (คง อุ ไว้) และลบ ส ด้วยสูตรนี้ สกมฺนธฺาตฺ อิว อสฺส ราชโน วิภโว. สมบัติ แห่งพระราชานั้น เป็นราวกะว่าสมบัติของพระเจ้า สกมฺนธฺาตฺ.

นักศึกษพึงทราบนัยเช่นเดียวกันอย่างนี้ว่า กตฺ อิว ตสฺส ปุคฺคสฺส ธนํ. ทรัพย์ ของบุคคลนั้น เป็นราวกะว่าทรัพย์ ของผู้ทำ.

๑๔๗ โมค. ๒/๑๖๕ นิตติ. ๔๑๘

๑๔๘ โมค. ๒/๑๖๕ นิตติ. ๔๑๘

คนตุ อิว ตสส ปุคฺคสฺส ธนํ. ทรัพย์ ของบุคคลนั้น เป็นราวกะว่าทรัพย์
ของผู้ไป.

ทาตุ อิว ตสส ปุคฺคสฺส ธนํ. ทรัพย์ ของบุคคลนั้น เป็นราวกะว่าทรัพย์ ของผู้ให้.
อิจฺเจวมาถิ นักศึกษาพึงทราบอุทาหรณ์ มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานี้.

(๒๐๕) ตโต โยนโม ตฺ.^{๑๙๙}

อ. การอาเทศเป็น โอ แห่ง โย วิภัตติ ท. อันอยู่เบื้องหลังแต่การอาเทศเป็น
อาร์ นั้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย วิภัตติทั้งหมด ซึ่งอยู่เบื้องหลังแต่การอาเทศเป็น อาร์ นั้น เป็น โอ.

อุ. สตุลาโร = สตุ+โย, อาเทศ อุ เป็น อาร์ ด้วยสูตร อญเญสฺวารตฺตํ, อาเทศ โย
วิภัตติเป็น โอ ด้วยสูตรนี้ ครุทั้งหลาย. ปิตโร = ปิตุ+โย, อาเทศ อุ เป็น อาร์ ด้วยสูตร
อญเญสฺวารตฺตํ, รัสสะ อาร์ เป็น อร ด้วยสูตร ปิตาทินมสฺมิหิ, อาเทศ โย เป็น โอ
ด้วยสูตรนี้, ปิตโร ปิตาทั้งหลาย. มาตโร = มาตุ+โย มารดาทั้งหลาย.

จิตโร = จิตุ+โย จิตาทั้งหลาย. ภาตโร = ภาตุ+โย พี่น้องชายทั้งหลาย. กตฺตาโร =
กตตุ+โย ไม่ทำรัสสะเป็น อร ด้วยสูตร ปิตาทินมสฺมิหิ, กตฺตาโร ผู้ทำทั้งหลาย.

ด้วยการถือเอา ตฺ ศัพท์ มีการอาเทศ โย วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังศัพท์แม่อื่นเป็น
โอ อักษรได้ เช่น จตุโร = จตุ+โย, อาเทศ อุ เป็น อูร ด้วย จ ศัพท์ในสูตร โอ สเร จ. อาเทศ
โย เป็น โอ ด้วย ตฺ ศัพท์ในสูตรนี้. จตุโร ชนา. ชนทั้งหลาย สี่.

คาโว = โค+โย, อาเทศ โอ แห่ง โค ศัพท์ เป็น อาว ด้วยสูตร โยสุ จ, อาเทศ โย
เป็น โอ ด้วยสูตรนี้. คาโว วัวทั้งหลาย.

อุโก = ทฺวิ+โย, อาเทศ ทฺวิ เป็น อุก ด้วย จ ศัพท์ในสูตร โอ สเร จ. อาเทศ โย
เป็น โอ ด้วยสูตรนี้. อุโก บุรุษ. บุรุษทั้งหลาย สอง.

(๒๐๖) ตโต สฺมิมิ.^{๒๐๐}

อ. การอาเทศเป็น อิ อักษร แห่ง สมิ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่การอาเทศเป็น
อาร์ นั้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ สมิ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังการอาเทศแต่สระที่สุดแห่งศัพท์มี สตุ
ปิตุ เป็นต้นเป็นอาร์นั้น เป็น อิ.

๑๙๙ โมค. ๒/๑๓๑ นิตติ. ๔๒๑

๒๐๐ โมค. ๒/๑๓๔ นิตติ. ๔๒๒

อุ. สตถริ = สตถุ+สมี, อาเทส อุ สระอันเป็นที่สุดเป็น อาร ด้วยสูตร อญเณสวารตตํ, อาเทส สมี เป็น อิ ด้วยสูตรนี้, รัสสะ อาร เป็น อร ด้วยสูตร อาโร รสสมิกาเร. **สีล สตถริ ปติฏฺฐิตํ**. สีล ตั้งอยู่แล้ว ในครุ.

ศัพท์เหล่านี้มีวิธีทำตัวเหมือน สตถริ. **ปิตริ** = ปิตุ+สมี ในบิดา, **มาตริ** = มาตุ+สมี ในมารดา, **อิตริ** = อิตุ+สมี ในธิดา, **ภาตริ** = ภาตุ+สมี ในพี่น้องชาย, **กตฺตริ** = กตตุ+สมี ในผู้ทำ, **วตฺตริ** = วตตุ+สมี ในผู้กล่าว.

ด้วยการถือเอา ตโต ศัพท์ซ้ำอีก มีการอาเทส สมี วิภตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์แม่อันเป็น อิ อักษรได้ เช่น ภูวิ = ภู+สมี. อาเทส อุ แห่ง ภู เป็น อุว ด้วย จ ศัพท์ ในสูตร โอ สเร จ, อาเทส สมี เป็น อิ ด้วย ตโต ศัพท์ ในสูตรนี้. **สตฺตา ภูวิ ติฏฺฐนติ**. สัตว์ทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่ บนแผ่นดิน.

(๒๐๗) **นา อา.**^{๒๐๑}

อ. การอาเทส เป็น อา แห่ง นา วิภตติ. มีการอาเทส นา วิภตติ อันอยู่เบื้องหลัง การอาเทสเป็นอาร แต่สระที่สุดศัพท์นั้น เป็น อา อักษร.

อุ. สตถารา = สตถุ+นา, อาเทส อุ แห่ง สตถุ เป็น อาร ด้วยสูตร อญเณสวารตตํ, อาเทส นา เป็น อา ด้วยสูตรนี้. **สตถารา กมฺมํ กตํ**. กรรม อันครุ ทำแล้ว.

ปิตรา = ปิตุ+นา, อาเทส อุ แห่ง ปิตุ เป็น เป็น อาร ด้วยสูตร อญเณสวารตตํ, อาเทส นา เป็น อา ด้วยสูตรนี้, รัสสะ อาร เป็น อร ด้วยสูตร อาโร รสสมิกาเร. **ปิตรา กมฺมํ กตํ**. กรรม อันบิดา ทำแล้ว.

ศัพท์เหล่านี้มีวิธีทำตัวเหมือน ปิตรา. **มาตฺรา** = มาตุ+นา อันมารดา. **ภาตฺรา** = ภาตุ+นา อันพี่น้องชาย, **อิตฺรา** = อิตุ+นา อันธิดา, **กตฺตรา** = กตตุ+นา อันผู้ทำ, **วตฺตรา** = วตตุ+นา อันผู้กล่าว.

(๒๐๘) **อาโร รสสมิกาเร.**^{๒๐๒}

อ. การอาเทสเป็นอาร ย่อมถึงความเป็น อร ในเพราะ อิ อักษรเป็นนิमित.

อาราเทส ย่อมถึงความเป็นรัสสะ ในเพราะ อิ อักษร อันอาเทสมาจาก สมี อยู่เบื้องหลัง.

อุ. สตถริ = สตถุ+สมี, แผลงสระที่สุดแห่ง สตถุ เป็น อาร ด้วยสูตร อญเณสวารตตํ, อาเทส สมี เป็น อิ ด้วยสูตร ตโต สมีมิ, รัสสะ อาร เป็น อร ด้วยสูตรนี้. **สีล สตถริ ปติฏฺฐิตํ**. สีล ตั้งอยู่แล้ว ในครุ.

๒๐๑ โมค. ๒/๑๗๓ นิตติ. ๔๒๑

๒๐๒ โมค. ๒/๑๗๖ นิตติ. ๔๒๔

ศัพท์เหล่านี้มีวิธีทำตัวเหมือน สดถริ. **ปิตริ** = ปิตุ+สมี ในบิดา, **มาตริ** = มาตุ+สมี ในมารดา, **ภาตริ** = ภาตุ+สมี ในพี่น้องชาย, **อิตริ** = อิตุ+สมี ในธิดา.

(๒๐๙) **ปิตาทินมสิมิ**.^{๒๐๙}

อ. การอาเทศเป็น อาร แห่งสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มี ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงซึ่งความเป็น รัสสะ ในเพราะวิภัตติอันมิใช่ ลี.

อาเทศสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลาย มี ปิตุ เป็นต้น ย่อมถึงความเป็น รัสสะ ในเพราะอสิวิภัตติ.

อุ. ปิตรา = ปิตุ+นา, อาเทศ อุ แห่ง ปิตุ เป็น อาร ด้วยสูตร อญเญสวารตต์, รัสสะ อาร เป็น อร ด้วยสูตรนี้, อาเทศ นา เป็น อา ด้วยสูตร นา อา. **ปิตรา** **กมมํ** **กตํ**. กรรม อันบิดา ทำแล้ว.

ศัพท์เหล่านี้มีวิธีทำตัวเหมือน ปิตรา. **ภาตรา** = ภาตุ+นา อันพี่น้องชาย. **อิตรา** = อิตุ+นา อันธิดา.

ปิตโร = ปิตุ+โย, อาเทศสระที่สุดแห่ง ปิตุ เป็น อาร ด้วยสูตรว่า อญเญสวารตต์, รัสสะ อาร เป็น อร ด้วยสูตรนี้, เอา โย เป็น โอ ด้วยสูตร ตโต โย นโม ตุ. **ปิตโร** อันว่า บิดา ท. มาตโร = มาตุ+โย อันว่ามารดาทั้งหลาย, **ภาตโร** = ภาตุ+โย อันว่า พี่น้องชายทั้งหลาย, **อิตโร** = อิตุ+โย อันว่าธิดาทั้งหลาย.

การถือเอา อสิมิ (ไม่ใช่ ลี วิภัตติ) มีการให้รู้ถึงการอาเทศเป็น อี อักษรในเพราะ โต ปัจจัยอยู่เบื้องหลังเป็นประโยชน์ เช่น ปิตโต = ปิตุ+โต, อาเทศ อุ เป็น อี เพราะลง โต ปัจจัย ด้วยการระบุนว่า ไม่ใช่ ลี วิภัตติในสูตรนี้. **ธนํ** **ปิตโต** **อุปนนํ**. ทรัพย์ เกิดขึ้นแล้ว แต่ฝ่ายบิดา. **มาติโต** = มาตุ+โต แต่ฝ่ายมารดา, **ภาติโต** = ภาตุ+โต แต่พี่น้องชาย, **ทุหิตโต** = ทุหิตุ+โต แต่หญิงผู้ยังตระกูลของตนให้เจริญ.

(๒๑๐) **ตยาตยีนํ ตกาโร ตวตตํ วา**.^{๒๑๐}

อ. ต อักษรแห่ง ตยา และ ตยิ ศัพท์ทั้งหลาย ย่อมถึงความเป็น ตว โดยวิกัปปี.

ต อักษรแห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ ตยา ตยิ ย่อมถึงความเป็น ตว ได้บ้าง.

อุ. ตวยา = ตุมห+นา, แผลง ตุมห ทั้งศัพท์กับ นา วิภัตติ เป็น ตยา ด้วยสูตร นามหิ ตยามยา, อาเทศ ต แห่ง ตยา เป็น ตว ด้วยสูตรนี้ ตวยา = ตยา, ตวยา **กมมํ** **กตํ**. กรรม อันท่าน ทำแล้ว.

๒๐๙ โมค. ๒/๑๗๗ นิตติ. ๔๒๕

๒๐๙ โมค. ๒/๒๑๓ นิตติ. ๔๓๕

ตฺวํยิ = ตุมฺห+สฺมี แปลง ตุมฺห ทั้งศัพท์ กับ สฺมี วิภัติ เป็น ตยิ ด้วยสูตร ตุมฺหากํ ตยิ มยิ, อาทฺส ต แห่ง ตยิ เป็น ตว ด้วยสูตรนี้ ตฺวํยิ = ตยิ. **ตฺวํยิ สิลํ ปติฏฺฐิตํ**. ศีล ตั้งอยู่แล้ว ในท่าน.

ปุ. บทว่า เอเตสํ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า เอเตสํ มีการห้ามมิให้อาทฺสเป็น ตว เป็นประโยชน์ เช่น ตฺวํ = ตุมฺห+สฺ. อาทฺส ตุมฺห กับ สฺ เป็น ตฺวํ. **ตฺวํ คามํ อาคจฺฉาหิ**. เธอ จงมา สู่บ้าน. ตฺวํ = ตุมฺห+อํ. **ขโน ตวํ ปสฺสตี**. ขน ย่อมเห็น ซึ่งท่าน.

อิติ นามกปเป ตติโย กณฺโฑ.

นามกัปปี กัณฑ์ที่ ๔

(๒๑๑) **อตตฺตนโต หิสฺมิมฺนตฺตํ.** ^{๒๐๕}

อ.สระอันเป็นที่สุดแห่ง อตต ย่อมถึง ซึ่งความเป็น อน ในเพราะ หิ วิภัตติเป็น นิमित.

สระอันเป็นที่สุดแห่ง ต อักษร แห่ง อตต ศัพท์นั้น ย่อมถึงความเป็น อน ในเพราะ หิ วิภัตติอยู่เบื้องหลัง.

อุ. อตตฺเนหิ = อตต+หิ, อาเทศ อ อันเป็นที่สุดเป็น อน ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ แห่ง น เป็น เอ ด้วยสูตรว่า สุหิสฺวากาโร เอ. อตตฺเนหิ แปลง หิ เป็น ภิ ด้วยสูตร สฺมาหิสฺมินํ มหาภิมุหิ วา. **อตตฺเนหิ อตตฺเนหิ วา กมฺมํ กตฺตํ.** กรรม อันตนทั้งหลาย ทำแล้ว.

ปุ. บทว่า อตตฺตนโต มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า อตตฺตนโต มีการห้ามการอาเทศ อ เป็น อน เป็นประโยชน์ เช่น คเซหิ, คเซภิ. นลวณฺณตํ คเซหิ คเซภิ วา มหฺมทิตฺตํ. ปาโมอํ อ้นข้างทั้งหลาย เหยียบย่ำแล้ว.

ปุ. บทว่า หิสฺมิมิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า หิสฺมิมิ มีการห้ามการอาเทศ เป็น อน เป็นประโยชน์ เช่น **อตตนา อปฺเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากตน.

ด้วยการแสดงภาพว่า อนตต มีการอาเทศ อตต ศัพท์เป็น สก ได้ ในเพราะวิภัตติ ทั้งหลายทั้งปวง เช่น สโก = อตต, อาเทศ อตต เป็น สก. **สโก เคเห ติฏฺฐติ.** ตน ย่อมยืนอยู่ในเรือน. **สกา** ตนทั้งหลาย, **สกํ** ซึ่งตน, **สเก** ซึ่งตนทั้งหลาย.

(๒๑๒). **ตโต สฺมิมิ นิ.** ^{๒๐๖}

อ. สฺมิมิ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อตต ศัพท์นั้น เป็น นิ. แปลง สฺมิมิ วิภัตติ เบื้องหลัง อตต นั้นเป็น นิ.

อุ. อตตฺนิ = อตต+สฺมิมิ, แปลง สฺมิมิ เป็น นิ ด้วยสูตรนี้. สิลฺลํ อตตฺนิ ปติฏฺฐจิตฺ. ศิล ตั้งอยู่แล้ว ในตน.

ตโต ศัพท์นั่นเอง มีอวธารณเป็นอรรถ คือห้ามการอาเทศเป็น นิ เช่น **สเก เปตฺวิสเย โคจเร จร.** ท่านจงประพฤติ ในโคจรอันเป็นวิสัยแห่งบิดา อันเป็นของตน.

๒๐๕ โมค. ๒/๑๙๕ นิตติ. ๔๓๙

๒๐๖ โมค. ๒/๑๙๙ นิตติ. ๔๐๕

(๒๑๓) สสฺส โน.^{๒๐๗}

อ. การอาเทศเป็น โน แห่ง ส วิภัติ ย่อมมี.

แปลง ส วิภัติอันอยู่เบื้องหลังแต่ อตฺต ศัพท์นั้นเป็น โน.

อุ. อตฺตโน = อตฺต + ส. แปลง ส เป็น โน ด้วยสูตรนี้. อตฺตโน ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์
ของตน มีอยู่.(๒๑๔) สฺมา นา.^{๒๐๘}

อ. สฺมา วิภัติ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ อตฺต ศัพท์ เป็น นา.

แปลง สฺมา วิภัติ อันอยู่เบื้องหลัง อตฺต ศัพท์นั้นเป็น นา.

อุ. อตฺตนา = อตฺต+สฺมา. แปลง สฺมา เป็น นา ด้วยสูตรนี้. ชโน อตฺตนา อปฺเปติ.
ชน ย่อมเว้น จากตน.ด้วยการถือเอา ตโต ศัพท์ ซ้ำอีก มีการแปลง ต อักษร แห่ง อตฺต นั้นเป็น ร อักษร
ในวิภัติทั้งปวง. เช่น อตฺตโร = อตฺต+โร, แปลง ต เป็น ร ด้วย ปุน ในสูตรนี้ บุตรเกิดแต่ตน.
ชโน อตฺตโร ปสฺสติ. ชน ย่อมเป็น บุตรเกิดแต่ตน.(๒๑๕) ฌลโต จ.^{๒๐๙}

อ. สฺมา วิภัติ อันอยู่เบื้องหลังวรรณะชื่อ ฌ และ ล เป็น นา.

แปลง สฺมา วิภัติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์เหล่านี้คือ ฌ ล เป็น นา. (ฌ คือ อี อี
การันต์ ปุลิงค์ ล คือ อุ, อุ การันต์ปุลิงค์)อุ. อคฺคินา = อคฺคิ+สฺมา, แปลง สฺมา เป็น นา ด้วยสูตรนี้. ชโน อคฺคินา อปฺเปติ.
ชน ย่อมเว้น จากไฟ. ปาณินา = ปาณิ+สฺมา. วตฺถุ ปาณินา ปตติ. วัตถุ ย่อมตกไป จากมือ.
ทณฺฑินา = ทณฺฑิ+สฺมา. รัสสะ อี เป็น อี. ชโน ทณฺฑินา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากผู้มีไม้เท้า.
ภิกฺขุนา = ภิกฺขุ+สฺมา, ชโน ภิกฺขุนา อปฺเปติ. ชน ย่อมเว้น จากภิกษุ. สยมฺภุนา = สยมฺภุ+สฺมา,
รัสสะ อุ เป็น อุ. พาลอ สยมฺภุนา อปฺเปติ. ชนพาล ย่อมเว้น จากพระสยัมภุพุทธเจ้า.

ปุ. บทว่า สฺมา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สฺมา มีการห้ามการอาเทศ สฺมา เป็น นา ในวิภัติอื่นเป็นประโยชน์ เช่น
อคฺคโย = อคฺคิ+โย, อคฺคโย อุทฺธเน ติฏฺฐนฺติ. ไฟทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในเตา. มฺนโย = มฺนิ+โย.
มฺนโย คาเม วสนฺติ. มฺนินี้ทั้งหลาย ย่อมอยู่ในบ้าน. อีสโย = อีสิ+โย, อีสโย วเน วสนฺติ. ฤๅษี
ทั้งหลาย ย่อมอยู่ในป่า.^{๒๐๗} โมค. ๒/๑๙๔ นิตติ. ๔๔๐^{๒๐๘} โมค. ๒/๑๙๖ นิตติ. ๔๔๑^{๒๐๙} โมค. ๒/๑๙๒ นิตติ. ๓๔๓ จคฺคหณํ ภาวจิ นีวตฺตนตฺถิ (ร). จคฺคหณํ ตทณฺทกฺขณตฺถิ (นฺยาส)

(๒๑๖) **ขปโต สมี ยัม วา.**^{๒๑๐}

อ.การอาเทศ สมี วิภัตติ เป็น ยัม อันอยู่เบื้องหลังแต่ ข ย่อมมีโดยวิกัปป์.

มีการแปลง สมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลัง ข และ ป นั้น เป็น ยัม ได้บ้าง. (ข คือ อา การันต์อิติลึงค์, ป คือ อิ อี อุ อู การันต์อิติลึงค์)

อุ. กณฺณายัม = กณฺณ+สมี, แปลง สมี วิภัตติ เป็น ยัม ด้วยสูตรนี้, กณฺณายัม = กณฺณาย, สीलํ กณฺณายัม ปติฏฺฐิตํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในนางสาวน้อย. คงคายัม = คงคา+สมี, คงคายัม = คงคาย, **ตรงค์ คงคายัม ติฏฺฐิต.** คลื่น ย่อมตั้งอยู่ในแม่น้ำ. รตฺติยัม = รตฺติยา รตฺติ+สมี, **อนรกาโร รตฺติยัม ติฏฺฐิต.** ความมืด ย่อมตั้งอยู่ในราตรี. อิตฺติยัม = อิตฺติยา อิตฺติ+สมี, **สีลํ อิตฺติยัม ปติฏฺฐิต.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิง. ยาคุยัม = ยาคุยา ยาคุ+สมี, รโส ยาคุยัม ปติฏฺฐิต. รส ตั้งอยู่แล้ว ในข้าวยาคุ. วรุยัม = วรุยา วรุ+สมี. **สีลํ วรุยัม ปติฏฺฐิต.** ศील ตั้งอยู่แล้ว ในหญิงสาว.

(๒๑๗) **โยนํ นิ นปุสเกหิ.**^{๒๑๑}

อ. การอาเทศเป็น นิ แห่ง โย วิภัตติ อันเป็นเบื้องหลังแต่นปุสกลึงค์ ย่อมมีโดยวิกัปป์.

มีการแปลง โย วิภัตติทั้งหมดหลังนปุสกลึงค์เป็น นิ บ้าง.

อุ. **อฏฺฐินิ** = อฏฺฐิ กระดุก ท. อฏฺฐิ+โย, แปลง โย เป็น นิ ด้วยสูตรนี้ ที่หะ อิ ที่ อฏฺฐิ เป็น อิ ด้วยสูตร โยสุ กตนิการโลเปสุ ที่หิ. **อายุนิ** = อายุ อายุ ท. อายุ+โย, แปลง โย เป็น นิ, ที่หะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตร โยสุ กตนิการโลเปสุ ที่หิ. นักศึกษาพึงทราบอุทาหรณ์ใน พุติยาวิภัตติ โดยนัยดังกล่าวนี้.

ปุ. บพว่า นปุสเกหิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บพว่า นปุสเกหิ มีการไม่อาเทศเป็น นิ ในลิงค์อื่น เป็นประโยชน์ เช่น อิตฺติโย = อิตฺติ+โย. หญิงทั้งหลาย.

(๒๑๘) **อโต นิจจัม.**^{๒๑๒}

อ. การอาเทศเป็น นิ แห่ง โยวิภัตติ ท. เบื้องหลังแต่ อ การันต์ นปุสกลึงค์ ย่อมมีเป็นนิตย.

มีการอาเทศ โย วิภัตติทั้งหลาย อันอยู่เบื้องหลัง อ การันต์ นปุสกลึงค์ทั้งหลาย เป็น นิ เสมอ.

๒๑๐ โมค. ๒/๑๐๓ นิตี. ๔๔๓

๒๑๑ โมค. ๒/๑๐๓ นิตี. ๔๔๔

๒๑๒ โมค. ๒/๑๐๒ นิตี. ๔๔๕

อุ. ยานี = ย+โย, อาเทศ โย เป็น นิ ด้วยสูตรนี้ ที่หะ อ ข้างหน้า ด้วยสูตร โยสุ ก
 ตนิการโลเปสุ ที่หิ. **ยานี กุลานี เคเห ติฏฺฐนติ.** ตระกูลทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมตั้งอยู่ในเรือน.
ชโน ยานี กุลานี ปสฺสติ. ชน ย่อมเห็น ซึ่งตระกูลทั้งหลายเหล่านี้. ศัพท์ต่อไปนี้ไม่มีวิธีทำตัว
 เหมือน ยานี

ตานี = ต+โย, ตานี กุลานี เคเห ติฏฺฐนติ. ตระกูลทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ใน
 เรือน. **ชโน ตานี กุลานี ปสฺสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งตระกูลทั้งหลาย เหล่านี้.

กานี = กี+โย, อาเทศ กี เป็น ก. **กานี กุลานี เคเห ติฏฺฐนติ.** ตระกูลทั้งหลาย
 เหล่านี้ ตั้งอยู่ในเรือน. **ชโน กานี กุลานี ปสฺสติ.** ชน ย่อมเห็น ซึ่งตระกูลทั้งหลาย เหล่านี้.

ภยานี = ภย+โย, **ภยานี โจรมหา อุปฺปชฺชนติ.** ภยทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น แต่โจร.
ชโน ภยานี ปสฺสติ. ชน ย่อมเห็น ซึ่งภยทั้งหลาย.

รูปานี = รูป+โย, **อิตฺถิยา รูปานี ปุริสสฺส ปิยานี โหนติ.** รูปทั้งหลาย ของหญิง
 เป็นที่รัก ของชาย. **ปุริโส อิตฺถิยา รูปานี โอโลเกติ.** ชาย ย่อมแลดู ซึ่งรูปทั้งหลายของหญิง.

(๒๑๙) สี.^{๒๑๓}

อ. สี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อ การันต์ นปฺสกลิงค์ เป็น อ ย่อมเป็น.

มีการแปลง สี วิภัตติอันอยู่เบื้องหลัง อ การันต์นปฺสกลิงค์ทั้งหลาย เป็น อ เสมอ.

อุ. สพฺพํ = สพฺพ+สี, แปลง สี เป็น อ ด้วยสูตรนี้. สพฺพํ กุลํ ติฏฺฐนติ. ตระกูลทั้งปวง
 ย่อมดำรงอยู่. ยํ = ย+สี, **ยํ กุลํ** ตระกูลใด. ตํ = ต+สี, **ตํ กุลํ** ทรูกลนั้น.

กํ = กี+สี, แปลง กี เป็น ก, อาเทศ สี เป็น อ ด้วยสูตรนี้ **กํ กุลํ** ทรูกลไร.
จิตตํ = จิตต+สี จิต. **รูปํ** = รูป+สี. รูป.

(๒๒๐) เสสโต โลปํ คลิปี.^{๒๑๔}

อ. สี อาลปนะที่แปลงเป็น ค ด้วย อ. สี ลิงค์ตะด้วย อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์
 ที่เหลือ ย่อมถึงการลบ.

วิภัตติเหล่านี้คือ สี อาลปนะชื่อ ค, สี ลิงค์ตะ อันอยู่เบื้องหลังศัพท์ที่เหลือจาก
 สูตรทั้งหลาย อันข้าพเจ้าแสดงแล้วนั้น ย่อมถึงการลบ.

อุ. อิตฺถิ = อิตฺถิ+สี. ตั้ง สี อาลปนะชื่อ ค รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตร ฌลปา รัสสํ,
 ลบ สี ด้วยสูตรนี้ โภติ อิตฺถิ ณะหญิงผู้เจริญ.

๒๑๓ โมค. ๒/๑๑๑ นิตติ. ๔๔๖

๒๑๔ โมค. ๒/๑๑๗ นิตติ. ๔๔๗

อิติ = อิติ+สิ. ตั้ง สิ ลิงค์ตละ ลบ สิ ด้วยสูตรนี้ **สา อิติ** หนึ่งนั้น.

ทณฺธิ = ทณฺธิ+คฺสิ, ลบ สิ อาลปนะ, รัสสะ อี เป็น อิ, โภ **ทณฺธิ** แนะผู้มีไม้เท้า
ผู้เจริญ. ทณฺธิ = ทณฺธิ+สิ, โส ทณฺธิ คนมีไม้เท้า.

สตถ = สตถ+คฺสิ. เอา อุ เป็น อ. ลบ คฺสิ. โภ **สตถ** แนะครู ผู้เจริญ. สตถา =
สตถา+สิ. เอา สิ เป็น อา ด้วยสูตร สยา จ. ลบ อุ. โส **สตถา** ครุ.

ราช = ราช+คฺสิ. ลบ คฺสิ, โภ **ราช** ข้าแต่พระราช ผู้เจริญ. ราชา = ราช+สิ. เอา
สิ เป็น อา ลบ อ. โส ราชา พระราชา พระองค์.

ปุ. บทว่า เสสโต มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า เสสโต มีการห้ามลบ สิ เป็นประโยชน์ เช่น **ปุริโส คจฺฉติ**. บุรุษ ย่อมไป.

ปุ. บทว่า คฺสิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า คฺสิ มีการห้ามลบวิภัติอื่น เป็นประโยชน์ เช่น **อิติยา ธนํ อติ**.
ทรัพย์ ของหญิง มีอยู่. **สตถุสฺส ธนํ อติ**. ทรัพย์ ของครู มีอยู่.

(๒๒๑) **สพฺพาสมาวุโสปลฺลคนิปาตาทีหิ จ.**^{๒๑๔}

อ. การลบวิภัติ ท. ทั้งปวง อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ ท. เป็นต้นว่า **อาวุโส**
อุปสัค และ **นิบาต** ย่อมมี.

มีการลบวิภัติทั้งปวง อันเป็น ปฐมา ทุตฺติยา ตติยา จตุตฺถิ ปญฺจมี ฉฺฉฐิ และ
สัตตมิ ที่เป็นทั้งเอกและพหุจนะ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ **อาวุโส**
อุปสัค **นิบาต**.

อุ. **อาวุโส** = **อาวุโส+สิ**, ลบ สิ ด้วยสูตรนี้. **त्वํ ปนาวุโส**. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็
อ.ท่านเล่า?. **อาวุโส+โย**, **ตมฺเห ปนาวุโส**. ข้าแต่ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ ท่านทั้งหลายเล่า?

ปทโส = ปทโส+นา, ลบ นา ด้วยสูตรนี้, **ปทโส ธมฺมํ วาเจยยาถ**. ท่านทั้งหลาย
ฟังกล่าวธรรม โดยบท. เสว = เสว+สฺมี, **วิหารํ เสว โส อุปคจฺฉิสฺสติ**. ชนนั้น จักเข้าไปใกล้
ซึ่งวิหาร ในวันพรุ่งนี้.

นักศึกษาพึงประกอบอุปสัค ๒๐ ศัพท์ ดังต่อไปนี้แล้ว

ป = ทัว ข้างหน้า ประการ. **ปรา** = กลับความ เบื้องหน้า.

นิ = ไม่มี ออก. **นี** = มา เข้า.

อุ = ขึ้น. **ทุ** = ชั่ว ยาก ร้าย.

ส = พร้อม กับ ดี. **วิ** = วิเศษ แจ้ง ต่าง.

อว = ลง.	อนุ = น้อย ภายหลัง ตาม.
ปริ = รอบ.	อิธิ = ยิ่งใหญ่ ทับ.
อิธิ = ยิ่ง เฉพาะ.	ปติ = เฉพาะ ตอบ ทวนกลับ.
สุ = ดี งาม ง่าย.	อา = ทัว ข้างหน้า.
อติ = ยิ่งเกิน ล่วง.	อปี = ไกล บน.
อป = ปราศ หลีก.	อุป = เข้าไป ไกล.

ตัวอย่างการประกอบอุปสรรค ๒๐ ศัพท์ดังกล่าว ปหาโร การตี. ปราภโว ความเสื่อม. นิหาโร การไม่นำออก. นิหาโร การนำเข้า. อุหาโร การยกขึ้น. พุหาโร การนำไปไม่ดี. สหาโร การนำไปดี. วิหาโร การอยู่. อวหาโร การลัก. อนุหาโร การนำไปตาม. ปริหาโร การนำไปรอบ. อิธิหาโร การนำไปยิ่ง. อิธิหาโร การนำไปเฉพาะ. ปติหาโร การนำไปตอบ. สุหาโร การนำไปดี. อาหาโร การนำมา. อติหาโร การนำไปยิ่ง. อปีหาโร การนำไปไกล. อปหาโร การนำไปปราศ. อุปหาโร การนำเข้าไปไกล. อันนักศึกษาพึงประกอบศัพท์นามทั้งหลาย โดยตัวอย่างดังกล่าว.

นักศึกษาพึงประกอบนิบาตทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้แล้ว

ยถา = ฉนั้นใด.	ตถา = ฉนั้นนั้น.
เอา = นั้นเทียว.	ขลุ = ได้ยินว่า.
โซ = แล.	ยตร = ในที่ใด.
ตตร = ในที่นั้น.	อโถ = อนึ่ง.
อถ = ครั้งนั้น.	หิ = จริงอยู่ เพราะว่า.
ตุ = ส่วนว่า ก็.	จ = ด้วย อนึ่ง ก็ จริงอยู่.
วา = หรือว่า.	โว หิ อหิ = สักว่าทำบทให้เต็ม เว้ย แล โอ.
โห = น่าติเตียน.	อโห = น่าสรรเสริญ.
เห อเห = เหา.	เร อเร ทเร = เจ้าคนชั่ว.

จ ศัพท์ ในสูตร เป็นอวธารณตุล.

(๒๒๒) ปุมสสุ ลิงคาสสุ สมาสสุ.^{๒๑๖}

อ. อ ที่สุดแห่ง ปุม ศัพท์ ย่อมถึงซึ่งการลบ ในเพราะศัพท์ทั้งหลายมีลิงค์เป็นต้นในสมาสทั้งหลาย.

สระ อ ที่สุดแห่งศัพท์นี้คือ ปุม ย่อมถึงซึ่งการลบ ในเพราะบทหลังมี ลิงค์ เป็นต้น ในสมาสทั้งหลาย.

อุ. पुल्लिङ्ग = ปุม+ลิงค์, แยก ม ออกจากสระ อ, ลบ อ ด้วยสูตรนี้, อาเทส ม เป็น นิคหิต ด้วยสูตร อโม นิคหิต ฌลเบहि, อาเทส นิคหิต, อาเทส นิคหิต เป็น ล ด้วย วา ศัพท์ใน สูตร วคณตฺ วา วคเค. पुल्लिङ्ग เพศชาย. ปุมภาโว = ปุม+ภาว, ลบ อ ที่สุดแห่ง ปุม, ความเป็นชาย. पुङ्गोक्ति = ปุม+โกกิล. ลบ อ อาเทส ม เป็น นิคหิต, เอา นิคหิต เป็น ง. นกดูเหว่าตัวผู้.

ปุ. บทว่า ปุมสส มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า ปุมสส ห้ามการลบสระที่สุดที่มีใช้ ปุม เช่น อิตถิลิงค์ เพศหญิง. นปฺสกลิงค์ มิใช่เพศชายมิใช่เพศหญิง.

ปุ. บทว่า ลิงคาทิสฺส มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า ลิงคาทิสฺส มีการห้ามการลบสระอันเป็นที่สุด เพราะไม่มีศัพท์ ลิงค์ เป็นต้น เช่น ปุมิตถิ ชายและหญิง.

ปุ. บทว่า สมาสสฺส มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า สมาสสฺส มีอันให้รู้ว่าไม่มีการลบสระอันเป็นที่สุด เพราะไม่เป็นบทสมาส เช่น ปุมสส ลิงค์ เพศ แห่งชาย.

(๒๒๓) อ ยมิตฺ ปสณฺณโต.^{๒๑๗}

อ. อ วิภตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อี อี อันชื่อว่า ป เป็น ย ย่อมเป็น.

มีการอาเทส อ วิภตติ อันอยู่เบื้องหลัง อี อี อิตถิการันต์ อันมีชื่อว่า ป เป็น ย ได้บ้าง.

อุ. อิตถิย = อิตถิ อิตถิ+อ, อาเทส อ วิภตติเป็น ย ด้วยสูตรนี้, รัสสะ อี เป็น อ ด้วยสูตร อโฆรสส. ขโน อิตถิยฺส ปสสติ. ขน ย่อมเห็นซึ่งหญิง. รตติย = รตติ+อ, รตติย ซึ่งราตรี.

ปุ. บทว่า ปสณฺณโต มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า ปสณฺณโต มีไว้เพื่อให้รู้ว่าไม่มีการอาเทสเป็น ย ด้วยสูตรนี้ เพราะ ปวรรณะ เป็นเหตุ เช่น ทณฺฑินํ ซึ่งคนมีไม้เท้า = ทณฺฑี+อ. อาเทส อ เป็น น, รัสสะ อี เป็น อ ด้วยสูตร อโฆรสส. ขโน ทณฺฑินํ ปสสติ. ขน ย่อมเป็น ซึ่งคนมีไม้เท้า. โภคินํ = โภคี+อ, อาเทส อ เป็น น, รัสสะ อี เป็น อ. ขโน โภคินํ ปสสติ. ขน ย่อมเป็น ซึ่งคนมีโภคะ. (ศัพท์ ทณฺฑี และ โภคี ทั้งคู่ เป็น ฌ สระ)

ปุ. บทว่า อัม มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า อัม มีการไม่อาเทศเป็น อัม ในวิภัตติตอื่น เช่น อิตถึหิ = อิตถึ+หิ. **อิตถึหิ กมัม กตัม**. กรรม อันหญิงทั้งหลาย ทำแล้ว.

(๒๒๔) **นณณโต กตรสสา.**^{๒๑๘}

อ. อัม วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่สระชื่อ ฌ มีรัสสะอันท่านทำแล้วเป็น นัม.

มีการอาเทศ อัม วิภัตติอันอยู่เบื้องหลังแต่ ฌ อันมีรัสสะอันท่านทำแล้วนั้นเป็น นัม.

อุ. ทณฺฑินิ = ทณฺฑี+อัม, รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยสูตร อโฆรสสํ, อาเทศ อัม เป็น นัม ด้วยสูตรนี้. **ชโน ทณฺฑินิ ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งคนมีไม้เท้า.

โกคินิ = โกคิ + อัม, รัสสะ อี เป็น อิ, อาเทศ อัม เป็น นัม. **ชโน โกคินิ ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งคนมีโกคะ.

ปุ. บทว่า ฌโต มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า ฌโต มีอันให้รู้ว่าไม่อาเทศเป็น นัม เพราะไม่ใช่ ฌ (อิ อี การันต์ปุลลิงค์) เช่น เวสสภุ = เวสสภ+อัม. **ชโน เวสสภุ ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็นเวสสภุพทุเจ้า.

ปุ. บทว่า กตรสสา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า กตรสสา มีอันให้รู้ว่าไม่มีการอาเทศ เพราะไม่มีศัพท์ที่ต้องทำการรัสสะ เช่น กุจฺฉิ = กุจฺฉิ+อัม. **ชโน กุจฺฉิ ปสฺสติ**. ชน ย่อมเห็น ซึ่งท้อ.

(๒๒๕) **โยนํ โน.**^{๒๑๙}

อ. การอาเทศเป็น โน แห่ง โย วิภัตติ ท. ทั้งปวง เบื้องหลังแต่สระที่ชื่อว่า ฌ มีรัสสะอันท่านทำแล้ว ย่อมมี.

มีการอาเทศ โย วิภัตติทั้งปวง อันอยู่เบื้องหลัง อิ วรรณะ อันชื่อว่า ฌ มีรัสสะอันท่านทำแล้ว เป็น โน.

อุ. ทณฺฑินิโน = ทณฺฑี+โย (ปฐมา/ทุตติยา), รัสสะ อี เป็น อิ ด้วยสูตร อโฆรสสํ..., อาเทศ โย เป็น โน ด้วยสูตรนี้. **ทณฺฑินิโน เคเห ติฏฺฐนฺติ**. คนมีไม้เท้าทั้งหลาย ยืนอยู่ในเรือน. **เห ทณฺฑินิโน**. แน่ะคนมีไม้เท้าทั้งหลายเหว. **โกคินิโน = โกคิ+โย, โกคินิโน เคเห ติฏฺฐนฺติ**. คนมีสมบัติทั้งหลาย ยืนอยู่ในเรือน. **เห โกคินิโน**. แน่ะคนมีไม้เท้าทั้งหลายเหว.

ปุ. บทว่า กตรสสา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า กตรสสา มีการห้ามการอาเทศเป็น โน เพราะไม่มีการทำรัสสะสระ อิ ชื่อ ฌ. ตัวอย่างเช่น อคฺคโย = อคฺคิ+โย. **อคฺคโย อุทฺเทน ติฏฺฐนฺติ**. ไฟทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในเตา.

๒๑๘ โมค. ๒/๗๔ นิตติ. ๔๕๑

๒๑๙ โมค. ๒/๗๕-๖ นิตติ. ๔๕๒

มุนโย = มุนิ+โย. มุนโย คาเม ติฏฺฐนติ. มุนีทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่ในบ้าน.

อิสโย = อิสิ+โย. อิสโย วเน วสนติ. ฤๅษีทั้งหลาย ย่อมอยู่ในป่า.

ปุ. บทว่า ฌโต มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ฌโต มีการห้ามการอาเทศเป็น โน ในเพราะวรรณะอื่นจากสระชื่อ ฌ เช่น สยมกุโว = สยมกุ+โย. สยมกุโว วิหารา ติฏฺฐนติ. พระสยัมกุพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่ในวิหาร.

ปุ. บทว่า โยนี มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โยนี มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น โน ในวิภัตติอื่นหรือในที่ไมใช่ โย วิภัตติ เช่น ทณฺฑินา = ทณฺฑี+นา. ทณฺฑินา กมฺมํ กตํ. กรรม อันชนผู้มีไม้เท้า ทำแล้ว. โภคินา = โภคี+นา. โภคินา กมฺมํ กตํ. กรรม อันคนผู้มีไม้เท้า ทำแล้ว.

(๒๒๖) สมี นิ.^{๒๒๐}

อ. สมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังจาก อิ วรรณะ ชื่อว่า ฌ มีรัสสะอันท่าน ทำแล้วเป็นนิ ย่อมเป็น.

มีการอาเทศ สมี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ อิ วรรณะชื่อ ฌ มีรัสสะอันท่าน ทำ แล้วนั้นเป็น นิ.

อุ. ทณฺฑินิ ในชนผู้มีไม้เท้า = ทณฺฑี+สมี. รัสสะ อี เป็น อิ , อาเทศ สมี เป็น นิ ด้วยสูตรนี้. สิลฺลํ ทณฺฑินิ ปติฏฺฐจितํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนผู้มีไม้เท้า. โภคินิ ในชนผู้มีสมบัติ = โภคี+สมี. สิลฺลํ โภคินิ ปติฏฺฐจितํ. ศील ตั้งอยู่แล้ว ในชนผู้มีสมบัติ.

ปุ. บทว่า กตรสฺสา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า กตรสฺสา ห้ามการอาเทศเป็น นิ เพราะความไม่มีสระที่ท่านทำรัสสะ เช่น พยาธิมฺหิ = พยาธิ+สมี, อาเทศ สมี เป็น มหิ. ทุกฺขํ พยาธิมฺหิ ติฏฺฐจติ. ทุกข์ ตั้งอยู่ในพยาธิ.

(๒๒๗) กิสฺส ก เว จ.^{๒๒๑}

อ. การอาเทศเป็น ก แห่ง กี ศัพท์ ย่อมมีในเพราะ ว ปัจจัย ด้วย.

มีการแปลงศัพท์นี้คือ กี เป็น ก ในเพราะ ว ปัจจัยอยู่เบื้องหลังได้บ้าง.

อุ. กว = กี+ว, แปลง กี เป็น ก ด้วยสูตรนี้. กว คโตสิ ตวํ เทวานํปิยติสฺส. ข้าแต่ท่านเทวานันมปิยติสสะ ท่าน จะไป ณ ที่ไหน?

๒๒๐ โมค. ๒/๗๗ นิตติ. ๔๐๖

๒๒๑ โมค. ๔/๑๐๐ นิตติ. ๘๕๖

ด้วยการบ่งถึง จ ศัพท์ มีการแปลง ก็ เป็น ก ในเพราะศัพท์อันมิใช่ วจ ปัจจัยอยู่เบื้องหลังได้ด้วย. เช่น โก = กี+ลี. แปลง ก็ เป็น ก ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรนี้, แปลง ลี เป็น โอ ด้วยสูตรว่า โส. โก **ตํ นิินทิมรหติ**. ใคร ย่อมควรเพื่อเตือนซึ่งบุคคลนั้น.

กถิ = กี+ถิ. **กถิ โพรยิตุ รมม**. อันบุคคล อาจเพื่อบรรลु ซึ่งธรรม อย่างไร?

ปุ. บทว่า เว มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า เว มีการห้ามการอาเทศ ก็ เป็น ก เพราะไม่มี วจ ปัจจัย เช่น กุโต = กี+โต, แปลง ก็ เป็น กุ. **กุโต อาคโตสิ ตว**. ท่าน มาแต่ที่ไหน?

(๒๒๘) **กุ หิหสุ จ.**^{๒๒๒}

อ. การอาเทศเป็น กุ แห่ง กี ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ หิ, หํ ปัจจัย ท. ด้วย.

มีการแปลงศัพท์นี้คือ กี เป็น กุ ในเพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ หิ หํ บ้าง.

อุ. กุหิ = กี+หิ, แปลง ก็ เป็น กุ ด้วยสูตรนี้. **กุหิ คจฉล**. ท่านจะไป ณ ที่ไหน?

กุหิ = กี+หิ, **กุหิ คจฉล**. ท่านจะไป ณ ที่ไหน?

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีอันให้รู้ว่าการอาเทศ ก็ เป็น กุ แม้นในที่อื่น ในเพราะหิณจนํ ทาจนํ ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง เช่น กุหิณจนํ ในไหน. กุทาจนํ ในไหน.

(๒๒๙) **เสเสสุ จ.**^{๒๒๓}

อ. การอาเทศเป็น ก แห่ง กี ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะปัจจัยที่เหลือบ้าง.

มีการแปลงศัพท์นี้คือ กี เป็น ก ในเพราะวิภตติและปัจจัยทั้งหลายที่เหลือด้วย.

เช่น โก = กี+ลี. แปลง ก็ เป็น ก, เอา ลี เป็น โอ ด้วยสูตร โส. กถิ = กี+ถิ, โก ปกาโร = กถิ, กํ ปกาโร = กถิ. ประการไร ชื่อว่า อย่างไร, ซึ่งประการไร ชื่อว่า กถิ.

(๒๓๐) **ตฺรโตเถสุ จ.**^{๒๒๔}

อ. การอาเทศเป็น กุ แห่ง กี ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ ตฺร, โต, และ ถ ปัจจัย ท. ด้วย.

มีการแปลงศัพท์นี้คือ กี เป็น กุ ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ ตฺร โต ถ.

อุ. กุตฺร = กี+ตฺร, แปลง ก็ เป็น กุ ด้วยสูตรนี้. **กุตฺร คจฉล**. ท่าน จะไป ณ ที่ไหน?. กุโต = กี+โต, **กุโต นฺ ตว อาคจฉล**. ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหนหนอ?. กุตถ = กี+ถ, **กุตถ คจฉล**. ท่าน จะไป ณ ที่ไหน?.

๒๒๒ โมค. ๔/๑๐๔ นิตติ. ๔๖๐

๒๒๓ โมค. ๒/๑๙๘ นิตติ. ๔๕๗

๒๒๔ โมค. ๔/๙๖, ๑๐๐ นิตติ. ๔๖๐

(๒๓๑) สพฺพสฺสเสตฺสกาโร วา.^{๒๒๕}

อ. การอาเทศเป็น อ แห่ง เอต ศัพท์ทั้งตัว ย่อมมี ในเพราะ โต และ ถ ปัจจัย ท. โดยวิกับปี.

มีการอาเทศ เอต ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อ อักษร ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ โต ถ ได้บ้าง.

อุ. อโต = เอต+โต, อาเทศ เอต เป็น อ ด้วยสูตรนี้, อโต = เอตโต = เอต+โต. ชโน อโต อปเปติ. ชน ย่อมเว้น จากที่นั้น. อตถ = เอตถ = เอต+ถ. อตถ ชโน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืน ในที่นั้น.

(๒๓๒) เตฺร นิจฺจํ.^{๒๒๖}

อ. การอาเทศเป็น อ แห่ง เอต ศัพท์ทั้งปวง ย่อมมีในเพราะ ตร ปัจจัย แนนอน. มีการอาเทศ เอต ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อ อักษร ในเพราะ ตร ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง เป็นนิตย.

อุ. อตร = เอต+ตร, อาเทศ เอต เป็น อ ด้วยสูตรนี้. อตร ชโน ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่นั้น.

(๒๓๓) เอ โตเถสุ จ.^{๒๒๗}

อ. การอาเทศเป็น เอ แห่ง เอต ศัพท์ทั้งปวง ย่อมมี ในเพราะ โต และ ถ ปัจจัย. มีการแปลง เอต ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น เอ อักษรในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ โต และ ถ บ้าง.

อุ. เอตโต = อโต = เอต+โต, อาเทศ เอต เป็น เอ ด้วยสูตรนี้ ช้อน ต สทิสเทวภาว. เอตโต อาคจฺจติ. ชน ย่อมมา จากที่นั้น. เอตถ = อตถ = เอต+ถ, อาเทศ เอต เป็น เอ, ช้อน ต สทิสเทวภาว. เอตถ ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืน ในที่นั้น.

(๒๓๔) อิมสฺสึ ถํทานิหโตเรสุ จ.^{๒๒๘}

อ. การแปลงเป็น อิ แห่ง อิม ศัพท์ทั้งตัว ย่อมมี ในเพราะปัจจัย ท. คือ ถ, ทานิ, ห, โต และ ธ.

๒๒๕ โมค. ๔/๙๖ นิตติ. ๔๖๑

๒๒๖ นิตติ. ๔๖๒

๒๒๗ ส. เอโต เถสุ วา โมค. ๔/๙๒, ๑๐๐

๒๒๘ โมค. ๔/๙๖, ๑๐๖, ๑๐๐, ๑๐๙ นิตติ. ๔๖๓

มีการแปลง อิม ศัพท์ทั้งตัวที่เดียวเป็น อี ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ ถ ทานิ ห โโต และ ฐ.

อุ. **อิตถิ** ประการนี้, อย่างนี้, = อิม+ถิ, แปลง อิม ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อี ด้วยสูตรนี้ **ซ้อน ต อสทิสเทวภาว. อิตถิ กมมํ กโรติ.** ขน ย่อมทำกรรม ด้วยประการนี้.

อิทานิ ในกาลนี้, เดียวนี้, = อิม+ทานิ, แปลง อิม ศัพท์เป็น อี ด้วยสูตรนี้ **อิทานิ ขโน อาคจจติ.** ขน ย่อมมา ในกาลบัดนี้.

อิห ในที่นี้ = อิม+ห แปลง อิม ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อี ด้วยสูตรนี้ **อิห ติฏฐติ.** ขน ย่อมยืน ในที่นี้.

อิโต แต่ที่นี้ = อิม+โต, แปลง อิม ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อี ด้วยสูตรนี้, **อิโต อาคจจติ.** ขน ย่อมมา แต่ที่นี้.

อิธ ในที่นี้ = อิม+ธ, แปลง อิม ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อี ด้วยสูตรนี้ **อิธ ติฏฐติ.** ขน ย่อมยืน ในที่นี้.

(๒๓๕) **อ ธนามหิ จ.**^{๒๒๙}

อ. การอาเทศเป็น อ แห่ง อิม ศัพท์หมดทั้งตัว ย่อมมี ในเพราะ ธนา ปัจจัยด้วย. มีการแปลง อิม ศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเทียวเป็น อ อักษร ในเพราะ ธนา ปัจจัยอยู่ เบื้องหลัง.

อุ. **อธนา** ในกาลนี้ = อิม+ธนา, เอา อิม ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น อ ด้วยสูตรนี้, **อธนา อาคจจติ.** ขน ย่อมมา ในกาลบัดนี้.

(๒๓๖) **เอต รหิมหิ จ.**^{๒๓๐}

อ. การอาเทศเป็น เอต แห่ง อิม ศัพท์ทั้งตัว ย่อมมี ในเพราะ รหิ ปัจจัยด้วย. มีการอาเทศ อิม ศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเทียวเป็น เอต ในเพราะ รหิ ปัจจัยอยู่ เบื้องหลัง.

อุ. **เอตรหิ** ในกาลนี้ = อิม+รหิ, อาเทศ อิม ศัพท์ทั้งตัวเป็น เอต ด้วยสูตรนี้, **เอตรหิ อาคจจติ.** ขน ย่อมมา ในกาลนี้.

(๒๓๗) **อิตถิยมโต อาปจโย.**^{๒๓๑}

อ. อา ปัจจัย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ อ การันต์อันเป็นไปอยู่ในอิตถิลิงค์.

๒๒๙ โมค. ๔/๑๐๖ นิตติ. ๔๖๔

๒๓๐ โมค. ๔/๑๐๗ นิตติ. ๔๖๕

๒๓๑ โมค. ๓/๒๖ นิตติ. ๔๖๖

ลง อา ปัจจยเปื้องหลัง อ การันต์ อันเป็นไปในอิตถิลิงค์.

อุ. สพฺพทา ทั้งปวง = สพฺพ+สฺ, ลง อา ปัจจย ด้วยสูตรนี้ ลบ สฺ. สพฺพทา อิตถิ หึง
ทั้งปวง.

ยา ไต = ย+สฺ, ลง อา ปัจจยด้วยสูตรนี้ ลบ สฺ. ยา อิตถิ หึงไต.

สํ นัน = ต+สฺ, แปลง ต เป็น ส, ลง อา ปัจจย, ลบ สฺ. สํ อิตถิ หึงนัน.

กา เช่นไร = กิ+สฺ, แปลง กิ เป็น ก, ลง อา ปัจจย ด้วยสูตรนี้ ลบ สฺ. กา อิตถิ
หึงเช่นไร?

กณฺหา นางสาวน้อย, นางสาววัยรุ่น = กณฺหา+สฺ, ลง อา ปัจจยด้วยสูตรนี้ ลบ สฺ.

กตฺรา คนไหน = กตฺรา+สฺ, ลง อา ปัจจยด้วยสูตรนี้ ลบ สฺ, กตฺรา อิตถิ หึง
คนไหน?.

(๒๓๘) นทาทิโต วา อี. ^{๒๓๒}

อ. อี ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ อ การันต์มี นท เป็นต้น หรือว่าแต่ศัพท์
อันมิใช่ นท เป็นต้น อันเป็นไปในอิตถิลิงค์.

ลง อี ปัจจยเบื้องหลังแต่ศัพท์มี นท เป็นต้นบ้าง แต่ศัพท์มิใช่ นท เป็นต้นบ้าง อัน
เป็นไปในอิตถิลิงค์.

อุ. นที แม่น้ำ = นท+อฺ, ลง อี ปัจจย ด้วยสูตรนี้, นที สมฺพุทฺ สนฺทติ. แม่น้ำ ย่อม
ไหลไป สู่สมุทร. มหิ แผ่นดิน = มห+อฺ, กุมาริ เด็กหญิง = กุมาร+อฺ, ตรุณิ หญิงสาว =
ตรุณ+อฺ, วรุณิ แม่มดหญิง = วรุณ+อฺ, สขี = สข+อฺ เพื่อนหญิง, อิตถิ หึง = อิตถ+อฺ,
ปฺลวฺวี่ แผ่นดิน = ปฺลว+อฺ, คาวิ นางโค = โค+อฺ, แปลง โอ อันเป็นที่สุดของ โค เป็น อว.

(๒๓๙) ฌวณิกเณยยนนฺตฺติ. ^{๒๓๓}

อ. อี ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ปัจจย ท. เหล่านี้ คือ ฌว, ฌิก, ฌเณย, ฌ,
และ นตฺ อันเป็นไปในอิตถิลิงค์.

ลง อี ปัจจยเบื้องหลังปัจจยทั้งหลายเหล่านี้คือ ฌว ฌิก ฌเณย ฌ นตฺ อันเป็นไป
ในอิตถิลิงค์.

อุ. มานวิ ธิตาของมนุ = มนุ+ฌว+อฺ, มนุโน อปจํ มานวิ. หึงนี้ เป็นเหล่ากอ
ของพระมนุ ชื่อ มานวิ.

๒๓๒ โมศ. ๓/๒๕ นิตติ. ๔๖๗

๒๓๓ โมศ. ๓/๒๗ นิตติ. ๔๖๘

ปณทวิ ธิดาของปณทเทพ = ปณท+ณว+อิ, ปณทโน อปจํ ปณทวิ. หญิงนี้เป็นเหล้ากของปณทเทพ ชื่อปณทวิ.

นาวิกิ ผู้เที่ยวไปด้วยเรือ = นาวา+ณิก+อิ, นาวาย ตรติติ นาวิกิ. หญิงใด ย่อมข้ามด้วยเรือ เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อนาวิกิ.

เวนเตยยิ ธิดาของนางวินตา = วินตา+ณเวย+อิ, วินตาย อปจํ เวนเตยยิ. หญิงนี้เป็นเหล้ากของนางวินตา ชื่อเวนเตยยิ.

กุนเตยยิ ธิดาของนางกุนตา = กุนตา+ณเวย+อิ, กุนตาย อปจํ กุนเตยยิ. หญิงนี้เป็นเหล้ากของนางกุนตา ชื่อกุนเตยยิ.

โคตมิ หญิงผู้เป็นเหล้ากแห่งโคตมะ = โคตม+ณ+อิ, โคตมสส อปจํ โคตมิ. หญิงนี้เป็นเหล้ากของโคตมโคตร ชื่อโคตมิ.

คุณวติ หญิงผู้มีคุณ = คุณ+วนตุ+อิ, คุณ อสสา อตถิติ คุณวติ. คุณ ของหญิงนั้นมีอยู่ เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อคุณวติ.

โสमतติ มีรัศมี = โสม+วนตุ+อิ, โสโม อสสา อตถิติ โสมวติ. รัศมี แห่งดารานั้นมีอยู่ เหตุนั้น ดารานั้น ชื่อโสमतติ.

(๒๔๐) **ปติภิกขุราชาภิการนเตหิ อินี**^{๒๓๔}

อ. อินี ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ศัพท์ทั้งหลาย คือ ปติ ภิกขุ ราช และ ศัพท์มี อี อักษรเป็นที่สุด.

ลง อินี ปัจจัย เบื้องหลังแต่ ปติ ภิกขุ ราช และศัพท์ มี อี การันต์เป็นที่สุด อันเป็นไปในอดีตถึงค์.

อุ. **คหปตานิ** หญิงแม่เรือน = คหปติ+อินี. ลง อินี ด้วยสูตรนี้, แปลง อี ที่ ตี เป็น อ ด้วยสูตร ปติสสินิมหิ, ลบ อี ที่ อินี ด้วยสูตรว่า วา ปโร อสรูปา, ที่มะ อ ข้างหน้าเป็น อา ด้วยสูตร ปุพโพ จ.

ภิกขุณี นางภิกษุณี = ภิกขุ+อินี, ลบ อี ข้างหลังด้วยสูตร วา ปโร อสรูปา.

ราชินี พระราชินี = ราช+อินี, ลบสระหน้าด้วยสูตร สรา สเร โลป.

หตถินี ข้างพ้ง = หตถิ+อินี ข้างพ้ง, ลบสระหน้าด้วยสูตร สรา สเร โลป.

ทณทินี หญิงมีไม้เท้า = ทณทิ+อินี, ลบสระหน้าด้วยสูตร สรา สเร โลป.

เมธาวิณี หญิงผู้มีปัญญา = เมธาวิ+อินี, ลบ อี ข้างหน้า ด้วยสูตร วา ปโร อสรูปา.

ตปสลิณี หญิงผู้มีตบะ = ตปสสี+อินี, ลง อินี ปัจจัย ลบ สระ อี ข้างหน้า.

(๒๔๑) นตุสส ตมิกาเร.^{๒๓๕}

อ. การแปลงเป็น ต แห่ง นตุ ปัจจัยหมดทั้งตัว ย่อมมีในเพราะ อี ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง โดยวิกัปป์.

แปลง นตุ ปัจจัยหมดทั้งตัวเป็น ต ในเพราะ อี ปัจจัยอยู่หลังบ้าง.

อุ. **คุณวตี** = คุณวตี หญิงผู้มีคุณ คุณวตฺ+อฺ, แปลง นตุ เป็น ต ด้วยสูตรนี้ ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตร ฌณิกฌณยณนตุหิ, ลบ อ สระข้างหน้า, คุณวตี อิตถิ หญิงผู้มีคุณ.

กุลวตี = กุลวตี กุลวตฺ+อฺ, กุลวตี อิตถิ หญิงผู้มีตระกูล. **สตี** = สตี สตีมนตฺ+อฺ, สตี อิตถิ หญิงผู้มีสติ. **มหตี** = มหานตี มหานตฺ+อฺ, มหตี อิตถิ หญิงผู้บูชาพระพุทธเจ้า. **โคตมตี** = โคตมนตี โคตมนตฺ+อฺ, โคตมตี อิตถิ หญิงผู้มีโคตร.

(๒๔๒) ภาโต โภาโต.^{๒๓๖}

อ. การอาเทศเป็น โภาต แห่ง ภาวนต ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อี ปัจจัย ที่เป็นไปใน อิตถิลิงค์.

มีการอาเทศ ภาวนต ศัพท์หมดทั้งตัวที่เดียวเป็น โภาต ในเพราะ อี การันต์ที่ถึงความ เป็นอิตถิลิงค์ (อิตถิเคเต ฌลัปสีหลเป็น อิตถิย กเต) อยู่เบื้องหลัง.

อุ. **โภาติ** = ภาวนต+อฺ+สฺ, ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตร นทาโท ไต วา, อาเทศ ภาวนต เป็น โภาต ด้วยสูตรนี้, ลง สฺ อาลปนะ, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตร ฌลปา รสสํ, ลบ สฺ อาลปนะ, **โภาติ** อยเย ข้าแต่แม่เจ้าผู้เจริญ, **โภาติ** กณเณ แนะนางสาวน้อยผู้เจริญ, **โภาติ** ขราทิเย คุณ่อนน้องหญิงผู้เจริญ.

(๒๔๓) โภา เค ตฺ.^{๒๓๗}

อ. การอาเทศเป็น โภา แห่ง ภาวนต ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ คสิ วิภัตติ อยู่เบื้องหลัง.

แปลง ภาวนต ศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเทียวเป็น โภา ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่หลัง.

อุ. **โภา** = ภาวนต+คสิ, อาเทศ ภาวนต เป็น โภา ด้วยสูตรนี้, ลบ คสิ ด้วยสูตร เสสโต โลป คสิปิ. **โภา** ปุริส แนะบุรุษผู้เจริญ. **โภา** อคฺคิ แนะไฟผู้เจริญ. **โภา** ราช ข้าแต่พระราชผู้เจริญ. **โภา** สตถ ข้าแต่ครูผู้เจริญ. **โภา** ทณฺธิ แนะ ท่านผู้มีไม้เท้าผู้เจริญ. **โภา** สยมกุ ข้าแต่พระสยัมภูพุทธเจ้าผู้เจริญ.

ปุ. บทว่า เค มีประโยชน์อย่างไร?

๒๓๕ โมค. ๓/๓๖ นิตติ. ๔๗๑

๒๓๖ โมค. ๓/๓๗ นิตติ. ๔๗๒

๒๓๗ โโมค. ๒/๑๔๖ นิตติ. ๔๘๒, ๔๘๗-๘

วิ. บทว่า เค มีการห้ามการอาเทศเป็น โภ ในวิภัตตীন เป็นประโยชน์ เช่น ภวตา = ภวนต+นา. ภวตา กมัม กตฺ. กรรม อันท่านผู้เจริญทำแล้ว. ภว = ภวนต+ส. ภว คามิ อาคจฺจตุ. อ. ท่านผู้เจริญ จงมา สู่บ้าน.

ด้วยการถือเอา ตฺ ศัพท์ มีการอาเทศ ภวนต ศัพท์หมดทั้งตัวนั้นเที่ยวแม่ในวิภัตติ แม่อื่นเป็นศัพท์เหล่านี้คือ โภนต, ภนเต, โภนโต, ภทเท, โภตา, โภโต ดังตัวอย่าง

โภนต=ภวนต+คสิ, อาเทศ ภวนต เป็น โภนต ด้วย ตฺ ศัพท์ในสูตรนี้, ลบ คสิ. โภนต ภว คามิ อาคจฺจตุ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านผู้เจริญจงมาสู่บ้าน.

ภนเต=ภวนต+คสิ, ภนเต ภว คามิ อาคจฺจตุ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านผู้เจริญ จงมาสู่บ้าน.

โภนโต=ภวนต+คสิ, โภนโต ภว คามิ อาคจฺจตุ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านผู้เจริญ จงมาสู่บ้าน.

โภตา=ภวนต+นา, อาเทศ ภวนต เป็น โภ, อาเทศ นา เป็น ตา. โภตา กมัม กตฺ. กรรม อันท่านผู้เจริญ ทำแล้ว.

โภโต=ภวนต+ส, อาเทศ ส เป็น โต. โโภโต ธนํ อตฺถิ. ทรัพย์ ของท่านผู้เจริญ มีอยู่.

(๒๔๔) โอภาโว กวจิ โยสุ วกการสฺส.^{๒๓๘}

อ. ความเป็น โอ แห่ง ว อักษร ย่อมมี ในเพราะ โย วิภัตติ ในที่บางแห่ง.

มีการแปลง ว อักษร แห่งศัพท์นี้คือ ภวนต เป็น โอ ในเพราะวิภัตติเหล่านี้ คือ โย บ้าง.

อุ. โภนโต = ภวนต+โย, แปลง ว เป็น โอ. เอา โย เป็น โอ. อิมิ โภนโต นิสามถ. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่าน ท. จงพิจารณา ซึ่งคำนี้. โภนโต = ภวนโต.

(๒๔๕) ภทฺทสฺส ภทฺทต ภนเต.^{๒๓๙}

อ. การอาเทศเป็น ภทฺทต ภนเต แห่ง ภทฺทต ย่อมมีในเพราะ โย วิภัตติ ทั้งหลาย.

มีการอาเทศ ภทฺทต ศัพท์หมดทั้งตัวนั่นเองเป็นศัพท์เหล่านี้คือ ภทฺทต ภนเต ในเพราะ โย และ คสิ วิภัตติอยู่หลัง.

๒๓๘ โมค. ๑/๑๔๖ นิตติ. ๔๘๕-๖

๒๓๙ โมค. ๒/๑๔๖

อุ. ภาทนต์ = ภาทนต์+คสิ. อาเทศ ภาทนต์ เป็น ภาทนต์ ลบ คสิ. **ภาทนต์ ตว์**
คาม์ อาคจณ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่าน จงมา สู่บ้าน.

ภนฺเต = ภาทนต์+คสิ. อาเทศ ภาทนต์ เป็น ภนฺเต ลบ คสิ. ภนฺเต ตว์ คาม์ อาคจณ.
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่าน จงมา สู่บ้าน.

ภทนต์ตา = ภาทนต์+โย. อาเทศ ภาทนต์ เป็น ภทนต์ เอา โย เป็น อา. **ภทนต์ตา**
ตุมเห คาม์ อาคจณ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงมา สู่บ้าน.

(๒๔๖) **อการปีตาทยนฺตานมา.**^{๒๔๐}

อ. อ อักษรด้วย อ. สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มี ปีตุ เป็นต้นด้วย
ย่อมถึงความเป็น อา อักษร ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่หลัง.

อ อักษรและสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. มี ปีตุ เป็นต้น ย่อมถึงซึ่งความเป็น
อา อักษร ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่เบื้องหลัง.

เช่น. ปุริสา = ปุริส+คสิ, อาเทศ อ เป็น อา ด้วยสูตรนี้ ลบ คสิ. โภ **ปุริสา** เนาะ
บุรุษผู้เจริญ.

ปีตา = ปีตุ+คสิ, อาเทศ อุ ที่สุดแห่ง ปีตุ เป็น อา ลบ ส. โภ **ปีตา** เนาะ ปีตา
ผู้เจริญ. มาตา = มาตุ+คสิ, โภติ **มาตา** ข้าแต่มารดา ผู้เจริญ. สตถา = สตถุ+คสิ, โภ
สตถา ข้าแต่ครูผู้เจริญ.

(๒๔๗) **ณลปา รสส.**^{๒๔๑}

อ. ณ (สระ อี อี ปุ่ลิงค์) ล (สระ อุ อุ ปุ่ลิงค์) และ ป (สระ อี อี อุ อุ อิตถิลิงค์)
ย่อมถึงการรัสสะ ในเพราะ คสิ วิภัตติ.

สระเหล่านี้คือ ณ ล ป ย่อมถึงการรัสสะ ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่เบื้องหลัง.

อุ. ทณฺธิ = ทณฺธิ+คสิ, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตรนี้ ลบ คสิ ด้วยสูตร เสสโต โลป
คสิปี. โภ **ทณฺธิ** เนาะผู้มีไม้เท้า ผู้เจริญ. สยมภู = สยมภู+คสิ, รัสสะ อุ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้
ลบ คสิ. โภ **สยมภู** ข้าแต่พระสยมภูพุทธเจ้า ผู้เจริญ. อิตถิ = อิตถิ+คสิ, โภติ **อิตถิ** เนาะ
แม่หญิง ผู้เจริญ. วฐุ = วฐุ+คสิ, โภติ **วฐุ** เนาะหญิงสาว ผู้เจริญ.

(๒๔๘) **อากาโร วา.**^{๒๔๒}

อ. อา อักษร ย่อมถึง ซึ่งการรัสสะ ในเพราะ คสิ วิภัตติ อยู่เบื้องหลัง โดยวิกัปป์.

อา อักษร ย่อมถึงการรัสสะ ในเพราะ คสิ วิภัตติอยู่หลังได้บ้าง.

๒๔๐ โมค. ๒/๕๘-๙ นิตติ. ๔๗๕

๒๔๑ โมค. ๒/๖๕ นิตติ. ๔๗๗

๒๔๒ โมค. ๓/๖๒ นิตติ. ๔๗๖, ๔๗๘-๙

อุ. ราช=ราช+คสิ, อาเทส อ เป็น อา ด้วยสูตร อการปีตาทยนตานมา, รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรนี้, ลบ คสิ ด้วยสูตร เสสโต โลป คสิปิ. โภ ราช = โภ ราชา ข้าแต่พระราช ผู้เจริญ.

อตต = อตต+คสิ, อาเทส อ เป็น อา, รัสสะ อา เป็น อ, ลบ คสิ. โภ อตต = โภ อตตนา แนะตนผู้เจริญ. สข = สข+คสิ, อาเทส อ เป็น อา, รัสสะ อา เป็น อ, ลบ คสิ. โภ สข = โภ สขา แนะเพื่อน ผู้เจริญ. สตถ = สตถ+คสิ, อาเทส อุ เป็น อา ด้วยสูตร อการปีตาทยนตานมา, รัสสะ อา เป็น อ, ลบ คสิ. โภ สตถ = โภ สตถา ข้าแต่ครู ผู้เจริญ.

อิติ นามกปเป จตุตถโก กณโฑ.

นามกัปปี กัณฑ์ที่ ๕

(๒๔๙) ตวาทโย วิภคตีสถนาโย.^{๒๔๓}

อ. ปัจจย ท. มี โต เป็นต้น ชื่อว่า วิภคต.

โต เป็นต้น แห่งปัจจยทั้งหลายเหล่าใด ปัจจยทั้งหลายมี โต เป็นต้นเหล่านั้น
ชื่อว่าปัจจย นักศึกษาพึงเห็นปัจจยมี โต ทั้งหลายเหล่านั้นว่า เป็นชื่อแห่งวิภคตเทียว.

อุ. สพฺพโต = สพฺพ+โต, ลง โต ปัจจย ด้วยสูตรนี้. ภยฺ สพฺพโต ชายติ. ภย
ย่อมเกิด แต่ที่ทั้งปวง. ยโต = ย+โต, ภยฺ ยโต ชายติ. ภยฺ ย่อมเกิด แต่ที่ใด. ตโต = ต+โต, ภยฺ
ตโต ชายติ. ภยฺ ย่อมเกิด แต่ที่นั่น. กโต = ก+โต, อาเทศ กิ เป็น ก. ภยฺ กโต ชายติ. ภย
ย่อมเกิด แต่ที่ไหน. อโต = อิม+โต, อาเทศ อิม เป็น อ. ภยฺ อโต ชายติ. ภยฺ ย่อมเกิด แต่ที่นี้.

สพฺพทา = สพฺพ+ทา, สพฺพทา อาคจฺจนติ. ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในกาลทั้งปวง.
ยทา = ย+ทา, ยทา อาคจฺจนติ. ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในกาลใด. ตทา = ต+ทา, ตทา
อาคจฺจนติ. ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในกาลนั้น. กทา = ก+ทา, อาเทศ กิ เป็น ก. กทา อาคจฺจนติ.
ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในกาลไร.

อิธ = อิม+ธ, อิธ อาคจฺจนติ. ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในที่นี้. อิทานิ = อิม+ทานิ,
อิทานิ อาคจฺจนติ. ขนทั้งหลาย ย่อมมา ในกาลบัดนี้.

(๒๕๐) กวจิ โต ปญฺจมยตฺถ.^{๒๔๔}

อ. โต ปัจจย ย่อมลงในอรรธแห่งปัญจมีวิภคิ ในที่บางแห่ง.

โต ปัจจย ใช้ลงในอรรธแห่งปัญจมีวิภคิติในที่บางแห่ง.

อุ. สพฺพโต แต่ทั้งปวง. ยโต แต่ใด. ตโต แต่นั้น. กโต แต่ไหน. อโต แต่นี้. อโต
แต่ที่นี้.

ปู. บทว่า กวจิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า กวจิ มีการไม่ลง โต ปัจจย ในที่บางแห่ง เช่น ภยฺ สพฺพสฺมา ชายติ.
ภยฺ ย่อมเกิด แต่ที่ทั้งปวง.

^{๒๔๓} นิตติ. ๔๙๒ วิภคตีสถนา (ก) “วิภคตีสถนาโย” ตี เอตถ จ กวจากิสุตเต กวจิคคฺชนน อุตฺตรปเท
รสฺสตาภาโว อิมินา นิปาทเนน (ฐ.ฎ. ๒๖๑-สุตฺเต)

^{๒๔๔} โมค. ๔/๙๕ นิตติ. ๔๙๓

(๒๕๑) **ตฺรถ สตฺตมียา สพฺพนาเมหิ.**^{๒๔๕}

อ. ตฺร และ ถ ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่สัพพนาม ท. ในอรรถแห่ง สัตตมวิวัฏติ.

ปัจจยเหล่านี้คือ ตฺร และ ถ ลงเบื้องหลังสัพพนามทั้งหลาย ในอรรถแห่ง สัตตมวิวัฏติ ในที่บางแห่ง.

อุ. สพฺพตฺร = สพฺพ+ตฺร, ชโน สพฺพตฺร ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่ทั้งปวง. สพฺพตถ = สพฺพ+ถ, ชโน สพฺพตถ ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่ทั้งปวง.

ยตฺร = ย+ตฺร, ยตถ = ย+ถ, ชโน ยตฺร ยตถ วา ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่ใด. ตตฺร = ต+ตฺร, ตตถ = ต+ถ, ตตฺร ตตถ วา ติฏฺฐติ. ชน ย่อมยืนอยู่ในที่นั้น.

(๒๕๒) **สพฺพโต ธิ.**^{๒๔๖}

อ. ธิ ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ สพฺพ ศัพท์ ในอรรถแห่ง สัตตมวิวัฏติ.

ธิ ปัจจย ลงเบื้องหลังแต่ศัพท์นี้คือ สพฺพ ในอรรถแห่ง สัตตม ในที่บางแห่ง.

เช่น สพฺพธิ = สพฺพสมิ ในที่ ทั้งปวง สพฺพ + ธิ.

(๒๕๓) **กิสฺมา โว.**^{๒๔๗}

อ. ว ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ กิ ศัพท์ ในอรรถแห่ง สัตตมวิวัฏติ.

ลง ว ปัจจยในเบื้องหลังแต่ศัพท์นี้คือ กิ ในอรรถแห่ง สัตตม ในที่บางแห่ง.

อุ. กว = กสมิ กิ+ว, อาเทศ กิ เป็น ก ด้วยสูตร กิสฺส กเวจ, ลบ อ ที่ ก. กว คโตสิ เทวานปิยติสฺส. ข้าแต่ท่านเทวานัมปิยติสสะ ท่าน จะไปในที่ไหน?

(๒๕๔) **หิหิณฺณจฺน.**^{๒๔๘}

อ. หิ หิ และ หิณฺณจฺน ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ กิ ศัพท์ ในอรรถแห่ง สัตตมวิวัฏติ.

ลงปัจจยเหล่านี้คือ หิ หิ หิณฺณจฺน เบื้องหลังแต่ศัพท์นี้คือ กิ ในอรรถแห่ง สัตตม ในที่บางแห่ง.

อุ. กุหิ = กิ+หิ, อาเทศ กิ เป็น กุ, ชโน กุหิ คจฺจติ. ชน ย่อมไป ณ ที่ไหน? กุหิ = กิ+หิ, ในไหน, กุหิณฺณจฺน = กิ+หิณฺณจฺน ในไหน.

๒๔๕ โม. ๔/๙๙ นิตติ. ๔๙๔

๒๔๖ โม. ๔/๑๐๑ นิตติ. ๕๐๒

๒๔๗ โม. ๔/๑๐๐ นิตติ. ๔๙๙

๒๔๘ โม. ๔/๑๐๔ นิตติ. ๕๐๐

(๒๕๕) ตมหา จ.^{๒๔๙}

อ. ปัจจัย ท. คือ หิ หิ ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ ต ศัพท์ ในอรรถแห่งสัตตมิตัว.
 ลงปัจจัยเหล่านี้คือ หิ หิ เบื้องหลังแต่ ต ศัพท์ ในอรรถแห่งสัตตมิตัวในที่บางแห่ง.

อุ. ตหิ = ต+หิ, ตหิ = ต+หิ. อุเป ขเร โพธิขเร ตหิ ตหิ ที่เรือนพระสอุป
 ที่เรือนโพธิ ในที่นั้นๆ.

(๒๕๖) อิมสฺมา หธา จ.^{๒๕๐}

อ. ห และ ธ ปัจจัยทั้งหลาย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ อิม ศัพท์ ในอรรถ
 แห่งสัตตมิตัว.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ห ธ เบื้องหลังแต่ อิม ศัพท์ ในอรรถแห่งสัตตมิตัว ในที่บางแห่ง.

อุ. อิห = อิม+ห, อิธ = อิม+ธ, อาเทศ อิม เป็น อิ ด้วยสูตร อิมสลิ
 ถาณินโตะเสสุ จ. อิห อิธ วา ติฏฺฐติ. ขน ย่อมยืนอยู่ในที่นี้.

(๒๕๗) ยโต หิ.^{๒๕๑}

อ. หิ ปัจจัย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ ย ศัพท์ ในอรรถแห่งสัตตมิตัว.

ลง หิ ปัจจัยเบื้องหลังแต่ ย ศัพท์นั้น ในอรรถแห่งสัตตมิตัว ในที่บางแห่ง.

อุ. ยหิ = ย +หิ, ยหิ ขโน ติฏฺฐติ. ขน ย่อมยืนอยู่ในที่ใด.

(๒๕๘) กาเล.

อ. กาเลสฺตฺร เป็น อธิการสูตร.

นักศึกษ่าพึงทราบสูตรนี้ว่า กาเล ว่ามี อธิการเป็นอรรถ. (คือเป็นสูตรที่ใช้ควบไป
 กับสูตรข้างหลัง)

(๒๕๙) กิสฺสพฺพณณกยฺกฺกฺ ทาทาจนฺ.^{๒๕๒}

อ. ทา และ ทาจนฺ ปัจจัย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ กิ, สพฺพ, อยฺย, เอก, ย,
 กุ ศัพท์.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ทา ทาจนฺ ในเบื้องหลังแต่ศัพท์เหล่านี้คือ กิ สพฺพ อยฺย
 เอก ย กุ ในอรรถแห่งกาลสัตตมิตัว ในที่บางแห่ง.

๒๔๙ โมค. ๔/๑๐๓ นิตติ. ๕๐๑

๒๕๐ โมค. ๔/๑๐๐ นิตติ. ๕๐๓

๒๕๑ โมค. ๔/๑๐๒ นิตติ. ๕๐๔

๒๕๒ โมค. ๔/๑๐๕ นิตติ. ๕๐๕

อุ. กทา = กี+ทา, อาเทศ กี เป็น ก ด้วยสูตร เสเสสุจ. กทา **आคञ्जति**. ชน ย่อมมา
 ในกาลไร? สพพทา ในกาลทั้งปวง = สพพ+ทา. **อณฺณทา** ในกาลอื่น = อณฺณ+ทา. **เอกทา**
 ในกาลบางคราว = เอก+ทา. **ยทา** ในกาลใด = ย+ทา. **กฺุทาจนฺ** ในกาลไหน = กี+ทาจนฺ,
 อาเทศ กี เป็น กุ ด้วยสูตร กุ หิหฺสุ. **กฺุทาจนฺ** **आคञ्जति**. ชน ย่อมมา ในกาลไหน?

(๒๖๐) ตมทา ทานิ จ.^{๒๕๓}

อ. ทานิ ปัจจย และ ทา ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ ต ศัพท์ ในอรรถแห่ง
 สัตตมี ในกาล.

ลงปัจจยเหล่านี้คือ ทานิ ทา ในเบื้องหลังแต่ศัพท์นี้คือ ต ในอรรถแห่งกาลสัตตมี
 ในที่บางแห่ง.

อุ. ตทานิ = ต+ทานิ, ตทา = ต+ทา, ตทานิ ตทา วา ชโน **คञ्जติ**. ชน ย่อมไป
 ในกาลนั้น.

(๒๖๑) อิมสฺมา รหิรฺณาทานิ จ.^{๒๕๔}

อ. รหิ, รฺณา, และ ทานิ ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ อิม ศัพท์ ในอรรถแห่ง
 สัตตมี ในกาล.

ปัจจยเหล่านี้คือ รหิ รฺณา ทานิ ย่อมลงในเบื้องหลัง อิม ศัพท์ ในอรรถแห่ง
 กาลสัตตมี ในที่บางแห่ง.

อุ. **เอตฺรหิ** ในกาลนี้, เตยฺวนี้ = อิม+รหิ, อาเทศ อิม เป็น เอต ด้วยสูตร เอต
 รหิมหิ จ. **เอตฺรหิ** ชโน **आคञ्जति**. ชน ย่อมมา ในกาลบัดนี้. **อรฺณา** ในกาลนี้, เมื่อก็ = อิม+รฺณา,
 อาเทศ อิม เป็น อ. ด้วยสูตร อรฺณามหิ จ. **อรฺณา** ชโน **आคञ्จติ**. ชน ย่อมมา ในกาลบัดนี้.
อิทานิ ในกาลนี้, เตยฺวนี้ = อิม+ทานิ, อาเทศ อิม เป็น อิ ด้วยสูตร อิมสฺสิ ญฺทานิหฺโตเรสุ
 จ. **อิทานิ** ชโน **आคञ्จติ**. ชน ย่อมมา ในกาลบัดนี้.

(๒๖๒) สพพสฺส โส ทามฺหิ วา.^{๒๕๕}

อ. การอาเทศเป็น ส แห่ง สพพ ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ ทา ปัจจยอยู่
 เบื้องหลังได้บ้าง.

มีการอาเทศศัพท์นี้คือ สพพ เป็น ส อักษร ในเพราะ ทา ปัจจยอยู่เบื้องหลังบ้าง.

๒๕๓ โมค. ๔/๑๐๕ นิตติ. ๕๐๖

๒๕๔ โมค. ๔/๑๐๖-๗ นิตติ. ๕๐๗

๒๕๕ นิตติ. ๕๑๘

อุ. สทา = สพพทา ในกาลทุกเมื่อ สพพ+ทา อาเทศ สพพ เป็น ส ด้วยสูตรนี้.
สทา ภทฺรานิ ปสฺสนตุ. ขอชนทั้งหลาย จงเป็น กรรมอันเจริญ ในกาลทุกเมื่อ.

(๒๖๓) อวณฺโณ เย โลปณจ. ^{๒๕๖}

อ. อวิณณะ ย่อมถึงซึ่งการลบ ในเพราะ ย (ณฺย) ปัจจัยด้วย.

อ วรณะ ย่อมถึงซึ่งการลบในเพราะ ย ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง.

อุ. พาหุสจฺจํ = พหุสฺต+ณฺย. ลบ ณ อนุพันธ์, ลบ อ ที่ ต ข้างหน้าด้วยสูตรนี้
อาเทศ ตย เป็น จ ซ้อน จ สทิสเทวภาว. พหุสฺตสฺส ภาโว พาหุสจฺจํ ความเป็นแห่งบุคคล
ผู้มีพระพุทฺพจน์อันตนศึกษามาก ชื่อพาหุสจฺจ.

ปณฺทิจจํ = ปณฺทิต+ณฺย, ปณฺทิตสฺส ภาโว ปณฺทิจจํ ความเป็นแห่งบัณฑิต
ชื่อ ปณฺทิจจ.

เวปฺพลํ = วิปฺพล+ณฺย, วิปฺพลสฺส ภาโว เวปฺพลํ ความเป็นแห่งวัตถุอันไพบูลย์
ชื่อ เวปฺพล.

การุณฺณํ = กรุณา+ณฺย, กรุณาย ภาโว การุณฺณํ ความเป็นแห่งความกรุณา
ชื่อ การุณฺณ.

โกสฺสํ = กุสฺส + ณฺย, อาเทศ ลย เป็น ลล, กุสฺสสฺส ภาโว โกสฺสํ ความเป็น
แห่งบุคคลผู้ฉลาด ชื่อ โกสฺส.

สามณฺณํ = สมณ+ณฺย, สมณสฺส ภาโว สามณฺณํ ความเป็นแห่งสมณะ ชื่อ สามณฺณ.

โสหฺขํ = สุหท+ณฺย, สุหทสฺส ภาโว โสหฺขํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีใจดี
ชื่อ โสหฺข.

ด้วย จ ศัพท์ มีการลบ อวิณณะ ด้วย เช่น อาธิปจฺจํ = อธิปติ+ณฺย, อธิปติสฺส
ภาโว อาธิปจฺจํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ชื่อ อธิปติ, ลบ อ ที่ ต.

(๒๖๔) วุฑฺฒสฺส โช อธิญฺเฐสุ. ^{๒๕๗}

อ. การอาเทศเป็น ช แห่ง วุฑฺฒ ศัพท์ ย่อมมีในเพราะ อธิ และ อธิญฺ ปัจจัย ท.
มีการอาเทศ วุฑฺฒ ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น ช ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อธิ อธิญ.

อุ. เชยโย เจริญกว่า = วุฑฺฒ+อธิ, อาเทศ วุฑฺฒ เป็น ช ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ
เป็น เอ ด้วยสูตร กวจาสนฺณํ ลุตเต ซ้อน ย สทิสเทวภาว. เชยโย ชโน ชนแก่กว่า.

เชฏฺโฐ เจริญที่สุด = วุฑฺฒ+อธิญ, เชฏฺโฐ ชโน ชน แก่ที่สุด.

(๒๖๕) ปสตุถสส โส จ.^{๒๕๘}

อ. การอาเทศเป็น ส แห่ง ปสตุถ ศัพท์ ย่อมมี ด้วย. มีการอาเทศ ปสตุถ ศัพท์ หมดทั้งตัวเป็น ส และอาเทศ เป็น ข ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อีย และ อิกฺฐ.

อุ. เสยฺโย, เขยฺโย ประเสริฐกว่า = ปสตุถ+อีย, เอาเทศ ปสตุถ เป็น ข ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อี เป็น เอ ด้วยสูตร กวจาสนณํ ลุตเต ช้อน ย. เสยฺโย ชโน ชนประเสริฐกว่า. เขยฺโย ชโน ชนประเสริฐกว่า.

เสฏฺโฐ, เขฏฺโฐ ประเสริฐที่สุด = ปสตุถ+อิกฺฐ. เสฏฺโฐ ชโน ชน ประเสริฐที่สุด. เขฏฺโฐ ชโน ชนประเสริฐที่สุด.

(๒๖๖) อนติกสส เนโท.^{๒๕๙}

อ. การอาเทศเป็น เนท แห่ง อนติก ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อีย และ อิกฺฐ ปัจจัย. มีการอาเทศ อนติก ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น เนท ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อีย อิกฺฐ.

อุ. เนทฺธิโย ไกลกว่า = อนติก+อีย, อาเทศ อนติก เป็น เนท ด้วยสูตรนี้ ลบสระ อ ข้างหน้า. เนทฺธิโย ชโน ชนผู้ไกลกว่า. เนทฺธิจฺโฐ ไกลที่สุด = อนติก+อิกฺฐ, เนทฺธิจฺโฐ ชโน ชน ผู้ไกลที่สุด.

(๒๖๗) พาฬสส สาโร.^{๒๖๐}

อ. การอาเทศเป็น สาร แห่ง พาฬ ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อีย และ อิกฺฐ ปัจจัย. มีการอาเทศ พาฬ ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น สาร ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อีย อิกฺฐ.

อุ. สารฺธิโย มั่นคงกว่า = พาฬ+อีย, อาเทศ พาฬ เป็น สาร ด้วยสูตรนี้, ลบ สระ อ ข้างหน้า. สารฺธิโย ชโน ชน ผู้มั่นคงกว่า. สารฺธิจฺโฐ มั่นคงที่สุด = พาฬ+อิกฺฐ, สารฺธิจฺโฐ ชโน ชน ผู้มั่นคงที่สุด.

(๒๖๘) อปฺปสส กณฺ.^{๒๖๑}

อ. การอาเทศเป็น กณฺ แห่ง อปฺป ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อีย และ อิกฺฐ ปัจจัย. เอา อปฺป ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น กณฺ ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อีย อิกฺฐ.

อุ. กณฺธิโย น้อยกว่า = อปฺป+ อีย, เอา อปฺป เป็น กณฺ ด้วยสูตรนี้, ลบ สระ อ ข้างหน้า. กณฺธิโย ชโน ชนผู้น้อยกว่า. กณฺธิจฺโฐ น้อยที่สุด = อปฺป+อิกฺฐ, กณฺธิจฺโฐ ชโน ชนผู้น้อยที่สุด.

๒๕๘ โมค. ๔/๑๓๖ นิตติ. ๕๑๒

๒๕๙ ที.มทา ๑๐/๑๖

๒๖๐ โมค. ๔/๑๓๖ นิตติ. ๕๑๕

๒๖๑ โมค. ๔/๑๓๕ นิตติ. ๕๑๓

(๒๖๙) ยรวานณจ.^{๒๖๒}

อ. การอาเทศเป็น กณ แห่ง ยว ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ อีย และ อิกฺจ ปัจจัย ด้วย.
เอา ยว ศัพท์หมดทั้งตัวเป็น กณ ในเพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ อีย อิกฺจ ด้วย.

อุ. กณโย หนุมกว่า, น้อยกว่า = ยว+อีย, แปลง ยว เป็น กณ ด้วยสูตรนี้ด้วย, ลบ
สระ อ ข้างหน้า. กณโย ชโน ชนผู้หนุมกว่า. กณฺญโจ หนุมที่สุด, น้อยที่สุด = ยว+อิกฺจ.
กณฺญโจ ชโน ชนผู้หนุมที่สุด. กณโย กณฺญโจ แปลง กณ เป็น กน

(๒๗๐) วณฺตมนฺตฺวินณจ โลโป.^{๒๖๓}

อ. การลบ แห่ง วณฺต, มนฺต, และ วิ ปัจจัย ย่อมมี ในเพราะ อีย และ อิกฺจ
ปัจจัยอยู่หลังด้วย.

มีการลบปัจจัยเหล่านี้คือ วณฺต มนฺต วิ ในเพราะปัจจัยเหล่านี้คือ อีย อิกฺจ.

อุ. คณโย มีคณกว่า = คณวณฺต+อีย, ลบ วณฺต ปัจจัย ด้วยสูตรนี้, คณโย ชโน
ชนผู้มีคณกว่า. คณฺญโจ มีคณที่สุด = คณวณฺต+อิกฺจ.

สตโย มีสติกว่า = สติมนฺต+อีย, ลบ มนฺต ปัจจัย ด้วยสูตรนี้, สตโย ชโน ชน
ผู้มีสติกว่า. สติญโจ มีสติที่สุด = สติมนฺต+อีย.

เมธโย มีปัญญากว่า = เมธาวิ+อีย, ลบ วิ ปัจจัย ด้วยสูตรนี้ เมธโย ชโน ชน
ผู้มีปัญญากว่า. เมธฺญโจ มีปัญญาที่สุด = เมธาวิ+อิกฺจ, ลบสระ อา ข้างหน้า.

(๒๗๑) ยวตฺ ตลณฺทการานํ พยฺยชนานิ จลณฺชการตฺ.^{๒๖๔}

อ. พยฺยชนะทั้งหลาย แห่ง ต, ล, ณ, ท อักษร ที่มี ย อยู่ข้างหลัง ย่อมถึง
ความเป็น จ, ล, ณ, และ ช อักษร.

พยฺยชนะทั้งหลาย แห่ง ต ล ณ ท อักษรทั้งหลาย อันมี ย อยู่ข้างหลัง ย่อมถึง
ความเป็น จ ล ณ และ ช อักษร ตามลำดับ.

อุ. พาหุสจํ ความเป็นพหุสูตร = พหุสฺต+ณฺย, ลบสระ อ ที่ ต ด้วยสูตร อวณฺณ
เย โลปณจ, ลบ ณ อนุพันธ์ อาเทศ ตย เป็น จ ด้วยสูตรนี้, ช้อน จ สทิสเทวภาว.

ปณฺทิจจํ ความเป็นบัณฑิต = ปณฺทิต + ณฺย. เวปุลลํ ความเป็นของไพบุลย์ =
วิปุล + ณฺย. การุณํ ความเป็นแห่งความกรุณา = กรุณ + ณฺย. โกสลลํ ความเป็นผู้ฉลาด
= กุสล + ณฺย. เนปุลณํ ความเป็นแห่งบุคคลผู้ละเอียด = นิปุลณ+ณฺย. สามณณํ ความเป็น
สมณะ = สมณ + ณฺย. โสหชฺชํ = สุหท+ณฺย ความเป็นผู้มีใจดี.

๒๖๒ โมค. ๔/๑๓๖ นิตติ. ๕๑๒

๒๖๓ โมค. ๔/๑๓๖ นิตติ. ๕๑๒

๒๖๔ โมค. ๑/๔๘ นิตติ. ๑๐๔, ๑๐๖, ๑๑๖, ๑๒๑-๕

ปุ. บทว่า ยวตฺ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ยวตฺ มีการห้ามการอาเทศเป็น จ ล ฌ ช เป็นประโยชน์ เช่น **ติณทลฺ** หญ้าและใบไม้.

ปุ. บทว่า ตลณทการานํ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า ตลณทการานํ มีการห้ามการอาเทศเป็น จ ล ฌ ช เป็นประโยชน์ เช่น **อาลสยฺ** ความเป็นผู้เกียจคร้าน = อลส+ณย. **อาโรคยฺ** ความเป็นผู้ไม่มีโรค = อโรค+ณย.

ปุ. บทว่า พุยณชนานิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า พุยณชนานิ มีการห้ามการอาเทศเป็น จ ล ฌ ช เป็นประโยชน์ เช่น **มจฺจุนา** = มจฺจุ+นา. **มจฺจุนา** **โลกสนฺนิวาโส** **อพฺภาทโต**. **โลกสนฺนิวาโส** อันความตายครอบงำแล้ว.

ปุ. การบ่งถึง การ ศัพท์ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. การบ่งถึง การ ศัพท์ มีการให้รู้การแปลง ย อักษร เป็น ส อักษร เป็น ฌ อักษร เป็น ม อักษร เช่น **โปริสฺสํ** ความเป็นชาย = บุริส+ณย, ด้วยอำนาจ ฌ อาเทศ อุ เป็น โอ ลบ ฌ แปลง ย อักษร เป็น ส อักษร ด้วยสูตรนี้ ลบสระ อ ตัวหน้า. **โอสพฺภํ** ความเป็นโคอุสภะ = อุสภ+ณย, แปลง ย อักษร เป็น ฌ อักษร. **โอบมฺมํ** ความเป็นแห่งอุปมา = อุปมา+ณย, แปลง ย อักษร เป็น ม อักษร.

(๒๗๒) **อมฺหตฺมฺหนฺตฺราขพฺรหฺมตฺตสขสฺตถูปิตาทิหิ สฺมา นว.**^{๒๖๕}

อ. **สฺมา** วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ทั้งหลายมี **อมฺห**, **ตฺมฺห**, **นตฺ**, **ราช**, **พฺรหฺม**, **อตฺ**, **สข**, **สฺตถุ** และ **ปิตุ** เป็นต้น เป็นเหมือน **นา** วิภัตติ.

นักศึกษาพึงเห็น **สฺมา** วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า **อมฺห** **ตฺมฺห** **นตฺ** **ราช** **พฺรหฺม** **อตฺ** **สข** **สฺตถุ** **ปิตุ** เป็นต้น ว่าเป็นเหมือน **นา** วิภัตติ.

ตัวอย่าง **มยา** = **อมฺห+สฺมา**. **สฺมา** มีคติเหมือน **นา** ด้วยสูตรนี้ เอา **อมฺห** กับ **วิภัตติ** เป็น **มยา** ด้วยสูตร **นามฺหิ มยาตยา**. **ชโน** **มยา** **อปฺเปติ**. ชน ย่อมเว้น จากเรา.

ตยา จากท่าน, อันท่าน = **ตฺมฺห** + **สฺมา**, มีคติ แห่งนา ด้วยสูตรนี้, เอา **ตฺมฺห** กับ **นา** เป็น **ตยา** ด้วยสูตร **นามฺหิ ตยามยา**. **ชโน** **ตยา** **อปฺเปติ**. ชน ย่อมเว้น จากท่าน.

คุณวตา = **คุณฺวตฺ** + **สฺมา**, มีคติแห่ง นา ด้วยสูตรนี้, เอา **นตฺ** กับ **นา** เป็น **ตา** ด้วยสูตร **โตติตา สสฺมีนาสุ**. **ชโน** **คุณวตา** **อปฺเปติ**. ชน ย่อมเว้น จากชนผู้มีคุณ.

^{๒๖๕} โมค. ๒/๘๒, ๑๙๖ นิตติ. ๕๔๒

รณณา = ราช+สมา, เอา ราช กับ นา เป็น รณณา ด้วยสูตร นามหิ รณณา วา.
ชโน รณณา อปเปติ. ชน ย่อมเว้น จากพระราชา.

พรหมณา = พรหม+สมา, อาเทศ อ ที่สุดแห่ง พรหม เป็น อุ ด้วยสูตร อุตตัสนาสุ. **ชโน พรหมณา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากพรหม.

อุตตนา = อุตต+นา, สมา มีคติแห่งนา ด้วยสูตรนี้, **ชโน อุตตนา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากตน.

สขินา=สข+สมา, สมา มีคติแห่งนา ด้วยสูตรนี้, อาเทศ อ ที่สุดแห่งสข เป็นอิ ด้วยสูตร สขนตสสิ โนนานเสสุ. **ชโน สขินา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากเพื่อน.

สตถารา = สตถ+สมา, เอา อุ เป็น อาร, เอา นา เป็น อา ด้วยสูตร นาวา. **ชโน สตถารา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากครู.

ปีตรา = ปีตุ+สมา, อาเทศ อุ เป็น อาร รัสสะ อาร เป็น อร เอา นา เป็น อา ด้วยสูตร นา อา. **ชโน ปีตรา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากบิดา.

มาตรา = มาตุ+สมา, สมา มีคติแห่ง นา. **ชโน มาตรา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากมารดา.

ภาตรา = ภาตุ+สมา, สมา มีคติแห่งนา. **ชโน ภาตรา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากพี่น้องชาย.

อีตรา = อีตุ+สมา, สมา มีคติแห่ง นา. **ชโน อีตรา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากธิดา.

ถามว่า บทว่า เอเตหิ มีประโยชน์อย่างไร?

ตอบว่า บทว่า เอเตหิ มีการห้ามการอาเทศ สมา เป็นเหมือน นา เป็นประโยชน์ เช่น บุริสา = บุริส+สมา, อาเทศ สมา เป็น อา. **ชโน บุริสา อปเปติ.** ชน ย่อมเว้น จากบุรุษ.

อติ นามกปเป ปณจโม กณโท. นามกปโป นิฏฐิติ.

สมาสกับปี กัณฑ์ที่ ๗

(๒๗๓) นามาน์ สมาส ยูตตุโธ.^{๒๖๖}

อ. อรรถอันประกอบแล้วอันใด แห่งนาม ท. มีอรรถแห่งบทอันท่านประกอบ
อยู่ ย่อมมี อ. อรรถอันประกอบแล้วนั้น มีชื่อว่า สมาส ย่อมเป็น.

อรรถที่ประกอบนามเหล่านั้น มีอรรถบทอันท่านประกอบอยู่นั้น ชื่อ สมาส.

อุ. กจินสส ทุสส์ = กจินทุสส์ ผ้าเพื่อกฐิน. อาคนตุกสส ภตต์ = อาคนตุกภตต์
ภัตรเพื่อผู้มา. ชีวิตลจ ตั อินทริยลจาติ ชีวิตินทริย. ชีวิตินด้วย เป็นใหญ่ด้วย เหตุนั้น
ชื่อว่า ชีวิตินทริย. สมโน จ พราหมโน จ = สมณพราหมณา. สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย
ชื่อ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย. สารียา ปุตโต = สารีปุตโต. บุตร ของนางสารี ชื่อ สารีบุตร.
สารีปุตโต จ โมคคัลลาน จ = สารีปุตตโมคคัลลานา. พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลანะ
ด้วย ชื่อ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลันะ ทั้งหลาย

ถามว่า บทว่า นามาน์ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า นามาน์ มีไว้เพื่อห้ามการเข้าสมาส เป็นประโยชน์ เช่น เทวทตโต
ปจติ. เทวทัตต์ ย่อมหุง.

ถามว่า บทว่า ยูตตุโธ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ตอบว่า บทว่า ยูตตุโธ มีไว้เพื่อห้ามความเป็นสมาส เป็นประโยชน์ เช่น ฤโณ
ภโณ. อำมาตย์ ของพระราชา, เทวทตตสส ปุตโต. ลูกของเทวทัตต์.

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า สมาส ย่อมมีในสูตรไหน?

ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่าสมาส ย่อมมีในสูตรว่า กวจิ สมาสนุ-
คตานมการนโต.

(๒๗๔) เตสํ วิกตติโย โลปา จ.^{๒๖๗}

อ. การลบ ซึ่งวิกตติ ท. แห่งสมาส ท. อันมีอรรถอันประกอบแล้วเหล่านั้น
ย่อมมีด้วย.

มีการลบวิกตติทั้งหลาย แห่งสมาสทั้งหลายอันมีอรรถอันประกอบแล้วเหล่านั้นด้วย.

๒๖๖ โมค. ๓/๑ นิตติ. ๖๗๕

๒๖๗ โมค. ๒/๑๑๙-๑๒๐ นิตติ. ๖๗๖

อุ. กจินสส ทุสสํ กจินทุสสํ. ผ้าเพือกฐิน, ลบ ส วิภัตติ. **อาคนตุกสส ภตฺตํ อาคนตุกภตฺตํ. ภัตรเพื่อผู้มา.**

ด้วยการถือเอา เตสํ มีการลบวิภัตติ ปัจจย บท อักษร และ อาคม แห่งสมาส ตัทธิต อาชยาต และ กิตก์ทั้งหลาย เช่น **วสิฏฺฐสส อปจจํ วาสิฏฺฐโ.** ขนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งวสิฏฺฐะ ชื่อ วาสิฏฺฐะ ลบ ณ ปัจจย. **วินตาย อปจจํ เวนเตยโย.** ขน นี้เป็นเหล้ากอแห่ง นางวินตา ชื่อว่า เวนเตยยะ ลบ ณ อนุพันธ์.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีอวธารณเป็นอรรถ คือมีการห้ามการลบเป็นประโยชน์ เช่น **ปภํ กรโธติติ ปภงฺกร** ภควา. พระผู้มีพระภาคใด ย่อมทำซึ่งรัศมี เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อ ปภงฺกร ผู้ทำรัศมี ไม่ลบ อ วิภัตติ. **อมตํ ททาติติ อมตณฺทโท** ภควา. พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ใด ย่อมให้ซึ่งอมตะ เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อ อมตณฺทโท ผู้ให้ ซึ่งอมตะ. **ทิปี กรโธติติ ทิปงฺกร** ภควา. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ย่อมทำซึ่งที่พึงคือ เกาะ เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อ ทิปงฺกร ผู้ทำซึ่งที่พึงคือเกาะ. **เมธํ กรโธติติ เมธงฺกร** ภควา. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ย่อมทำซึ่งปัญญา เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อ เมธงฺกร ผู้ทำซึ่งปัญญา.

(๒๗๕) **ปกตี จสฺส สรณตสฺส.**^{๒๖๘}

ก็ ครั้นเมื่อวิภัตติ ท. อันท่านลบแล้ว อ.รูปปกตี ท. แห่งลิงค์นั้น ที่เป็นบทสมาส **อันมีสระเป็นที่สุด ย่อมมี.**

เมื่อวิภัตติทั้งหลายอันท่านลบแล้ว ลิงค์แห่งบทสมาสนั้นอันมีสระเป็นที่สุด มีรูปเป็นปกตี.

อุ. **จกฺขุณฺจ โสตณฺจ จกฺขุโสตํ.** ตาด้วย หูด้วย ชื่อ ตาและหู. **มุขณฺจ นาสิกา จ มุขนาสิกา.** ปากด้วย จมูกด้วย ชื่อ ปากและจมูก. **รณฺโณ ปุตฺโต ราชปุตฺโต.** บุตรแห่ง พระราชา ชื่อ ราชบุตร. **รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส.** บุรุษของพระราชา ชื่อ ราชบุรุษ.

(๒๗๖) **อุปสคฺคณิปาตปุพฺพโก อพฺยयीภาโว.**^{๒๖๙}

อ. สมาสใด มีอุปสัคและนิบาตเป็นเบื้องต้น ย่อมเป็น อ. สมาสนั้น มีชื่อว่า **อพฺยयीภาวสมาส** ย่อมเป็น.

สมาสที่มีอุปสัคและนิบาตอยู่ต้น มีชื่อว่าอพฺยयीภาวสมาส.

๒๖๘ นิตติ. ๖๙๓

๒๖๙ โมค. ๓/๒ นิตติ. ๖๙๖

อุ. นครสส สมิเป วตตติติ อุปนคริ. ที่ใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งเมือง
เหตุ นั้น ที่นั่น ชื่อว่า อุปนคริ ที่ใกล้แห่งเมือง. ทธสส อภาโว นิทฺทธ. ความไม่มี แห่งความ
กระวนกระวาย ชื่อว่า นิทฺทธ. ความไม่มีแห่งความกระวนกระวาย. มกสส อภาโว
นิมมกส. ความไม่มี แห่งยุง ชื่อว่า นิมมกส. ความไม่มีแห่งยุง. วุฑฒานํ ปฏิปาฏิยา เย เย
วุฑฒา พราหมณา นิสิตฺทติ ยถาวุฑฒิ. พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เฒ่าเหล่าใด เหล่าใด ย่อมนั่ง
โดยลำดับ แห่งพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เฒ่า ชื่อว่า ยถาวุฑฒิ ตามลำดับผู้เฒ่า. ชีวสส ยตฺตโก
ปริจฺเจโท ยาวชีวํ. กำหนด มีประมาณเท่าไร แห่งชีวิต ชื่อว่า ยาวชีว มีกำหนดประมาณ
เท่าเพียงไรแห่งชีวิต. จิตฺตมธิกิจฺจ ธมมา ปวตฺตติติ อธิจิตฺตํ. ธรรม ท. อาศัยจิต ย่อม
เป็นไป เหตุ นั้น ชื่อว่า อธิจิตฺตํ อาศัยจิตเป็นไป. ปพฺพตสส ทิโร ทิโรปพฺพตํ. ภายนอกแห่ง
ภูเขา ชื่อว่า ทิโรปพฺพตํ ภายนอกแห่งภูเขา. โสตสส ปติ วตฺตติ นาวา อิติ ปติโสตํ. เรือใด
ย่อมเป็นไปทวน ต่อกระแส เหตุ นั้น เรือ นั้น ชื่อว่า ปติโสตํ ทวนกระแส. ปาสาทสส อนฺโต
อนฺโตปาสาทํ. ภายในแห่งปราสาท ชื่อว่า อนฺโตปาสาทํ.

ปู. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อนี้ว่า อภัยยิภาวะ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. มีในสูตรนี้ว่า อํ วิภตฺติณมการนฺตา อพฺยยิภาวา.

(๒๗๗) โส นปฺสกลิงฺโก.^{๒๗๐}

อ. อภัยยิภาวสมานั้น เป็นนปฺสกลิงค์.

นักศึกษาพึงเห็นอภัยยิภาวสมานั้น ว่าเป็นนปฺสกลิงค์เทียว.

อุ. กุมาริยมธิกิจฺจ ปวตฺตติ กลา อิติ อธิกุมาริ. ถ้อยคำใด อาศัยนางกุมาริ ย่อม
เป็นไป เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า อธิกุมาริ อาศัยนางกุมาริเป็นไป. วรฺยูสา สมิเป ปวตฺตติ
กลา อิติ อุปวรุ. ถ้อยคำใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้แห่งหญิงสาว เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า
อุปวรุ เป็นไปใกล้หญิงสาว. วิจิตฺตสส สมิเป ปวตฺตติ กลา อิติ อุปวิจิตฺตํ. ถ้อยคำใด
ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งความวิจิตร เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า อุปวิจิตฺตํ เป็นไปใกล้วิจิตร.
คฺงคาย สมิเป ปวตฺตติติ กลา อิติ อุปคฺงคํ. ถ้อยคำใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้แห่งแม่น้ำ
เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า อุปคฺงคํ เป็นไปใกล้แม่น้ำ. มณิกาย สมิเป ปวตฺตติ กลา อิติ
อุปมณิกํ. ถ้อยคำใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้แห่งแก้วมณี เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า อุปมณิกํ
เป็นไปใกล้แก้วมณี. อิตฺถิมมธิกิจฺจ ปวตฺตติ กลา อิติ อิตฺถิ. ถ้อยคำใด อาศัยซึ่งหญิง
เป็นไป เหตุ นั้น ถ้อยคำนั้น ชื่อว่า อิตฺถิ อาศัยหญิงเป็นไป.

(๒๗๘) ทิคุสเสกตต์.^{๒๗๑}

อ. ความเป็นแห่งเอกวจนะด้วย อ. ความเป็นไปแห่งนปฺสกลิงค์ด้วย แห่ง
ทิคุสมาส ย่อมมี.

ทิคุสมาส เป็นทั้งเอกวจนะ และ นปฺสกลิงค์.

อุ. ตโย โลกา ติโลกํ. โลกทั้งหลายสาม ชื่อว่าติโลกํ โลกสาม. ตโย ทณฺหา ติทฺทํ.
ไม้เท้าทั้งหลายสาม ชื่อว่าติทฺทํ ไม้เท้าสามอัน. ตีณิ นยฺยานิ ตินยฺนํ. นัยน์ตาทั้งหลายสาม
ชื่อว่าตินยฺนํ นัยน์ตาสาม. ตีณิ ลิงฺคานิ ติลิงฺคํ. ลิงค์ทั้งหลายสาม ชื่อว่าติลิงค์ ลิงค์สาม.
จตฺสโส ทิสฺสา จตฺททิสฺ. ทิศทั้งหลายสี่ ชื่อว่าจตฺททิสฺ ทิศสี่. ปญฺจ อินฺทริยานิ ปญฺจินฺทริยํ.
อินทริย์ทั้งหลายห้า ชื่อว่า ปญฺจินฺทริยํ อินทริย์ห้า.

(๒๗๙) ตถา พฺนฺเตว ปาณิตุริยโยคฺคเสนางคฺคฺขุทฺทกฺขนฺตฺกวิวิธวิรุทฺทวิสภาคตฺถาทินญจ.^{๒๗๒}

อนึ่ง อ. ความเป็นเอกวจนะด้วย อ. ความเป็นนปฺสกลิงค์ด้วย แห่งศัพทํ ท.
มีปาณยํคตฺถ ตฺริยํคตฺถ โยคคตฺถ เสนางคตฺถ ขุทฺทกคตฺถ วิวิธวิรุทฺทตฺถ และ
วิสภาคตฺถ ย่อมมี ในวันทสมาส.

อนึ่ง ความเป็นเอกวจนะและนปฺสกลิงค์ แห่งศัพทํทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ปาณ
ตุริย โยคค เสนางค ขุทฺทก วิวิธ-วิรุทฺท และ วิสภาคตฺถะ ย่อมมีในวันทสมาส.

ดังตัวอย่าง? จกฺขุ จ โสตญฺจ จกฺขุโสตฺ. ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่าตาและหู. มฺขญฺจ
นาสิกฺกา จ มฺขนาสิกํ. ปากด้วย จมูกด้วยด้วย ชื่อว่าปากและจมูก. จฺวิ จ มํสญฺจ โลหิตญฺจ
จฺวิมํสฺโลหิตํ. ผิวด้วย เนื้อด้วย เลือดด้วย ชื่อว่า ผิวเนื้อและเลือด. ดังกล่าวมานี้ เป็นอุทาหรณ์
ที่เป็นไปในอรรถแห่งอวัยวะของสัตว์มีชีวิต.

สงฺโซ จ ปณฺโว จ สงฺขปณฺวํ. สังข์ด้วย บัณเฑาะว์ด้วย ชื่อว่าสังข์และบัณเฑาะว์.
คิตฺตญฺจ วาทิตฺตญฺจ คิตฺตวาทิตํ. เพลงขับด้วย การดีดสีตีเป่าด้วย ชื่อว่าเพลงขับและการดีดสี
ตีเป่า. ททฺทริ จ เทณฺทิมญฺจ ททฺทริเทณฺทิมํ. กลองน้อยด้วย กลองใหญ่ด้วย ชื่อว่ากลอง
น้อยและกลองใหญ่. ดังกล่าวมานี้ เป็นอุทาหรณ์ที่เป็นไปในอรรถแห่งเครื่องดนตรี.

ผาลญฺจ ปาจนญฺจ ผาลปาจนํ. ผาลด้วย ปฏักด้วย ชื่อว่า ผาลและปฏัก. ยฺคุณฺจ
นงฺคณฺจ ยฺคุณฺจ. แอกด้วย งอนไถด้วย ชื่อว่าแอกและงอนไถ. ดังกล่าวมานี้ เป็นอุทาหรณ์
ที่เป็นไปในอรรถแห่งเครื่องประกอบ.

๒๗๑ นีติ. ๖๙๙

๒๗๒ โมค. ๓/๑๙, ๒๐ นีติ. ๗๐๐

อสิ จ จมมยจ อสิจมมฺ. ดาบด้วย หน้งด้วย ชื่อว่าดาบและหน้ง. ธนุ จ กลาโป จ ธนุกลาปํ. ธนุด้วย แล่งธนุด้วย ชื่อว่าธนุและแล่งธนุ. ดังกล่าวนานี้ เป็นอุทาหรณ์ที่เป็นไปในอรรถแห่งกองทัพ.

ทิสสา จ มกสา จ ทิสสมกสฺ. เหลือบด้วย ยุ้งด้วย ชื่อว่าเหลือบและยุ้ง. กุณโธ จ กิปิลโก จ กุณธกิปิลกํ. มดดำด้วย มดแดงด้วย ชื่อว่ามดดำและมดแดง. กิณฺณจ สิริสปลยจ กิณฺณสิริสป. ตักแตนด้วย งูด้วย ชื่อว่าตักแตนและงู. ดังกล่าวนานี้ เป็นอุทาหรณ์ที่เป็นไปในอรรถแห่งสัตว์เล็ก ๆ.

อหิ จ นกุลยจ อหินกุลฺ. งูด้วย พังพอนด้วย ชื่อว่างูและพังพอน. วิฬารุ จ มูสิโก จ วิฬารมูสิกํ. แมวด้วย หนูด้วย ชื่อว่าแมวและหนู. กาโก จ อุลุโก จ = กาโกลุกํ. กาดด้วย นกเค้าแมวด้วย ชื่อว่ากาและนกเค้าแมว. ดังกล่าวนานี้ เป็นอุทาหรณ์ที่เป็นไปในอรรถที่เป็นปฏิกิริยาต่อกันมีประการต่าง ๆ

สีลยจ ปณฺญา จ สีลปณฺณํ. ศีลด้วย ปัญญาด้วย ชื่อว่าศีลและปัญญา. สมโธ จ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสนํ. สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย ชื่อว่าสมถและวิปัสสนา. วิชฺชา จ จรณยจ วิชฺชาจรณํ. วิชชาด้วย ความประพฤติด้วย ชื่อว่าวิชาและจรณะ. ดังกล่าวนานี้ เป็นอุทาหรณ์ที่เป็นไปในอรรถแห่งธรรมที่เป็นวิสภาคกัน (วิสภาคตเถมีส่วนต่างกัน).

ป. การถือเอา อาติศัพท มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การถือเอา อาติศัพท มีประโยชน์ดังนี้ ทาสี จ ทาโส จ ทาสีทาสํ. ทาสหญิงด้วย ทาสชายด้วย ชื่อว่าทาสหญิงและทาสชาย. อิตถิ จ ปุมมา จ อิตถิปุมํ. หญิงด้วย ชายด้วย ชื่อว่าหญิงและชาย. ปตฺโต จ จีวรยจ ปตฺตจีวรํ. บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อว่าบาตรและจีวร. ติกถยจ จตุกถยจ ติกจตุกถํ. ประมาณสามด้วย ประมาณสี่ด้วย ชื่อว่าประมาณสามและประมาณสี่. เวฬุกาโร จ รถกาโร จ เวฬุการรถการํ. ช่างเลื่อยด้วย ช่างรถด้วย ชื่อว่าช่างเลื่อยและช่างรถ. สาकुณิโก จ มาควิโก จ สาकुณิกมาควิกํ. พรานนกด้วย พรานเนื้อด้วย ชื่อว่าพรานนกและพรานเนื้อ. ทีโข จ มขมิโม จ ทีฆมขมิมํ. ยาวด้วย ปานกลางด้วย ชื่อว่ายาวและปานกลาง. นักศึกษาพึงประกอบตัวอย่างมีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานี้.

(๒๘๐) วิภาสา รุกขติณปสุรณธณฺยชนปทาทีนยจ. ^{๒๗๓}

อนึ่ง อ. ความเป็นเอกวจนะด้วย อ. ความเป็นนปัสสกลิงค์ด้วย แห่งศัพท์ ท. มีรุกข ติน ปสุ รณ ธณฺย ชนปท เป็นต้น ย่อมมีในทวันทสมาสโดยวิกัป.

อนึ่ง ในวันทสมาส มีความที่ศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ รุกข ติน ปสุ ธน ธณฺย และชนปท เป็นเอกวจนะ และเป็นนปฺสกลิงค์ โดยวิภาสา.

อุ. อสฺสตโถ จ กปิฏฺโธ จ อสฺสตถกปิฏฺฐํ อสฺสตถกปิฏฺฐา วา. ตันโโพธึด้วย ตันมชะวิตด้วย ชื่อว่าตันโโพธิและตันมะขวิด หรือว่า ตันโโพธิและตันมะขวิดทั้งหลาย. อุตฺตริณฺจ ฐิตฺตริณฺจ อุตฺตริณฺจ วา. หล้าแฝกด้วย หล้าคมบางด้วย ชื่อว่าหล้าแฝกและหล้าคมบาง หรือว่า หล้าแฝกและหล้าคมบางทั้งหลาย. อโช จ เอฬโก จ อเชฬกํ อเชฬกา วา. แปะด้วย แกะด้วย ชื่อว่าแปะและแกะ หรือว่าแปะและแกะ ท. หิริณฺณญฺจ สุวณฺณญฺจ หิริณฺณญฺจ สุวณฺณญฺจ วา. เงินด้วย ทองด้วย ชื่อว่าเงินและทอง หรือว่า เงินและทองทั้งหลาย. สาลิ จ ยโว จ สาลิยํ สาลิยว วา. ข้าวเจ้าด้วย ข้าวเหนียวด้วย ชื่อว่า ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว หรือว่า ข้าวเจ้าและข้าวเหนียวทั้งหลาย.

ปุ. การถือเอาอาทิ ศัพท์ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การถือเอา อาทิ ศัพท์ มีไว้เพื่อประโยชน์อย่างนี้. สวชฺชโช จ อนวชฺชโช จ สวชฺชานาวชฺชํ สวชฺชานาวชฺชา วา. โทษอันบุคคลพึงเว้นด้วย โทษอันบุคคลไม่พึงเว้นด้วย ชื่อว่าโทษอันบุคคลพึงเว้นและโทษอันบุคคลไม่พึงเว้น หรือว่า...ทั้งหลาย. หินฺนญฺจ ปณฺธิตญฺจ หินฺนปณฺธิํ หินฺนปณฺธิตา วา. กรรมต่ำช้าด้วย กรรมประณีตด้วย ชื่อว่า กรรมต่ำช้าและกรรมประณีต หรือว่า กรรมต่ำช้าและกรรมประณีตทั้งหลาย. กณฺโห จ สุกฺโก จ กณฺหสูกฺกํ กณฺหสูกฺกา วา. ธรรมดาด้วย ธรรมดาด้วย ชื่อว่า ธรรมดาและธรรมดา หรือว่า ธรรมดาและธรรมดาทั้งหลาย.

(๒๘๑) ทวิปเท ตฺลยฺยธฺรณฺณ กมฺมธฺรณฺโย.^{๒๗๔}

สมาส มีชื่อว่า กัมมธารยะ ย่อมมี ในเพราะบททั้งสองมีอรรถเสมอกัน.

เมื่อบททั้งสอง มีอรรถเสมอกัน อันอาจารย์ย่อเข้าด้วยกัน ในกาลใด ในกาลนั้น บทนั้น มีชื่อว่า กัมมธารยะ.

อุ. มหฺนโต จ โส ปฺริโส จาติ มหฺนโต. บุรุษนั้นด้วย ใหญ่ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่ามหาบุรุษ. กณฺโห จ โส สบฺโป จาติ กณฺหสบฺโป. งุนั้นด้วย ดำด้วย เหตุนั้น ชื่อว่างุนดำ=งูเห่า. นิลญฺจ ตํ อฺปฺปฺลญฺจาติ นิลฺปฺปฺลํ. ดอกอุบลนั้นด้วย เขียวด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า ดอกอุบลเขียว. โลหิตญฺจ ตํ จนฺทญฺจาติ โลหิตจฺนทํ. ไม้จันทน์นั้นด้วย แดงด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า ไม้จันทน์แดง. พฺราหฺมณฺนิ จ สา ทาริกา จาติ พฺราหฺมณฺนทาริกา. ทาริกานั้นด้วย เป็น

พราหมณ์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่าทาริกาผู้พราหมณ์. **ขตติยา จ สา กณฺหา จาติ ขตติยกณฺหา.**
นางสาวน้อยนั้นด้วย ผู้กษัตริย์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่านางสาวน้อยผู้กษัตริย์.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า กัมมธารย นี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. มีในสูตรว่า กัมมธารยสณฺเณ จ.

(๒๘๒) **สงฺขยาปฺพุทฺธิ** ^{๒๗๕} **ทิกฺขุ.**

อ. สมาส มีสังขยาอยู่เบื้องต้น ชื่อว่า ทิกฺขุสมาส ย่อมเป็น.

กัมมธารยสมาสอันมีสังขยาอยู่หน้า มีชื่อว่า ทิกฺขุสมาส.

อุ. **ตีณิ มลานิ ติมลํ.** มลทินทั้งหลาย สาม ชื่อว่า มลทินสาม. **ตีณิ ผลานิ ติมลํ.** ผลไม้ทั้งหลาย สาม ชื่อว่า ผลไม้สาม. **ตโย โลกา ติโลกํ.** โลกทั้งหลาย สาม ชื่อว่า โลกสาม. **ตโย ทนฺหา ติทนฺทํ.** ไม้เท้าทั้งหลาย สาม ชื่อว่า ไม้เท้าสาม. **ตีณิ นยนานิ ตินยนํ.** นัยน์ตาทั้งหลาย สาม ชื่อว่า นัยน์ตาสาม. **ตโย หํสา ติหํสา.** หงส์ทั้งหลาย สาม ชื่อว่า หงส์สามตัว. **ตโย ลิงคา ติลิงคํ.** เพศทั้งหลาย สาม ชื่อว่า เพศสาม. **จตสฺส ทิสฺสา จตฺททิสํ.** ทิศทั้งหลาย สี่ ชื่อว่า ทิศสี่. **ปญฺจ อินฺทริยานิ ปญฺจินฺทริยํ.** อินทริย์ทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า อินทริย์ห้า. **สตฺต โคธาวริโย สตฺตโคธาวริ.** แม่น้ำโคธาวรีทั้งหลาย เจ็ด ชื่อว่า แม่น้ำโคธาวรี เจ็ด.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ทิกฺขุ นี้ มีในสูตรไหน?

วิ. มีในสูตรว่า ทิกฺขุสเสกตฺตํ.

(๒๘๓) **อุภะ ตปฺปุริสา.** ^{๒๗๖}

อ. ทิกฺขุสมาสและกัมมธารยสมาส ท. ทั้งสอง มีชื่อว่า ตปฺปุริสมาส ย่อมมี.

ทิกฺขุสมาสและกัมมธารยสมาสทั้งสอง ชื่อว่า ตปฺปุริสมาส

อุ. **น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ.** คนนี้มีใช้พราหมณ์ ชื่อว่า อพฺราหฺมโณ มิใช่พราหมณ์. **น วสฺโส อวสฺโส.** คนนี้มีใช้คนถ้อย ชื่อว่า อวสฺโส ผู้มิใช่คนถ้อย. **ปญฺจ ภิกฺขโว ปญฺจภิกฺขุ.** ภิกษุทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า ภิกษุห้า. **น ปญฺจภิกฺขุ อปญฺจภิกฺขุ.** หมู่นี้มิใช่ภิกษุห้า ชื่อว่า มิใช่ภิกษุห้า. **ปญฺจ วสฺसानิ ปญฺจวสฺสํ.** ปีทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า ปีห้า. **น ปญฺจวสฺสํ อปญฺจวสฺสํ.** ปีห้าหาไม่ได้ ชื่อว่า มิใช่ปีห้า. **ปญฺจ ภาวา ปญฺจภวํ.** ภพทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า ภพห้า. **น ปญฺจภวํ อปญฺจภวํ.** ภพห้าหาไม่ได้ ชื่อว่า มิใช่ภพห้า. **ทส ภาวา ทสภวํ.**

๒๗๕ (ว่าง)

๒๗๖ นิตติ .๗๐๗

ภพทั้งหลาย สิบชื่อว่า ภพสิบ. **น ทสภโว ทสภโว**. ภพสิบหามิได้ ชื่อว่า มิใช่ภพสิบ. **ปญจคาโว ปญจคาโว**. โคทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า โคห้า. **น ปญจคาโว อปญจคาโว**. โคห้าหามิได้ ชื่อว่า มิใช่โคห้า. **สตุต โคธาวริโย สตุตโคธาวริ**. แม่น้ำโคธาวริทั้งหลาย เจ็ด ชื่อว่า แม่น้ำโคธาวริเจ็ด. **น สตุตโคธาวริ อสตุตโคธาวริ**. แม่น้ำโคธาวริ เจ็ด หามิได้ ชื่อว่า มิใช่แม่น้ำโคธาวริเจ็ด. **ปญจ ปุลิโย ปญจปุลิ**. กองทรายทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า กองทรายห้า. **น ปญจปุลิ อปญจปุลิ**. กองทรายห้า หามิได้ ชื่อว่า มิใช่กองทรายห้า. **ปญจ คาวิโย ปญจคาวิ**. แมโคทั้งหลาย ห้า ชื่อว่า แมโคห้า. **น ปญจคาวิ อปญจคาวิ**. แมโคห้า หามิได้ ชื่อว่า มิใช่แมโคห้า

ป. ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า ตปปริส นี้ มีในสูตรไหน?

ว. มีในพระสูตรว่า อตฺตณตฺสส ตปปริสเส.

(๒๘๔) **อมาทโย ปรปเทภิ**.^{๒๗๗}

อ. สมาส ท. มี อ วิภัติ เป็นต้น อันอาจารย์ยอมย่อเข้าด้วยนาม ท. อันเป็นบทเบื้องหลัง มีชื่อว่า ตปปริสสมาส ย่อมเป็น.

วิภัติทั้งหลายมี อ เป็นต้นเหล่านั้น อันท่านย่อเข้ากับนามทั้งหลายอันเป็นบทหลัง ในกาลใด, ในกาลนั้น สมาสนั้น ชื่อว่า ตปปริสสมาส.

ทุติยาตปปริสสมาส

ภูมि คโต ภูมิกโต. ขน ไปแล้วสู่แผ่นดิน ชื่อภูมิกโต ไปแล้วสู่แผ่นดิน. **อปายํ คโต อปายคโต**. สัตว์ผู้มีอกุศลกรรม ไปแล้ว สู่อบาย ชื่ออปายคโต ผู้ไปแล้วสู่อบาย. **สพฺพตฺติ โสภณํ สพฺพตฺติโสภณํ**. พระจันทร์งามตลอดราตรีทั้งปวง ชื่อรตติโสภณ งามตลอดราตรีทั้งปวง.

ตติยาตปปริสสมาส

อิสฺสเรน กตํ อิสฺสรกตํ. การงานอันคนผู้เป็นใหญ่ทำแล้ว ชื่ออิสสรกตํ การงานอันคนผู้เป็นใหญ่ทำแล้ว. **สลฺเลน วิทฺโธ สลฺลวิทฺโธ**. เนื้อ อันนายพรานยิงแล้วด้วยลูกศร ชื่อสลลวิทฺโธ เนื้ออันนายพรานยิงแล้วด้วยลูกศร.

จตุตถิตปปริสสมาส

กจฺจิสฺส ทุสฺสํ กจฺจิสฺสํ. ผ้าเพื่อกจฺจิสฺส ชื่อกจฺจิสฺส ผ้าเพื่อกจฺจิสฺส. **อาคณฺตุกสฺส ภาตํ อาคณฺตุกภาตํ**. ภัตรเพื่อกจฺจิสฺส ชื่ออาคณฺตุกภาตํ ภัตรเพื่อกจฺจิสฺส.

ปัญจมีตัมปฐิสสมาส

เมธุนา อเปโต เมธุนาเปโต. ภิกษุเว้นจากเมธุน ชื่อเมธุนาเปโต ผู้เว้นจากเมธุน.
 รณญา ภยํ ราชภยํ. ภยแต่พระราชา ชื่อราชภยํ ภยแต่พระราชา. โจรญา ภยํ โจรภยํ. ภยแต่
 โจร ชื่อโจรภยํ ภยแต่โจร.

ฉฐฐมีตัมปฐิสสมาส

รณโณ ปุตโต ราชปุตโต. บุตรของพระราชา ชื่อราชปุตโต บุตรของพระราชา.
 รณโณ ปุริโส ราชปุริโส. บุรุษของพระราชา ชื่อราชปุริโส บุรุษของพระราชา. ธณณานํ
 ราสี ธณณราสี. กองแห่งข้าวเปลือกทั้งหลาย ชื่อธณณราสี กองแห่งข้าวเปลือก.

สัตตมีตัมปฐิสสมาส

รูปะ สณฺหา รูปสณฺหา. ความสำคัญในรูป ชื่อรูปสณฺหา ความสำคัญในรูป.
 สํสारे ทุกฺขํ สํสารทุกฺขํ. ทุกฺขในสงสาร ชื่อสํสารทุกฺขํ ทุกฺขในสงสาร. วเน ปุปฺผํ วนปุปฺผํ.
 ดอกไม้ในป่า ชื่อ วนปุปฺผํ ดอกไม้ในป่า.

(๒๘๕) อณฺณปทตฺเตสุ พหุพพิทฺธิ.^{๒๗๘}

อ. สมาส ชื่อว่า พหุพพิทฺธิสมาส ในเพราะอรรถแห่งบทอื่น ท. ย่อมมี.

บทนามทั้งหลาย อันท่านย่อเข้าในอรรถแห่งบทเหล่านั้น ในกาลใด ในกาลนั้น
 สมานั้น มีชื่อว่าพหุพพิทฺธิสมาส.

ทุตติยาพหุพพิทฺธิสมาส

อาคตา สมณฺหา อิมํ สงฺฆารามํ โสยํ อาคตสมฺโณ สงฺฆาราโม. สมณะทั้งหลาย
 มาแล้ว สู้สงฆารามนี้ สงฆารามนี้นั้น ชื่อว่ามีสมณะมาแล้ว.

ตติยาพหุพพิทฺธิสมาส

ชิตานิ อินฺทฺริยานิ อนเนน สมณฺเณน โสยํ ชิตินฺทฺริโย สมฺโณ. อินทฺริยทั้งหลาย
 อันสมณะนั้นชนะแล้ว สมณะนั้นนั้น ชื่อว่ามีอินทฺริยอันชนะแล้ว.

จตุตถีพหุพพิทฺธิสมาส

ทินโน สฺกโก ยสฺส รณโณ โสยํ ทินฺนสฺกโก ราชญา. ภาชี อันชาวเมืองถวายเป็นแล้ว
 แก่พระราชาใด พระราชานี้ นั้น ชื่อว่ามีภาชีอันชาวเมืองถวายเป็นแล้ว.

ปัญจมีพหุพพิทิสมาส

นิคคตา ขนา อสฺมา คามา โสยํ นิคคตฺตโน คาโม. ขนทั้งหลาย ออกไปแล้วจาก
บ้านนี้ บ้านนี้นั้นชื่อว่ามิชนออกไปแล้ว.

ฉัฏฐีพหุพพิทิสมาส

ฉินฺนา หตฺถา ยสฺส ปุริสสฺส โสยํ ฉินฺนหตฺโถ ปุริโส. มือทั้งหลาย ของบุรุษใด
ขาดแล้ว บุรุษนี้นั้น ชื่อว่ามีมืออันขาดแล้ว.

สัตตมีพหุพพิทิสมาส

สมฺปนฺนานิ สสฺसानิ ยสฺมี ขนฺปเท โสยํ สมฺปนฺนสฺสโต ขนฺปโท. ข้าวกล้า
ทั้งหลาย ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว ชนบทนี้นั้น ชื่อว่ามีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว.

อุปมาพหุพพิทิสมาส

นิโครธสฺส ปริมณฺทโล นิโครธปริมณฺทโล. ปริมณฑลแห่งต้นไทร ชื่อว่าปริมณฑล
แห่งต้นไทร. นิโครธปริมณฺทโล อิว ปริมณฺทโล ยสฺส ราชกุมารสฺส โสยํ นิโครธปริมณฺทโล
ราชกุมารโ. ปริมณฑล แห่งราชกุมารใด เพียงดังปริมณฑลแห่งต้นไทร กุมารนี้นั้น ชื่อว่า
มีปริมณฑลราวกะว่าปริมณฑลแห่งต้นไทร.

จกฺขุสฺส ภูโต จกฺขุภูโต. ความเกิดขึ้นแห่งตา ชื่อว่าความเกิดขึ้นแห่งตา. จกฺขุภูโต
อิว ภูโต ยสฺส ภควโต โสยํ จกฺขุภูโต ภควา. ความเกิดขึ้นแห่งพระผู้มีพระภาคใด
เป็นราวกะว่า ความเกิดขึ้นแห่งตา พระผู้มีพระภาคนี้นั้น ชื่อว่ามีความเกิดขึ้นเพียงดังความ
เกิดขึ้นแห่งตา.

สฺวณฺณสฺส วณฺโณ สฺวณฺณวณฺโณ. วรรณะแห่งทอง ชื่อว่าวรรณะแห่งทอง.
สฺวณฺณวณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส ภควโต โสยํ สฺวณฺณวณฺโณ ภควา. วรรณะ ของพระผู้มี
พระภาคใด เพียงดังวรรณะแห่งทอง พระผู้มีพระภาคนี้นั้น ชื่อว่ามีวรรณะเพียงดังวรรณะ
แห่งทอง.

พฺรหฺมโน สโร พฺรหฺมสโร. เสียงแห่งพรหม ชื่อว่าเสียงแห่งพรหม. พฺรหฺมสโร อิว
สโร ยสฺส ภควโต โสยํ พฺรหฺมสโร ภควา. เสียงของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดังเสียง
แห่งพรหม พระผู้มีพระภาคนี้นั้น ชื่อว่ามีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรหม.

กรวิกสฺส สโร กรวิกสโร. เสียงแห่งนกการเวก ชื่อว่าเสียงแห่งนกการเวก.
กรวิกสโร อิว สโร ยสฺส ภควโต โสยํ กรวิกสโร ภควา. เสียงของพระผู้มีพระภาคใด ราวกะ
เสียงแห่งนกการเวก พระผู้มีพระภาคนี้นั้น ชื่อว่ามีเสียงเพียงดังเสียงแห่งนกการเวก.

พหุพพีหิที่มีสมาสอื่นเป็นท้อง

บทว่า สยมปัตติปณฺณปฺปผลวายุโตยาหารา มีรูปวิเคราะห์ดังต่อไปนี้.

ปณฺณณฺจ ปฺปผลฺลจ ผลณฺจ ปณฺณปฺปผลลานิ. ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลไม้ด้วย ชื่อว่าใบไม้ดอกไม้และผลไม้ทั้งหลาย.

สยเมว ปติตานิ สยมปัตติตานิ. ใบไม้ดอกไม้และผลไม้ทั้งหลาย ตกไปแล้วเอง นั้นเทียว ชื่อว่าตกไปแล้วเอง.

สยมปัตติตานิ จ ตานิ ปณฺณปฺปผลลานิ เจติ สยมปัตติปณฺณปฺปผลลานิ. ใบไม้ดอกไม้และผลไม้ทั้งหลายเหล่านั้นด้วย ตกไปแล้วเองด้วย เหตุนั้น ชื่อว่า ใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปแล้วเองทั้งหลาย.

วายุ จ ไตยณฺจ วายุโตยานิ. ลมด้วย น้ำด้วย ชื่อว่าลมและน้ำทั้งหลาย.

สยมปัตติปณฺณปฺปผลลานิ จ วายุโตยานิ จ สยมปัตติปณฺณปฺปผล- วายุโตยานิ. ใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปแล้วเองทั้งหลายด้วย ลมและน้ำทั้งหลายด้วย ชื่อว่าใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปแล้วเองและลมและน้ำทั้งหลาย.

สยมปัตติปณฺณปฺปผลวายุโตยานิ อาหารา เยสํ เต สยมปัตติปณฺณปฺปผล- วายุโตยาหารา. ใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปเองและลมและน้ำทั้งหลาย เป็นอาหารของดาบสทั้งหลายเหล่าใด ดาบสทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่ามีใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปเองและลมและน้ำเป็นอาหาร. ก็ สมาสนี้ เป็นฉัฏฐิตุลยาภิกรรมพหุพพีหิสมาส มีทวันทสมาส และกัมมธารยสมาสเป็นท้อง.

ฉัฏฐิภินนาภิกรรมพหุพพีหิสมาส

อีกอย่างหนึ่ง สยมปัตติปณฺณปฺปผลวายุโตเยหิ อาหาราโร เยสํ เต สยมปัตติ- ปณฺณปฺปผลวายุโตยาหารา อาหาร จากใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปเองและลมและน้ำทั้งหลาย ของดาบสทั้งหลายเหล่าใด ดาบสทั้งหลายเหล่านั้น มีอาหารจากใบไม้ดอกไม้และผลไม้อันตกไปเองและลมและน้ำ.

บทว่า นานาทุมปัตติปฺปผลวาสิตตานํ มีรูปวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

นานาปการา ทุมา นานาทุมา. ต้นไม้ทั้งหลาย มีประการต่าง ๆ ชื่อว่าต้นไม้มีประการต่าง ๆ ทั้งหมด.

นานาทุเมหิ ปติตานิ นานาทุมปัตติตานิ. ดอกทั้งหลายหล่นแล้วจากต้นไม้ มีประการต่าง ๆ ชื่อว่าหล่นแล้วจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ.

นानาทุมปติตานิ ปุปผานิ นานาทุมปติตปุปผานิ. ดอกไม้ทั้งหลายหล่นแล้วจาก ต้นไม้มีประการต่าง ๆ ชื่อว่าดอกไม้หล่นแล้วจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย.

นानาทุมปติตปุปฺเภหิ วาสิตา นานาทุมปติตปุปฺผวาสิตา. ข้างเขา ท. หอมฟุ้ง แล้วด้วยดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย ชื่อว่าข้างเขาหอมฟุ้งไปด้วยดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ.

นानาทุมปติตปุปฺผวาสิตา สานุ ยสฺส ปพฺพตฺราษสฺส โสยํ นานาทุมปติตปุปฺผวาสิตสานุ ปพฺพตฺราษฯ. ข้างแห่งขุนเขาใด หอมตลบด้วยดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ ข้างแห่งขุนเขานั้นนั้น ชื่อว่ามีข้างแห่งขุนเขาอันหอมตลบไปด้วยดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ. ก็สมาสนี้เป็นฉัญฐิตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีกัมมธารยสมาส และตปุริสสมาสเป็นทั้ง.

อีกประการหนึ่ง วาสิตา สานุ วาสิตสานุ ข้างเขาหอมตลบ ชื่อว่าข้างเขาอันหอมตลบ. แม้เมื่อมีความที่วาสิตศัพท์เพ่งถึงปุปผศัพท์ สมาสก็มีได้ เพราะวาสิตศัพท์เป็นศัพท์เรียกหากรรม.

นานาทุมปติตปุปฺเภหิ วาสิตสานุ ยสฺส ปพฺพตฺราษสฺส โสยํ นานาทุมปติตปุปฺผวาสิตสานุ ปพฺพตฺราษฯ. ข้างเขาอันหอมตลบด้วยดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย แห่งขุนเขาใด ขุนเขานั้นนั้น ชื่อว่ามีข้างเขาอันหอมตลบไปด้วยดอกไม้อันหล่นจากต้นไม้มีประการต่าง ๆ.

ก็ สมาสนี้เป็นฉัญฐิณนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีกัมมธารยสมาส และตปุริสสมาสเป็นทั้ง.

บทว่า พฺยาลมพามพุรฺรพินฺทุมฺพิตฺถุโน มีรูปวิเคราะห์ดังต่อไปนี้.

อมฺพุ ธารยตีติ อมฺพุโร. สภาพใด ย่อมทรงไว้ซึ่งน้ำ เหตุนั้น สภาพนั้นชื่อว่าผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ.

ถามว่า สภาพนั้น คืออะไร? ตอบว่า คือ เมฆ.

วิ อาลมโป พฺยาลมโป. อันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ ชื่อว่าอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ.

พฺยาลมโป จ โส อมฺพุโร จาติ พฺยาลมพามพุโร. เมฆนั้นด้วย ห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่าเมฆห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ.

พฺยาลมพามพุรฺรสฺส พินฺทุ พฺยาลมพามพุรฺรพินฺทุ. หยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ ชื่อว่าหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ.

พฺยาลมพามพุทฺธพินทุหิ จุมพิโต พฺยาลมพามพุทฺธพินทุจุมพิโต. ยอดเขาประดับแล้ว ด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย ชื่อว่าประดับด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ.

พฺยาลมพามพุทฺธพินทุจุมพิโต ฦๅ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส โสยํ พฺยาลมพามพุทฺธพินทุจุมพิตฦๅ ปพฺพตราชา. ยอดแห่งขุนเขาใด ประดับแล้วด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ ขุนเขานี้ นั้น ชื่อว่ามียอดอันประดับแล้วด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ. ก็ สมานนี้เป็น ฦๅจฺฐิตุสยถิกรณพหุพพิหิสมาส มีกัมมธารยสมาสและตปฺปิริสสมาสเป็นท้อง.

อีกอย่างหนึ่ง จุมพิโต ฦๅ จุมพิตฦๅ. ยอดอันประดับแล้ว ชื่อว่ายอดอันประดับแล้ว. แม้เมื่อมีความที่จุมพิตศัพท์เพ่งถึงพินทุศัพท์ ก็เป็นสมาสได้ เพราะความที่แห่งพินทุศัพท์ที่ตนเพ่งเป็นเหตุให้รู้ความหมายได้.

พฺยาลมพามพุทฺธพินทุหิ จุมพิตฦๅ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส โสยํ พฺยาลมพามพุทฺธพินทุจุมพิตฦๅ ปพฺพตราชา. ยอดอันประดับแล้ว ด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ แห่งขุนเขาใด ขุนเขานี้ นั้น ชื่อว่ามียอดอันประดับแล้วด้วยหยาดน้ำแห่งเมฆอันห้อยย้อยมีประการต่าง ๆ. ก็ สมานนี้เป็น ฦๅจฺฐิตุสยถิกรณพหุพพิหิสมาส มีกัมมธารยสมาสเป็นท้อง.

บทว่า อมิตพลปรกฺกมุติ มีรูปวิเคราะหฺดังต่อไปนี้.

น มิตา อมิตา. อันใคร ๆ นับแล้วหามิได้ ชื่อว่าอันใคร ๆ นับแล้วหามิได้.

พลญจ ปรกฺกโม จ ชฺติ จ พลปรกฺกมุติ. กำลังด้วย ความเพียรด้วย รัศมีด้วย ชื่อกำลังและความเพียรและรัศมี.

อมิตา พลปรกฺกมุติโย ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ อมิตพลปรกฺกมุติ ตถาคโต. กำลังและความเพียรและรัศมี ท. ของพระตถาคตใด อันใคร ๆ นับมิได้ พระตถาคตนั้นนั้น ชื่อว่ามีกำลังและความเพียรและรัศมีอันใคร ๆ นับมิได้. ก็ สมานนี้ เป็น ฦๅจฺฐิตุสยถิกรณพหุพพิหิ มีกัมมธารยสมาสและทวันทสมาสเป็นท้อง

บทว่า ปีโณรกฺขสฺสพาทุ มีรูปวิเคราะหฺดังต่อไปนี้.

อรุณจ อกฺขณจ อสฺสจ พาทุ จ อรุณสฺสพาทโว. ออกด้วย รากขวัญด้วย ป่าด้วย แขนด้วย ชื่อว่าอรากและขวัญและป่าและแขนทั้งหลาย.

ปีณา อรุณสฺสพาทโว ยสฺส ภควโต โสยํ ปีโณรกฺขสฺสพาทุ ภควา. ออกและรากขวัญและป่าและแขนทั้งหลาย ของพระผู้มีพระภาคใด เत่งตั้ง พระผู้มีพระภาคนั้นนั้น

ชื่อว่ามือกและรากขวัญและป่าและแขนเต่งตึง. ก็สมาสนี้ เป็นฉัฏฐิตุลาภิกรณพหุพหิสมาส มีวันทสมาสเป็นทอง.

บทว่า ปิณคณทวทณนรุษงฆนา มีรูปวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

คณทณจ วทณณจ ถนณจ อรุ จ ชงฆนา จ คณทวทณนรุษงฆนา. แก้มด้วยไบหน้าด้วย นมด้วย ขาด้วย แข้งด้วย ชื่อว่าแก้มและไบหน้าและนมขาและแข้งทั้งหลาย.

ปิณา คณทวทณนรุษงฆนา ยสสา นาริยา สายํ ปิณคณทวทณนรุษงฆนา. แก้มและไบหน้าและนมและขาและแข้งทั้งหลาย ของนารีใด เต่งตึง นารีนี้นั้น ชื่อว่ามีแก้มและไบหน้าและนมและขาและแข้งเต่งตึง. ก็ สมาสนี้เป็น ฉัฏฐิตุลาภิกรณพหุพหิสมาส มีวันทสมาสเป็นทอง.

บทว่า ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพมกุกุกุมพิตเสลสงฆิตจโรณ มีรูปวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

สุรา จ อสุรา จ ครุพา จ มนุชา จ กุชกา จ คณธพพา จ สุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพา. เทวดาด้วย อสุรด้วย ครุฑด้วย มนุษย์ด้วย นาคด้วย คนธรรพ์ด้วย ชื่อว่าเทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์นาคและคนธรรพ์ทั้งหลาย.

ปวรา จ เต สุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพา เจติ ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพา. เทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ทั้งหลายเหล่านั้นด้วย ประเสริฐด้วย เหตุนี้ ชื่อว่าเทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ผู้ประเสริฐทั้งหลาย.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพานํ มกฺกานิ ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพมกฺกานิ. มงกฺกแห่งเทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ทั้งหลาย ชื่อว่ามงกฺกแห่งเทวดา และอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ทั้งหลาย.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพมกฺกานํ กุณฺณานิ = ปวร...ฯเปฯ กุณฺณานิ. ยอดแห่งมงกฺกแห่งเทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ผู้ประเสริฐทั้งหลาย ชื่อว่ายอดแห่งมงกฺกเทวดาและอสุรและครุฑและมนุษย์และนาคและคนธรรพ์ผู้ประเสริฐทั้งหลาย.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพพมกฺกุกฺกุสุ จุมพิตา = ปวร...ฯเปฯ มกฺกุกฺกุ-จุมพิตา เสลา. แก้วทั้งหลายประดับแล้วที่ยอดแห่งมงกฺกของเทวดา ฯลฯ และคนธรรพ์ผู้ประเสริฐทั้งหลาย ชื่อว่าแก้วทั้งหลาย อันประดับแล้วที่ยอดแห่งมงกฺกของเทวดา ฯลฯ และคนธรรพ์ผู้ประเสริฐทั้งหลาย.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพมกุฏกุฏจุมพิตเสเลหิ สงฆมฺภิตา = ปวรสุรา
 สุรครุ ๗เปฯ เสดสงฆมฺภิตา จรณา. พระบาททั้งคู่ กระทบแล้วด้วยแก้ว อันประดับแล้วที่
 ยอดแห่งมงกุฏของเทวดา ฯลฯ และคณธรพผู้ประเสริฐ. ชื่อว่าพระบาททั้งคู่กระทบแล้ว
 ด้วยแก้วอันประดับแล้วที่ยอดแห่งมงกุฏของเทวดา ฯลฯ และคณธรพผู้ประเสริฐ.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพมกุฏกุฏจุมพิตเสเลสงฆมฺภิตา จรณา ยสฺส
 ตถาคตสฺส โสยํ ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพมกุฏกุฏจุมพิตเสเลสฺมฺภิตจโรณ
 ตถาคโต. พระบาททั้งคู่ของพระตถาคตพระองค์ใด กระทบแล้วด้วยแก้วอันประดับแล้วที่
 ยอดแห่งมงกุฏของเทวดาและอสูร ฯลฯ และคณธรพผู้ประเสริฐ พระตถาคตพระองค์นั้น
 ชื่อว่ามีพระบาททั้งคู่กระทบแล้วด้วยแก้วอันประดับแล้วที่ยอดแห่งมงกุฏของเทวดาและ
 อสูร... และคณธรพผู้ประเสริฐ.

ก็ สมาสนี้เป็นฉัฏฐิตุลยาธิกรณพหุพพิทิสมาส มีวันทวสมาส กัมมธารยสมาส
 และตปปริสสมาสเป็นทอง.

อีกอย่างหนึ่ง สงฆมฺภิตา จรณา สงฆมฺภิตจรณา. พระบาททั้งคู่กระทบแล้ว ชื่อว่า
 พระบาททั้งคู่กระทบแล้ว. แม้เมื่อมีการเพ่งถึงเสลศัพท ก็เป็นสมาสได้ เพราะเสลศัพทที่
 ตนเพ่งถึงเป็นศัพทบอกให้กุลบุตรรู้เนื้อความได้.

ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพมกุฏกุฏจุมพิตเสเลหิ สงฆมฺภิตา จรณา ยสฺส
 ตถาคตสฺส โสยํ ปวรสุราสุรครุพมนุชกุชคณธพมกุฏกุฏจุมพิตเสเลสงฆมฺภิตจโรณ.
 พระบาททั้งคู่ของพระตถาคตพระองค์ใด กระทบแล้ว ด้วยแก้วอันประดับที่ยอดแห่งมงกุฏ
 ของเทวดา ฯลฯ และคณธรพผู้ประเสริฐทั้งหลาย พระตถาคตพระองค์นั้น ชื่อว่ามีพระบาท
 ทั้งคู่กระทบแล้วด้วยแก้วอันประดับแล้วที่ยอดแห่งมงกุฏแห่งเทวดาและอสูร ฯลฯ และ
 คณธรพผู้ประเสริฐทั้งหลาย. ก็ สมาสนี้เป็นฉัฏฐิณินาธิกรณพหุพพิทิสมาส มีวันทวสมาส
 กัมมธารยสมาส และตปปริสสมาสเป็นทอง.

ฉัฏฐิตุลยาธิกรณพหุพพิทิสมาส

จตสฺโส ทิสสา ยสฺส โสยํ จตฺตทิสฺโส. ทิสทั้งหลายสี่ ของบุคคลใด บุคคลนี้นั้น ชื่อว่า
 มีทิสสี่.

ปณจ จกฺขุณี ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ ปณจจกฺขุ. จักขุทั้งหลายห้า ของ
 พระตถาคตใด พระตถาคตนี้นั้น ชื่อว่ามีจักขุห้า.

ทส พฺลานิ ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ ทสพโล. กำลังทั้งหลาย สิบ ของ
 พระตถาคตใด พระตถาคตนี้นั้น ชื่อว่ามีกำลังสิบ.

บทว่า อนนตภาณ มีวิเคราะห์ดังนี้

น อนตฺ อนนตฺ. ที่สุด หามีได้ ชื่อว่าอนนต ที่สุดหามีได้. สมาสนี้ เป็นนัตปฺปริสสมาส.

อนนตฺ ภาณํ ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ อนนตภาณํ ตถาคโต. ญาณอันหาที่สุดมิได้ของพระตถาคตพระองค์ใด พระตถาคตพระองค์นี้นั้น ชื่อว่ามีญาณอันหาที่สุดมิได้. สมาสนี้เป็นฉฺฉฐิตุลยาธิกรณพหุพหิหิสมาส มินัตปฺปริสสมาสเป็นท้อง.

บทว่า อमितชนสรโร มีวิเคราะห์ดังนี้

น มิตํ อमितํ. สรรีระอันล่าส้นหาประมาณมิได้ ชื่อว่าอมิต หาประมาณมิได้. นัตปฺปริสสมาส.

ชนํ เอว สรรี ชนสรโร. สรรีระอันล่าส้นนั้นเทียว ชื่อว่าสรรีระอันล่าส้น. วิเสสนบุพพบท.

อมิตํ ชนสรโร ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ อमितชนสรโร ตถาคโต. สรรีระอันล่าส้นหาประมาณมิได้ของพระตถาคตพระองค์ใด พระตถาคต พระองค์นี้นั้น ชื่อว่ามีสรรีระอันล่าส้นหาประมาณมิได้. สมาสนี้ เป็นฉฺฉฐิตุลยาธิกรณพหุพหิหิสมาส มินัตปฺปริสสมาสและวิเสสนบุพพบท เป็นท้อง.

บทว่า อमितพลปรกมปฺปโต มีวิเคราะห์ดังนี้.

น มิตา อมิตา. อันนับแล้วหามีได้ ชื่อว่าอันนับหามีได้. น ตปฺปริส.

พลญจ ปรกฺกโม จ พลปรกฺกมา. กำลังด้วย ความเพียรด้วย ชื่อว่ากำลังและความเพียรทั้งหลาย. ทวันทสมาส.

อมิตา เอว พลปรกฺกมา อमितพลปรกฺกมา. กำลังและความเพียรทั้งหลายอันนับมิได้ นั้นเทียว ชื่อว่ากำลังและความเพียรอันนับมิได้. วิเสสนบุพพบท.

อมิตพลปรกฺกมา ปตฺตา เยน ตถาคเตน โสยํ อमितพลปรกฺกโม ตถาคโต. กำลังและความเพียรอันนับประมาณมิได้ อันพระตถาคตใดบรรลุแล้ว พระตถาคตนี้นั้น ชื่อว่ามีกำลังและความเพียรอันนับมิได้บรรลุแล้ว. สมาสนี้ เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพหิหิสมาส มินัตปฺปริส, ทวันท, และวิเสสนบุพพบทเป็นท้อง.

บทว่า มตฺตมรคณจุมฺพิตวิกสิตปุพฺพลีนาครุกฺโขปโสภิตกนฺทโร มีวิเคราะห์ดังนี้

มตฺตา เอว ภมฺรา มตฺตภมฺรา. แผลงกู่ทั้งหลายมาแล้วนั้นเทียว ชื่อว่าแผลงกู่มาแล้ว. วิ.ปุพ.

มตฺตภมฺรานํ คณา มตฺตภมฺรคณา. หมู่ทั้งหลาย แห่งแผลงกู่อันมาแล้วทั้งหลาย ชื่อว่าหมู่แห่งแผลงกู่อันมาแล้วทั้งหลาย. ฉฺฉฐิตปฺปริส.

มตตภมรคณณิ จุมพิตานิ. ปุบุผานิ ดอกไม้ทั้งหลาย อันหมู่แห่งแมลงภูตัวเมา แล้วทั้งหลายตอมแล้ว ชื่อว่าอันหมู่แห่งแมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้ว. ตติยาตปุริส.

วิกสิตานิ เอว ปุบุผานิ วิกสิตปุบุผานิ. ดอกไม้ทั้งหลาย บานแล้วนั้นเที่ยว ชื่อว่าดอกไม้บานแล้ว. วิ. ปุพ.

**มตตภมรคณจุมพิตานิ วิกสิตปุบุผานิ เยสึ เต มตตภมรคณจุมพิตวิกสิต-
ปุบุผานิ.** ดอกไม้อันบานแล้วทั้งหลาย อันหมู่แห่งแมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้ว แห่งเครือเถา
และไม้กาคะทิงทั้งหลายเหล่าใด เครือเถาและไม้กาคะทิงทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่ามีดอกไม้
อันบานแล้วอันหมู่แมลงผึ้งตัวเมาแล้วตอมแล้ว. ฉ. ตล.

วลลิ จ นาครุกโข จ วลลินาครุกขา. เครือเถาด้วย ไม้กาคะทิงด้วย ชื่อว่า
เครือเถาและไม้กาคะทิงทั้งหลาย. อสมหาร ทวันทว.

**มตตภมรคณจุมพิตวิกสิตปุบุผา เอว วลลินาครุกขา มตตภมรคณจุมพิต-
วิกสิตปุบุผวลลินาครุกขา.** เครือเถาและไม้กาคะทิงทั้งหลาย มีดอกไม้อันบานแล้วอันหมู่
แมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้วนั้นเที่ยว ชื่อว่าเครือเถาและไม้กาคะทิงอันมีดอกบานแล้วอันหมู่
แห่งแมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้วทั้งหลาย. วิเสสนปุพพบท.

**มตตภมรคณจุมพิตวิกสิตปุบุผวลลินาครุกเขหิ อุโปโสภิตานิ มตตภมร-
คณจุมพิตวิกสิตปุบุผวลลินาครุกโขโปโสภิตานิ.** กนฺทรานิ ชอกเขาอันงดงามแล้ว
ด้วยเครือเถาและไม้กาคะทิงมีดอกอันบานแล้วอันหมู่แห่งแมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้ว ชื่อว่า
ชอกเขาอันงดงามแล้วด้วยเครือเถาและไม้กาคะทิงมีดอกอันบานแล้วอันหมู่แห่งแมลงภูตัว
เมาแล้วตอมแล้ว. ตติยาตปุริสสมาส.

**มตตภมรคณจุมพิตวิกสิตปุบุผวลลินาครุกโขโปโสภิตานิ กนฺทรานิ ยสฺส ปพฺพ
ตราสฺส โสยํ มตตภมรคณจุมพิตวิกสิตปุบุผวลลินาครุกโขโปโสภิตกนฺโทร ปพฺพตราชา.**
ชอกทั้งหลาย แห่งขุนเขาใด งดงามแล้วด้วยเครือเถาและไม้กาคะทิงอันบานแล้วอันหมู่
แห่งแมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้ว ขุนเขานั้น ชื่อว่ามีชอกแห่งขุนเขาอันงดงามด้วยเครือเถา
และไม้กาคะทิงอันบานแล้วอันหมู่แมลงภูตัวเมาแล้วตอมแล้ว. ฉฺฉฐิตุลยา.

ก็ สมาสนี้ เป็นฉฺฉฐิตุลยาธิกรณพหุพพิหิ มีกัมมธารยสมาสตปุริสสมาสและ
ทวันทสมาสเป็นสมาสต้อง.

อีกอย่างหนึ่ง **อุโปโสภิตานิ กนฺทรานิ อุโปสิตกนฺทรานิ.** ชอกเขาทั้งหลาย
งดงามแล้ว ชื่อว่าชอกเขางดงามแล้วทั้งหลาย. วิ. ปุพ. แม้เมื่อมีความที่อุโปโสภิตศัพท์เพ่งถึง
วลีและนาครุกศัพท์ ก็เป็นสมาสได้ เพราะวลีและนาครุกศัพท์ที่ตนเพ่งนั้นสามารถ
ให้รู้ศัพท์ที่ตนเพ่งได้.

มตตมมรณจุมพิตวิกสิตปุปฺพลินาครุกฺเขติ อุปฺโสภิตกนฺทรานิ ยสฺส
ปพฺพตราชสฺส โสยํ มตตมมรณจุมพิตวิกสิตปุปฺพลินาครุกฺโขปฺโสภิตกนฺทโร.
ปพฺพตราชฯ ชอกเขอันงดงามแล้วด้วยเครือเถาว์และไม้กากทิงมีดอกไม้อันบานแล้วอันหมู่
แมลงภู์ตัวมาแล้วตอมแล้ว แห่งขุนเขาใด ขุนเขานั้นนั้น ชื่อว่ามีชอกเขอันงดงามแล้วด้วย
เครือเถาว์และไม้กากทิงมีดอกไม้อันบานแล้วอันหมู่ภมรตัวมาแล้วตอมแล้ว.

ก็ สมาสนี้ เป็นฉุฎฐิณินาธิกรณพหุพพิหิ มีกัมมธารย ตปฺปุริส และ ทวันทวเป็นท้อง.

บทว่า นานารุกฺขติณปตฺติปุโผปฺโสภิตกนฺทโร มีวิเคราะหฺดังนี้

รุกฺโข จ ตินณจ รุกฺขติณานิ. ต้นไม้ด้วย หญ้าด้วย ชื่อว่าต้นไม้และหญ้าทั้งหลาย.
อส. ทวัน.

นानปฺปการานิ เอว รุกฺขติณานิ นานปฺปการุกฺขติณานิ. ต้นไม้และหญ้า
ทั้งหลายมีประการต่าง ๆ นั้นเทียว ชื่อว่าต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย. วิ. ปุพฺพบท.

นानารุกฺขติณเณหิ ปตฺติตานิ นานารุกฺขติณปตฺติตานิ. ปุปฺพานิ ดอกไม้ทั้งหลาย
หล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย ชื่อว่า (ดอกไม้ทั้งหลาย) หล่นแล้ว
จากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ. ปัญจมีตปฺปุริส.

นानารุกฺขติณปตฺติตานิ ปุปฺพานิ นานารุกฺขติณปตฺติปุปฺพานิ. ดอกไม้ทั้งหลาย
หล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ ชื่อว่าดอกไม้หล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้า
มีประการต่าง ๆ ทั้งหลาย. วิ. ปุพฺพ.

นानารุกฺขติณปตฺติปุเปหิ อุปฺโสภิตานิ นานารุกฺขติณปตฺติปุโผปฺโสภิตานิ.
กนฺทรานิ ชอกเขาทั้งหลาย งดงามแล้ว ด้วยดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการ
ต่าง ๆ ทั้งหลาย ชื่อว่างดงามแล้วด้วยดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ.
ต.ตปฺปุริส.

นานารุกฺขติณปตฺติปุโผปฺโสภิตานิ กนฺทรานิ ยสฺส ปพฺพตราชสฺส โสยํ
นानารุกฺขติณปตฺติปุโผปฺโสภิตกนฺทโร. ปพฺพตราชฯ. ชอกเขาทั้งหลาย อันงดงามแล้วด้วย
ดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง ๆ แห่งขุนเขาใด ขุนเขานั้นนั้น ชื่อว่า
มีชอกเขอันงดงามแล้วด้วยดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้และหญ้ามามีประการต่าง. ก็ สมาสนี้
เป็นฉุฎฐิตุลยาธิกรณพหุพพิหิ มีทวัน.กัมม. และตปฺปุริส. เป็นท้อง หรือภายใน.

อีกประการหนึ่ง อุปฺโสภิตานิ กนฺทรานิ อุปฺโสภิตกนฺทรานิ. ชอกเขาทั้งหลาย
งดงามแล้ว ชื่อว่าชอกเขางดงามแล้ว. วิ. ปุพ. แม้เมื่อมีความที่อุปฺโสภิตศัพท์เป็นศัพท์
เพ่งถึง ปุพฺพ ศัพท์ ก็เป็นสมาสได้ ด้วยกนฺทร ศัพท์อื่น เพราะอรรถแห่งปุพฺพศัพท์ที่ตนเพ่ง.

นนานารุกขติณปัตติปปุเฬหิ อุโปโสภิตกนฺทธานิ ยสฺส ปพฺพตฺราชสฺส โสยํ นานา-
 รุกขติณปัตติปปุโฬโปโสภิตกนฺทโร. ปพฺพตฺราชา. ซอกเขออังงดงามแล้ว ด้วยดอกไม้อันหล่น
 จากต้นไม้อันและหญ้ามี่ประการต่าง ๆ ทั้งหลาย แห่งขุนเขาใด ขุนเขานั้นนั้น ชื่อว่ามีซอกเขา
 อังงดงามแล้วด้วยดอกไม้อันหล่นแล้วจากต้นไม้อันและหญ้ามี่ประการต่าง ๆ. ก็ สมานนี้ เป็น
 ฌฏฐิณินนาธิกรณพหุพพิหิ มีทวันท. กัมมธารย และตปฺปิริส.เป็นท้อง หรือภายใน.

บทว่า นานามุสลหฺลปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรหฺตถา มีวิเคราห์ดังนี้

มุสลโ จ หโล จ ปพฺพโต จ ตฺร จ กฺลิ่งฺโคร จ สโร จ ธฺนุ จ คทา จ อสิ จ โตมโร
 จ = มุสล-หลปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรา. สากด้วย ครกด้วย ภูเขาด้วย ด้ามมีดด้วย
 ดุ้นฟันด้วย ลูกศรด้วย ธนูด้วย กระบองด้วย ดาบด้วย หอกขัดด้วย ชื่อว่าสากและครกและ
 ภูเขาและด้ามมีดและดุ้นฟันและลูกศรและธนูและกระบองและดาบและหอกขัดทั้งหลาย.
 อสมหารทวันท.

นนานปฺปการา เอว มุสลหฺลปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรา นานามุสลหฺล-
 ปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรา. สากครกภูเขาด้ามมีดดุ้นฟันลูกศรธนูกระบองดาบ
 และหอกขัดทั้งหลาย มีประการต่าง ๆนั้นเทียว ชื่อว่าสากครกภูเขาด้ามมีดดุ้นฟันลูกศรธนู
 กระบองดาบและหอกขัด มีประการต่าง ๆทั้งหลาย. วิ.ปฺปพฺบท. กัมมธารย.

นนานามุสลหฺลปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรา หตฺถสฺส เยสํ เต นานามุสลหฺล-
 ปพฺพตฺตฺรฺกฺลิ่งฺครสฺสธฺนฺคทาสีโตมฺรหฺตถา. มารคณา สากครกภูเขาด้ามมีดดุ้นฟันลูกศรธนู
 กระบองดาบและหอกขัดมีประการต่าง ๆ ในมือทั้งหลาย แห่งหมู่แห่งมารทั้งหลายเหล่าใด
 หมู่แห่งมารทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่ามีสากสากครกภูเขาด้ามมีดดุ้นฟันลูกศรธนูกระบองดาบ
 และหอกขัดมีประการต่าง ๆ ในมือ. ก็ สมานนี้ เป็นฌฏฐิณินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส
 มีทวันท. กัมมธารย. เป็นท้อง หรือภายใน.

ปฺ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อสมานนี้ว่า พหุพพิหิ มีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่าพหุพพิหิ มีในสูตรว่า พหุพพิหิมิ จ.

(๒๘๖) นามานํ สมุจฺจโย ทฺวนโท.^{๒๗๙}

อ. การรวมแห่งนาม ท. ชื่อว่าทวันทสมาส ย่อมเป็น.

การรวมนามทั้งหลายให้มีวิภัติเป็นอันเดียวกัน ชื่อว่าทวันทสมาส.

อุ. จฺนฺติโม จ สุริโย จ จฺนฺติมฺสุริยา. พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่า
 พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สมโณ จ พุราหฺมโณ จ สมณพุราหฺมณา. สมณะด้วย พุราหฺมณด้วย ชื่อว่า
สมณะและพุราหฺมณ ท.

สารีปุตฺโต จ โมคคฺคฺลลानโน จ สารีปุตฺตโมคคฺคฺลลานา. พระสารีบุตรด้วย
พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่าพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

พุราหฺมโณ จ คหปติโก จ พุราหฺมณคหปติกา. พุราหฺมณด้วย คฤหบดีด้วย
ชื่อว่าพุราหฺมณและคฤหบดี ท.

ยโม จ วรุโณ จ ยมวรุณา. พระยายมด้วย ท้าววรุณด้วย ชื่อว่าพระยายมและ
ท้าววรุณ ท.

กุเวโร จ วาสโว จ กุเวรวาสวา. ท้าวกุเวรด้วย ท้าววาสวะด้วย ชื่อว่าท้าวกุเวร
และท้าววาสวะ ท.

ปู. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ทวนทว นี้ มีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ทวนทว มีในสูตรนี้ คือ ทวนทวฏฺฐา วา.

(๒๘๗) มหตฺ มหา ตฺลุยาธิกรณ ปเท.^{๒๘๐}

อ. การอาเทศเป็น มหา แห่ง มหนฺต ศัพท์ ท. ย่อมมี ในเพราะบทที่มีอรรถ
เสมอกัน.

มีการอาเทศมหนฺตศัพท์ทั้งหลายเป็นมหา ในเพราะบทที่เป็นตฺลุยาธิกรณะ.

อุ. มหนฺโต เอว ปุริโส มหาปุริโส. บุรุษใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่าบุรุษใหญ่.
มหนฺติ เอว เทวี มหาเทวี. พระเทวีใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่าพระมหาเทวี. มหนฺตฺ พลฺ
มหาพลฺ. กำลังใหญ่ ชื่อว่ากำลังใหญ่. มหนฺตฺ เอว พลฺ มหาพลฺ. กำลังใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่า
กำลังใหญ่. มหนฺโต เอว นาโค महानाโค. ช้างใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่ามหานาค ช้างใหญ่.
มหนฺตฺ เอว ผลฺ มหาผลฺ. ผลใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่ามหาผล ผลใหญ่. มหนฺติ เอว กณฺธา
มหากณฺธา. นางสาวน้อย ใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่ามหากัญญา นางสาวน้อยใหญ่. มหนฺโต เอว
ยโส มหายโส. ยศใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่ามหายศ ยศใหญ่. มหนฺตฺ เอว วณฺ มหาวณฺ. ป่าใหญ่
นั้นเทียว ชื่อว่ามหาวน ป่าใหญ่. มหนฺติ เอว นที महानที. แม่น้ำใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่า
มหานที แม่น้ำใหญ่. มหนฺโต เอว มฺนิ महामฺนิ. มุณี ใหญ่นั้นเทียว ชื่อว่ามหามุณี มุณีผู้ใหญ่.
มหนฺตฺ เอว ธนฺ มหาธนฺ. ทรัพย์มากนั้นเทียว ชื่อว่าทรัพย์มาก. มหนฺติ เอว ปณฺธา
มหาปณฺธา. ปัญญา มากนั้นเทียว ชื่อว่า มหาปัญญา ปัญญามาก.

ด้วยการถือเอา พหุวจนศัพท์ มีการอาเทศ มหนต ศัพท์เป็น มห ในเพราะ
 บท อันมีอรรถเสมอกัน ในบางที่บางแห่ง เช่น **มหนตฺ เอว ผลํ มหปผลํ**. ผลใหญ่นั้นเทียบ
 ชื่อว่า มหปผล ผลใหญ่. **มหนตฺ เอว ธนํ มหพฺพณํ**. ทรัพย์มากนั้นเทียบ ชื่อว่ามพพณ
 ทรัพย์มาก. **มหนตฺ เอว พลํ = มหพฺพลํ**. กำลังมากนั้นเทียบ ชื่อว่ามพพล กำลังมาก.
มหนตฺ เอว ภัยํ มหพฺพภัยํ. ภัยใหญ่นั้นเทียบ ชื่อว่า มหพพภัย ภัยใหญ่.

(๒๘๘) อิตถียมภาสิตปุมิตถิ ปุมาว เจ.^{๒๘๑}

อ. ศัพท์บอกอิตถิลิงค์ ในเพราะบทอันมีอรรถเสมอกันอันเป็นไปอยู่
 ในอิตถิลิงค์ ถ้าว่าเป็นศัพท์มีปุงลิงค์อันท่านกล่าวไว้แล้วในกาลก่อน อันนักศึกษาพึงเห็น
 ว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์.

นักศึกษาพึงเห็นบทที่ท่านกล่าวไว้ก่อนในตุลยาธิกรณเป็นอิตถิลิงค์ ว่าเป็น
 ดังปุงลิงค์แล.

อุ. **ทีฆา ชงฺฆา ยสฺส โสยํ ทีฆชงฺโฆ, ปุริโส. แชงฺ** ของบุรุษใด ยาว บุรุษนี้นั้น ชื่อว่า
 มีแข้งยาว. **กฺลฺยาณา ภริยา ยสฺส โสยํ กฺลฺยาณภริโย, ปุริโส ภริยา** ของบุรุษใด งาม บุรุษ
 ผู้นั้น ชื่อว่ามีภริยางาม. **พฺหุตา ปญฺญา ยสฺส ตถาคตสฺส โสยํ พฺหุตปฺปญฺโณ. ตถาคโต.**
 ปัญญา ของพระตถาคต ไฉน มาก พระตถาคตนี้นั้น ชื่อว่า มีปัญญามาก.

ปู. บทว่า ภาสิตปุมามีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ภาสิตปุมามีไว้เพื่อห้ามการกระทำเป็นปุงลิงค์ เป็นประโยชน์ เช่น
พฺราหฺมณพฺนฺธุ จ สา ภริยา เจติ พฺราหฺมณพฺนฺธุภริยา. ภเรียนั้นด้วย เป็นเผ่าพันธุ์แห่ง
 พราหมณ์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่าภริยาผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์. **ขตฺติยาย พนฺธุ ขตฺติยพฺนฺธุ,**
ขตฺติยพฺนฺธุ จ สา ภริยา เจติ ขตฺติยพฺนฺธุภริยา. เผ่าพันธุ์ แห่งนางกษัตริย์ ชื่อว่าเผ่าพันธุ์
 แห่งนางกษัตริย์, ภเรียนั้นด้วย เป็นเผ่าพันธุ์แห่งนางกษัตริย์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่าภริยาผู้เป็น
 เผ่าพันธุ์แห่งนางกษัตริย์. **สทฺธา เอว ธนํ สทฺธาธนํ.** ทรัพย์คือศรัทธา ชื่อว่าสทฺธาธนํ. **ปญฺญา**
เอว ธนํ ปญฺญาธนํ. ทรัพย์คือปัญญา ชื่อว่าปญฺญาธนํ.

(๒๘๙) กम्मธารยสญฺญเว จ.^{๒๘๒}

ครั้งเมื่อสมาสอันมีชื่อว่ากัมมธารยะ เป็นไปอยู่ในอิตถิลิงค์ อ.ศัพท์ใด
 ถ้าว่า มีปุงลิงค์อันท่านกล่าวแล้ว ในกาลก่อน เป็นศัพท์กล่าวซึ่งอิตถิลิงค์ในกาลนี้
 ย่อมเป็น อ. ศัพท์นั้น อันนักศึกษา พึงเห็นว่าเป็นปุงลิงค์เทียว ในเพราะบทอันมี
อรรถเสมอกัน.

๒๘๑ โมค. ๓/๖๗ นีติ. ๗๑๔-๕

๒๘๒ นีติ. ๗๑๖

เมื่อสมาสอันมีชื่อว่ากัมมธารณะ เป็นไปในอดีตถึงค์ ถ้ามีปุงลิงค์อันกล่าวไว้ก่อน แต่บัดนี้ เป็นศัพท์บอกอดีตถึงค์ ศัพท์นั้นอันนักศึกษา พึงเห็นว่าเป็นปุงลิงค์ ในเพราะบท ตุลยาธิกรณ. (บทที่มีอรรถเสมอกัน)

อุ. พราหมณ์ จ สา ทาริกา เจติ พราหม์ทาริกา. นางทาริกานั้นด้วย เป็นพราหมณ์ ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่านางทาริกาผู้พราหมณ์. ขตติยา เอว กณฺหา ขตติยกณฺหา. นางสาวน้อย ผู้กษัตริย์นั้นเทียว ชื่อว่านางสาวน้อยผู้กษัตริย์. ขตติยา เอว กุมาริกา ขตติยกุมาริกา. นางกุมาริกา ผู้กษัตริย์นั้นเทียว ชื่อว่า นางกุมาริกาผู้กษัตริย์.

ปู. บทว่า ภาสิตปูมา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ภาสิตปูมา มีไว้เพื่อห้ามการกระทำเป็นอดีตถึงค์ เช่น ขตติยาย พนฺธุ ขตติยพนฺธุ. เผ่าพันธุ์แห่งนางกษัตริย์ ชื่อว่าเผ่าพันธุ์แห่งนางกษัตริย์. ขตติยพนฺธุ จ สา ทาริกา เจติ ขตติยพนฺธุทาริกา. นางทาริกานั้นด้วย เป็นเผ่าพันธุ์ผู้กษัตริย์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่านางทาริกาผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งนางกษัตริย์. (สูตรนี้ให้รู้ไว้ ถ้าบทหลังเป็นอดีตถึงค์ ให้ใช้บทหน้าเป็นศัพท์อดีตถึงค์)

พราหมณฺสส พนฺธุ พราหมณฺพนฺธุ, พราหมณฺพนฺธุ จ สา ทาริกา เจติ พราหมณ- พนฺธุทาริกา. เผ่าพันธุ์ แห่งพราหมณ์ ชื่อว่าเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์, นางทาริกานั้นด้วย เป็น เผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์ด้วย เหตุนั้น ชื่อว่านางทาริกาผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์.

ปณฺหา เอว รตนํ ปณฺหารตนํ. รตนะ คือ ปัญญา ชื่อว่ารัตนปณฺหา.

นตฺตปฺริสสมาส

(๒๙๐) อตฺตณฺสส ตปฺปริเส.^{๒๘๓}

อ. ความเป็น อ แห่งบทคือ น ย่อมมี ในเพราะตฺตปฺริส อันเป็นบทเบี่ยงปลาย. มีการแปลงบทคือ น เป็น อ ในอุตตรบทตฺตปฺริสสมาส(บทปลง).

อุ. น พราหมโณ อพราหมโณ. คนนี้ เป็นพราหมณ์ หามิได้ ชื่อว่าอพราหมโณ มิใช่พราหมณ์. น วสโณ อวสโณ. คนนี้ เป็นคนเลว หามิได้ ชื่อว่าอวสโณ มิใช่คนเลว. ปณฺจ ภิกฺขโว ปณฺจภิกฺขุ, น ปณฺจภิกฺขุ อปณฺจภิกฺขุ. ภิกฺขุ ท. ห้า ชื่อว่าภิกฺขุห้า, ภิกฺขุห้า หามิได้ ชื่อว่ามีใช้ภิกฺขุห้า. ปณฺจ วสฺसानิ ปณฺจวสฺสํ, น ปณฺจวสฺสํ อปณฺจวสฺสํ. กาลผน ท. ห้า ชื่อว่ากาลผนห้า, กาลผนห้า หามิได้ ชื่อว่ามีใช้กาลผนห้า.

(๒๘๑) สเร อน.^{๒๘๔}

อ. การอาเทศเป็น อน แห่งบท คือ น หมดทั้งตัวนั้นเที่ยว อันเป็นไปอยู่ใน
 ตัปปุริสสมาส ย่อมมี ในเพราะสระอยู่เบื้องหลัง.

ในตัปปุริสสมาส มีการอาเทศบทคือ น หมดทั้งตัวเป็น อน ในเพราะสระอยู่
 เบื้องหลัง.

อุ. น อสฺโส อนสฺโส. สัตว์นี้ เป็นม้า หามิได้ ชื่อว่าอนสฺโส มิใช่ม้า. น อิสฺโส
 อนิสฺโส. ขนนี้ เป็นใหญ่หามิได้ ชื่อว่าอนิสฺโส มิใช่เป็นใหญ่. น อริโย อนริโย.
 ขนนี้ เป็นพระอริยหามิได้ ชื่อว่า อนริโย มิใช่พระอริยะ. น อญฺโฆ อนญฺโฆ. ปัจจันนี้
 อันชนปรารถนาแล้ว หามิได้ ชื่อว่าอนญฺโฆ มิใช่อันชนปรารถนา. น อาสโว อนาสโว. ขนนี้
 มีอาสวะ หามิได้ ชื่อว่าอนาสโว มิใช่ผู้มีอาสวะ หรือ ไม่มีอาสวะ. น อิตถิ อนิตถิ. ขนนี้ เป็น
 หลึง หามิได้ ชื่อว่าอนิตถิ มิใช่หลึง.

(๒๘๒) กท กุสฺส.^{๒๘๕}

อ. การอาเทศเป็น กท แห่ง กุ ศัพท์ อันเป็นไปอยู่ในตัปปุริสสมาส ย่อมมี
 ในเพราะสระอยู่เบื้องหลัง.

ในตัปปุริสสมาส แปลงศัพท์นี้ คือ กุ เป็น กท ในเพราะสระอยู่เบื้องหลัง.

อุ. กุจฺฉิตฺ อนํ กทณฺ. ข้าวอันน่าเกลียด ชื่อว่ากทณฺ ข้าวอันน่าเกลียด. กุจฺฉิตฺ
 อสนํ กทสนํ. การกินอันน่าเกลียด ชื่อว่ากทสนํ การกินอันน่าเกลียด.

ปู. บทว่า สเร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น กท เป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง

กุ ทารา เยสํ อปฺปุลฺลกาณํ เต โหนติ กุทารา อปฺปุลฺลกา ขนา. ทาระ อันน่าเกลียด
 ของชนผู้ไม่มีบุญทั้งหลาย เหล่าใด ขนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านั้น ชื่อว่ามีทาระอันน่าเกลียด.

กุ ปุตฺตา เยสํ อปฺปุลฺลกาณํ เต โหนติ กุปุตฺตา อปฺปุลฺลกา ขนา. บุตรทั้งหลาย
 ของชนทั้งหลายผู้ไม่มีบุญ เหล่าใด น่าเกลียด ขนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านั้น ชื่อว่า
 มีบุตรน่าเกลียด.

กุ เคาหา เยสํ อปฺปุลฺลกาณํ เต โหนติ กุเคหา อปฺปุลฺลกา ขนา. เรือนทั้งหลาย ของ
 ขนทั้งหลายผู้ไม่มีบุญ เหล่าใด น่าเกลียด ขนทั้งหลายผู้ไม่มีบุญเหล่านั้น ชื่อว่า
 มีเรือนอันน่าเกลียด.

๒๘๔ โมค. ๓/๗๕ นิตติ. ๗๑๘

๒๘๕ โมค. ๓/๑๐๗ นิตติ. ๗๑๙

กุ วตถา เยส อปุลลยกานํ เต โหนติ กุวตถา อปุลลยกา ชนา. ผ้าทั้งหลาย ของ
ชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านี้ น่าเกลียด ชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านั้น ชื่อว่า
มีผ้าอันน่าเกลียด.

กุ ทาสา เยส อปุลลยกานํ เต โหนติ กุทาสา อปุลลยกานํ ชนา.
ทาสทั้งหลาย ของชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านี้ น่าเกลียด ชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญ
เหล่านั้น ชื่อว่ามีทาสอันน่าเกลียด.

กุ ทาสี เยส อปุลลยกานํ เต โหนติ กุทาสี อปุลลยกา ชนา. ทาสหญิง
ทั้งหลาย ของชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญเหล่านี้ น่าเกลียด ชนทั้งหลาย ผู้ไม่มีบุญ
เหล่านั้น ชื่อว่ามีนางทาสีอันน่าเกลียด.

(๒๔๓) กาปปตฺเตสุ จ.^{๒๔๖}

อ. การอาเทศเป็น กา แห่ง กุ ศัพท ย่อมมี ในเพราะอรรถแห่ง อปฺป ศัพททั้งหลาย.
อาเทศศัพท์นี้คือ กุ เป็น กา ในเพราะอรรถแห่ง อปฺป ทั้งหมด.

อุ. อปฺปํ ลวณํ กาลวณํ. เกลือน้อย ชื่อว่ากาลวณํ เกลือน้อย. อปฺปํ ปุผุ
กาปฺปผุ. ดอกไม้่น้อย ชื่อว่ากาปฺปผุ ดอกไม้่น้อย. อปฺปํ ธนํ การณํ. ทรัพย์น้อย
ชื่อว่าการณํ ทรัพย์น้อย.

ปู. การยกสูตรขึ้นกล่าวเป็น พหุจนะ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การยกสูตรขึ้นกล่าวเป็นพหุจนะ มีประโยชน์เช่นนี้ คือ มีการแปลง
ศัพท์นี้คือ กุ เป็น กา แม้ในที่มิใช่ชื่ออรรถแห่ง อปฺป ได้ในที่บางแห่ง เช่น กุจฺฉิโต ปุริโส
กาปุริโส. บุรุษอันเขาเกลียด ชื่อว่ากาปุริโส บุรุษอันเขาเกลียด. กุจฺฉิโต ปุริโส กุปุริโส. บุรุษ
อันเขาเกลียด ชื่อว่ากุปุริโส บุรุษอันเขาเกลียด. กุจฺฉิตา ทิฏฺฐิ กุทิฏฺฐิ. ทิฏฺฐิอันบัณฑิตเกลียด.

(๒๔๔) กุจฺฉิ สมาสนตคตตามมการนโต.^{๒๔๗}

อ. อักษรอันเป็นที่สุด ของนาม ท. ที่ถึงความเป็นที่สุดแห่งสมาสเป็น
อ อักษร ย่อมมีได้ในที่บางแห่ง.

อักษรที่สุดแห่งนามทั้งหลาย อันอยู่ในที่สุดแห่งบทสมาส เป็น อ อักษรได้ ในที่
บางแห่ง.

อุ. เทวานํ ราชา เทวราชา, เทวราโช. ราชานแห่งเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าเทวราช.
เทวานํ สขา เทวสขา, เทวสโข. สหาย ท. แห่งเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าสหายแห่งเทวดา ท.

๒๔๖ ขุ. เปต. ๒๖/๒๐๘ เปตอฏ.

๒๔๗ โมค. ๓/๑๐๘ นิตติ. ๗๒๐

ปณฺจ อหานิ ปณฺจาหํ. วันทั้งหลาย ห้า ชื่อว่าปณฺจาห. ปณฺจ คาโว ปณฺจคว. โคทั้งหลาย ห้า ชื่อว่าโคห้า. ฉตฺตณฺจ อุปาหนา จ ฉตฺตูปาหนํ. ร่มด้วย ร่องเท้าด้วย ชื่อว่าร่มและร่องเท้า. สรทสฺส สมิเป วตฺตตติติ อุปสรทํ. วันใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้แห่งสรทกาล เหตุนั้น วันนั้น ชื่อว่าใกล้สรทกาล. วิสาลานิ อกฺขิณี ยสฺส ปุริสสฺส โสยํ วิสาลกฺโข ปุริโส. ตา ท. ของ บุรุษใด กว้าง บุรุษนั้นนั้น ชื่อว่ามีตากว้าง. วิกลํ มุขํ ยสฺส ปุริสสฺส โสยํ วิกลมฺโข ปุริโส. หน้า ของบุรุษใด วิกล บุรุษนั้นนั้น ชื่อว่า มีหน้าวิกล.

ป. การถือเอา การ ศัพท์ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. การถือเอา การ ศัพท์ มีประโยชน์ คือ มีการอาเทศ อ อักษรอันเป็นที่สุดเป็น อา อักษร และ อี อักษรได้ ตัวอย่างเช่น ปจฺจกฺขา ธมฺมา ยสฺส ปุริสสฺส โสยํ ปจฺจกฺขธมฺมา ปุริโส. ธรรมทั้งหลาย แห่งบุรุษใด เห็นประจักษ์แล้ว บุรุษนั้นนั้น ชื่อว่ามีธรรมเห็น ประจักษ์แล้ว.

สุรฺกิโน คนฺโธ สุรฺกิคคนฺโธ, สุรฺกิคคนฺธิ. กลิ่น แห่งดอกไม้หอมดี ชื่อว่าสุรฺกิคันธะ หรือ สุรฺกิคันธิ.

กุจฺฉิโต คนฺโธ ทฺวคฺคนฺธิ. กลิ่น อันบุคคลเกลียด ชื่อว่าทฺวคฺคนฺธิ กลิ่นเหม็น. สุนทฺโร คนฺโธ ยสฺส รุกฺขสฺส โสยํ สุนทฺรคฺคนฺธิ รุกฺโข. กลิ่นแห่งต้นไม้ใด หอมดี ต้นไม้นั้นนั้น ชื่อว่า มีกลิ่นหอมดี. ฏฺฐจฺจโน คนฺโธ ฏฺฐจฺจคฺคนฺธิ. กลิ่น แห่งวัตถุชั่ว ชื่อว่าฏฺฐจฺจคฺคนฺธิ กลิ่นแห่ง วัตถุชั่ว.

ทุ เอว คนฺโธ ทฺวคฺคนฺธิ. กลิ่น ชั่วนั้นเที่ยว ชื่อว่าทฺวคฺคนฺธิ กลิ่นเหม็น. ปุติ เอว คนฺโธ ปุติคฺคนฺธิ. กลิ่นเน่าอันเที่ยว ชื่อว่าปุติคฺคนฺธิ กลิ่นเน่า. ปุติ คนฺโธ ยสฺส โสยํ ปุติคฺคนฺธิ รุกฺโข. กลิ่น แห่งต้นไม้ใด เน่า ต้นไม้นั้นนั้น ชื่อว่า ปุติคฺคนฺธิ มีกลิ่นเน่า.

ด้วยการถือเอาการศัพท์นั้นเหมือนกัน ลง ก ปัจจัย แต่ศัพท์มี นที เป็นที่สุด และ แต่ศัพท์มี กตฺตุ เป็นที่สุด ในที่สุดแห่งบทสมาส เช่น พหโว นทีโย ยสฺมี ชนปเท โสยํ พหุนทีโก, ชนปโท. แม่น้ำทั้งหลาย ในชนบทใดมาก ชนบทนั้น ชื่อว่ามีแม่น้ำมาก. พหโว กตฺตารो ยสฺส โสยํ พหุกตฺตโก, ปุริโส. คนงานทั้งหลาย ของชายใด มาก ชายนั้นนั้น ชื่อว่า มีคนงานมาก.

(๒๙๕) นทิมหา จ. ^{๒๘๘}

อ. ก ปัจจัย ย่อมลง แต่เบื้องหลังนที ศัพท์ ในที่สุดแห่งสมาส ด้วย.

ลง ก ปัจจัย เบื้องหลัง นที ศัพท์ ในที่สุดแห่งบทสมาส ด้วย.

อุ. พหู กนติโย ยสฺส โสยํ พหุกนติโก. ความยินดีทั้งหลาย ของบุรุษใด มาก บุรุษ
 นั้นนั้น ชื่อว่ามีความยินดีมาก. พหู นารีโย ยสฺมิ โสยํ พหุนารีโก. นางสาวทั้งหลาย ในชนบท
 ไตมาก ชนบทนั้นนั้นชื่อว่ามีนางสาวมาก. พหู นทีโย ยสฺมิ โสยํ พหุนทีโก. แม่น้ำทั้งหลาย
 ในชนบทใด มาก ชนบทนั้นนั้น ชื่อว่ามีแม่น้ำมาก.

(๒๙๖) ขายาย ตุฑฺชานิ ปติมฺหิ.^{๒๘๙}

อ. การอาเทศ ตุฑฺชานิ แห่ง ขายา ศัพท์ ย่อมมี ในที่สุดแห่งสมาส
 ในเพราะปติศัพท์ อยู่เบื้องหลัง.

อาเทศศัพท์นี้คือ ขายา เป็นเหล่านี้ คือ ตุฑฺชานิ ย่อมมี ในเพราะปติอยู่
 เบื้องหลังในที่สุดแห่งบทสมาส.

อุ. ขายา จ ปติ จ ตุฑฺชปติ. ภริยาด้วย สามีด้วย ชื่อว่าภริยาและสามี. ขายา จ ปติ
 จ ขานิปติ. ภริยาด้วย สามีด้วย ชื่อว่า ภริยาและสามี.

(๒๙๗) ธนฺมฺหา จ.^{๒๙๐}

อ. อา ปัจจยฺ ย่อมลง ในเบื้องหลังแห่งธฺน ศัพท์ ด้วย.

ลง อา ปัจจยฺเบื้องหลัง ธฺน ศัพท์ ในที่สุดแห่งบทสมาส ด้วย.

อุ. คณฺทิว ธฺนฺ ยสฺส โสยํ คณฺทิวธฺนา, ปุริโส. ธฺนฺ อันทำแล้วด้วยเขาควาย
 ของบุรุษใด บุรุษนั้นนั้น ชื่อว่า มีธฺนอันทำแล้วด้วยเขาควาย.

(๒๙๘) อํ วิกตฺตินมการนฺตา อพฺยयीภาว.^{๒๙๑}

อ. การอาเทศเป็น อํ แห่งวิกตติ ท. อันอยู่เบื้องหลังแต่พยยयीภาวสมาส อันมี
 อ อักษร เป็นที่สุดนั้นนั้น ย่อมมีได้.

อาเทศวิกตติทั้งหลาย อันอยู่เบื้องหลังพยยयीภาวสมาส อันมี อ อักษรเป็น
 ที่สุดนั้นเป็น อํ มีในที่บางแห่ง.

อุ. จิตฺตมริกิจจ ปวตฺตนฺติ ธมฺมา อธิจฺจิตํ. ธรรม ท. อาศฺยซึ่งจิต ย่อมเป็นไป
 ชื่อว่าธรรมอาศฺยซึ่งจิตเป็นไป. วุฑฺฒานํ ปฏิปาณฺธิยา เย เย วุฑฺฒา พฺราหฺมณฺา นิสฺสํนฺติ
 ยถาวุฑฺฒํ. พฺราหฺมณฺ ท. ผู้เฒ่า เหล่าใดๆ ย่อมนั่ง ตามลำดับ แห่งพฺราหฺมณฺผู้เฒ่า ท. ชื่อว่า
 ตามลำดับผู้เฒ่า. กุมฺภสฺส สมิเป กถา วตฺตตฺติ อุกุมฺภํ. กถาใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่ง
 หม้อ เหตุนั้น กถานั้น ชื่อว่าเป็นไปใกล้หม้อ. ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท ยาวชีวํ. กำหนด

๒๘๙ โมค. ๓/๗๐ นิตติ. ๗๓๑

๒๙๐ โมค. ๓/๕๒ นิตติ. ๗๒๕

๒๙๑ โมค. ๒/๑๒๑-๒ นิตติ. ๗๓๓

เพียงไร แห่งชีวิต ชื่อว่าเพียงไรแห่งชีวิต. **ปพพตสฺส ติโร ติโรปพพตํ**. ภายนอก แห่งภูเขา ชื่อว่าภายนอกแห่งภูเขา. **ปการสฺส ติโร ติโรปการํ**. ภายนอก แห่งปราการ ชื่อว่าภายนอกแห่งปราการ. **กททสฺส ติโร ติโรกททํ**. ภายนอก แห่งผาเรือน ชื่อว่าภายนอกแห่งผาเรือน. **ปาสาทสฺส ติโร ติโรปาสาทํ**. ภายนอกแห่งปราสาท ชื่อว่า ภายนอกแห่งปราสาท.

ป. บทว่า กวจิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

ว. บทว่า กวจิ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น อัม เป็นประโยชน์ เช่น อธิจิตตสฺส ภิกขุโน สุขํ. ความสุข ของภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น.

(๒๙๙) **สโร รสโส นปฺสเก.**^{๒๙๒}

อ. สระแห่งอภัยยิภาวสมาส อันเป็นไปอยู่ ในนปฺสกลิงค์ เป็นรัสสะ ย่อมเป็น. สระแห่งลึงค์ของอภัยยิภาวสมาสเป็นไปอยู่ในนปฺสกลิงค์ เป็นรัสสะ.

อุ. อิตถิยมริกิจจ กถา วตตตติ อติถิ. ถ้อยคำใด อาศัยซึ่งหญิงเป็นไป เหตุนั้น ถ้อยคำนั้น ชื่ออติถิ อาศัยหญิงเป็นไป. **กุมาริมริกิจจ วจนํ วตตตติ อธิกุมาริ**. คำพูดใด อาศัยซึ่งกุมาริเป็นไป เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอธิกุมาริ อาศัยนางกุมาริเป็นไป. **รฐยา สมเป วจนํ วตตตติ อุปวรุ**. คำพูดใด เป็นไปใกล้ แห่งหญิงสาว เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอุปวรุ เป็นไปใกล้หญิงสาว. **คจฺกาย สมเป วจนํ วตตตติ อุปคจฺกํ**. คำพูดใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งแม่น้ำคงคา เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอุปคจฺกํ เป็นไปใกล้แม่น้ำคงคา. **มณิกาย สมเป วจนํ วตตตติ อุปมณิกํ**. คำพูดใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งแก้วมณี เหตุนั้น คำพูดนั้น อุปมณิกํ เป็นไปใกล้แก้วมณี.

(๓๐๐) **อณฺณสฺมา โลโป จ.**^{๒๙๓}

อ. การลบ แห่งวิภัติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่อภัยยิภาวสมาสอื่น อันมิใช่มี อ อักษร เป็นที่สุด ย่อมมี.

มีการลบวิภัติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง จากอภัยยิภาวสมาสอื่น อันมิใช่มี อ อักษร เป็นที่สุด.

อุ. อิตถิยมริกิจจ วจนํ วตตตติ อติถิ. คำพูดใด อาศัย ซึ่งหญิงเป็นไป เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอติถิ อาศัยหญิงเป็นไป. **กุมาริมริกิจจ วจนํ วตตตติ อธิกุมาริ**. คำพูดใด อาศัยซึ่งนางกุมาริ เป็นไป เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอธิกุมาริ อาศัยนางกุมาริเป็นไป. **รฐยา สมเป วจนํ วตตตติ อุปวรุ**. คำพูดใด ย่อมเป็นไป ในที่ใกล้ แห่งหญิงสาว เหตุนั้น คำพูดนั้น ชื่อว่าอุปวรุ เป็นไปใกล้หญิงสาว.

***สมาสสังเกตุ** กัจจายน ไม่แยกสูตร สหปุพพบท พหุพพิทสมาส เพราะนับเข้าใน พหุพพิท จึงไม่มีอุทาหรณ์ อาจารย์สัททนีติกกล่าวว่า **สหปุพพบท ปฐมายตเถ ลพฺภติ, ตํ ยถา?** สหปุพพบท ได้บทที่เป็นปฐมาวีรัตติเป็นประธาน แสดงรูปวิเคราะห์ดังนี้

สห เหตุนา โย วตฺตติ โส สเหตุโก. ธรรมใด เป็นไปกับด้วยเหตุ ธรรมนั้น ชื่อว่าสเหตุก.

สห เทเวหิ โย โลโก โส สเทวโก. โลกใด เป็นไปกับด้วยหมู่เทวดา โลกนั้น ชื่อว่า สเทวโลก.

สห เทเวน ยา ปถวี สา สเทวิกา. แผ่นดินใด เป็นไปกับด้วยเทวดา แผ่นดินนั้น ชื่อว่าสเทวิกา.

สห มฺulen โย อญฺฐโณ โส สมฺลุตฺตโณ, รุกโข. ต้นไม้ใด อันชน ถอนแล้วกับด้วยราก ต้นไม้นั้น ชื่อว่าสมลุตฺตณ.

สห มจฺเณเรน ยํ จิตฺตํ ตํ สมจฺเณรํ. จิตใด เป็นไปกับด้วยความตระหนี่ จิตนั้น ชื่อว่าสมจเณร.

ตัวอย่างที่แสดงมานี้มีการแปลง สห เป็น ส อุทาหรณ์ที่คงสหศัพท์ไว้ เช่น **สห โอทฺตฺเตน โย โจโร โส สโททฺโต.** โจรใด เป็นไปกับด้วยของกลาง โจรนั้น ชื่อว่า สโททต.

สห มจฺเณเรน เย ปริเทวโสกา เต สหฺมจฺจรา. ความคร่ำครวญและความโศกเหล่าใด เป็นไปกับด้วยความตระหนี่ ความคร่ำครวญและความโศก เหล่านั้น ชื่อว่า สหฺมจเณร

ในในบาลีไวยากรณ์ ฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระองค์เพิ่ม **สหปุพพบท พหุพพิทสมาส** ให้อุทาหรณ์ไว้ดังนี้

สห ปุตฺเตน โย วตฺตติติ สปุตฺโต, ปิตา. ปิตาใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุนั้น ปิตานั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยบุตร คือมีบุตร.

สห รณฺเณน ยา วตฺตติติ สราชิกา, ปริสา. บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยพระราชา เหตุนั้น บริษัทนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยพระราชา.

สห มจฺเณเรน ยํ วตฺตติติ สมจฺเณรํ, จิตฺตํ. จิต ใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่ เหตุนั้น จิตนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยความตระหนี่.

อิติ นามกปเป สมาสกปโป สตฺตโม กณฺโฑ

สมาสกปโป นิฏฺฐิโต.

ตํถิตกัปป กัณท์ที่ ๘

(๓๐๑) วา ฦปจเจ.^{๒๙๔}

อ. ฦ ปัจจัย ย่อมลง ในอรรถนี้ คือ อปจจ โดยวิกัปป.

ลง ฦ ปัจจัย ในอรรถนี้ คือ ตสส อปจจ ได้บ้าง.

อุ. วสิฏฺฐสส อปจจํ วาสิฏฺโฐ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอแห่งวสิฏฺฐะ ชื่อว่าวาสิฏฺฐะ ลูกหลานแห่งวสิฏฺฐะ. วสิฏฺฐสส อปจจํ วา วาสิฏฺฐํ. อีกนัยหนึ่ง ตระกูลนี้ เป็นลูกหลาน แห่งวสิฏฺฐะ ชื่อวสิฏฺฐโคตร. วสิฏฺฐสส อปจจํ วาสิฏฺฐี. ฦงนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งวสิฏฺฐโคตร ชื่อว่าวาสิฏฺฐี ธิดาแห่งวสิฏฺฐะ.

พึงทราบความที่ศัพท์ทั้งหลายมี การทวาช ศัพท์เป็นต้นเป็นไตรลิงค์ดังนี้.

การทวาชสส อปจจํ การทวาชโ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งการทวาชโคตร ชื่อ การทวาช ลูกหลานแห่งการทวาชโคตร. การทวาชสส อปจจํ การทวาชี. ฦงนี้ เป็น เหล่ากอ แห่งการทวาชโคตร ชื่อการทวาชี ธิดาแห่งการทวาชโคตร. การทวาชสส อปจจํ การทวาชํ. ตระกูลนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งการทวาชโคตร ชื่อการทวาชํ เหล่ากอแห่ง การทวาชโคตร. โคตมสส อปจจํ โคตโม, โคตมสส อปจจํ โคตมี, โคตมสส อปจจํ โคตมํ. ขนนี้เป็นเหล่ากอแห่งโคตมะ ชื่อโคตโม, ธิดาคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งโคตมโคตร ชื่อโคตรมิ, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งโคตมโคตร ชื่อโคตม.

วสุเทวสส อปจจํ วาสุเทโว, วสุเทวสส อปจจํ วาสุเทวี, วสุเทวสส อปจจํ วาสุเทวํ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอแห่งวสุเทวะ ชื่อवासुเทवो, ฦงคนนี้เป็นเหล่ากอ แห่งวสุเทวะ ชื่อवासुเทवी, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอ แห่งวสุเทวะ ชื่อवासुเทवं. นักศึกษา พึงทำวิเคราะห์ โดยนัยดังกล่าวมานี้

พลเทวสส อปจจํ พาลเทโว, พลเทวสส อปจจํ พาลเทวี, พลเทวสส อปจจํ พาลเทวํ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งพลเทวะ ชื่อพาลเทโว ผู้เป็นเหล่ากอแห่งพาลเทวะ, ฦงคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งพลเทวะ ชื่อพาลเทวี, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งพาลเทวะ ชื่อพาลเทवं.

เวสสามิตสส อปจจํ เวสสามิตโต. เวสสามิตสส อปจจํ เวสสามิตตี, เวสสามิตสส อปจจํ เวสสามิตตํ. ขนนี้เป็นเหล่ากอแห่งเวสสามิตตะ ชื่อเวสสามิตโต, ฦงคนนี้เป็น

เหล่ากอแห่งเวสสามิตตะ ชื่อเวสสามิตตี, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอ แห่งเวสสามิตตะ ชื่อเวสสามิตตี.

สวาลปกสส อปจํ สวาลปโก, สวาลปกสส อปจํ สวาลปกี, สวาลปกสส อปจํ สวาลปกํ. ขนนี้เป็นเหล่ากอ แห่งสวาลปโกตฺร ชื่อสวาลปโก, หญิงคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งสวาลปโกตฺร ชื่อสวาลปกี, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งสวาลปโกตฺร ชื่อสวาลปกํ,

จิตตกสส อปจํ จิตตโก, จิตตกสส อปจํ จิตตกี, จิตตกสส อปจํ จิตตกํ. ขนนี้เป็น เหล่ากอแห่งจิตตโกตฺร ชื่อจิตตโก, หญิงคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งจิตตโกตฺร ชื่อจิตตกี, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งจิตตโกตฺร ชื่อจิตตกํ.

ปณทวสส อปจํ ปณทโว, ปณทวสส อปจํ ปณทวี, ปณทวสส อปจํ ปณทวํ. ขนนี้เป็นเหล่ากอแห่งปณทวโกตฺร ชื่อปณทโว, หญิงคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งปณทวโกตฺร ชื่อปณทวี, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งปณทวโกตฺร ชื่อปณทวํ.

วสวสส อปจํ วสวโว, วสวสส อปจํ วสววี, วสวสส อปจํ วสววํ. ขนนี้เป็นเหล่ากอแห่งวสวโกตฺร ชื่อวสวโว ผู้เป็นเหล่ากอแห่งวสวโกตฺร, หญิงคนนี้เป็นเหล่ากอแห่งวสวโกตฺร ชื่อวสววี เหล่ากอแห่งวสววะ, ตระกูลนี้เป็นเหล่ากอแห่งวสวโกตฺร ชื่อวสววํ ผู้เป็นเหล่ากอแห่งวสวโกตฺร.

(๓๐๒) ฌายนฌาน วจฉาทิโต.^{๒๙๕}

อ. ปัจจัยคือ ฌายน และ ฌาน ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตรมี วจฉ เป็นต้นในอรรถนี้ คือ ตสส อปจํ โดยวิกัปป์.

ลง ฌายน และ ฌาน ปัจจัย เบื้องหลัง หมู่โคตรมี วจฉ เป็นต้นนั้น ในอรรถนี้ ตสส อปจํ ได้บ้าง.

อุ. วจฉสส อปจํ วจฉายโน, วจฉาโน วา. ขนนี้เป็นเหล่ากอ แห่งวจฉโกตฺร ชื่อวจฉายโน, หรือ วจฉาโน ผู้เป็นเหล่ากอแห่งวจฉโกตฺร. พึงทำวิเคราะห์ โดยนัยดังกล่าวมานี้

สกกสส อปจํ สากกายโน, สากกายโน วา. ขนนี้เป็นเหล่ากอ แห่งสกกโกตฺร ชื่อสากกายโน, หรือ สากกายโน.

กณทสส อปจํ กณทายนโน, กณทายนโน วา. ขนนี้เป็นเหล่ากอ แห่งกณทโกตฺร ชื่อกณทายนโน, หรือ กณทายนโน.

^{๒๙๕} โมค. ๔/๒ นิตติ. ๗๕๔

อคคิเวสส อปจํ อคคิเวสสาโน, อคคิเวสาโน วา. คนนี้เป็นเหล้ากอ แห่ง
อคคิเวสสโคตร ชื่อ อคคิเวสสาโน, หรือ อคคิเวสาโน

กจจสส อปจํ กจจายโน, กจจาโน วา. คนนี้เป็นเหล้ากอ แห่งกัจจโคตร
ชื่อกจจายโน, หรือ กจจาโน.

โมคคัลลียา อปจํ โมคคัลลายนโน, โมคคัลลาโน วา. คนนี้ เป็นเหล้ากอ
แห่งนางโมคคัลลี ชื่อโมคคัลลายนโน, หรือ โมคคัลลาโน.

มฺณชสส อปจํ มฺณชายนโน, มฺณชาโน วา. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งมฺณชโคตร
ชื่อมฺณชายนโน, หรือ มฺณชาโน.

กฺณชสส อปจํ กฺณชายนโน, กฺณชาโน วา. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งกฺณชโคตร
ชื่อกฺณชายนโน, หรือ กฺณชาโน เหล้ากอแห่งกฺณชโคตร.

(๓๐๓) **ณเอยโย กตติกาทีหิ.**

อ. ณเอยย ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตร ท. มีกตติก เป็นต้น
ในอรรถแห่ง อปจํ โดยวิกัปป์.

ลง ณเอยย ปัจจย เบื้องหลังแต่หมู่แห่งโคตรมีกตติก เป็นต้นเหล่านั้น ในอรรถนี้คือ
ตสส ปจํ ได้บ้าง.

อุ. กตติกาย อปจํ กตติเกยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งกตติกโคตร ชื่อกตติเกยโย
ผู้เป็นลูกหลานแห่งกตติกโคตร. **กตติกาย อปจํ วา.** อีกอย่างหนึ่ง เหล้ากอ แห่งนางกตติกา
ชื่อว่ากตติเกยยะ. อันนักศึกษาพึงทำวิเคราะหฺ์ โดยนัยดังกล่าวมาอย่างนี้

วินตาย อปจํ เวณเตยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งนางวินตา ชื่อเวณเตยโย ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งนางวินตา. **โรหิณียา อปจํ โรหิณเอยโย.** คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งนางโรหิณี
ชื่อโรหิณเอยโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางโรหิณี.

คฺงคาย อปจํ คฺงเคยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งนางคังเคยโคตร ชื่อคฺงเคยโย
ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางคังคาโคตร.

กทมาย อปจํ กาทเมยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งนางกทมาโคตร ชื่อกาทเมยโย
ผู้เป็นลูกหลานแห่งกทมาโคตร.

นทียา อปจํ นาเทยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอ แห่งนางนทีโคตร ชื่อนาเทยโย ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งนางนทีโคตร.

อนฺติยา อปจํ อนฺเตยโย. คนนี้ เป็นเหล้ากอแห่งนางอันติโคตร ชื่ออนฺเตยโย
ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางอันติโคตร.

อหิยา อปจจ อหะโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางอหิโคตร ชื่ออหะโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางอหิโคตร.

กปิยา อปจจ กาเปโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางกปิโคตร ชื่อกาเปโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางกปิโคตร.

สุจิตา อปจจ โสเจโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางสุจิโคตร ชื่อโสเจโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางสุจิโคตร.

คิลา ยอปจจ เคเลโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางคิลาโคตร ชื่อคาเวโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางคิลาโคตร.

คาวิยา อปจจ คาเวโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางคาวิโคตร ชื่อคาเวโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางคาวิโคตร.

พาลาย อปจจ พาเลโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางพาลาโคตร ชื่อพาเลโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางพาลาโคตร.

มุเลีย อปจจ โมเลโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางมุลิโคตร ชื่อโมเลโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางมุลิโคตร.

กุลิยา อปจจ โกเลโย. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางกุลิ ชื่อโกเลโย, กุลิยา อปจจ วา, อีกอย่างหนึ่ง คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนางกุลิโคตร.

(๓๐๔) อโธ ณี วา.^{๒๙๖}

อ. ณี ปัจจัย ย่อมลงเบื้องหลังแต่คณะแห่งโคตร มี อ การันต์เป็นที่สุดในอรรถนี้ คือ ตสส อปจจ โดยวิกัปป์.

ณี ปัจจัย ย่อมลงเบื้องหลังคณะแห่งโคตรมี อ การันต์เป็นที่สุดนั้น ในเพราะอรรถนี้ คือ ตสส อปจจ ได้บ้าง.

อุ. ทกขสส อปจจ ทกขิ. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งทกขะ ชื่อทกขิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งทกขิโคตร. ทกขสส อปจจ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งทกขโคตร.

โทณสส อปจจ โทณิ. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งโทณะ ชื่อโทณิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งโทณโคตร. โทณสส อปจจ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งโทณโคตร.

वासवस्स अपज्ज वासवि. คนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งवासวะ ชื่อวาสิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งवासวโคตร. वासवस्स अपज्ज वा. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งवासวโคตร.

๒๙๖ โมค. ๔/๕ นิตติ. ๗๕๖

สกุยปุตตสส อปจจํ สกุยปุตติ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งสกุยบุตร ชื่อสกุยปุตติ.
สกุยปุตตสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งสกุยบุตรโคตร.

นาฏปุตตสส อปจจํ นาฏปุตติ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนาฏบุตร ชื่อนาฏปุตติ.
นาฏปุตตสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งนาฏบุตรโคตร.

ทาสปุตตสส อปจจํ ทาสปุตติ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งทาสบุตร ชื่อทาสปุตติ.
ทาสปุตตสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งทาสบุตรโคตร.

ธตฺตสส อปจจํ ธตฺตสส” ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งท้าวธตฺตสส ชื่อ
ธตฺตสส. ธตฺตสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งท้าวธตฺตสสโคตร.

วรุณสส อปจจํ วารุณิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งท้าววรุณ ชื่อวารุณิ ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งท้าววรุณ. วรุณสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งท้าววรุณ.

กณฺหสส อปจจํ กณฺหิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งกัณ्ह ชื่อกณฺหิ ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งกัณ्हโคตร. กณฺหสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งกัณ्हโคตร.

พลเทวสส อปจจํ พาลเทวิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งพลเทพ ชื่อพาลเทวิ ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งพลเทพโคตร. พลเทวสส อปจจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งพลเทพโคตร.

ปาวิกสส อปจจํ ปาวิกิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งปาวิก ชื่อปาวิกิ ผู้เป็นลูกหลาน
แห่งปาวิกโคตร.

ชินทตฺตสส อปจจํ เชนทตติ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งชินทตตะ ชื่อเชนทตติ
ผู้เป็นลูกหลานแห่งชินทตตโคตร. พุทฺธสส อปจจํ พุทฺธิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งพุทฺธะ
ชื่อพุทฺธิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งพุทฺธโคตร. ธมฺมสส อปจจํ ธมฺมิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งธัมมะ
ชื่อธัมมิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งธัมมโคตร. สงฺฆสส อปจจํ สงฺฆิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งสังฆะ
ชื่อสังฆิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งสังฆโคตร. กปฺปสส อปจจํ กปฺปิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งกัปปะ
ชื่อกปฺปิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งกัปปโคตร. อนุรุทฺธสส อปจจํ อนุรุทฺธิ. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ
แห่งอนุรุทฺธะ ชื่ออนุรุทฺธิ ผู้เป็นลูกหลานแห่งอนุรุทฺธโคตร.

ด้วยบทว่า วา อันเป็นวิกัปปัตถะ ลงณิก ปัจจัย ในอรรถนี้ คือ ตสส อปจจํ
ดังตัวอย่าง

สกุยปุตตสส อปจจํ สกุยปุตติโก. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งสกุยบุตร ชื่อสกุยปุตติโก
ผู้เป็นลูกหลานแห่งสกุยบุตร. นาฏปุตตสส อปจจํ นาฏปุตติโก. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งบุตร
แห่งชนร่า ชื่อนาฏปุตติโก ผู้เป็นลูกหลานแห่งนาฏบุตร. ชินทตฺตสส อปจจํ เชนทตติโก.
ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งชินทตตะ ชื่อเชนทตติโก ผู้เป็นลูกหลานแห่งชินทตตโคตร.

(๓๐๕) ณโวกุวาทีหิ.^{๒๙๗}

อ. ณว ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตร ท. มีอาทิอย่างนี้ คือ
อุปกุ ในอรรถนี้ ตสส อปจํ.

ลง ณว ปัจจย เบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตร มีอาทิอย่างนี้ คือ อุปกุ ในอรรถนี้คือ
ตสส อปจํ ได้บ้าง.

อุ. อุปกุสส อปจํ โอปกโว. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งอุปกุ ชื่อโอปกโว ผู้เป็นลูก
หลานแห่งอุปกุโคตร. อุปวินธุโน อปจํ โอปวินธุโว. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งอุปวินธุ ชื่อ
โอปวินธุโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งอุปวินธุโคตร. มณฺโณ อปจํ มาณโว. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ
แห่งมณฺ ชื่อมาณโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งมณฺโคตร. ภคฺคุโน อปจํ ภคฺคโว. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ
แห่งภคฺคุ ชื่อภคฺคโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งภคฺคุโคตร. ปณฺฑโน อปจํ ปณฺฑโว. ขนนี้
เป็นเหล่ากอ แห่งปณฺฑ ชื่อปณฺฑโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งปณฺฑโคตร. ปณฺฑโน อปจํ วา.
อีกอย่างหนึ่ง ขนนี้ เป็นเหล่ากอแห่งปณฺฑโคตร. อุปกจฺจายโน อปจํ โอปกจฺจายโว.
ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งอุปกจฺจายะ ชื่อโอปกจฺจายโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งอุปกจฺจายโคตร.
อุปกจฺจายโน อปจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง ขนนี้ เป็นเหล่ากอแห่งอุปกจฺจายโคตร.

(๓๐๖) ณร วิธวาทิต.^{๒๙๘}

อ. ณร ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตรมี วิธวา เป็นต้น
ในอรรถนี้ คือ ตสส อปจํ ได้บ้าง.

ลง ณร ปัจจย เบื้องหลัง แต่คณะแห่งโคตรนั้นมีวิธวา เป็นต้น ในอรรถนี้ คือ
ตสส อปจํ บ้าง.

อุ. วิธวาย อปจํ เวธเวโร. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งวิธวา ชื่อเวธเวโร ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งวิธวาโคตร. วิธวาย อปจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งวิธวาโคตร. วฑฺฒกียา
อปจํ วฑฺฒเกโร. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งวฑฺฒกียา ชื่อวฑฺฒเกโร ผู้เป็นลูกหลานแห่งวฑฺฒกียา
โคตร. วฑฺฒกียา อปจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งวฑฺฒกียาโคตร.

สมณฺสส อปจํ สามณโร. ขนนี้ เป็นเหล่ากอแห่งสมณะ ชื่อสามณโร ผู้เป็น
ลูกหลานแห่งสมณะ. สมณฺสส อปจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอแห่งสมณะ. นาลิกสส
อปจํ นาลิกโร. ขนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งนาลิก ชื่อนาลิกโร ผู้เป็นลูกหลานแห่งนาลิกโคตร.
นาลิกสส อปจํ วา. อีกอย่างหนึ่ง เหล่ากอ แห่งนางนาลิกโคตร ชื่อว่า นาลิกโร.

๒๙๗ โมค. ๔/๑ นิตติ. ๗๕๗

๒๙๘ โมค. ๔/๓ นิตติ. ๒๕๘๘

ตรัทยาพิทัทธิต

(๓๐๗) เยน วา สัมภูจํ ตรติ จรติ วหติ นิโก. ๒๔๙

อ. นิิก ปัจฉัย ย่อมลง ในอรรถทั้งหลาย เหล่านี้ คือ เยน สัมภูจํ, ตรติ, จรติ, วรติ โดยวิกัปป์.

ลง นิกร ปัจจัย ในอรรถเหล่านี้ คือ เยน สัมภูจฺจํ บ้าง ตรติ บ้าง จรติ บ้าง วหติ บ้าง
โดยวิกัปป์.

อ. ตีเลน สัมภูจ์ โภชน์ เติลิก. โภชนะ ระคนแล้ว ด้วยเมล็ดงา ชื่อเติลิก ระคน แล้วด้วยงา. **คุเพน สัมภูจ์ โภชน์ โคพิก.** โภชนะ อันระคนแล้ว ด้วยน้ำอ้อยงบ ชื่อโคพิก ระคนแล้วด้วยน้ำอ้อยงบ. **ขเตน สัมภูจ์ โภชน์ ขาติก.** โภชนะ อันระคนแล้ว ด้วยเปรียง ชื่อขาติก โภชนะอันระคนแล้วด้วยเปรียง.

นาวาย ตรตติ นาวโก. ขนใด ย่อมข้ามด้วยเรือ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อนาวโก
ผู้ข้ามด้วยเรือ. อุหมุแปน ตรตติ โอหมุปิโก. ขนใด ย่อมข้าม ด้วยแพ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อ
โอลุมปิโก ผู้ข้ามด้วยแพ. กุลเลน ตรตติ กุลลโก. ขนใด ย่อมข้าม ด้วยแพพ่วง เหตุนั้น
ขนนั้น ชื่อกุลลโก ผู้ข้ามด้วยแพพ่วง.

สกลน จรตติ สากฎโก. ขนใด ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เหตุนั้น ขนนัน ชื่อ
 สากฎโก ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน. ปเทน จรตติ ปาทโก. ขนใด ย่อมเที่ยว ด้วยเท้า เหตุนั้น
 ขนนัน ชื่อปาทโก ผู้เที่ยวไปด้วยเท้า. ทนเทน จรตติ ทนทโก. ขนใด ย่อมเที่ยวไป ด้วยไม้เท้า
 เหตุนั้น ขนนัน ชื่อทนทโก ผู้เที่ยวไปด้วยไม้เท้า. ธมเมน จรตติ ธมมิโก. ขนใดย่อมประพบัติ
 โดยธรรม เหตุนั้น ขนนัน ชื่อธมมิโก ผู้ประพบัติโดยธรรม.

สี่เสน วทิตติ สี่ลิโก. ขนไดย่อมนำไป ด้วยสี่ระชะ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อสี่ลิโก ผู้นำไป
ด้วยสี่ระชะ. อีสเน วทิตติ อี่ลิโก. ขนใด ย่อมนำไป ด้วยบ่า เหตุนั้น ขนนั่น ชื่ออี่ลิโก ผู้นำไป
ด้วยบ่า. ขนเรน วทิตติ ขนธิโก. ขนใด ย่อมนำไปด้วยคอ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อขนธิโก ผู้นำ
ไปด้วยคอ. หตเถเน วทิตติ หตฺธิโก. ขนใด ย่อมนำไป ด้วยมือ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อหตฺธิโก
ผู้นำไปด้วยมือ. องคุลียา วทิตติ องคุลิกโก. ขนไดย่อมนำไป ด้วยนิ้วมือ เหตุนั้น ขนนั่น
ชื่อองคุลิกโก ผู้นำไปด้วยนิ้วมือ.

ด้วยบทว่า วา อันมีวิภักตโทษเป็นนรรธ มีการลง ฦก ปัจจัย แม้ในนรรธเหล่านี้ได้ เช่น ราชคเห วสตีติ ราชคหิโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองราชคฤห์ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อราชคหิโก ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์. ราชคเห ชาโต วา ราชคหิโก. อีกนัยหนึ่ง ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์

ชื่อราชคหิโก ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์. มคธ เวสตีติ มาคธิโก. ขนใด ย่อมอยู่ในแคว้นมคธ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อมาคธิโก ผู้อยู่ในแคว้นมคธ. มคธ ชาโต วา มาคธิโก. อีกอย่างหนึ่ง ขนเกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ชื่อมาคธิโก ผู้เกิดในแคว้นมคธ. สาวตถิโย เวสตีติ สาวตถิโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองสาวตถิ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อสาวตถิโก ผู้อยู่ในเมืองสาวตถิ. สาวตถิโย ชาโต วา สาวตถิโก. อีกอย่างหนึ่ง ขน เกิดแล้ว ในเมืองสาวตถิ ชื่อสาวตถิโก ผู้เกิดในเมืองสาวตถิ. กปิลวตถุสมี เวสตีติ กปิลวตถิโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองกปิลพัสดุ์ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อ กปิลวตถิโก ผู้อยู่ในเมืองกปิลพัสดุ์. กปิลวตถุสมี ชาโต วา กปิลวตถิโก. อีกอย่างหนึ่ง ขนเกิดแล้ว ในเมืองกปิลพัสดุ์ ชื่อกปิลวตถิโก ผู้เกิดในเมืองกปิลพัสดุ์. ปาฏลิปุตเต เวสตีติ ปาฏลิปุตติโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองปาฏลิบุตร เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อปาฏลิปุตติโก ผู้อยู่ในเมือง ปาฏลิบุตร. ปาฏลิปุตเต ชาโต วา ปาฏลิปุตติโก. อีกอย่างหนึ่ง ขนเกิดแล้ว ในเมืองปาฏลิบุตร ชื่อปาฏลิปุตติโก ผู้เกิดในเมืองปาฏลิบุตร. เขตตตรนคเร เวสตีติ เขตตตรนคริโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองเขตตตร เหตุนั้น ขนนั่น ชื่อเขตตตรนคริโก ผู้อยู่ในเมืองเขตตตร. เขตตตรนคเร ชาโต วา เขตตตรนคริโก. อีกอย่างหนึ่ง ขนเกิดแล้ว ในเมืองเขตตตร ชื่อเขตตตรนคริโก ผู้เกิดในเมืองเขตตตร. อินทปุตเต เวสตีติ อินทปุตติโก. ขนใด ย่อมอยู่ในเมืองอินทปัตต์ เหตุนั้น ขนนั่น ชื่ออินทปุตติโก ผู้อยู่ในเมืองอินทปัตต์. อินทปุตเต ชาโต วา อินทปุตติโก อีกอย่างหนึ่งขน เกิดแล้ว ในเมืองอินทปัตต์ ชื่ออินทปุตติโก ผู้เกิดในเมืองอินทปัตต์.

(๓๐๘) ตมธิตเต เตน กตาทิ สนฺนิธานนียคสิปฺปภณฺทชวีกตฺเตสุ จ.^{๓๐๐}

อ.ณิก ปัจจัย ย่อมลงอรรถทั้งหลายเป็นต้นว่า ตมธิตเต, เตน กต, และ สนฺนิธาน, นียค, สิปฺป, ภณฺท, และ ชวีก.

ลงณิกปัจจัยในอรรถทั้งหลายเป็นต้นว่าเรียนสิ่งนั้น กระทำด้วยสิ่งนั้น และในอรรถทั้งหลายคือ ตั้งอยู่ในนั้น ประกอบในนั้น ศิลปะของผู้นั้น ภัณฑะของผู้นั้น เลี้ยงชีพของผู้นั้น ได้บ้าง.

อุ. วินยมธิตเต เวนยิโก. ภิกษุใด ย่อมเรียน ซึ่งพระวินัย เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อ เวนยิโก ผู้เรียนพระวินัย. สุตตนตมธิตเต สุตตนติโก. ภิกษุใด ย่อมเรียน พระสูตร เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อสุตตนติโก ผู้เรียนพระสูตร. อภิธมมธิตเต อาภิธมมิโก. ภิกษุใด ย่อมเรียน ซึ่งพระอภิธรรม เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่ออาภิธมมิโก ผู้เรียนพระอภิธรรม. พยาการณมธิตเต เวยยาการณิโก. ภิกษุใด ย่อมเรียน ซึ่งไวยากรณ์ เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อเวยยาการณิโก ผู้เรียน ไวยากรณ์.

กาเยน กตัม กมัม กายิกัม. กรรม อันชนทำแล้วด้วยกาย ชื่อกายิกัม กรรมอันชนทำแล้วด้วยกาย. วจสา กตัม กมัม วาจสิกัม. กรรม อันชนทำแล้วด้วยวาจา ชื่อวาจสิกัม กรรมอันชนทำแล้วด้วยวาจา. มนสา กตัม กมัม มานสิกัม. กรรม อันชนทำแล้วด้วยใจ ชื่อมานสิกัม กรรมอันชนทำแล้วด้วยใจ.

สรีเร สนฺนิธานา เวทนา สาริริกา. เวทนา อันอาศัยอยู่ในสรีระ ชื่อสาริริกา เวทนาอันอาศัยอยู่ในสรีระ. มนสิ สนฺนิธานา เวทนา มานสิกา. เวทนา อันอาศัยอยู่ในใจ ชื่อมานสิกา เวทนาอันอาศัยอยู่ในใจ. ทฺวาเร นิยุตฺโต ทฺวาริโก. ชน ประกอบแล้ว ในประตู ชื่อทวาริโก ชนผู้ประกอบแล้วในประตู. ฌณฺทาคาเร นิยุตฺโต ฌณฺทาคาริโก. ชน ประกอบแล้ว ในเรือนคลัง ชื่อฌณฺทาคาริโก ชนประกอบแล้วในเรือนคลัง. นคเร นิยุตฺโต นาคริโก. ชน ประกอบแล้ว ในเมือง ชื่อนาคริโก ชน ประกอบแล้วในเมือง. นวกมฺเม นิยุตฺโต นวกมฺมิโก. ชนประกอบแล้ว ในนวรรรม ชื่อนวกมฺมิโก ชนประกอบแล้วในนวรรรม.

วิณฺหา อสฺส ลิปฺปนฺติ เวณฺนิโก. พิน เป็นศิลปะ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเวณฺนิโก ผู้มีพินเป็นศิลปะ. ปณฺโว อสฺส ลิปฺปนฺติ ปณฺวิโก. บัณเฑาะ เป็นศิลปะ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อปณฺวิโก มีบัณเฑาะเป็นศิลปะ. มุทฺทิงฺโก อสฺส ลิปฺปนฺติ โมทฺทิงฺกิโก. ตะโพน เป็นศิลปะ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อโมทฺทิงฺกิโก ผู้มีตะโพนเป็นศิลปะ. วโส อสฺส ลิปฺปนฺติ วสิโก. ปี่ เป็นศิลปะของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อวสิโก มีปี่เป็นศิลปะ.

คนฺโธ อสฺส ฌณฺทณฺติ คนฺธิโก. กลิ่นหอม เป็นทรัพย์ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อคนฺธิโก มีกลิ่นหอมเป็นทรัพย์. เตลํ อสฺส ฌณฺทณฺติ เตลฺลิโก. น้ำมัน เป็นทรัพย์ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเตลฺลิโก ผู้มีน้ำมันเป็นทรัพย์. คฺคฺหิ อสฺส ฌณฺทณฺติ คฺคฺหิโก. น้ำอ้อย เป็นทรัพย์ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อคฺคฺหิโก ผู้มีน้ำอ้อยเป็นทรัพย์.

อุรฺพํ หนฺตฺวา ชีวตฺติ โอรฺพฺภิโก. ขนใด ข่าแล้ว ซึ่งเนื้อทราย ย่อมเลี้ยงชีวิต เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อโอรฺพฺภิโก ผู้ฆ่าซึ่งเนื้อทรายเลี้ยงชีวิต. มคํ หนฺตฺวา ชีวตฺติ มาควฺภิโก. ขนใด ข่าแล้ว ซึ่งเนื้อ ย่อมเลี้ยงชีวิต เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมาควฺภิโก ผู้ฆ่าซึ่งเนื้อเลี้ยงชีวิต. สฺกุรํ หนฺตฺวา ชีวตฺติ สฺกุริโก. ขนใด ข่าซึ่งสุกร ย่อมเลี้ยงชีวิต เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อสฺกุริโก ผู้ฆ่าซึ่งสุกรเลี้ยงชีวิต. สกฺกณฺํ หนฺตฺวา ชีวตฺติ สากฺกณฺภิโก. ขนใด ข่าแล้ว ซึ่งนก เลี้ยงชีวิต เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อสากฺกณฺภิโก ผู้ฆ่าซึ่งนกเลี้ยงชีวิต.

ด้วยอาทิศัพท์ ลง ฌิก ปัจจยฺ แมโนรรถเหล่าอื่น. อนึ่ง ลง ฌิก ปัจจยฺ ในอรรถ มี วิท เป็นต้น ในอรรถคือ หตฺ คนฺธ อาวุธ อาพาธ เช่น

ชาเลน ทฺโต ชาลิโก. ชน ข่า ซึ่งปลาทั้งหลาย ด้วยดาบ ชนนั้น ชื่อชาลิโก ผู้ฆ่าปลา ด้วยดาบ. สฺสุเตน พนฺโธ สฺสุตฺติโก. ปลา อันชนจับด้วยด้วย ชื่อสฺสุตฺติโก จับด้วยด้วย อวน, แห.

จาโป อสส อาวุโร จาปิโก. แล่งป็น เป็นอาวุธ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อจาปิโก มีแล่งป็นเป็นอาวุธ. โทมโร อสส อาวุโร โทมริโก. หอกขัด เป็นอาวุธ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อโทมริโก มีหอกขัดเป็นอาวุธ. มุคโคร อสส อาวุโร โมคคริโก. ไม้ค้อน เป็นอาวุธ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อโมคคริโก มีไม้ค้อนเป็นอาวุธ. มุสโล อสส อาวุโร โมสลิโก. สาก เป็นอาวุธ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อโมสลิโก มีสากเป็นอาวุธ. วาโต อสส อาพาโร วาติโก. ลม เป็นอาหาร ของภิกษุหนึ่ง ภิกษุหนึ่ง ชื่อวาติโก มีลมเป็นอาหาร. เสโมห อสส อาพาโร เสมติโก. เสลด เป็นอาหาร ของภิกษุหนึ่ง ภิกษุหนึ่ง ชื่อเสมติโก มีเสลดเป็นอาหาร. ปิตตอ อสส อาพาโร ปิตติโก. ดี เป็นอาหาร ของภิกษุหนึ่ง ภิกษุหนึ่ง ชื่อปิตติโก มีดีเป็นอาหาร.

พุทุธ ปสนโน พุทธิโก. ชน เลื่อมใสแล้ว ในพระพุทธเจ้า ชื่อพุทธิโก ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า. ธมเม ปสนโน ธมมิโก. ชน เลื่อมใสแล้ว ในพระธรรม ชื่อธมมิโก ผู้เลื่อมใสในพระธรรม. สงฺเข ปสนโน สงฺฆิโก. ชน เลื่อมใสแล้ว ในพระสงฆ์ ชื่อสงฺฆิโก ผู้เลื่อมใสในสงฆ์.

พุทุธสส สนตโก พุทธิโก. ปัจฉยนี้ เป็นของ แห่งพระพุทธเจ้า ชื่อพุทธิโก เป็นของ แห่งพระพุทธเจ้า. ธมมสส สนตโก ธมมิโก. ปัจฉยนี้ เป็นของ แห่งพระธรรม ชื่อธมมิโก เป็นของ แห่งพระธรรม. สงฺขสส สนตโก สงฺฆิโก. ปัจฉยนี้ เป็นของ แห่งสงฆ์ ชื่อสงฺฆิโก เป็นของ แห่งพระสงฆ์.

วตฺถเณ กิตฺติ ภณฺทํ วตฺถิกํ. ภัณฑะ อันเขาซื้อแล้ว ด้วยผ้า ชื่อวตฺถิกํ เขาซื้อแล้ว ด้วยผ้า. กุมฺภเณ กิตฺติ ภณฺทํ กุมฺภิกํ. ภัณฑะ อันเขาซื้อแล้ว ด้วยหม้อ ชื่อกุมฺภิกํ อันเขาซื้อแล้วด้วยหม้อ. ถาเลนฺน กิตฺติ ภณฺทํ ถาลิกํ. ภัณฑะ อันเขาซื้อแล้ว ด้วยถาด ชื่อถาลิกํ อันเขาซื้อแล้วด้วยถาด. กิงฺกณฺเณ กิตฺติ ภณฺทํ กิงฺกณิกํ. ภัณฑะ อันเขาซื้อแล้ว ด้วยกระพรวน ชื่อกิงฺกณิกํ อันเขาซื้อแล้วด้วยกระพรวน. สุวณฺณเณ กิตฺติ ภณฺทํ สุวณฺณิกํ. ภัณฑะ อันเขาซื้อแล้ว ด้วยทองคำ ชื่อสุวณฺณิกํ อันเขาซื้อแล้วด้วยทองคำ.

กุมฺภโก อสส ปริมาณํ กุมฺภิกํ. หม้อ เป็นประมาณ แห่งวตฺถุนั้น ชื่อกุมฺภิกํ มีหม้อ เป็นประมาณ.

กุมฺภสส ราสี กุมฺภิกโก. กองแห่งหม้อ ชื่อกุมฺภิกโก กองแห่งหม้อ.

กุมฺภํ อรหตฺติ กุมฺภิกโก. แก้วมณี ย่อมควร ซึ่งทรัพย์กุมฺภะหนึ่ง เหตุนั้น แก้วมณีนั้น ชื่อกุมฺภิกโก ควรแก่ทรัพย์กุมฺภะหนึ่ง.

อกฺเขน ทิพฺพตฺติ อกฺขิโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยสกา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่ออกฺขิโก ผู้เล่นด้วยสกา. สลากาย ทิพฺพตฺติ สาลากิโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยสลาก เหตุนั้น ชนนั้น

ชื่อสาลาโกโก ผู้เล่นด้วยสลาโก. ดินทุเกน ทิพพตติ ดินทุโกโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยมะพลับ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อดินทุโกโก ผู้เล่นด้วยมะพลับ. นเสน ทิพพตติ นาฬโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยไม้้อ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อนาฬโก ผู้เล่นด้วยไม้้อ. อมพผลเลน ทิพพตติ อมพผลโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยผลมะม่วง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่ออมพผลโก ผู้เล่นด้วยผลมะม่วง. กปิฏฐผลเลน ทิพพตติ กปิฏฐผลโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยผลมะขวิด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อกปิฏฐโก ผู้เล่นด้วยผลมะขวิด. นาฬิเกเรน ทิพพตติ นาฬิเกรโก. ชนใด ย่อมเล่น ด้วยมะพร้าว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อนาฬิเกรโก ผู้เล่นด้วยมะพร้าว.

โลเก วิทิต โลโกโก. พระตถาคต ทรงรู้แจ้งแล้ว ซึ่งโลกทั้งหลาย ชื่อโลโกโก ผู้รู้แจ้ง โลก. โลกาย สวตตตติ โลโกโก. พระธรรมใด ย่อมเป็นไป เพื่อโลก เหตุนั้น พระธรรมนั้น ชื่อโลโกโก พระธรรมเป็นไปเพื่อโลก. นักศึกษาพึงทราบวิเคราะห์ มีอาทิอย่างนี้ดังว่าอย่างนี้ ดังนี้แล.

ราคาพิตติ

(๓๐๙) ณ ราคา เตน รตต์ ตสเสทมณฺณตเถสุ จ.^{๓๐๑}

อ. ณ ปัจจัย ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ ราก ศัพท์ ด้วยในอรรถนี้ คือ เตน รตต์ ด้วย ในอรรถอื่น คือ ตสส อิทํ ท. ด้วย.

ลง ณ ปัจจัย เบื้องหลัง ราก ศัพท์ ในอรรถนี้คือ เตน รตต์ และ ในอรรถอื่นทั้งหลาย คือ ตสส อิทํ ได้บ้าง.

อุ. กสาเวน รตต์ วตถิ กาสาว. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่า กาสาว ผ้าอันชนย้อมด้วยน้ำฝาด. กุสุมเกน รตต์ วตถิ โกสุมภ. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยดอกคำ ชื่อโกสุมภ ผ้าอันชนย้อมด้วยดอกคำ. หลิตุเทน รตต์ วตถิ หาลิทุ. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยขมิ้น ชื่อหาลิทุ ผ้าอันชนย้อมด้วยขมิ้น. ปตตงเคน รตต์ วตถิ ปตตงค. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยคราม ชื่อปตตงค ผ้าอันชนย้อมด้วยคราม. มณฺเฏญฺเฐน รตต์ วตถิ มณฺเฏญฺ. ผ้า อันชน ย้อมแล้วด้วยหงษ์สบาท ชื่อ มณฺเฏญฺ ผ้าอันชนย้อมแล้ว ด้วยหงส์สบาท. กุญฺเญน รตต์ วตถิ กุญฺ. ผ้า อันชนย้อมแล้วด้วย จันทรแดง ชื่อกุญฺ ผ้าอันชนย้อมด้วยจันทรแดง. นิเลน รตต์ วตถิ นิล. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยสีเขียว ชื่อ นิล ผ้าอันชนย้อมแล้วด้วยสีเขียว. ปีเตน รตต์ วตถิ ปีต. ผ้า อันชน ย้อมแล้ว ด้วยสีเหลือง ชื่อปีต ผ้าอันชนย้อมแล้วด้วยสีเหลือง.

สุกรสส อิทํ มํสํ โสกรํ. เนื่อนี้ ของสุกร ชื่อโสกรํ เนื้อของสุกร. มหิสสส อิทํ มํสํ มาหิสํ. เนื่อนี้ ของกระปือ ชื่อมาหิสํ เนื้อของกระปือ.

อุทุมพรสส อวิทุเร ภวํ วิมานํ โอทุมพรํ. วิมาน มีอยู่ ในที่อันไม่ไกล แห่งต้นมะเดื่อ ชื่อโอทุมพร วิมานมีอยู่ไม่ไกลแห่งต้นมะเดื่อ. วิทิสาย อวิทุเร ภโว คาโม เวทิสํ. บ้าน มีอยู่ ในที่ไม่ไกล แห่งทิศเฉียง ชื่อเวทิสํ บ้านอยู่ไม่ไกลแห่งทิศเฉียง.

มถุราย ชาโต มาถุโร. ชน เกิดแล้ว ในเมืองมถุรา ชื่อมาถุโร ชนเกิดในเมืองมถุรา. มถุราย อาคโต มาถุโร. ชนมาแล้ว จากเมืองมถุรา ชื่อมาถุโร ชนมาแล้วจากเมืองมถุรา. กตติกาย นิยุตโต มาโส กิตติโก. เดือน ประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา ชื่อกตติโก เดือนประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา. มคสิเรน นิยุตโต มาโส มคสิโร. เดือน ประกอบด้วยฤกษ์มคสิระ ชื่อมาคสิโร เดือนประกอบด้วยฤกษ์มคสิระ. ผุสเสน นิยุตโต มาโส ผุสโส. เดือน ประกอบด้วยฤกษ์ผุสสะ ชื่อผุสโส เดือนประกอบด้วยฤกษ์ผุสสะ. มฆาย นิยุตโต มาโส มาโฆ. เดือน ประกอบด้วยฤกษ์มฆะ ชื่อมาโฆ เดือนประกอบด้วยฤกษ์มาฆะ. ผคคณียา นิยุตโต มาโส ผคคณ. เดือนประกอบด้วยผคคณฤกษ์ ชื่อผคคณ เดือนประกอบด้วยผคคณฤกษ์. จิตตายน นิยุตโต มาโส จิตโต เดือน ประกอบด้วยจิตตฤกษ์ ชื่อจิตโต เดือนประกอบด้วยจิตตฤกษ์.

น วุทธิ นิลปีตาโท

ปัจจเย สณการเก

ผกาโร ปุสสสททสส

สิโรติ สิริสํ วเท.

การพลูธิ์ในประโยชน์มี นิล และ ปีต เป็นต้น ย่อมไม่มีในเพราะปัจจัยที่มี ณ อักษร การแปลง ป แห่งปุสสศัพท์ เป็น ผ อักษร ย่อมมี. บัณชิตพึงกล่าว ซึ่ง สิริส ศัพท์ ว่า สิริ.

สิกขานํ สมุโห สิกโข. ประชุมแห่งสิกขาทั้งหลาย ชื่อสิกโข ประชุมแห่งสิกขา. ภิกขานํ สมุโห ภิกโข. ประชุมแห่งภิกขาทั้งหลาย ชื่อภิกโข ประชุมแห่งภิกขา. กโปตานํ สมุโห กาโปโต. ประชุมแห่งกปิราบทั้งหลาย ชื่อกาโปโต ประชุมแห่งกปิราบ. มยुरานํ สมุโห มายุโร. ประชุมแห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อมายุโร ประชุมแห่งนกยูง. โภญจานํ สมุโห โภญโจ. ประชุมแห่งนกระเรียนทั้งหลาย ชื่อโภญโจ ประชุมแห่งนกระเรียน. โภกิลานํ สมุโห โภกิโล. ประชุมแห่งนกดูเหว่าทั้งหลาย ชื่อ โภกิโล ประชุมแห่งนกดูเหว่า.

พุทฺธํ อสฺส เทวตาติ พุทฺธํ. พระพุทธรเจ้า เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุฉะนั้น ชนนั้น ชื่อพุทฺธ มีพระพุทธรเจ้าเป็นเทวดา. ภาทํ อสฺส เทวตาติ ภาทํ. พระเจ้า เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุฉะนั้น ชนนั้น ชื่อภาทํ มีพระเจ้าเป็นเทวดา. มารํ อสฺส เทวตาติ มารํ. มาร เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุฉะนั้น ชนนั้น ชื่อมารํ มีมารเป็นเทวดา. มหินฺนํ อสฺส เทวตาติ

มหินโท. พระอินทร์เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมหินโท มีพระอินทร์เป็นเทวดา. **เวสสวณฺโณ อสส เทวตาติ เวสสวณฺโณ.** ท้าวเวสสวณฺณเป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเวสสวณฺโณ มีท้าวเวสสวณฺณเป็นเทวดา. **ยโม อสส เทวตาติ ยโม.** พญายายมเป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อยโม มีพญายายมเจ้าเป็นเทวดา. **เสโว อสส เทวตาติ เสโว.** พระศิวะ เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเสโว มีพระศิวะเป็นเทวดา. **โสโม อสส เทวตาติ โสโม.** พระจันทรเป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อโสโม มีพระจันทรเป็นเทวดา. **นารายโณ อสส เทวตาติ นารายโณ.** พระนารายณ์เป็นเทวดา ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อนารายโณ มีพระนารายณ์เป็นเทวดา.

สํวจฺจ อเวจฺจ อธิเต สํวจฺจโร. ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งปี ชนนั้น ชื่อสํวจฺจโร ผู้พิจารณาศึกษาปี. **มฺหุตฺตํ อเวจฺจ อธิเต โมหุตฺโต.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งยาม ชนนั้น ชื่อโมหุตฺโต ผู้พิจารณาศึกษายาม. **นิมิตฺตํ อเวจฺจ อธิเต เนมิตฺโต.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งนิมิต ชนนั้น ชื่อเนมิตฺโต ผู้พิจารณาศึกษานิमित. **องฺควิชฺชํ อเวจฺจ อธิเต องฺควิชฺโซ.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา วิชาดูซึ่งอวัยวะ ชนนั้น ชื่อองฺควิชฺโซ ผู้พิจารณาศึกษาวิชาดูอวัยวะ. **พฺยากรณํ อเวจฺจ อธิเต เวยฺยากรโณ.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งไวยากรณ์ ชนนั้น ชื่อ เวยฺยากรโณ ผู้พิจารณาศึกษาไวยากรณ์. **ฉนฺทสํ อเวจฺจ อธิเต ฉนฺทโส.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งฉันทศาสตร์ ชนนั้น ชื่อฉนฺทโส ผู้พิจารณาศึกษาฉันทศาสตร์. **จฺนฺโทภาสํ อเวจฺจ อธิเต จฺนฺโทภาโส.** ขนใด พิจารณาแล้ว ย่อมศึกษา ซึ่งรัศมีแห่งพระจันทร์ ชนนั้น ชื่อจฺนฺโทภาโส ผู้พิจารณาศึกษารัศมีแห่งพระจันทร์.

วสาตินิ วิสโย เทโส วาสาโต. ประเทศ เป็นที่อยู่ แห่งนกระสาทั้งหลาย ชื่อวาสาโต ประเทศ เป็นที่อยู่แห่งนกระสา. **กุนฺตานํ วิสโย เทโส กุนฺโต.** ประเทศ เป็นที่อยู่ แห่งนกระเรียนทั้งหลาย ชื่อกุนฺโต ประเทศ เป็นที่อยู่แห่งนกระเรียน. **อติสارانํ วิสโย เทโส อาติสาโร.** ประเทศ เป็นที่อยู่ แห่งไม้สหสฺสคุณทั้งหลาย ชื่ออาติสาโร ประเทศ เป็นที่อยู่แห่งไม้สหสฺสคุณ.

อุทุมฺพรา อสฺมี ปเทเส สนฺติ โอทุมฺพโร ไม้มะเดื่อทั้งหลาย มีอยู่ ในประเทศนี้ ประเทศนี้ ชื่อโอทุมฺพโร มีไม้มะเดื่อ. **สาคเรหิ นิพฺพตฺโตติ สาคโร.** สมุทฺร เกิดแล้ว จากสาครทั้งหลาย เหตุนั้น สมุทฺรนั้น ชื่อสาคโร สมุทฺรเกิดจากสาคร.

สกลํ อสฺส นิวาโส สากโล. เมืองทั้งสิ้น เป็นที่อยู่ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อสากโล มีเมืองทั้งสิ้นเป็นที่อยู่. **มณฺเฑราย อสฺส นิวาโส มาณฺเฑโร.** ที่อยู่ ของชนนั้น มีอยู่ ในเมืองมณฺเฑรา

ชนนั้น ชื่อมาถุโร มีที่อยู่ในเมืองมถุรา. มถุราย อัสสโร มาถุโร ชนเป็นใหญ่ ในเมืองมถุรา ชื่อมาถุโร ผู้เป็นใหญ่ในเมืองมถุรา. อิจเจวมาทโย โยเซตพพา. นักศึกษา พึงประกอบประโยคทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้

ชาตาทิตัทธิต

(๓๑๐) **ชาตาทินมิมิยา.**^{๓๐๒}

อ. อิม และ อีย ปัจจัย ท. ย่อมลง ในอรรถแห่งบท ท. มี ชาต เป็นต้น.

ลงอิม และ อีย ปัจจัย ในอรรถแห่งบททั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ชาต.

อุ. ปจฉา ชาโต ปจฉิม. ชนเกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อปจฉิม ผู้เกิดแล้วในภายหลัง. อนเต ชาโต อนติโม. ชนเกิดแล้ว ในที่สุด ชื่ออนติโม ผู้เกิดแล้วในที่สุด. มชฌเม ชาโต มชฌิม. ชนเกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อมชฌิม ผู้เกิดแล้วในท่ามกลาง. ปุเร ชาโต ปุริโม. ชนเกิดแล้ว ในก่อน ชื่อปุริโม ผู้เกิดแล้วในก่อน. อุปริ ชาโต อุปริโม. ชนเกิดแล้ว ในเบื้องบน ชื่ออุปริโม ผู้เกิดแล้วในเบื้องบน. เหมฐา ชาโต เหมฐิม. ชนเกิดแล้ว ในเบื้องต่ำ ชื่อเหมฐิม ผู้เกิดแล้วในทิศเบื้องต่ำ. โคปเป ชาโต โคปปิโม. โรคเกิดแล้ว ที่ข้อเท้า ชื่อโคปปิโม โรคเกิดที่ข้อเท้า.

โพธิสत्ตชาตียา ชาโต โพธิสत्ตชาติโย ชนเกิดแล้ว โดยชาติแห่งพระโพธิสัตว์ ชื่อโพธิสत्ตชาติโย ผู้เกิดแล้วโดยชาติแห่งพระโพธิสัตว์. หตฺธิชาตียา ชาโต หตฺธิโย. สัตว์เกิดแล้ว โดยชาติแห่งช้าง ชื่อหตฺธิชาติโย ผู้เกิดแล้วโดยชาติแห่งช้าง. อสฺสชาตียา ชาโต อสฺสชาติโย. สัตว์เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า ชื่ออสฺสชาติโย ผู้เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า. มนุสฺสชาตียา ชาโต มนุสฺสชาติโย. ชนเกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อมนุสฺสชาติโย ผู้เกิดโดยชาติแห่งมนุษย์

ด้วยอาทิศัพท์ ลง อิม อีย อิก ปัจจัย เบื้องหลังแต่ศัพท์มี นิยุตตตถ เป็นต้นบ้าง, แต่ศัพท์มี ตทสฺสตถ เป็นต้นบ้าง เช่น

อนเต นิยุตโต อนติโม. ชนประกอบในที่สุด ชื่ออนติโม ผู้ประกอบในที่สุด. อนเต นิยุตโต อนติโย. ชนประกอบในที่สุด ชื่ออนติโย ผู้ประกอบในที่สุด. อนเต นิยุตโต อนติโก. ชนประกอบในที่สุด ชื่ออนติโก ผู้ประกอบในที่สุด.

ปุตโต อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ ปุตฺติโม ปุตฺติโย ปุตฺติโก. บุตร มีอยู่แก่ชนนั้น หรือว่า มีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อปุตฺติโม ปุตฺติโย ปุตฺติโก ผู้มีบุตร. กปโป อสฺส อตฺถิ

ตลมี วา วิชชิตติ กปปิโม กปปิโย กปปิโก. กาลอันควร ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่
ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อกปปิโม กปปิโย กปปิโก ผู้มีกาลอันสมควร

ด้วย จ ศัพท์ ลง กิย ปัจจัยได้ด้วย เช่น **ชาติปปฏิติยา นิยุตโต ชาติกิโย**. ชน
ประกอบแล้ว แต่เริ่มแรกแห่งการเกิด ชื่อชาติกิโย ผู้ประกอบแต่แรกเกิด. **อนฺธ นิยุตโต**
อนฺธกิโย. ชนประกอบ ในที่มีด ชื่ออนฺธกิโย ผู้ประกอบในที่มีด. ชนประกอบแล้วในความบอด
ชื่ออนฺธกิโย ผู้ประกอบในความบอด - ตาบอด. **ชาติยา อนโร ขจฺจนโร**. ชนเป็นผู้บอด
โดยชาติ ชื่อขจฺจนโร ผู้บอดโดยชาติ. **ขจฺจนธ นิยุตโต ขจฺจนฺธกิโย**. ชนประกอบแล้ว
ในความบอดโดยชาติ ชื่อขจฺจนฺธกิโย ผู้ประกอบในความบอดมาแต่กำเนิด.

สมุหัตถัตติ

(๓๑๑) **สมุหตฺเถ กณฺณา.**^{๓๐๓}

อ. กณฺ และ ณ ปัจจัย ท. ย่อมลงในอรรถว่าประชุม.

ลงปัจจัยเหล่านี้ คือ กณฺ และ ณ ในอรรถว่าประชุม.

อุ. **ราชปุตฺตานํ สมฺมโห ราชปุตฺตโก. ... ราชปุตฺโต**. ประชุม แห่งราชบุตรทั้งหลาย
ชื่อราชปุตฺตโก ประชุมแห่งราชบุตร. **ราชปุตฺโต ลง ณ ปัจจัย. มนุสฺसानํ สมฺมโห มานุสฺสโก.**
... มานุสฺโส. ประชุม แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อมานุสฺสโก ประชุมแห่งมนุษย์. **มยฺหรานํ สมฺมโห**
มายฺรโก. ... มายฺโร. ประชุม แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อมายฺรโก ประชุมแห่งนกยูง. **มฺหิสานํ**
สมฺมโห มฺหิสโก. ... มฺหิสो. ประชุม แห่ง กระบือ ท. ชื่อมฺหิสโก ประชุมแห่งกระบือ

(๓๑๒) **คามชนพฺนรฺสุสหายาทิหิ ตา.**^{๓๐๔}

อ. **ตา**ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์ ท. มี **คาม ชน พนฺรฺ และ สหาย**
เป็นต้น ในอรรถว่าประชุม.

ลง **ตา**ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์ ท. มีอาทิอย่างนี้คือ **คาม ชน พนฺรฺ สหาย** ในอรรถ
ว่าประชุม.

อุ. **คามานํ สมฺมโห คามตา**. ประชุม แห่งชาวบ้านทั้งหลาย ชื่อคามตา ประชุมแห่ง
ชาวบ้าน. **ชนานํ สมฺมโห ชนตา** ประชุม แห่งชนทั้งหลาย ชื่อชนตา ประชุมแห่งชน. **พฺนฺรฺนํ**
สมฺมโห พฺนฺรฺตา. ประชุม แห่งพวกพ้องทั้งหลาย ชื่อพฺนฺรฺตา ประชุมแห่งพวกพ้อง. **สหายานํ**

๓๐๓ โมค. ๔/๖๘ นิตติ. ๗๗๑

๓๐๔ โมค. ๔/๖๙ นิตติ. ๗๗๑

สมุโห สหายตา. ประชุมแห่งสหายทั้งหลาย ชื่อสหายตา ประชุมแห่งสหาย. นครานํ สมุโห
นครตา. ประชุม แห่งชาวเมืองทั้งหลาย ชื่อนครตา ประชุมแห่งชาวเมือง.

ฐานตัทธิต

(๓๑๓) ตทสส จานมียโย.^{๓๐๕}

อ. อีย ปัจจย ย่อมลง ในอรรถนี้คือ ตทสส จาน.

ลง อีย ปัจจย ในอรรถนี้ คือ ตทสส จาน.

อุ. มทนสส จานํ มทนีย. ที่ตั้ง แห่งความเมา ชื่อมทนีย ที่ตั้งแห่งความเมา - น้ำเมา
เป็นเหตุ. พนธสส จานํ พนธนิย. ที่ตั้ง แห่งความผูกมัด ชื่อพนธนิย ที่ตั้งแห่งความผูกมัด.
มัจจนสส จานํ มัจจนีย. ที่ตั้ง แห่งความหลุดพ้น ชื่อมัจจนีย ที่ตั้งแห่งความหลุดพ้น -
นิพพาน. รชนสส จานํ รชนีย. ที่ตั้ง แห่งความกำหนด ชื่อรชนีย ที่ตั้งแห่งความกำหนด -
รูปแห่งหญิงเป็นต้นเป็นเหตุ.

รเมนสส จานํ รเมนีย. ที่ตั้ง แห่งความกำหนด ชื่อรเมนีย ที่ตั้งแห่งความกำหนด -
อารมณ์เป็นที่น่ายินดี. ทุสสนสส จานํ ทุสสนีย. ที่ตั้ง แห่งความขัดเคือง ชื่อทุสสนีย ที่ตั้ง
แห่งความเคือง - อารมณ์อันไม่น่าปรารถนาเป็นเหตุ. อุปาทานสส จานํ อุปาทานีย. ที่ตั้ง
แห่งการยึดมั่น ชื่ออุปาทานีย ที่ตั้งแห่งความเมา - ความเห็นผิดเป็นเหตุ.

(๓๑๔) อุปมตถายิตตต.^{๓๐๖}

อ. ปัจจย คือ आयิตตต ย่อมลงในอรรถแห่ง อุปมา.

ลง आयิตตต ปัจจย ในอรรถแห่ง อุปมา.

อุ. ฐโม วีย ทิสฺสติ อหุ จานํ ตทิท ฐมายิตตต. ที่โน้น ย่อมปรากฏ ราวกะว่าวัน
ที่โน้นนั้น ชื่อว่า ฐมายิตตต ปรากฏดูจว่าวัน. ตมิรํ วีย ทิสฺสติ อหุ จานํ ตทิท ตมิรายิตตต.
ที่โน้น ย่อมปรากฏ ดูหมอก ที่โน้นนั้น ชื่อว่า ตมิรายิตตต ปรากฏดูหมอก.

(๓๑๕) ตณฺนิสฺสิตตเถ โล.^{๓๐๗}

อ. ล ปัจจย ย่อมลง ในอรรถคือ ตณฺนิสฺสิต (อาศัยสิ่งนั้น) ในอรรถ ตทสส จานํ ด้วย.

ลง ล ปัจจย ในอรรถคือ ตณฺนิสฺสิต และในอรรถนี้คือ ตทสส จาน.

๓๐๕ โมค. ๙/๖๙ นิตติ. ๗๗๓

๓๐๖ ที.ส. ๙/๕๙

๓๐๗ ส.ส. ๑๕/๑๖๗ (ข้ามเชิงอรรถ#๕ ใน นส.)

อุ. ทุฏฐํ นิสสิตํ ทุฏฐุลลํ. กรรม อาศัยแล้ว ซึ่งวัตถุอันชั่ว ชื่อทุฏฐุลลํ กรรมอาศัย วัตถุชั่ว. เวทํ นิสสิตํ เวทุลลํ. พระพุทฺธพจน์ อาศัยแล้ว ซึ่งปัญญา ชื่อเวทุลลํ พระพุทฺธพจน์ อาศัยปัญญา.

ทุฏฐสฺส ฐานํ ทุฏฐุลลํ. วัตถุ เป็นที่ตั้ง แห่งกรรมชั่ว ชื่อทุฏฐุลลํ เป็นเหตุที่ตั้งแห่ง กรรมชั่ว. เวทสฺส ฐานํ เวทุลลํ. พระพุทฺธพจน์ เป็นที่ตั้ง แห่งปัญญา ชื่อเวทุลลํ พระพุทฺธ พจน์เป็นที่ตั้งแห่งปัญญา.

พหุลัตถิต

(๓๑๖) อาลํ ตพฺพหุเล.^{๓๐๘}

อ. ปัจจัย คือ อาลํ ย่อมลงในอรรถว่า ตพฺพหุละ.

ลง อาลํปัจจัยในอรรถว่า ตพฺพหุละ.

อุ. อภิขมา อสฺส ปกฺติ อภิขมาลํ. อภิขมา เป็นปกติ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อ อภิขมาลํ มีอภิขมาเป็นปกติ. อภิขมา อสฺส พหุลา วา อภิขมาลํ. อีกอย่างหนึ่ง อภิขมา ของชนนั้น มาก ชนนั้น ชื่ออภิขมาลํ มีอภิขมามาก. สิตํ อสฺส ปกฺติ สิตาลํ. ความหนาว เป็นปกติ ของประเทศนั้น ประเทศนั้น ชื่อสิตาลํ มีความหนาวเป็นปกติ. สิตํ อสฺส พหุลํ วา สิตาลํ. อีกอย่างหนึ่ง ความหนาว ของประเทศนั้นมาก ประเทศนั้น ชื่อสิตาลํ มีความ หนาวมาก. ธโธ อสฺส ปกฺติ ธชาลํ. ธง เป็นปกติ ของประเทศนั้น ประเทศนั้น ชื่อธชาลํ มีธงเป็นปกติ. ธโธ อสฺส พหุโล วา ธชาลํ. อีกอย่างหนึ่ง ธง ของประเทศนั้น มาก ประเทศนั้น ชื่อธชาลํ มีธงมาก. ทยา อสฺส ปกฺติ ทยาลํ. ความเอ็นดู เป็นปกติ ของชนนั้น ชนนั้น ชื่อทยาลํ มีความเอ็นดู เป็นปกติ. ทยา อสฺส พหุลา วา ทยาลํ. ความเอ็นดู ของ ชนนั้นมาก ชนนั้น ชื่อว่าทยาลํ มีความเอ็นดูมาก.

ภาวตถิต

(๓๑๗) ญยตตฺตา ภาเว ตํ.^{๓๐๙}

ก้ อ. ปัจจัย ท. คือ ญย ตตฺ ตา ย่อมลงในอรรถแห่งภาวะ.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ญย ตตฺ ตา ในอรรถแห่งภาว.

๓๐๘ โมค. ๔/๘๖ นิตติ. ๗๗๙

๓๐๙ โมค. ๔/๕๙ นิตติ. ๗๘๐

อ. อลอสส ภาโว อาลอสย์. ความเป็น แห่งคนผู้เกี่ยวจรรณ ชื่ออาลอสย์ ความเป็น
ผู้เกี่ยวจรรณ. อโรคสส ภาโว อาโรคย์. ความเป็นแห่งคนผู้ไม่มีโรค ชื่ออาโรคย์ ความเป็น
ผู้ไม่มีโรค.

ปัสกุลิกสส ภาโว ปัสกุลิกตต์. ความเป็น แห่งภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ชื่อ
ปัสกุลิกตต์ ความเป็นแห่งภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร. อนทริกสส ภาโว อนทริกตต์.
ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีได้ประกอบเพื่อทอ ชื่ออนทริกตต์ ความเป็นผู้ไม่ประกอบเพื่อทอ
- ไม่รับประทานเพื่อทอ.

สงคณการามสส ภาโว สงคณการามตา. ความเป็น แห่งคนผู้มีความคลุกคลีเป็น
ที่มายนดี ชื่อสงคณการามตา ความเป็นผู้มีความคลุกคลีเป็นที่มายนดี. นิทการามสส ภาโว
นิทการามตา. ความเป็น แห่งคนผู้มีความหลับเป็นที่มายนดี ชื่อนิทการามตา ความเป็น
แห่งคนผู้มีความหลับเป็นที่มายนดี - ชอบนอน.

ด้วย ตุ ศัพท์ ลง ตตน ปัจจัย ในอรรถแห่งภาวด้วย เช่น ปุณฺณชนสส ภาโว
โปณฺณชนตตนํ. ความเป็น แห่งปุณฺณชน ชื่อปุณฺณชนตตนํ ความเป็นแห่งปุณฺณชน. เวทนสส ภาโว
เวทนตตนํ ความเป็น แห่งคนผู้มีความเวทนา ชื่อเวทนตตนํ ความเป็นแห่งคนผู้มีความเวทนา.

(๓๑๘) ณ วิสมาทีหิ.^{๓๑๐}

อ. ปัจจัย คือ ณ ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ศัพท์ ท. มี วิสม ศัพท์เป็นต้น ในอรรถ
แห่ง ภาว.

ลง ณ ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้คือ วิสม ในอรรถแห่งภาว.

อ. วิสมสส ภาโว เวสมํ. ความเป็น แห่งวัตถุเสมอปราศ ชื่อเวสมํ ความเป็น
แห่งวัตถุอันเสมอปราศ (ไม่เสมอ). สจฺจิมสส ภาโว โสจิมํ. ความเป็น แห่งกรรมอันสะอาด
ชื่อโสจิมํ ความเป็นแห่งกรรมอันสะอาด.

(๓๑๙) รณณียาทีโต กณ.^{๓๑๑}

อ. ปัจจัย คือ กณ ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี รณณีย เป็นต้น ในอรรถ
แห่งภาว.

ลง กณ ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้คือ รณณีย ในอรรถแห่งภาว.

อ. รณณียสส ภาโว รณณียกํ. ความเป็น แห่งอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี
ชื่อรณณียกํ ความเป็นแห่งอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี. มนุญฺณสส ภาโว มานุญฺณกํ.

๓๑๐ นิตติ. ๗๘๑

๓๑๑ โมค. ๔/๕๙ นิตติ. ๗๘๒

ความเป็น แห่งชนผู้มีใจฟู ชื่อมานุญญกัม ความเป็นแห่งชนผู้มีใจฟู. **อคฺคิโสสมสฺส** ภาโว **อคฺคิโสสมกัม**. ความเป็นแห่งพราหมณ์ ผู้บูชาซึ่งไฟ ชื่ออคฺคิโสสมกัม ความเป็นแห่งพราหมณ์ ผู้บูชาไฟ.

วิเสสตัถฺติ

(๓๒๐) **วิเสส** **ตร ตมียิสฺส**กียัญฺจา.^{๓๑๒}

อ. ปัจจัย ท. คือ ตร ตม อียิสฺส กีย อัญญ ย่อมลงในอรรถว่าวิเสส.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตร ตม อียิสฺส กีย อัญญ ใน อรรถว่าวิเสส.

อุ. อยญจ ปาโป อยญจ ปาโป สพเพ อิเม ปาปา อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ ปาปตรो.ปาปตโม.ปาปิยิสฺสโก.ปาปิโย.ปาปิฏฺโ. ชนนี้ เป็นบาปด้วย ชนนี้ เป็นบาปด้วย ชนเหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบาป ชนนี้ เป็นบาป โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เหตุนั้น ชนนี้ ชื่อ **ปาปตรो** เป็นบาปกว่า.ชื่อ **ปาปตโม** เป็นบาปที่สุดชื่อ **ปาปิยิสฺสโก** เป็นบาปกว่า.ชื่อ **ปาปิโย** เป็นบาปกว่า.ชื่อ**ปาปิฏฺโ** เป็นบาปที่สุด.

ตทสฺสตัถฺติ

(๓๒๑) **ตทสฺส**ตถฺติ วิ จ.^{๓๑๓}

อ. ปัจจัย คือ วิ ย่อมลงในอรรถนี้ คือ ตทสฺสตถฺติ.

ลง วิ ปัจจัย ในอรรถนี้คือ ตทสฺส ตถฺติ.

อุ. เมธา อสฺส ตถฺติ ตสฺมี วา วิชฺชตีติ เมธาวิ. ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเมธาวิ ผู้มีปัญญา. มายา อสฺส ตถฺติ ตสฺมี วา วิชฺชตีติ เมธาวิ. มายา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเมธาวิ ผู้มีปัญญา.

ด้วย จัศพ์ ลง ส ปัจจัย ในอรรถแห่ง ตทสฺสตถฺติ ด้วย เช่น **สุเมธา อสฺส ตถฺติ ตสฺมี วา วิชฺชตีติ** **สุเมธโส**. ปัญญาดีของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อ**สุเมธโส** ผู้มีปัญญาดี.

(๓๒๒) **ตปาทีโต** สี.^{๓๑๔}

อ. ปัจจัยคือ สี ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ศัพท์มี ตป เป็นต้น ในอรรถแห่ง **ตทสฺสตถฺติ**.

๓๑๒ โมค. ๔/๖๔ นิตติ. ๗๘๖

๓๑๓ โมค. ๔/๘๙ นิตติ. ๗๘๗

๓๑๔ โมค. ๘/๘๑ นิตติ. ๗๘๘

ลง สี ปัจจัย เบื้องหลังแต่ศัพท์มีอาทิอย่างนี้คือ ตป ในอรรถนี้ คือ ตทสส อตฺถิ.

อุ. ตโป อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ตปสฺสี. ความเพียร ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อตปสฺสี มีความเพียร. เตโห อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ เตชฺสี. เดช ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อเตชฺสี มีเดช. ยโส อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ยสฺสสฺสี. ยศ ของชนนั้น มีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง ยศมีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้นชื่อยสฺสสฺสี มียศ. มโน อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มนสฺสสฺสี. ใจ ของชนนั้น มีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง ใจมีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมนสฺสสฺสี มีใจ.

(๓๒๓) ทณฺหาทิตฺ อิก อี.^{๓๑๕}

อ. ปัจจัย ท. คือ อิก และ อี ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี ทณฺหา เป็นต้น.

ลง อิก และ อี ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ ทณฺหา ในอรรถคือ ตทสส อตฺถิ.

อุ. ทณฺโท อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ทณฺทโก. อาชญา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อทณฺทโก ผู้มีอาชญา. มาลา อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มาลิกโก. ดอกไม้ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมาลิกโก ผู้มีดอกไม้.

ทณฺโท อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ทณฺทที. อาชญา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อทณฺทที ผู้มีอาชญา. มาลา อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มาลี. ดอกไม้ ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมาลี ผู้มีดอกไม้.

(๓๒๔) มธฺวาทิตฺ โร.^{๓๑๖}

อ. ปัจจัย คือ ร ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี มธฺ เป็นต้น.

ลง ร ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ มธฺ ในอรรถนี้คือ ตทสส อตฺถิ.

อุ. มธฺ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มธฺโร. น้ำผึ้ง ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมธฺโร มีน้ำผึ้ง. กุลฺโข อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ กุลฺขโร. งวง ของช้างนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในช้างนั้น เหตุนั้น ช้างนั้น ชื่อกุลฺขโร มีงวง. มุขํ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มุขโร. ปาก ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่ามีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมุขโร ผู้มีปาก – คนปากกล้า, ปากร้าย, ปากจัด. สฺสฺส อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ สฺสฺสโร.

๓๑๕ โมค. ๔/๘๐ นิตฺติ. ๗๙๐

๓๑๖ โมค. ๔/๘๒ นิตฺติ. ๗๙๑

โพรง ของต้นไม้ นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในต้นไม้ นั้น เหตุ นั้น ต้นไม้ นั้น ชื่อสุสิโร มีโพรง. สฺจิสส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ สฺจโร. ความสะอาด ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อสุสิโร มีความสะอาด.

(๓๒๕) **คุณาทีโต วนตุ.**^{๓๑๗}

อ. ปัจจัย คือ วนตุ ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี คุณ เป็นต้น.

ลง วนตุ ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้คือ คุณ ในอรรถนี้คือ ตทสส อตฺถิ.

อ. คุณ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ คุณวา. คุณ ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อคุณวา ผู้มีคุณ. ยโส อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ยสวา. ยศ แห่งคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อยสวา มียศ. พลํ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ พลวา. กำลัง ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อพลวา มีกำลัง. ปญฺญา อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ปญฺญวา. ปัญญา ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อปญฺญวา มีปัญญา. สิลํ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ สิลวา. ศีล ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า ศีล มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อสิลวา มีศีล.

(๓๒๖) **สตัยาทีหิ มนตุ.**^{๓๑๘}

อ. ปัจจัย คือ มนตุ ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี สติ เป็นต้น.

ลง มนตุ ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้คือ สติ ในอรรถนี้คือ ตทสส อตฺถิ.

อ. สติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ สติมา. สติ คน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อสติมา มีสติ. ชุตี อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ชุตีมา. รัศมี ของเทพบุตร นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในเทพบุตร นั้น เหตุ นั้น เทพบุตร นั้น ชื่อชุตีมา มีรัศมี. สฺจิสส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ สฺจิมวา. ความสะอาด ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อสฺจิมวา มีความสะอาด. ธิติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ธิติมา. ปัญญา ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อธิติมา มีปัญญา. มติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มติมา. ความรู้ ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อมติมา ผู้มีความรู้. ยุตฺติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ ยุตฺติมา. ความยุติธรรม ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น ชื่อยุตฺติมา มีความยุติธรรม. มุตฺติ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชฺชตฺติ มุตฺติมา. ความหลุดพ้น ของคน นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ ในคน นั้น เหตุ นั้น คน นั้น

๓๑๗ โมค. ๔/๗๙ นิตฺติ. ๗๙๒

๓๑๘ โมค. ๔/๗๘ นิตฺติ. ๗๙๓

ชื่อมุตติมา ผู้มีความหลุดพ้น. ภาณุ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ ภาณุมมา. รัศมี ของพระจันทร์นั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ในพระจันทร์นั้น เหตุนั้น พระจันทร์นั้น ชื่อภาณุมมา มีรัศมี.

(๓๒๗) สทฺธาติโต ณ.^{๓๑๙}

อ. ปัจจัย คือ ณ ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์มี สทฺธา เป็นต้น.

ลง ณ ปัจจัย เบื้องหลังศัพท์มีอาทิอย่างนี้ คือ สทฺธา ในอรรถนี้คือ ตทสฺส อตฺถิ.

อุ. สทฺธา อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ สทฺโธ. ศรัทธา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อสทฺโธ ผู้มีศรัทธา. ปณฺหา อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ ปณฺโห. ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อปณฺโห ผู้มีปัญญา. อมจฺจโร อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ อมจฺจโร. ความไม่ตระหนี่ ของชนนั้น มีอยู่ หรือว่า มีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่ออมจฺจโร ผู้ไม่มีความตระหนี่.

(๓๒๘) อายุสฺสการาส มนฺตุมหิ.^{๓๒๐}

อ. การอาเทศเป็น อสฺ แห่ง อุ อักษร ของ อายุ ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะ มนฺตฺ ปัจจัย.

มีการอาการอาเทศ อุ อักษร แห่ง อายุ ศัพท์เป็น อสฺ ในเพราะ มนฺตฺ ปัจจัยเบื้องหลัง.

อุ. อายุ อสฺส อตฺถิ ตสฺมี วา วิชชตฺติ อายุสฺมา. อายุ ของชนนั้น มีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง อายุ มีอยู่ในชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อายุสฺมา ผู้มีอายุ.

ปกติตํานาน

(๓๒๙) ตปฺปกตฺติวณฺเ มโย.^{๓๒๑}

อ. ปัจจัย คือ มย ย่อมลง ในอรรถคือ ตปฺปกตฺติวณฺเ.

ลง มย ปัจจัย ในการกล่าวถึงการกระทำด้วยสิ่งนั้น.

อุ. สุวณฺณณ ปกฺตํ โสวณฺณมยํ. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อโสวณฺณมยํ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยทอง - อันสำเร็จแล้วด้วยทองคำ. รูปียน ปกฺตํ รูปีมยํ. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยรูปียะ ชื่อรูปียมยํ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยรูปียะ - อันสำเร็จแล้วด้วยรูปียะ. ขตฺตนา ปกฺตํ ขตฺตมยํ. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยครึ่ง ชื่อขตฺตมยํ ภาชนะอันชน

๓๑๙ โมค. ๔/๘๔ นิตติ. ๗๙๕

๓๒๐ โมค. ๔/๑๓๔ นิตติ. ๗๙๗

๓๒๑ โมค. ๔/๖๖ นิตติ. ๗๙๘

ทำแล้วด้วยครั้ง - อันสำเร็จแล้วด้วยครั้ง. **ติปุเกน ปกตํ ติปุกมยฺ**. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยติปุก ชื่อติปุกมยฺ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยติปุก - อันสำเร็จแล้วด้วยติปุก. **อโยมยฺ** ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่ออโยมยฺ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยเหล็ก - อันสำเร็จแล้วด้วยเหล็ก. **มตติกาย ปกตํ มตติกามยฺ**. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยดิน ชื่อมตติกามยฺ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยดิน - อันสำเร็จแล้วด้วยดิน. **ทารุณา ปกตํ ทารุมยฺ**. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยไม้ ชื่อทารุมยฺ ภาชนะอันชนทำแล้วด้วยไม้ - อันสำเร็จแล้ว ด้วยไม้. **คเวน ปกตํ โคมยฺ**. ภาชนะ อันชน ทำแล้ว ด้วยโค ชื่อโคมยฺ อันชนทำแล้วด้วยโค - อันสำเร็จแล้วด้วยโค.

สังขยาตัทธิต

(๓๓๐) **สงฺขยาปุรณเ โม.**^{๓๒๒}

อ. ปัจจัย คือ ม ย่อมลง ในอรรถแห่งปุรณสังขยา.

ลง ม ปัจจัย ในอรรถเป็นที่เต็มแห่งสังขยา.

อุ. **ปฺลจนํ ปุโรณ ปฺลจโม.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ห้า ชื่อปฺลจโม เป็นที่เต็ม แห่งชน ๕ - คนที่ ๕. **สฺตฺตนํ ปุโรณ สฺตฺตโม.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. เจ็ด ชื่อสฺตฺตโม เป็นที่เต็มแห่งชน ๗ - คนที่ ๗. **อฏฺฐนํ ปุโรณ อฏฺฐโม.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. แปด ชื่ออฏฺฐโม เป็นที่เต็มแห่งชน ๘ - คนที่ ๘. **นฺวณํ ปุโรณ นฺวโม.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลายเก้า ชื่อณฺวโม เป็นที่เต็มแห่งชน ๙ - คนที่ ๙. **ทสฺนํ ปุโรณ ทสโม.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สิบ ชื่อทสโม เป็นที่เต็มแห่งชน ๑๐ - คนที่ ๑๐.

(๓๓๑) **ส ฉสฺส วา.**^{๓๒๓}

อ. การอาเทศเป็น ส อักษร แห่ง ฉ ศัพท์ ย่อมมี ในเพราะสังขยา โดยวิกัปป์.

มีการอาเทศ ฉ ศัพท์ เป็น ส อักษร ในเพราะสังขยา ได้บ้าง.

อุ. **ฉนํ ปุโรณ สฺสฺสฺจ ฉนฺน วา.** ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. หก ๖ ชื่อสฺสฺสฺจ. อีกอย่างหนึ่ง ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. หก ๖ ชื่อฉนฺน.

(๓๓๒) **เอกาทิตฺ ทสฺสฺสี.**^{๓๒๔}

อ. อี ปัจจัย ย่อมลง ในที่สุดแห่ง ทส ศัพท์ ที่อยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์มี เอก ศัพท์ เป็นต้น ในอรรถแห่งปุรณสังขยา โดยวิกัปป์.

๓๒๒ โมค. ๔/๕๒ นิตติ. ๘๐๒

๓๒๓ โมค. ๓/๒๖ นิตติ. ๘๐๔

๓๒๔ นิตติ. ๘๐๕

ลง อี ปัจจัย ในที่สุดแห่ง ทส ที่เบื้องหลังแต่ศัพทมี เอก ศัพทเป็นต้น ในอรรถแห่ง ปุณณสังขยา ได้บ้าง.

อุ. เอกาทสนนํ ปุณณิ เอกาทสี. หญิงเป็นที่เต็ม แห่งหญิง ท. สิบเอ็ด ชื่อเอกาทสี หญิงเป็นที่เต็มแห่งหญิงที่ ๑๑ - หญิงคนที่ ๑๑. นักศึกษาพึงทำวิเคราะห์โดยประการ ดังนี้ว่า.

ปญจทสนนํ ปุโรณ ปญจทสี. วันเป็นที่เต็ม แห่งดิถี ท. สิบห้า คำ ชื่อปญจทสี วันเป็นที่เต็มแห่งดิถีที่ ๑๕ - ดิถีที่ ๑๕ - ๑๕ คำก็ว่า. จตุททสนนํ ปุโรณ จตุททสี. (จตุททสี อาเทศ อ อันเป็นที่สุดของ จ เป็น อา) วันเป็นที่เต็ม แห่งดิถี ท. สิบสี่ คำ ชื่อจตุททสี วันเป็นที่เต็มแห่งดิถีที่ ๑๔ - ดิถีที่ ๑๔ - ๑๔ คำก็ว่า.

ปุ. บทว่า ปุณณ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปุณณ มีไว้เพื่อห้ามการลง อี ปัจจัย เป็นประโยชน์ เช่น เอโก จ ทส จ เอกาทส. หนึ่งด้วย สิบด้วย ชื่อเอกาทส สิบเอ็ด. ปญจ จ ทส จ ปญจทส. ห้าด้วย สิบด้วย ชื่อปญจทส สิบห้า.

(๓๓๓) ทเส โส นิจจณจ.^{๓๒๕}

อ. การอาเทศเป็น โส แห่ง จ ยุกอมมี แน่นอน ในเพราะ ทส อยู่เบื้องหลัง.

มีการอาเทศ จ เป็น โส ตลอด ใน ทส สังขยา.

อุ. จ จ ทส จ โสฬส. หกด้วย สิบด้วย ชื่อโสฬส สิบหก

(๓๓๔) อนเต นิคคหิตณจ.^{๓๒๖}

อ. การมาแห่งนิคคหิต ย่อมมี ในที่สุดแห่งสังขยาทั้งหลาย.

ลง นิคคหิต อาคม ในที่สุดแห่งทสสังขยาทั้งหลายเหล่านั้น.

อุ. เอกาทสนนํ ปุณณิ เอกาทสี ดิถี เป็นที่เต็ม แห่งดิถี ท. สิบเอ็ด ชื่อเอกาทสี ดิถีเป็นที่เต็มแห่งดิถีที่ ๑๑ - ๑๑ คำก็ว่า นักศึกษา พึงทำวิเคราะห์ โดยประการดังนี้ว่า.

ปญจทสนนํ ปุณณิ ปญจทสี. ดิถีเป็นที่เต็ม แห่งดิถี ท. สิบห้า ชื่อปญจทสี ดิถีเป็นที่เต็มแห่งดิถีที่ ๑๕ คำ - ๑๕ คำก็ว่า. จตุททสนนํ ปุณณิ จตุททสี. ดิถีเป็นที่เต็ม แห่งดิถี ท. สิบสี่ ชื่อจตุททสี ดิถีเป็นที่เต็มแห่งดิถีที่ ๑๔ คำ - ๑๔ คำก็ว่า

๓๒๕ โมค. ๓/๑๐๑ นิติ. ๘๐๖

๓๒๖ นิติ. ๘๐๗

(๓๓๕) **ติ**^{๓๒๗} จ.

อ. การมาแห่ง **ติ** อักษร ย่อมมี ในที่สุด แห่งสังขยาทั้งหลายด้วย.

ลง **ติ** อาคม ในที่สุด แห่งสิบสังขยาทั้งหลายเหล่านั้น.

อุ. วิสติ = วิส + ติ. วิสติ ยี่สิบ. ตีสติ = ตีส + ติ. ตีสติ สามสิบ.

(๓๓๖) **พ** **ทราน**^{๓๒๘}.

อ. การอาเทศเป็น **พ** แห่งสังขยา **ท**. อันมี **ท** อักษร และ **ร** อักษร ย่อมมีได้.

มีการอาเทศสังขยา **ท**. ที่มี **ท** อักษร และ **ร** อักษร เป็น **พ** อักษร.

อุ. โสทส อาเทศ **ท** เป็น **พ** เป็น โสพส สิบหก. จตตารีส อาเทศ **ร** เป็น **พ** เป็น จตตารีส สี่สิบ.

(๓๓๗) **วิสติทเสสุ** **พา** **ทวิสสุ** **ตุ**^{๓๒๙}.

ก็ อ. การอาเทศเป็น **พา** แห่ง **ทวิ** ศัพท์ย่อมมีได้ ในเพราะ **วิสติ** และ **ทส**.

มีการอาเทศ **ทวิ** ศัพท์ เป็น **พา** ในเพราะศัพท์เหล่านี้คือ **วิสติ** และ **ทส**.

อุ. **พาวิสติ** = **ทวิ**+**วิสติ**. **พาวิสติ** อินทริยานิ อินทริยทั้งหลาย ยี่สิบสอง. **พารส** = **ทวิ** + **ทส**. **พารส** มนุสสา มนุษย์ทั้งหลาย สิบสอง.

ด้วยการถือเอา **ตุ** ศัพท์เป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศ **ทวิ** ศัพท์ เป็น **ท**, เป็น **ทิ**, และ เป็น **โท**. เช่น **ทตต**, **ทิตต** = **ทวิ**รตต สองคืน. **ทิกุณ** = **ทวิ**คุณ คุณด้วยสอง. **โททลีน** = **ทวิ**+**ทลีน**. **สา โททลีน**. หญิงนั้น เป็นผู้มิดันทะแห่งหญิงผู้มีใจสอง – หญิงแพ่ท้อง.

(๓๓๘) **เอกาทิโต** **ทส** **ร** **สงขยาน**^{๓๓๐}.

อ. การอาเทศเป็น **ร** แห่ง **ท** อักษร แห่ง **ทส** อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์มี **เอก** เป็นต้น ในเพราะสังขยา โดยวิภักดิ์.

มีการอาเทศ **ท** อักษร แห่ง **ทส** ศัพท์ อันอยู่เบื้องหลังแต่ **เอก** ศัพท์ เป็นต้น เป็น **ร** ในเพราะสังขยาได้บ้าง.

อุ. **เอก**+**ทส** เป็น **เอการส** สิบเอ็ด. **ทวิ**+**ทส** เป็น **พารส** สิบสอง.

ปู. บทว่า สงขยาน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สงขยาน มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ **ท** เป็น **ร** เป็นประโยชน์ เช่น

ทวาทส **อายตนา** **นิ** **อายตนะ**ทั้งหลาย สิบสอง.

๓๒๗ นิตติ. ๘๐๘

๓๒๘ โมค. ๓/๑๐๔

๓๒๙ โมค. ๓/๘๘ นิตติ. ๘๑๐

๓๓๐ ขุ.ชา. ๒๘/๓๓๔

(๓๓๙) **อฏฐาติโต จ.**^{๓๓๑}

อ. การอาเทศเป็น ร แห่ง ท อักษร แห่ง ทส อันอยู่เบื้องหลัง แต่ศัพท์มี
อฏฐ เป็นต้น ย่อมมีได้ ในเพราะสังขยา โดยวิกัปป์.

และ มีการอาเทศ ท อักษรแห่ง ทส ศัพท์อันอยู่เบื้องหลังแต่ อฏฐ ศัพท์เป็นต้น
เป็น ร ในเพราะสังขยาได้บ้าง.

อุ. อฏฐ จ ทส จ **อฏฐารส**. แปรด้วย สิบด้วย ชื่อว่า **อฏฐารส** สิบแปด .

ปุ. บทว่า อฏฐาติโต มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อฏฐาติโต มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ ท เป็น ร เป็นประโยชน์
เช่น ปณจ จ ทส จ **ปณจทส** ห้าด้วย สิบด้วย ชื่อว่า **ปณจทส** สิบห้า

ปุ. บทว่า สงขยานะ มีไว้เพื่อประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า สงขยานะ มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ ท เป็น ร เป็นประโยชน์ เช่น
อฏฐาทสสุ นิยุตโต อฏฐาทสิโก. ขนประกอบแล้ว ในชน ท. สิบแปด ชื่อว่า **อฏฐาทสิโก**
ชน ผู้ประกอบแล้วในชนสิบแปด.

(๓๔๐) **เทวภูฏานมากาโร วา.**^{๓๓๒}

อ. สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ ท. คือ ทวิ เอก อฏฐ เป็น อา อักษร ย่อมเป็น ใน
เพราะศัพท์สังขยา โดยวิกัปป์.

เอาสระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ ทวิ เอก อฏฐ เป็น อา ในเพราะ
ศัพท์สังขยาได้บ้าง.

อุ. ทวาทส = ทวิ+ทส **ทวาทส** สิบสอง. เอกาทส = เอก+ทส **เอกาทส** สิบเอ็ด.
อฏฐาทส = อฏฐ + ทส **อฏฐาทส** สิบแปด.

ปุ. บทว่า สงขยานะ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สงขยานะ มีไว้เพื่อห้ามอาเทศสระอันเป็นที่สุดเป็น อา เป็นประโยชน์
เช่น ทวิทนต์ = ทวิ+ทนต์ **ทวิทนต์** ฟันสองซี่. เอกทนต์ = เอก+ทนต์ **เอกทนต์**
ฟันซี่เดียว. เอกจณโน = เอก+จณโน **เอกจณโน** ปราสาท มุงข้างเดียว. อฏฐตณโม =
อฏฐ+ตณโม **อฏฐตณโม** เรือนมีเสาแปดต้น.

๓๓๑ โมค. ๓/๑๐๓ นิตติ. ๘๑๓

๓๓๒ โมค. ๓/๙๔,๑๐๒ นิตติ. ๘๑๕

(๓๔๑) จตุเนหิ ถ จา.^{๓๓๓}

อ. ปัจจัย คือ ถ และ ฐ ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ศัพท์ ท. คือ จตุ และ ฉ ในอรรถแห่งปุณณสังขยา.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ถ, ฐ เบื้องหลังแต่ศัพท์เหล่านี้คือ จตุ ฉ ในอรรถแห่งปุณณสังขยา.

อุ. จตุณํ ปุโรณ จตุตโถ. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สี่ ชื่อจตุตโถ ขนเป็นที่เต็ม แห่งชนสี่ - คนที่ ๔. ฉนํ ปุโรณ ฉนุโธ. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. หก ชื่อฉนุโธ ขนเป็นที่เต็มแห่งชนหก - คนที่ ๖.

(๓๔๒) ทวิตฺติหิ ตฺติโย.^{๓๓๔}

อ. ปัจจัย คือ ตติย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ศัพท์ ท. คือ ทวิ และ ตติ ในอรรถแห่งปุณณสังขยา.

ลง ตติย ปัจจัย เบื้องหลังแต่ศัพท์เหล่านี้คือ ทวิ ตติ ในอรรถแห่งปุณณสังขยา.

อุ. ทวินํ ปุโรณ ทุตฺติโย. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สอง ชื่อทุตติโย ขนเป็นที่เต็ม แห่งชนสอง - คนที่ ๒. ตติณํ ปุโรณ ตตฺติโย. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สาม ชื่อตติโย ขนเป็นที่เต็มแห่งชนสาม - คนที่ ๓.

(๓๔๓) ตฺติเย ทฺตปิ จ.^{๓๓๕}

อนึ่ง แม้ อ. การอาเทศเป็น ทุ และ ต ท. ย่อมมีได้ในเพราะ ตติ ปัจจัย.

มีการอาเทศ ทวิ เป็น ทุ และ ตติ เป็น ต ในเพราะ ตติ ปัจจัยตัวหลังเป็นนิมิต.

อุ. ทุตฺติโย = ทวิ + ตติ อาเทศ ทวิ เป็น ทุ ด้วยสูตรนี้. ทวินํ ปุโรณ ทุตฺติโย. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สอง ชื่อทุตติโย ขนเป็นที่เต็มแห่งชนสอง - คนที่ ๒. ตตฺติโย = ตติ + ตติ. อาเทศ ตติ เป็น ต ด้วยสูตรนี้. ตติณํ ปุโรณ ตตฺติโย. ขน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สาม ชื่อตติโย ขนเป็นที่เต็มแห่งชนสาม - คนที่ ๓.

ด้วย อปิ ศัพท์ มีการอาเทศ ทวิ ศัพท์เป็น ทุ ในเพราะศัพท์เหล่านี้ เช่น
ทฺรตฺตํ = ทวิ+รตติ สองคืน. **ตฺรตฺตํ** = ตติ + รตติ สามคืน.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ ทวิ ศัพท์เป็น ทิ อักษร ด้วย เช่น **ทิกฺคณํ** = ทิ+คฺคณํ แปลง ทวิ เป็น ทิ ด้วย จ ศัพท์ในสูตรนี้. **ทิกฺคณํ สงฺฆาณฺนิ ปารุเปตฺวา สาวตฺถิยํ ปาวีสี.** พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครองผ้าสังฆาสองชั้น เสด็จเข้าไป ในเมืองสาวัตถี.

๓๓๓ โมค. ๓/๕๔, นิตติ. ๘๑๖

๓๓๔ นิตติ. ๘๑๗

๓๓๕ โมค. ๓/๙๑-๒, นิตติ. ๘๑๘

(๓๔๔) เสดมขุฒูปเทน อขุฒุขุฒทิวขุฒทียขุฒาขุฒติยา.^{๓๓๖}

อ. การอาเทศเป็น อขุฒุขุฒ และ ทิวขุฒ และ ทียขุฒ และ อขุฒติย ท. แห่ง ปุณณสังขยา คือ จตุตถ และ ทุติย และ ตติย ท. เหล่านั้น อันมี อขุฒ เป็นบทเคียง ย่อมมีได้.

มีการอาเทศปุณณสังขยาที่มีอขุฒ เป็นบทเคียงเหล่านั้น คืออันอาจารย์ยอมทำ รูปให้สำเร็จพร้อมกับบทเคียง อขุฒ กับ จตุตถ เป็น อขุฒุขุฒ, กับ ทุติย เป็น ทิวขุฒ, กับ ตติย เป็น อขุฒติย.

อุ. อขุฒเณน จตุตถโธ อขุฒุขุโธ. ที่สี่ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่ออขุฒุขุโธ ที่สี่ทั้งกึ่ง - ๓ กับ ครึ่ง. อขุฒเณน ทุติโย ทิวขุโธ ทียขุโธ. ที่สองด้วยทั้งกึ่ง ชื่อทิวขุโธ ทียขุโธ ที่สองทั้งกึ่ง - ๑ กับครึ่ง. อขุฒเณน ตติโย อขุฒติโย อขุฒเตยโย. ที่สามด้วยทั้งกึ่ง ชื่ออขุฒติโย อขุฒเตยโย ที่สามทั้งกึ่ง - ๒ กับครึ่ง.

(๓๔๕) สรูปานเมกเสสวสกี.^{๓๓๗}

อ. อันเหลือไว้บทหนึ่ง แห่งบทพยัญชนะ ท. อันมีรูปเสมอกัน ย่อมมี ในวาระ มิใช่ครั้งเดียว.

มีการเหลือบทพยัญชนะที่มีรูปเสมอกันไว้บทเดียว ในบทซ้ำกัน.

อุ. ปุริโส จ ปุริโส จ ปุริสา. บุรุษด้วย บุรุษด้วย ชื่อบุรุษทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า สรูปาน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สรูปาน มีไว้เพื่อห้ามเหลือบทเดียวที่ไม่เสมอกันไว้เป็นประโยชน์ เช่น หตถิ จ อสโส จ รโถ จ ปตติโก จ หตถสสรูปตติกา. ข้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินเท้าด้วย ชื่อ หตถสสรูปตติกา ข้าง ม้า รถ และพลเดินเท้าทั้งหลาย.

ปุ. บทว่า อสกี มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อสกี มีไว้เพื่อห้ามการเหลือไว้ศัพท์เดียวเป็นประโยชน์ เช่น ปุริโส บุรุษ.

(๓๔๖) คณเน ทสสท วิติจตุปณจจสตุตถอฏฐนวกาน วิติจตุตาริปณณจสตุตทาสนา โยสุ โยนณจิสมาสนจิริตติ.^{๓๓๘}

อ. การอาเทศเป็น วิ ตติ จตุตาริ ปณณ จ สตุต อส นว แห่ง ทวิก ติก จตุกก ปณจก จกก สตุตก อฏฐก และ นวก ท. แห่ง ทส ศัพท์ อันมีรูปเสมอกัน มีเอกเสส อันท่านทำแล้ว ย่อมมี ในเพราะ โย วิภัตติ ท. ในคณนสังขยา, อ. การอาเทศ ท. คือ อีส อาส จี ตี อิติ อุตติ แห่ง โย วิภัตติ ท. ด้วย ย่อมมี ในวาระมิใช่ครั้งเดียว.

๓๓๖ โมค. ๓/๑๐๕-๖ นิตติ. ๘๑๖

๓๓๗ นิตติ. ๘๒๐-๓

๓๓๘ นิตติ. ๘๒๔

ในเพราะ โย วิภัตติ ท. ตัวหลังเป็นนิमितเหตุ มีการอาเทศเป็น วิ ตี จตตารี ปณณ
ณ สตต อส นว แห่ง ทวิก ติก จตูกก ปณจก ฉกก สตตก อฏฺจก นวก แห่ง ทส อันมีรูปเสมอ
กัน มีเอกเสส อันท่านทำแล้วในการกำหนดนับ ตามลำดับ, และ มีการอาเทศเป็น อีส อาส
จิ ริ ตี อีติ อุตี แห่ง โย วิภัตติ ท. อันมิใช่ครั้งเดียว, สังขยา มี วิสติ เป็นต้นเหล่านี้ อันนักศึกษา
ย่อมทำรูปให้สำเร็จ ในภายหลังอีก.

อุ. วิส = ทส จ ทส จ ทวิก. ทวิก+โย อาเทศ ทวิก เป็น วิ เพราะ โย วิภัตติตัวหลัง
เป็นนิमित อาเทศ โย เป็น อีส ด้วยสูตรนี้ วิส ยี่สิบ.

ตีส = ติก+โย อาเทศ ติก เป็น ตี (ตี ลงนิคคหิต) อาเทศ โย เป็น อีส, ตีส สามสิบ.

จตตافیส = จตูกก+อาส+โย อาเทศ จตูกก เป็น จตตافی อาเทศ โย เป็น อาส,
จตตافیส สี่สิบ.

ปณณาส = ปณจก+โย อาเทศ ปณจก เป็น ปณณ อาเทศ โย เป็น อาส ปณณาส
ห้าสิบ.

สฏฺจี = ฉก+โย อาเทศ ฉก เป็น ฉ อาเทศ โย เป็น จี ลง ฏฺ อาคม อาเทศ ฉ
เป็น ส, สฏฺจี หกสิบ.

สตตริ = สตตก+โย อาเทศ สตตก เป็น สตต อาเทศ โย เป็น ริ, สตตริ เจ็ดสิบ.
สตตติ = สตตก+โย อาเทศ สตตก เป็น สตต อาเทศ โย เป็น ตี, สตตติ เจ็ดสิบ.

อสีตี = อฏฺจก+โย อาเทศ อฏฺจก เป็น อส อาเทศ โย เป็น อีติ, อสีตี แปดสิบ.

นวุติ = นวก+โย อาเทศ นวก เป็น นว อาเทศ โย เป็น อุตี, นวุติ เก้าสิบ.

ปุ. บทว่า อสกี มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อสกี มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น วิสติ เป็นประโยชน์ ทส พลანი กำลัง
ทั้งหลาย สิบ.

ปุ. บทว่า คณเน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า คณเน มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศเป็น วิสติ เป็นประโยชน์. ทสทสโก ปุริโส
บุรุษ มีประมาณ สิบและสิบ.

(๓๔๗) จตูปทสส โลโป ตุตตรปทาจิสส จุ โจปิ นวา.^{๓๓๙}

อ. การลบซึ่ง ตฺ แห่ง จตฺ อันเป็นบทใกล้เคียง อันนับเนื่องแล้วใน สังขยา ย่อมมี,
อ. การอาเทศเป็น จุ และ โจ แห่ง จ อักษรอันเป็นเบื้องต้นแห่ง อุตตรบท ย่อมมีได้ใน
ที่บางแห่ง.

มีการลบ ตฺ แห่ง จตุ อันเป็นบทไกล์ ซึ่งนับเนื่องในสังขยาบ้าง มีการแปลง จ อักษร อันเป็นเบื้องต้นแห่งบทเบื้องปลาย (บทปลง) เป็น จุ และ โจ ย่อมมีได้.

อุ. จุทฺทส = จตุ+ทส. จตุทฺ อธิกา ทส จุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทส ชนทั้งหลายสืบ ยิ่งด้วยชนทั้งหลายสี่ ชื่อจุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทส ชนสืบสี่คน.

ด้วย อปิ ศัพท์ มีการลบ จ อักษร แห่ง จตุ อันมิใช่บทไกล์ อันเป็นบทเบื้องต้น แห่งบทปลงได้ในที่บางแห่ง และ แปลง จ เป็น จุ และ โจ บ้าง. เช่น จตฺตาฬิํ เป็น ตาฬิํ, จตฺตาฬิํ เป็น จุตฺตาฬิํ, จตฺตาฬิํ เป็น โจตฺตาฬิํ สืบ.

(๓๔๘) ยทฺนุปนฺนา นิปาตนา ลิขณฺติ.^{๓๔๐}

อ. ศัพท์ไม่สำเร็จได้ด้วยรูป อ. ศัพท์ ท. เหล่านั้น ย่อมสำเร็จ ด้วยนิปาตนสูตร.

ศัพท์ ท. เหล่าใด มีลักษณะอันท่านมิได้แสดงไว้ โดยอักษระ บท พยัญชนะ, โดยอิตถิลิงค์ บุงิลค์ นบุงิลิงค์, โดยนาม อุปสัค นิบาต, โดยอัพยयीทวสมาส ตัทธิต, โดยสังขยา กาล การก ประโยค สัญญา, โดยสนธิ ปกติ พฤติ การลบ อาคม วิการ วิปริต อาเทศ, โดยวิภัติ การแจกวิภัติ, ศัพท์ ท. เหล่านั้น ย่อมสำเร็จ ด้วยนิปาตนสูตรนี้.

อุ. อถ ครั้งนั้น, สขฺช ในวันมียู วันนี, อปรขฺช ในวันอื่นอีก.

(๓๔๙) ทฺวาทีโต โกเนกตเถ จ.^{๓๔๑}

อ. ปัจจัย คือ ก ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์สังขยามี ทฺวิ เป็นต้น ในอรรถเป็น อนกด้วย.

ลง ก ปัจจัย เบื้องหลัง แต่ศัพท์สังขยามีอาทิอย่างนี้คือ ทฺวิ ในอรรถเป็นอนก, และ ศัพท์ ท. เหล่านั้น สำเร็จด้วยนิปาตนสูตร.

อุ. สตฺสทฺ ทฺวิกํ ทฺวิสตํ. วัตถุอันมีประมาณสองแห่งร้อย ชื่อทฺวิสตํ สองร้อย. สตฺสทฺ ติกํ ติสตํ. วัตถุอันมีประมาณสาม แห่งร้อย ชื่อติสตํ สามร้อย. สตฺสทฺ จตุกํ จตุสตํ. วัตถุ อันมีประมาณสี่ แห่งร้อย ชื่อจตุสตํ สี่ร้อย. สตฺสทฺ ปญจกํ ปญจสตํ. วัตถุอันมีประมาณห้า แห่งร้อย ชื่อปญจสตํ ห้าร้อย. สตฺสทฺ ฉกํ ฉสตํ. วัตถุอันมีประมาณหก แห่งร้อย ชื่อฉสตํ หกร้อย. สตฺสทฺ สตฺตํ สตฺตสตํ. วัตถุ อันมีประมาณเจ็ด แห่งร้อย ชื่อสตฺตสตํ เจ็ดร้อย. สตฺสทฺ อฏฺฐกํ อฏฺฐสตํ. วัตถุ อันมีประมาณแปด แห่งร้อย ชื่ออฏฺฐสตํ แปดร้อย. สตฺสทฺ นวกํ นวสตํ. วัตถุอันมีประมาณเก้า แห่งร้อย ชื่อนวสตํ เก้าร้อย. สตฺสทฺ ทสกํ ทสสตํ. วัตถุ อันมีประมาณสิบ แห่งร้อย ชื่อทสสตํ สิบร้อย - หนึ่งพัน.

๓๔๐ นีติ. ๘๓๐

๓๔๑ นีติ. ๘๓๑

ทสสํ สหสฺสํ โหติ สิบร้อย เป็นหนึ่งพัน. นักศึกษา พึงทราบมีอาทิอย่างนี้
ดังว่ามานี้.

(๓๕๐) ทสทสกํ สตํ ทสกันํ สตํ สหสฺสญจ โยมฺหิ.^{๓๔๒}

อ. การอาเทศเป็น สตํ แห่งประมาณสิบ ๆ หน อันนับเนื่องในสังขยา ด้วย
อ. การอาเทศเป็น สหสฺสํ แห่งประมาณสิบแห่งร้อย ย่อมมีได้ ในเพราะ โย วิภัตติ.

มีการแปลงประมาณสิบแห่งสิบ อันนับเนื่องในสังขยา เป็น สตํ และ การแปลง
ประมาณสิบแห่งร้อย เป็น สหสฺสํ ย่อมมีในเพราะ โย วิภัตติ.

อุ. สตํ = ทสก+โย เป็น สตํ อันว่าร้อย, สหสฺสํ = สตค+โย เป็น สหสฺสํ อันว่าพัน.

(๓๕๑) ทฺวิกาทีนํ ตฺตฺตฺตรปทานญจ.

ก็ อ. รูป ท. แห่งศัพท์ ท. มี ทฺวิก เป็นต้น อันเป็นบทเบื้องปลายแห่งบทนั้น
อันบัณฑิต ให้สำเร็จ ตามสมควรแก่กำเนิด.

ก็ รูปแห่งศัพท์ทั้งหลายมี ทฺวิก เป็นต้น อันเป็นบทเบื้องปลายแห่งบทนั้น
อันบัณฑิต ให้สำเร็จ ตามสมควรแก่กำเนิด.

อุ. สตสฺส ทฺวิกํ ตฺทิตฺ โหติ ทฺวิสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณสอง แห่งร้อย
ชื่อว่า ทฺวิสตํ มีประมาณสองแห่งร้อย - สองร้อย. สตสฺส ติกํ ตฺทิตฺ โหติ ติสตํ. วัตถุนั้น
มีประมาณสามแห่งร้อย ชื่อว่า ติสตํ มีประมาณสามแห่งร้อย - สามร้อย. สตสฺส
จตุกกํ ตฺทิตฺ โหติ จตุสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณสี่ แห่งร้อย ชื่อว่า จตุสตํ มีประมาณสี่แห่ง
ร้อย - สี่ร้อย. สตสฺส ปญจกํ ตฺทิตฺ โหติ ปญจสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณห้า แห่งร้อย ชื่อว่า
ปญจสตํ มีประมาณห้าแห่งร้อย - ห้าร้อย. สตสฺส ฉกํ ตฺทิตฺ โหติ ฉสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณ
หก แห่งร้อย ชื่อว่า ฉสตํ มีประมาณหกแห่งร้อย - หกร้อย. สตสฺส สตตฺกํ ตฺทิตฺ โหติ สตตสตํ.
วัตถุนั้น มีประมาณเจ็ด แห่งร้อย ชื่อว่า สตตสตํ มีประมาณเจ็ดแห่งร้อย - เจ็ดร้อย. สตสฺส
อฏฺฐกํ ตฺทิตฺ โหติ อฏฺฐสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณแปด แห่งร้อย ชื่อว่า อฏฺฐสตํ มีประมาณ
แปดแห่งร้อย - แปดร้อย. สตสฺส นวกํ ตฺทิตฺ โหติ นวสตํ. วัตถุนั้น มีประมาณเก้า
แห่งร้อย ชื่อว่า นวสตํ มีประมาณเก้าแห่งร้อย - เก้าร้อย. สตสฺส ทสกํ ตฺทิตฺ โหติ ทสสตํ.
วัตถุนั้น มีประมาณสิบ แห่งร้อย ชื่อว่า ทสสตํ มีประมาณสิบแห่งร้อย - สหสฺสํ โหติ
เป็นหนึ่งพัน.

(๓๕๒) ยาว ตพุดตริ ทสคุณิตถจ.^{๓๔๓}

อ. การนับอันยิ่งกว่า กว่าสังขยาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมมีกำหนดประมาณเพียงไร อ. การนับสังขยา ท. บัณฑิตคุณด้วยสิบ อันบัณฑิตพึงทำ พึงกำหนดประมาณเพียงนั้น.

การนับสังขยา ยิ่งไปกว่านั้น มีกำหนดประมาณเท่าไร บัณฑิตพึงทำการนับนั้น ให้คุณด้วยสิบ มีกำหนดประมาณเท่านั้น.

อุ. ทสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา สตํ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับสิบ (๑๐ x ๑๐) ชื่อว่า สตํ ๑๐๐.

สตสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา สทสสํ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับร้อย (๑๐๐ x ๑๐) ชื่อว่า สทสสํ ๑,๐๐๐.

สทสสสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา ทสทสสํ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับพัน (๑,๐๐๐ x ๑๐) ชื่อว่า ทสทสสํ ๑๐,๐๐๐.

ทสทสสสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา สตทสสํ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับหมื่น (๑๐,๐๐๐ x ๑๐) ชื่อว่า สตทสสํ ๑๐๐,๐๐๐.

สตทสสสสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา ทสสตทสสํ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับแสน (๑๐๐,๐๐๐ x ๑๐) ชื่อว่า ทสสตทสสํ ๑,๐๐๐,๐๐๐.

ทสสตทสสสส คณนสส ทสคุณิต์ กตวา โกฏิ โหติ. บทที่คูณด้วยสิบ แห่งการนับล้าน (๑,๐๐๐,๐๐๐ x ๑๐) ชื่อว่า โกฏิ ๑๐,๐๐๐,๐๐๐.

โกฏิสทสสทานํ สตํ ปโกฏิ โหติ. ร้อยแห่งแสนโกฏิ เป็นหนึ่งปโกฏิ.

ศัพทสังขยา ท. มี โกฏิปโกฏิ เป็นต้น ที่เหลือ นักศึกษา พึงกระทำ โดยนัยดังกล่าว.

(๓๕๓) สกนาเมหิ.^{๓๔๔}

อ. รูป ท. เหล่าใด แห่งสังขยา ท. เหล่าใด มีชื่ออันซ้ำพเจ้ามิได้แสดงไว้ ย่อมมี อ. รูป ท. เหล่านั้น แห่งสังขยาเหล่านั้น อันบัณฑิต ย่อมให้สำเร็จ โดยชื่อ ท. ของตน.

รูปของสังขยาทั้งหลาย ที่มีชื่ออันท่านมิได้แสดงไว้เหล่านั้น อันบัณฑิต ย่อมให้สำเร็จ โดยชื่อของตน.

สตทสสทานํ สตํ โกฏิ. ร้อยแห่งแสนทั้งหลาย เป็น โกฏิ.

๓๔๓ นีติ. ๘๓๓

๓๔๔ นี.ติ. ๘๓๓

โกฏิस्तสทสฺसानํ สํ ปโกฏิ. ร้อยแห่งแสนแห่งโกฏิทั้งหลาย เป็น ปโกฏิ.

ปโกฏิस्तสทสฺसानํ สํ โกฏิปปโกฏิ. ร้อยแห่งแสนแห่งปโกฏิทั้งหลาย เป็น โกฏิปปโกฏิ.

โกฏิปปโกฏิस्तสทสฺसानํ สํ นหุต. ร้อยแห่งแสนโกฏิปปโกฏิทั้งหลาย เป็น นหุต.

นหุตสทสทสฺसानํ สํ นินนหุต. ร้อยแห่งแสนนหุตทั้งหลาย เป็น นินนหุต.

นินนหุตสทสทสฺसानํ สํ อกโขภินิ. ร้อยแห่งแสนแห่งนินนหุตทั้งหลาย เป็น อกโขภินิ.

อกโขภินิสทสทสฺसानํ สํ พินทุ. ร้อยแห่งแสนแห่งอกโขภินิทั้งหลาย เป็น พินทุ.

พินทุสทสทสฺसानํ สํ อพพุท. ร้อยแห่งแสนแห่งพินทุทั้งหลาย เป็น อพพุท.

อพพุทสทสทสฺसानํ สํ นิรพพุท. ร้อยแห่งแสนแห่งอพพุททั้งหลาย เป็น นิรพพุท.

นิรพพุทสทสทสฺसानํ สํ อห. ร้อยแห่งแสนแห่งนิรพพุททั้งหลาย เป็น อห.

อหสทสทสฺसानํ สํ อพ. ร้อยแห่งแสนแห่งอหะทั้งหลาย เป็น อพ.

อพสทสทสฺसानํ สํ อญ. ร้อยแห่งแสนแห่งอพทั้งหลาย เป็น อญ.

อญสทสทสฺसानํ สํ โสคนธิก. ร้อยแห่งแสนแห่งอญทั้งหลาย เป็น โสคนธิก.

โสคนธิกสทสทสฺसानํ สํ อุปล. ร้อยแห่งแสนแห่งโสคนธิกทั้งหลาย เป็น อุปล.

อุปลสทสทสฺसानํ สํ กุม. ร้อยแห่งแสนแห่งอุปลทั้งหลาย เป็น กุม.

กุมสทสทสฺसानํ สํ ปุณฺทริก. ร้อยแห่งแสนแห่งกุมทั้งหลาย เป็น ปุณฺทริก.

ปุณฺทริกสทสทสฺसानํ สํ ปทุม. ร้อยแห่งแสนแห่งปุณฺทริกทั้งหลาย เป็น ปทุม.

ปทุมสทสทสฺसानํ สํ กถา. ร้อยแห่งแสนแห่งปทุมทั้งหลาย เป็น กถา.

กถาสทสทสฺसानํ สํ มหากถา. ร้อยแห่งแสนแห่งกถาทั้งหลายเป็น มหากถา.

มหากถาสทสทสฺसानํ สํ อสงฺเขย. ร้อยแห่งแสนแห่งมหากถาทั้งหลาย เป็น หนึ่งอสงฺเขย.

(๓๕๔) **เตส โณ โลป.**^{๓๕๔}

อ. พยัญชนะ คือ ณ แห่งปัจจย ท. เหล่านั้น ย่อมถึง ซึ่งการลบ.

ณ อนุพันธ์แห่งปัจจยทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมถึงซึ่งการลบ.

อุ. โคตมสส อปจจ โคตโม. เหล่ากอแห่งโคตมะ ชื่อ โคตโม ผู้เป็นลูกหลานแห่งโคตมโคตร โคตม+ณ ลบ ณ ปัจจย.

วสิฏฐสส อปจจ วาสิฏฐโ. เหล่ากอแห่งวสิฏฐะ ชื่อ วาสิฏฐโ ผู้เป็นลูกหลานแห่งวสิฏฐโคตร วสิฏฐ+ณ ที่มะสระ อ ที่ต้นศัพท์เป็น อา ลบ ณ ปัจจย.

วินตาย อปจจ เวนเตยโย. เหล่ากอแห่งนางวินตา ชื่อ เวนเตยโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนางวินตา วินตา+ณยุย วิการ อิ ที่ต้นศัพท์เป็น เอ และ ลบ ณ.

อโรคสส ภาโว आरोक्य. ความเป็นแห่งชนผู้ไม่เป็นโรค ชื่อ आरोक्य ความเป็นโรค อโรค+ณยุย ที่มะสระ อ ที่ต้นศัพท์ เป็น อา ลบ ณ.

อลสสส ภาโว आलस्य. ความเป็นแห่งชนผู้ไม่เกียจคร้าน ชื่อ आलस्य ความเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน อลส+ณยุย ที่มะสระ อ ที่ต้นศัพท์ เป็น อา ลบ ณ.

วิภาคตัทธิต

(๓๕๕) **วิภาเค ธา จ.**^{๓๕๖}

อ. ปัจจย คือ ธา ย่อมลงในอรรถแห่งวิภาค.

ลง ธา ปัจจย ในอรรถว่าส่วน.

อุ. เอเกน วิภาเคน เอกธา. โดยส่วนหนึ่ง ชื่อเอกธา โดยส่วนหนึ่ง. ทวิทวิภาเคติ ทวิธา. โดยส่วนทั้งหลาย สอง ชื่อทวิธา โดยส่วนสอง. ตีติ วิภาเคติ ตีธา. โดยส่วนทั้งหลายสาม ชื่อตีธา โดยส่วนสาม. จตุติ วิภาเคติ จตุธา. โดยส่วนทั้งหลายสี่ ชื่อจตุธา โดยส่วนสี่.

นักศึกษาพึงทราบนัยตามดังแสดงมานี้. ปณจติ วิภาเคติ ปณจธา. โดยส่วนทั้งหลายห้า ชื่อปณจธา โดยส่วนห้า. ฉติ วิภาเคติ ฉธา. โดยส่วนทั้งหลายหก ชื่อฉธา โดยส่วนหก. สตตติ วิภาเคติ สตตธา. โดยส่วนทั้งหลายเจ็ด ชื่อสตตธา โดยส่วนเจ็ด. อฏฐติ วิภาเคติ อฏฐธา. โดยส่วนทั้งหลายแปด ชื่ออฏฐธา โดยส่วนแปด. นวติ วิภาเคติ นวธา. โดยส่วนทั้งหลายเก้า ชื่อนวธา โดยส่วนเก้า. ทสติ วิภาเคติ ทสธา. โดยส่วนทั้งหลายสิบ ชื่อว่า ทสธา โดยส่วนสิบ.

๓๕๕ นี.ติ. ๘๓๔

๓๕๖ โม. ๔/๑๑๐ นีติ. ๘๓๖

(๓๕๖) สัพพนาเมหิ ปการวจน ตุ ธา.^{๓๔๗}

ก็ อ. ปัจจัย คือ ธา ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่สัพพนามทั้งหลาย ในอรรถแห่งการกล่าวประการ.

ลง ธา ปัจจัยเบื้องหลังสัพพนามทั้งหลาย ในอรรถแห่งการกล่าวประการ.

อุ. โส ปกาโร ตถา. อันว่าประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. ตัม ปการํ ตถา. ซึ่งประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. เตน ปกาเรน ตถา. โดยประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. ตสฺส ปการสฺส ตถา. แก่ประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. ตสฺมา ปการสฺมา ตถา. แต่ประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. ตสฺส ปการสฺส ตถา. แห่งประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น. ตสฺมี ปการสฺมี ตถา. ในประการนั้น ชื่อตถา ประการนั้น.

นักศึกษายังทำวิเคราะห์ โดยนัยดังนี้ โย ปกาโร ยถา. ประการไร ชื่อยถา ประการไร. สพฺโพ ปกาโร สพฺพธา. ประการทั้งปวง ชื่อสพฺพธา ประการทั้งปวง. อญฺโณ ปกาโร อญฺญธา. ประการอื่น ชื่ออญฺญธา ประการอื่น. อิตโร ปกาโร อิตรธา. ประการนอกนี้ ชื่ออิตรธา ประการนอกนี้.

ด้วยการถือเอา ตุ ศัพท์ ลง ถตฺตา ปัจจัย ในอรรถกล่าวประการ. เช่น โส ปกาโร ตถตฺตา. อันว่าประการนั้น ชื่อตถตฺตา ประการนั้น. ตัม ปการํ ตถตฺตา ซึ่งประการนั้น ชื่อตถตฺตา ประการนั้น.

โย ปกาโร ยถตฺตา. อันว่าประการใด ชื่อยถตฺตา ประการใด. ยัม ปการํ ยถตฺตา. ซึ่งประการใด ชื่อยถตฺตา ประการใด.

อญฺโณ ปกาโร อญฺญตฺตา. อันว่าประการอื่น ชื่ออญฺญตฺตา ประการอื่น. อญฺญํ ปการํ อญฺญตฺตา. ซึ่งประการอื่น ชื่ออญฺญตฺตา ประการอื่น.

สพฺโพ ปกาโร สพฺพตฺตา. อันว่าประการทั้งปวง ชื่อสพฺพตฺตา ประการทั้งปวง. สพฺพํ ปการํ สพฺพตฺตา. ซึ่งประการทั้งปวง ชื่อสพฺพตฺตา ประการทั้งปวง.

อิตโร ปกาโร อิตรตฺตา. อันว่าประการนอกนี้ ชื่ออิตรตฺตา ประการนอกนี้. อิตรํ ปการํ อิตรตฺตา. ซึ่งประการนอกนี้ ชื่ออิตรตฺตา ประการนอกนี้.

(๓๕๗) กิเมเหติ ถํ.^{๓๔๘}

อ. ปัจจัย คือ ถํ ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ศัพท์ ท. เหล่านี้ คือ กิ อิม ในอรรถอันกล่าวซึ่งประการ.

๓๔๗ โมค. ๔/๑๐๘ นิตติ. ๘๔๔

๓๔๘ โมค. ๔/๑๐๙ นิตติ. ๘๔๕

ถึ ปัจจยั ลงเบ็องหลังสัพพนามทั้งหลายเหล่านี้คือ กิ อิม ในอรรถกล่าวประการ.

อุ. โภ ปกาโร กถึ. อ. ประการไร ชื่อถึ ประการไร. กิ ปการึ กถึ. ซึ่งประการไร ชื่อถึ ประการไร. เกณ ปกาเรน กถึ. โดยประการไร ชื่อถึ ประการไร. กสส ปการสส กถึ. แก่ประการไร ชื่อถึ ประการไร. กสฺมา ปการสฺมา กถึ. แต่ประการไร ชื่อถึ ประการไร. กสส ปการสส กถึ. แห่งประการไร ชื่อถึ ประการไร. กสฺมิ ปการสฺมิ กถึ. ในประการไร ชื่อถึ ประการไร.

อัย ปกาโร อิตถึ. อ. ประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้. อิมึ ปการึ อิตถึ. ซึ่งประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้. อิมินา ปกาเรน อิตถึ. โดยประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้. อสส ปการสส อิตถึ. แก่ประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้. อสฺมา ปการสฺมา อิตถึ. แต่ประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้. อสฺมิ ปการอ อิตถึ ในประการนี้ ชื่ออิตถึ ประการนี้.

(๓๕๘) วุฑฒาติสรสส วา อสโยคนตสส สณณ จ. ^{๓๔๙}

อ. การพถิ แห่งสระเบ็องตัน หรือ หรือว่า แห่งพยัญชนะเบ็องตัน อันหาสังโยค เป็นที่สุดมิได้ ย่อมมี ในเพราะปัจจยอันเป็นไปกับด้วย ณ อยู่เบ็องหลัง.

มีการพถิสระเบ็องตัน หรือพยัญชนะเบ็องตันอันไม่มีสังโยคเป็นที่สุด ในเพราะ ปัจจยที่มี ณอักษรอาศัยอยู่เบ็องหลัง.

อุ. อภิธมมึ อธิเต อาภิธมมิโก. ภิกษุใด ย่อมเรียน ซึ่งอภิธรรม ภิกษุนั้น ชื่อ อาภิธมมิโก ผู้เรียนซึ่งอภิธรรม. พถึ อ ตัวตัน เป็น อา ด้วยอำนาจ ณ ปัจจย ในสูตรนี้. วินตาย อปจจึ เวนเตโย. เหล่ากอแห่งนางวินตา ชื่อเวนเตโย ผู้เป็นลูกหลานแห่งนาง วินตา. วินตา+ณ วิการ อ ที่ต้นศัพท์เป็น เอ ด้วยอำนาจ ณ ปัจจยในสูตรนี้. วสฺญจสส อปจจึ วาสฺมิโจ. เหล่ากอแห่งวสฺญจ ชื่อวาสฺมิโจ ผู้เป็นลูกหลานแห่งวสฺญจ. วสฺญจ+ณ. ทิฆะสระ อ ที่ต้นศัพท์เป็น อา. อสสสส อปจจึ อาสสยึ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่ออาสสยึ ความเกียจคร้าน. อสส+ณ ทิฆะสระ อ ที่ต้นศัพท์ เป็น อา. อโรคสส อภาโว อารอคยึ. ความเป็นแห่งชนผู้ไม่เป็นไข้ ชื่ออารอคยึ ความไม่เป็นไข้. อโรค+ณ ทิฆะสระ อ ที่ต้นศัพท์ เป็น อา.

บุ. บทว่า อสโยคนตสส มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อสโยคนตสส มีไว้เพื่อห้ามการพถิ เป็นประโยชน์ เช่น ภคฺคโน อปจจึ ภคฺคโว. เหล่ากอ แห่งภคฺค ชื่อภคฺคโว ผู้เป็นลูกหลานแห่งภคฺคโคตร -ภคฺค + ณว.

(๓๕๙) มา ยูนมาคโม จาเน.^{๓๕๐}

อ. การพฤติแห่ง อี อุ ย่อมไม่มี, อ. การลง เอ โอ อาคม ย่อมมี ในฐานะอันควร.

การพฤติสระอันเป็นเบื้องต้นเหล่านี้ คือ อี อุ ย่อมไม่มี แต่ อาคมคือพฤติ ในสระเบื้องต้นอันไม่มีสังโยคเหล่านั้น ย่อมมีได้ในฐานะอันสมควร.

อุ. พยากรณ์มธิเต เวยยากรณ์โก. ภิกษุใด ย่อมเรียน ซึ่งไวยากรณ์ ภิกษุนั้น ชื่อเวยยากรณ์ ผู้เรียนไวยากรณ์.

นยายมธิเต เนยยาโยโก. ภิกษุใด ย่อมเรียนซึ่งนยายะ ภิกษุนั้น ชื่อเนยยาโยโก ผู้เรียนซึ่งนยายะ.

พวยาวจสส อปจจ เวยยาวจโณ. เหล่ากอ แห่งพยาวัจจ ชื่อเวยยาวจโณ ผู้เป็นลูกหลานแห่งพยาวัจจโคตร.

ทวาเร นิยุตโต โทวาริโก. ชน ผู้ประกอบแล้ว ที่ประตุ ชื่อโทวาริโก ผู้ประกอบที่ประตุ.

ปู. บทว่า ยูน (แห่งสระ อี และ อุ) มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ยูน มีไว้เพื่อห้ามอาคมคือพฤติ เป็นประโยชน์. เช่น โคตมสส อปจจ โคตโม ชนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งโคตมโคตร ชื่อว่า โคตโม ผู้เป็นลูกหลานแห่งโคตมโคตร.

ปู. บทว่า จาเน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า จาเน มีไว้เพื่อห้ามอาคมคือพฤติ เป็นประโยชน์ เช่น วิสเย นิยุตโต เวสยิโก. ชนประกอบแล้วในอารมณฺ์ ชื่อว่า เวสยิโก ผู้ประกอบแล้วในอารมณฺ์. สุมณสส ภาโว โสมนสสํ. ความเป็นแห่งชนผู้มีใจดี ชื่อว่า โสมนสสํ ความเป็นผู้มีใจดี.

(๓๖๐) อาตตถจ.^{๓๕๑}

อ. ความเป็น อา แห่งสระ ท. อันเป็นเบื้องต้น แห่งสระ ท. เหล่านี้ คือ อี อุ, อ. การมาแห่ง ริ อักษร ด้วย ย่อมมี ในฐานะอันควร.

มีการแปลงสระอันเป็นเบื้องต้นเหล่านี้คือ อี อุ เป็น อา และ และการลง ริ อักษร อาคม ในฐานะอันควร ด้วย.

อุ. อิติโน ภาโว อาริสยํ. ความเป็นแห่งฤษี ชื่ออาริสยํ ความเป็นแห่งฤษี. อิติ+ ฌย, อาเทศ อี เป็น อา. อธิสส ภาโว อาณยํ. ความเป็นแห่งชนผู้มีหนี้ ชื่ออาณยํ ความเป็นผู้มีหนี้.

อุสภสส ภาโว อาสภํ. ความเป็นแห่งชนผู้อาจหาญ ชื่ออาสภํ ความเป็นผู้อาจหาญ.

๓๕๐ นี่ติ. ๘๔๘

๓๕๑ นี่.ติ. ๘๕๗

อาเทศ อุ เป็น อา. อุชฺโณ ภาโว อาชฺชวํ. ความเป็นแห่งชนผู้ซื้อตรง ชื่ออาชฺชวํ ความเป็นผู้ซื้อตรง. อาเทศ อุ เป็น อา.

ปุ. บทว่า ยูณฺม มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ยูณฺม มีไว้เพื่อห้ามการอาเทศ อิ อุ เป็น อา เป็นประโยชน์ เช่น อปาเยชาโต อาปาโยโก. สัตว์ผู้เกิดแล้ว ในอุบาย ชื่อโอปาโยโก. (อธิบายว่า ไม่เฉพาะแต่แปลง อิ อุ เป็น อา เท่านั้น)

ปุ. บทว่า จาเน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า จาเน มีไว้เพื่อปฏิเสธกฏการอาเทศ อิ อุ เป็น อา เป็นประโยชน์ ตัวอย่างศัพท์ต่อไปนี้ท่านทำการอาเทศเพื่อความเหมาะสม เช่น วมิตฺติยา นิยุตฺโต เวมตฺติโก. ชนประกอบแล้ว ด้วยความสงสัย ชื่อเวมตฺติโก ผู้ประกอบแล้วด้วยความสงสัย. อุปนเย นิยุตฺโต โอปนโยโก. ธรรมอันประกอบแล้ว ในมรรคเป็นที่นำเข้าไป ชื่อโอปนโยโก อันประกอบแล้ว ในมรรคเป็นที่นำเข้าไป. อุปมาเย นิยุตฺโต โอปมาโยโก. ชนประกอบแล้วด้วยอุปมา ชื่อโอปมาโยโก ผู้ประกอบแล้วด้วยอุปมา. อูปาเย นิยุตฺโต โอปายโยโก. ชนประกอบแล้ว ในอุบาย ชื่อโอปายโยโก ผู้ประกอบแล้วในอุบาย.

(๓๖๑) กวจาติมชฌมุตตรานํ ทีฆรสสา ปจฺจเยสุ จ.^{๓๕๒}

อ. ทีฆะและรัสสะ ท. แห่งสระ ท. อันเป็นเบื้องต้น และ ท่ามกลาง และ เบื้องปลาย ย่อมมีในเพราะปัจจัย ท. ด้วย ในที่บางแห่ง.

การที่ฆะรัสสะ แห่งสระเหล่านี้คือ สระเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย ในเพราะปัจจัยทั้งหลายบ้าง ในเพราะศัพท์ที่มีปัจจัยทั้งหลายบ้าง ย่อมมีในที่บางแห่ง.

นักศึกษาพึงทราบการที่ฆสระเบื้องต้นก่อนมีอาทิอย่างนี้ว่า ปกาโร เป็น ปากาโร กำแพง. นิวาโร เป็น นิวาโร การห้าม. ปสาโท เป็น ปาสาโท ปราสาท. ปกฺโข เป็น ปากโข ปรากฏแล้ว. ปฏฺโหมโกไซ เป็น ปาฏฺโหมโกไซ ธรรมเป็นเครื่องพัน. ปฏฺกฺโข เป็น ปาฏฺกฺโข อันชนพึงหวังได้.

พึงทราบการที่ฆสระในท่ามกลางมีอาทิอย่างนี้ว่า องคฺมคฺเรสุ อิตฺสโร องคฺมาคฺริโก. ชนผู้เป็นใหญ่ ในแคว้นอังคและมคฺร ท. ชื่อองคฺมาคฺริโก ผู้เป็นใหญ่ในแคว้นอังคและมคฺร. อฺรพฺภมคฺ หนฺตฺวา ชีวตฺติ อฺรพฺภมาคฺวิโก. ชนใด ข่าแพะและเนื้อทั้งหลาย ย่อมเป็นอยู่ เหตุฉะนั้น ชนนั้น ชื่ออฺรพฺภมาคฺวิโก ผู้ข่าแพะและเนื้อเป็นอยู่.

พึงทราบการที่มสละเบื่องปลายมีอาทิอย่างนี้ว่า **ชนตี ปรมิ ตโป ตีติ** ขา. ความอดทน คือ ความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง. **อณฺขนา คิริ**. ภูเขา ชื่อว่าอณฺขนา. **โกตรา วนิ**. ป่า ชื่อว่าโกตรา.

นักศึกษารัสสสละเบื่องตันมีอาทิอย่างนี้ว่า ปาเคว เป็น ปเคว. **ปเคว ปุพฺพานิ วุตติ**. ความบาน แห่งดอกไม้ทั้งหลาย แต่เช้าเทียว.

พึงทราบรัสสสละท่ามกลางมีอาทิอย่างนี้ว่า **สุเมธาโส เป็น สุเมธโส** ผู้มีปัญญาดี. **สุวณฺณธารหิ เป็น สุวณฺณธเรหิ. กมฺมิ สุวณฺณธเรหิ กตํ**. กรรม อันชนผู้ทรงไว้ซึ่งทอง ทำแล้ว.

พึงทราบรัสสสละเบื่องปลายมีอาทิอย่างนี้ว่า **โฆวาทิ นาม โส โหติ เป็น โฆวาทิ** นาม โส โหติ. พราหมณ์นั้น เป็นผู้ชื่อว่า โฆวาทิ. **ยถาภาวิ** คุณณ โส. พราหมณ์นั้น มีปกติปรากฏตามความเป็นจริง ด้วยคุณ.

นักศึกษาพึงประกอบวิการทั้งหลายมีที่หะเป็นต้นในที่ทั้งปวงโดยอันไม่ผิดตามพระดำรัสของพระชินเจ้าเกิด.

(๓๖๒) **เตสุ วุทธิโลปาคมวิการวิปริตาเทศา จ.**^{๓๕๓}

อ. การพฤติ การลบ การลงอาคม การวิการ การวิปริต การอาเทศทั้งหลาย ในสละเป็นเบื่องตัน ท่ามกลาง และเบื่องปลายทั้งหลาย เหล่านั้น ย่อมมีด้วย.

ในสละอันเป็นเบื่องตันท่ามกลางและเบื่องปลายทั้งหลายเหล่านั้น มีการพฤติบ้าง มีการลบบ้าง มีการลงอาคมบ้าง มีการวิการบ้าง มีการทำให้ผิดไปจากรูปเดิมบ้าง การอาเทศบ้าง โดยสมควรแก่คำอันไม่ผิดต่อพระดำรัสของพระชินเจ้า.

นักศึกษาพึงทราบการพฤติในเบื่องตันมีอาทิอย่างนี้ก่อนดังนี้ **อภิมมิโก เป็น อภิมมิโก, วินเตโย เป็น เวนเตโย**

การพฤติในท่ามกลาง **สุขเสยฺยิ** การนอนเป็นสุข. **สุขกริ เป็น สุขการิ** ทานทาน มีปกติทำซึ่งความสุข.

การพฤติสละหลัง **กาลิงคิก เป็น กาลิงคิกโก** ชาวเจ้ากาลิงคะ. **มาคธิโก** ชาวมคธ. **ปจฺจกฺขธมฺมา** การเห็นแจ้งธรรม. **เอา สี เป็น โอ เป็นต้น**

การลบเบื่องตัน **จตฺตาฬิสี เป็น ตาฬิสี** สีสับ.

การลบท่ามกลาง **กตฺตุกาโม เป็น กตฺตุกาโม** ชนปรารถนาเพื่อจะทำ. **คนฺตุกาโม** ชนปรารถนาเพื่อจะไป. **ธนิโย** กุมภการสส **ปุตฺโต เป็น กุมภการปุตฺโต** ภิกษุชื่อว่าธนิยะ

เป็นบุตรของนายช่างหม้อ. เวทสส จานํ **เวทลลํ** ที่ตั้งแห่งความยินดี ชื่อเวทลละ
นวังคสัตถุศาสตร์อย่างที ๙. อุทาหรณ์การลบท่ามกลาง มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

การลบเบื้องหลัง **ภิกขุ** อ. ภิกขุ. **ภิกขุณี** อ. นางภิกษุณี. ลบ สี วิภัติ อุทาหรณ์
การลบเบื้องหลัง มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

การลงอาคมเบื้องต้น **อุตุโต** เป็น **วตุโต ภควตา** ธรรมนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสแล้ว. ลง ว อาคมอุทาหรณ์ อาคมเบื้องต้น มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานี้.

การลงอาคมท่ามกลาง **ส สีลวา** ภิกษุนั้น มีศีล. **ส ปญญา** ภิกษุนั้น มีปัญญา.
ลง อ อาคม.

การอาคมเบื้องหลัง **เวทล** เป็น **เวทลลํ** คำสอนของพระศาสดาชื่อเวทลละ.
ลง ล อาคม.

การวิการในเบื้องต้น **อาริสฺย** ความเป็นแห่งฤๅษี, อิ เป็น อา. **อาสภํ** ความเป็น
แห่งโคผู้องอาจ. **อาชฺชว** ความเป็นผู้ขี่ตรง. อุ เป็น อา.

การวิการในท่ามกลาง **วราริสฺย** ความเป็นแห่งฤๅษีผู้ประเสริฐ. **ปราริสฺย** ความ
เป็นแห่งฤๅษีผู้เสื่อม. อิ เป็น อา.

วิการในเบื้องหลัง **ยานิ** รูปานิ รูปทั้งหลาย เหล่าใด. **ตานิ** รูปานิ รูปทั้งหลาย เหล่านั้น.
สุขานิ สุขทั้งหลาย. โย เป็น นิ อุทาหรณ์วิการในเบื้องหลังมีอาทิอย่างนี้.

วิปริตในเบื้องต้นเช่นนี้ **อวคเต** เป็น **อุคคเต** **สุริเย** **อุคคเต** **จนโท** **อุคคจฺจติ**. เมื่อ
พระอาทิตย์ ตกแล้ว พระจันทร์ ย่อมขึ้นไป. **อุคคเหตฺวา** ภิกษุ เรียนแล้วซึ่งธรรม. อว เป็น อุ.

วิปริตในท่ามกลาง **สุริเย** **สมุคคเต** เป็น **สมุคคเต** **สุริเย** **สมุคคจฺจติ** เมื่อพระอาทิตย์
ตกแล้ว พระจันทร์ย่อมขึ้นไป.

วิปริตในเบื้องปลาย **ทิกฺขุ** ตระกูล มีโคสองตัว. โค เป็น คฺ. อุทาหรณ์วิปริตในเบื้องปลาย
มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

การอาเทศในเบื้องต้น **ยุณํ** แห่ง อิ และ อุ ทั้งหลาย, แปลง อิ อุ เป็น อุ.

การอาเทศในท่ามกลาง **นฺยาโยโค** ความเพียรพยายาม. นิ+อาโยโค แปลง อิ เป็น ย.

การอาเทศในเบื้องปลาย **สพฺพเสโย** ชนประเสริฐกว่าชนทั้งปวง. **สพฺพเสฏฺโฐ**
ชนประเสริฐที่สุดกว่าชนทั้งปวง. ปสฺตถ+อีย แปลง ปสฺตถ เป็น ส, อิ เป็น เอ. **ลหุปริวดติตํ**
จิตตํ จิตเป็นไปเร็ว. แปลง อํ เป็น นิคฺคหิต.

นักศึกษาพึงประกอบวิธีปฏิบัติเป็นต้น ในประโยคทั้งหลายทั้งปวง โดยสมควรแก่
คำอันไม่ผิดตามพระดำรัสของพระชินเจ้า.

(๓๖๓) อยฺยวณณานญจาโย วุฑฺธิ.^{๓๕๔}

ก็ อ. อา เอ และ โอ ท. เป็นพฤติ ของ อ อักษร, อิ วัณณะ, อุ วัณณะ. อักษร คือ อ ชื่อ อ อักษร, อักษรคือ อิ อิ ชื่อ อิ วัณณะ, อักษรคือ อุ อุ ชื่อ อุ วัณณะ, อักษร และวัณณะทั้งหลายเหล่านั้น มีการพฤติ อ อักษร เป็น อา, อิ วัณณะ เป็น เอ, อุ วัณณะ เป็น โอ ตามลำดับ แต่จะไม่พฤติ อ อิ อุ ก็มี.

อุ. อาภิธมฺมิโก ภิกษุผู้เรียนพระอภิธรรม พฤติ อ เป็น อา. เวณเตยโย ลูกหลานแห่งนางวินตา พฤติ อิ เป็น เอ. โอลุมฺปิโก ชนข้ามด้วยแพ พฤติ อุ เป็น โอ. ศัพท์ที่ไม่พฤติ อภิธมฺมิโก วินเตยโย อุลุมฺปิโก

ปุ. วุฑฺธิ ศัพท์ มีไว้อีกเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. วุฑฺธิ ศัพท์ มีการประกาศการพฤติศัพท์เบื้องหลังเป็นประโยชน์ เช่น องฺคมฺคเรหิ อาคโต องฺคมาคฺธิโก ชนผู้มาแล้ว จากแคว้นอังคะและแคว้นมคธ. ท. ชื่อ องฺคมาคฺธิโก ชนผู้มาแล้วจากแคว้นอังคะและมคธ. นิคมมา จ ชนปทา จ นิคมชนปทา. นิคมด้วย ชนบทด้วย ชื่อ นิคมและชนบททั้งหลาย. นิคมชนปเทสุ ชาดา เนคมชนปทา. ชนทั้งหลายเกิดแล้ว ในนิคมและชนบททั้งหลาย ชื่อเนคมชนปทา ชนผู้เกิดในนิคมและชนบททั้งหลาย. ปุริ จ ชนปทา จ ปุริชนปทา. เมืองทั้งหลายด้วย ชนบท ท. ด้วย ชื่อปุริชนปทา เมืองและชนบททั้งหลาย. ปุริชนปเทสุ ชาดา โปริชนปทา. ชนทั้งหลายเกิดแล้ว ในเมืองและชนบททั้งหลาย ชื่อโปริชนปทา ชนผู้เกิดในเมืองและชนบททั้งหลาย. สตฺตอหานิ สตฺตาทํ. วันทั้งหลาย เจ็ด ชื่อสตฺตาทํ วันเจ็ด. สตฺตาทเห นิยุตฺโต สตฺตาทิโก. กาลอันประกอบแล้ว ในวันเจ็ด ชื่อสตฺตาทิโก กาลประกอบในวันเจ็ด. จตฺสโส วิชฺชา จตฺวิขฺชํ. วิชฺชา ท. สี่ ชื่อจตฺวิขฺชํ. จตฺวิขฺเซ นิยุตฺโต จาตฺเวชฺชิโก ภิกษุประกอบแล้ว ในวิชาสี่ ชื่อจาตฺเวชฺชิโก ภิกษุผู้ประกอบในวิชาสี่. อุทาหรณํ มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้

ถามว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วุฑฺธิ นี้ มีในสูตรไหน?

ตอบว่า ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วุฑฺธิ นี้ มีในสูตรว่า วุฑฺฒาภิสสรสฺส วา อสํโยคนฺตสฺส สณฺเณ จ.

อิติ ตทฺหิตกปเป อฏฺฐโม กณฺโฑ.

ตทฺหิตกปโป นิฏฺฐิตโธ.

อาชยาตกัปปี กัณท์ที่ ๑

นักปราชญ์ทั้งหลาย เป็นนักกวี มีความรู้มากดังหนึ่งนาวา
ย่อมข้ามสาครกล่าวคืออาชยาต อันมีคลื่นคือวิภัตติ
๘ หมวด มีอชชัตตนี้เป็นต้นเป็นกำลัง มีน้ำคือธาตु มีปลา
คือวิการ ปัจจย อากม และ กาล อันนับเนื่องด้วยการลบ
มีฝั่งคือการจำแนกอรรถ. ขอท่านทั้งหลาย จงฟังคำของ
ข้าพเจ้าผู้มัสการซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีโคจรคือพระญาณ
อันหาที่สุดมิได้ มีนิพพานเป็นอารมณ์ จะกล่าวอยู่
ซึ่งอาชยาต อันแวดล้อมด้วยกิริยา อันวิจิตรไพบุลย์
โดยไม่มีส่วน เหลือ.

อล ศัพท์ เป็นไปในอรรถ ๖ ประการ คือ อธิการ,
มังคละ, นิปผันนะ, อวธารณะ, อนันตระ, อปาทานะ.

(๓๖๔) อล ปุพพานิ วิภตฺตีนํ ฉ प्रसुप्तानि. ^{๓๕๕}

อ. บท ท. ๖ เบื้องต้น แห่งวิภตติทั้งหลาย ในกัณท์อันหาระหว่างคั่นมิได้
ชื่อ ประสสบท.

บททั้งหลาย ๖ บท มีในเบื้องต้นเหล่าใดๆ แห่งวิภตติทั้งหมด ในกัณท์ต่อจาก
ตัทธิตกัณท์ บรรดามี บทเหล่านั้นๆ ชื่อ ประสสบท.

มีอุทาหรณ์เช่นนี้ บท ๖ บท เหล่านี้ คือ ตี อนติ, สี ติ, มิ ม. ชื่อประสสบท.

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ประสสบท นี้มีใช้ในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ประสสบท นี้มีใช้ในสูตรนี้ว่า กตฺตริ प्रसुप्तं.

(๓๖๕) ปรานยตฺตโนปทานิ. ^{๓๕๖}

อ. บท ท. ๖ เบื้องหลัง ชื่อ อัตตโนบท ย่อมเป็น.

บท ๖ บท อันเป็นบทหลัง แห่งวิภตติทั้งหมด ชื่อ อัตตโนบท.

มีอุทาหรณ์เช่นนี้ บท ๖ บท เหล่านี้ คือ เต อนเต, เส วฺเห, เอ เมห. ชื่อ อัตตโนบท.

๓๕๕ นีติ. ๘๖๕

๓๕๖ นีติ. ๘๖๖

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า อตตโนปท นี้ ย่อมมี ในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า อตตโนปท นี้ ย่อมมี ในสูตรว่า อตตโนปทานิ ภาเว จ.

(๓๖๖) **เทว เทว ปจम्मชฌิมุตตมปุริสา.**^{๓๕๗}

อ. บท ท. สอง สอง เป็นบทชื่อว่า ปฐมบุรุษ และ มัชฌิมบุรุษ และ อุตตมบุรุษ ย่อมเป็น.

บททั้งหลายสอง ๆ แห่งปรัสบท และ อตตโนปท ของวิภัตติทั้งหมดเหล่านั้น ชื่อ ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และ อุตตมบุรุษ.

อุทาหรณ์ฝ่ายปรัสบท วิภัตติ ๒ ตัวนี้ คือ **ติ อนติ** ชื่อ ปฐมบุรุษ. วิภัตติ ๒ ตัวนี้ คือ **ลิ ถ** ชื่อ มัชฌิมบุรุษ หรือ มัธยมบุรุษ. วิภัตติ ๒ ตัวนี้ คือ **มิ ม** ชื่อ อุตตมบุรุษ.

ฝ่ายอตตโนปท วิภัตติ ๒ ตัว คือ **เต อนเต** ชื่อ ปฐมบุรุษ. วิภัตติ ๒ ตัว คือ **เส เวห** ชื่อ มัชฌิมบุรุษ. วิภัตติ ๒ ตัว คือ **เอ เมห** ชื่อ อุตตมบุรุษ.

นักศึกษาพึงประกอบบุรุษ ในวิภัตติทั้งปวงอย่างนี้

ปุ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่าปจम्मชฌิมุตตมปุริสนี้ ย่อมมีในสูตรไหน?

วิ. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ปจम्मชฌิมุตตมปุริส นี้ ย่อมมีในสูตรว่า นามมทิ ปยุชขมานะปิ ตุลยาธิกรณ ปจโม ตุมเห มชฌิมโ อเมห อุตตโม.

(๓๖๗) **สพเพสเมกาภิธานะ ปโร ปุริโส.**^{๓๕๘}

อ.บุรุษ อันเป็นบทเบื้องหลัง อันนักศึกษาพึงถือเอา ในการกล่าวซึ่งกิริยาอัน เป็นอย่างเดียวกันแห่งบุรุษทั้งหลายทั้งปวง.

บุรุษบทหลัง (กิริยาบท) นักศึกษาพึงถือเอา ในการกล่าวกับกิริยาเป็นบทเดียวกัน กับบุรุษทั้งสาม คือ ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ อุตตมบุรุษ.

อุ. **โส จ ปจติ.** ผู้นั้นย่อมกล่าวด้วย. **เต จ ปจนติ.** ชนเหล่านั้น ย่อมกล่าวด้วย. **ตวณจ ปจสิ.** ท่านย่อมกล่าวด้วย. **ตุมเห ปจถ.** ท่าน ท. ย่อมกล่าว. **อหณจ ปจามิ.** เราย่อมกล่าวด้วย. **มยิ ปจาม.** เราทั้งหลาย ย่อมกล่าว. **โส จ ปจเต.** ชนนั้น ย่อมกล่าวด้วย. **เต จ ปจนเต.** ชนเหล่านั้น ย่อมกล่าวด้วย. **ตวณจ ปจเส.** ท่าน ย่อมกล่าวด้วย. **ตุมเห จ ปจเวห.** ท่าน ท. ย่อมกล่าวด้วย. **อหณจ ปजे.** เรา ย่อมกล่าวด้วย. **มยิ ปจเมห.** เรา ท. ย่อมกล่าว.

นัยในวิภัตติทั้งหลายทั้งปวงที่เหลือ นักศึกษาพึงประกอบโดยนัยดังกล่าวมานี้.

๓๕๗ โมค. ๖/๑๔ นีติ. ๘๖๗

๓๕๘ โมค. ๑/๒๒ นีติ. ๘๖๘

(๓๖๘) นามมทิ ปยุชขมานะติ ตุลยาธิกรณ ปจโม.^{๓๕๙}

ครั้นเมื่อนาม มีอรรถเสมอกันกับกิริยา อันอาจารย์ประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบ
อยู่ก็ดี อ. ปฐมบุรุษ ย่อมมี.

เมื่อนามมีบทที่มีอรรถเสมอกับกิริยา อันอาจารย์จะประกอบก็ตามไม่ประกอบ
ก็ตาม ให้ลงปฐมบุรุษเบื้องหน้าธาตุทั้งปวง.

อุ. โส คจฉติ. ชนนั้น ไปสู่เมืองสาวัตถี. เต คจฉนติ. ชนเหล่านั้น ไปสู่เมืองสาวัตถี.

ปุ. บทว่า อปยุชขมานะปิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อปยุชขมานะปิ มีไว้เพื่อห้ามปฐมบุรุษเป็นประโยชน์ เช่น คจฉติ
ชนย่อมไป, คจฉนติ ชนทั้งหลายย่อมไป.

ปุ. บทว่า ตุลยาธิกรณ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตุลยาธิกรณ มีไว้เพื่อห้ามปฐมบุรุษเป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง เตน
ทลยเส ตวั เทวตเตน. เธอ อันเทวทัตนั้น ฆ่า.

(๓๖๙) ตุมะห มชฌิมโม.^{๓๖๐}

ครั้นเมื่อ ตุมะห ศัพท์ อันอาจารย์ประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบอยู่ก็ดี อ. มัชฌิมบุรุษ
ย่อมมี.

เมื่อ ตุมะห ศัพท์ อันมีอรรถเสมอกับกิริยา อันอาจารย์จะประกอบก็ตาม
ไม่ประกอบก็ตาม ให้ลงมัชฌิมบุรุษเบื้องหน้าแต่ธาตุทั้งปวง.

อุ. ตวั ยาลิ. ท่าน ย่อมไป. ตุมะห ยถ. ท่านทั้งหลาย ย่อมไป.

ปุ. บทว่า อปยุชขมานะปิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อปยุชขมานะปิ มีไว้เพื่อห้ามการลงมัชฌิมบุรุษ เป็นประโยชน์ เช่น ยาลิ
ท่านย่อมไป. ยถ. ท่านทั้งหลาย ย่อมไป.

ปุ. บทว่า ตุลยาธิกรณ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตุลยาธิกรณ มีไว้เพื่อห้ามการลงมัชฌิมบุรุษ เป็นประโยชน์ เช่น ตยา
ปจเต โอทโน. ข้าวสุก อันท่าน หุงอยู่.

(๓๗๐) อเมห อุตตโม.^{๓๖๑}

ครั้นเมื่อ อเมห ศัพท์ อันอาจารย์ประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบอยู่ก็ดี อ. อุตตมบุรุษ
ย่อมลง.

๓๕๙ นี.ติ. ๘๖๙

๓๖๐ นี.ติ. ๘๗๐

๓๖๑ นี.ติ. ๘๗๑

เมื่อ อมห ศัพท อันมีอรรถเสมอกันกับกิริยา อาจารย์จะประกอบก็ตาม ไม่ประกอบก็ตาม ให้ลงอุตตมบุรุษ เบื้องหน้าแต่ธาตุทั้งปวง.

อุ. **อหฺ ยขามิ.** เรา ย่อมบูชา. **มยฺ ยขาม.** พวกเรา ย่อมบูชา.

ปุ. บทว่า อปฺปยุชฺชมานเป มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อปฺปยุชฺชมานเป มีไว้เพื่อห้ามการลงอุตตมบุรุษเป็นประโยชน์ เช่น **ยขามิ** ข้าพเจ้าย่อมบูชา. **ยขาม** ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมบูชา.

ปุ. บทว่า ตฺลฺยาธิกรณ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตฺลฺยาธิกรณ มีไว้เพื่อห้ามการลงอุตตมบุรุษ เป็นประโยชน์ เช่น **มยา อิชฺชเต พุทฺโธ.** พระพุทธเจ้า อันเรา ย่อมบูชา.

(๓๗๑) **กาเล.**^{๓๖๒}

อ. **สูตรว่า กาเล เช่นนี้ เป็นอธิการสูตร ย่อมเป็น.**

สูตรนี้ว่า กาเล บัณฑิตพึงเห็นว่า เป็นสูตรมีเนื้อความประกอบกับสูตรต่อไป (อธิการสูตร).

(๓๗๒) **วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนเน.**^{๓๖๓}

อ. **วตฺตมานาวิภัตติ ย่อมลงในปัจจุบันกาล.**

วตฺตมานาวิภัตติ ลงในปัจจุบันกาล.

อุ. **สาวตฺถิ คจฺฉติ.** ภิกษุ กำลังไป สู่เมืองสาวตฺถิ. **สาวตฺถิ ปวิสติ.** เข้าไปอยู่ สู่เมืองสาวตฺถิ.

(๓๗๓) **อาณตฺยาสิสฺสเถนุตฺตกาเล ปญฺจมี.**^{๓๖๔}

อ. **ปัญจมีวิภัตติย่อมลงในอรรถว่าบังคับ และอรรถว่าปรารภนา ในกาลอันมิได้กล่าวว่า อดีต และ อนาคต และ ปัจจุบัน.**

ครั้นเมื่ออรรถว่า บังคับใช้ก็ดี อรรถว่าปรารภนาก็ดี อันอาจารย์รู้อยู่ ลงปัญจมีวิภัตติ ในกาลอันมิได้ระบุ ว่าเป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต.

อุ. **กุสฺลํ กโรตุ.** ผู้เจริญจงทำกุศล. **สุขํ เต โหตุ.** ขอความสุข จงมี แก่ท่าน.

๓๖๒ โมค. ๖/๘ นิตติ. ๘๘๑, ๘๘๓-๔

๓๖๓ โมค. ๖/๑ นิตติ. ๘๗๒

๓๖๔ โมค. ๖/๑๐ นิตติ. ๓๔๗

(๓๗๔) **อนุมติปริกปตเถสุ สุตตมี.**^{๓๖๕}

อ. สัตตมีวิภัตติ ย่อมลงในอรรถว่าคล้อยตามและในอรรถว่ารำพึงทั้งหลาย.

ครั้นเมื่ออรรถว่าคล้อยตามก็ดี ครั้นเมื่ออรรถว่ารำพึงก็ดี อันอาจารย์รู้ยูลงสัตตมีวิภัตติในกาลอันมิได้ระบุ.

อุ. ตวั จฉณยาลิ. ท่านพึงไป. กิมหิ กเรยยามิ. เรา พึงทำซึ่งอะไร?

(๓๗๕) **อปฺปจกฺเข ปโรฺกชาติเต.**^{๓๖๖}

อ. ปโรฺกชาวิภัตติ ย่อมลงในกาลอันเป็นอดีตอันท่านมิได้กล่าวไว้เฉพาะ.

ลงปโรฺกชาวิภัตติในอดีตกาลอันไม่ประจักษ์.

อุ. สุปิเน กิฬมาห. ชนกล่าวแล้ว ซึ่งการเล่น ในความฝัน. เอวํ กิลํ โปราณมาหุ. คนโบราณทั้งหลาย กล่าวซึ่งความลำบากไว้แล้ว อย่างนี้.

(๓๗๖) **หิโยปฺปฏฺติ ปจฺกฺเข หิยฺยตฺตนิ.**^{๓๖๗}

อ. หิยตตนิวิภัตติ ย่อมลงในอดีตกาล อันบุคคลกล่าวก็ตาม ไม่กล่าวก็ตาม จำเดิมแต่วันวาน.

หิยตตนิวิภัตติ ใช้ลงในอดีตกาลที่ประจักษ์ก็ตาม ไม่ประจักษ์ก็ตาม จำเดิมแต่วันวาน.

อุ. โส มคฺคํ อคฺมา. ชนนั้น ได้ไปแล้ว สู่หนทาง. เต มคฺคํ อคฺมุ. ชนเหล่านั้น ได้ไปแล้ว สู่หนทาง.

(๓๗๗) **สมีเปชชตฺตนิ.**^{๓๖๘}

อ. อัชชตตนิวิภัตติ ย่อมลงในอดีตกาลอันใกล้.

อัชชตตนิวิภัตติ ใช้ลงในอดีตกาลอันใกล้ที่ประจักษ์ก็ตาม ไม่ประจักษ์ก็ตาม จำเดิมแต่วันนี้.

อุ. โส มคฺคํ อคฺมิ. ชนนั้น ได้ไปแล้ว สู่หนทาง. เต มคฺคํ อคฺมุ. ชนเหล่านั้น ได้สู่หนทางแล้ว.

๓๖๕ โมค. ๖/๘ นิตติ. ๘๘๑/๘๘๓-๔

๓๖๖ โมค. ๖/๖ นิตติ. ๘๘๔

๓๖๗ ส. หิโยปฺปฏฺติ

๓๖๘ โมค. ๖/๕ นิตติ. ๘๘๖

๓๖๙ โโมค. ๖/๕ นิตติ. ๘๘๗

(๓๗๘) มาโยเค สพฺพกาเล จ.^{๓๗๘}

อนึ่ง อ. วิภตติหมวดหิยัตตนิ และ อัชชัตตนิ ท. ย่อมลงในกาลทั้งปวงอันประกอบด้วย มา นิปาตบท.

วิภตติสองหมวดเหล่านี้คือ หิยัตตนิ อัชชัตตนิ ย่อมลงในบทกิริยาที่ประกอบด้วย มา ศัพท์บทนิบาต และลงในกาลนั้นทั้งปวงได้.

อุ. มา อคฺมา. ชน อย่าได้ไปแล้ว. มา อวจา. ชน อย่าได้กล่าวแล้ว. มา อคฺมิ. ชน อย่าได้ไปแล้ว. มา อวจิ. ชนอย่าได้กล่าวแล้ว.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ ลงในหมวดปัญญมวิภตติได้ ในกิริยาธาตุประกอบด้วย มา ศัพท์ได้ เช่น มา คจฺฉาหิ. เจ้า จงอย่าไป.

(๓๗๙) อนาคตะ ภวิสฺสนฺติ.^{๓๗๙}

อ. วิภตติหมวดภวิสฺสนฺติ ย่อมลงในอนาคตกาล.

ภวิสฺสนฺติวิภตติ ใช้ลงในอนาคตกาล.

อุ. โส คจฺฉิสฺสตี. ชนนั้น จักไป. โส กริฺสฺสตี. ชนนั้น จักทำ. เต คจฺฉิสฺสนฺติ. ชน ท. เหล่านั้น จักไป. เต กริฺสฺสนฺติ. ชน ท. เหล่านั้น จักทำ.

(๓๘๐) กิริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปฺตติ.^{๓๘๐}

อ. วิภตติหมวดกาลาติปฺตติ ย่อมลงในอดีตกาลอันกล่าวการล่วงไปแห่งกิริยา. กาลาติปฺตติวิภตติ ใช้ลงในอดีตกาลประมาณว่าล่วงไปแห่งกิริยา.

อุ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา อคจฺฉิสฺสา. ถ้าเขา จักได้แล้วซึ่งยานไสร้, เขา ก็จักได้ไปแล้ว. เต เจ ยานํ อลภิสฺสํ อคจฺฉิสฺสํ. ถ้าพวกเขา จักได้แล้วซึ่งยานไสร้ พวกเขา จักได้ไปแล้ว.

(๓๘๑) วตฺตมานา ติ อนุติ, ลี ถ, มิ ม, เต อนุเต, เส เวห, เอ เมห.^{๓๘๑}

อ. วิภตติ ท. เหล่านี้ คือ ติ อนุติ, ลี ถ, มิ ม, เต อนุเต, เส เวห, เอ เมห ชื่อว่า วตฺตมานา.

หมวดวิภตติว่า วตฺตมานา นี้ เป็นชื่อของวิภตติ ๑๒ บท มี ติ เป็นต้น.

๓๗๘ โมค. ๖/๑๓ นิตี. ๘๗๘

๓๗๙ นิตี. ๖/๒ นิตี. ๘๗๒

๓๗๒ โมค. ๖/๗ นิตี. ๘๗๕

๓๗๓ โมค. ๖/๑ นิตี. ๘๗๖

ดั่งตัวอย่าง

	ปรัสบท		อัตรโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	ภวติ	ภวนติ	ภวเต	ภวานเต
ม.	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภววเห
อุ.	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวเมห.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วตตมานา นี้ มีในสูตรไหน?

ว. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า วตตมานา นี้ มีในสูตรว่า วตตมานา

ปัจจุปนเน.

(๓๘๒) ปญจมี ตุ อนุตฺ, หิ ถ, มิ ม, ตํ อนุตฺ, สสุ โวห, เอ อามหเส.^{๓๗๔}

อ. วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ ตุ อนุตฺ, หิ ถ, มิ ม, ตํ อนุตฺ, สสุ โวห, เอ อามหเส
ชื่อว่า ปญจมี.

หมวตวิภัตติว่า ปญจมี นี้ เป็นชื่อของวิภัตติ ๑๒ บท มี ตุ เป็นต้น.

	ปรัสบท		อัตรโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	ภวตฺ	ภวนตฺ	ภวตํ	ภวานตํ
ม.	ภวาทิ	ภวถ	ภวสสุ	ภวโวห
อุ.	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามหเส.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ปญจมีนี้ มีในสูตรไหน?

ว. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ปญจมีนี้ มีในสูตรว่า อาณตยาสิสตุเถนุตตกาเล

ปญจมี.

(๓๘๓) สตตมี เอยย เอยยํ, เอยยาสี เอยยถ, เอยยามี เอยยาม, เอถ เอริ, เอโถ
เอยยโวห, เอยยํ เอยยาเมห.^{๓๗๕}

อ. วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ เอยย เอยยํ, เอยยาสี เอยยถ, เอยยามี เอยยาม, เอถ
เอริ, เอโถ เอยยโวห, เอยยํ เอยยาเมห ชื่อว่า สตตมี.

หมวตวิภัตติว่า สตตมี นี้ เป็นชื่อของวิภัตติ ๑๒ บท มี เอยย เป็นต้น.

๓๗๔ โมค. ๖/๑๐ นิตติ. ๘๙๗

๓๗๕ โมค. ๖/๘ นิตติ. ๘๙๘

อู.	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	ภเวยย	ภเวยฺยํ	ภเวถ	ภเวรี
ม.	ภเวยยาสิ	ภเวยยาถ	ภเวโถ	ภเวยโยห
อุ.	ภเวยยามิ	ภเวยยาม	ภเวยํ	ภเวยยาเมห.
ปุ.	ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า สตตมี นี้ มีในสูตรไหน?			
วิ.	ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า สตตมี นี้ มีในสูตรว่า อนุมติ ปริกปตเถสุ สตตมี.			

(๓๘๔) ปโรกขา อ อู, เอ ตถ, อํ มห, ตถ เร, ตโถ โหห, อี เมห.^{๓๗๖}

อ. วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ อ อู, เอ ตถ, อํ มห, ตถ เร, ตโถ โหห, อี เมห
ชื่อว่า ปโรกขา.

หมวดวิภัตติว่า ปโรกขา นี้ เป็นชื่อแห่งวิภัตติ ๑๒ บท มี อ อู เป็นต้น.

อู.	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	พภูว	พภูวํ	พภูวิตถ	พภูวิเร
ม.	พภูเว	พภูวิตถ	พภูวิตโถ	พภูวิโหห
อุ.	พภูวํ	พภูวิม	พภูวี	พภูวิเมห
ปุ.	ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า ปโรกขา นี้ มีในสูตรไหน?			
วิ.	ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ปโรกขา นี้ มีในสูตรว่า อปฺปจฺจกฺเข ปโรกขาตีเต.			

(๓๘๕) หิยัตตนิ ออ อู, โอ ตถ, อํ มห, ตถ ตถุ, เส วหํ, อี มหเส.^{๓๗๗}

อ. วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ ออ อู, โอ ตถ, อํ มห, ตถ ตถุ, เส วหํ, อี มหเส ชื่อว่า
หิยัตตนิ.

หมวดวิภัตติว่า หิยัตตนิ นี้ เป็นชื่อแห่งวิภัตติ ๑๒ บท มี ออ อู เป็นต้น.

อู.	ปรัสสบท		อัตตโนบท	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	อกวา	อกวํ	อกวตถ	อกวตถุ
ม.	อกวโ	อกวิตถ	อกวเส	อกววหํ
อุ.	อกวํ	อกวม	อกวี	อกวมหเส.

๓๗๖ สี. ปโรนขา ออ อู ตถ อมฺห ตถ เรเร ตโถ โหห อี เมห. โมค ๖/๖ นิตติ. ๔๙๙

๓๗๗ สี. หิยัตตนิ ออ อู โอ ตถ อ มฺหา ตถ ตถุ เส วหํ อี มหเส. โมค ๖/๕ นิตติ. ๙๐๐

ป. ประโยชน์ ด้วยการตั้งชื่อว่า หิยตตนี้ นี้ มีในสูตรไหน?

ว. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า หิยตตนี้ นี้ มีในสูตรว่า หิโยปฏติ ปจจกเข หิยตตนี้.

(๓๘๖) อชตตนี้ อี อุม, โอ ตถ, อี มหา, อา อุ, เส วห, อ เมห.^{๓๗๘}

อ. วิภัตติ ท. เหล่านี้ คือ อี อุม, โอ ตถ, อี มหา, อา อุ, เส วห, อ เมห ชื่อว่า
อชตตนี้.

หมวตวิภัตติว่า อชตตนี้ นี้ เป็นชื่อแห่งวิภัตติ ๑๒ บท มี อี อุม เป็นต้น.

อุ. ปรัสสบท		อัตตโนบท	
เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป. อภาวี	อภาวุ	อภาวา	อภาโว
ม. อภาโว	อภาวิตถ	อภาวเส	อภาวห
อุ. อภาวี	อภาวิมหา	อภาว	อภาวิเมห.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า อชตตนี้ นี้ มีในสูตรไหน?

ว. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า อชตตนี้ นี้ มีในสูตรว่า สมิเปชตตนี้.

(๓๘๗) ภวิสสนติ สสติ สสนติ, สสสิ สสถ, สสามิ สสาม, สสเต สสนเต, สสเส
สสเวห, สส สสามเมห.^{๓๗๙}

อ. วิภัตติทั้งหลายเหล่านี้ คือ สสติ สสนติ, สสสิ สสถ, สสามิ สสาม,
สสเต สสนเต, สสเส สสเวห, สส สสามเมห ชื่อว่า ภวิสสนติ.

หมวตวิภัตติว่า ภวิสสนติ นี้ เป็นชื่อแห่งวิภัตติ ๑๒ บท มี สสติ เป็นต้น.

อุ. ปรัสสบท		อัตตโนบท	
เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป. ภวิสสติ	ภวิสสนติ	ภวิสสเต	ภวิสสนเต
ม. ภวิสสสิ	ภวิสสถ	ภวิสสเส	ภวิสสเวห
อุ. ภวิสสามิ	ภวิสสาม	ภวิสส	ภวิสสามเมห.

ป. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ภวิสสนติ นี้ มีในสูตรไหน?

ว. ประโยชน์ด้วยการตั้งชื่อว่า ภวิสสนติ นี้ มีในสูตรว่า อนาคต ภวิสสนติ.

๓๗๘ โมค. ๖/๔ นีติ. ๙๐๑

๓๗๙ โมค. ๖/๒ นีติ. ๔๐๒

อาขยาตักปิ กัณฑ์ที่ ๒

(๓๙๐) ธาตุลึงเคหิ ปรา ปจยยา.^{๓๘๕}

อ. ปัจจัย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุและลึงค์ ท..

ลงปัจจัยเบื้องหลังธาตุทั้งหลายและลึงค์ทั้งหลาย.

อุ. กโรติ ย่อมทำ, กร+โอ+ติ. คจจติ ย่อมไป คม+อ+ติ. โย โกจิ กโรติ. ชนคนใดคนหนึ่ง ย่อมทำ. ตํ กุพพนตมณโณ “กโรหิ กโรหิ อิจเจวํ พรวติ. ชนอื่น ย่อมกล่าวกะชนนั้น ผู้ทำอยู่ อย่างนี้ว่า เจ้าจงทำ เจ้าจงทำ.

ปโยชยติ ย่อมให้ประกอบ, ป+ยฺช+ณย+ติ. การยติ ย่อมให้ทำ, กร+ณ+ติ. การยติ กร+ณย+ติ. การารเปติ กร+ณาเป+ติ. การารปยติ กร+ณาปย+ติ. อถวา, กโรนตํ ปโยชยติ การยติ การารเปติ การารปยติ อีกอย่างหนึ่ง ชนยังบุคคลผู้ทำอยู่ ย่อมให้ประกอบ คือ ย่อมให้ทำ....

ปพพตายติ ย่อมประพฤติตนเพียดังภูเข. สงฺโฆ ปพพตมิว อุตตานมาจรติ=ปพพตายติ. ปลวก ย่อมประพฤติตน เหมือนภูเข คือ ปพพตายติ. อจรติ = อา+จร+อ+ติ, ปพพายติ=ปพพต +อาย+ติ.

สมุททายติ ย่อมประพฤติเหมือนสมุทร, สมุทท+อาย+ติ. ตฬากํ สมุททมิว อุตตานมาจรติ สมุททายติ. สระ ย่อมประพฤติตนเพียดังสมุทร.

วิจิตตายติ ย่อมประพฤติเหมือนวิจิตร, วิจิตต+อาย+ติ. สทฺโท วิจิตตมิว อุตตานมาจรติ. เสียงย่อมประพฤติตน เพียดังวิจิตร.

วิสิฏฺฐสส อปจจํ วาสิฏฺโฐ. ชนนี้ เป็นเหล่ากอ แห่งวิสิฏฺฐะ ชื่อวาสิฏฺฐ. บัณฑิตพึงประกอบประโยคแม่เหล่าอื่นอย่างนี้.

(๓๙๑) ติข คุป กิต มาเนหิ ข ฉ สา วา.^{๓๘๖}

อ. ข ฉ และ ส ปัจจัย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. คือ ติข คุป กิต มาน โดยกำหนด.

ลงปัจจัยเหล่านี้ คือ ข ฉ ส เบื้องหลังแต่ธาตุเหล่านี้ คือ ติข คุป กิต และ มาน ได้บ้าง.

๓๘๕ นิตติ. ๙๐๕

๓๘๖ โมค. ๕/๓,๒,๓ นิตติ. ๙๐๖/๙

อุ. **ติติกฺขติ** ย่อมอดทน, **ติช+ช+ติ**. **ชิตฺตฺจณฺติ** ย่อมค้ำครอง, **คฺป+ณ+ติ**. **ติกฺกฺจณฺติ** ย่อมเยียวยา, **กิต+ณ+ติ**. **วิมฺสติ** ย่อมไต่ตรอง, **มาน+ส+ติ**. เทวภาว มา แปลง เป็น วิมฺ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการลง ข ฉ ส ปัจจย เป็นประโยชน์ เช่น **เตชติ** ย่อมอดทน **ติช+อ+ติ**. **โคปติ** ย่อมรักษา **คฺป+อ+ติ**. **กิตฺเตติ** ย่อมเยียวยา **กิต+เอ+ติ**. **มานเนติ** ย่อมนับ **มาน+เอ+ติ**.

(๓๙๒) ภาษ ฆส หร สุปาทีหิ ตุมิจฺจตฺเตสุ.^{๓๘๗}

อ. ข ฉ และ ส ปัจจย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี ภาษ ฆส หร สุ และ ปา เป็นต้น ในอรรถแห่ง ตุ ปัจจย และ อิจฺจ ความปรารภทั้งหลาย.

ลงปัจจยเหล่านี้ คือ ข ฉ และ ส เบื้องหลังธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ภาษ ฆส หร ส และ ปา ในอรรถแห่งความปรารภเพื่อ ได้บ้าง.

อุ. **โกตตุมิจฺจติ พุฏฺกฺขติ** ขนย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน ชื่อว่า พุฏฺกฺขติ = ภูช+ช+ติ. **ฆสฺติตุมิจฺจติ** **ชิตฺตฺจณฺติ** ขนย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน ชื่อว่า ชิตฺตฺจณฺติ = ฆส+ณ+ติ. **หริตฺตุมิจฺจติ** **ชิตฺตฺสตี** ขนย่อมปรารภนาเพื่อจะนำไป ชื่อว่า ชิตฺตฺสตี = หร+ส+ติ. **โสตฺตุมิจฺจติ** **สุสฺสุสตี** ขนย่อมปรารภนาเพื่อจะฟัง ชื่อว่า สุสฺสุสตี = ส+ส+ติ. **ปาตฺตุมิจฺจติ** **ปิवासตี**. ขนย่อมปรารภนาเพื่อจะดื่ม ชื่อว่า ปิवासตี = ปา+ส +ติ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการลง ข ฉ และ ส ปัจจยเป็นประโยชน์. เช่น **โกตตุมิจฺจติ** ขนนี้ ปรารภนาซึ่งการกิน.

ปุ. บทว่า ตุมิจฺจตฺเตสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ตุมิจฺจตฺเตสุ มีไว้เพื่อห้ามการลง ข ฉ และ ส ปัจจย เป็นประโยชน์ เช่น **ภฺกฺขติ** ขนย่อมกิน.

(๓๙๓) อาย นามโต กตฺตูปมานาทาจาเร.^{๓๘๘}

อ. อาย ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่นามศัพท์ อันเป็นอุปมาของกัตตา ในอรรถว่าประพฤติ.

ลง อาย ปัจจยหลังนามศัพท์อันเป็นอุปมาของกัตตา ในอรรถว่าประพฤติ.

๓๘๗ ส. ตุมิจฺจตฺเตสุ จ. โมค. ๕/๔ นิตฺติ. ๙๑๐

๓๘๘ โมค. ๕/๘-๑๐ นิตฺติ. ๙๑๑

อุ. สงฺโฆ ปพฺพตฺตมิมฺว อตฺตณฺมาจฺรติ ปพฺพตฺตายติ. พระสงฆ์ ย่อมประพฤติตนเพียงดังภูเขา ชื่อว่า ปพฺพตฺตายติ = ปพฺพต+อาย+ติ.

สทฺโท วิจิตฺตมิมฺว อตฺตณฺมาจฺรติ วิจิตฺตายติ. เสียง ย่อมประพฤติตนเพียงดั่งบิจิตร ชื่อว่า วิจิตฺตายติ = วิจิตฺต+อาย+ติ. บัณทิตพิงประกอบประโยคแม่เหล่านี้ อย่างนี้.

(๓๘๔) อียูปมานา จ.^{๓๘๔}

อ. อีย ปัจจยฺ ย่อมลงในเบื้องหลังแต่นามศัพท์อันเป็นอุปมา ในอรรถว่าประพฤติด้วย.

ลง อีย ปัจจยฺ หลังตามศัพท์อันเป็นอุปมาของกรรม ในอรรถว่าประพฤติ.

อุ. อจฺตตํ จตฺตมิมฺว อจฺรติ จตฺตียติ. ขนย่อมประพฤติซึ่งตน ผู้ไม่มีร่มเป็นเหมือนมีร่ม ชื่อว่า จตฺตียติ = จตฺต+อีย+ติ. อปฺตตํ ปตฺตมิมฺว อจฺรติ ปตฺตียติ. ขน ย่อมประพฤติตนผู้ไม่มีบุตร เป็นเหมือนมีบุตร ชื่อว่า ปตฺตียติ = ปตฺต+อีย+ติ.

ป. บทว่า อุปมาน มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อุปมาน มีไว้เพื่อห้ามการลง อีย ปัจจยฺ เช่น อจฺตตํ จตฺตมิมฺว ทกฺขติ. ขน ย่อมเห็น คนผู้ไม่มีร่ม ว่าเหมือนมีร่ม. บัณทิต พึงประกอบประโยคแม่เหล่านี้ อย่างนี้.

(๓๘๕) นามมฺหาตฺติจฺจตฺเถ.^{๓๘๕}

อ. อีย ปัจจยฺ ย่อมลงในเบื้องหลังแต่นามศัพท์ ในอรรถแห่งความปรารภนาเพื่อตน.

ลง อีย ปัจจยฺ เบื้องหลังบทนาม ในอรรถแห่งความปรารภนาเพื่อตน.

อุ. อตฺตโน ปตฺตมิจฺจติ ปตฺตียติ. ภิกษุ ย่อมปรารภนา ซึ่งบาตรเพื่อตน ชื่อว่า ปตฺตียติ = ปตฺต+อีย+ติ.

บัณทิตพิงประกอบประโยคทั้งหลายอย่างนี้ว่า อตฺตโน วตฺถมิจฺจติ วตฺถียติ. ขน ย่อมปรารภนาซึ่งผ้าเพื่อตน ชื่อว่า วตฺถียติ = วตฺถ+อีย+ติ. อตฺตโน จตฺตํ อิจฺจติ จตฺตียติ. ขน ย่อมปรารภนาซึ่งร่มเพื่อตน ชื่อว่า จตฺตียติ=จตฺต+อีย+ติ. อตฺตโน ปริกฺขารมิจฺจติ ปริกฺขารียติ. ภิกษุ ย่อมปรารภนา ซึ่งบริขารเพื่อตน ชื่อว่า ปริกฺขารียติ = ปริกฺขาร+อีย+ติ. อตฺตโน จีวรมิจฺจติ จีวรียติ. ภิกษุ ย่อมปรารภนา ซึ่งจีวรเพื่อตน ชื่อว่า จีวรียติ = จีวร+อีย+ติ. อตฺตโน ธนมิจฺจติ ธนียติ. ขน ย่อมปรารภนา ซึ่งทรัพย์เพื่อตนชื่อว่า ธนียติ = ธน+อีย+ติ. อตฺตโน ปฏฺฐมิจฺจติ ปฏฺฐียติ. ขน ย่อมปรารภนา ซึ่งผ้า เพื่อตน ชื่อว่า ปฏฺฐียติ = ปฏฺฐ+อีย+ติ.

๓๘๔ โมค. ๔/๖-๗ นิตติ. ๙๑๒

๓๘๕ โมค. ๕/๕ นิตติ. ๙๑๓

ปุ. บทว่า อตติจตฺตเถ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่าอตติจตฺตเถ มีไว้เพื่อห้ามการลง อีย ปัจจยิ ดังตัวอย่าง **อณฺณสฺส ปตฺตมิจฺฉติ**. ภิกษุ ย่อมปราณาซึ่งบาตร ของภิกษุอื่น. บัณฑิตพึงประกอบประโยค แม้เหล่าอื่นดังกล่าวมาอย่างนี้.

(๓๙๖) **ธาทูหิ เณ ณฺย ณาเป ณาปยา การิตานิ เหตุวตฺตเถ.**^{๓๙๑}

อ. **ปัจจยิ ท.** คือ **เณ ณฺย ณาเป ณาปย** ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาทู ท. ด้วย **เป็นการิตปัจจยิ** ในอรรถแห่งเหตุด้วย ย่อมเป็น.

ลงปัจจยิเหล่านี้คือ **เณ ณฺย ณาเป ณาปย** เบื้องหลังธาทูทั้งปวง และมีชื่อว่า **การิตปัจจยิ** ในอรรถแห่งเหตุ.

อุ. **โย โภจิ กโรติ, ตํ กุพฺพนตํ อณฺโณ กรโหติ กรโหติ อิจฺเจวํ พรวติ, อถวา กรโณตํ ปโยชยติ กาเรติ, การยติ, การาเปติ, การापยติ.** ชน คนใดคนหนึ่ง กระทำอยู่, คนอื่น ย่อมกล่าวกะคนที่ทำอยู่นั้น อย่างนี้ว่า เจ้าจงทำ เจ้าจงทำ, อีกอย่างหนึ่ง คนอื่น ยังคนผู้ทำอยู่ ให้ประกอบ คือให้ทำ.

ปโยชยติ = กาเรติ, การยติ, การาเปติ, การापยติ. ย่อมให้ทำ.

เย **เกจิ กรโณติ, เต กุพฺพนเต อณฺเณ กรโธ กรโธ อิจฺเจวํ พรวนฺติ. กาเรนฺติ, การยนฺติ, การาเปนฺติ, การापยนฺติ.** ชนทั้งหลาย เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กระทำอยู่, ชนทั้งหลาย เหล่าอื่น ย่อมกล่าวกะชนเหล่านั้นผู้ทำอยู่อย่างนี้ว่า ท่าน ท. จงทำ ท่าน ท. จงทำ ดังนี้. ชนเหล่าอื่นเหล่านั้น ชื่อว่า **กาเรนฺติ, การยนฺติ, การาเปนฺติ, การापยนฺติ.** ย่อมให้ทำ.

โย โภจิ ปจติ, ตํ ปจฺนตฺตมณฺโณ ปจาหิ ปจาหิ อิจฺเจวํ พรวีติ. อถวา ปจฺนตํ ปโยชยติ. ปาเจติ, ปาจยติ, ปาจาเปติ, ปาจาปยติ. ชนใดคนหนึ่ง หุงอยู่, คนอื่น ย่อมกล่าว กะคนที่หุงอยู่นั้น อย่างนี้ว่า เจ้าจงหุง เจ้าจงหุง ดังนี้, อีกอย่างหนึ่ง คนอื่น ย่อมยังคนที่หุงอยู่ ให้ประกอบ คนอื่นนั้น ชื่อว่า **ปาเจติ ปาจยติ ปาจาเปติ ปาจาปยติ** ย่อมให้หุง.

เย **เกจิ ปจฺนติ, เต ปจฺนเต อณฺเณ ปจถ ปจถ อิจฺเจวํ พรวนฺติ. ปาเจนฺติ ปาจยนฺติ ปาจาเปนฺติ ปาจาปยนฺติ.** คนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง หุงอยู่, ชนทั้งหลายเหล่าอื่น ย่อมกล่าวกะคนทั้งหลายผู้หุงอยู่ เหล่านั้น อย่างนี้ว่า ท่าน ท. จงหุง ท่าน ท. จงหุง ดังนี้. คนเหล่าอื่นเหล่านั้น ชื่อว่า **ปาเจนฺติ, ปาจยนฺติ, ปาจาเปนฺติ, ปาจาปยนฺติ** ย่อมให้หุง.

โย โภจิ หนติ, ตํ หนนฺตมณฺโณ หนามิ หนามิ อิจฺเจวํ พรวติ. หนนฺติ, หนยติ, หนาเปติ, หนาปยติ. คนใดคนหนึ่ง ย่อมฆ่า, คนอื่น ย่อมกล่าว กะบุคคลผู้ฆ่านั้น

อย่างนี้ว่า เจ้า จงฆ่า เจ้า จงฆ่า ดังนี้. คนอื่นนั้น ชื่อว่า หนนติ, หนยติ, หนาเปติ, หนาปนติ. ย่อมให้ฆ่า.

เย เกจิ หนนติ, เต หนนเต อญเณ หนถ หนถ อิจเจวํ พรวนติ. หนนติ หนนติ หนาเปติ หนาปนติ. คน ท. เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ฆ่าอยู่, คน ท. เหล่าอื่น ย่อมกล่าวกะคน ท. ผู้ฆ่าอยู่เหล่านั้น อย่างนี้ว่า ท่าน ท. จงฆ่า ท่าน ท. จงฆ่า ดังนี้. คน ท. เหล่าอื่นเหล่านั้น ชื่อว่า หนนติ หนนติ หนาเปติ หนาปนติ. ย่อมให้ฆ่า.

โย โกจิ ภณติ, ตํ ภณนตมญเณ ภณาหิ ภณาหิ อิจเจวํ พรวนติ. ภณติ ภณยติ ภณาเปติ ภณาปนติ. คนใดคนหนึ่ง กล่าวอยู่, คนอื่น ย่อมกล่าวกะคนผู้กล่าวอยู่นั้น อย่างนี้ว่า ท่าน จงกล่าว ท่าน จงกล่าว. คนอื่นนั้น ชื่อว่า ภณติ ภณยติ ภณาเปติ ภณาปนติ. ย่อมให้กล่าว

เย เกจิ ภณนติ, เต ภณนเต อญเณ ภณถ ภณถ อิจเจวํ พรวนติ. ภณนติ ภณนติ ภณาเปติ ภณาปนติ. คน ท. เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวอยู่, คน ท. เหล่าอื่น ย่อมกล่าวกะคน ท. ผู้กล่าวอยู่เหล่านั้น อย่างนี้ว่า ท่าน ท. จงทำ ท่าน ท. จงทำ ดังนี้. คน ท. เหล่าอื่นเหล่านั้น ชื่อว่า ภณนติ ภณนติ ภณาเปติ ภณาปนติ. ย่อมให้กล่าว.

บัณทิต พึงประกอบประโยคแม่เหล่าอื่นเหมือนอย่างนั้น.

ป. บทว่า เหตุตถเถ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า เหตุตถเถ มีไว้เพื่อห้ามลง ณ ฌย ฌาเป ฌาปน ปัจจย เป็นประโยชน์ เช่น ชโน กมมํ กโรติ. ชน ย่อมทำซึ่งกรรม. ชโน โอทนํ ปจติ. ชน ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก. ชโน วจันํ ปจติ. ชน ย่อมกล่าว ซึ่งคำ.

ด้วย อตถ คัพทํ ลง อล ปัจจย ด้วย. ตัวอย่าง จนโท ปกาย โชตลติ. พระจันทร์ ย่อมรุ่งเรือง ด้วยรัศมี.

(๓๙๗) ธาตุรูป นามสมา ฌโย จ.^{๓๙๒}

ครั้งเมื่อรูปแห่งธาตุ มีอยู่ อ. ฌย ปัจจยด้วย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่นาม.

เมื่อมีนามธาตุ ลง ฌย ปัจจยเบื้องหลังนาม และฌย ปัจจยนั้น มีชื่อว่า การิตด้วย.

อุ. หตถินา มคคํ อติกกมติ อติหตถียติ. ชนย่อมก้าวล่วง ซึ่งหนทาง ด้วยช้าง ชื่ออติหตถียติ ย่อมให้ก้าวล่วงหนทางด้วยช้าง. วิณาย คตํ อุปคายติ อุปวีณายติ. ชน ย่อมขับ ซึ่งเพลง ด้วยพิณชื่อว่า อุปวีณายติ ย่อมให้ขับด้วยพิณ. ทพหํ วินยํ กโรติ ทพหยติ.

ภิกษุ ย่อมทำวินัย ให้มั่น ชื่อว่า ทพหยติ ย่อมทำให้มั่น. วิสุทธา โหติ รตติ วิสุทธยติ. ราตรี ย่อมเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ชื่อว่า วิสุทธยติ ย่อมให้บริสุทธิ์.

(๓๙๘) ภาวกมเมสุ โย.^{๓๙๓}

อ. ย ปัจจย ย่อมลง ในอรรถแห่ง ภาว และ กัมม. ลง ย ปัจจย ลงเบื้องหลังธาตุ ทั้งปวง ในอรรถแห่งภาวจากและกัมมจาก.

อุ. ภาวจาก จียเต อันเขาตั้งอยู่. ภูยเต อันเขาเป็นอยู่. อิขชเต อันชนย่อมบูชา.

อุ. กัมมจาก อตโถ พุชฌเต. เนื้อความ อันชนย่อมรู้. โอทโน ปจฺจเต. ข้าวสุก อันพ่อครัวย่อมหุง. ลาโภ ลพฺภเต. ลาภ อันชนย่อมได้. กมฺมํ กรียเต. กรรม อันชนย่อมทำ. วาจา อุจฺจเต. วาจา อันชนย่อมกล่าว.

ปู. บทว่า ภาวกมเมสุ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ภาวกมเมสุ มีไว้เพื่อห้ามการลง ย ปัจจย เป็นประโยชน์ เช่น ชโน กมฺมํ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งกรรม. ชโน โอทนํ ปจฺติ. ชน ย่อมหุง ซึ่งข้าว. ชโน วจนํ ปสฺติ. ชน ย่อมกล่าว ซึ่งคำ.

ด้วย ย ศัพท์ ลง ย ปัจจย ในอรรถมิใช่ภาวและกรรมได้บ้าง เช่น ทพฺพลลติ ย่อมรุ่งเรือง.

(๓๙๙) ตสฺส จวคฺค ยการ วการตฺตํ สธาตวนตสฺส.^{๓๙๔}

อ. ความเป็น จ วรรค และ ย อักษร และ ว อักษร แห่ง ย ปัจจย อันเป็นไป กับด้วยพยัญชนะที่สุทธธาตุ ย่อมมีได้.

แปลง ย ปัจจย กับพยัญชนะที่สุทธธาตุ เป็น จ วรรค เป็น ย อักษร เป็น ว อักษร ตามสมควร ในอรรถแห่งภาวและกัมม.

อุ. วุจฺจเต, วจ+ย+เต. อาเทส ย กับ จ เป็น จ ช้อน จ สทิสเทวภาว. วาจา ชเนน วุจฺจเต. วาจา อันชนย่อมกล่าว. วจนานิ ชเนหิ วุจฺจนเต. คำทั้งหลาย อันชนทั้งหลาย ย่อมกล่าว.

อุจฺจเต, วจ+ย+เต. อาเทส จย เป็น จ ว เป็น อุ ช้อน จ สทิสเทวภาว. วจนํ ชเนน อุจฺจเต. คำ อันชนย่อมกล่าว.

มชฺชเต, มท+ย+เต. อาเทส ทย เป็น ช ช้อน ช สทิสเทวภาว. อาทาสํ ชเนน มชฺชเต. แวน อันชน ย่อมขัดสี. อาทาสานิ ชเนหิ มชฺชนเต. แวนทั้งหลาย อันชนทั้งหลาย ย่อมขัดสี.

๓๙๓ โมค ๕/๑๗ นิตติ. ๙๒๐

๓๙๔ โมค. ๑/๔๙ นิตติ. ๙๒๑

ปจฺจเต, ปจฺ+ย+เต. อาเทศ จย เป็น จจ. ภาตํ สฺวเนน ปจฺจเต. ภาตํ อันพ่อครัวหุงอยู่. ภาตฺตานิ สฺวเนน ปจฺจเนเต. ภาตทั้งหลาย อันพ่อครัวหุงอยู่.

พฺชฺชเต, พฺชฺ+ย+เต. อาเทศ ธย เป็น ชม. ธมฺโม เทวมนุสฺเสหิ พฺชฺชเต. ธรรมอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมตรัสรู้. ธมฺมา เทวมนุสฺเสหิ พฺชฺชนเต. ธรรมทั้งหลายอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมตรัสรู้.

ยฺชฺชเต, ยฺชฺ+ย+เต. อาเทศ ชย เป็น ชช. กมฺมํ ชเนน ยฺชฺชเต, กมฺมานิ ชเนน ยฺชฺชนเต. กรรม อันชน ย่อมประกอบ, กรรมทั้งหลาย อันชน ย่อมประกอบ.

กฺชฺชเต, กฺชฺชนเต, กฺชฺ+ย+เต. แปลง ธย เป็น ชม. ชเนน กฺชฺชเต. อันชน ย่อมโกรธ.

อุชฺชเต, อุชฺชนเต, อุชฺ+ย+เต. วตฺถุ ชเนน อุชฺชเต. วตฺถุ อันชน ย่อมทิ้ง. วตฺถุนิ ชเนน อุชฺชนเต. วตฺถุทั้งหลาย อันชน ย่อมทิ้ง.

หฺลฺลเต, หฺลฺลนเต, หฺลฺ+ย+เต. แปลง นย เป็น ญ. สฺตฺโต ชเนน หฺลฺลเต. สัตว์ อันชน ย่อมฆ่า. สฺตฺตา ชเนน หฺลฺลนเต. สัตว์ทั้งหลาย อันชน ย่อมฆ่า.

กยฺยเต, กยฺยนเต, กิ+ย+เต. เอา อี เป็น ย หรือ แปลง อี กับ ย เป็น ยย. ภาณํ ชเนน กยฺยเต, ภาณฺทานิ ชเนน กยฺยนเต. สิ่งของ อันชน ย่อมซื้อ....

ทิพฺพเต, ทิพฺพนเต, ทิพฺ+ย+เต. แปลง วย เป็น พพ. ชเนน ทิพฺพเต. อันชน ย่อมเล่น.

(๔๐๐) อิวณฺณาคโม วา.^{๓๙๕}

อ. การลง อิ วรรณะ อาคม ย่อมมี โดยกำหนด.

ลง อิ วรรณอาคม ในที่เบื้องหลังแต่ธาตุทั้งปวง ในเพราะ ย ปัจจัย ได้บ้าง.

อุ. กริยฺยเต, กร+อิ+ย+เต ช้อน ย, กริยฺยติ, กร+อิ+ย+ติ. กมฺมํ ชเนน กริยฺยเต. กรรม อันชน ย่อมทำ. คจฺฉิยฺยเต, คมฺ+อิ+ย+เต, คจฺฉิยฺยติ, คมฺ+อิ+ย+ติ. มคฺโค ชเนน คจฺฉิยฺยเต. หนทาง อันชน ย่อมไป. ปจฺฉิยฺยเต, ปจฺฉิยฺยเต อันเขาหุง. คมฺมียเต, คมฺมียเต อันเขาไป.

ด้วย วา ศัพท์ไม่ลง อิ อาคม ได้บ้าง เช่น กยฺยเต กร+ย+เต, อาเทศ ย พร้อมกับ ร ที่สุดธาตุเป็น ย ด้วยสูตร จวคฺคยการวการตฺตํ, ลง ย สทิสเทวภาว. กมฺมํ ชเนน กยฺยเต. กรรม อันชน ย่อมทำ.

(๔๐๑) ปุพฺพรูปณฺจ.^{๓๙๖}

อ. ย ปัจจย ย่อมถึง ซึ่งความเป็นรูปแห่งอักษรตัวต้นด้วย.

ย ปัจจยอันอยู่เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ถึงความเป็นอักษรตัวหน้าบ้าง.

อุ. วุฑฺฒเต, วฒฺ+ย+เต. แปลง ว เป็น วุ, ย ปัจจยถึงความเป็นอักษรตัวหน้า ฒ.

ชเนน आयुना वृद्धते. อันชน ย่อมเจริญ ด้วยอายุ. คมฺมเต อันเขาไป.

ลพฺภเต, ลภฺ+ย+เต. ย ปัจจยถึงความเป็นอักษรตัวหน้า ภ. ธนํ ชเนน
ลพฺภเต. ทรัพย์ อันชน ย่อมได้.

ผลฺลเต, ผลฺ+ย+เต. ชเนน ผลฺลเต. อันชน ย่อมสำเร็จ, ทมฺมเต ทมฺ+ย+เต. อสฺโส
สารณินา ทมฺมเต. ม้า อันนายสารณิ ย่อมฝึก. สกฺกเต สกฺก+ย+เต. ชเนน สกฺกเต. อันชน
ย่อมสักการะ. ทิสฺสเต ทิสฺ+ย+เต. ภิกฺขุณา ทิสฺสเต. อันภิกษุย่อมปรากฏ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่าวา มีการห้ามการลงปุพฺพรูปเป็นประโยชน์ หรือ มีการมิให้อาเทศเป็น
ประโยชน์ เช่น ทมฺยเต ทมฺ+ย+เต. อันเขาย่อมฝึก.

(๔๐๒) ตถา กตฺตริ จ.^{๓๙๗}

อ. การอาเทศแห่ง ย ปัจจย อันบัณฑิต พึงกระทำ แม้ในกัตตุวจาก.

อ. การอาเทศ ย ปัจจย ย่อมมี ในภาวและกัมม ฉนฺใด พึงทำการอาเทศ ย ปัจจย
ในกัตตุวจาก ก็ฉนนั้น.

อุ. พุชฺฌติ พุชฺ+ย+ติ. พุทฺโธ ธมฺมํ พุชฺฌติ. พระพุทฺธเจ้า ย่อมตรัสรู้ ซึ่งพระธรรม.
วิชฺฌติ วิชฺ+ย+ติ. ลุทฺทโก มิคํ วิชฺฌติ. นายพราน ย่อมยิง ซึ่งเนื้อ. มณฺยติ มนฺ+ย+ติ.
ชโน มณฺยติ. ชน ย่อมรู้. สิทฺยติ สิตฺ+ย+ติ. ชโน สิทฺยติ. ชน ย่อมเย็บ.

(๔๐๓) ภูวาทิโต อ.^{๓๙๘}

อ. ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่หมู่แห่งธาตุมี ภู ธาตุ เป็นต้น.

ลง อ ปัจจย เบื้องหลังหมวดธาตุมี ภู ธาตุ เป็นต้น ในอรรถกัตตุวจาก.

อุ. ภวติ ภู+อ+ติ. ชโน ภวติ. ชนย่อมเกิด. ปจฺยติ ปจฺ+อ+ติ. ชโน ปจฺยติ. ชน
ย่อมกล่าว. ปจฺยติ ปจฺ+อ+ติ. ชโน ปจฺยติ. ชน ย่อมหุง. ชยติ ชิ+อ+ติ. ชโน ชยติ. ชน ย่อมชนะ.

๓๙๖ โมค ๑/๔๙ นิตติ. ๙๒๓

๓๙๗ โมค ๑/๔๙ นิตติ. ๙๒๔

๓๙๘ โมค. ๕/๑๘ นิตติ. ๙๒๔

(๔๐๔) รุทธาทิโต นิคคหิตปุพฺพณจ.^{๓๙๙}

อ. อ ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่หมวดแห่งธาตุมี รุ ธาตุ เป็นต้น ด้วย,
อ. การมาแห่งนิคคหิต ย่อมมี ในเบื้องต้นด้วย.

ลง อ ปัจจยเบื้องหลังหมวดธาตุมี รุ ธาตุเป็นต้น และลงนิคคหิตอาคมหลัง
พยัญชนะตัวต้นแห่งธาตุ.

อุ. รุณฺธติ รุธ+อ+อ+ติ. ลง นิคคหิตอาคมที่พยัญชนะตัวต้นธาตุและอาเทสนิคคหิต
เป็นพยัญชนะที่สุตวรฺรค. ชโน ทวารํ รุณฺธติ. ชน ย่อมปิด ซึ่งประตู.

ฉินฺทติ ฉิท+อ+อ+ติ. ชโน รุกฺขํ ฉินฺทติ. ชน ย่อมตัด ซึ่งต้นไม้. ภินฺทติ ภิท+อ+อ+ติ.
ชโน ภิตฺตี ภินฺทติ. ชน ย่อมทำลาย ซึ่งฝาเรือน.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ ลงปัจจยเหล่านี้คือ อี อี เอ โอ และลงนิคคหิตอาคม
เบื้องต้น เช่น รุณฺธติ, รุธ+อ+อ+ติ. รุณฺธติ, รุณฺธติ, รุณฺธติ. ชโน ทวารํ รุณฺธติ. ชน
ย่อมปิด ซึ่งประตู. สุมฺโกติ สุก+อ+โอ. ชโน คาโว สุมฺโกติ. ชน ย่อมฆ่า ซึ่งโคทั้งหลาย.

(๔๐๕) ทิวาทิโต โย.^{๔๐๐}

อ. ย ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ มี ทิว ธาตุ เป็นต้น.

ลง ย ปัจจย เบื้องหลังแต่หมวดธาตุมี ทิว ธาตุ เป็นต้น อรรถแห่งกตฺตุ. (กัตตุวาจาก)

อุ. ทิพฺพติ ทิว+ย+ติ. ราชา อูยฺยานเ ทิพฺพติ. พระราชา ย่อมเสด็จประพาสเล่น
ในพระราชอุทยาน. สิปฺพติ สีว+ย+ติ. ชโน จีวรํ สิปฺพติ. ชน ย่อมเย็บ ซึ่งจีวร. ยุชฺฌติ
ยุธ+ย+ติ. โยโธ พรเสณํ ยุชฺฌติ. ทหาร ย่อมรบ ซึ่งกองทัพของอีกฝ่ายหนึ่ง. วิชฺฌติ วิธ+ย+ติ.
ย่อมแทง. ลุทฺทโก มิคํ วิชฺฌติ. นายพราน ย่อมแทง ซึ่งเนื้อ.

(๔๐๖) สุวาทิโต ญ ณา อุณา จ.^{๔๐๑}

อ. ญ ณา อุณา ปัจจย ด้วย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุมี สุ ธาตุเป็นต้น
ในอรรถกตฺตุ.

ลงปัจจยเหล่านี้คือ ญ ณา อุณา ในเบื้องหลังแต่หมวดธาตุมี สุ ธาตุ เป็นต้น
ในอรรถแห่งกตฺตุ.

อุ. อภิสฺสฺสณฺติ อภิ+ส+ณ+ติ. ชโน ฌมมํ อภิสฺสฺสณฺติ. ชน ย่อมฟังโดยเอื้อเพื่อ
ซึ่งธรรม. อภิสฺสฺสณฺติ ย่อมฟังโดยเอื้อเพื่อ.

๓๙๙ โมค. ๕/๑๙ นิตติ. ๙๒๖

๔๐๐ โมค. ๕/๒๑ นิตติ. ๙๒๘

๔๐๑ โมค. ๕/๒๕ นิตติ. ๙๒๙

สํวโนติ สํ+ว+ณฺ+ติ. ภิกขุ อินทริยํ สํวโนติ. ภิกขุ ย่อมสำรวจม ซึ่งอินทริย.
 สํวณฺาติ ย่อมสำรวจม.

อาวโนติ อา+ว+ณฺ+ติ. ชโน มาลาคุณฺเ อาวโนติ. ชน ย่อมร้อย ซึ่งพวกมาลัย
 ทั้งหลาย. อาวณฺาติ. ย่อมร้อย.

ปาปโนติ ป+อ+ป+ณฺ+ติ. ชโน ธมฺมิเสสํ ปาปโนติ. ชน ย่อมบรรลุ ซึ่งธรรม.
 ปาปณฺาติ ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ.

(๔๐๗) กิยาทีโต นา.^{๔๐๒}

อ. นา ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่หมวดแห่งธาตุมี ก็ ธาตุ เป็นต้น.
 ลง นา ปัจจัยในเบื้องหลังแต่หมวดธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ก็ ธาตุ ในอรรถกถา.
 อุ. กิณาติ, กิณฺาติ (แปลง น เป็น ณ) กิ+นา+ติ. ชโน ธณฺณํ กิณาติ. ชน ย่อมซื้อ
 ซึ่งข้าวเปลือก. วิกิกิณาติ, วิกิกิณฺาติ ย่อมขาย.

ชินาติ ชิ+นา+ติ. ชโน อรี ชินาติ. ชน ย่อมชนะ ซึ่งข้าศึก. ฐนาติ ฐ+นา+ติ. ชโน
 อรี ฐนาติ. ชน ย่อมกำจัด ซึ่งข้าศึก. มฺนาติ มน+นา+ติ. ชโน อตฺถํ มฺนาติ. ชน ย่อมรู้
 ซึ่งอรรถ. ลฺนาติ ลฺ+นา+ติ. ชโน วิหิ ลฺนาติ. ชน ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าวเปลือก. ปฺนาติ ปฺ+นา+ติ.
 ชโน อุทกํ ปฺนาติ. ชน ย่อมกรอง ซึ่งน้ำ.

(๔๐๘) คหาทีโต ปฺณหา.^{๔๐๓}

อ. ปฺป และ ญหา ปัจจัย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่หมวดแห่งธาตุ มี คห ธาตุ
 เป็นต้น.

ลง ปัจจัยเหล่านี้ คือ ปฺป ญหา เบื้องหลังแต่หมวดธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ คห
 ในกถา.

อุ. เขปปติ ย่อมถือเอา คห+ปฺป+ติ อาเทศ คห ธาตุ เป็น เข ด้วยสูตร คหสส
 เข ปฺเป. ชโน ธนํ เขปปติ. ชน ย่อมถือเอา ซึ่งทรัพย์. คณฺหาติ ย่อมถือเอา ลบ ท เพราะ
 ญหา ปัจจัย สำเร็จด้วยสูตร หโลโป ญหามหิ.

(๔๐๙) ตนาทีโต โอยิรา.^{๔๐๔}

อ. โอ และ ยิร ปัจจัย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่หมวดแห่งธาตุมี ตนฺ ธาตุ
 เป็นต้น.

๔๐๒ โมค. ๕/๒๓ นิตี. ๙๓๐

๔๐๓ สีมฺนาติ. ลฺณฺาติ, ปฺณฺาติ.

๔๐๔ วิ.มหาวิ. ๒/๒๐๕

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ โอ, ยิร เบื้องหลังหมวดธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ตนุ ในอรรถกถา.
 อุ. ตโนติ ตนุ+โอ+ติ. ย่อมแผ่ไป. ตโนหิ ท่าน จงแผ่ไป. กโรติ กร+โอ+ติ. ย่อม
 กระทำ. กโรหิ ท่าน จงกระทำ.

กยิรติ กร+ยิร+ติ. ชน ย่อมกระทำ. กยิราหิ ท่าน จงกระทำ.

(๔๑๐) จุราทิตฺเถ ฌณย. ๔๐๕

อ. ฌ และ ฌย ปัจจัย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่หมวดแห่งธาตุมี จุร ธาตุ
 เป็นต้น.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ฌ ฌย เบื้องหลังหมวดธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ จุร ในอรรถ
 กถา และชื่อว่าเป็น การิตปัจจัย. (คือให้ลบ ฌ อักษร)

อุ. โจเรติ จุร+ฌ+ติ, โจเรยติ จุร+ฌย+ติ. ย่อมลัก-โขมย. จินเตติ จินต+ฌ+ติ,
 จินตยติ จินต+ฌย+ติ. ย่อมคิด. มนเตติ มนต+ฌ+ติ, มนตยติ มนต+ฌย+ติ. ย่อมปรึกษา.

(๔๑๑) อตฺตโนปทานิ ภาวะ จ กมฺมณิ. ๔๐๖

อ. วิภัตติฝ่ายอตฺตโนปท ท. ย่อมลง ในอรรถแห่งภาวะจากด้วย ในกัมมจาก
 ด้วย. อตฺตโนปทวิภัตติทั้งหลาย ลงในภาวและกัมม

อุ. ภาวะ เช่น อุจฺเจเต, อุจฺจนเต. อันชนย่อมกล่าว. มชฺชเต, มชฺชนเต. อันชนย่อม
 เมา. ยชฺชเต, ยชฺชนเต. อันชน ย่อมประกอบ. กุชฺฌเต, กุชฺฌนเต. อันชน ย่อมโกรธ.

อุ. กมฺมณิ เช่น ลพฺภเต, ลพฺภนเต. ลาภ อันชนย่อมได้. กยฺยเต, กยฺยนเต. ภัณฑะ
 อันชนย่อมซื้อ.

(๔๑๒) กตฺตริ จ. ๔๐๗

อ. วิภัตติฝ่ายอตฺตโนปท ท. ย่อมลง ในอรรถแห่งกัตตุจากด้วย.

อตฺตโนปทวิภัตติทั้งหลาย ย่อมลงในกัตตุด้วย.

อุ. มลฺลเต ย่อมรู้, โรจเต ย่อมชอบใจ, โสจเต ย่อมเศร้าโศก, โสภเต ย่อมงาม,
 พุชฺฌเต ย่อมตรัสรู้, ชายเต ย่อมเกิด.

(๔๑๓) ธาตุปฺปจฺเจยฺหิ วิภตฺติโย. ๔๐๘

อ. วิภัตติทั้งหลาย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุและปัจจัย ท..

๔๐๕ พ.เปต. ๒๖/๒๒๙

๔๐๖ ขา.อฎ. ๑/๒๒๗ (ฉ)

๔๐๗ นิตติ. ๙๓๕

๔๐๘ นิตติ. ๙๓๖

ลงวิภัตติทั้งหลายหลังปัจจัยทั้งหลายอันมี ข เป็นต้นมีการิตปัจจัยเป็นที่สุด
อันท่านแสดงไว้แล้วต่อจากธาตุ.

อุ. **ติติกฺขติ** ติช+ข+ติ. **ขโน ผรุสํ ติติกฺขติ**. ขน ย่อมอดกลั้น ซึ่งคำหยาบ. **ชิจฺจุจฺติ**
คุป+ฉ+ติ. **ขโน ปาปํ ชิจฺจุจฺติ**. ขน ย่อมเกลียด ซึ่งบาป. **วิมฺสติ** มน+ส+ติ. **ขโน โทสํ วิมฺสติ**.
ขน ย่อมพิจารณา ซึ่งโทษ. **สมฺพุทฺทายติ** สมฺพุทฺท+อาย+ติ. **ตพากํ สมฺพุทฺทมิว อตฺตตานมาจฺรติ**
สมฺพุทฺทายติ. สรร. ย่อมประพฤตตินเพียงดังสมุท. **ปฺตฺตียติ** ปฺตฺต+อฺย+ติ. **สิสฺโส ปฺตฺตมิว**
อตฺตตานมาจฺรติ ปฺตฺตียติ. ศิษย์ย่อมประพฤตตินเพียงดังบุตร. **ปริกฺขารียติ** ปริกฺขาร+อฺย+ติ.
ขโน ปริกฺขารมิว อตฺตตานมาจฺรติ ปริกฺขารียติ. ขน ย่อมประพฤตตินเพียงดังบริวาร.

ปาปายติ ปาป+อาย+ติ. **สารถฺ ปาปมิว อตฺตตานมาจฺรติ ปาปายติ**. คนดี ย่อม
ประพฤตตินเพียงดังคนชั่ว. **วิสุทฺธายติ** วิสุทฺธ+อาย+ติ. **ปาโป วิสุทฺธมิว อตฺตตานมาจฺรติ**
วิสุทฺธายติ. คนบาป ย่อมประพฤตตินดุจคนบริสุทธิ์.

(๔๑๔) กตฺตริ ปฺรสุสฺสพฺ. ๔๐๙

อ. วิภัตติฝ่ายปรัสนสพ ย่อมลง ในฝ่ายกัตตุวาก.

ปรัสนสพวิภัตติ ลงในกตตุ.

อุ. **กโรติ** ขน ย่อมทำ, **ปจฺติ** ขน ย่อมกล่าว, **ปจฺติ** ขน ย่อมหุง, **คจฺจติ** ขน ย่อมไป.

(๔๑๕) ภูวาทโย ธาตฺโว. ๔๑๐

อ. **หมวตคฺคัพทํ ท. มี ภู เป็นต้น** ชื่อว่า ธาตุ.

หมวตแห่งศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ ภู ชื่อว่า ธาตุ.

อุ. **ภวติ, ภวานติ** ภู+อ+ติ, **อนติ** ย่อมเกิด. **จฺรติ, จฺรณติ** จร+อ+ติ, **อนติ** ย่อม
ประพฤติ. **ปจฺติ, ปจฺนติ** ปจ+อ+ติ, **อนติ** ย่อมหุง, **จินฺตยติ, จินฺตยณติ** จินฺต+ณย+ติ, **อนติ**
ย่อมคิด. **โหติ, โหณติ** หุ+อ+ติ, **อนติ** ย่อมเกิด. **ชยติ, ชยณติ** ชิ+อ+ติ, **อนติ** ย่อมชนะ.
คจฺจติ, คจฺจณติ คม+อ+ติ, **อนติ** ย่อมไป.

อิติ อาขยาภิเป ทฺติโย กณฺโฑ.

อาขยาตักปิ กัณฑ์ที่ ๓

(๔๑๖) กุจาทิวนณานเมกสฺสรานํ เทวภาโว.^{๔๑๑}

อ. ความเป็นพญฺชนะ ๒ ตัว (การทำเทวภาวได้แก่การซ้อนพญฺชนะ) แห่งพญฺชนะอันเป็นเบื้องต้น ท. อันมีสระเป็นอันเดียวกัน ย่อมมี ในที่บางแห่ง.

มีการทำเทวภาว แห่งวณฺณะเบื้องต้น อันมีสระเป็นอันเดียวกันในที่บางแห่ง.

อุ. ติตฺติกฺขติ ย่อมอดกลั้น ติซ+ข+ติ เทวภาว ติ. ชโน ผรุสฺ ติตฺติกฺขติ. ชน ย่อมอดกลั้นคำหยาบ.

ชิจฺจุจติ ย่อมรังเกียจ คฺป+ฉ+ติ เทวภาว คฺ อาเทส อุ เป็น อิ อาเทส ค เป็น ช. ชโน ปาปิ ชิจฺจุจติ. ชน ย่อมรังเกียจบาป.

ติกฺกจติ ย่อมเยียวยา กิต+ฉ+ติ เทวภาว กิ อาเทส เป็น ติ. เวชฺโซ โรคุ ติกฺกจติ. ชน ย่อมเยียวยา ซึ่งโรค.

วิมฺสติ ย่อมพิจารณา มน+ส+ติ เทวภาว ม อาเทส เป็น ว แปลง อ เป็น อิ เอามน เป็น ม. ชโน อตฺถํ วิมฺสติ. ชน ย่อมพิจารณา ซึ่งอรรถ.

พฺภุกฺขติ ปรารธนาจะกิน ภฺช+ข+ติ เทวภาว ภ อาเทส เป็น พ. ชโน ภตฺตํ พฺภุกฺขติ. ชน ย่อมปรารธนาเพื่อจะกิน ซึ่งภัตร.

ปิวาสติ ปรารธนาจะดื่ม ปา+ส+ติ เทวภาว ปา อาเทส อา เป็น อิ แปลง ปา เป็น วา. ชโน อุทกํ ปิวาสติ. ชน ย่อมปรารธนาเพื่อจะดื่ม ซึ่งน้ำ.

ททฺทลลติ ย่อมรุ่งเรือง. ทล+ล+ติ เทวภาว ท ลงนิกคหิตอาคมแล้วแปลงเป็น ท. เทโว วิมานเ ททฺทลลติ. เทวตา ย่อมรุ่งเรือง ในวิมาน.

ททาติ ย่อมให้ ทา+อ+ติ เทวภาว ทา รัสสะ อา เป็น อ. ชโน ทานํ ททาติ. ชน ย่อมให้ ซึ่งทาน.

ชหาติ ย่อมละ หา+อ+ติ เทวภาว หา อาเทส ห เป็น ช รัสสะ อา เป็น อ. ชโน พาลํ ชหาติ. ชน ย่อมละ ซึ่งชนพาล.

จฺงกมฺติ ย่อมจงกรม กม+อ+ติ เทวภาว ก อาเทส เป็น จ. ลงนิกคหิตอาคมแล้วแปลงเป็น จ. ภิกฺขุ จฺงกมฺเน จฺงกมฺติ. ภิกฺขุ ย่อมจงกรม ในที่จงกรม.

สุสสุสติ ย่อมปรารธนาจะพึง สุ+ส+ติ เทวภาว สุ ช้อน ส ที่มะ อุ ที่ตัวธาตุ.
 สุตสุส ลภเต ปณณํ. บุคคลปรารธนาเพื่อจะพึง ย่อมได้ปัญญา.

ปุ. บทว่า กวจิ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กวจิ มีการห้ามทำเทวภาวเป็นประโยชน์ เช่น **ชโน มคฺคํ กมติ.** ชน ย่อม
 ก้าวไปสู่หนทาง. **ชโน จรติ.** ชน ย่อมเที่ยวไป. **ชโน จลติ.** ชน ย่อมเคลื่อนไป.

(๔๑๗) **ปุพฺพโพนฺหาโส.**^{๔๑๒}

อ. อักษรตัวหน้า ชื่อว่า อัพภาส.

อักษรตัวใด เป็นอักษรตัวต้นแห่งธาตุซึ่งเป็นเทวภาว อักษรตัวนั้น มีชื่ออัพภาส.

อุ. **ททาติ** ย่อมให้ ทา+อ+ติ. ตั้ง ทา ธาตุ ในอรรถว่า ทา ทาเน, เทวภาว ทา
 ด้วยสูตรว่า กวจาทีวณฺณนเมกสฺสรานํ เทวภาโว, ตั้ง ทา ตัวหน้าชื่อว่า อัพภาส ด้วยสูตร
 ว่า **ปุพฺพโพนฺหาโส**, รัสสะ อา เป็น อะ ด้วยสูตรว่า **รฺสโส**, ลบ อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า
 โลปญฺเจตมกาโร. **ชโน ทานํ ททาติ.** ชน ย่อมให้ซึ่งทาน. ท ตัวหน้าเรียก พยัญชนะอัพภาส.

ทธาติ ย่อมทรงไว้. ธา+อ+ติ เทวภาว ธา รัสสะ แปลง ธ เป็น ท. ท ตัวหน้า
 เรียกพยัญชนะอัพภาส. **ชโน ธมฺมํ ทธาติ.** ชน ย่อมทรงไว้ซึ่งธรรม.

พฺภว เกิดแล้ว. ภุ+อ+อ-ปโรกษา, เทวภาว ภุ เอา อุ เป็น อ แปลง ภ เป็น พ,
 อาเทส ภุ ธาตุ เป็น ภว. พยัญชนะ พ ตัวหน้าเรียกพยัญชนะอัพภาส. **ชโน โลเก พฺภว.** ชน
 เกิดแล้ว ในโลก.

(๔๑๘) **รฺสโส.**^{๔๑๓}

อ. รัสสะ ย่อมมี.

มีการรัสสะสระอันเป็นไปในอักษรอัพภาส.

อุ. **ททาติ** = ทา-ทา+อ+ติ ย่อมให้. **ชทาติ** = ทา-ทา+อ+ติ ย่อมละ รัสสะ อา เป็น
 อ แล้วอาเทส ห เป็น ช.

(๔๑๙) **ทฺหิตยจตุตถานํ ปรมตติยา.**^{๔๑๔}

อ. การอาเทส เป็นอักษรตัวที่ ๑ แห่งอักษรตัวที่ ๒ และอักษรตัวที่ ๓ ท. แห่ง
 อักษรตัวที่ ๔ ท.

๔๑๒ นิตติ. ๙๔๐

๔๑๓ นิตติ. ๙๔๑

๔๑๔ โมค. ๕/๗๘ นิตติ. ๙๔๒

แห่งอัฟภาสอักษร ย่อมมี. มีการแปลงตัวอักษรที่เป็นอัฟภาสตัวที่สองเป็นตัวที่หนึ่ง ตัวที่สี่เป็นตัวที่สาม.

อุ. จิจเฉติ ฉิ+อ+ติ เทวภาว ฉิ-ฉิท อาเทส ฉ ทุตยอักษร เป็น จ ปฐมอักษร ซ้อน จ เอา อี เป็น เอ. ชโน รุกข์ จิจเฉติ. ชน ย่อมตัด ซึ่งต้นไม้.

พุกุขติ ฤ+ช+ติ. ลง ฤ เทวภาว, อาเทส ฤ จตุตถอักษรเป็น พ ตติยอักษร แปลง ช เป็น ฤ. ชโน ภาตติ พุกุขติ. ชน ย่อมปรารณาเพื่อจะรับประธาน ซึ่งภัตร.

พญา ญ+อ+อ-ปโรกษา ลง ญ เทวภาว, อาเทส ญ ของพยัญชนะตัวอัฟภาสเป็น อ ด้วยสูตร อนตสสิวนณาการ วา, แปลง ญ เป็น พ ด้วยสูตรนี้ แปลง ญ เป็น ญา ด้วยสูตร พญานมาหญา ปโรกษาย. ชโน โลเก พญา. ชน เกิดแล้วในโลก.

ทธาติ ธา+อ+ติ เทวภาว ธา อาเทส ธ จตุตถอักษร เป็น ท ตติยอักษรด้วยสูตรนี้ รัสสะ อา อัฟภาสตัวหน้าด้วยสูตร รัสโส. ชโน ธมม ทธาติ. ชน ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม.

(๔๒๐) . กวคคส จวคโค.^{๔๑๕}

อ. การอาเทสเป็น จ วรรค แห่ง ก วรรค ย่อมมีได้.

มีการแปลงอักษรตัว ก วรรคเป็นไปในอัฟภาส เป็นอักษรตัว จ วรรค.

อุ. จิจจฉติ กิต+ฉ+ติ เทวภาว กิ อาเทส ก เป็น จ ด้วยสูตรนี้ อาเทส ต ที่สุดธาตุ เป็น จ ด้วยสูตรว่า พยณชนนตสส โจ ฉปปัจจเยสุ จ. ชโน ไรค์ จิจจฉติ. ชน ย่อมเยียวยา ซึ่งโรค.

ชิจจฉติ คฺป+ฉ+ติ เทวภาว คฺ ด้วยสูตร กวจาติ, อาเทส ค เป็น ช ด้วยสูตรนี้. อาเทส อุ เป็น อี ด้วยสูตร อนตสสิวนณาการ วา, แปลง ป ที่สุดธาตุเป็น จ ด้วยสูตร พยณชนนตสส โจ ฉปปัจจเยสุ จ. ชโน พาล์ ชิจจฉติ. ชน ย่อมรังเกียจ ซึ่งบาป.

ชิจฉฉติ ฆส+ส+ติ เทวภาว ฆ ด้วยสูตร กวจาติ. อาเทส ฆ จตุตถอักษร เป็น ค ตติยอักษร ด้วยสูตร ทุตยจตุถานัน ปจมตติยา. อาเทส ค เป็น ช ด้วยสูตรนี้, อาเทส อ เป็น อี ด้วยสูตร อนตสสิ-วณณาการ วา, อาเทส ส เป็น จ ด้วยสูตร พยณชนนตสส โจ ฉปปัจจเยสุ จ. ภิกขุ ภาตติ ชิจฉฉติ. ภิกษุ ย่อมปรารณาเพื่อจะอันกิน ซึ่งภัตร.

ชิจสสติ หร+ส+ติ อาเทส หร เป็น คี ด้วยสูตร หรสส คี เส, ลง คี เทวภาว ด้วยสูตร กวจาติ. อาเทส ค เป็น ช ด้วยสูตร กวคคส จวคโค, รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตร รัสโส. ภิกขุ ภาว ชิจสสติ. ภิกษุ ย่อมปรารณานำไป ซึ่งภาระ.

จกมตติ กม+อ+ติ เทวภาว ก อาเทศเป็น จ ด้วยสูตร กวคคสส จ วคโค, ลง
นิคคหิตอาคมหลังพยัญชนะอัฟภาสด้วยสูตรว่า นิคคหิตตยจ อาเทศนิคคหิตเป็น ง ด้วย
สูตรว่า วคคณตัม วา วคโค. ภิกขุ จกมเน จกมตติ. ภิกขุ ย่อมจกมในทิจจกรม.

(๔๒๑) **มานกิตานํ วตตตํ วา.**^{๔๑๖}

อ. ความเป็น ว และ ต อักษร แห่ง มาน และ กิต ธาตุ ท. ย่อมมีโดยวิภักป์.

มีการแปลงธาตุ อันถึงความเป็นอัฟภาสเหล่านี้คือ มาน กิต วอักษรและตอักษร
ตามลำดับได้บ้าง.

อุ. **วิมัสติ** มาน+ส+ติ ลง มา เทวภาว ด้วยสูตร กวจาติ. อาเทศ มาน เป็น ม ด้วย
สูตร ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ, อาเทศ อา อัฟภาสเป็น อี ด้วยสูตร อนตสสิวณณาการโ
วา, อาเทศ ม อัฟภาสเป็น ว ด้วยสูตรนี้. **ขโน อตถํ วิมัสติ.** ขน ย่อมพิจารณา ซึ่งอรรธ.

ติกัจจติ กิต+ฉ+ติ ลง กิ เทวภาว อาเทศ ก เป็น ต ด้วยสูตรนี้ อาเทศ ต พยัญชนะ
ที่สุดธาตุเป็น จ ด้วยสูตร พยณชนนตสส โจ ฉปปจจเยสุ จ. **ขโน โรคํ ติกัจจติ.** ขน ย่อม
เยียวยา ซึ่งโรค.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทศเป็น ว อักษร และ ต อักษร เป็นประโยชน์
เช่น **จิกัจจติ** กิต+ฉ+ติ. **ขโน โรคํ จิกัจจติ.** ขน ย่อมเยียวยา ซึ่งโรค.

(๔๒๒) **หสส โข.**^{๔๑๗}

อ. การอาเทศเป็น ข แห่ง ห ย่อมมี.

มีการแปลง ห อักษรอันเป็นไปในอัฟภาสเป็น ข อักษร.

อุ. **ขหาติ** หา+อ+ติ ลง หา เทวภาว ด้วยสูตร กวจาติ. อาเทศ ห เป็น ข ด้วยสูตรนี้
รัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตร รสโส. **ขโน ภารํ ขหาติ** ขน ย่อมละ ซึ่งภาระ.

ขหฺวติ, ขุโหติ หุ+อ+ติ. **ขโน อคฺคิ ขหฺวติ.** ขน ย่อมบูชา ซึ่งไฟ.

ขหารติ หร+อ+ติ ลง ห เทวภาว, แปลง ห เป็น ข ทำที่ฆะตันธาตุ. **ขโน ธนํ**
ขหารติ. ขน ย่อมนำไป ซึ่งทรัพย์.

(๔๒๓) **อนตสสิวณณาการโ วา.**^{๔๑๘}

อ. การอาเทศเป็น อีวรรณะ กิตี เป็น อ อักษร กิตี แห่งสระอันเป็นที่สุด
อันเป็นไปในอัฟภาส ย่อมมีโดยวิภักป์.

๔๑๖ โมค. ๕/๘๑ นีติ. ๙๔๔

๔๑๗ โมค. ๕/๗๙ นีติ. ๙๔๕

๔๑๘ โมค. ๕/๗๖-๗ นีติ. ๙๔๖

มีการแปลงสระอันเป็นที่สุด อันเป็นไปในอัฟภาสเป็น อี วัณณะ หรือเป็น อ อักษรได้บ้าง.

อุ. **ซิคุจฉติ** คุป+ฉ+ติ ลง คุ เทวภาว อาเทส อุ อัฟภาสเป็น อี แปลง ค อัฟภาสเป็น ช, แปลง ปุ เป็น จ.

ปิวาสติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะติ่ม ปา+ส+ติ ลง ปา เทวภาว อาเทส อา อัฟภาสเป็น อี, แปลง ปา ชาติเป็น วา.

ซิงจฉติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน ฆส+ฉ+ติ เทวภาว ฆ แปลงเป็น ค, อาเทส ค เป็น ช, อาเทส อ อัฟภาสเป็น อี, อาเทส ส เป็น จ.

พญา ญ+อ+อ ลง ญ เทวภาว, แปลง อุ อัฟภาสเป็น อ, อาเทส ภา เป็น พ, แปลง ญ ชาติเป็น ญว. **ชโน โลเก พญา**. ชน เกิดแล้ว ในโลก.

ทธาติ ธา+อ+ติ ลง ธา เทวภาว อาเทส ธ เป็น ท, รัสสะ อา เป็น อ. **ชโน ธมฺมํ ทธาติ**. ชน ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามการแปลงสระที่สุดแห่งอัฟภาสเป็น อี วัณณะ และ อ อักษรเป็นประโยชน์ เช่น **พุกุชติ** ปรารภนาเพื่อจะกิน ภูช+ช+ติ เทวภาว ภู แปลงเป็น พุ แปลง ช เป็น ก เพราะ ช ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง. **โกตตุ อิจฉติติ พุกุชติ**.

(๔๒๔) **นิคคหิตถจ.**^{๔๑๙}

อนึ่ง อ. นิคคหิต ย่อมมี ในที่สุดแห่งพยัญชนะอัฟภาส.

ลงนิคคหิตอาคมในที่สุดแห่งอัฟภาสได้บ้าง.

อุ. **จงกมติ** กม+อ+ติ เทวภาว ก แปลงเป็น จ, ลงนิคคหิตอาคมในที่สุดแห่งอัฟภาส คือ จ ด้วยสูตรนี้ แปลงนิคคหิตเป็น ง พยัญชนะที่สุดวรรค. **ภิกขุ จงกเมน จงกมติ**. ภิกขุ ย่อมจงกรม ในที่จงกรม.

จญจลติ จล+อ+ติ เทวภาว จ ลงนิคคหิตอาคมและแปลงนิคคหิตเป็น ญ พยัญชนะที่สุดวรรค. **รูกโข วาเตน จญจลติ**. ต้นไม้ ย่อมหวั่นไหว ด้วยลม.

ชงคมติ คม+อ+ติ เทวภาว ค แปลงเป็น ช ลงนิคคหิตอาคมในที่สุดแห่งอัฟภาส. **ชโน ชงคมติ**. ชน ย่อมไป.

(๔๒๕) ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ วา.^{๔๒๐}

อ. การอาเทศเป็น วา และ มํ แห่ง ปา และ มาน ธาตุ ท. อันอยู่เบื้องหลังแต่พยัญชนะอัฟภาสนั้น ย่อมมี ในเพราะ ส ปัจจัย ท..

มีการอาเทศ ปา และ มาน ธาตุ อันอยู่เบื้องหลังแต่อัฟภาสนั้นเป็น วา และ มํ ในเพราะ ส ปัจจัยเบื้องหลัง ตามลำดับ.

อุ. ปิวาสติ ปา+ส+ติ ลง ปา เทวภาว, แปลง ปา ธาตุ เป็น วา, อาเทศ อา แห่งอัฟภาสเป็น อิ. **ชโน อุทกํ ปิวาสติ.** ขน ย่อมปรารภนาเพื่อจะดื่ม ซึ่งน้ำ.

วิมฺสติ มาน+ส+ติ ลง มา เทวภาว, แปลง มาน ธาตุ เป็น มํ, อาเทศ อา แห่งอัฟภาสเป็น อี, แปลง ม เป็น ว. **ชโน อตุถํ วิมฺสติ.** ขน ย่อมพิจารณา ซึ่งอรรถ.

(๔๒๖) จา ติฏฺฐโ. ^{๔๒๑}

อ. จา ธาตุเป็น ติฏฺฐ ย่อมเป็น.

มีการอาเทศชาตุนีคือ จา เป็น ติฏฺฐ ได้บ้าง.

อุ. ติฏฺฐติ, ติฏฺฐตุ, ติฏฺฐเจยย, ติฏฺฐเจยยํ อาเทศ จา เป็น ติฏฺฐ. **ชโน ติฏฺฐติ.** ขน ย่อมยืนอยู่.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทศเป็น ติฏฺฐ บ้าง เช่น **จาทิ** ย่อมตั้งอยู่.

(๔๒๗) ปา ปิโว. ^{๔๒๒}

อ. การอาเทศ ปา ธาตุ เป็น ปิว ย่อมมีบ้าง.

มีการอาเทศชาตุนีคือ ปา เป็น ปิว ได้บ้าง.

อุ. ปิวติ, ปิวตุ, ปิเวยย, ปิเวยยํ ปา+อ+วิภตติ อาเทศ ปา เป็น ปิว. **ชโน อุทกํ ปิวติ.** ขน ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อห้ามอาเทศเป็น ปิว เช่น **ชโน อุทกํ ปาติ.** ขน ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ.

(๔๒๘) ฌาสส ชาชนนา. ^{๔๒๓}

อ. การอาเทศเป็น ชา และ เป็น ชํ และ นา แห่ง ฌา ธาตุ ย่อมมี.

มีการอาเทศชาตุนีคือ ฌา เป็น ชา ชํ และ นา ได้บ้าง.

๔๒๐ โมค. ๕/๘๐ นิตติ. ๙๔๘

๔๒๑ โมค. ๕/๑๗๕ นิตติ. ๙๔๙

๔๒๒ โมค. ๕/๑๗๕ นิตติ. ๙๔๙

๔๒๓ โมค. ๕/๑๒๐, ๖/๖๒ นิตติ. ๙๕๐

อุ. **ขานาติ, ขาเนย, ณา+นา+วิรัตติ อาเทศ ณา** เป็น **ชา** ด้วยสูตรนี้ **ชโน การณ ขานาติ.** **ชน** ย่อมรู้ ซึ่งเหตุ.

ขานียา ฟังรู้ **ณา+นา+เอย อาเทศ ณา** เป็น **ชา** ด้วยสูตรนี้ **อาเทศ เอย** เป็น **อียา.**

ขณณา ฟังรู้ **ณา+นา+เอย อาเทศ ณา** เป็น **ช**, **อาเทศ นิคคหิต** เป็น **ณ** **เอย** เป็น **ณา** **ลบ นา. ชโน การณ ขณณา.** **ชน** ฟังรู้ ซึ่งเหตุ. **นายติ ณา+ย+ติ อาเทศ ณา** เป็น **นา. ชโน การณ นายติ.** **ชน** ย่อมรู้ ซึ่งเหตุ.

ปุ. **บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?**

วิ. **บทว่า วา มีไว้เพื่อการอาเทศเป็นประโยชน์ เช่น วิณณายติ ย่อมรู้แจ้ง วิ+ณา+ย+ติ** **ซ้อน ณ.**

(๔๒๙) **ทิสสฺส ปสฺสทิสสทกฺขา วา.**^{๔๒๙}

อ. **การอาเทศเป็น ปสฺส และ ทิสส และ ทกฺข ท. แห่ง ทิส ธาตุ ย่อมมี โดย กำหนด.**

มีการอาเทศธาตุนี้คือ **ทิส** เป็นศัพท์เหล่านี้ คือ **ปสฺส ทิสส และ ทกฺข** ได้บ้าง.

อุ. **ปสฺสติ ทิส+อ+ติ อาเทศ ทิส** เป็น **ปสฺส** ด้วยสูตรนี้. **ชโน โจรํ ปสฺสติ.** **ชน** ย่อมเห็น ซึ่งโจร. **ทิสฺสติ ทิส+อ+ติ อาเทศ ทิส** เป็น **ทิสส** ย่อมเห็น, ย่อมปรากฏ. **ทกฺขติ** ย่อมเห็น.

อททกฺข ทิส+อ+อา อาเทศ ทิส เป็น **ทกฺข, ลง อ** **อาคมตันธาตุ** **ซ้อน ท** **รัสสะ อา** เป็น **อ. ชโน โจรํ อททกฺข.** **ชน** ได้เห็นแล้ว ซึ่งโจร.

ปุ. **บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?**

วิ. **บทว่า วา มีการห้ามการอาเทศ ทิส** เป็น **ปสฺส** เป็นต้น เช่น **ชโน โจรํ อททส.** **ชน** ได้เห็นแล้ว ซึ่งโจร. **ทิส+อ+ อา** **หิตฺต** **แปลง อ** เป็น **อ** **ซ้อน ท** **รัสสะ อา** **วิรัตติ** เป็น **อ.**

(๔๓๐) **พฺยณฺชนนตฺสส โจ ฉปฺปจฺเจยฺส จ.**^{๔๓๐}

อ. **การอาเทศเป็น จ แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ ย่อมมีในเพราะ ฉ ปัจจย ท. ด้วย.**

มีการแปลงธาตุที่มีพยัญชนะเป็นที่สุดเป็น **จ** เพราะ **ฉ ปัจจย** อยู่เบื้องหลังได้บ้าง.

อุ. **ชิจฺฉณติ** ย่อมรังเกียจ **คุป+ณ+ติ, อาเทศ ป** เป็น **จ** ด้วยสูตรนี้. **ติกฺกณติ** ย่อมเยียวยา **กิต+ณ+ติ, อาเทศ ต** เป็น **จ. ชิมฺมณติ** ย่อมกิน **ฆส+ณ+ติ, อาเทศ ส** เป็น **จ.**

(๔๓๑) . โก เข จ.^{๔๒๖}

อ. การอาเทศเป็น ก แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดธาตุ ย่อมมีในเพราะ ข ปัจจัยด้วย.

มีการอาเทศธาตุอันมีพยัญชนะเป็นที่สุดเป็น ก เพราะ ข ปัจจัยอยู่เบื้องหลังด้วย.

อุ. **ติติกฺขติ** ย่อมอดกลั้น ติข+ข+ติ. ลง ติ เทวภาว แล้วอาเทศ ข ที่สุดธาตุเป็น ก ด้วยสูตรนี้. **ขโน ผรฺสํ ติติกฺขติ.** ขน ย่อมอดกลั้น ซึ่งคำหายาบ.

พฺกฺกฺขติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน กฺข+ข+ติ ลง กฺ เทวภาว แล้วอาเทศ ก จตุตถอักษรเป็น พ ตติยอักษร, แปลง ข อันเป็นพยัญชนะที่สูงสุดธาตุเป็น ก ด้วยสูตรนี้.

(๔๓๒) **หฺรสฺส คี เส.**^{๔๒๗}

อ. การอาเทศเป็น คี แห่ง หฺร ธาตุ ย่อมมี ในเพราะ ส ปัจจัย.

มีการอาเทศธาตุนี้คือ หฺร หมดทั้งตัวเป็น คี ในเพราะ ส ปัจจัยอยู่เบื้องหลัง.

อุ. **ชีคีสติ** ย่อมปรารภนาเพื่ออันนำไป หฺร+ส+ติ อาเทศ หฺร เป็น คี เทวภาวะ ค, เอา ค เป็น ข แปลง อี ที่ ข เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ชีคีสติ.

(๔๓๓) **พฺรฺหฺนมาหฺวาว ปโรภฺชาเย.**^{๔๒๘}

อ. การอาเทศเป็น อาห ภูว ท. แห่ง พฺรฺ และ ภู ธาตุ ท. ย่อมมี ในเพราะ วิภัตติหมวดปโรภฺชา.

มีการอาเทศธาตุนี้คือ พฺรฺ เป็น อาห, ภู เป็น ภูว ในปโรภฺชาวิภัตติ.

อุ. **อาห, อาหฺ** กล่าวแล้ว พฺรฺ+อ+อ-ปโรภฺชา อาเทศ พฺรฺ เป็น อาหฺ ด้วยสูตรนี้
ลบ อ ปัจจัย.

พฺภฺว, พฺภฺวฺ เกิดแล้ว, เป็นแล้ว เทวภาว ภู, เอา ภู เป็น อ, อาเทศ ภ จตุตถอักษรเป็น พ ตติยอักษร (ดูสูตรที่ ๔) อาเทศ ภู เป็น ภูว ด้วยสูตรนี้.

ป. บทว่า ปโรภฺชาเย มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปโรภฺชาเย มีการห้ามการอาเทศเป็น อาห ภูว เป็นประโยชน์ เช่น **อพฺรฺวฺ** ได้กล่าวแล้ว อ+พฺรฺ+อ+อุ. แปลง พฺรฺ ธาตุ เป็น พฺรฺว. **ชนา อพฺรฺวฺ.** ชนทั้งหลายได้กล่าวแล้ว.

๔๒๖ นิตติ. ๙๕๓

๔๒๗ ส.ค.เส. โมค. ๕/๑๐๒ นิตติ. ๙๕๔

๔๒๘ โมค. ๖/๑๖-๗ นิตติ. ๙๕๖

(๔๓๔) **คมิสสนโต จโน วา สพุพาสุ.**^{๔๒๙}

อ. ม อักษรอันเป็นที่สุดแห่ง คมฺธาตุ เป็น จณ ย่อมมีในวิภัตติ ท. ทั้งปวง.
มีการแปลง ม อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุนี้คือ คมฺ เป็น จณ ในเพราะ ปัจจย และ
วิภัตติทั้งปวงอยู่เบื้องหลัง.

อุ. คจจนฺมาโน, คจจนฺโต ไปอยู่ คมฺ+อ แปลง ม เป็น จณ ด้วยสูตรนี้ ลบ อุ ที่ มุ.
ชนโน คจจนฺมาโน ชน ไปอยู่. คจจติ, คเมติ ย่อมไป. คจจตุ, คเมตุ จงไป. คจเจยฺย, คเมยฺย
พึงไป. อคจจา, อคมา ได้ไปแล้ว. อคจจิ, อคมิ ได้ไปแล้ว. คจจิสฺสติ, คมิสฺสติ จักไป.
อคมิสฺส, อคจจิสฺสา, อคมิสฺสา จักได้ไปแล้ว.

คจจียติ, คมียติ คมฺ+ย+ติ ลง อิ อาคม ในกัมมวาจก. ชเนน มคฺโค คจจียติ.
หนทาง อันชน ย่อมไป.

ปุ. บทว่า คมิสฺส มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า คมิสฺส มีการไม่อาเทศ ม เป็น จณ หรือ อาเทศ สฺ เป็น จณ ก็มี เช่น ชโน
อิจจติ. ชน ย่อมปรารภนา. อิสุ+อ+ติ แปลง ส ที่สุดธาตุเป็น จณ ลบ อุ ที่สุ.

(๔๓๕) **วจสสชฺชตฺตนิมฺหิ มกาโร โอ.**^{๔๓๐}

อ. อ อักษร แห่ง วจ ธาตุ เป็น โอ ย่อมเป็น ในเพราะวิภัตติหมวดอักษัตตนิ.
อ อักษร แห่ง ว อักษร ของธาตุนี้คือ วจ ย่อมถึงความ เป็น โอ ในอักษัตตนิวิภัตติ.
อุ. อโวจิ, อโวจํ วจ+อ+อี ลง อ อาคมต้นธาตุ เอา อ ที่ ว เป็น โอ ด้วยสูตรนี้
รัสสะ อี เป็น อิ. ชโน อโวจิ. ชนได้กล่าวแล้ว.

ปุ. บทว่า อชฺชตฺตนิมฺหิ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อชฺชตฺตนิมฺหิ มีเพื่อห้ามการอาเทศในวิภัตติหมวดอื่น เช่น อวจา,
อวจู ได้กล่าวแล้ว.

(๔๓๖) **อกาโร ทีฆํ หิมิมฺสุ.**^{๔๓๑}

อ.อ อักษร ย่อมถึงซึ่งความเป็นทีฆะ ในเพราะ หิ และ มิ และ ม วิภัตติ ท. เป็น
นิमितเหตุ.

อ.อ อักษร ย่อมถึงซึ่งทีฆะ ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ หิ มิ ม.

อุ. คจจาหิ, คจจามิ, คจจาม, คจจามะห ด้วยการใช้เอา มิ อักษร อ-อักษร ย่อม
ไม่ถึงซึ่งทีฆะ ในเพราะ หิ วิภัตติ ในบางแห่ง เช่น คจจหิ จงไป.

๔๒๙ โมค. ๕/๑๘๓ นิตติ. ๙๕๗

๔๓๐ โมค. ๖/๒๑ นิตติ. ๙๘๕, ๑๐๔๓

๔๓๑ โมค. ๖/๕๗ นิตติ. ๙๕๕

(๔๓๗) **หิ โลป วา.**^{๔๓๒}

อ. หิ วิภัตติ ย่อมถึงซึ่งการลบ โดยวิกัปป์.

หิ วิภัตติ ถึงการลบบ้าง.

อุ. คจณ = คจณาหิ, คม = คเมหิ, คมย = คมยาหิ จงไป.

ปุ. บทว่า หิ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า หิ มีการห้ามลบวิภัตติอื่นเป็นประโยชน์ เช่น **คจณติ, คมยติ** ขนยอมไป.

(๔๓๘) **โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนติมฺหิ สฺสสฺส จ.**^{๔๓๓}

อ. สระอันเป็นที่สุดแห่ง หุ ธาตุ ย่อมถึงซึ่งความเป็น เอห, โห และ เอ ใน เพราะวิภัตติหมวดภวิสสันติ ด้วย อ. การลบ ซึ่ง สฺส ย่อมมีด้วย.

สระแห่งชาตุนีคือ หุ ย่อมถึงความเป็น เอห, โห และ เอ ในเพราะวิภัตติหมวด ภวิสสันติ และ มีการลบ สฺส บ้าง.

อุ. **ເຫີຕິ** หุ+อ+สฺสติ เอา อุ เป็น เอห ลบ สฺส ด้วยสูตรนี้. **ເຫີຕິ** เท่ากับ **ເຫີສฺสຕິ**. **ຂໂນ ເຫີຕິ**. ขน จักเป็น. **ເຫີนฺติ, โหหิติ, โหหินฺติ, เหติ, เหนติ** เท่ากับ **ເຫີສฺสนฺติ, โหหิสฺสนฺติ, เหสฺสติ, เหนสฺสนฺติ**.

ปุ. บทว่า หุ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า หุ มีเพื่อห้ามการอาเทศสระของชาตุนีเป็น เอห, โห และ เป็น เอ เป็น ประโยชน์ เช่น **ຂໂນ ภวิสฺสຕິ**. ขน จักมี. **ຂໂນ ภาวิสฺสนฺติ**. ขนทั้งหลาย จักมี.

ปุ. บทว่า ภวิสฺสนติมฺหิ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ภวิสฺสนติมฺหิ มีเพื่อห้ามการอาเทศเป็น เอห, โห และ เป็น เอ ในวิภัตติ หมวดอื่น เป็นประโยชน์ เช่น **ຂໂນ โหຕິ**. ขน ย่อมมี.

(๔๓๙) **กรสฺส สปปจฺจยสฺส กาโ.**^{๔๓๔}

อ. การอาเทศเป็น กาท แห่ง กร ธาตุ อันเป็นไปกับด้วยปัจจัย ย่อมมี.

มีการอาเทศชาตุนีคือ กร พร้อมทั้งปัจจัยเป็น กาท บ้าง, และมีการลบ สฺส เป็น นิจ ในเพราะวิภัตติหมวดภวิสสันติ.

อุ. **ກາຫຕິ** กร+อ+สฺสติ อาเทศ กร ธาตุ พร้อมทั้งปัจจัยเป็น กาท และลบ สฺส ด้วยสูตรนี้. **ຂໂນ ກມມ໌ ກາຫຕິ**. ขน จักทำ ซึ่งกรรม.

๔๓๒ โมค. ๖/๔๘ นิตติ. ๙๖๐

๔๓๓ โมค. ๖/๓๑, ๖๙ นิตติ. ๙๖๑

๔๓๔ โมค. ๖/๒๕ นิตติ. ๙๖๒

กาหติ, กาหิติ ชนจักทำ. กาหนติ ชนทั้งหลายจักทำ. กาหสิ ทานจักทำ. กาหล ทานทั้งหลายจักทำ. กาหามิ เราจักทำ. กาหาม เราทั้งหลายจักทำ.

ปุ. บทว่า วา มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีเพื่อห้ามการอาเทศ กร ธาตุเป็น กาห เป็นประโยชน์ เช่น กริสฺสติ ชนจักทำ. กริสฺสนติ ชนทั้งหลายจักทำ.

ด้วย สປฺปจฺจย ศัพท์ มีการอาเทศวิภัตติหมวดภวิสสันติ กับธาตุแม่เหล่าอื่นเป็น กฺขามิ กฺขาม จฺฉามิ จฺฉาม ดังนี้เป็นต้น เช่น

วฺกฺขามิ, วฺกฺขาม วจ+อ+สฺสามิ, สฺสาม อาเทศวิภัตติพร้อมกับปัจจัยเป็น กฺขามิ, กฺขาม ลบที่สุดธาตุ. เราจักกล่าว, เราทั้งหลายจักกล่าว. วจฺฉามิ, วจฺฉาม วส+อ+สฺสามิ, สฺสาม. อาเทศวิภัตติพร้อมกับปัจจัยเป็น จฺฉามิ, จฺฉาม. เราจักอยู่, เราทั้งหลายจักอยู่.

อิติ อาขยาตกับปี ตติโย กณฺโฑ.

อาชยาดกัปปี กัณท์ที่ ๔

(๔๔๐) ทานตสสั มิเมสุ.^{๔๓๕}

ในเพราะ มิ และ ม วิภัตติ ท. เป็นนิमितเหตุ อ. การอาเทศเป็น อัมแห่งสระอันเป็นที่สุดแห่ง ทา ธาตุ ย่อมมีได้.

มีการแปลงที่ สุดแห่งธาตุนี้คือ ทา เป็น อัม ในเพราะวิภัตติเหล่านี้คือ มิ ม.

อุ. ทมมิ ทา+อ+มิ แปลง อา เป็น อัม ด้วยสูตรนี้ ลบ อ ปัจ. ด้วยสูตร โลปลญเจตตมากาโร, อาเทศ อัม เป็น ม ด้วยสูตร วคฺคนฺตํ วา วคฺเค. ทานํ ทมมิ. เรา ย่อมให้ ซึ่งทาน. มยํ ทานํ ทมม. เราทั้งหลาย ย่อมให้ ซึ่งทาน.

(๔๔๑) อสัโยคานตสส วุทธิ การิตะ.^{๔๓๖}

ในเพราะการิตปัจจัยเป็นนิमित อ. การพฤธิธาดุ อันไม่มีพยัญชนะสังโยคเป็นที่สุด ย่อมมีได้.

มีการพฤธิธาดุอันไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ในเพราะการิตปัจจัย.

การิตปัจจัย มี ๔ ตัว คือ เณ ฌย ฌาเป ฌาปย มีสองตัวที่ซ้ำกับกัตตปัจจัย คือ เณ, ฌย. เมื่อลงมีกาพฤธิ อ เป็น อา, อิ เป็น อี เอ, อุ เป็น โอ ดังตัวอย่าง การะติ การะยติ การะเปติ การะปยติ.

การะติ กร+เณ+ติ พฤธิ คือ ที่หะ อ ที่ ก เป็น อา ลบ ณ อนุพันธ์. การะยติ กร+ฌย ปัจ., การะเปติ กร+ฌาเป ปัจ., การะปยติ กร+ฌาปย ปัจ. ชโน กมมํ การะติ, การะยติ, การะเปติ, การะปยติ. ชน ยังทาส ย่อมให้ทำ ซึ่งการงาน.

สยะเปติ สั+ฌาเป ปัจ. พฤธิ อิ เป็น เอ ก่อนแล้วเอาเป็น อย. ย่อมให้นอน. ภะเวติ ย่อมให้เจริญ. นิสีทาเปติ นิ+สีท+ฌาเป การิตปัจ. ย่อมให้นั่ง. โจเรติ, โจรยติ จุร+เณ, ฌย กัตตปัจ. ย่อมลัก.

ปู. บทว่า อสัโยคานตสส มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อสัโยคานตสส มีเพื่อห้ามการพฤธิเป็นประโยชน์ เช่น จินตยติ ชน ย่อมคิด. มนตยติ ชนย่อมปรึกษา.

๔๓๕ โมค. ๖/๒๒ นิตติ. ๑๐๐๕

๔๓๖ โมค. ๕/๘๔ นิตติ. ๙๗๓

(๔๔๒) **ฆฎาทิณ วา.**^{๔๓๗}

อ. การพฤติแห่งธาตุ ท. มี ฆฎ เป็นตัน ย่อมมี ในเพราะการิตปัจจัย โดยวิกัปป์.
มีการพฤติธาตุทั้งหลายมี ฆฎ เป็นตัน ที่ไม่มีพยัญชนะสังโยค ในการิตปัจจัยบ้าง.

อุ. ฆฎาทิ ฆฎาทิ วา ฆฎ+ณย+ติ. ชโน สตุเต ฆฎาทิ. ชน ยังสัตว์ทั้งหลาย
ย่อมให้สืบต่อ, ให้พยายาม.

ฆฎายติ ฆฎยติ วา, ฆฎาเปติ ฆฎาเปติ วา, ฆฎापยติ ฆฎापยติ วา
ย่อมให้สืบต่อ.

คามติ คเมติ วา, คามยติ คมยติ วา ย่อมให้ไปถึง.

บุ. บทว่า ฆฎาทิณ มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ฆฎาทิณ มีเพื่อการไม่ห้ามการพฤติธาตุอื่น เช่น การเรติ ย่อมให้ทำ.

(๔๔๓) **อณฺเณสุ จ.**^{๔๓๘}

ในเพราะปัจจัย ท. เหล่าอื่นเป็นนิमित อ. การพฤติแห่งธาตุ ท. อันไม่มีพยัญชนะ
สังโยคเป็นที่สุด ย่อมมีได้.

มีการพฤติธาตุทุกตัวที่ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ในเพราะปัจจัยทั้งหลาย
เหล่าอื่นด้วย.

อุ. ขยติ ชี+อ+ติ พฤติ อี เป็น เอ เอา เอ เป็น อย. ชโน ขยติ. ชน ย่อมชนะ. โหติ
หุ+อ+ติ พฤติ อุเป็น โอ. ชโน โหตุ. ชน จงเป็น. ภาวติ ภู+อ+ติ พฤติ อุ เป็น โอ เอา โอ เป็น
อว. ชโน ภาวติ. ชน ย่อมเกิด.

ด้วย จ ศัพท์ มีการพฤติแม้ ณ ปัจจัย เช่น อภิสฺสโนติ อภิ+สฺ+ณ+ติ. ย่อมพึงเฉพาะ.
สํวโนติ สํ+ว+ณ+ติ. ภิกขุ อินฺหริยํ สํวโนติ. ภิกขุ ย่อมสำรวม ซึ่งอินทริย์.

(๔๔๔) **คุหฺทุสํ ทิณฺ.**^{๔๓๙}

อ. สระ อุ แห่ง คุห และ ทุส ย่อมถึง ซึ่งการทิมะ ในเพราะการิตปัจจัยเป็นนิमित.
สระแห่งธาตุเหล่านี้คือ คุห และ ทุส ย่อมถึงการทิมะได้ในการิตปัจจัย.

อุ. คุหยติ คุห+ณย การิตปัจจัย. ทิมะ อุ ที่ คุ เป็น อุ. ชโน ฌนํ คุหยติ. ชน
ย่อมให้ปิดบัง-ซ่อน ซึ่งทรัพย์. ทุสยติ ทุส+ณย การิตปัจจัย. ชโน ปรี ทุสยติ. ชน ย่อมยังผู้อื่น
ให้พินาศ-ประทุษร้าย.

๔๓๗ นิตติ. ๘๗๔

๔๓๘ โมค. ๕/๘๒-๓ นิตติ. ๘๗๕

๔๓๙ โมค. ๕/๑๐๔-๕ นิตติ. ๘๗๗

(๔๔๕) วจสวหาทีนมุการโ วสส เย.^{๔๔๐}

ในเพราะ ย ปัจจัยเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น อุ แห่ง ว อักษร ของธาตุ ท. มี วจ และ วส และ วห เป็นต้น ย่อมมี.

มีการแปลง ว อักษร แห่งธาตุ ท. มีอาทิอย่างนี้คือ วจ, วส, และ วห เป็น อุ ในเพราะ ย ปัจจัยอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित.

อุ. อุจจติ วจ+ย+ติ แปลง ว เป็น อุ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ ย ปัจ. กับ จ ที่สุดธาตุ เป็น จ ด้วยสูตร ตสส จวคคยการวการตต, ลง จ สทิสเทวภาว. วจนํ ขนณ อุจจติ. คำพูด อันชน ย่อมกล่าว.

วจุจติ วจ+ย+ติ อาเทศ อ ที่ ว เป็น อุ. อันชนย่อมกล่าว. วุสสติ วส+ย+ติ เอา อ ที่ ว เป็น อุ อาเทศ ย กับ พยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ส ลง ส สทิสเทวภาว คาโม ขนณ วุสสติ. บ้านอันชนย่อมอยู่. วุยหติ วห+ย+ติ เอา อ ที่ ว เป็น อุ แปร ห ไว้หลัง ย ด้วยสูตร หวิปริยโย โล วา. คาโม อุทเคน วุยหติ. ชาวบ้าน อันน้ำ ย่อมพัดไป.

(๔๔๖) หวิปริยโย โล วา.^{๔๔๑}

อ. การสลับที่แห่ง ห อักษร และ ย อักษร ย่อมมี ในเพราะ ย ปัจจัยเป็น นิमित อีกอย่างหนึ่ง อ. การอาเทศเป็น ล แห่ง ย ปัจจัย ย่อมมี.

มีการสลับ ห อักษร ในเพราะ ย ปัจจัยอยู่หลัง และแปลง ย ปัจจัย เป็น ล บ้าง.

อุ. วุหหติ = วุยหติ วห +ย+เต แปลง อ เป็น อุ สลับ ห ไว้หลัง ย แปลง ย เป็น ล ด้วยสูตรนี้. อันน้ำย่อมพัดไป.

(๔๔๗) คหสส เขปเป.^{๔๔๒}

ในเพราะ ปป ปัจจัยเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น เข แห่ง คห ธาตุ ย่อมมีได้.

มีการแปลง ธาตุนี้คือ คห หมดทั้งตัวเป็น เข อักษร ในเพราะ ปป ปัจจัย เบื้องหลัง.

อุ. เขปปติ คห+ปป+ติ แปลง คห เป็น เข ด้วยสูตรนี้ ขโน ธนํ เขปปติ. ขน ย่อมถือเอา ซึ่งทรัพย์.

๔๔๐ นิตติ. ๘๗๘-๘

๔๔๑ โมค. ๑/๕๐ นิตติ. ๘๘๐

๔๔๒ โมค. ๕/๑๗๘ นิตติ. ๘๘๑

(๔๔๘) **หฺโลโป ญหามฺหิ.**^{๔๔๓}

ในเพราะ ญหา ปัจจยเบื้องหลังเป็นนิमित อ. การลบซึ่ง ห อักษร แห่ง คห ธาตุ ย่อมมี.

มีการลบ ห อักษรแห่งธาตุนี้ คห ย่อมมี ในเพราะ ญหา ปัจจยอยู่หลังเป็นนิमित.

อุ. คณฺหาติ คห+ณฺหา+ติ ลบ ห ที่ คห ชโน ธนํ คณฺหาติ. ขน ย่อมถือเอา ซึ่งทรัพย์.

(๔๔๙) **กรสฺส กาสตฺตมชฺชตฺตนิมฺหิ.**^{๔๔๔}

ในเพราะวิภัตติหมวดอชฺชตฺตนิเป็นนิमित อ. ความเป็นแห่ง กาสฺ แห่ง กร ธาตุ ย่อมมี.

มีการแปลงธาตุนี้คือ กร ทั้งหมดตัวเป็น กาสฺ ในเพราะวิภัตติหมวดอชฺชตฺตนิเป็น นิमितเหตุ บ้าง.

อุ. **อกาสิ** กร+โอ+อิ แปลง กร ธาตุเป็น กาสฺ ลง อ อาคมต้นธาตุด้วยสูตร อการาคโม หียตฺตนิ-กาลาติปตฺตีสฺ, ลง โอ ปัจ. ด้วยสูตร ตนาทิตโต โอยิรา, ลบ โอ ด้วยสูตร กวจิ ธาตุ..., รัสสะ อี เป็น อี ด้วยสูตร รสฺโส. **อกาสิ** = **อกริ** ได้ทำแล้ว.

ด้วยการแสดงถึงภาวว่า กาสตฺตํ มีการลง ส อาคม แม้ในที่อื่น เช่น **อโหสิ** หุ+อ+อิ พฤติ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า **อญฺเญสฺ จ, ลบ อ ปัจ.** ด้วยสูตรว่า **โลปญฺเจตฺตมกาโร จ, ลง** อ อาคมต้นธาตุด้วยสูตร อการาคโม หียตฺตนิอชฺชตฺตนิกาลาติปตฺตีสฺ, ลง ส อาคมด้วย นิทเทสสูตรว่า **กาสตฺตํ** ในสูตรนี้. **ชโน อโหสิ.** ขน ได้มีแล้ว. **อทาสิ** ได้ให้แล้ว.

(๔๕๐) **อสฺสฺมา มิมนํ มฺหิ มฺหานตฺตโลโป จ.**^{๔๔๕}

อ. การอาเทศเป็น มฺหิ และ มห ท. แห่ง มิ วิภัตติ และ ม วิภัตติ ท. ย่อมมี ในเบื้องหลัง แต่ อส ธาตุ อนึ่ง อ. การลบ ซึ่งพยัญชนะที่สุดแห่งธาตุ ย่อมมีด้วย.

มีการอาเทศวิภัตติ มิ เป็น มฺหิ และ ม เป็น มห เบื้องหลังธาตุนี้คือ อส และ ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ บ้าง.

อุ. **อมฺหิ** = **อสฺมิ** **อสฺ+อ+มิ** อาเทศ มิ เป็น มฺหิ ลบ ส ที่สุดธาตุด้วยสูตรนี้ ลบ อ ปัจ. ด้วยสูตร **โลปญฺเจตฺตมกาโร จ. อหํ อมฺหิ.** เราย่อมมี. **อมฺห** = **อสฺม** อาเทศ ม เป็น มห. **มยํ อมฺห.** เราทั้งหลายย่อมมี.

๔๔๓ โมค. ๑๗๙ นีติ. ๙๘๒

๔๔๔ โมค. ๖/๒๔ นีติ. ๙๘๓

๔๔๕ โมค. ๖/๕๔-๕ นีติ. ๙๘๗

(๔๕๑) ถสฺส ตถตฺตํ.^{๔๔๖}

อ. ความเป็น ตถ แห่ง ถ วิภัตติ ย่อมมี.

อาเทศ ถ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแห่งชาตุนีคือ อส เป็น ตถ และมีการลบบพยัญชนะอันเป็นที่สุดชาตุด้วย.

อุ. อตถ อส+อ+ถ อาเทศ ถ เป็น ตถ ลบที่สุดชาตฺ ลบ อ ปัจ. ตุมเห อตถ. ท่านทั้งหลาย ย่อมเป็น, ย่อมมี.

(๔๕๒) ติสฺส ตถิตฺตํ.^{๔๔๗}

อ. ความเป็นแห่ง ตถิ แห่ง ติ วิภัตติย่อมมี.

อาเทศ ติ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังชาตุนีคือ อส เป็น ตถิ และมีการลบบพยัญชนะที่สุดชาตุด้วย.

อุ. อตถิ อส+อ+ติ อาเทศ ติ เป็น ตถิ ลบที่สุดชาตฺ. กम्म อตถิ. กรรมมีอยู่.

(๔๕๓) ตสฺส ตถตฺตํ.^{๔๔๘}

อ. ความเป็นแห่ง ตถ แห่ง ตฺ วิภัตติ ย่อมมี.

อาเทศ ตฺ วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังชาตุนีคือ อส เป็น ตถ และมีการลบบพยัญชนะที่สุดชาตุด้วย.

อุ. อตถ อส+อ+ตฺ อาเทศ ตฺ เป็น ตถ ลบที่สุดชาตฺ. สุขํ อตถ. ความสุข จงมี.

(๔๕๔) สิมฺหิ จ.^{๔๔๙}

ก็ อ. การลบบพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งชาตุนี คือ อส ย่อมมี ในเพราะ สิ วิภัตติ บ้าง.

ในเพราะ สิ วิภัตติ มีการลบบพยัญชนะที่สุดแห่ง อส ชาตฺ บ้างเหมือนกัน.

อุ. อสิ อส+อ+สิ. ลบ ส พยัญชนะที่สุด อส ชาตฺ. โก นฺ ตวมสิ มาริส. ท่านผู้เริ่ดทุกข ท่านเป็นใครหนอ?.

(๔๕๕) ลกฺขมา อีอินฺนํ ตถตฺถํ.^{๔๕๐}

อ. ความเป็นแห่ง ตถ และ ตถํ แห่ง อี วิภัตติ และ อี วิภัตติ ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ ลกฺ ชาตฺ ย่อมมี.

๔๔๖ นิตฺติ. ๙๘๘

๔๔๗ นิตฺติ. ๙๘๘

๔๔๘ โมค. ๖/๕๒ นิตฺติ. ๙๙๑

๔๔๙ โมค. ๖/๕๓ นิตฺติ. ๙๙๒

๔๕๐ โมค. ๖/๗๓ นิตฺติ. ๑๐๐๓

มีการอาเทศ อี วิภัตติ เป็น ตถ และ อี วิภัตติ เป็น ตถิ อันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุนี้คือ ลภ และลบที่สุดธาตุด้วย.

อุ. **อลตถ** ลภ+อ+อี. อาเทศ อี เป็น ตถ และ ลบ ภ ที่สุดธาตุ ด้วยสูตรนี้. **ขโน ธนํ อลตถ.** ขน ได้ได้แล้ว ซึ่งทรัพย์. **อลตถิ** ลภ+อ+อี. อาเทศ อี เป็น ตถิ และที่สุดธาตุ. **อหิ ธนํ อลตถิ.** เรา ได้ได้แล้ว ซึ่งทรัพย์.

(๔๕๖) **กฐสฺมา ที จฉิ.**^{๔๕๑}

อ. การอาเทศเป็น จฉิ แห่ง อี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ กฐ ธาตุ อ. การลบ ที่สุดธาตุ ย่อมมี ด้วย.

มีการแปลง อี วิภัตติ อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุนี้คือ กฐ เป็น จฉิ และลบที่สุดธาตุด้วย.

อุ. **อกโกจฉิ** กฐ+อ+อี. อาเทศ อี เป็น จฉิ ลบที่สุดธาตุ ลง อ อาคม ต้นธาตุ ลบ อ ปัจ. ลง ก สทิส-ทวภาว. **อยํ ขโน มํ อกโกจฉิ.** ขนนี้ ได้ด่าแล้ว ซึ่งเรา.

(๔๕๗) **ทาธาตฺสส ทชฺช.**^{๔๕๒}

อ. การอาเทศเป็น ทชช แห่ง ทา ธาตุทั้งตัวย่อมมีบ้าง.

มีการอาเทศธาตุนี้คือ ทา หมดทั้งตัวเป็น ทชช บ้าง.

อุ. **ทชฺชามิ**=ทหามิ ทา+อ+มิ อาเทศ ทา เป็น ทชช ที่หะ อ ปัจ. เป็น อา ลบ อ. **ทานํ ทชฺชามิ.** เรา ย่อมให้ซึ่งทาน. **ทชฺชเยย**=ทเทยย ทา+อ+เอยย. **ขโน ทานํ ทชฺชเยย.** ขน พึงให้ ซึ่งทาน.

(๔๕๘) **วทสฺส วชฺช.**^{๔๕๓}

อ. การอาเทศเป็น วชช แห่ง วท ธาตุ ย่อมมี.

มีการอาเทศธาตุนี้คือ วท หมดทั้งตัวเป็น วชช บ้าง.

อุ. **วชฺชามิ**=วหามิ วท+อ+มิ อาเทศ วท เป็น วชช ที่หะ อ เป็น อา ลบ อ. **อหํ วชฺชามิ.** เรา ย่อมกล่าว.

วชฺชเยย=วเทยย วท+อ+เอยย อาเทศ วท เป็น วชช. **ขโน วชฺชเยย.** ขน พึงกล่าว.

๔๕๑ โมค. ๖/๓๔ นิตติ. ๑๐๐๔

๔๕๒ โมค. ๕/๑๗๖ นิตติ. ๑๐๐๕

๔๕๓ โโมค. ๕/๑๗๖ นิตติ. ๑๐๐๖

(๔๕๙) **คมุสส ฆมมี.**^{๔๕๙}

อ. การอาเทศเป็น ฆมม แห่ง คมุ ธาตุ ย่อมมี.

มีการอาเทศธาตุนี้ คือ คมุ หมดทั้งตัวเป็น ฆมม บ้าง.

อุ. ฆมมตุ คม+อ+ตุ อาเทศ คมุ เป็น ฆมม ด้วยสูตรนี้ ลบ อ ปัจ. ชโน คามิ ฆมมตุ. ชน จงไป สู่บ้าน. ฆมมาหิ ท่านจงไป. ฆมมามี เราจะไป.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีเพื่อห้ามการอาเทศ เช่น คจจตุ ชนจงไป, คจจมาหิ ท่านจงไป, คจจมามี เราจะไป.

(๔๖๐) **ยมติ ทาธามาจาหาปามหมถาทินมี.**^{๔๕๕}

ในเพราะ ย ปัจจัยเบื้องหลังเป็นนิमित อ. สระอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ท. มี ทา ธา มา จา หา ปา มห และ มถ เป็นต้น เป็น อี ย่อมเป็น.

ในเพราะ ย ปัจจัยเบื้องหลังเป็นนิमित ที่สุดแห่งธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ทา ธา มา จา หา ปา มห มถ ย่อมถึงความ เป็น อี อักษร.

อุ. ทียติ ทา+ย+ติ เอา อา ที่สุดธาตุเป็น อี ด้วยสูตรนี้ ทานํ ทียติ. ทาน อันชน ย่อมถวายเป็น. ธมโม ธิยติ. ธรรมอันพระสาวก ย่อมทรงไว้. ธณณํ มียติ. ข้าวเปลือก อันชาวนา ย่อมนับ. จานํ จียติ. ที่ อันชนย่อมยืน. กมมํ หียติ. กรรม อันชนย่อมละ. อุทกํ ปียติ. น้ำ อันชนย่อมดื่ม. พุทฺโธ มหียติ. พระพุทธเจ้า อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมบูชา. อริ มถียติ. ข้าศึก อันพระราชาย่อมยำยี.

(๔๖๑) **ยชสฺสาทิสฺส.**^{๔๕๖}

อ. การอาเทศเป็น อี แห่ง ย อักษรเบื้องต้นแห่ง ยช ธาตุ ย่อมมี.

มีการแปลงอักษรต้นแห่งธาตุนี้คือ ยช เป็น อี อักษร เพราะ ย ปัจจัย อยู่เบื้องหลัง.

อุ. อิชชเต ยช+ย+เต แปลง ย แห่ง ยช เป็น อี ด้วยสูตรนี้ เอา ย ปัจ. กับ ช ที่สุด ธาตุเป็น ช ด้วยสูตร ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ, ลง ช สทิสเทวภาว. อิชชเต มยา พุทฺโธ. พระพุทธเจ้า อันเรา ย่อมบูชา.

(๔๖๒) **สพฺพโต อุมํ อีสฺ.**^{๔๕๗}

อ. การอาเทศ อุมํ วิภัตติ เป็น อีสฺ ย่อมมี ในเบื้องหลังแต่ธาตุทั้งปวง.

๔๕๔ โมค. ๕/๑๗๖ นิตติ. ๑๐๑๓

๔๕๕ โมค. ๕/๑๓๗ นิตติ. ๑๐๑๔

๔๕๖ นิตติ. ๑๐๑๕

๔๕๗ โมค. ๖/๓๙ นิตติ. ๑๐๑๖

มีการอาเทศ อัง วิภัตติ หลังธาตุทั้งปวง เป็น อีสุ.

อุ. **อุปสงกมัสสุ** อุป+ส+กม+อ+อัง อาเทศ อัง เป็น อีสุ ด้วยสูตรนี้. **ชนา อุปสงกมัสสุ**.
ชนทั้งหลาย เข้าไปหาแล้ว. นิสีทิสฺสู นิ+สี+อัง. **ชนา นิสีทิสฺสู**. ชนทั้งหลาย นั่งแล้ว.

ด้วยบทว่า สพฺพโต มีการอาเทศ อังเป็น อีสุ และ อาสุ บ้าง เช่น **อคมัสสุ** อ+คม+อ+อัง
อาเทศ อัง เป็น อีสุ. **ชนา อคมัสสุ**. ชนทั้งหลาย ได้ไปแล้ว. **ชนา อคมาสุ**. ชนทั้งหลาย
ได้ไปแล้ว.

(๔๖๓) **ขรมรานํ ชีรชียมียา วา.**^{๔๕๘}

อ. การอาเทศเป็น ชีร เป็น ชียย แห่ง ชร ธาตุ และ มียย แห่ง มร ธาตุ ท.
ย่อมมีโดยวิภัตติ.

มีการอาเทศธาตุเหล่านี้คือ ชร เป็น ชีร เป็น ชียย, มร ธาตุ เป็น มียย บ้าง.

อุ. **ชีรติ, ชียยติ** ชร+อ+ติ อาเทศ ชร เป็น ชีร เป็น ชียย. **ชโน ชีรติ, ชียยติ**.
ชน ย่อมแก่. **มียยติ** มร+อ+ติ อาเทศ มร เป็น มียย. **ชโน มียยติ**. ชน ย่อมตาย.

(๔๖๔) **สพฺพตถาสสสาทิลोโป จ.**^{๔๕๙}

ในเพราะวิภัตติและปัจจัย ท. ทั้งปวงเป็นนิमित อ.การลบต้นธาตุแห่ง อส ธาตุ ย่อมมี.
ในเพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวงอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित ลบต้นธาตุแห่งธาตุนี้คือ อส บ้าง.

อุ. **ลียา** อส+อ+เอยย ลบ อ ต้นธาตุด้วยสูตรนี้ แปลง เอยย เป็น อียา ด้วยสูตร
ใหญ่ กฺวจิ ธาตุ. **กมมํ ลียา**. กรรมพึงมี. **สนติ** อส+อ+อนติ **ชนา สนติ**. ชนทั้งหลาย ย่อมมี.
สนโต อส+อนต **ชโน สนโต** ชนมีอยู่. **สมาโน** อส+มาน **ชโน สมาโน** ชน มีอยู่.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการลบ อ ต้นธาตุเป็นประโยชน์ เช่น **อลิ** อส+อ+อี. **กมมํ**
อลิ. กรรม ได้มีแล้ว.

(๔๖๕) **อสพฺพธาทูเก ภู.**^{๔๖๐}

ในเพราะวิภัตติอันเป็นอสัพพธาทูเป็นนิमित อ. การอาเทศเป็น ภู แห่ง อส ธาตุ
ย่อมมี.

มีการแปลง อส ธาตุนั้นแลเป็น ภู บ้าง ในเพราะอสัพพธาทูวิภัตติเป็นนิमितเหตุ.

อสัพพธาทูก คือวิภัตติหมวด ปโรกขา, อัชชัตตนิ, ภวิสสันติ, กาลาติปัตติ

๔๕๘ โมค. ๕/๑๒๓, ๑๗๔ นิตติ. ๑๐๑๘

๔๕๙ โมค. ๕/๑๓๐ นิตติ. ๑๐๑๙

๔๖๐ โมค. ๕/๑๒๘-๙ นิตติ. ๑๐๒๐

อุ. **ภวิสสติ** อส+อ+สสติ แปลง อส ธาตุ เป็น ภู ด้วยสูตรนี้ เอา อุ ที่สุดธาตุเป็น โอ ด้วยสูตร อณฺเณสุ จ, อาเทส โอ เป็น อว ด้วยสูตร โอ อว สเร, ลง อิ อาคม ด้วยสูตร อิการาคโม อสพพธาตุกมฺหิ. **การณํ ภวิสสติ.** เหตุ จักมี. **การณานิ อวิสสนติ.** เหตุทั้งหลาย จักมี.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทส อส ธาตุ เป็น ภู เป็นประโยชน์ เช่น อาสุ อส+อ+อุ ลบ อ ตนธฺ ตามสูตรที่ ๒๕, แล้วที่หะ อาคมต้นธาตุ. **ชนา อาสุ.** ชนทั้งหลาย ได้มีแล้ว.

(๔๖๖) **เอยยสฺส ญาโต อียาณา.**^{๔๖๑}

อ. การอาเทสเป็น อียา และ ญา ท. แห่ง เอยย วิภัติ อนันอยู่เบื้องหลังแต่ ญาธาตุ ย่อมมี.

มีการอาเทส เอยย วิภัติ อนันอยู่เบื้องหลังธาตุนี้คือ ญา เป็น อียา และ ญา บ้าง.

อุ. **ขานินา** ญา+นา+เอยย อาเทส ญา เป็น ชา ด้วยสูตร ญาสฺส ชาขินา, อาเทส เอยย เป็น อียา ด้วยสูตรนี้. **ชโน อตถํ ขานินา.** ชนญา อาเทส เอยย เป็น ญา. **ชโน อตถํ ชนญา.** ชน พึงรู้ ซึ่งอรรถ.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการอาเทส เอยย วิภัติบ้าง เช่น **ชานเยย** พึงรู้.

(๔๖๗) **นาสฺส โลโป ยการตตํ.**^{๔๖๒}

อ. การลบด้วย อ. ความเป็น ย อักษรแห่ง นา ปัจจัย ย่อมมี.

มีการลบ และแปลง นา ปัจจัย เป็น ย อักษรเบื้องหลังแต่ธาตุนี้คือ ญา บ้าง.

อุ. **ชนญา** ญา+นา+เอยย ลบ นา ปัจ. ด้วยสูตรนี้ แปลง ญา เป็น ชฺ เอา เอยย เป็น ญาณิคคหิต เป็น ญ. **ชโน อตถํ ชนญา.** ชน พึงรู้ ซึ่งอรรถ.

นายติ ญา+นา+ติ แปลง ญา เป็น นา ด้วยสูตร ญาสฺส ชาขินา, อาเทส นา เป็น ย. **ชโน อตถํ นายติ.** ชน ย่อมรู้ ซึ่งอรรถ.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการลบนาเป็นประโยชน์ เช่น **ชานาติ** ย่อมรู้.

๔๖๑ โมค. ๖/๖๓ นีติ. ๑๐๒๑

๔๖๒ โมค. ๖/๖๑ นีติ. ๑๐๒๒

(๔๖๘) โลปณเจตตมกาโร.^{๔๖๓}

อ. อ ปัจจัย ย่อมถึงซึ่งการลบด้วย ซึ่งความเป็น เอ ด้วย โดยวิกัปป์.

อ ปัจจัย ย่อมถึงซึ่งการลบและความเป็น เอ บ้าง.

อุ. วชฺเซมิ = วเทมิ วท+อ+มิ แปลง วท เป็น วชฺช อาเทศ อ ปัจ. เป็น เอ ด้วย
สูตรนี้. **อหิ วชฺเซมิ.** เราย่อมกล่าว. วเทมิ ย่อมกล่าว. วชฺเซมิ ย่อมกล่าว. **วชฺชามิ** = วทามิ
ลบ อ ปัจ. ที่ชะที่สุดธาตุ อหิ วชฺชามิ. เรา ย่อมกล่าว.

(๔๖๙) อุตตโมกาโร.^{๔๖๔}

อ. โอ ปัจจัย ย่อมถึง ซึ่งความเป็น อุ บ้าง. โอ อักษรปัจจัยย่อมถึงความเป็น
อุ บ้าง.

อุ. กुरुเต = กโรติ กร+โอ+เต อาเทศ อ ที่ ก เป็น อุ ด้วยสูตร กรสสากาโร จ,
อาเทศ โอ เป็น อุ ด้วยสูตรนี้. **ชโน กมมํ กुरुเต.** ชน ย่อมกระทำ ซึ่งกรรม.

ปุ. บทว่า โอกาโร มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โอกาโร มีเพื่อห้ามการอาเทศ โอ เป็น อุ เช่น **ชโน โหติ.** ชน ย่อมมี,
ย่อมเป็น.

(๔๗๐) กรสสากาโร จ.^{๔๖๕}

อนึ่ง อ. อ อักษร แห่ง กร ธาตุ ย่อมถึง ซึ่งความเป็น อุ. อ อักษรด้วย แห่ง
ธาตุนีคือ กร ย่อมถึงความเป็น อุ บ้าง.

อุ. กुरुเต = กโรติ กร+อ+เต อาเทศ อ ที่ ก เป็น อุ ด้วยสูตรนี้, อาเทศ โอ เป็น อุ
ด้วยสูตร อุตตโมกาโร. **ชโน กมมํ กुरुเต.** ชน ย่อมกระทำ ซึ่งกรรม. **กพฺพนติ**= กยริติ
กร+โอ+อนติ อาเทศ อ ที่ ก เป็น อุ, อาเทศ โอ เป็น อุ ด้วยสูตร อุตตโมกาโร, เอา อุ เป็น
ว ด้วยสูตร ยวการา จ, ลบ ร ด้วยสูตรใหญ่ ภาวจิ ธาตุ., ลง ว สทิสเทวภาว อาเทศ ว
ทั้งสองตัวเป็น พพ. ชนา กมมํ กพฺพนติ. ชนทั้งหลาย ย่อมทำ ซึ่งกรรม.

ปุ. บทว่า กรสส มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กรสส มีการห้ามอาเทศธาตุอื่น เป็นประโยชน์ เช่น **ชโน สรติ.** ชน
ย่อมระลึก. **ชโน มรติ.** ชนย่อมตาย.

๔๖๓ โมค. ๕/๑๖๓ นิตติ. ๑๐๒๓

๔๖๔ โมค. ๖/๗๖-๗ นิตติ. ๑๐๒๔

๔๖๕ นิตติ. ๑๐๒๕

(๔๗๑) โอ อว สเร.^{๔๖๖}

ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ. โอ เป็น อว ย่อมมี.

ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमितเหตุ อาเทส โอ อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุ เป็น อว.

อุ. ปวติ ปุ+อ+ติ. แปลง อุ เป็น โอ อาเทส โอ เป็น อว. ชโน ปวติ. ชนย่อมเต็ม, ย่อมน้อม. ภาติ ภู+อ+ติ อาเทส อุ เป็น โอ แปลง โอ เป็น อว. ชโน ภาติ. ชน ย่อมเกิด, ย่อมเป็น.

ปุ. บทว่า สเร มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีเพื่อห้ามการอาเทสเป็น อว เช่น โหติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

ปุ. บทว่า โอ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า โอ มีเพื่อห้ามการอาเทสเป็น อว เช่น ชยติ ย่อมชนะ.

(๔๗๒) เอ อย.^{๔๖๗}

ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित อ. การอาเทส เอ เป็น อย ย่อมมี.

ในเพราะสระอยู่เบื้องหลังเป็นนิमित มีการอาเทส เอ อักษรอันเป็นที่สุดแห่งธาตุเป็น อย.

อุ. นยติ นิ+อ+ติ เอา อี เป็น เอ, อาเทส เอ เป็น อย ด้วยสูตรนี้. ชโน อริ นยติ. ชน ย่อมนำไป ซึ่งข้าศึก. ชยติ ชิ+อ+ติ ชโน อมิตติ ชยติ. ชน ย่อมชนะ ซึ่งข้าศึก. สยติ ย่อมนอน.

ปุ. บทว่า สเร มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สเร มีเพื่อห้ามการอาเทสเป็น อย เช่น เนติ ย่อมนำไป, เสติ ย่อมนอน.

(๔๗๓) เต อาวยา การิตะ.

อ. โอ และ เอ ท. เหล่านั้น เป็น อาว และ อาย ย่อมเป็น ในเพราะการิตปัจจัยเป็นนิमित.

สระเหล่านั้นนี้คือ สระ โอ ถึงการอาเทสเป็น อาว สระ เอ ถึงซึ่งการอาเทสเป็น อาย.

อุ. ลาเวติ ลุ+ณ+ติ พฤติ อุ เป็น โอ ด้วยสูตร อสียะคานตสส วุทธิ การิตะ, อาเทส โอ เป็น อาว ด้วยสูตรนี้ ลบ ณ อนุพันธ์ ด้วยสูตร การิตานํ โณ โลป. ชโน ทาสํ วีหิ ลาเวติ.

๔๖๖ นีติ. ๑๐๒๗

๔๖๗ นีติ. ๑๐๒๘

ชน ย่อมยังทาส ให้เกี้ยว ซึ่งข้าว. **นาเยติ** นี+ณ+ติ เอา อี เป็น เอ อาเทศ เอ เป็น อาย ด้วย
สูตรนี้. **ชโน** ทาส ภารี นาเยติ. ชน ย่อมยังทาสให้น้ำไป ซึ่งภาระ.

ด้วยโยควิภาค มีการอาเทศ เอ อักษรที่สุดธาตุเป็น อาย ในที่อื่นบ้าง
เช่น **คายติ** เค+ณ+ติ อาเทศ เอ ที่ที่สุดธาตุเป็น อาย. **ชโน** คีต คายติ. ชน ย่อมขับ
ซึ่งเพลงขับ. **ฌายติ** ฌ+ณ+ติ **ชโน ฌานํ ฌายติ**. ชน ย่อมเพ่ง ซึ่งฌาน.

(๔๗๔) **อิการาคโม อสัพพธาตุกมฺหิ.**^{๔๖๘}

อ. การมาแห่ง อ อักษร ย่อมมี ในเพราะอัสัพพธาตุกวิภัตติเป็นนิमित.

ลง อ อาคม ในอัสัพพธาตุกวิภัตติทั้งปวง.

อัสัพพธาตุกะ คือวิภัตติหมวด ปโรกขา, อชชตฺตนี, ภาวิสสนฺติ, กาลาติปฺตติ เช่น
พญูวิตฺถ เป็นแล้ว, เกิดแล้ว. **อคฺคจฺฉิตฺถ** ได้ไปแล้ว. **คฺมิสฺสตี** จักไป. **อภวิสฺสา** จักได้เป็นแล้ว.

ป. บทว่า อสัพพธาตุกมฺปิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อสัพพธาตุกมฺหิ มีการห้ามการลง อ อาคม ที่ไม่นับเป็น อสัพพธาตุก
วิภัตติ เช่น **คจฺฉติ** ย่อมไป. **กโรติ** ย่อมทำ. **ลภติ** ย่อมได้. **ปจติ** ย่อมหุงต้ม.

(๔๗๕) **กวจิ ธาตุวิภัตติปจฺจยानํ ทิมฺหิวิปริตาเทสาลोปกมา จ.**^{๔๖๙}

อ. การที่หะ และการวิปริต และการอาเทศ และการลบ และการลงอาคม ท.
แห่งธาตุและวิภัตติและปัจจัย ท. ย่อมมีได้ ในที่บางแห่ง.

บัณฑิตควรทำการียะ(วิธีการ) เหล่านี้คือ ที่หะ วิปริต อาเทศ โลป และอาคม
แห่งธาตุ วิภัตติ ปัจจัยทั้งหลาย ในบางกริยาบทที่ท่านมิได้ทำเป็นตัวอย่างสำเร็จใน
อาชญาตักนี้ ตามอนุรูปแก่พระชินพจน์.

อุ. **ชายติ** ย่อมเกิด **ชน+ย+ติ** อาเทศ **ชน** เป็น **ชา. ชโน ชายติ**. ชน ย่อมเกิด.

ชยติ ย่อมให้ชนะ **ชิ+อ+ติ** อาเทศ **อิ** เป็น **เอ อาเทศ เอ** เป็น **อย**.

กเรยฺย พึงทำ **กร+อ+เอยฺย** **ลบ** **อ** **ปัจ..** **ชโน** **กมฺมํ** **กเรยฺย**. **ชน** พึงทำ ซึ่งกรรม.

ชานียา พึงรู้ **ฌา+นา+เอยฺย** อาเทศ **ฌา** เป็น **ชา**, อาเทศ **เอยฺย** เป็น **อียา**.
ชโน **อตฺถํ** **ชานียา**. **ชน** พึงรู้ ซึ่งอรรถ.

สียา พึงเป็น **อส+อ+เอยฺย** **ลบ** **อ** **ต้นธาตุ** อาเทศ **เอยฺย** เป็น **อียา**. **ชโน** **สียา**.
ชน พึงมี, พึงเป็น.

๔๖๘ โมค. ๖/๓๕ นิตฺติ. ๑๐๓๐

๔๖๙ นิตฺติ. ๑๑๐๕

คจฺเณ พึงถึง คมฺ+อ+เอยฺย ลบ ยย. **ชโน คจฺเณ.** ชนพึงไป.

ชณฺญา พึงรู้ ณา+นา+เอยฺย อาเทศ ณา เป็น ชา ลบ นา แปลง เอยฺย เป็น ณา.
ชโน ชณฺญา. ชน พึงรู้.

วกฺเขถ วจฺ+เอ+ถ ลบที่สุตธาตุ อาเทศ ถ เป็น อกฺข. **ตุเมห วกฺเขถ.** ท่าน ท.
ย่อมกล่าว.

ทกฺเขถ ทิสฺ+เอ+ถ อาเทศ ทิสฺ เป็น ทกฺข. **รูปํ ทกฺเขถ.** ท่านทั้งหลาย จงดู ซึ่งรูป.
อคจฺฉิ ได้ไปแล้ว คมฺ+อ+อี ลง อ อาคมตันธฺาตุ, เอา ม เป็น จฉฺ ลบ อ ปจ. รัสสะ
อี เป็น อี. **ชโน อคจฺฉิ.** ชน ได้ไปแล้ว. **ชนา อคจฺฉุ.** ชนทั้งหลาย ได้ไปแล้ว.

อโหสิ, ได้มีแล้ว หู+อ+อี พฤติ อุ เป็น โอ, ลง ส อาคม. **ชโน อโหสิ.** ชน ได้มีแล้ว.
อหฺลฺสุ หู+อ+อุ ลง ส อาคม. **ชนา อหฺลฺสุ.** ชนทั้งหลาย ได้มีแล้ว.

การทำให้เป็นรัสสะจากทีฆะเรียกว่า วิปรีต เช่น **กีนฺาติ** ย่อมซื้อ กิ+นา+ติ.
ลฺุณฺาติ ย่อมเกี่ยว ลฺู+นา+ติ. การีย คือการทำอะไรอย่างหนึ่งในสูตรนี้มี ๕ ประการ คือ
ทีฆะ, วิปรีต, อาเทศ, โลปะ, อาคม. แม้บทเหล่านี้อันบัณฑิตพึงประกอบให้สำเร็จ
ดังว่ามานี้.

(๔๗๖) **อตฺตโนปทานิ** ปรสฺสพทตฺ.^{๔๗๐}

อ. **วิภตฺติฝายอตฺตโนปท ท.** ย่อมถึง ซึ่งความเป็นวิภตฺติฝายปรสฺสพท.

วิภตฺติฝายอตฺตโนปท ย่อมถึงความเป็นวิภตฺติฝายปรสฺสพทบ้าง.

อุ. **วฺจจติ** วจฺ+ย+เต อาเทศ เต เป็น ตี. **วจนํ วฺจจติ.** คำ อันชนย่อมกล่าว.

ลพฺภติ ลภฺ+ย+เต อาเทศ เต เป็น ตี. **ลาโภ ลพฺภติ.** ลาภ อันชนย่อมได้.

ปจฺจติ ปจฺ+ย+ติ อาเทศ เต เป็น ตี. **สุเทน โอทโน ปจฺจติ.** ข้าวสุก อันพ่อครัว
ย่อมหุง.

สิขฺมติ สิชฺ+ย+เต อาเทศ เต เป็น ตี เอา ย กับ ฐ ที่สุตธาตุ เป็น ชม. **กิจจํ ชเนน**
สิขฺมติ. กิจ อันชนย่อมให้สำเร็จ.

ปุ. บทว่า กฺวจิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. บทว่า กฺวจิ มีการห้ามการอาเทศเป็น ปรสฺสพท เป็นประโยชน์ เช่น **กรียเต**
อันชนย่อมทำ. **ลพฺภเต** อันชนย่อมได้. **วฺจจเต** อันชนย่อมกล่าว. **ปจฺจเต** อันพ่อครัว
ย่อมหุง. **สิขฺมเต** อันชนย่อมให้สำเร็จ.

(๔๗๗) **อการากโม หิยตฺตณชชตฺตนิกาลาติปตฺติสุ.**^{๔๗๑}

อ. การลง อ อาคม ย่อมลง ในวิภัติหมวดหิยตฺตนิ อัชชตฺตนิ กาลาติปตฺติ.

ในที่บางแห่ง ลง อ อาคม ในเพราะวิภัติเหล่านี้ คือ หิยตฺตนิ อชชตฺตนิ กาลาติปตฺติ.

อุ. **อคมา** ได้ไปแล้ว **คฺม+อ+อา** ลง อ อาคมต้นธาตุ. **ชโน อคมา**. **ชน** ได้ไปแล้ว.

อคมิ ได้ไปแล้ว **คฺม+อ+อี** ลง อ อาคมต้นธาตุ. **ชโน อคมิ**. **ชน** ได้ไปแล้ว.

อคจฺฉิสฺสา จักได้ไปแล้ว **คฺม+อ+สฺสา**. ลง อ อาคมต้นธาตุ, ลง อ อาคม หลังพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย. **ชโน อคจฺฉิสฺสา**. **ชน** จักได้ไปแล้ว.

บุ. **บพว** กวจิ มีประโยชน์อย่างไร?

วิ. **บพว** กวจิ มีการไม่ลง อ อาคม ในที่บางแห่งเป็นประโยชน์ เช่น **คมา, คมิ**, **ไปแล้ว. คมิสฺสา** จักไปแล้ว.

(๔๗๘) **พฺรุโต อี ติมฺหิ.**^{๔๗๒}

อ. การลง อี อาคม ย่อมมี ในเบื้องหลังแต่ พฺรุ ธาตุ ในเพราะ ตี วิภัติเป็น นิमित.

ลง อี อาคมเบื้องหลังแต่ธาตุนี้คือ พฺรุ ในเพราะ ตี วิภัติ.

อุ. **พฺรุวฺติ** พฺรุ+อ+ติ. พฤธิ อุ เป็น โอ ด้วยสูตร **อญเญสุ จ, อาเทส โอ** เป็น **อว** ด้วยสูตร **โอ อว สเร**, ลง อี อาคมด้วยสูตรนี้ นำ ว ไปประกอบกับ อี. **ชโน พฺรุวฺติ** **ชน** ย่อมกล่าว.

(๔๗๙) **ธตฺตสฺสนโต โลโปเนกสฺสรสฺส.**^{๔๗๓}

อ. **สระ อันเป็นที่สุดแห่งธาตุ อันมีสระมิใช่ตัวเดียว ย่อมมี ในกาลใด ในกาลนั้น** อ. การลบ ย่อมมี.

ในเวลาที่สุดธาตุมีสระหลายตัว ลบเสียตัวหนึ่ง.

อุ. **คจฺฉติ** **คฺม+อ+ติ** **อาเทส คฺม** เป็น **คจฺฉ** ลบ อ ที่สุดธาตุ. **ชโน คจฺฉติ**. **ชน** ย่อมไป.

ปจติ **ปจ+อ+ติ** ลบ อ ที่สุดธาตุ. **สฺสโท ปจติ**. **พอครว** ย่อมหฺง.

สฺรติ **สฺร+อ+ติ** ลบ อ ที่สุดธาตุ. **ชโน สฺรติ**. **ชน** ย่อมระลึกได้.

มฺรติ **มฺร+อ+ติ** ลบ อ ที่สุดธาตุ. **ชโน มฺรติ**. **ชน** ย่อมตาย.

จฺรติ **จฺร+อ+ติ** ลบ อ ที่สุดธาตุ. **ชโน จฺรติ**. **ชน** ย่อมเที่ยวไป.

๔๗๑ โมค. ๖/๑๕ นิตติ. ๑๐๓๒

๔๗๒ โมค. ๖/๓๖ นิตติ. ๑๐๓๓

๔๗๓ นิตติ. ๑๐๓๔

ปุ. บทว่า อนเนกสฺสรสฺส มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อนเนกสฺสรสฺส มีการห้ามลบที่สุดธาตุเป็นประโยชน์ ดังตัวอย่าง

ปาติ ปา+อ+ติ ลบ อ ปัจ. **ขโน อุทกํ ปาติ.** ขน ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ.

ยาติ ยา+อ+ติ ลบ อ ปัจ. **ขโน ยาติ.** ขน ย่อมไป.

จาทิ จา+อ+ติ ลบ อ ปัจ. **ขโน จาทิ.** ขน ย่อมยื่น.

หาติ หา+อ+ติ ลบ อ ปัจ. **ขโน หาติ** ขน ย่อมละ.

ปุ. บทว่า กฺวจิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กฺวจิ ในบางที่มีการห้ามการลบ ดังตัวอย่าง

มหายิตติ มห+ย+ติ อาเทศสระที่สุดธาตุเป็น อี เพราะ ย ปัจจัย. **พทุโร**
เทวมานุสฺเสหิ มหายิตติ. พระพุทธรเจ้า อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมบูชา.

มถียิตติ มถ+ย+ติ. **ริปุ รณฺเณว มถียิตติ.** ข้าศึก อันพระราชา ย่อมยำยี.

(๔๘๐) **อิสฺยมนฺนโต จโน วา.**^{๔๗๔}

อ. ที่สุดแห่ง อิสฺ ธาตุ และ ยมฺ ธาตุ เป็น จณ ย่อมมีโดยกำหนด.

มีการแปลงที่สุดแห่งธาตุเหล่านี้คือ อิสฺ ยมฺ เป็น จณ บ้าง.

อุ. **อิจฺจติ** อิสฺ+อ+ติ แปลง ส ที่สุดธาตุเป็น จณ, ลบ อุ สระที่สุดธาตุ ด้วยสูตร ธาตุ
สสนฺโต โลโปเนกสฺสรสฺส. **ขโน อิจฺจติ.** ขน ย่อมปรารณา.

นียจฺจติ นิ+ยมฺ+อ+ติ แปลง ม ที่สุดธาตุเป็น จณ. ลบ อุ สระที่สุดธาตุ. **ขโน**
นียจฺจติ. ขน ย่อมเว้น, ย่อมสำรวม.

อจฺจติ ย่อมอยู่ อาส+อ+ติ อาเทศ อา แห่ง อาส ธาตุเป็น อ, อาเทศ ส ที่สุดธาตุ
เป็น จณ.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามอาเทศเป็น จณ เป็นประโยชน์ เช่น **เอสติ** อิสฺ+อ+ติ. **ขโน**
ธณํ เอสติ. ขน ย่อมแสวงหา ซึ่งทรัพย์.

นियมติ นิ+ยมฺ+อ+ติ. **ขโน नियมति.** ขน ย่อมเว้น.

(๔๘๑) **การิตานํ โณ โลป.**

อ. ณ อนุพันธ์ แห่งการิตปัจจัย ท. ย่อมถึงซึ่งการลบ.

ณ แห่งการิตปัจจัยเหล่านี้ ย่อมถึงซึ่งการลบไป.

การตีปัจจัยในอาชญาต ๔ ตัวใช้ลงหลังธาตุบ่งอรรถเป็นเหตุตามสูตร ธาตุหิ
ณ, ณย, ณาเป, ณาปย การิตานิ เหตุวตเถ. มีอุทาหรณ์ดังนี้ ชโน ทาเสน กมมฺ การติ,
การยติ, การापยติ, การापยติ. ชน ยังทาษ ย่อมให้ทำ ซึ่งกรรม.

ในบาลีไวยากรณ์กล่าวถึงปัจจัยสี่ตัวเหล่านี้เรียกว่า เป็นเหตุกัตตุวาจกปัจจัย.

สาสนตุถํ สมุทฺธิญฺจํ มยาชญาตํ สมาสโต

สภพฺพุทฺธิวิเสเสน จินตยนฺตุ วิจกฺขณา.

บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ทั้งหลาย จงคิดค้นกิริยาอาชญาต
อันข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงไว้แล้ว ซึ่งอรรถแห่งคำสอนโดยย่อ โดยความ
ต่างกันแห่งความรู้ของตน.

อิติ อาชญาตกปเป จตฺตฺถโก กณฺโທ

อาชญาตกณฺโທ นิฏฺฐိโต.

กัณฑ์ที่ ๑

กัณฑ์ที่ ๑

ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระพุทธเจ้า ผู้มีปัญญา
ดั่งมหาสมุทร ตรัสรู้เนยยธรรมทั้งปวง มีพระปัญญาอันถึง
ซึ่งความยากเพราะเหตุแห่งสัตว์โลก จักกล่าวคัมภีร์กิตก์
อันมีอุทาหรณ์เป็นอันดีก่อน.

แท้จริงนักปราชญ์ทั้งหลาย ผู้มีปัญญาอันแจ่มกระจ่าง
ในอรรถ กล่าวไว้แล้ว ซึ่งประโยคอันมีอุทาหรณ์เป็นมูล
ด้วย ซึ่งอรรถมีประโยคเป็นมูลด้วย อันท่านกล่าวว่า เป็น
ผู้ทรงไว้ซึ่งคำสอนของพระชินเจ้า.

บุรุษผู้ตาบอดมองไม่เห็นภูมิประเทศจัดว่าเป็น
ผู้เสื่อม, เปรียง น้ำผึ้ง และน้ำมัน ปราศจากภาชนะ เป็น
ของเสื่อม ฉันท, อรรถที่คลาดเคลื่อนจากประโยค เป็น
สภาพเสื่อม ฉันทนั้น.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จักกล่าวกิตก์อันประกอบ
ด้วยอุทาหรณ์ อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ศิษย์ เพื่อรักษา
ไว้ด้วยดี ซึ่งอรรถแห่งพระพุทธพจน์ อันหาได้ยาก.

(๔๘๒) ธาตุยา กัมมาทิมทิต โณ. ^{๔๗๕}

ครั้นเมื่อบพ มีกรรมเป็นเบื้องต้น มีอยู่ อ. ณ ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ.
ลง ณ ปัจจัยเบื้องหลังธาตุ อันมีกรรมเป็นบพต้น.

อุ. กัมมกาโร ผู้ทำซึ่งการงาน กัมม+กร+ณ. วิ. กัมม กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ
กัมมกาโร. ชนใด ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักกระทำ ซึ่งกรรม เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า กัมมกาโร
ผู้ทำซึ่งกรรม.

กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ กุมภ+กร+ณ. วิ. **กุมภํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **กุมภกาโร**.
 คนใด ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักกระทำ ซึ่งหม้อ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ.

มาลากาโร ผู้ทำซึ่งดอกไม้ มาลา+กร+ณ. วิ. **มालํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **มาลากาโร**.
 คนใด ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำซึ่งดอกไม้ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า มาลากาโร ผู้ทำซึ่งดอกไม้.

กฏฐกาโร ผู้ทำซึ่งพืน กฏฐ+กร+ณ. วิ. **กฏฐํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **กฏฐกาโร**. คนใด
 ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำ ซึ่งพืน เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า กฏฐกาโร ผู้ทำซึ่งพืน = คนหาพืน.

รถกาโร ผู้ทำซึ่งรถ รถ+กร+ณ. วิ. **รถํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **รถกาโร**. คนใด
 ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำ ซึ่งรถ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า รถกาโร ผู้ทำซึ่งรถ, ช่างรถ, ช่างพิต.

รชตกาโร ผู้ทำซึ่งเงิน รชต+กร+ณ. วิ. **รชตํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **รชตกาโร**. คนใด
 ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำ ซึ่งเงิน เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า รชตกาโร ผู้ทำซึ่งเงิน = ช่างเงิน.

สุวณฺณกาโร ผู้ทำซึ่งทอง สุวณฺณ+กร+ณ. วิ. **สุวณฺณํ** กโรติ, อกริ, กริสฺสตีติ **สุวณฺณกาโร**.
 คนใด ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำ ซึ่งทอง เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สุวณฺณกาโร
 ผู้ทำซึ่งทอง = ช่างทอง.

ตนตฺวาโย ผู้ทอซึ่งหูก ตนต+เว+ณ. วิ. **ตนตํ** วายติ, อวayi, วายิสฺสตีติ **ตนตฺวาโย**.
 คนใด ย่อมทอ, ได้ทอแล้ว, จักทอ ซึ่งหูก เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ตนตฺวาโย ผู้ทอซึ่งหูก = ช่างหูก.

ปตฺตคฺคาโ ผู้ถ่อซึ่งบาท ปตฺต+คห+ณ. วิ. **ปตฺตํ** คณฺหาติ, อคณฺหิ, คณฺหิสฺสตีติ **ปตฺตคฺคาโ**.
 คนใด ย่อมถ่อ, ได้ถ่อแล้ว, จักถ่อเอา ซึ่งบาตร เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ปตฺตคฺคาโ
 ผู้ถ่อซึ่งบาตร.

ธณฺณมาโย ผู้ตวงข้าวเปลือก ธณฺณ+มาน+ณ. วิ. **ธณฺณํ** มาเนติ, อมานะสิ,
 มาเนสฺสตีติ **ธณฺณมาโน**. คนใด ย่อมตวง, ได้ตวงแล้ว, จักตวง ซึ่งข้าวเปลือกเหตุนั้น คนนั้น
 ชื่อว่า ธณฺณมาโน ผู้ตวงข้าวเปลือก.

ธมฺมกาโม ผู้ใคร่ธรรม ธมฺม+กมุ+ณ. วิ. **ธมฺมํ** กาเมติ, อกามิ, กามิสฺสตีติ **ธมฺมกาโม**.
 คนใด ย่อมใคร่, ใคร่แล้ว, จักใคร่ ซึ่งธรรม เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ธมฺมกาโม
 ผู้ใคร่ธรรม.

ธมฺมจาโร ผู้ประพฤติธรรม ธมฺม+จร+ณ. วิ. **ธมฺมํ** จรติ, อจริ, จริสฺสตีติ **ธมฺมจาโร**.
 คนใด ย่อมประพฤติ, ได้ประพฤติแล้ว, จักประพฤติซึ่งธรรม เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ธมฺมจาโร
 ผู้ประพฤติธรรม.

ปุณฺณกาโร ผู้ทำบุญ ปุณฺณ+กร+ณ. วิ. **ปุณฺณํ** กโรติ, อกาสิ, กริสฺสตีติ **ปุณฺณกาโร**.
 คนใด ย่อมทำ, ได้ทำแล้ว, จักทำ ซึ่งบุญ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ปุณฺณกาโร ผู้ทำซึ่งบุญ.

(๔๘๓) สณณायมนุ.^{๔๗๖}

ครั้งเมื่อบพทิมกรรมเป็นเบื้องต้น มีอยู่ อ. อ ปัจจัย ด้วย อ. การมาแห่ง นุ ด้วย ย่อมมีในเพราะชื่อ.

ลง อ ปัจจัยหลังธาตุในการระบุถึงชื่อที่มีกรรมเป็นบทต้น และลง นุ อาคม ในบทนาม.

อุ. อรินทโม ผู้ปราบข้าศึก อริ+ทม+อ. อริ ทเมตติ อรินทโม. พระราชาไดย่อมปราบซึ่งข้าศึก เหตุนั้น พระราชานั้น ชื่อว่า อรินทโม ผู้ปราบข้าศึก, ลง นุ ทำยบทกรรมอาเทศ นุ เป็นนิคคหิต ด้วยสูตรว่า นุ นิคคหิต ปทนต์, อาเทศนิคคหิตเป็น น ด้วยสูตรว่า วคคณฺตํ วา วคเค.

เวสสนโตร ผู้ข้ามตรอก เวสส+ตร+อ. เวสสฺ ตโรตติ เวสสนโตร. พระราชาพระองค์ไดย่อมข้าม ซึ่งตรอก เหตุนั้น พระราชาพระองค์นั้น ชื่อว่า เวสสนโตร ผู้ข้ามซึ่งตรอก – ขอยถน.

ตณหงโร ผู้ทำลายตณหา ตณหา+กร+อ. ตณฺหํ กรโธตติ ตณหงโร. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไดย่อมทำลาย ซึ่งตณหา เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าตณหงโร ผู้ทำลายซึ่งตณหา.

เมธงโร ผู้ทำซึ่งปัญญา เมธา+กร+อ. เมธํ กรโธตติ เมธงโร. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไดย่อมทำซึ่งปัญญา เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า เมธงโร ผู้สร้างซึ่งปัญญา.

สรณงโร ผู้ทำซึ่งที่พึ่ง สรณ+กร+อ. สรณํ กรโธตติ สรณงโร. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไดย่อมทำที่พึ่ง เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า สรณงโร ผู้ทำซึ่งที่พึ่ง.

ทีปงโร ผู้ทำซึ่งที่พึ่ง ทีป+กร+อ. ทีปํ กรโธตติ ทีปงโร. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ไดย่อมทำ ซึ่งที่พึ่ง เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า ทีปงโร ผู้ทำซึ่งที่พึ่ง.

(๔๘๔) ปุเร ททา จ อี.^{๔๗๗}

ครั้งเมื่อปุรศัพท อันเป็นเบื้องต้น มีอยู่ อ. อ ปัจจัย ย่อมลงในเบื้องหลังจาก ททา ธาตุ ด้วย, อ. อี ด้วย ย่อมลง.

ลง อ ปัจจัยเบื้องหลังธาตุนี้อือ ทท อันมีปุรศัพทเป็นบทต้น และ อาเทศ อ อักษรแห่ง ปุร ศัพทเป็น อี.

๔๗๖ นิตติ. ๑๑๐๗

๔๗๗ นิตติ. ๑๑๐๘

อุ. ปุรินโท ผู้ให้ทานในก่อน ปุร+ทท+อ. ปุเร ทานํ ททาตีติ ปุรินโท. เทวราช พระองค์ใด ย่อมให้ทาน ในกาลก่อน เหตุนั้น เทวราชพระองค์นั้น ชื่อว่า ปุรินโท ผู้ให้ซึ่ง ทานในกาลก่อน, ให้ทานก่อนผู้อื่น เป็นท้าวสักกะเทวราช. อาเทศ อ ที่ ปุร ศัพท์เป็น อี ด้วยสูตรว่า ปุเร ททา จ อี, อาเทศ นิคคหิต เป็น น ด้วยสูตรว่า วคฺคนตํ วา วคฺเค. .

(๔๘๕) สพฺพโต ญวฺตวาวี วา.^{๔๗๘}

อ. อ ปัจจัยกัตี อ. ญวฺ และ ตวา และ อาวี ปัจจัย ท. กัตี ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ ธาตุทั้งปวง.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ อ ญวฺ ตวฺ อาวี เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ทั้งที่มีกรรมเป็นบทต้น และที่ไม่มีกรรมเป็นบทต้น.

อุ. ตกฺกโร ผู้ทำซึ่งสิ่งนั้น ต+กร+อ. ตํ กโรตีติ ตกฺกโร. ขนใดย่อมทำ ซึ่งสิ่งนั้น เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ตกฺกโร ผู้ทำสิ่งนั้น.

หิตกฺกโร ผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล หิต+กร+อ. หิตํ กโรตีติ หิตกฺกโร. ขนใด ย่อมทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า หิตกฺกโร ผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล.

วินโย อุบายเป็นเหตุแนะนำ หรือเป็นที่แนะนำ วิ+นี+อ. วินเติ ตสฺมี เอเตนาติ วา วินโย. ขน ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น หรือว่า ในอุบายนั้น เหตุนั้น อุบายนั้น ชื่อว่า วินโย เป็นเครื่องแนะนำ หรือ เป็นที่แนะนำ ของชน.

นิสฺสโย ผู้เป็นที่อาศัย นิ+สี+อ. นิสฺสาย นํ วสตีติ นิสฺสโย. ศิษย์ย่อม อาศัยซึ่งอาจารย์นั้นอยู่ เหตุนั้น อาจารย์นั้น ชื่อว่า นิสฺสโย เป็นที่อาศัย ของศิษย์.

ภโว ผู้เกิด ภู+อ. ภวตีติ ภโว. สัตว์ใดย่อมเกิด เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ภโว ผู้เกิด = ภพ.

อุทาหรณ์ใน ญวฺ ปัจจัย

รถการโก ผู้ทำซึ่งรถ รท+กร+ญวฺ. รตํ กโรตีติ รถการโก. ขนใดย่อมทำ ซึ่งรถ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า รถการโก ผู้ทำซึ่งรถ, ข้างพิต, ข้างต่อรถ.

อนนฺทายโก ผู้ให้ข้าว อนน+ทา+ญวฺ. อนนํ ททาตีติ อนนฺทายโก. ขนใด ย่อมให้ ซึ่งข้าว เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า อนนฺทายโก ผู้ให้ซึ่งข้าว.

วินายโก ผู้แนะนำ วิ+นี+ญวฺ. วินเติ สตฺเตติ วินายโก. ขนใดย่อมแนะนำโดยวิเศษ ซึ่งสัตว์ ท. เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า วินายโก ผู้แนะนำสัตว์.

การโก ผู้ทำ กร+ณฺว. กโรตฺติ การโก. ชนโดยย่อมีทำ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า การโก ผู้ทำ.

ทนายโก ผู้ให้ ทา+ณฺว. ททาตฺติ ทนายโก. ผู้โดยย่อมีให้ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทนายโก ผู้ให้.

นายโก ผู้นำ นิ+ณฺว. เนตฺติ นายโก. ผู้โดยย่อมีนำ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า นายโก ผู้นำ.

อุทาหรณ์ใน ตุ ปัจจัย

ตกุกตฺตา ผู้ทำซึ่งสิ่งนั้น ต+กร+ตุ. ตํ กโรตฺติ ตกุกตฺตา. ผู้โดยย่อมีทำ ซึ่งสิ่งนั้น เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ตกุกตฺตา ผู้ทำซึ่งสิ่งนั้น., ตสฺส กตฺตา ตกุกตฺตา วา. อีกอย่างหนึ่ง ผู้ทำซึ่งสิ่งนั้น ชื่อว่า ตกุกตฺตา ผู้ทำซึ่งสิ่งนั้น.

โกชนทาทา ผู้ให้ซึ่งโกชนะ โกชน+ทา+ตุ. โกชนํ ททาตฺติ โกชนทาทา. ผู้โดยย่อมีให้ ซึ่งโกชนะ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า โกชนทาทา. โกชนสฺส ทาทา วา โกชนทาทา. อีกอย่างหนึ่ง ผู้ให้ซึ่งโกชนะ ชื่อว่า โกชนทาทา ผู้ให้ซึ่งโกชนะ.

กตฺตา ผู้ทำ กร+ตุ. กโรตฺติ กตฺตา. ผู้โดยย่อมีทำเหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า กตฺตา ผู้ทำ.

สริตา ผู้ระลึก สร+ตุ. สรตฺติ สริตา. ผู้โดยย่อมีระลึก เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สริตา ผู้ระลึก.

อุทาหรณ์ใน อาวี ปัจจัย

ภยทสฺสาวี ผู้เห็นซึ่งภัย ภย+ทิส+อาวี. ภวํ ปสฺสตฺติ ภยทสฺสาวี. ผู้โดยย่อมีเห็นซึ่งภัย เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ภยทสฺสาวี ผู้เห็นซึ่งภัย. บัณฺฑิตพิงฺทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานี้.

(๔๘๖) วิส รุช ปทาธิโต ณ.^{๔๗๙}

อ. ณ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี วิส รุช และ ปท เป็นต้น.

ลง ณ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุมีอาทิอย่างนี้ คือ วิส รุช ปท.

อุ. ปเวโส การเข้าไป ป+วิส+ณ. ปวิสตฺติ ปเวโส. สภาพโดยย่อมีเข้าไป เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ปเวโส การเข้าไป.

โรโค สภาพที่เสียดแทง รุช+ณ. รุชตฺติ โรโค. สภาพโดยย่อมีเสียดแทง เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า โรโค สภาพที่เสียดแทง.

อุปปาโท การเกิด อุ+ปท+ณ. **อุปฺปชฺชตฺติ** **อุปฺปาโท**. สภาพใดย่อมเกิด เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อุปฺปาโท สภาพที่เกิด = การเกิด.

ผลโส การสัมผัส ผุส+ณ. **ผุสฺตฺติ** **ผลโส**. สภาพใดย่อมถูกต้อง เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ผลโส สภาพที่ถูกต้อง = ผัสสะ.

โอโก สภาพที่กล่าว วจ+ณ. **อุจฺจตฺติ** **โอโก**. สภาพใดย่อมกล่าว เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า โอโก ผู้กล่าว.

ภาโว สภาพที่เกิด ภู+ณ. **ภวตฺติ** **ภาโว**. สภาพใดย่อมเกิด เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ภาโว ความเกิด.

อาโย สภาพที่เจริญ อย+ณ. **อยตฺติ** **อาโย**. สภาพใดย่อมเจริญ เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อาโย ความเจริญ.

สมฺโพโร สภาพที่ตรัสรู้ สัม+พฺร+ณ. **สมฺมา พุชฺฌตฺติ** **สมฺโพโร**. สภาพใด ย่อมตรัสรู้ เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า สมฺโพโร การตรัสรู้.

วิหาโร ที่อยู่ วิ+หฺร+ณ. **วิหฺรตฺติ** **วิหาโร**. สภาพใดย่อมอยู่ เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า วิหาโร การอยู่.

(๔๘๗) **ภาเว จ.**^{๔๘๐}

อ. ณ ปัจจย ย่อมลง ในภาวะ ด้วย.

ลง ณ ปัจจย เบื้องหลังแต่ธาตุทั้งปวง ในอรรถภาวะ ที่เป็นนาม (กริยานาม).

อุ. ปาโก การหุง ปจ+ณ. **ปจฺจเต** **ปจฺน์** **วา** **ปาโก**. อันชนย่อมหุง หรือว่า การหุง ชื่อว่า ปาโก การหุง.

จาโค การสละ จช+ณ. **จชฺชเต** **จชฺน์** **วา** **จาโค**. อันชนย่อมสละ หรือว่า การสละ ชื่อว่า จาโค การสละ.

ภาโว การเกิด ภู+ณ. **ภุชฺชเต** **ภวฺน์** **วา** **ภาโว**. อันชนย่อมเกิด หรือว่า การเกิด ชื่อว่า ภาโว การเกิด.

ยาโค การบูชา ยช+ณ. **ยชฺชเต** **ยชฺน์** **วา** **ยาโค**. อันชนย่อมบูชา หรือว่า การบูชา ชื่อว่า ยาโค การบูชา.

ภาโค การแบ่ง ภช+ณ. **ภชฺชเต** **ภชฺน์** **วา** **ภาโค**. อันชนย่อมแบ่ง หรือว่า การแบ่ง ชื่อว่า ภาโค การแบ่ง = ส่วน.

ปริทาโท ความเร่าร้อน ปริ+ทห+ณ. **ปริทยหเต ปริทหณํ** ภา ปริพาโท. อันชนย่อมร้อน หรือว่า ความเร่าร้อน ชื่อว่า ปริทาโท ความเร่าร้อน.

ราโค ความกำหนด รณช+ณ. **รณชเต รณชนํ** ภา ราโค. อันชนย่อมกำหนด หรือว่า ความกำหนด ชื่อว่า ราโค ความกำหนด.

(๔๘๘) **กวิ จ.**^{๔๘๑}

อนึ่ง **อ. กวิ** ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. ทั้งปวง.

ลง กวิ ปัจจัยเบื้องหลังธาตุทั้งปวง ด้วย.

อุ. สยมภู พระผู้เป็นเอง สย+ภู+กวิ. **สยํ ภวตติ สยมภู.** ชนใดย่อมเป็นเอง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สยมภู พระผู้เป็นเอง.

วิภู ผู้เกิดโดยวิเศษ วิ+ภู+กวิ. **วิเสเสน ภวตติ วิภู.** ผู้ใดย่อมเกิด โดยวิเศษ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า วิภู ผู้เกิดโดยวิเศษ.

อภิกุ พระผู้เป็นยิ่ง อภิ+ภู+กวิ. **อภิกวตวา ภวตติ อภิกุ.** ชนใดย่อมเกิดครอบงำ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อภิกุ พระผู้เป็นยิ่ง.

ภุชโค ผู้ไปด้วยทาง ภูช+คม+กวิ. **ภุชเณ คจจตติ ภุชโค.** สัตว์ใดย่อมไปด้วยทาง เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ภุชโค ผู้ไปด้วยทาง = นาค.

อุรโค ผู้ไปด้วยอก อุร+คม+กวิ. **อุรสา คจจตติ อุรโค.** สัตว์ใดย่อมไปด้วยอก เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า อุรโค ผู้ไปด้วยอก = งู.

ตุรโค ผู้ไปด้วยตน ตูร+คม+กวิ. **ตุรํ คจจตติ ตุรโค.** สัตว์ใดย่อมไป ด้วยตน เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ตุรโค ผู้ไปด้วยตน = ไปเร็ว - ม้า.

สงฺโข ผู้ชูดด้วยดี ส+ชน+กวิ. **สํ สญฺจ ขนตติ สงฺโข.** สัตว์ใดย่อมชูด ดี ชื่อว่า ด้วยดี เหตุนั้น สัตว์ ชื่อว่า สงฺโข ผู้ชูดด้วยดี = ไส้เดือน.

(๔๘๙) **ธราทีหิ รมโม.**^{๔๘๒}

อ. รมม ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี ธร ธาตุเป็นต้น.

ลง รมม ปัจจัย เบื้องหลังธาตุ ท. มีอาทิอย่างนี้ คือ ธร.

อุ. รมโม สภาพที่ทรงไว้ ธร+รมม. **สตะเต ธรตติ รมโม.** สภาพใดย่อมทรงไว้ ซึ่งสัตว์ ท. เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า รมโม สภาพที่ทรงไว้ซึ่งสัตว์.

๔๘๑ โมค. ๕/๔๗ นิตติ. ๑๑๑๒

๔๘๒ นิตติ. ๑๑๑๓

กมฺมํ กรรมอันสัตว์ทำ กร+รมม. กรียติ ตนฺติ กมฺมํ. กรรมนั้นอันสัตว์ย่อมทำ เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กมฺมํ อันสัตว์ทำ.

(๔๙๐) ตสฺสึลาทีสุ ณี ตฺวาวิ จ.^{๔๘๓}

อ. ณี ปัจจยด้วย อ. ตฺ ปัจจย และ อาวิ ปัจจย ท. ด้วย ย่อมลง ในอรรถ ท. มี ตัสสึล เป็นต้น.

ลง ปัจจยเหล่านี้คือ ณี ตฺ อาวิ แต่ธาตุทั้งปวง ในอรรถทั้งหลายมีตัสสึละเป็นต้น.

อุ. ปิยปสฺสึ ผู้สรรเสริญคนที่รักเป็นปกติ ปิย+ปสฺส+ณิ. ปิยํ ปสฺสิตุํ สึลํ ยสฺส โส ปิยปสฺสึ. การสรรเสริญซึ่งคนเป็นที่รัก เป็นปกติ ของชนใด ชนนั้น ชื่อว่า ปิยปสฺสึ ผู้สรรเสริญ คนรักเป็นปกติ. ปิยปสฺสนธมฺโม ปิยปสฺสึ. ชนผู้มีการสรรเสริญคนรักเป็นสภาพ ชื่อว่า ปิยปสฺสึ. ปิยปสฺสเน สาธุการี ปิยปสฺสึ. ชนผู้มีปกติกระทำซึ่งคำสาธุ ในการสรรเสริญคนรัก ชื่อว่าปิยปสฺสึ.

พฺรหฺมจารี ผู้ประพฤดิธรรมอันประเสริฐเป็นปกติ พฺรหฺม+จร+ณิ. พฺรหฺมํ จริตุํ สึลํ ยสฺสชาติ โส พฺรหฺมจารี. การประพฤดิซึ่งธรรมอันประเสริฐ เป็นปกติของชนใด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า พฺรหฺมจารี ผู้ประพฤดิซึ่งธรรมอันประเสริฐเป็นปกติ. พฺรหฺมจรณธมฺโม พฺรหฺมจารี. ชนผู้มีการประพฤดิซึ่งธรรมอันประเสริฐเป็นสภาพ ชื่อว่า พฺรหฺมจารี. พฺรหฺมจรเณ สาธุการี พฺรหฺมจารี. ชนผู้มีปกติทำสาธุการในการประพฤดิซึ่งธรรมอัน ประเสริฐ ชื่อว่า พฺรหฺมจารี.

ปสฺยหฺพวตฺตา ผู้ประพฤดิข่มเป็นปกติ ปสฺย+ห+ป+วตฺ+ตฺ. ปสฺยหํ ปวตฺติตุํ สึลํ ยสฺสชาติ โส ปสฺยหฺพวตฺตา. การประพฤดิข่มเป็นปกติ ของชนใด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ปสฺยหฺพวตฺตา ผู้ประพฤดิข่มเป็นปกติ. ปสฺยหฺพวตฺตนธมฺโม ปสฺยหฺพวตฺตา. ชนผู้มีการประพฤดิข่มเป็นสภาพ ชื่อว่า ปสฺยห-ปวตฺตา ผู้มีการประพฤดิข่มเป็นปกติ. ปสฺยหฺพวตฺตเน สาธุการี ปสฺยหฺพวตฺตา. ชนผู้มีปกติทำสาธุการ ในการประพฤดิข่ม ชื่อว่า ปสฺยหฺพวตฺตา. ผู้มีการประพฤดิข่มเป็นปกติ.

ภยทสฺสาวิ ผู้เห็นภัยเป็นปกติ ภย+ทิส+อาวิ. ภยํ ปสฺสิตุํ สึลํ ยสฺสชาติ โส ภยทสฺสาวิ. การเห็นซึ่งภัย เป็นปกติ ของชนใด เหตุนั้น ชนนั้น ภยทสฺสาวิ ผู้เห็นภัยเป็นปกติ. ภยทสฺสนธมฺโม ภยทสฺสาวิ. ชนผู้มีการเห็นซึ่งภัยเป็นสภาพ ชื่อว่า ภยทสฺสาวิ. ภยทสฺสเน สาธุการี ภยทสฺสาวิ. ชนผู้มีปกติทำสาธุการ ในการเห็นภัย ชื่อว่า ภยทสฺสาวิ. บัณฺฑิต พึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

(๔๙๑) สทท กุธ จล มณฑตถรจาทีหิ ย.^{๔๘๔}

อ. ยุ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มีอรรถว่า ส่งเสียง, อรรถว่าโกรธ, อรรถว่าห้วนไหว, อรรถว่าประดับ และ รุจ ธาตุเป็นต้น.

ลง ยุ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอรรถส่งเสียง โกรธ ห้วนไหว ประดับ และ รุจ ธาตุเป็นต้น ในอรรถทั้งหลาย มีตัสสิลเป็นต้น

อุ. โฆสโน ผู้มีการปาวร้องเป็นปกติ ชุส+ยุ. โฆสนสึโล โฆสโน. ขนผู้มีการปาวร้องเป็นปกติ ชื่อว่า โฆสโน. โฆสนธมโม โฆสโน. ขนผู้มีการปาวร้องเป็นสภาพ. โฆสเน สาธุการี โฆสโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในการประกาศ ชื่อว่า โฆสโน.

ภาสโน ผู้มีการกล่าวเป็นปกติ ภาส+ยุ. ภาสนสึโล ภาสโน. ขนผู้มีการกล่าวเป็นปกติ ชื่อว่า ภาสโน. ภาสนธมโม ภาสโน. ขนผู้มีการกล่าวเป็นสภาพ ชื่อว่า ภาสโน. ภาสเน สาธุการี ภาสโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในกาลกล่าว ชื่อว่า ภาสโน.

โกธโน ผู้มีความโกรธเป็นปกติ กุธ+ยุ. โกธนสึโล โกธโน. ขนผู้มีความโกรธเป็นปกติ ชื่อว่า โกธโน. โกธนธมโม โกธโน. ขนผู้มีความโกรธเป็นสภาพ ชื่อว่า โกธโน. โกธเน สาธุการี โกธโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในความโกรธ ชื่อว่า โกธโน.

โรสโน ผู้มีความเกรี้ยวกราดเป็นปกติ รุส+ยุ. โรสนสึโล โรสโน. ขนผู้มีความเกรี้ยวกราดเป็นปกติ ชื่อว่า โรสโน. โรสนธมโม โรสโน. ขนผู้มีความเกรี้ยวกราดเป็นสภาพ ชื่อว่า โรสโน. โรสเน สาธุการี โรสโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในความเกรี้ยวกราด ชื่อว่า โรสโน.

จลโน ผู้มีความห้วนไหวเป็นปกติ จล+ยุ. จลนสึโล จลโน. ขนผู้มีความห้วนไหวเป็นปกติ ชื่อว่า จลโน. จลนธมโม จลโน. ขนผู้มีความห้วนไหวเป็นสภาพ ชื่อว่า จลโน. จลเน สาธุการี จลโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในความห้วนไหว ชื่อว่า จลโน.

กมฺปโน ผู้มีความห้วนไหวเป็นปกติ กมฺป+ยุ. กมฺปนสึโล กมฺปโน. ขน ผู้มีความห้วนไหวเป็นปกติ ชื่อว่า กมฺปโน. กมฺปนธมโม กมฺปโน. ขนผู้มีความห้วนไหวเป็นสภาพ ชื่อว่า กมฺปโน. กมฺปน สาธุการี กมฺปโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในความห้วนไหว ชื่อว่า กมฺปโน.

ผนฺทโน ผู้มีความด้นรนเป็นปกติ ผนฺท+ยุ. ผนฺทนสึโล ผนฺทโน. ขนผู้มีความด้นรนเป็นปกติ ชื่อว่า ผนฺทโน. ผนฺทนธมโม ผนฺทโน. ขนผู้มีความด้นรนเป็นสภาพ ชื่อว่า ผนฺทโน. ผนฺทเน สาธุการี ผนฺทโน. ขนผู้มีปกติทำสาธุในการด้นรน ชื่อว่า ผนฺทโน.

มณฺฑโน ผู้มีการประดับเป็นปกติ มณฺฑ+ยุ. มณฺฑนสึโล มณฺฑโน. ขนผู้มีการประดับเป็นปกติ ชื่อว่า มณฺฑโน. มณฺฑนธมโม มณฺฑโน. ขนผู้มีการประดับเป็น

สภาพ ชื่อว่า มณฑโน. มณฑเน สาธุการิ มณฑโน. คนผู้มีปกติทำสาธุในการประดับเป็น ชื่อว่า มณฑโน

วิภูสโน ผู้มีการตกแต่งเป็นปกติ วิ+ภุส+ย. วิภูสนสีโล วิภูสโน. คนผู้มีการตกแต่ง เป็น ชื่อว่า วิภูสโน. วิภูสนธมโม วิภูสโน. คนผู้มีการตกแต่งเป็นสภาพ ชื่อว่า วิภูสโน. วิภูสเน สาธุการิ วิภูสโน. คนผู้มีปกติทำสาธุในการตกแต่ง ชื่อว่า วิภูสโน.

โรจโน ผู้มีความพอใจเป็นปกติ รุจ+ย. โรจนสีโล โรจโน. คนผู้มีความพอใจเป็น ปกติ ชื่อว่า โรจโน. โรจนธมโม โรจโน. คนผู้มีความพอใจเป็นสภาพ ชื่อว่า โรจโน. โรจเน สาธุการิ โรจโน. คนผู้มีปกติทำสาธุในความพอใจ ชื่อว่า โรจโน.

โชตโน ผู้มีความรุ่งเรืองเป็นปกติ ชุต+ย. โชตนสีโล โชตโน. คนผู้มีความรุ่งเรือง เป็นปกติ ชื่อว่า โชตโน. โชตนธมโม โชตโน. คนผู้มีความรุ่งเรืองเป็นสภาพ ชื่อว่า โชตโน. โชตเน สาธุการิ โชตโน. คนผู้มีปกติทำสาธุในความรุ่งเรือง ชื่อว่า โชตโน.

วฑฒโน ผู้มีความเจริญเป็นปกติ วฑฒ+ย. วฑฒนสีโล วฑฒโน. คนผู้มีความ เจริญเป็นปกติ ชื่อว่า วฑฒโน. วฑฒนธมโม วฑฒโน. คนผู้มีความเจริญเป็นสภาพ ชื่อว่า วฑฒโน. วฑฒเน สาธุการิ วฑฒโน. คนผู้มีปกติทำสาธุในความเจริญ ชื่อว่า วฑฒโน.

(๔๙๒) ปาราทิกมิมหา รุ.^{๔๘๕}

อ. รุ ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ คมฺ ฐาตุ อันมิ ปาร เป็นเบื้องตัน.

ลง รุ ปัจจยเบื้องหลังธาตุนี้คือ คมฺ ซึ่งมี ปาร เป็นบทตัน ในอรรถทั้งหลาย มีตัสสึละเป็นต้น.

อุ. ภวปารคุ ผู้มีการถึงฝั่งแห่งภพเป็นปกติ ภวปาร+คมฺ+รุ. ภวสฺส ปาริ ภวปาริ, ภวปาริ คนฺตุ สึลฺ ยสฺส โส ภวปารคุ. ฝั่งแห่งภพ ชื่อภวปาริ, การถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ เป็น ปกติของชนใด ชนนั้น ชื่อว่า ภวปารคุ.

ปุ. บทว่า ปาราทิกมิมหา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ปาราทิกมิมหา มีการห้ามลง รุ ปัจจยเป็นประโยชน์ เช่น อนุคามิ อนุ+คมฺ+ณิ. อนุ-คมนสีโลติ อนุคามิ. คนใดมีการไปเป็นปกติ เหตุนั้นชนนั้น ชื่ออนุคามิ ชนมีการไปตามเป็นปกติ.

(๔๙๓) ภิกขาทีโต จ.^{๔๘๖}

อ. รุ ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุมิ ภิกข เป็นต้นด้วย.

๔๘๕ โมค. ๕/๔๒ นิตติ. ๑๑๑๘

๔๘๖ นิตติ. ๑๑๑๙

ลง รุ ปัจจัย เบื้องหลังแต่ธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ ภิภข ในอรรถทั้งหลาย มีตัสสึละเป็นต้น.

อุ. ภิภข ผู้มีการขอเป็นปกติ ภิภข+รุ รัสสะ อุ เป็น อุ วิ. ภิภขณสึโล ยาจณสึโล ภิภข, ภิภขติ วา สึเลนาติ ภิภข. คนผู้มีการขอเป็นปกติ คือมีการขอเป็นปกติ ชื่อว่าภิภข, อีกอย่างหนึ่ง คนโดยย่อขอโดยปกติ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ภิภข.

วิญญ ผู้มีการรู้แจ้งเป็นปกติ วิ+ณา+รุ. วิขานนสึโล วิญญ. คนผู้มีการรู้แจ้งเป็นปกติ ชื่อว่า วิญญ.

(๔๙๔) หนตยาทีนํ ญโก.^{๔๘๗}

อ. ญก ปัจจัย ย่อมลงในที่สุดแห่งธาตุ ท. มี หน ธาตุ เป็นต้น.

ลง ญก ปัจจัย ในที่สุดแห่งธาตุทั้งหลายมี หน ธาตุเป็นต้น ในอรรถทั้งหลาย มีตัสสึละเป็นต้น.

อุ. อาฆาตุโก ผู้มีการฆ่าเป็นปกติ อา+หน+ญก. อาเทศ หน ธาตุ เป็น ฆาต. อาหนนสึโลติ อาฆาตุโก. คนใดมีการฆ่าเป็นปกติ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า อาฆาตุโก.

การโก ผู้มีการทำเป็นปกติ กร+ญก. กรณสึโลติ การโก. คนใดมีการทำเป็นปกติ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า การโก.

(๔๙๕) นุ นิคคหิตํ ปทนต์.^{๔๘๘}

อ. นุ ในที่สุดแห่งบท ย่อมถึงซึ่งความเป็นนิคคหิต.

นุอาคมในที่สุดแห่งบท ย่อมถึงความเป็นนิคคหิต.

อุ. อรินทโม ผู้ข่มเข้าศึก อริ+ทม+อ. ลง นุอาคมทำยบกรรมด้วยสูตร สญญายมณ. อาเทศ นุ เป็น นิคคหิต ด้วยสูตรนี้, แปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค ด้วยสูตร วคณตํ วา วคเค. อรี ทเมตติ อรินทโม. ผู้ใดข่มข่มซึ่งเข้าศึก เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า อรินทโม.

เวสสนโตร ผู้ข้ามตรอกแห่งพ้อคำ เวสส+ตร+อ. เวสสสฺส รจจํ ตรตติ เวสสนโตร. ผู้ใดข่มข้ามซึ่งตรอกแห่งพ้อคำ เหตุนั้นผู้นั้น ชื่อว่า เวสสนโตร.

ปภงโกร ผู้ทำซึ่งรัศมี ปภา+กร+อ. ปภํ กโรตติ ปภงโกร. ผู้ใดข่มทำซึ่งรัศมี เหตุนั้นผู้นั้น ชื่อว่า ปภงโกร.

^{๔๘๗} นีติ. ๑๑๒๐

^{๔๘๘} นีติ. ๑๑๒๒

(๔๙๖) สันถนุณาย วา โร โฆ.^{๔๘๙}

อ. ร ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่หน ธาตุ อันมี สំ เป็นบพหน้า หรือว่า แต่ธาตุอื่น, อ. การอาเทศเป็น ข แห่ง หน ธาตุ ย่อมมี.

ลง ร ปัจจยเบื้องหลังธาตุนี้คือ หน อันมี สំ เป็นบพต้น หรือเบื้องหลังธาตุอื่น และ มีการแปลง หน ธาตุ เป็น ข ด้วย.

อุ. สงโฆ หมู่เข้าถึงกรรมอันพร้อมเพรียงกัน สัม+หน+ร. สมคค์ กมมฺ สมุปกจจติติ สงโฆ. หมู่ใด ย่อมเข้าถึง ซึ่งกรรมอันพร้อมเพรียงกัน เหตุุนั้น หมู่นั้น ชื่อว่า สงโฆ.

ปริกษา อันเขาชูดโดยรอบ ปริ+ขณ+ร. สมณโต นครสส พาหิเร ขณยติติ ปริกษา. พื้นที่ใด อันชนย่อมชูด ในภายนอกแห่งเมือง โดยรอบ เหตุุนั้น พื้นที่นั้น ชื่อว่า ปริกษา คุ.

อนตโก ผู้ทำซึ่งที่สุด อนต+กร+ร. อนตํ กโรติติ อนตโก. มัจจุใด ย่อมกระทำ ซึ่งที่สุด เหตุุนั้น มัจจุนั้น ชื่อว่า อนตโก.

ปุ. บทว่า สំ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า สំ มีการห้ามการอาเทศเป็น ข เป็นประโยชน์ เช่น อุปหนนํ อุปฆาโต การเข้าไปเบียดเบียน ชื่อว่า อุปฆาโต.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามการลบที่สุดธาตุเป็นประโยชน์ เช่น อนตกโร อนต+กร+อ. มัจจุผู้ทำซึ่งที่สุด.

(๔๙๗) รมติ รนโต ราทิน.^{๔๙๐}

อ. พยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุมี ร อนุพันธ์เป็นต้น ย่อมไม่มี ในเพราะ ร ปัจจย.

ในเพราะ ร ปัจจยอนุพันธ์ พยัญชนะที่สุดธาตุทั้งหมด และพยัญชนะ มี ร อักษร เป็นต้น ย่อมไม่มี. (ร ที่ รนโต เป็น ร อาคม).

อุ. อนตโก ผู้ทำซึ่งที่สุด อนต+กร+ร. ลบพยัญชนะที่สุดธาตุเพราะ ร ปัจจยอยู่ เบื้องหลัง. อนตํ กโรติติ อนตโก. มัจจุใดย่อมทำ ซึ่งที่สุด เหตุุนั้น มัจจุนั้น ชื่อว่า อนตโก.

ปารคฺ ผู้ถึงซึ่งฝั่ง ปาร+คม+ร. ปาริ คจจติติ ปารคฺ. ผู้ใดย่อมถึง ซึ่งฝั่ง เหตุุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ปารคฺ. ถ้าไม่มีพยัญชนะให้ลบสระ เช่น วิณญู ผู้รู้แจ้ง วิ+ณ+ร วิขานาติติ วิณญู.

๔๘๙ นิตติ. ๑๑๒๓

๔๙๐ โมค. ๔/๑๓๒ นิตติ. ๑๑๒๔

สตถา ผู้สอน สาส+รตถ. สเทวเก โลเก สาสติ อนุสาสิ อนุสาสิสสตีติ สตถา. ผู้โดย้อมสั่งสอน สั่งสอนแล้ว จักสั่งสอน ซึ่งชาวโลก อันเป็นไปกับด้วยเทวดา เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า สตถา พระศาสดา.

ทิฏฐิ ความเห็น ทิส+รตถ. แปลง ต เป็น ริฏฐ หรือ แปลง รตถ. เป็น ฐ. ทิสสยเตติ ทิฏฐิ. คนใดอันเขาเห็น เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ทิฏฐิ ความเห็น.

(๔๙๘) ภาวกมเมสุ ตพพานิยา.^{๔๙๑}

อ. ตพพ และ อนิย ปัจจัย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท.ในเพราะ ภาวะ และ กัมมะ.

ลง ปัจจัยเหล่านี้คือ ตพพ อนิย เบื้องหลังแต่ธาตุทั้งปวง ในอรรถเหล่านี้ คือ ภาวะและกัมมะ.

อุ. ภวิตัพพํ อันชนพึงเกิด ภู+ตพพ ภูยเต อภิวตถ ภวิสสเตติ ภวิตัพพํ. อันชนย่อมเกิด ได้เกิดแล้ว จักเกิด เหตุนั้น ชื่อว่า ภวิตัพพ.

ภวนิยํ อันชนพึงเกิด. ภู+อนิย. ภวิตพฺพนติ ภวนิยํ. อันชน พึงเกิด เหตุนั้น ชื่อว่า ภวนิย.

อาสิตัพพํ อันชน พึงนั่งใกล้ อส+ตพพ. อาสนิยนติ อาสิตัพพํ, อาสิตพฺพนติ อาสนิยํ. อันชนพึงนั่งใกล้ เหตุนั้น ชื่อว่า อาสิตัพพ, อาสนิย วา.

ปชฺชิตัพพํ อันชนพึงถึง ปท+ตพพ, ปชฺชนิยํ ปท+อนิย. ปชฺชนิยนติ ปชฺชิตัพพํ, ปชฺชิตพฺพนติ ปชฺชนิยํ. อันชน พึงถึง เหตุนั้น ชื่อว่า ปชฺชิตัพพ, ปชฺชนิย วา.

กตตัพพํ กรรมอันชนถึงทำ กร+ตพพ, กรณิยํ กร+อนิย แปลง น เป็น ญ. กรณิยนติ กตตัพพํ, กตตพฺพนติ กรณิยํ. กรรมใดอันชนถึงทำ เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กตตัพพ, กรณิย วา.

คนตัพพํ อันชนพึงไป, พึงถึง คม+ตพพ, คมนิยํ คม+อนิย คมนิยนติ คนตัพพํ, คนตพฺพนติ คมนิยํ. อันชนพึงไป, พึงถึง เหตุนั้น ชื่อว่า คนตัพพ, คมนิย วา.

รมิตัพพํ อันชนพึงยินดี รม+ตพพ, รมนิยํ รม+อนิย. รมณิยนติ รमितัพพํ, รमितพฺพนติ รมนิยํ. อันชนพึงยินดี เหตุนั้น ชื่อว่า รमितัพพ, รมนิย วา.

(๔๙๙) โณย จ.^{๔๙๒}

อ. ญย ปัจจัย ย่อมลงในอรรถแห่งภาวะและกรรม ท. ด้วย.

๔๙๑ โมค. ๕/๒๗ นิตติ. ๑๑๒๕

๔๙๒ โมค. ๕/๒๘ นิตติ. ๑๑๒๖

ลง ฌย ปัจจย เปื้องหลังธาตุทั้งปวงในภาวะและกรรมทั้งหลาย.

อุ. การิยัม กรรมอันเขาพึงทำ กร+ฌย. กตตพพณฺติ การิยัม. กรรมอันชนพึงทำ
ชื่อว่า การิยัม.

เจยยัม กรรมอันชนพึงคิด จิต+ฌย. เจตพพณฺติ เจยยัม. กรรมอันชนพึงคิด ชื่อว่า เจยยัม.

เนยยัม วัตถุอันชนพึงนำไป = นี+ฌย. วิ. เนตพพณฺติ เนยยัม.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ ลง ตยย ปัจจย เช่น ฌาตยยัม อันชนพึงรู้ ฌา+ตยย.
ฌาตพพณฺติ ฌาตยยัม. อันชนพึงรู้ ชื่อว่า ฌาตยยัม. ทฏฺฐยยัม อันชนพึงเห็น ทิส+ตยย.
ทฏฺฐพพณฺติ ทฏฺฐยยัม. ปตตยยัม อันชนพึงถึง ปท+ตยย. ปตตพพณฺติ ปตตยยัม.

(๕๐๐) กรมหา रिज्. ^{๔๙๓}

อ. रिज् ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ กร ธาตุ ในอรรถแห่งภาวะ และกัมมะ.

ลง रिज् ปัจจย เบื้องหลังธาตุนี้คือ กร ในภาวะและกัมมะ.

อุ. กิจจัม กรรมอันเขาพึงทำ กร+ริจ्. กตตพพณฺติ กิจจัม. กรรมใดอันตนควรทำ
เหตุ นั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กิจจัม ได้แก่อนันท์.

(๕๐๑) ภูโตप्. ^{๔๙๔}

อ. การอาเทศเป็น อพฺพ แห่ง ฌย ปัจจย อันอยู่เบื้องหลังแต่ ภู ธาตุ กับด้วย
อุ อักษร อันเป็นที่สุดแห่ง ภู ธาตุ ย่อมมี.

อาเทศ ฌย ปัจจยเบื้องหลังธาตุนี้คือ ภู พร้อมกับ อุ อักษร เป็น อพฺพ.

อุ. ภพฺโพ ชนพึงเป็น ภู+ฌย. ภวิตพฺโพ ภพฺโพ, ภวิตพฺพํ ภพฺพํ, ภวิตพฺพา
ภพฺพา. ชนผู้ควร ชื่อภพฺโพ, อันชนพึงเป็น ชื่อภพฺพํ, ธรรมชาติพึงมี ชื่อภพฺพา.

(๕๐๒) วท มท คมฺ ยฺช ครหาการาทิหิ ชฺช มม คคฺ เยหฺยยา คารโ วา. ^{๔๙๕}

อ. การอาเทศเป็น ชฺช มม คคฺ ยหฺ และ เอยย ท. แห่ง ฌย ปัจจย อันอยู่เบื้องหลัง
แต่ธาตุ ท. มี วท มท คมฺ ยฺช และ ครห เป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง อ. การอาเทศเป็น คาร
แห่ง ครห ธาตุ ย่อมมี.

มีการอาเทศ ฌย ปัจจยอันอยู่เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ วท มท คมฺ
ยฺช ครห และธาตุมี อา การันต์เป็นที่สุดพร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ชฺช มม คคฺ ยหฺ
และ เอยย ตามลำดับ ได้บ้าง, มีการแปลงครห เป็น คาร ในภาวะและกัมมะด้วย.

๔๙๓ โมค. ๕/๓๑ นิตี. ๑๑๒๗

๔๙๔ โมค. ๕/๓๑ นิตี. ๑๑๒๘

๔๙๕ โมค. ๕/๓๐ นิตี. ๑๑๒๙

อุ. **วชฺช** คำอันชนพึงกล่าว วท+ณฺย. แปลง ทฺย เป็น ชช. วตตพฺพํ วชฺช. คำพูดใดอันชนพึงกล่าว คำพูดนั้น ชื่อว่า วชฺช, โทษ.

มชฺช น้ำเมา มท+ณฺย. **มทณียํ มชฺช**. อันชนพึงเมา ชื่อว่า มชฺช.

คम्म อันชนพึงไป คมฺ+ณฺย. แปลง มย เป็น มม. คมนียํ คम्म. อันชนพึงไป ชื่อว่า คम्म.

โยคคํ คำอันชนพึงประกอบ ยฺช+ณฺย. แปลง ชย เป็น คค. โยชนียํ โยคคํ. คำใดอันชนพึงประกอบ คำนั้นชื่อว่า โยคค.

การยหิ กรรมอันชนพึงติเตียน ครท+ณฺย. แปลง ครท ธาตุ เป็น คาร และวิปริต หย เป็น ยห. **ครทิตพฺพํ การยหิ**. อันชนพึงติเตียน ชื่อว่า การยหิ.

เทยยํ สิ่งอันบุคคลพึงให้ ทา+ณฺย. แปลง อา+ณฺย เป็น เอยย. **ทาตพฺพํ เทยยํ**. วัตถุอันชนพึงให้ ชื่อว่า เทยย.

เปยยํ น้ำอันชนพึงดื่ม ปา+ณฺย. **ปาตพฺพํ เปยยํ**. น้ำอันชนพึงดื่ม ชื่อว่า เปยย.

เหยยํ บาปอันชนพึงละ หา+ณฺย. **หาตพฺพํ เหยยํ**. บาปอันชนพึงละ ชื่อว่า เหยย.

เมยยํ กรรมอันชนพึงนับ มา+ณฺย. **มาตพฺพํ เมยยํ**. กรรมอันชนพึงนับ ชื่อว่า เมยย.

เอยยํ ธรรมอันบุคคลพึงรู้. ฌา+ณฺย. **ฌาตพฺพํ เอยยํ**. ธรรมอันชนพึงรู้ ชื่อว่า เอยย. อิจฺเจวมาทิจิ อ้นนํกคฺชีษาพฺงทราบอุททาหรณฺมมีอาทียํอันนี้ ดังว่ามานี้.

(๕๐๓) **เต กิจจา.**^{๔๙๖}

อ. **ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น (ตพฺพ อนีย ญย เตยย रिจจ) ชื่อว่า กิจปัจจัย ย่อมเป็น.**

ปัจจัยทั้งหลายมี ตพฺพ เป็นต้น มี रिจจ เป็นที่สุดเหล่านั้น พึงทราบว่ ชื่อ กิจปัจจัย.

ปุ. ด้วยชื่อว่า กิจจ มีประโยชน์อะไร?

วิ. ด้วยชื่อว่า กิจจ ใช้ลงในภาวและกรรมเป็นประโยชน์ ในสูตรว่า **ภาวกมฺเมสุ กิจจกตฺกขตฺตา.**

(๕๐๔) **อญฺเณ กิต.**^{๔๙๗}

อ. **ปัจจัย ท. เหล่าอื่น ชื่อว่า กิตปัจจัย ย่อมเป็น.**

ปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น มีชื่อว่า กิต นั้นเทียว.

๔๙๖ นิตติ. ๑๑๓๑

๔๙๗ นิตติ. ๑๑๓๒

บุ. ด้วยชื่อว่า กิต มีประโยชน์อะไร?

วิ. กิต ใช้ลงใน กตตุ เป็นประโยชน์ ในสูตรว่า กตตริ กิต.

(๕๐๕) **นันทาทิธิ ยู.**^{๔๙๘}

อ. ยู ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี นนท ธาตุ เป็นต้น.

ลง ยู ปัจจยเบื้องหลังธาตุทั้งหลายมี นนท เป็นต้น ในภาวและกัมม.

อุ. **นันทน** ความยินดี นนท+ยู **นันทียเตติ นันทน**. ส่วนใด อันชนย่อมยินดี เหตุนั้น ส่วนนั้น ชื่อว่า นันทน. **นันทิตพฺพ** วา นนทน. หรือว่า อันชนพึงเปลิดเปลิน ชื่อว่า นนทน.

คหน การถือเอา คห+ยู. **คณีย คหน**. ทรัพย์ใดอันชนพึงถือเอา ทรัพย์นั้น ชื่อว่า คหน เป็นของถือเอาแห่งชน.

จรณ การเที่ยวไป จร+ยู. **จริตพฺพ จรณ**. อันชนพึงเที่ยวไป ชื่อว่า จรณ. เหว สัพพตถ. อันนักศึกษา พึงประกอบวิเคราะห์ในทุกๆ บท อย่างนี้.

(๕๐๖) **กตตุกรณปปเทเสสุ จ.**^{๔๙๙}

อ. ยู ปัจจยย่อมลงในกัตตุสาธนะ กรณสาธนะ อธิกรณสาธนะ ท. ด้วย.

ลง ยู ปัจจยเบื้องหลังธาตุทั้งปวงในอรรถเหล่านี้คือ กัตตุสาธนะ กรณสาธนะ อธิกรณสาธนะ ด้วย.

อุ. ในกัตตุสาธนะก่อนดังนี้ **โรหิหรณ** ผ้าเช็ดธุลี รช+หฺร+ยู. **รช ทรตติ โรหิหรณ**. ผ้าใด ย่อมนำไป ซึ่งธุลี เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า โรหิหรณ.

อุ. ในกรณสาธนะ **กรณ** วัตถุเป็นเครื่องหรือเป็นเหตุทำของชน กร+ยู. **กโรติ เตนาคิ กรณ**. ชนย่อมทำด้วยวัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า กรณ. **พนธติ เตนาคิ พนธน**. วัตถุเป็นเครื่องผูก.

อุ. ในอธิกรณสาธนะ **จान** ที่เป็นที่ยืนของชนทั้งหลาย จา+ยู. **ติฏฺฐนติ ตสฺมินติ จาน**. ชนทั้งหลาย ย่อมยืนในที่นั้น เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า จาน. พึงประกอบวิเคราะห์ ในทุกบทอย่างนี้.

ยู ปัจจยเป็นได้ทั้ง ๗ สาธนะ เป็น นปฺสกลิงค์ ที่เป็นกัตตุสาธนะ เป็นได้ ๓ ลิงค์.

๔๙๘ โมค. ๕/๔๘ นิตติ. ๑๑๓๓

๔๙๙ โมค. ๕/๔๘ นิตติ. ๑๑๓๔

(๕๐๗) รหาทีโต ฌ.^{๕๐๐}

อ. การอาเทศเป็น ฌ แห่ง น อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุ มี ร และ ห เป็นต้น เป็นที่สุด ย่อมมี.

แปลง น ของ ยุ ปัจจัย ที่อาเทศเป็น อน เบื้องหลังธาตุทั้งหลายซึ่งมี รอักษร และ หอักษร เป็นต้นเป็นที่สุดเป็น ฌ.

อุ. กรณิ เป็นเหตุทำแห่งชน กร+ยุ. กโรติ เตนาติ กรณิ. ชนย่อมทำด้วย วัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า กรณิ. แปลง น ของ ยุ ที่อาเทศเป็น อน แล้วเป็น ฌ ด้วยสูตรนี้.

ปุรณิ เป็นที่เต็ม ปุร+ยุ. ปูรติ เตนาติ ปุรณิ. ชนย่อมเต็ม ด้วยการนับนั้น เหตุนั้น การนับนั้น ชื่อว่า ปุรณิ.

คหณิ เป็นเหตุอันชนถือเอา คห+ยุ. คหียติ เตนาติ คหณิ. วัตถุนั้น ชนย่อมถือเอา ด้วยวิธีนั้น เหตุนั้น วิธีนั้น ชื่อว่า คหณิ. แม้ธาตุทั้งหลายอื่น นักศึกษาพึงประกอบดังว่ามานี้.

อิติ กิฬฺหิธานกปฺเป ปจฺจโม กณฺโฑ.

กิตกั กัณท์ที่ ๒

(๕๐๘) ฌาทยโย เตกาลิกา.^{๕๐๑}

อ. ปัจจย ท. มี ฌ เป็นต้น อันบัณฑิตพึงทราบว่าเป็นไปในกาลทั้งสาม.

ปัจจยทั้งหลายมี ฌ เป็นต้น มี ยุ ปัจจยเป็นที่สุด พึงทราบว่าเป็นไปในสามกาล.

อุ. กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ กุมภ กโรติ อกริ กริสฺสตีติ กุมภกาโร. ชนใด ย่อมทำได้ทำแล้ว จักทำ ซึ่งหม้อ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า กุมภกาโร ช่างหม้อ.

กรณิ วัตถุเป็นเครื่องทำ หรือ เป็นเหตุทำ ของชน กโรติ อกริ กริสฺสตี เตนาติกรณิ. ชนย่อมทำ ทำแล้ว จักทำ ด้วยวัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า กรณิ.

นักศึกษพึงประกอบประโยคทั้งหลายแม้เหล่านี้ อย่างนี้.

(๕๐๙) สลฺลยาํ ทาธาโต อี.^{๕๐๒}

อ. อี ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง ทา และ ธา ธาตุ ในการกล่าวเป็นนาม.

ลง อี ปัจจยเบื้องหลัง ทา และ ธา ธาตุ ในการกล่าวเป็นนาม.

(คำว่า สลฺลยาํ ในสูตร ผมขอแปลว่า ในการกล่าวเป็นนาม คือในการใช้เป็นอาการนาม เพราะในวุตติคือคำขยายสูตร ท่านขยายเป็น สลฺลยาณมภิเษยยาํ คือ อี ปัจจย และ ตี ปัจจย ในสูตรถัดจากสูตรนี้ไป เป็นต้น ใช้เป็นอาการนาม เช่น สนฺนิการตฺถ. พุทธิ ความรู้)

อุ. อาทิ สภาพอันชนถือเอาก่อน อา+ทา+อี. ปจฺมํ อาทียตีติ อาทิ. สภาพใดอันชนย่อมถือเอา ก่อน เหตุนั้น สภานั้น ชื่อว่า อาทิ เป็นต้น.

อุทฺธิ ประเทศทรงไว้ซึ่งน้ำ อุท+ธา+อี. อุทกํ ทธาตีติ อุทฺธิ. ประเทศใดย่อมทรงไว้ ซึ่งน้ำ เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า อุทฺธิ ทะเล.

มโหฺทฺธิ ประเทศทรงไว้ซึ่งน้ำมาก มโหท+ธา+อี. มโหทกานิ ทธาตีติ มโหทฺธิ. ประเทศใดย่อมทรงไว้ ซึ่งน้ำมาก เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า มโหทฺธิ มหาสมุทร.

วาลฺลธิ อวัยวะเป็นที่ทรงไว้ซึ่งชน วาล+ธา+อี. วาลานิ ทธาติ ตสฺมินฺติ วาลฺลธิ. สัตว์ย่อมทรงไว้ ซึ่งชน ท. ที่อวัยวะนั้น เหตุนั้น อวัยวะนั้น ชื่อว่า วาลฺลธิ หาง.

๕๐๑ นีติ. ๑๑๓๗

๕๐๒ โมค. ๕/๔๕ นีติ. ๑๑๓๘

สนธิ การต่อ ส+ธ+อิ. เทว ปทโกฏิโย อนุตรํ อทสเสตฺวา สฺมา ทธาติติ สนธิ. อรรถบทใด ไม่แสดง ซึ่งระหว่าง ย่อมทรงไว้ ซึ่งที่สุดแห่งบททั้งสอง โดยชอบ เหตุนั้น อรรถบทนั้น ชื่อว่า สนธิ.

(๕๑๐) **ติ กิจจาสิสฺตเถ.**^{๕๐๓}

อ. ติ ปัจจย ด้วย อ. กิต ปัจจย (คือ ต ญฺ ตู เป็นต้น) ด้วย ย่อมลง ในอรรถตั้ง ความหวัง.

ลง ติ ปัจจย และ กิต ปัจจย หลังธาตุทั้งปวงในการกล่าวเป็นนาม และในอรรถ ตั้งความหวัง.

อุ. ชินพุทธิ ธรรมเป็นที่ตรัสรู้แห่งพระชินเจ้า ชินเอนํ พุชฺฌตฺติ ชินพุทธิ. พระชินเจ้าจึงตรัสรู้ ซึ่งธรรมนั้น เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ชินพุทธิ.

ธนฺภูติ ความมีทรัพย์ ธนฺมสฺส ภาตฺตฺติ ธนฺภูติ. ทรัพย์ ของจะมี แก่ชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ธนฺภูติ.

ภูโต ความเป็นสัตว์ ภาตฺตฺติ ภูโต. สัตว์ใดของจะเป็น เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ภูโต.

ภาโว ความเป็น ภาตฺตฺติ ภาโว. สภาพใดของจะเป็น เหตุนั้น สภานั้น ชื่อว่า ภาว.

ธมฺมทินโน ผู้เป็นที่ทรงไว้แห่งธรรม ธมฺโม เอนํ ทธาติติ ธมฺมทินโน. ธรรม ย่อมทรงไว้ ซึ่งชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ธมฺมทินโน ผู้ทรงธรรม.

วฑฺฒมานโน เจริญอยู่ วฑฺฒตฺติ วฑฺฒมานโน. ชนใดของเจริญ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า วฑฺฒมานโน. นักศึกษาพึงประกอบประโยคทั้งหลายแม้เหล่านี้ อย่างนี้.

(๕๑๑) **อิติถิมติยโว วา.**^{๕๐๔}

อ. อ และ ติ และ ยุ ปัจจย ท. ย่อมลง ในอิติถิลิงค์ โดยวิกัปป์.

ลงปัจจยเหล่านี้คือ อ ติ ยุ เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในการกล่าวเป็นนามอิติถิลิงค์บ้าง.

อุ. ชรา ความแก่ ชร+อ. ชรติติ ชรา. ธรรมชาติโดยย่อมทรุดโทรม เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ชรา.

มติ ความรู้ มน+ติ. มณฺณตฺติติ มติ. ธรรมชาติใด ย่อมรู้ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า มติ.

เจตนา ความคิด จิต+ยุ. สทฺธิ อตฺตนา สมฺปยุตฺเต ธมฺเม อารมฺมเณ เจตยติ อภิสณฺธตฺติติ เจตนา. ธรรมชาติโดยย่อมคิด คือตั้งมั่นซึ่งธรรมอันประกอบพร้อมกับด้วยตน ในอารมณ์ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เจตนา.

๕๐๓ นิตติ. ๑๑๓๙

๕๐๔ โมค. ๕/๔๙ นิตติ. ๑๑๔๐

เวทนา ธรรมชาติเป็นที่เสวยอารมณ์ วิท+ยุ. อัญฐานิฏฐามชฌตตารมณเ
 อารมณณรส์ เวทยติ อนุภวตีติ เวทนา. ธรรมชาติโดย่อมรับรู้ คือย่อมตามเสวย ซึ่งรสแห่ง
 อารมณ์ ในอัญฐานิฏฐามณณและมัจฉัตตารมณ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า เวทนา.
 นักศึกษาพึงประกอบประโยค แม้เหล่านี้ดังนี้.

(๕๑๒) กรโต ริริยา.^{๕๐๕}

อ. ริริย ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ กร ธาตุ.

ลง ริริย ปัจจยหลัง กร ธาตุ ในการกล่าวเป็นนามที่เป็นอิตถิลิงค์ หรือ มิใช่
 อิตถิลิงค์.

อุ. กิริยา การกระทำ กร+ริริย. กตตพพาติ กิริยา. ธรรมชาติได้อันชนพึงทำ
 เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กิริยา การทำ.

กิริย กรรมอันชนพึงทำ กร+ริริย. กรณียนติ กิริย. กรรมได้อันชนพึงทำ เหตุนั้น
 กรรมนั้น ชื่อว่า กิริย.

(๕๑๓) อตีเต ตตวนตตาวี.^{๕๐๖}

อ. ต ตวนต และ ตาวี ปัจจย ท. ย่อมลงในอดีตกาล.

ปัจจยเหล่านี้คือ ต ตวนตตาวี ย่อมลงในเบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในอดีตกาลได้บ้าง.

อุ. หุโต บุษาลแล้ว หุ+ต. อหุสตี หุโต. ชนใดได้บุษาลแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า หุโต.

หุตวา บุษาลแล้ว หุ+ตวนต. อหุสตี หุตวา. อาเทศ นต กับ สิ เป็น อา.

หุตาวี บุษาลแล้ว หุ+ตาวี. อหุสตี หุตาวี.

วุสโต อยู่แล้ว วส+ต. อวสตี วุสโต. ได้ชนใด อยู่จบแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
 วุสโต.

วุสตีวา อยู่แล้ว วส+ตวนต. อวสตี วุสตีวา.

วุสตีวาวี อยู่แล้ว วส+ตาวี. อวสตี วุสตีวาวี.

ภุตโต กินแล้ว ภุ+ต. อภุชตี ภุตโต. ชนใด ได้กินแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
 ภุตโต.

ภุตตวา ภุ+ตวนต. อภุชตี ภุตตวา.

ภุตตาวี ภุ+ตาวี. อภุชตี ภุตตาวี.

๕๐๕ โมค ๕/๕๑ นีติ. ๑๑๔๑

๕๐๖ โมค. ๕/๕๕ นีติ. ๑๑๔๒

(๕๑๔) ภาวกมเมสุ ต.^{๕๐๗}

อ. ต ปัจจย ย่อมลง ในอรรถแห่ง ภาว และ กมม ในอดีตกาล.

ลง ต ปัจจย เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในภาวและกมม ในอดีตกาล.

พึงทราบ ต ปัจจย ลงในภาว ก่อน ดังนี้ว่า

คิตฺ การขับร้อง เค+ต. ตสฺส คิตฺ. การขับร้องของชนนั้น. คายนํ คิตฺ. การขับร้องชื่อว่า คิตฺ.

นจจํ การพ้อนรำ นฏ+ต. คตตสฺส วิกฺเขปนํ นจจํ. การส่ายไปมา ซึ่งตัว ชื่อว่า นจจํ.

นญฺญํ กาน้อมไปมา นฏ+ต. คตตสฺส วิณามนํ นญฺญํ. การน้อมไปมา ซึ่งตัว ชื่อว่า นญฺญํ.

สหิตํ การหัวเราะ หส+ต. หสนํ สหิตํ. การหัวเราะ ชื่อว่า สหิตํ.

ชิตํ ความชนะ ชิ+ต. ชยนํ ชิตํ. ความชนะชื่อว่า ชิตํ.

พึงทราบ ต ปัจจย ลงในกมม ดังนี้ว่า

ภาสิตํ คำอันชนกล่าวแล้ว ภาส+ต. เตน ภาสิตํ, ภาสยิตถาติ ภาสิตํ. คำใดอันชนนั้นกล่าวแล้ว คือพูดแล้ว เหตุุนั้น คำนั้น ชื่อว่า ภาสิตํ.

เทสิตํ ธรรมอันภิกษุแสดงแล้ว ทิส+ต. เตน เทสิตํ อจฺจายยิตถาติ เทสิตํ. ธรรมอันภิกษุนั้น แสดงแล้ว คือเล่าแล้ว เหตุุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า เทสิตํ.

กตํ กรรมอันชนทำแล้ว กร+ต. เตน กตํ กรยิตถาติ กตํ. กรรมใด อันชนนั้น ทำแล้ว คือ สร้างไว้แล้ว เหตุุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กตํ.

(๕๑๕) พุทธมาทิตฺเต กตฺตริ.^{๕๐๘}

อ. ต ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี พุธ และ คมฺ เป็นตัน ในอรรถแห่งกตตุ.

ลง ต ปัจจย ในอรรถแห่งธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ พุธ และ คมฺ ในความเป็นกตตา ในกาลทั้งปวง.

อุ. พุทฺโธ พระพุทธเจ้า พุธ+ต. สพุเพ สงฺขตาสงฺขเต ธมฺเม พุชฺฌติ อพุชฺฌิ พุชฺฌิสฺสตีติ วา พุทฺโธ. พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดย่อมตรัสรู้ ได้ตรัสรู้แล้ว จักตรัสรู้ ธรรมทั้งปวงทั้งที่ปัจจยปรุ้งแต่งและปัจจยไม่ปรุ้งแต่ง เหตุุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ชื่อว่า พุทฺโธ.

๕๐๗ โมค. ๕/๕๖ นิตี. ๑๑๔๓

๕๐๘ นิตี. ๑๑๔๔

สุคโต พระสุคตพุทธเจ้า สุ+คม+ต. **สุนทร คจจตติ สุคโต**. พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ย่อมเสด็จไป สู่พระนิพพานอันดี เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ชื่อว่า สุคโต.

สรณงคโต ผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ สรณ+คม+ต. **สรณ คจจตติ สรณงคโต**. คนใด ย่อมถึง ซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สรณงคโต.

สมถงคโต ผู้ถึงซึ่งความสงบ สมถ+คม+ต. **สมถ คจจตติ สมถงคโต**. คนใด ย่อมถึง ซึ่งความสงบ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สมถงคโต.

ถาโต ผู้รู้ ถา+ต. **ชานาตติ ถาโต**. คนใด ย่อมรู้ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ถาโต. นักศึกษาพึงทราบตัวอย่างมีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาฉะนี้.

(๕๑๖) **ชีโต อิน สพพตถ.**^{๕๐๙}

อ. อิน ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ ชี ธาตุ ในกาลทั้งปวง.

ลง อิน ปัจจย ในเบื้องหลังแต่ธาตุนี้คือ ชี ในกาลทั้งปวง ในความเป็นกัตตา.

อุ. **ชีโน** พระชินพุทธเจ้า ชี+อิน. **สพเพ ปาปเก อกุสเล ธมเม ชินาติ อชินิ ชินิสสตีติ ชีโน**. พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดย่อมชนะ ได้ชนะแล้ว จักชนะ ซึ่งอกุศลธรรมอันลามกทั้งปวง เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ชื่อว่า ชีโน.

(๕๑๗) **สุปโต จ.**^{๕๑๐}

อ. อิน ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ สุป ธาตุ ด้วย.

อิน ปัจจย ลงในเบื้องหลังแต่ธาตุนี้คือ สุป ในความเป็นกัตตา และ ภาว.

ในความเป็นกัตตา เช่น **สุปิโน** ผู้ฝัน สุป+อิน. **สุปตติ สุปิโน**. คนใด ย่อมฝัน เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สุปิโน.

ในภาว เช่น **สุปินิ** ความฝัน **สุปิยเต สุปินิ**. อันชน ย่อมฝัน ชื่อว่า สุปินิ. ดังตัวอย่าง **โก อตโถ สุปิเนน เต**. อ.ประโยชน์อะไร ด้วยความฝัน แก่ท่าน?

(๕๑๘) **อิสทสุทติ ข.**^{๕๑๑}

อ. ข ปัจจย ย่อมลง ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี อิส และ ทุ และ สุ เป็น บทเคียง.

๕๐๙ นิตติ. ๑๑๔๕

๕๑๐ นิตติ. ๑๑๔๖

๕๑๑ นิตติ. ๑๑๔๗

ลง ข ปัจจัย เบื้องหลังแต่ธาตุทั้งหลายมี อีสฺ ทู และ สฺ เป็นบทเคียง ในภาวและกมม.

อุ. อีสฺสโย การนอนน้อย อีส+สฺ+ช. อีสํ สยเต สยน์ วา อีสฺสโย. อันชน ย่อมนอน หรือว่า การนอนน้อย ชื่อว่า อีสฺสโย.

ทฺสฺสโย การนอนลำบาก ทฺ+สฺ+ช. ทฺฏฺจฺ สยเต สยน์ วา ทฺสฺสโย. อันชน ย่อมนอน หรือว่า การนอน ลำบาก ชื่อว่า ทฺสฺสโย.

สุสฺสโย การนอนสบาย สฺ+สฺ+ช. ลบ ข ช้อน ส. สุฏฺจฺ สยเต สยน์ วา สุสฺสโย. อันชนย่อมนอน หรือว่า การนอนสบาย ชื่อว่า สุสฺสโย.

อิสฺกกรฺ อีส+กร+ช. อีสํ กรียเต กตฺนติ วา อิสฺกกรฺ. กรรมอันชนยอมทำ หรือว่า ทำแล้ว น้อย เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า อิสฺกกรฺ.

ทฺกกรฺ กรรมอันชนทำชั่ว. ทฺฏฺจฺ กรียเต กตฺนติ วา ทฺกกรฺ. กรรมอันชน ย่อมทำ หรือว่า ทำแล้ว ชั่ว เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า ทฺกกรฺ.

สุกรฺ กรรมอันชนทำดี. สุฏฺจฺ กรียเต กตฺนติ วา สุกรฺ. กรรม อันชน ย่อมทำ หรือว่า ทำแล้ว ด้วยดี เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า สุกรฺ.

(๕๑๙) อิจฺฉตฺเตสุ สมานกตฺตฺเกสุ ตเวตุ วา.^{๕๑๒}

ครั้งเมื่อธาตุ ท. อันมีอรรถเป็นไปในความปรารถนา มีกัตตาเสมอกัน มีอยู่

อ. ตเว และ ตฺ ปัจจัย ท. ย่อมลง โดยวิกัปป์.

เมื่อมีธาตุอันมีอรรถว่าปรารถนา มีกัตตาเสมอกัน ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตเว ตฺ เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในอรรถแห่งกัตตา ในกาลทั้งปวง.

อุ. กาทเว เพื่อทำ กร+ตเว. โส ปุณฺณานิ กาทเว อิจฺฉติ. เขา ย่อมปรารถนา เพื่อกระทำ ซึ่งบุญทั้งหลาย.

โสตุ เพื่อฟัง สฺ+ตฺ. สทฺธมฺมํ โสตุมิจฺฉติ. ชนย่อมปรารถนาเพื่อฟัง ซึ่งพระสัทธรรม.

(๕๒๐) อรหสฺสกาทีสุ จ.^{๕๑๓}

อ. ตฺ ปัจจัย ย่อมลง ในอรรถ ท. มี อรห และ สกฺก เป็นต้น ด้วย.

ลง ตฺ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในอรรถทั้งหลายมี อรห สกฺก เป็นต้น ด้วย.

อุ. โก ตํ นิินิตฺตฺมรหติ. ใครย่อมควรเพื่อจะนิินทา ซึ่งบุคคลนั้น.

๕๑๒ โมค. ๕/๖๑ นิตฺติ. ๑๑๔๘

๕๑๓ นิตฺติ. ๑๑๔๙

น จาปี มนตยทุเรน สกกา เขตฺ ธเนน วา. อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะชนะ (ความแก่และความตาย) ด้วยการรบด้วยมนต์ หรือด้วยทรัพย์. นักศึกษาพึงประกอบประโยคทั้งหลายแม้เหล่านี้ อย่างนี้.

(๕๒๑) ปตตวจน อลมตฺเตสุ จ.^{๕๑๔}

อ. ตุํ ปัจจย ย่อมลงในอรรถแห่ง อลํ ในปตตวจนะ.

ลง ตุํ ปัจจยหลังธาตุทั้งปวง ในอรรถว่าควร ในปฐมาวิภคิตี ด้วย.

อุ. อลเมว ทานานิ ทาทุํ. การทำทานทั้งหลาย ควรแท้. อลเมว ปุณฺณานิ กาทุํ. การทำบุญทั้งหลาย ควรนั้นเทียว.

(๕๒๒) ปุพฺพกาเลกตตูกานํ ตุน ตวาน ตวา วา.^{๕๑๕}

อ. ตุน และ ตวาน และ ตวา ปัจจย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง แห่งธาตุ ท. อันมีกัตตาอันเดียวกันในกาลแห่งกิริยาก่อน โดยวิกัปป์.

ลงปัจจยเหล่านี้ คือ ตุน ตวาน ตวา เบื้องหลังแห่งธาตุทั้งหลาย อันมีกัตตาเป็นอันเดียวกัน ในกาลกิริยาก่อน ได้บ้าง.

ไขคำ **ปุพฺพกาเล** ในสูตรนี้ ทางสัมพันธ์เรียกชื่อว่า ปุพฺพกาลกิริยา เป็นกิริยาที่ทำก่อนหน้ากิริยาใหญ่ ซึ่งมีกัตตาหรือตัวประธานเดียวกันกับกิริยาหลังนั่นเอง

อุ. กาทุน ทำแล้ว กร+ตุน. กาทุน กมมํ คจฺจติ, อากาทุน ปุณฺณํ กิลมิสฺสนติ สตฺตา. ขนทำแล้วซึ่งกรรม ย่อมไป, สัตว์ทั้งหลาย ไม่ทำแล้ว ซึ่งบุญ จักลำบาก.

สุตฺวาน ฟังแล้ว สุ+ตฺวาน. สุตฺวาน ธมมํ โมทติ. ขนฟังแล้ว ซึ่งธรรม ย่อมบันเทิง. ขิตฺวาน ชนะแล้ว ขิ+ตฺวาน. ขิตฺวาน เสนํ วสติ. ภิภุชฺชนะแล้ว ซึ่งเสนามารย่อมอยู่.

สุตฺวานสฺส เอตทโหสิ. เพราะฟังแล้ว ความปริวิตกนี้ จึงได้มีแล้ว แก่ชนนั้น. อิตฺโต สุตฺวาน อมฺตร กณฺเณติ. ขนทั้งหลาย ฟังแล้ว จากที่นี้ ย่อมกล่าว ในที่นั้น.

สุตฺวา ฟังแล้ว สุ+ตฺวา. สุตฺวา ขานิสฺสาม. เราทั้งหลาย ฟังแล้ว จักรู้. นักศึกษาพึงประกอบบททั้งหลายแม้เหล่านี้ อย่างนี้.

(๕๒๓) วตฺตมาเน มานนฺตา.^{๕๑๖}

อ. มาน และ อนต ปัจจย ท. ย่อมลงในปัจจุบันกาล.

๕๑๔ นิตฺติ. สุตฺต. ๔๗๕-ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

๕๑๕ โมคฺ. ๕/๖๓ นิตฺติ. ๑๑๕๐-๑-๒-๓-๔-๕-๖

๕๑๖ โมคฺ. ๕/๖๔-๕ นิตฺติ. ๑๑๕๗

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ มาน อนาคต เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในกาลอันเป็นไปอยู่ (วัตถุมานะ).

อุ. สรมาโน ระลึกอยู่ สร + มาน. สรมาโน โรทติ. ขนระลึกได้อยู่ ย่อมร้องให้. คจณฺโตะ คมฺ+ อนาคต. คจณฺโตะ คณฺหาติ. ขนไปอยู่ ย่อมถือเอา.

(๕๒๔) **สาสาทีหิ รตฺถ.**^{๕๑๗}

อ. รตฺถ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี สาส ธาตุ เป็นต้น.

ลง รตฺถ ปัจจัยเบื้องหลังแต่ธาตุทั้งหลายมี สาส ธาตุ เป็นต้น.

อุ. สตฺถา พระศาสดา สาส+รตฺถ. ลบ ร พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุด้วยสูตร รมฺหิ รนฺโต ราทโน, ลบ อา, ใช้เป็นนาม. กิลสาทโย สาสติ หีสติ วินาสเตติ สตฺถา. พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ย่อมชนะ คือย่อมเบียดเบียน ได้แก่ย่อมให้อาสวะทั้งหลายมีกิเลส เป็นต้นพินาศ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ชื่อว่า สตฺถา.

(๕๒๕) **ปาทีโต^{๕๑๘} รัตฺ.**^{๕๑๙}

อ. รัตฺ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุมี ปา ธาตุ เป็นต้น.

ลง รัตฺ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุมีอาทิอย่างนี้ คือ ปา.

อุ. ปีตา ผู้รักษาบุตร, พ่อ ปา+รัตฺ. รมฺเมน ปุตุตฺ ปาตีติ ปีตา. ผู้ใด ย่อมรักษา ซึ่งบุตร โดยธรรม เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ปีตา.

(๕๒๖) **มานาทีหิ ธาตุ.**^{๕๒๐}

อ. ธาตุ ปัจจัย ด้วย อ. รัตฺ ปัจจัย ด้วย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มีมาน ธาตุ เป็นต้น.

ลง ธาตุ และ รัตฺ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ มาน.

อุ. มาตา มารดา มาน+ธาตุ. รมฺเมน ปุตุตฺ มานะตีติ มาตา. หญิงใด ย่อมรักษา ซึ่งบุตร โดยธรรม เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า มาตา.

ภาตา พี่น้องชาย ภาส+ธาตุ. ปุพฺเพ ภาสตีติ ภาตา. ขนใด ย่อมกล่าว ในก่อน เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ภาตา.

๕๑๗ นิตฺติ. ๑๑๕๙

๕๑๘ ปาทีโต (รฺ.นิตฺติ.ส.). กตถจิ โปตถเก “ปาทีโต” ติ เอตถ อาทิตฺโต อตถิ. โส อนิจฺฉิตฺโต อุปริสุตฺเตน ธา-ธาตุโต รัตฺ-ปัจจัยสส สงฺกหิตตฺตา. ตสฺมา “ปาทีโต” ติ ตฺยณฺตวเสน สุตฺตปาโจ สุนทฺรทโร. (สุตฺตนิทฺเทส)

๕๑๙ นิตฺติ. ๑๑๖๐

๕๒๐ นิตฺติ. ๑๑๖๑

ธิดา ธิดา ธรุ+ธิด. ลบที่สุดธาตุ และลบ ฐ มาตาปิตุหิ ธริยเตติ ธิดา.
 ทาริกาใด อันมารดาบิดาทั้งหลาย ย่อมทรงไว้ เหตุนั้น ทาริกานั้น ชื่อว่า ธิดา.

(๕๒๗) **อาคมา ตุโก.**^{๕๒๑}

อ. ตุก ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ คมฺ ธาตุ มีอาเป็นบทหน้า.

ลง ตุก ปัจจย หลัง คมฺ ธาตุ ซึ่งมีอาเป็นบทหน้า.

อุ. **อาคนตุโก** ผู้จรมมา อา+คมฺ+ตฺก. **อาคจฺจติ** **อาคนตุโก**. คนใดย่อมมา
 เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า อาคนตุโก แยกผู้มาเยือน.

(๕๒๘) **ภพเพ อิก.**^{๕๒๒}

อ. อิก ปัจจย ย่อมลง ในอรรกว่าสมควร.

ลง อิก ปัจจย เบื้องหลังธาตุนี้คือ คมฺ ในอรรกว่าควร.

อุ. **คมิโก** ผู้ควรเพื่อจะไป คมฺ+อิก. **คนตุ ภพโพติ คมิโก**. คนใดเป็นผู้สมควร
 เพื่อการไป เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า คมิโก ผู้ควรเพื่อจะไป.

อิติ กิพพิธานกปเป ทุตฺติโย กณฺโฑ.

^{๕๒๑} นีติ. ๑๑๖๑

^{๕๒๒} นีติ. ๑๑๖๓

กิตก กัณท์ที่ ๓

(๕๒๙) ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.^{๕๒๓}

อ. ศัพท์ ท. อันมิได้สำเร็จเพราะปัจจัย ย่อมสำเร็จด้วยนิปาตนสูตร.

ศัพท์เหล่านี้เป็นไปกับด้วยปัจจัย ถึงความไม่สำเร็จในสังขยา, นาม, สมาส, ตัทธิต, อาชยาต และ กิตกัณท์ ศัพท์เหล่านั้นตั้งรูปวิเคราะห์แล้ว ย่อมสำเร็จได้ด้วยนิปาตนสูตร ตามนามของตนๆ ตามลำดับ.

ศัพท์สำเร็จในสังขยาก่อนดังนี้

เอก เป็น เอกา หนึ่ง. เอกสฺส เอกา โหติ. เอา เอก เป็น เอกา.

เอกาทส เป็น เอการส สิบเอ็ด. ทสฺส จ ทสฺ โร โหติ วา. เอา ท แห่ง ทส เป็น ร บ้าง.

ทวาทส เป็น พารส สิบสอง. ทฺวิสส พา โหติ ทสฺส จ ทสฺ โร โหติ วา. เอา ทฺวิ เป็น พา และ ท แห่ง ทส เป็น ร บ้าง.

พาวีสฺ ยี่สิบสอง. เทว จ วิสญจ พาวีสฺ. สองด้วย ยี่สิบด้วย ชื่อว่า พาวีส.

ป. ศัพท์ว่า โสฬส อันอาจารย์ยอมให้สำเร็จอย่างไร?

ว. ศัพท์ว่า โสฬส อันอาจารย์ยอมให้สำเร็จอย่างนี้ว่า ฉสฺส โส โหติ ทสฺส จ ทสฺ โห โหติ. เอา ฉ เป็น โส, และ เอา ท แห่ง ทส เป็น พ. ฉ จ ทส จ โสฬส. หกด้วย สิบด้วย ชื่อว่า โสฬส สิบหก.

สหยตฺนํ อายตนะหก. ฉายตฺนมฺหิ ฉสฺส สโ โหติ. เอา ฉ ที่ศัพท์ฉายตฺน เป็น สฬ. ฉ อายตฺนานิ สหยตฺนํ. อายตนะทั้งหลาย หก ชื่อว่า สหยตฺนํ. นักศึกษาถึงทำสังขยาที่เหลืออย่างนี้.

ในบทนามมีอุทาหรณ์ดังนี้.

ลง ชฺช และ ชฺชฺ ปัจจัย หลังศัพท์นามทั้งหลายเหล่านี้คือ อิม สมาน อปร และ อาเทส อิม ศัพท์ เป็น อ, สมาน เป็น ส บ้าง เช่น.

อชฺช ในวันนี้. อิมสฺมิ กาเล อชฺช. ในกาลนี้ ชื่อว่า อชฺช.

อชฺช ในวันนี้. อสฺมิ กาเล วา อชฺช. อีกอย่างหนึ่ง ในกาลนี้ ชื่อว่า อชฺช.

สชฺช ในวันนี้. สมานกาเล สชฺช. ในกาลเสมอกันนี้ ชื่อว่า สชฺช.

อปรชช ในวันอื่น. อปรสมิ กาเล อปรชช. ในกาลอื่น ชื่อว่า อปรชช.

ในบทสมาสมิอุทาหรณ์ดังนี้

ภูมิโคโต ผู้ไปแล้วสู่แผ่นดิน. ภูมิ คโต ภูมิโคโต. ชนไปแล้ว สู่แผ่นดิน ชื่อว่า ภูมิโคโต.

อพายโคโต ผู้ไปแล้วสู่อบาย. อพาย คโต อพายโคโต. ชนไปแล้วสู่อบาย ชื่อว่า อพายโคโต.

อิสสรกตัม อันชนผู้เป็นใหญ่ทำแล้ว. อิสสเรน กตัม อิสสรกตัม. กรรมอันชนผู้เป็นใหญ่ทำแล้ว ชื่อว่า อิสสรกตัม.

สลลวิทโร อันลูกศรแทงแล้ว. สลเลน วิทโร สลลวิทโร. สัตว์อันลูกศรแทงแล้ว ชื่อว่า สลลวิทโร.

กจินทุสสํ ผ้าเพื่อกฐิน. กจินสสุ ทุสสํ กจินทุสสํ. ผ้าเพื่อกฐิน ชื่อว่า กจินทุสสํ.

อาคนตุกภตตํ ภัตรเพื่อผู้มา. อาคนตุกสสุ ภตตํ อาคนตุกภตตํ. ภัตรเพื่อผู้มา ชื่อว่า อาคนตุกภตตํ

โจรภยํ ภัยแต่โจร. โจรมหา ภยํ โจรภยํ. ภัยแต่โจร ชื่อว่า โจรภยํ.

ธณณราสี กองแห่งข้าวเปลือก. ธณณานิ ราสี ธณณราสี. กอง แห่งข้าวเปลือกทั้งหลาย ชื่อว่า ธณณราสี.

รูปสณณวา ความสำคัญในรูป. รูปส สณณวา รูปสณณวา. ความสำคัญในรูป ชื่อว่า รูปสณณวา.

สํสารทุกขํ ทุกข์ในสงสาร. สํสาเร ทุกขํ สํสารทุกขํ. ทุกข์ในสงสาร ชื่อว่า สํสารทุกขํ.

ปุพฺพพาปรี เบื้องต้นและเบื้องปลาย. ปุพฺพพา จ อปรา จ ปุพฺพพาปรี. เบื้องต้นด้วย เบื้องปลายด้วย ชื่อว่า ปุพฺพพาปรี.

ในบทตัทธิติมิอุทาหรณ์ดังนี้

วาสิฏฺฐโง เหล่าก่อกองแห่งวาสิฏฐะ. วสิฏฺฐสสุ อปจํ วาสิฏฺฐโง. ชนนี้ เป็นเหล่าก่อกองแห่งวาสิฏฐะ ชื่อว่า วาสิฏฺฐโง.

การทวาชิ เหล่าก่อกองแห่งการทวาช. การทวาชสสุ อปจํ การทวาชโ. ชนนี้เป็นเหล่าก่อกองแห่งการทวาช ชื่อว่า การทวาชิ.

ภคคโว เหล่าก่อกองแห่งภคค. ภคคสสุ อปจํ ภคคโว. ชนนี้เป็นเหล่าก่อกองแห่งภคค ชื่อว่า ภคคโว.

ปนฺนทโว เหล่าก่อกองแห่งปนฺน. ปนฺนทสสุ อปจํ ปนฺนทโว. ชนนี้เป็นเหล่าก่อกองแห่งปนฺน ชื่อว่า ปนฺนทโว.

โกเลโย เหล่ากอแห่งตระกูล. กุสสส อปจจ โกลโย. ชนนี้เป็นเหล่ากอแห่งตระกูล ชื่อว่า โกลโย.

ในอาขยาตมือุทาหรณ์ดังต่อไปนี้.

อส ธาตุเป็นไปในความ มี, ความเป็น มีการแปลง ตี เอกวจนวิภัตติ พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น สส แปลง อนติ พหุวจนวิภัตติ พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น สสุ เช่น.

อสุส ย่อมเป็น อส+ติ. เอวมสุส วจนีโย. ภิกษุนั้นเป็นผู้สอนอาจารย์พึงกล่าวอย่างนี้ ย่อมเป็น.

อสุส ย่อมเป็น อส+อนติ. เอวมสุส วจนียา. ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นผู้สอนอาจารย์พึงกล่าว อย่างนี้ ย่อมเป็น.

แปลง หิ วิภัตติ อันเป็นไปในความบังคับ เป็น สสุ ได้บ้าง เช่น คจจสสุ = คจจาทิ ทาน จงไป. คม+อ+หิ.

อุทาหรณ์ในกิตก์มือุทาหรณ์ดังต่อไปนี้.

ลง ก ปัจจย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ วท หน, แปลง วท เป็น วาท และ แปลง หน เป็น ชาติ เช่น.

วาทโก ผู้กล่าว. วทิตติ วาทโก. ผู้ใดย่อมกล่าว เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า วาทโก.

ชาติโก ผู้ฆ่า. ชาติเตตติ ชาติโก. ผู้ใดย่อมฆ่า เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ชาติโก.

มีการอาเทศ ต ปัจจย หลัง นต ธาตุ พร้อมทั้งพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จจ และ ญญ ดังตัวอย่าง.

นจจ, ญญ นต+ต. นจจ การพ้อนรำ, ญญ การพ้อนรำ. ประโยคทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ ย่อมสำเร็จด้วยนิปาตนสูตร ด้วยประการดังกล่าวฉะนี้.

(๕๓๐) สาสทิสโต ตสส ฐิโ จ. ^{๕๒๔}

อ. การอาเทศเป็น ฐิฐ ด้วย แห่ง ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลัง แต่สาส และ ทิส ธาตุ ย่อมมี.

การอาเทศ ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลังธาตุ มีอาทิอย่างนี้ คือ สาส ทิส เป็น ฐิฐ ย่อมมีในฐานะอันสมควร.

อุ. อนุสิฐิโ ตามสอนแล้ว. อนุ+สาส+ต. อาเทศ ต เป็น ฐิฐ ลบ ส ที่สุดธาตุ, ลบ ร ด้วย. อนุสิฐิโ โส มยา อนุสาสยิตถาติ อนุสิฐิโ. อุปสัมปทาเปกขันนั้น อันข้าพเจ้าสอนตามสอนแล้ว คือพราสอนแล้ว เหตุนั้น อุปสัมปทาเปกขันนั้น ชื่อว่า อนุสิฐิโ.

ทิจฺจํ อันตนเห็นแล้ว. ทิส+ต. **ทิจฺจํ เม รูปํ ทิสยิตถาติ ทิจฺจํ.** รูปอันข้าพเจ้าเห็นแล้ว คือ ดูแล้ว เหตุนั้น รูปนั้น ชื่อว่า ทิจฺจํ.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ ต อักษรแห่งกิจจปัจจัยเป็น รฏฺฐ และ ตุ เป็น รฏฺฐจฺ. เช่น

ทฏฺฐพฺพํ อันชนพึงเห็น. ทิส+ตพฺพ. อาเทศ ต อักษรแห่ง ตพฺพ เป็น รฏฺฐ. **ทสฺสนียนติ ทฏฺฐพฺพํ.** รูปใด อันชน พึงเห็น เหตุนั้น รูปนั้น ชื่อว่า ทฏฺฐพฺพํ.

ทฏฺฐํ เพื่อเห็น. ทิส+ตฺ. อาเทศ ตฺ เป็น รฏฺฐจฺ. **สมณเ ทฏฺฐํ วิหารํ คจฺจนติ.** ขนทั้งหลายย่อมไป สู่วิหาร เพื่อจะดู ซึ่งสมณะทั้งหลาย.

(๕๓๑) **สาทิ สนต ปุจฺฉ ภณฺช หํสาทิหิ ฏฺฐโ.**^{๕๒๕}

อ. การอาเทศเป็น ฏฺฐ แห่ง ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี ส เป็นที่สุด และ ธาตุมี ปุจฺฉ และ ภณฺช และ หํส ธาตุเป็นต้น กับด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุ ย่อมมี.

การอาเทศ ต ปัจจัยกับธาตุทั้งหลายที่มี ส อักษรเป็นที่สุด และธาตุมีอาทิอย่างนี้ คือ ปุจฺฉ ภณฺช หํส พร้อมกับพยัญชนะตัวหน้าเป็น ฏฺฐ ย่อมมีในฐานะอันควร.

อุ. **ตุฏฺฐโ** ยินดีแล้ว ตฺส+ต. **ตฺสยิตถาติ ตฺฏฺฐโ.** ขนใดยินดีแล้ว เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ตฺฏฺฐโ.

ทฏฺฐโ อันงูกัดแล้ว ทิส+ต. **ทํสยิตถาติ ทฏฺฐโ.** ขนใดอันงูกัดแล้ว เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ทฏฺฐโ.

ปฏฺฐโ อันเขากามแล้ว ปุจฺฉ+ต. แผลง ต กับ จฺฉ เป็น ฏฺฐ. **ปุจฺฉยิตถาติ ปฏฺฐโ.** ปัญหาใด อันเขากามแล้ว เหตุนั้น ปัญหานั้น ชื่อว่า ปฏฺฐโ.

ปภฏฺฐโ อันเขาหักรานแล้ว ป+ภณฺช+ต. **ปกาเรน ภณฺชยิตถาติ ปภฏฺฐโ.** ต้นไม้ใด อันสัตว์หักรานแล้ว เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า ปภฏฺฐโ.

ปหฏฺฐโ ร่าเริงโดยประการแล้ว ป+หํส+ต. **ปกาเรน หสยิตถาติ ปหฏฺฐโ.** ขนใดร่าเริงแล้ว โดยประการ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ปหฏฺฐโ. อาเทศ ต ปัจจัย กับ ส ที่สุด ธาตุเป็น ฏฺฐ, ลบนิคคหิตด้วยสูตร พยณฺชเน จ.

ด้วยการถือเอาอาทิสัพท์ มีการอาเทศ ต ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลาย แม้เหล่าอื่น พร้อมกับพยัญชนะข้างต้นเป็น ฏฺฐ. เช่น

ยิฏฺฐโ อันชนบูชาแล้ว ยช+ต แผลง อ ที่ ย เป็น อิ. **ยชยิตถาติ ยิฏฺฐโ.** พระพุทธเจ้าพระองค์ใด อันชนบูชาแล้ว เหตุนั้น พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า ยิฏฺฐโ.

สัสฏโจ ประชุมพร้อมแล้ว สัม+สช+ต. สัม เอกโต สมวา ยิตถ โสติ สัสฏโจ.
อรรณพทนั้น อันชนให้ประชุมแล้ว พร้อม คือ โดยร่วมกัน เหตุนั้น อรรณพทนั้น ชื่อว่า สัสฏโจ.

วิสสฏโจ ประชุมโดยวิเสสแล้ว วิ+สช+ต. วิเสสเนน สมวา ยิตถ โสติ วิสสฏโจ.

ปวิฏโจ อันชนเข้าไปแล้ว ป+วิส+ต. วิ. ปเวสยิตถ โสติ ปวิฏโจ. วิหารนั้น
อันชนเข้าไปแล้ว เหตุนั้น วิหารนั้น ชื่อว่า ปวิฏโจ.

นักศึกษาพึงประกอบธาตุทั้งหลาย แม้เหล่าอื่นที่เหลือ ในบททั้งปวงอย่างนี้.

(๕๓๒) วสโต อุตถ.^{๕๒๖}

อ. การอาเทศเป็น อุตถ แห่ง ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลังแต่ วส ธาตุ กับด้วย
พยัญชนะข้างต้น ย่อมมี.

อาเทศ ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลังธาตุนี้คือ วส พร้อมด้วยพยัญชนะข้างต้น
เป็น อุตถ ในฐานะอันควร.

อุ. วุตโธ, วฏฺโฐ อยู่จำพรรษาแล้ว. วส+ต. วสสํ วุตโธ ภควา, วสสํ วสติ อวลี
วสสสตีติ วุตโธ. พระผู้มีพระภาค อยู่จำพรรษาแล้ว คือ ย่อมอยู่ ได้อยู่แล้ว จักอยู่ เหตุนั้น
ชื่อว่า วุตโธ.

(๕๓๓) วสส วา วุ.^{๕๒๗}

อ. การอาเทศเป็น อุ แห่ง ว อักษร แห่ง วส ธาตุ ย่อมมีโดยวิกัป.

อาเทศ ว อักษรแห่ง วส ธาตุนั้นแล เป็น อุ ในเพราะ ต ปัจจัยอยู่เบื้องหลังได้บ้าง.

อุ. อุตฺติ, วุตฺติ อยู่จบแล้ว วส+ต ที่เป็น ว เพราะลง ว อาคม. พรหมจรรย์ วสยิตถาติ
วุตฺติ. พรหมจรรย์ อันพระผู้มีพระภาค อยู่จบแล้ว เหตุนั้น พรหมจรรย์นั้น ชื่อว่า วุตฺติ.

อุฏฺโฐ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว วส+ต. วสยิตถาติ อุฏฺโฐ, วฏฺโฐ วา. ภิกษุ อยู่จบ
พรหมจรรย์แล้ว เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า อุฏฺโฐ.

(๕๓๔) ธ ฒ ภ เทหิ ธ ฒา จ.^{๕๒๘}

อ. การอาเทศเป็น ธ และ ฒ ท. แห่ง ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุ ท.
อันมี ธ และ ฒ และ ภ และ ห พยัญชนะเป็นที่สุด ย่อมมีด้วย.

อาเทศ ต ปัจจัย อยู่เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีพยัญชนะอย่างนี้ คือ ธ ฒ ภ ห เป็น
ที่สุด เป็น ธ และ ฒ ตามลำดับ.

๕๒๖ นิตติ. ๑๑๗๗. อุตถ-อุฏฺฐาน วิวินิจฉัย โภจยารามิกตเถเรน วิรจิต โมคคัลลาน อุตฺตนิตฺตสยทุติยาเค
๗๙๑-ปิฎฺเฐ ปสฺสิตพฺพ.

๕๒๗ โมค. ๕/๑๑๐-๑๑๑ นิตติ. ๑๑๗๘

๕๒๘ โมค. ๕/๑๔๕-๖ นิตติ. ๑๑๗๙

อุ. พุทโธ ตรัสรู้แล้ว พุธ+ต. แปลง ธต เป็น ทธ. พุทโธ ภควา, สมมาสมพุทโธ
วต โส ภควาติ พุทโธ. พระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้แล้ว, พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสรู้
โดยชอบด้วยพระองค์เอง เหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า พุทโธ.

วุฑโฒ เจริญแล้ว วุฑฒ+ต. แปลง ฒต เป็น ฑฒ. วุฑโฒ ภิกขุ, อวุฑฒิติ วุฑโฒ.
ภิกขุ ชื่อว่า วุฑโฒ เพราะอรรถว่า เจริญแล้ว คือได้เจริญแล้ว.

ลหุธ อันเราได้แล้ว ลห+ต แปลง ฤต เป็น ทธ. ลหุธ เม ปตตจิวริ, ลกยิตถาติ
ลหุธ. บาตรและจีวร อันเราได้แล้ว, บทว่า ลหุธ คือ ลกยิตถ.

ททณฺเฑ อันไฟไหม้แล้ว ทท+ต แปลง หต เป็น ฑฒ. อคคินา ททณฺเฑ วนฺ, ทหยิตถาติ
ททณฺเฑ. ปา อันไฟไหม้แล้ว. คำว่า ททณฺเฑ คือ ทหยิตถ.

(๕๓๕) ฃณชโต คโค จ.^{๕๒๙}

อ. การอาเทศเป็น คค แห่ง ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลัง แต่ ฃณช ธาตุ ย่อมมีด้วย.

อาเทศ ต ปัจจัยอันอยู่เบื้องหลัง ฃณช ธาตุ พร้อมกับพยัญชนะตัวต้น เป็น คค.

อุ. ฃคโค อันข้างหักแล้ว ฃณช+ต. แปลงพยัญชนะตัวต้นคือ ฃ กับ ต เป็น คค.

อภยชยิตถ โสติ ฃคโค. ต้นไม้โน้น อันข้างได้หักแล้ว เหตุโน้น ต้นไม้โน้น ชื่อว่า ฃคโค.

ปฃคโค หักทั่วแล้ว ป+ฃณช+ต. ปกาเรน อภยชยิตถ โสติ ปฃคโค. ต้นไม้โน้น
อันข้าง ได้หักแล้ว โดยประการ เหตุโน้น ต้นไม้โน้น ชื่อว่า ปฃคโค.

(๕๓๖) ฃษาทินมนโต โน ทวิ จ.^{๕๓๐}

อ. พยัญชนะอันเป็นที่สุด แห่งธาตุ ท. มี ฃษ ธาตุเป็นต้น ย่อมไม่มีด้วย

อ. เทวภาว แห่ง ต ย่อมมีด้วย.

พยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ฃษ ย่อมไม่มี และมีการทำ
เทวภาว ต ปัจจัย บ้าง.

อุ. ฃตุโต บริโภคแล้ว ฃษ+ต ลบ ษ ที่สุดธาตุ เทวภาว ต ปัจ. อภยชยิตถ ฃตุโต.
ชนใดบริโภคแล้ว เหตุโน้น ชนโน้น ชื่อว่า ฃตุโต. ฃตุตวา, ฃตุตาวี บริโภคแล้ว.

จตโต สละแล้ว จช+ต. จชตติ จตโต. ชนใด ย่อมสละ เหตุโน้น ชนโน้น ชื่อว่า
จตโต.

สตโต ข้องแล้ว สช+ต. รูปาทีสุ อารมณเณสุ สชชตติ สตโต. สัตว์ใด ย่อมข้องอยู่
ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น เหตุโน้น สัตว์โน้น ชื่อว่า สตโต ผู้ข้องแล้ว.

๕๒๙ โมค. ๕/๑๕๔ นิตติ. ๑๑๘๐

๕๓๐ โมค. ๕/๙๕ นิตติ. ๑๑๘๑

ปตฺโต บาตร ปตฺ+ต. **ปตฺนติ** เอตถาติ **ปตฺโต**. ก้อนข้าวทั้งหลาย ย่อมตกไปในภาชนะนี้ เหตุนั้น ภาชนะนี้ ชื่อว่า ปตฺโต ภาชนะเป็นที่ตกไปแห่งก้อนข้าว.

รตฺโต กำหนดแล้ว รณช+ต. **รูปาทีสุ** อารมมณฺสุ **อรณฺชิติ** **รตฺโต**. คนใดได้กำหนดแล้ว ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า รตฺโต.

ยุตฺโต ประกอบแล้ว ยุช+ต. **อยุณฺชิติ** **ยุตฺโต**. คนใดได้ประกอบแล้ว เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ยุตฺโต.

วิวิตฺโต สงัดแล้ว วิ+วิจ+ต. **วิวิจิตฺติ** **วิวิตฺโต**. คนใด สงัดแล้ว เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า วิวิตฺโต.

(๕๓๗) **วจ วา วุ.**

อ. การอาเทศเป็น **อุ** แห่ง **ว** อักษร แห่ง **วจ** ธาตุ ย่อมมี.

อาเทศ **ว** อักษร แห่งธาตุนี้คือ **วจ** เป็น **อุ** มีการลบบพยัญชนะที่สุดธาตุ และการทำเทวภาวะ ต ปัจจัยด้วย ได้บ้าง.

อุ. **วุตฺตํ, อุตฺตํ** วจ+ต. **วุตฺตํ** ภควตา, **อุตฺตํ** วา วาจยิตถาติ **วุตฺตํ**. พระดำรัสอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว, หรือว่า ทรงกล่าวแล้ว คืออันพระองค์ทรงพระดำรัสแล้ว เหตุนั้น พระดำรัสนั้น ชื่อว่า **วุตฺตํ**.

(๕๓๘) **คุปาทีนญจ.**^(๕๓๑)

ก็ อ. พยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ **ท**. มี **คุป** ธาตุเป็นต้น ย่อมไม่มี.

ลบบพยัญชนะอันเป็นที่สุดธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ **คุป** และ **ช้อน** ต ปัจจัย บ้าง.

สุคฺคโต อันตนรักษาดีแล้ว สฺ+คุป+ต. **สุญฺจุ** โคปยิตถาติ **สุคฺคโต**. กายอันภิกษุรักษาแล้ว ด้วยดี เหตุนั้น กายนั้น ชื่อว่า **สุคฺคโต**.

จิตฺตํ ธรรมชาติผู้คิด จิต+ต. **อารมมณฺ** จินฺเตตฺติ **จิตฺตํ**. ธรรมชาติใดย่อมคิด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **จิตฺตํ**.

ลิตฺโต อันชนฉาบทาแล้ว ลิป+ต. **เลปยิตถาติ** **ลิตฺโต**. วิหารใด อันชน ฉาบทาแล้ว เหตุนั้น วิหารนั้น ชื่อว่า **ลิตฺโต**.

สนตฺตโต ร้อนแรงแล้ว สฺ+ตป+ต. **สํ** สฺสุญฺ จาปยิตถาติ **สนตฺตโต**. ก้อนเหล็กใด อันไฟ เผาแล้ว ดี คือ ด้วยดี เหตุนั้น ก้อนเหล็กนั้น ชื่อว่า **สนตฺตโต**.

อาทิตฺโต ส่องแสงแรงกล้าแล้ว อา+ทิป+ต. **อา** ภูโส ทิปปตฺติ **อาทิตฺโต**. ดาวนักษัตรใด ย่อมส่องแสง ทัว คือกล้า เหตุนั้น ดาวนักษัตรนั้น ชื่อว่า **อาทิตฺโต**.

อุตุโต อันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว วจ+ต. อุจฺจยิตถาติ อุตุโต. ธรรมใด อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า อุตุโต.

วิวิตโต สกฺตแล้ว วิ+วิจ+ต. วิเสเสน วิเวเจตฺติ วิวิตโต. พระโยคีใด ย่อมสกฺต โดยวิเศษ เหตุนั้น พระโยคินั้น ชื่อว่า วิวิตโต.

สิตโต อันตนวิดแล้ว สีจ+ต. สิญฺจยิตถาติ สิตโต. นาวาคืออรรถภาพ อันตน วิดแล้ว เหตุนั้น นาวาคืออรรถภาพนั้น ชื่อว่า สิตโต. นักศึกษาพึงประกอบบพทั้งหลาย แม้เหล่านี้ อย่างนี้.

(๕๓๙) ตราทีหิ อิญฺโณ.^{๕๓๒}

อ. การอาเทศเป็น อิญฺณ แห่ง ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุมี ตร ธาตุ เป็นต้น ย่อมมี.

มีการอาเทศ ต ปัจจย ที่ลงเบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ ตร เป็น อิญฺณ และพยัญชนะอันเป็นที่สุดของธาตุย่อมไม่มีด้วย. (คือลบทิ้ง).

อุ. ติญฺโณ ข้ามแล้ว ตร+ต. ติญฺโณหนตาเรยฺย, ตรามิติ ติญฺโณ. เราข้ามแล้ว พึงยังสัตัวให้ข้ามพ้น, เราย่อมข้ามพ้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า ติญฺโณ.

อุตฺติญฺโณ ข้ามขึ้นแล้ว อุ+ตร+ต. อุทฺธํ ตรตฺติ อุตฺติญฺโณ. ขนโดย่อมข้ามขึ้น เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า อุตฺติญฺโณ.

สมปฺณฺโณ เต็มดีแล้ว ส+ปุร+ต. สํ สฏฺฐํ ปุเรตฺติ สมปฺณฺโณ. อรรถบพใด ย่อมเต็มดี คือด้วยดี เหตุนั้น อรรถบพนั้น ชื่อว่า สมปฺณฺโณ.

ปริปฺณฺโณ เต็มรอบแล้ว ปริ+ปุร+ต. ปริ สมฺนตฺโต สพฺพาการเรน ปุเรตฺติ ปริปฺณฺโณ. อรรถบพใดย่อมเต็มรอบ คือโดยรอบ ได้แก่โดยประการทั้งปวง เหตุนั้น อรรถบพนั้น ชื่อว่า ปริปฺณฺโณ. บริบูรณ์แล้ว.

ตุณฺโณ เจาะแล้ว ตฺร+ต. ตฺทตฺติ ตุนฺโณ. สภาพใดย่อมเจาะ เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ตุนฺโณ.

ปริชฺฌิโน แกรบแล้ว ปริ+ชฺร+ต. ปริ สมฺนตฺโต สพฺพาการเรน ชีรตฺติ ปริชฺฌิโน. กายใดย่อมแกรอบ คือโดยรอบ ได้แก่โดยอาการทั้งปวง เหตุนั้น กายนั้น ชื่อว่า ปริชฺฌิโน.

อาภิณฺโณ เร็ยรายทั่วแล้ว อา+ภิร+ต. อา ภูโส กิรตฺติ อาภิณฺโณ. จุลีใด ย่อม เร็ยรายทั่ว คือยิ่ง เหตุนั้น จุลีนั้น ชื่อว่า อาภิณฺโณ.

^{๕๓๒} โมค. ๕/๑๕๒-๓ นิตฺ. ๑๑๘๔

(๕๔๐) ภัททาทีโต อินฺน อนฺน อีณา วา.^{๕๓๓}

อ. การอาเทศเป็น อินฺน และ อนฺน และ อีณ แห่ง ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุมี ภัท ธาตุเป็นต้นย่อมมี โดยวิภักป์.

อาเทศ ต ปัจจย ที่ลงหลังธาตุทั้งหลายมีอาทียาญนี้คือ ภัท เป็น อินฺน อนฺน และ อีณ ได้บ้าง พยัญชนะอันเป็นที่สุดธาตุย่อมหายไปด้วย.

อุ. ภินฺโน อันชนทำลายแล้ว ภัท+ต. ภัทฺทยิตถ โสติ ภินฺโน. หม้อนั้น อันชนทำลายแล้ว เหตุนั้น หม้อนั้น ชื่อว่า ภินฺโน.

สมภินฺโน อันชนทำลายดีแล้ว ส+ภัท+ต. สํ สฏฺฐุ ภัทฺทยิตถ โสติ สมภินฺโน. หม้อนั้น อันชนทำลายแล้ว ดี คือด้วยดี เหตุนั้น หม้อนั้นชื่อว่า สมภินฺโน.

ฉินฺโน อันชนตัดแล้ว ฉิท+ต. ฉินฺทยิตถ โสติ ฉินฺโน. ต้นไม้นั้น อันชนตัดแล้ว เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า ฉินฺโน.

สณฺฉินฺโน อันชนตัดดีแล้ว ส+ฉิท+ต. สํ สฏฺฐุ ฉินฺทยิตถ โสติ สณฺฉินฺโน. ต้นไม้นั้น อันชนตัดแล้ว ดี คือด้วยดี เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า สณฺฉินฺโน.

อุจฺฉินฺโน อันชนตัดส่วนบนแล้ว อุ+ฉิท+ต. อุทฺธภาเค ฉินฺทยิตถ โสติ อุจฺฉินฺโน. ต้นไม้นั้น อันชนตัดแล้ว ในส่วนข้างบน เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า อุจฺฉินฺโน.

ทินฺโน อันชนถวายเป็น ทา+ต. ทียเตติ ทินฺโน. บิณฑบาตใด อันชน ย่อมถวาย เหตุนั้น บิณฑบาตนั้น ชื่อว่า ทินฺโน.

นิสินฺโน นั่งแล้ว นิ+สีท+ต. นิสีทิตติ นิสินฺโน. ชนใดนั่งแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า นิสินฺโน.

ฉนฺโน อันชนมุงแล้ว ฉท+ต. ฉาทตพฺโพติ ฉนฺโน. เรือนใด อันชนยังกันและกัน ให้มุง เหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า ฉนฺโน.

สจฺฉนฺโน อันชนมุงดีแล้ว ส+ฉท+ต. สฏฺฐุ ฉาทตพฺโพติ สจฺฉนฺโน. เรือนใด อันชนยังกันและกันให้มุง ด้วยดี เหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า สจฺฉนฺโน.

อาฉนฺโน อันชนมุงทั่วแล้ว อา+ฉท+ต. อติวีย ฉาทตพฺโพติ อาฉนฺโน. เรือนใด อันชนยังกันและกันให้มุง ยิ่งเกิน เหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า อาฉนฺโน.

ชินฺโน สะดุ้งแล้ว ชิท+ต. ชิทติ อุตฺตาสติติ ชินฺโน. ชนใด ย่อมล่าบาก คือ ย่อมสะดุ้ง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ชินฺโน.

รฺนฺโน อันชนกันแล้ว รุท+ต. รุณฺณิตพฺโพติ รฺนฺโน. ประเทศใด อันชนพังกัน เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า รฺนฺโน.

ชีณา สิ้นไปแล้ว ชี+ต. ชียตติ ชีณา. ราตรีใด ย่อมสิ้นไป เหตุนั้น ราตรีนั้น ชื่อว่า ชีณา.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามอาเทศเป็น อินน, อนน, และ อิณ เป็นประโยชน์ เช่น ภิตติ ฝารือน ภิท+ติ. ภินทียเตติ ภิตติ. ธรรมชาติใด อันชนย่อมทำลาย เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ภิตติ.

(๕๔๑) สุต ปจ สภาทิตโต กุข กุภา จ.^{๕๓๔}

อ. การอาเทศเป็น กุข และ กุภ ท. ด้วย แห่ง ต ปัจจัย อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุ มี สุต และ ปจ และ สก เป็นต้น ย่อมมี.

อาเทศ ต ปัจจัย ที่ลงเบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ สุต ปจ สก เป็น กุข และ กุภ, พยัญชนะอันเป็นที่สุดธาตุย่อมหายไป ด้วย.

อุ. สุกโข แห้งแล้ว สุต+ต. เอา ต เป็น กุข ลบ ส. สุตตติ สุกโข. ต้นไม้ใด ย่อมแห้ง เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า สุกโข.

ปกกั สุกแล้ว ปจ+ต. เอา ต เป็น กุภ ลบ จ. ปจตติ ปกกั. ผลใด ย่อมสุก เหตุนั้น ผลนั้น ชื่อว่า สุกกั.

สกกโก ผู้สามารถ สก+ต. สมตเถตติ สกกโก. คนใด ย่อมสามารถ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สกกโก.

(๕๔๒) ปกมาทิตติ นโต จ.^{๕๓๕}

อ. การอาเทศเป็น นต ด้วย แห่ง ต ปัจจัยอันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มีปกม ธาตุเป็นต้น ย่อมมีได้.

อาเทศ ต ปัจจัย ที่ลงเบื้องหลังธาตุมีอาทิอย่างนี้คือ ปกม เป็น นต และ พยัญชนะ อันเป็นที่สุดธาตุ ย่อมหายไป ด้วย.

อุ. ปกกนโต หลีกไปแล้ว ป+กม+ต. ปกกมตติ ปกกนโต. คนใดย่อมหลีกไป เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า ปกกนโต. เอา ต เป็น นต ลบ ม ที่สุดธาตุ ลง ก สทิสเทวภาว.

วิพกนโต หมุนผิดไปแล้ว วิ+กม+ต. วิพกมตติ วิพกนโต. คนใดย่อมหมุนไปผิด เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า วิพกนโต (พระ) สีกแล้ว, ลาสิกขาแล้ว.

สงกนโต ก้าวไปดีแล้ว ส+กม+ต. ส สุกฺจ กมตติ สงกนโต. คนใด ย่อมก้าวไป ดี คือด้วยดี เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า สงกนโต.

๕๓๔ โมค. ๕/๑๕๕-๖ นิตติ. ๑๑๘๖

๕๓๕ นิตติ. ๑๑๘๗

ชนโต ขุดแล้ว ชน+ต. **ชนตติ** **ชนโต**. ชนโตย่อมขุด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ชนโต.

สนโต สงบแล้ว สม+ต. **สเมตติ** **สนโต**. ชนโตย่อมระงับ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สนโต.

ทนต์ ฝึกแล้ว ทม+ต. **ทเมตติ** **ทนต์**. ชนโตย่อมฝึก เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทนต์.
วนโต คายแล้ว วม+ต. **วมตติ** **วนโต**. ชนโต ย่อมคาย เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า วนโต.
 ปุ. การถือเอา จ ศัพท์ มีประโยชน์อะไร?

วิ. ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ ตี ปัจจัย ที่ลงหลังธาตุทั้งหลาย เหล่านี้ตนเองเป็น นติ และ ลบพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย. เช่น

กนติ การกรอ กม+ติ. **กนตํ** **กนติ**. การกรอ ชื่อว่า กนติ.

ชนติ ความอดทน ขม+ติ. **ขมนํ** **ชนติ**. การอดทน ชื่อว่า ชนติ.

อรรถกถา พึงประกอบธาตุทั้งหลาย ในที่ทั้งปวง อย่างนี้.

(๕๔๓) **ชนาทินมา ติมหิ จ.**^{๕๓๖}

อ. ความเป็น อา ด้วย แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ท. มี ชน ธาตุ เป็นต้น ย่อมมี

ในเพราะ ต ปัจจัย และ ในเพราะ ตี ปัจจัย. ความที่พยัญชนะอันเป็นที่สุด แห่งธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ ชน เป็น อา ย่อมมีในเพราะ ต และ ตี ปัจจัย.

อุ. **ชาโต** เกิดแล้ว ชน+ต. **อชนิติ** **ชาโต**. ชนโต ได้เกิดแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ชาโต.

ชาติ การเกิด ชน+ติ. **ชนนํ** **ชาติ**. การเกิด ชื่อว่า ชาติ.

ปุ. บทว่า ติมหิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ติมหิ มีการห้ามความเป็น อา อักษร ในเพราะปัจจัยอื่น เช่น ชนิตวา ชน+ตวา. **ชโน** **โมหติ** **ชนิตวา**. ชนเกิดแล้ว ย่อมยินดี.

ชนิตา ผู้ให้เกิด ชน+ต. **ชนตติ** **ชนิตา**. ชนโตย่อมให้เกิด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ชนิตา.

ชนิตุ เพื่ออันเกิด ชน+ต. **ชโน** **ชนิตุ** **คจจติ**. ชนยอมไป เพื่ออันเกิด.

ชนิตพ อันชนพึงเกิด ชน+ตพ. **ชนนียนติ** **ชนิตพ**. อันชนพึงเกิด เหตุนั้น ชื่อว่า ชนิตพ. บัณฑิต พึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามาฉะนี้.

(๕๔๔) **คมขนหรรมาทีนมนโต.**^{๕๓๗}

อ. พยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ท. มี คม ขน หน และ รม เป็นต้น ย่อมไม่มี.

ลบพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ คม ขน หน และ รม เป็นต้น ในเพราะ ต ปัจจย และ ตี ปัจจย บ้าง.

สุคโต เสด็จไปสู่นิพพานอันดี สุ+คม+ต. **สุนทร นิพพาน คจจตติ สุกโต.** พระผู้มีพระภาคใด ย่อมเสด็จไป สู่นิพพาน อันดี เหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า สุกโต.

สุคติ ภูมิอันชนไปดี สุ+คม+ติ. **สุนทเรน อากาเรน คนตพพาติ สุกติ.** ภูมิ อันชน พังไป โดยอาการอันดี เหตุนั้น ภูมินั้น ชื่อว่า สุกติ.

ขต อันชนขุดแล้ว ขน+ต. **ขนิยเตติ ขต.** ที่ใดอันชนย่อมขุด เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า ขต.

ขติ การขุด ขน+ติ. **ขนน ขติ.** การขุด ชื่อว่า ขติ.

อุปหต อันชนเข้าไปเบียดเบียนแล้ว อุป+หน+ต. **อุปคนตวา หนียเตติ อุปหต.** ธรรมชาติใด อันชน เข้าไปใกล้แล้ว ย่อมเบียดเบียน เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อุปหต.

อุปหติ การเบียดเบียน. **อุปหน อุปหติ.** การเบียดเบียน ชื่อว่า อุปหติ.

สมคครโต ผู้ยินดีในกรรมอันพร้อมเพรียงกัน สมคค+รม+ต. **สมคเค กมเม รมตติ สมคครโต.** ขนใดย่อมยินดี ในกรรมอันพร้อมเพรียงกัน เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า สมคครโต.

สมคครติ ความยินดีในกรรมอันพร้อมเพรียงกัน สมคเค กมเม รมน สมคครติ. ความยินดีในกรรมอันพร้อมเพรียงกัน ชื่อว่า สมคครติ.

อภิรโต ยินดียิ่งแล้ว อภิ+รม+ต. **อภิ อา ภูโส รมตติ อภิรโต.** ขนยินดียิ่ง คือทั่ว ได้แก่กล้าแข็ง เหตุนั้น ชื่อว่า อภิรโต.

อภิรติ ความยินดียิ่ง อภิ อา ภูโส รมน อภิรติ. ความยินดียิ่ง คือ ทั่ว ได้แก่กล้า แข็ง เหตุนั้น ชื่อว่า อภิรติ.

มโต ผู้รู้, รู้แล้ว มน+ต. **มถยตติ มโต.** ขนใด ย่อมรู้ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า มโต.

มติ ความรู้. มน+ติ. **มถยน มติ.** ความรู้ ชื่อว่า มติ.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีไว้เพื่อไม่ลบพยัญชนะที่สุดธาตุได้ เช่น รมโต ยินดีแล้ว. รมติ ความยินดี. นักศึกษา พึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

(๕๔๕) รกาโร จ.^{๕๓๘}

อ. ร อักษรอันเป็นที่สุดแห่งธาตุด้วย ย่อมไม่มี.

ก็ ร อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในเพราะ ต และ ตี ปัจจัย.

อุ. ปกโต อันชนทำทั่วแล้ว ป+กร+ต. ปกาเรน กรียเต โสติ ปกโต. อรรถบทนั้น อันชนทำ โดยประการ เหตุนั้น อรรถบทนั้น ชื่อว่า ปกโต.

ปกติ การทำโดยประการ ป+กร+ติ. ปกาเรน กรณํ ปกติ. การทำ โดยประการ ชื่อว่า ปกติ.

วิสโต ผู้ระลึกได้โดยวิเศษ วิ+สร+ต. วิเสเสน สรตติ วิสโต. ชนใดย่อมระลึกได้ โดยวิเศษ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า วิสโต.

วิสติ การระลึกได้โดยวิเศษ. วิเสเสน สรณํ วิสริติ. การระลึกได้โดยวิเศษ ชื่อว่า วิสติ.

(๕๔๖) จาปาทินมิอิ จ.^{๕๓๙}

อ. การอาเทศเป็น อิ อักษร และ อี อักษร แห่ง อา อักษร อันเป็นที่สุดแห่ง ธาตุ ท. มี จา และ ปา เป็นต้น ย่อมมีด้วย.

การอาเทศ อา อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ จา ธาตุ ปา ธาตุ เป็น อิ อักษร และ อี อักษร ย่อมมีในเพราะ ต และ ตี ปัจจัยด้วย ตามลำดับ.

อุ. จิโต ยินแล้ว จา+ต. ยตรภูจิโต อฏฐาสีติ จิโต. ชนใด ยินแล้ว คือ ได้ยินแล้ว ในที่ใด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า จิโต.

จิตติ การยิน จา+ติ. จานํ จิตติ. การยิน ชื่อว่า จิตติ.

ปีโต ต้มแล้ว, ผู้ต้ม ปา+ต. ปีวตติ ปีโต. ภิกษุใดย่อมต้ม เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า ปีโต. ยาคุ ปิตสส ภิกขุโน ปตตจิวริ. บาตรและจิวร ของภิกษุ ผู้ต้มข้าวยาคุ.

ปีติ ความอิ่มใจ ปา+ติ. ปีวันํ ปีติ การต้ม ชื่อว่า ปีติ.

๕๓๘ โมค. ๕/๕๗ นีติ. ๑๑๙๑

๕๓๙ โมค. ๕๑/๑๔-๕ นีติ. ๑๑๙๒

(๕๔๗) หนตฺเห โห หสฺส โห วา อทหนนํ.^{๕๔๐}

อ. การอาเทศเป็น ห แห่ง ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. อันมี ห เป็นที่สุดบ้าง อ. การอาเทศเป็น ห แห่ง ห อักษร ท. อันเป็นพยัญชนะที่สุด แห่งธาตุอื่น อันมิใช่ ทท และ นห บ้าง ย่อมมี โดยวิภักป์.

มีการอาเทศ ต ปัจจย อันอยู่เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมี ห อักษรเป็นที่สุด เป็น ห อักษรบ้าง, แปลง ห ที่สุดธาตุนอกจาก ทท และ นห ธาตุ เป็น ห.

อุ. อารุโห หงอกขึ้นแล้ว อา+รุห+ต. อารุหิตี อารุโห. ชนใด ขึ้นแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อารุโห. อาเทศ ต เป็น ห, อาเทศ ห ที่สุดธาตุ เป็น ห.

คาโห หือเอาแล้ว คห+ต. อคณหิตี คาโห. ชนใดได้หือเอาแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า คาโห.

พาโห. วพฒ+ต. อวพฒิตี พาโห. โรคใด ได้เจริญแล้ว เหตุนั้น โรคนั้น ชื่อว่า พาโห.

มุโห หลงแล้ว มห+ต. อมุหหิตี มุโห. ชนใด ได้หลงแล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มุโห.

ปู. บทว่า อทหนนํ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อทหนนํ มีเพื่อห้ามการอาเทศเป็น ห หรือ ห เป็นประโยชน์ เช่น ททโธ อันไฟไหม้แล้ว. ทห+ต. ทหิตถาติ ททโธ. เรือนใดอันไฟ ไหม้แล้ว เหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า ททโธ.

สนนทโธ ผูกสอดดีแล้ว. ส+นท+ต. ส สฺนฺจฺ นหิตถาติ สนนทโธ. พระขรรค์ใด อันพระราชา ผูกสอดแล้ว ดี คือด้วยดี เหตุนั้น พระขรรค์นั้น ชื่อว่า สนนทโธ.

อติ กิพฺพิธานกฺปเป ตติโย กณฺโฑ.

กิตกั กัณท์ที่ ๔

(๕๔๘) ฌมฺหิ รนฺชสฺส โข ภาวกรณฺสฺ.^{๕๔๑}

อ. การอาเทศเป็น ข แห่ง รนฺช ธาตุ ย่อมมี ในอรรถแห่ง ภาว และ กรณ ในเพราะ ณ ปัจจย อยู่เบื้องหลัง.

มีการแปลงเป็น นฺช อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุนี้คือ รนฺช เป็น ข ในเพราะ ณ ปัจจยอยู่หลัง ในอรรถแห่งภาว และ กรณ.

อุ. ราโค ความกำหนด รนฺช+ณ. รนฺชนํ ราโค. ความกำหนด ชื่อว่า ราโค.

ราโค กิเลสเป็นเหตุกำหนด. รนฺชติ เตนาติ ราโค. ขนยอมกำหนดด้วยกิเลส กามนั้น เหตุนั้น กิเลสกามนั้น ชื่อว่า ราโค เป็นเหตุกำหนด. อาเทศ อ ที่ ร เป็น อา ด้วยสูตรว่า อสโยคนตสฺส วุทธิ การิเต. อาเทศ ข เป็น ค ด้วยสูตรว่า กคา จชานํ.

ปุ. บทว่า ภาวกรณฺสฺ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ภาวกรณฺสฺ มีการห้ามการอาเทศ นฺช เป็น ข เป็นประโยชน์ เช่น รงฺโค ผู้กำหนด. รนฺช+ณ. รนฺชตติ รงฺโค. ขนใดยอมกำหนด เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า รงฺโค.

(๕๔๙) หนฺสฺส ฆาโต.^{๕๔๒}

อ. การอาเทศเป็น ฆาต แห่ง หน ธาตุ ย่อมมี ในเพราะ ณ ปัจจย.

การอาเทศ ธาตุนี้คือ หน เป็น ฆาต ย่อมมี ในเพราะ ณ ปัจจยอยู่เบื้องหลัง.

อุ. อุปฆาโต ผู้เข้าไปฆ่า อุป+หน+ณ. อุปหนตติ อุปฆาโต. ขนใด ย่อมเข้าไปฆ่า เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า อุปฆาโต ผู้เข้าไปฆ่า.

หนนํ ฆาโต. การฆ่า ชื่อว่า ฆาโต การฆ่า, ลง ณ ปัจจยในอรรถภาวะ.

โคฆาตโก ผู้ฆ่าซึ่งโค. โค+หน+ณฺว. คาโว หนตติ โคฆาตโก. ผู้ใดยอมฆ่า ซึ่งโค ท. เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า โคฆาตโก ผู้ฆ่าซึ่งโค.

(๕๕๐) วโร วา สพฺพตฺถ.^{๕๔๓}

อ. การเทศเป็น วร แห่ง หน ธาตุ ในเพราะฐานะ ท. ทั้งปวง.

แปลงธาตุนี้ คือ หน เป็น วร บ้าง ย่อมมี ในฐานะทั้งปวง.

๕๔๑ นิตติ. ๑๒๑๒

๕๔๒ นิตติ. ๑๑๙๔

๕๔๓ โมค. ๖/๖๗ นิตติ. ๑๑๙๖

อุ. วโร ผู้ฆ่า. หน+ณ. หนตติ วโร. ชนใด ย่อมฆ่า เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า วโร.
 วรโก ผู้ฆ่า. หน+ณวุ. หนติ อวริ อหนิ วาติ วรโก. ชนใด ย่อมฆ่า, หรือว่า ได้ฆ่า
 แล้ว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า วรโก.

(๕๕๑) **อาการนทานมาโย.**^{๕๔๔}

อ. การอาเทศเป็น **อาย** แห่งธาตุ **ท.** มี **อา** เป็นที่สุด ย่อมมี.

การอาเทศระอันเป็นที่สุดแห่งธาตุทั้งหลายมี อาการันต์ เป็นที่สุดเป็น **อาย**
 ย่อมมี ในเพราะ ญุ และ ณ ปัจจัย อยู่หลัง.

อุ. **ทานทายโก** ผู้ให้ซึ่งทาน. ทาน+ทา+ณวุ. **ทานํ เทตติ** **ทานทายโก**. ชนใด
 ย่อมให้ ซึ่งทาน เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **ทานทายโก**.

ทานทายี ผู้มีการให้ซึ่งทานเป็นปกติ. ทาน+ทา+ณิ. **ทานํ ทาตุํ สิลเมตสสาติ**
ทานทายี. การให้ ซึ่งทาน เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **ทานทายี**.

มชชทายี ผู้มีการให้น้ำมาเป็นปกติ มชช+ทา+ณิ. **มชชํ ทาตุํ สิลเมตสสาติ**
มชชทายี. การให้ ซึ่งน้ำมาเป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **มชชทายี**.

นกรายี ผู้มีการเดินไปสู่่นครเป็นปกติ. นคร+ยา+ณิ. **นครํ สิลเมตสสาติ**
นกรายี. การเดินไปสู่่นคร เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **นกรายี**.

(๕๕๒) **ปุรสมุปปรีหิ กรโติสส ข ขรา วา ตปปัจจเยสุ จ**^{๕๔๕}.

อ. การอาเทศเป็น **ข** และ **ขร ท.** แห่งธาตุนี้คือ **กร** อันอยู่เบื้องหลังแต่ **ปุร** และ
สํ และ **อุป** และ **ปริ ท.** ในเพราะ **ต** ปัจจัย **ท.** ด้วย ในเพราะ **ณ** ปัจจัยด้วย โดยวิกัปป์.

การอาเทศธาตุนี้คือ **กร** อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์ทั้งหลายแม้เหล่านี้ คือ **ปุร** **สํ** **อุป**
ปริ เป็น **ข** **ขร** ย่อมมี ในเพราะ **ต** ปัจจัย และ **ณ** ปัจจัย บ้าง.

อุ. **ปุรกุขโต** อันเขาทำไว้ในเบื้องหน้า. ปุร+กร+ต. **ปุรโต กรียิตถ** **โสติ** **ปุรกุขโต**.
 ชนใด อันเขาทำแล้ว ข้างหน้า เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **ปุรกุขโต**. แปลง **กร** ธาตุ เป็น **ข** ซ้อน
 กุ อสทิสเทวภาว.

สงขโต ธรรมอันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว. สํ+กร+ต. **ปัจจเยหิ สงคมม** **กรียิตถ**
โสติ **สงขโต**. ธรรมใด อันปัจจัยทั้งหลายประชุมกันแล้ว ปรุงแต่งแล้ว เหตุนั้น ธรรมนั้น
 ชื่อว่า **สงขโต**.

๕๔๔ โมค. ๕/๙๑ นิตติ. ๑๑๙๗

๕๔๕ โมค. ๑/๑๓๓-๕ นิตติ. ๑๑๙๘

อุปกฺขโต อันชนเข้าไปทำแล้ว อุป+กร+ต. **อุปคนฺตฺวา** กรียิตฺถ โสติ **อุปกฺขโต**.
 อรรณพใด อันชนเข้าไปทำแล้ว เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า **อุปกฺขโต**.

ปริกฺขารो อันภิกษุทำแล้วโดยรอบ ปริ+กร+ณ. **ปริ สมฺนตโต** กรียิตฺถ โสติ
ปริกฺขารो. ปัจจยฺนํ อันภิกษุ ทำแล้ว รอบ คือโดยรอบ เหตุนั้น ปัจจยฺนํ ชื่อว่า **ปริกฺขารो**.
 แปลง กร เป็น ขร, ที่มะ อ ที่ ข เป็น อา.

สงฺขาโร อันปัจจยฺปรุํแต่ง ส+กร+ณ. **สํ เอกโต** กรียิตฺถ โสติ **สงฺขาโร**. ธรรมนั้น
 อันปัจจยฺ ทำแล้ว พร้อม คือ โดยความเป็นอันเดียวกัน เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า **สงฺขาโร**.

(๕๕๓) **ตเว ตฺวนาทีสุ กา.**^{๕๕๖}

อ. การอาเทศเป็น กา แห่ง กร ธาตุ ย่อมมีได้ ในเพราะปัจจยฺ ท. มี **ตเว** และ
ตฺน เป็นต้น.

มีการอาเทศธาตุนีคือ กร เป็น กา ในเพราะปัจจยฺทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ
ตเว ตฺน บ้าง.

อุ. **กาทเว, กาคฺ, กตฺ** วา เพื่อจะทำ. กร+ตเว. **ขโน** **กาทเว** **อิจฺจติ**. ขน
 ย่อมปรารธนา เพื่อจะทำ.

กาตฺน, กตฺน วา ทำแล้ว. **ขโน** **กาตฺน** **คจฺจติ**. ขน ทำแล้ว ย่อมไป. อาเทศ กร
 เป็น กา. ลง สทิสเทวภาว.

(๕๕๔) **คฺมขณนาทีนํ ตฺตฺตฺพพาทีสุ น.**^{๕๕๗}

อ. การอาเทศเป็น น แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ท. มี **คฺม** และ **ขน**
 และ **หน** เป็นต้น ย่อมมี ในเพราะปัจจยฺ ท. มี **ตฺ** และ **ตฺพ** เป็นต้น.

แปลงพยัญชนะที่สดุธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ **คฺม ขน หน** เป็น น ในเพราะ
 ปัจจยฺทั้งหลายมี **ตฺ ตฺพ** เป็นต้น ได้บ้าง.

อุ. **คฺนตฺ** = คมิตฺ เพื่อจะไป. คม+ตฺ. **คฺนตฺ** **อิจฺจติ**. ย่อมปรารธนา เพื่อจะไป.

คฺนตฺพ = คมิตฺพ อันชนพึงไป. คม+ตฺพ. **คฺมนิยฺนติ** **คฺนตฺพ**. ฐานะใด
 อันชนพึงไป ฐานะนั้น ชื่อว่า **คฺนตฺพ**

ขนตฺ = ขนิตฺ เพื่อจะชุด. ขน+ตฺ. **ขนตฺ** **อิจฺจติ**. ขน ย่อมปรารธนา เพื่อจะชุด.
 แปลง น เป็น น.

ขนตฺพ = ขนิตฺพ อันชนพึงชุด. ขน+ตฺพ. **ขนนิยฺนติ** **ขนตฺพ**. ฐานะใด
 อันชนพึงชุด เหตุนั้น ฐานะนั้น ชื่อว่า **ขนตฺพ**.

๕๕๖ โมค. ๕/๑๑๘-๙ นิตฺ. ๑๑๙๙

๕๕๗ โมค. ๕/๙๖ นิตฺ. ๑๒๐๐

หนตุ = หนตุ เพื่อจะฆ่า. หน+ตุ. ชโน หนตุ อิจฉติ. ชน ย่อมปรารภนา เพื่อจะฆ่า.

หนตพพิ = หนิตพพิ อันชนพึงฆ่า. หนนียนติ หนตพพิ. ชีวิตใด อันชน พึงฆ่า เหตุฉะนั้น ชีวิตนั้น ชื่อว่า หนตพพิ.

มนตุ = มนตุ เพื่อจะรู้. มน+ตุ. ชโน มนตุ อิจฉติ. ชน ย่อมปรารภนา เพื่อจะรู้.

มนตพพิ = มนิตพพิ อันชนพึงรู้. มน+ตพพิ. มนนิยติ มนตพพิ. คำพูดใด อันชน พึงรู้ เหตุฉะนั้นคำพูดนั้น ชื่อว่า มนตพพิ. แปลง น เป็น น ด้วยสูตรนี้.

(๕๕๕) สพเพติ ตูนาทิน โย.^{๕๔๘}

อ. การอาเทศ เป็น ย แห่งปัจจัย ท. มีตุนเป็นต้น อันอยู่เบื้องหลังแต่ธาตุ ทั้งปวง ย่อมมี.

มีการอาเทศปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น ที่ลงหลังแต่ธาตุทั้งปวงเป็น ย บ้าง.

อุ. อภิวนทีย = อภิวนทิตวา ไหว้แล้ว. อภิ+วนท+ตุนาติ. ลง อิ อาคม. ชโน อภิวนทีย. ชนไหว้แล้ว.

โอหાય = โอหิตวา ละแล้ว. โอ+หา+ตุนาติ. ชโน โอหાય. ชนละแล้ว.

อุปนีย = อุปเนตวา นำเข้าไปแล้ว. อุป+นี+ตุนาติ. ชโน อุปนีย. ชนนำเข้าไปแล้ว.

ปสฺสีย = ปสฺสิตวา เห็นแล้ว. ทิส+ตุนาติ. อาเทศ ทิส เป็น ปสฺส, ตุนาติ เป็น ย. ชโน ปสฺสีย. ชนเห็นแล้ว

อุททิสฺสีย = อุททิสิตวา แสดงขึ้นแล้ว. อุ+ทิส+ตุนาติ. ภิกขุ ปาฏิโมกข์ อุททิสฺสีย. ภิกขุแสดงขึ้นแล้ว ซึ่งปาฏิโมกข์.

อาทาย = อาทียิตวา ถู้อเอาแล้ว. อา+ทา+ตุนาติ. ภิกขุ ปตฺตจีวร อาทาย. ภิกขุ ถู้อเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร.

(๕๕๖) จ นนเตหิ รจจ.^{๕๔๙}

อ. การอาเทศเป็น รจจ แห่งปัจจัย ท. มี ตุนาติ เป็นต้น อันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี จ และ น เป็นที่สุด ย่อมมี.

มีการอาเทศตุนาติปัจจัยทั้งหลาย ที่ลงหลังแต่ธาตุทั้งหลายอันมี จ และ น อักษร เป็นที่สุดเป็น รจจ บ้าง.

อุ. วิวิจจ = วิวิตวา สงัดแล้ว. วิ+วิจ+ตุนาติ. อาเทศ ตุนาติ เป็น รจจ และ ลบ ร อนุพันธ์. ภิกขุ กาเมหิ วิวิจจ. ภิกขุ สงัดแล้ว จากกามทั้งหลาย.

๕๔๘ โมค. ๕/๑๖๔ นิตติ. ๑๒๐๑

๕๔๙ โมค. ๕/๑๖๖ นิตติ. ๑๒๐๓

อาหจจ = อาหิตวา จดแล้ว. อา+หน+ตฺนาทิ. **ขโน อาหจจ**. ชนจดแล้ว.

อุปหจจ = อุปหิตวา เข้าไปกระทบแล้ว. อุป+หน+ตฺนาทิ. **ขโน อุปหจจ**. ชนเข้าไปกระทบแล้ว.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า มีการห้ามการอาเทศเป็น รจจ เช่น **หนตฺวา** ฆ่าแล้ว.

วิภช แบ่งแล้ว วิ+ภช+ตฺนาทิ. แปลง ชย เป็น ช ช้อน ช. **ปวิสส** เข้าไปแล้ว ป+วิส+ตฺนาทิ แปลง สย เป็น ส ช้อน ส.

(๕๕๗) **ทิสส สวาน สวานนตฺโลโป จ.**^{๕๕๐}

อ. การอาเทศเป็น สวาน และ สฺวา ท. แห่งปัจจัย ท. มี ตฺน เป็นต้น อันอยู่เบื้องหลัง แต่ **ทิส ธาตุ** ด้วย อ. การลบซึ่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ด้วย ย่อมมี.

มีการอาเทศตฺนาทิปัจจัยที่ลงหลังแต่ธาตุนี้คือ **ทิส** เป็น สวาน และ สฺวา บ้าง, และ ลบพยัญชนะที่สุทธธาตุ ด้วย.

อุ. **ทิสฺวาน** เห็นแล้ว. ทิส+ตฺนาทิ. อาเทศตฺนาทิ เป็น สวาน และลบที่สุทธธาตุ. **ขโน ภิกฺขุ ทิสฺวาน** ชนเห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ.

ทิสฺวา เห็นแล้ว. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น สฺวา และลบที่สุทธธาตุ. **ขโน ภิกฺขุ ทิสฺวา**. ชนเห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ.

(๕๕๘) **มทฺทเกหิ มม ยห ชช พภ ทฺธา จ.**^{๕๕๑}

อ. การอาเทศเป็น มม ยห ชช พภ และ ทฺธ ท. แห่ง ตฺนาทิ ปัจจัย ท. อันอยู่เบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. คือ ม ห ท และ ภ เป็นที่สุทธ ย่อมมี.

มีการอาเทศ ตฺนาทิ ปัจจัย ที่ลงหลังธาตุทั้งหลายมีอักษรเหล่านี้เป็นที่สุทธ คือ ม ห ท ภ เป็น มม, ยห, ชช, พภ, และ ทฺธ บ้าง และ ลบที่สุทธธาตุ.

อุ. **อาคมม**=อาคนตฺวา อาศัยแล้ว. อา+คม+ตฺนาทิ. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น มม ลบ ม พยัญชนะที่สุทธธาตุ. **ขโน อาคมม คามํ คจฺจติ**. ชนมาแล้ว ย่อมไป สู่บ้าน.

โอภกมม=โอภกมิตฺวา แวะออกจากทางแล้ว. โอ+กม+ตฺนาทิ. **ขโน โอภกมม คจฺจติ**. ชนแวะออกจากทางแล้ว ย่อมไป.

ปคฺคยห=ปคฺคณหิตฺวา ประคองแล้ว. ป+คห+ตฺนาทิ. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น ยห ลบ พยัญชนะที่สุทธธาตุ. **ขโน พุทฺธสฺส อภฺชลิ ปคฺคยห**. ชน ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี แต่พระพุทฺธเจ้า.

๕๕๐ โมค. ๕/๑๖๙ นิตติ. ๑๒๐๔

๕๕๑ นิตติ. ๑๒๐๕

อุปปช=อุปปชิตวา บังเกิดแล้ว. อุป+ปท+ตฺนาทิ. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น ชช
 ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ. พุทฺโธ โลเก อุปปชช. พระพุทธเจ้าบังเกิดแล้ว ในโลก.

อารพภ=อารภิตวา ปรารภแล้ว. อา+รภ+ตฺนาทิ. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น พภ
 ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ. พุทฺโธ เอกํ ภิกขุ อารพภ เทสนํ กเถสิ. พระพุทธเจ้า ทรงปรารภ
 ภิกษุรูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งเทศนา.

อารทธ=อารภิตวา ปรารภแล้ว. อา+รภ+ตฺนาทิ. อาเทศ ตฺนาทิ เป็น ทธ,
 ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ. ชโน การณํ อารทธ. ชน ปรารภแล้ว ซึ่งเหตุ.

ลทธา=ลภิตวา ได้แล้ว. ลภ+ตฺนาทิ. อาเทศ ภย เป็น ทธา. ยโส ลทธา น มชเชยย.
 (ชน) ได้แล้ว ซึ่งยศ ไม่พึงเมา.

(๕๕๙) ตททิตสมาสกิตกา นามิ วา ตเว ตฺนาทิสฺส จ.

อ. ศัพท์ ท. คือ ตททิต สมาส และ กิตก์ นักศึกษาพึงเห็นว่า เป็นเหมือนนาม
 เว้นซึ่ง ปัจจัย ท. มี ตเว ตฺน ตฺวาน ตฺวา เป็นต้น.

ศัพท์ทั้งหลาย มีอย่างนี้คือ ตททิต สมาส กิตก์ เป็นที่สุด นักศึกษาพึงเห็นว่า
 เป็นคุณนาม ยกเว้น ตเว ตํ ตฺน ตฺวาน ตฺวา ปัจจัยเป็นต้น. (แจกด้วยวิภัติไม่ได้).

อุ. วาสสิฏฺโฐ บุตรของวาสสิฏฺฐะ. วาสสิฏฺ+ณ. วาสสิฏฺสฺส อปจํ วาสสิฏฺโฐ. เหล่ากอ
 แห่งวาสสิฏฺฐ ชื่อว่า วาสสิฏฺโฐ.

ปตฺตรมโม ผู้มีธรรมอันบรรลุลแล้ว. ปตฺต+ธมม. ปตฺโต ธมโม อนเณนาติ ปตฺตรมโม.
 ธรรมอันพระผู้มีพระภาคนี้ บรรลุลแล้ว เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า ปตฺตรมโม.

กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ. กุมภ+กร+ณ. กุมภํ กรโธติติ กุมภกาโร. ชนใด ย่อมทำ
 ซึ่งหม้อ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า กุมภกาโร.

(๕๖๐) ทุมฺหิ ครุ.^{๕๕๒}

ในเพราะอักษรที่มีสองตัว อ. อักษรตัวหน้า อันนักศึกษา พึงเห็นว่าเป็น ครุ.

ในเพราะอักษรสองตัวซ้อนกัน พึงเห็นอักษรตัวหน้านั้นว่าเป็น ครุ แท้.

อุ. ชโน ภูมि ภิตฺวา ชนทำลายแล้ว ซึ่งแผ่นดิน. ชโน รุกฺโข จิตฺวา ชนตัดแล้ว
 ซึ่งต้นไม้. ชโน ธนํ หิตฺวา ชน สละแล้ว ซึ่งทรัพย์. ชโน ทานํ ทตฺวา ชน ให้แล้ว ซึ่งทาน.

(๕๖๑) ทีโฆ จ.^{๕๕๓}

อ. สระ อันเป็นทีฆะ อันนักศึกษาพึงเห็นว่าเป็น ครุ ด้วย.

๕๕๒ นีติ. ๑๐

๕๕๓ นีติ. ๙

นักศึกษาพึงเห็นที่มสรวาเป็น ครู ด้วย.

อุ. อาหาโร อาหาร. โอชฏฐมกัม รูปุ อาหระตีติ อาหาโร. สภาพใด ย่อมนำมา ซึ่งรูป มีโอชาเป็นที่แปด เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อาหาโร. อา กัตี โอ กัตี จัดเป็น ครู.

นที แม่น้ำ. เยภุเยน นทติ สทท์ กรโตีติ นที. ธาราใด ย่อมบ้นลือ คือ ส่งเสียงโดยมาก เหตุนั้น ธารานั้น ชื่อว่า นที.

วฐุ หญิงสาว. พนธ+อุ, พนธสส วธอาเทโส. ปญจหิ กามคุณหิ อตตนิ สดเต พนธตีติ วฐุ. หญิงใดย่อมผูก สัตว์ทั้งหลาย ในตน ด้วยกามคุณห้า เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า วฐุ.

สสสุสสุเรหิ หีลิตพพาติ วา วฐุ. อีกอย่างหนึ่ง หญิงใด อันแม่ผัว และพ่อผัว ท. พึงเบียดเบียน เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า วฐุ.

ธมมา ธรรมทั้งหลาย. สกลกขณัม ธาเรนตีติ ธมมา. สภาพทั้งหลายเหล่าใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งลักษณะของตน เหตุนั้น สภาพทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า ธมมา.

โอบนยโก ควรในการน้อมเข้าไปในตน. อุปนเย นิยุตโตติ โอบนยโก. ธรรมใด ควรแล้ว ในการน้อมเข้าไป เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า โอบนยโก.

(๕๖๒) อกฺขเรหิ การ.^{๕๕๔}

อ. การ ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่อักษร ท..

ลงการปัจจย ในเบื้องหลังอักษรทั้งหลายที่ระบุถึงอักษร อันมีอรรธว่าอักษร ในเมื่อมีการประกอบ.

อุ. อกาโร อ อักษร, อากาโร อาอักษร, ยกาโร ยอักษร, วกาโร วอักษร, มกาโร มอักษร, ถกาโร ถอักษร, ลกาโร ลอักษร.

(๕๖๓) ยถาคมมิกาโร.^{๕๕๕}

อ. อาคม คือ อี อักษร ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. ในเพราะปัจจย ทั้งปวงตามลำดับ.

ลง อี อาคมหลังธาตุทั้งปวงตามลำดับ ในปัจจยทั้งปวง.

อุ. การียํ อันชนพึงทำ. กร+ณย. ลง อี อาคม. เตน กมมํ การียํ. กรรมอันชนนั้น พึงทำ.

ภวิตพพิ พึงมี. ภู+ตพพ. การณน ภวิตพพิ. อันเหตุ พึงมี.

^{๕๕๔} โมค. ๕/๕๒ นีติ. ๑๒๐๘

^{๕๕๕} โมค. ๕/๑๗๐ นีติ. ๑๒๑๐

ชนิดพัพ พึงให้เกิด. ชน+ตพพ. การณ์ ชนิดพัพ. เหตุ อันชนพึงให้เกิด.
 วิทิตพัพ พึงทราบ. วิท+ตพพ. การณ์ วิทิตพัพ. เหตุ อันชนพึงทราบ.
 กริตวา ทำแล้ว. กร+ตวา. ชโน กम्म กริตวา. ชน ทำแล้ว ซึ่งกรรม.
 อิจฉิตพัพ พึงปรารภณา. อิจฉ+ตพพ. ผล อิจฉิตพัพ. ผล อันชนพึงปรารภณา.
 คมิตพัพ พึงไป. คม+ตพพ. ชเนน คมิตพัพ. อันชน พึงไป.
 เวทิตพัพ พึงทราบ. วิท+ตพพ. ชเนน เวทิตพัพ. อันชน พึงทราบ.
 หริตวา นำไปแล้ว. हर+ตวา. ชโน ภาริ หริตวา. ชน นำไปแล้ว ซึ่งภาระ.
 ปจิตพัพ พึงหุง. ปจ+ตพพ. ภคตฺสูเทน ปจิตพัพ ข้าว อันพ่อครัว พึงหุง. นักศึกษา
 พึงทราบอุทาหรณ์ มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามานี้.

(๕๖๔) ทธานโต โย กวจิ.^{๕๕๖}

อ. อาคม คือ ย อักษร ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุมี ท และ ธ เป็นที่สุด ในที่
 บางแห่ง.

ลง ย อาคม ในเบื้องหลังธาตุอันมี ท และ ธ อักษรเป็นที่สุด ตามลำดับ
 ในเพราะ ตูนาทิปัจจย ในที่บางแห่ง.

อุ. อุปฺปชฺชิตวา เกิดขึ้นแล้ว. อุ+ปท+ย+ตวา. อาเทศ ย เป็น ช ลบที่สุดธาตุ
 ซ้อน ช. พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชิตวา. พระพุทธเจ้า ทรงบังเกิดขึ้นแล้ว ในโลก.

พุชฺฌิตวา ตรัสรู้แล้ว. พุช+ย+ตวา. ธมฺมํ พุชฺฌิตวา. พระพุทธเจ้า ทรงตรัสรู้แล้ว
 ซึ่งพระธรรม.

ปุ. บทว่า ทธานโต มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ทธานโต มีการห้ามการลง ย อาคม เป็นประโยชน์ เช่น ลกิตวา ได้แล้ว.

ชโน ธนํ ลกิตวา ชน ได้แล้ว ซึ่งทรัพย์.

ปุ. บทว่า กวจิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กวจิ มีการห้ามการลง ย อาคม เช่น อุปฺปาเทตวา ให้เกิดแล้ว.
 อุ+ปท+เณ+ตวา. ชโน ธนํ อุปฺปาเทตวา. ชน ยังทรัพย์ ให้เกิดขึ้นแล้ว.

อิติ กิพฺพิธานกปเป จตุตฺถโก กณฺโฑ.

กิตกั กัณท์ที่ ๕

(๕๖๕) นิคคหิต^{๕๕๗} สโยคาคิ โน^{๕๕๘}

อ. น อักษร อันเป็นเบื้องต้นแห่งสโยค ย่อมถึง ซึ่งความเป็น นิคคหิต.

น อักษร อันเป็นตัวสโยคเบื้องต้น (ตัวสะกด) ย่อมถึงความเป็นนิคคหิต.

อุ. รงโค ผู้กำหนด. รนช+ณ. อาเทศ น เป็น นิคคหิต และแปลงนิคคหิต เป็น ง พยัญชนะที่สุดใน ก วรรณ, แปลง ช เป็น ค ด้วยสูตร กคา จขาน. รณชติติ รงโค. ชนใด ย่อมกำหนด เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า รงโค.

รงโค การหัก. ฆนช+ณ. ฆณชติติ ฆงโค ฆณชน ฆงโค วา. รุกขาวัยวะใด ย่อมหัก เหตุุนั้น รุกขาวัยวะนั้น ชื่อว่า ฆงโค อีกอย่างหนึ่ง การหัก ชื่อว่า ฆงโค.

สงโค ความข้อง. สนช+ณ. สณชติติ สงโค ชนใด ย่อมข้อง เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สงโค.

(๕๖๖) สทพตถ เค คี^{๕๕๙}

อ. การอาเทศเป็น คี แห่ง เค ธาตุ ย่อมมี ในฐานะทั้งปวง.

การอาเทศธาตุนี้ คือ เค เป็น คี ย่อมมี ในฐานะทั้งปวง.

อุ. คีต คี+ต. อาเทศ เค เป็น คี. คายน คีต. การขับร้อง ชื่อว่า คีต. คายติติ คีต. เพลงใด อันชนย่อมขับ เหตุุนั้น เพลงนั้น ชื่อว่า คีต.

(๕๖๗) สทสส สิทต^{๕๖๐}

อ. ความที่แห่ง สท ธาตุ เป็น สิท ย่อมมี.

การอาเทศธาตุนี้คือ สท เป็น สิท ย่อมมี ในที่ทั้งปวง.

อุ. นิสินโน นังแล้ว นิ+สท+ต. เอา ต เป็น อินน และ ลป ท. นีสทติติ นิสินโน. ชนใด ย่อมนั่ง เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ผู้นั่ง.

๕๕๗ สี. นิคคหิต

๕๕๘ นีติ. ๑๒๑๒

๕๕๙ นีติ. ๑๑๖๕

๕๖๐ โมค. ๕/๑๒๓ นีติ. ๑๒๑๓

(๕๖๘) ยชสส สรสสิ ฏฺเฐ.^{๕๖๑}

อ. การอาเทศ เป็น อี แห่งสระ อันเป็นที่สุด แห่ง ยช ธาตุ ในเพราะ ฏฺเฐ อาเทศ.
มีการอาเทศสระแห่งธาตุนี้ คือ ยช เป็น อี ในเพราะการลง ต ปัจจัยที่แปลงเป็น
ฏฺเฐ อยู่เบื้องหลัง.

อุ. ยิฏฺเฐ อันเขาบูชาแล้ว. ยช+ต. อาเทศ ต เป็น ฏฺเฐ ด้วยสูตร สาทิ
สนตปุจฉนสนทสาที่หิ ฏฺเฐ. ยชยิตถาติ ยิฏฺเฐ. พระพุทธเจ้า อันเทวดา และมนุษย์
ทั้งหลายบูชาแล้ว เหตุนั้น พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า ยิฏฺเฐ.

ยชยิตถาติ ยิฏฺเฐ. พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ย่อมบูชา เหตุนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์เหล่านั้น ชื่อว่า ยิฏฺเฐ.

ปุ. บทว่า ฏฺเฐ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ฏฺเฐ มีการห้ามอาเทศเป็น อี เป็นประโยชน์ เช่น ยชนิ การบูชา. ยช+ยุ.
ยชยิตถาติ ยชนิ. อันชน ย่อมบูชา ชื่อว่า ยชนิ.

(๕๖๙) ท จตฺตถานมนตานํ โท ธะ.^{๕๖๒}

อ. การอาเทศเป็น ท แห่ง ท และ อักษรตัวที่สี่ของวรรค ท. อันเป็นที่สุดแห่ง
ธาตุในเพราะ ธ อาเทศ อยู่เบื้องหลัง.

มีการอาเทศ ท ที่สุดธาตุเป็น ท อักษรตัวที่สี่ ในเพราะ ธ อาเทศอยู่หลัง.

อุ. สนนทฺโธ อันชนผูกสอดแล้ว. ส+นท+ต. อาเทศ ต เป็น ธ ด้วยสูตร ธณนทฺ
ธ ณา จ, อาเทศ ท เป็น ท. สํ สฺนฺจ นนทฺธ พนยิตถาติ สนนทฺโธ. อาวุธใด อันชน
ผูกสอดแล้ว คือผูกแล้ว ดี คือ ด้วยดี เหตุนั้น อาวุธนั้น ชื่อว่า สนนทฺโธ.

กฺทฺโธ โกรธแล้ว. กฺธ+ต. กฺชณตฺติ กฺทฺโธ. ชนใด ย่อมโกรธ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
กฺทฺโธ.

ยฺทฺโธ รบแล้ว. ยฺธ+ต. ยฺชณยิตถาติ ยฺทฺโธ. สงครามใด อันชน รบแล้ว เหตุนั้น
สงครามนั้น ชื่อว่า ยฺทฺโธ.

ลฺทฺโธ สำเร็จแล้ว. ลฺธ+ต. ลฺชณตฺติ ลฺทฺโธ. อรรณพใด ย่อมสำเร็จ เหตุนั้น
อรรณพนั้น ชื่อว่า ลฺทฺโธ.

ลทฺโธ อันชนได้แล้ว. ลท+ต. อาเทศ ท เป็น ท. ลทยิตถาติ ลทฺโธ. ลากใด อันชน
ได้แล้ว เหตุนั้น ลากนั้น ชื่อว่า ลทฺโธ.

๕๖๑ โมค. ๕/๑๑๓ นิต. ๑๒๑๕

๕๖๒ นิต. ๑๒๑๖

อารทุโร อันชนปรารภแล้ว. อา+รณ+ต. อารณยิตถาติ อารทุโร. อรรถบพิโต
อันชนปรารภแล้ว เหตุนั้น อรรถบพิตนั้น ชื่อว่า อารทุโร.

(๕๗๐) โท ฌกาเร.^{๕๖๓}

อ. การอาเทศเป็น ท แห่ง ห และ อักษรที่สุดธาตุ อันเป็นตัวที่สี่ของ
วรรค ท. ย่อมมีได้

ในเพราะ ฌ อักษร อยู่เบื้องหลัง. มีการอาเทศ ห ที่สุดธาตุเป็น ท อักษร
ตัวที่สี่ ในเพราะ ฌ อักษรอยู่หลัง.

อุ. ททโธ อันไฟไหม้แล้ว. ทท+ต อาเทศ ห ที่สุดธาตุ เป็น ท เพราะ ต ปัจจัยที่
แปลงเป็น ฌ. ททยิตถาติ ททโธ. ชฎแห่งป่า อันไฟไหม้แล้ว เหตุนั้น ชฎแห่งป่านั้น ชื่อว่า
ททโธ.

วุฑโธ เจริญแล้ว. วุฑฒ+ต. เอา ต เป็น ฌ อาเทศ ฑฒ ที่สุดธาตุ เป็น ฑ. อวุฑฒิตติ
วุฑโธ. คนใด ได้เจริญแล้ว เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า วุฑโธ.

ปุ. บทว่า ฌกาเร มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า ฌกาเร มีการห้ามการอาเทศเป็น ท เป็นประโยชน์ เช่น ทาโ
ความเร่าร้อน. ทท+ณ. ทหน ทาโ ความเร่าร้อน ชื่อว่า ทาโ.

(๕๗๑) คหสฺส ชร เณ วา.^{๕๖๔}

อ. การอาเทศเป็น ชร แห่ง คห ธาตุ ย่อมมี ในเพราะ ณ ปัจจัย โดยวิกัปป์.

มีการอาเทศธาตุ คือ คห เป็น ชร ในเพราะลง ณ ปัจจัยเบื้องหลัง บ้าง.

อุ. ชรฺ เรือน. คห+ณ. ทพพสมภาริ คณหาติติ ชรฺ. ธรรมชาติใด ย่อมถือเอา
ซึ่งทพพสมภาระ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ชรฺ.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีการห้ามมิให้อาเทศเป็น ชร ก็มี เป็นประโยชน์ เช่น คณ คาโ การถือเอา
ชื่อว่า คาโ.

(๕๗๒) ททสฺส โท ฬิ.^{๕๖๕}

อ. ท อักษร แห่ง ทท ธาตุ ย่อมถึง ซึ่งความเป็น ฬ ในเพราะ ณ ปัจจัย อยู่
เบื้องหลัง.

^{๕๖๓} นิตติ. ๑๒๑๗

^{๕๖๔} นิตติ. ๑๒๑๘

^{๕๖๕} โมค. ๕/๑๒๗ นิตติ. ๒๑๙

ท อักษร แห่งธาตุนี้คือ ทห ย่อมถึงความเป็น พ ในเพราะลง ณ ปัจจัยอยู่หลัง บ้าง.
 อุ. **ปริฬาโ** ความเร่าร้อน. ปริ+ทห+ณ อาเทศ ท เป็น พ, เอา อ ที่ พ เป็น อา.
 ปริทหนฺ ปริฬาโ ความเร่าร้อน ชื่อว่า ปริฬาโ.
 ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?
 วิ. บทว่า วา มีการห้ามมิให้อาเทศเป็น พ เป็นประโยชน์ เช่น **ปริทาโ**
 ความเร่าร้อน. ปริทหนฺ ปริทาโ ความเร่าร้อน ชื่อว่า ปริทาโ.

(๕๗๓) **ธาดวนตสส โลโป กุวิมิ.**

อ. **อันลป** ซึ่งพยัญชนะอันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ย่อมมิได้ ในเพราะ กวิ ปัจจัย.
 มีการลปพยัญชนะที่สดุธาตุ ในเพราะลง กวิ ปัจจัยเบื้องหลัง.
 อุ. **ภุชโค** นาค. ภุช+คม+กวิ. **ภุเชติ คจจตติ ภุชโค.** สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยชนดทาง
 ทั้งหลาย เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ภุชโค ลป ม ที่สดุธาตุ.
 อูโรโค งู. อูร+คม+กวิ. **อูรสา คจจตติ อูโรโค.** สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยอก เหตุนั้น
 สัตว์นั้น ชื่อว่า อูโรโค.
 ตุโรโค ม้า. ตูร+คม+กวิ. **ตุริตตุริต คจจตติ ตุโรโค.** สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยเท้า เหตุนั้น
 สัตว์นั้น ชื่อว่า ตุโรโค.
 สงฺโข ไส้เดือน. ส+ชน+กวิ. **สํ สฺมฺจฺจ ขนตติ สงฺโข.** สัตว์ใด ย่อมขุด ดี คือ ด้วยดี
 เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า สงฺโข.

(๕๗๔) **วิทนเต อุ.**^{๕๖๖}

อ. **อุ อาคม** ย่อมลง ในที่สุดแห่ง วิท ธาตุ ในเพราะ กวิ ปัจจัย. **ลง อุ อาคม**
 ในที่สุดแห่งธาตุนี้ คือ วิท ในเพราะลง กวิ ปัจจัย เบื้องหลัง.
 อุ. **โลกวิทู** ทรงรู้แจ้งโลก. โลก+วิท+อุ+กวิ. **โลกํ วิทิตวาติ โลกวิทู.** พระผู้มี
 พระภาค ทรงรู้แล้ว ซึ่งโลก เหตุนั้น พระองค์จึงทรงพระนามว่า โลกวิทู. ไม่ลปที่สดุธาตุ
 ลง อุ อาคม ลป กวิ.

(๕๗๕) **นมกรานมนตานํ นิยุตตมทิ.**^{๕๖๗}

อ. การลป แห่ง น อักษร และ ม อักษร และ ก อักษร และ ร อักษร ท.
 อันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ท. ย่อมไม่มี ในเพราะ ต ปัจจัย อันประกอบด้วย อี อักษร.

๕๖๖ โมค. ๕/๓๘ นิตี. ๑๒๒๒

๕๖๗ นิตี. ๑๒๒๓

ไม่มีการลบที่สุทธธาตุทั้งหลายมี น อักษร, ม อักษร, ก อักษร, ร อักษร เป็นที่สุด
ในเพราะปัจจัย ต อันประกอบด้วย อี อักษร อยู่หลัง.

อุ. หนิตุ เพื่อจะฆ่า. หน+ตุ. ลง อี อาคม. ชโน สุตเต หนิตุ อิจฉติ. ชน
ย่อมปรารภนา เพื่อจะฆ่า ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย.

คมิโต อันชนไปแล้ว. คม+ต. คมียิตถาติ คมิโต. ประเทศใด อันชนไปแล้ว
เหตุ นั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า คมิโต.

องกิโต อันชนกำหนดแล้ว. อก+ต. อกียิตถาติ องกิโต. ประเทศใด อันชน
กำหนดแล้ว เหตุ นั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า องกิโต.

สงกิโต อันชนรังเกียจแล้ว. สก+ต. สงกียิตถาติ สงกิโต. ประเทศใด อันชน
รังเกียจแล้ว เหตุ นั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า สงกิโต.

รมิโต อันชนยินดีแล้ว. รม+ต. รมียิตถาติ รมิโต. ประเทศใด อันชน ยินดีแล้ว
เหตุ นั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า รมิโต.

สริโต อันชนระลึกถึงแล้ว. สร+ต. สรียิตถ สริโต. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
อันชนระลึกถึงแล้ว เหตุ นั้น พระพุทธเจ้านั้น ชื่อว่า สริโต.

กริตวา ทำแล้ว. ทั้งหมดที่ยกมา ไม่ลบที่สุทธธาตุ เพราะลง อี อาคม.

ปู. บทว่า นิยุตตมहि มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นิยุตตมहि มีการห้ามลง อี อาคม เป็นประโยชน์ เช่น. คโต ไปแล้ว
คจฉติ คโต. สโต ระลึกถึงแล้ว สรติ สโต. กโต อันชนทำแล้ว กรียิตถาติ กโต. หโต อันชน
ฆ่าแล้ว หนิยิตถ สโต หโต. สัตว์นั้น อันชนเบียดเบียนแล้ว เหตุ นั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า หโต.

(๕๗๖) น กคตตถจชา ญวุสุมี.^{๕๖๘}

อ. จ อักษรและ ช อักษร ท. ย่อมไม่ถึงซึ่งความเป็น ก อักษร และ ค อักษร
ในเพราะ ญวุ ปัจจัย อยู่เบื้องหลัง.

จ อักษร ช อักษร ย่อมไม่ถึงซึ่งความเป็น ก อักษร และ ค อักษร ในเพราะ
ญวุ ปัจจัย อยู่เบื้องหลัง.

อุ. ปาจโก ผู้หุง. ปจ+ญวุ. ปจติติ ปาจโก. ชนใด ย่อมหุง เหตุ นั้น ชนนั้น ชื่อว่า
ปาจโก. ไม่แปลง จ เป็น ก.

ยาชโก ผู้บูชา. ยช+ญวุ. ยชติติ ยาชโก. ชนใด ย่อมบูชา เหตุ นั้น ชนนั้น ชื่อว่า
ยาชโก. ไม่แปลง ช เป็น ค.

(๕๗๗) กรสส จ ตตตฺ ตุสมี.^{๕๖๙}

อ. ความที่ ร อักษร อันเป็นที่สุดแห่ง กร ธาตุ เป็น ต อักษร ย่อมมี ในเพราะ ตุ ปัจจัย.

ความที่ ร อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุนี้คือ กร เป็น ต ย่อมมี ในเพราะ ตุ ปัจจัย ตัวหลังเป็นนิमितเหตุ.

อุ. กตฺตา ผู้กระทำ. กร+ตฺ. คมนปจนาทิกํ กิริยํ กโรติ อภินิพพาเทตติ กตฺตา. ขนใด ย่อมกระทำ คือ ยังกิริยามีการไปและการหุงเป็นต้นให้สำเร็จ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า กตฺตา.

ภตฺตา ผู้เลี้ยง. ภร+ตฺ. ภรตติ ภตฺตา. ผู้ใด ย่อมเลี้ยง เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภตฺตา.

(๕๗๘) ตุํ ตุน ตพฺเพสุ วา.^{๕๗๐}

อ. ความที่แห่ง ร อักษร อันเป็นที่สุดแห่ง กร ธาตุ เป็น ต อักษร ย่อมมีได้ ในเพราะ ตุํ และ ตุน และ ตพฺพ ปัจจัยทั้งหลาย.

เอา ร อักษรที่สุทธธาตุนี้คือ กร เป็น ต อักษร ในเพราะลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตุํ, ตุน, ตพฺพ บ้าง.

อุ. กตฺตุํ = กาทุํ เพื่ออันทำ. กร+ตฺ. ชโน กตฺตุํ อิจฺฉติ. ขนย่อมปรารถนา เพื่ออันทำ. แปลง ร ที่สุทธธาตุ เป็น ต.

กตฺตุน = กาทุน ทำแล้ว. กร+ตุน. ชโน กตฺตุน คจฺฉติ. ขนทำแล้ว ย่อมไป.

กตฺตพฺพํ = กาทพฺพํ อันเขาพึงทำ. กร+ตพฺพ. กรณียนฺติ กตฺตพฺพํ. กรรมอันชน พึงกระทำ เหตุนั้น ชื่อว่า กตฺตพฺพํ.

(๕๗๙) การิตํ วีย ญานุพนโร.^{๕๗๑}

อ. ปัจจัย อันมี ณ อักษรเป็นอนุพันธ์ อันบัณฑิตพึงเห็น เพียงดัง การิต ปัจจัย. ปัจจัยอันเกี่ยวเนื่องด้วย ณ อักษร พึงเห็น เหมือน การิต ปัจจัย บ้าง.

อธิบาย. คำว่า การิตํ ในสูตรนี้เป็นเพียงสัญญาสูตรเกี่ยวกับอำนาจ อนุพันธ์ ปัจจัยเท่านั้น แต่ไม่ลงในอรรถว่าให้เหมือนมุขการิตปัจจัยในสูตรว่า ธาตุหิ ฌ-ณย-ณา-เป-ณา-ปยา การิตานิ เหตุตฺถ.

ทหาโ ความเร่าร้อน. ทห+ณ. ที่ชะ อ ที่ ท เป็น อา ลบ ณ. ทหนํ ทาโ. ความเร่าร้อน ชื่อว่า ทาโ.

๕๖๙ นิตฺติ. ๑๒๒๔

๕๗๐ นิตฺติ. ๑๒๒๖

๕๗๑ นิตฺติ. ๑๑๒๗

เทโท กาย ทิห+ณ. **อุปจยณฺติ** **เอตถาติ** **เทโท**. โกฏฐาสมิฬมเป็นต้น ย่อมสั่งสม ที่กายนี้ เหตุนี้ กายนี้ ชื่อว่า เทโท. **วิการ** อิ เป็น เอ ลบ ณ.

นาโท ผู้บันลือ, การบันลือ นท+ณ. **นทตฺติ** **นาโท**. สีสหะใด ย่อมบันลือ เหตุนี้ สีสหะนั้น ชื่อว่า นาโท. **นทน์** **นาโท**. การบันลือ ชื่อว่า นาโท.

วาโห เกวียน วห+ณ. **วทิตพฺโพติ** **วาโห**. ภาระใด อันชน พึงนำไป เหตุนี้ ภาระนั้น ชื่อว่า วาโห. **พาโห** ก็ว่า แปลง ว เป็น พ.

โพโธ การตรัสรู้ พุช+ณ. **พฺชณฺณํ** **โพโธ**. การตรัสรู้ชื่อว่า โพโธ.

วาโร ครั่ง, คราว, อันชนปรารธนา. วร+ณ **วริตพฺโพติ** **วาโร**. คราวใด อันชน พึงปรารธนา เหตุนี้ คราวนั้น ชื่อว่า วาโร.

จาโร การประพฤติ จร+ณ. **จริตพฺโพติ** **จาโร**. อาจารย์ใด อันภิกษุพึงประพฤติ เหตุนี้ อาจารย์นั้นชื่อว่า จาโร.

ปริกฺขารो บริหาร ปริ+กร+ณ. **ปริ** **สมนฺตโต** **สพฺพากาเรน** **กรียิตถา** **โสติ** **ปริกฺขารो**. สัมภาระใด อันภิกษุทำแล้ว รอบ คือ โดยรอบ ได้แก่ โดยประการทั้งปวง เหตุนี้ สัมภาระนั้น ชื่อว่า ปริกฺขารो.

ทายโก ผู้ให้ ทา+ณฺ. **ททาตฺติ** **ทายโก**. ชนใด ย่อมให้ เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า ทายโก. **นายโก** ผู้นำ นิ+ณฺ. **เนตฺติ** **นายโก**. ชนใด ย่อมนำไป เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า นายโก. **ลาวโก** ผู้เกี่ยว ลุ+ณฺ. **ลฺนาตฺติ** **ลาวโก**. ชนใด ย่อมเกี่ยว เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า ลาวโก.

ภาวโก ผู้เกิด ภู+ณฺ. **ภวตฺติ** **ภาวโก**. ชนใด ย่อมเกิด เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า ภาวโก. **การี** ผู้มีปกติทำ กร+ณิ. **กรณสึโลติ** **การี**. ชนใด มีปกติทำ เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า การี.

ฆาตี ผู้มีปกติฆ่า หน+ณิ. **ฆาตณสึโลติ** **ฆาตี**. ชนใด มีปกติฆ่า เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า ฆาตี.

ทายี ผู้มีปกติให้ ทา+ณิ. **ทายนสึโลติ** **ทายี**. ชนใด มีปกติ ให้ เหตุนี้ ชนนั้น ชื่อว่า ทายี.

ปุ. บทว่า วา มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีการห้ามเป็น การิต เป็นประโยชน์ เช่น **อุปฺกฺขโร** อุปฺกรณฺ. **อุป+กร+อ. อุปคฺนตฺวา** **อกรียิตถ** **โสติ** **อุปฺกฺขโร**. อรรณพใด อันชน เข้าไปใกล้แล้ว กระทำ แล้ว เหตุนี้ อรรณพนั้น ชื่อว่า อุปฺกฺขโร.

(๕๘๐) อนกา ยุ ญวนิ.^{๕๗๒}

อ. การอาเทศเป็น อน และ อก ท. แห่ง ยุ และ ญุ ปัจจัย ท. ย่อมมีตามลำดับ.

อาเทศปัจจัยเหล่านี้ คือ ยุ เป็น อน ญุ เป็น อก.

อุ. นนทน์ ความเพลิตเพลิน นนท+ยุ. นนทียเตติ นนทน์. อันชน ย่อมเพลิตเพลิน เหตุนั้น ชื่อว่า นนทน์.

ภวนิ การเกิด ภู+ยุ. ภูยเตติ ภวนิ. อันชน ย่อมเกิด เหตุนั้น ชื่อว่า ภวนิ.

คหณิ การถือเอา คห+ยุ. คหณีย คหณิ. สิ่งของอันชน พึงถือเอา ชื่อว่า คหณิ. อาเทศ ยุ เป็น อน เพราะธาตุมี ห อยู่เบื้องหลัง.

นพการโก ผู้กระทำซึ่งไม้อ้อ. นพ+กร+ญุ. นพ กโรติติ นพการโก. ชนใด ย่อมกระทำ ซึ่งไม้อ้อ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า นพการโก. อาเทศ ญุ เป็น อก.

(๕๘๑) กคา จขานิ.^{๕๗๓}

อ. การอาเทศเป็น ก อักษร และ ค อักษร ท. แห่งอักษร ท. เหล่านี้ คือ จ ข อันเป็นที่สุดแห่งธาตุ ย่อมมีได้.

อาเทศที่สดุธาตุเหล่านี้คือ จ เป็น ก อักษร, ข เป็น ค อักษร ย่อมมี ในเพราะ ณ อนุพันธ์ปัจจัยอยู่หลัง.

อุ. ปาโก การหุง. ปจ+ณ. ปจณิ ปจเตเต วา ปาโก. การหุง หรือว่า อันชนย่อมหุง ชื่อว่า ปาโก. เอา อ ที่ ป เป็น อา และ แปลง จ เป็น ก เพราะอำนาจ ณ ปัจจัย ในสูตรนี้.

โยโค การประกอบ, ความเพียร. ยุช+ณ. ยุชนิ ยุชเตเต วา โยโค. การประกอบ หรือว่า อันชนย่อมประกอบ ชื่อว่า โยโค. พฤติ อุ ที่ ยุ เป็น โอ และ แปลง ข เป็น ค เพราะ ณ ปัจจัย.

อิตติ กิพพิธานกปเป ปณจโม กณโฑ.

กิตกปโป นิฏฐิตโ.

๕๗๒ นิตติ. ๑๒๒๘

๕๗๓ โมค. ๕/๙๘ นิตติ. ๑๒๒๙

อนุาทักปปี กัณท์ที่ ๖

(๕๘๒) กตฺตริ กิต. ^{๕๗๔}

อ. ปัจจัยหมวดกิต ย่อมลง ในอรรถแห่งกัตตุ.

ลงปัจจัยหมวดกิต ในอรรถแห่งกัตตุ.

อุ. การุ ผู้ทำ กร+ณฺ. กโรติ โอกาสี กริสฺสตีติ การุ. ขนใด ย่อมทำ, ทำแล้ว, จักกระทำ เหตุนั้น ขน นั้น ชื่อว่า การุ.

การุโก ผู้ทำ กร+ณฺก. กรณสฺสโลติ การุโก. ขนใด มีปกติทำ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า การุโก.

การโก ผู้ทำ กร+ณฺ. กโรตีติ การโก. ขนใด ย่อมทำ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า การโก.

ปาจโก ผู้หุง ปจ+ณฺ. ปจตีติ ปาจโก. ขนใด ย่อมหุง เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ปาจโก.

กตฺตา ผู้ทำ กร+ตฺ. คมนปจนาทิกํ กิริยํ กโรติ อภินิพฺพาเทตีติ กตฺตา. ขนใด ย่อมทำ คือยังกิริยามีการไปและการหุงเป็นต้นให้สำเร็จ เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า กตฺตา.

ชนิตา ผู้ให้เกิด ขน+ตฺ. ชนเตตีติ ชนิตา. ขนใด ย่อมให้เกิด เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ชนิตา.

ปจิตา ผู้หุง ปจ+ตฺ. ปจตีติ ปจิตา. ขนใด ย่อมหุง เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ปจิตา.

เนตา ผู้นำไป นิ+ตฺ. เนตีติ เนตา. ขนใด ย่อมนำไป เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า เนตา ผู้นำไป.

(๕๘๓) ภาวกมเมสุ กิจจกตฺชตฺธา.

อ. ปัจจัยหมวดกิจจกิต และ ข ท. ย่อมลงในอรรถแห่งภาวะ และ กัมมะ.

ปัจจัยหมวดเหล่านี้ คือ กิจจกิต และ ข ลงในอรรถเหล่านี้ คือ ภาวะ และ กัมมะ.

อุ. อุปสมปาเทตพฺพ. อันผู้เจริญพึงให้บวช. อุป+ส+ปท+ณ+ตพฺพ. ภาวตา อุปสมปาทนีย อุปสมปาเทตพฺพ. อันท่านผู้เจริญ พึงให้บวช ชื่อว่า อุปสมปาเทตพฺพ.

สยิตพฺพ. อันท่านพึงนอน. สี+ตพฺพ. ภาวตา สยนีย สยิตพฺพ. อันท่านผู้เจริญ พึงนอน ชื่อว่า สยิตพฺพ.

โภตตพฺพ. อันท่านพึงรับประทาน. ภุช+ตพฺพ. โภทโน ภาวตา ภุชยิตตีติ โภตตพฺพ. ข้าวสุก อันท่านผู้เจริญ ย่อมรับประทาน เหตุนั้น ข้าวสุกนั้น ชื่อว่า โภตตพฺพ.

อสิต้ อันท่านกินแล้ว. อส+ต. โภชนํ ภาวตา อสิยเตติ อสิต้. โภชนะ อันท่านผู้เจริญ ย่อมกิน เหตุนั้น โภชนะนั้น ชื่อว่า อสิต้.

สยิตํ การนอน. สี+ต. ภาวตา สยยเตติ สยิตํ. อันท่านผู้เจริญ ย่อมนอนเอง เหตุนั้น ชื่อว่า การนอน.

ปจิตํ การหุง. ปจ+ต. โภชนํ ภาวตา ปจียเตติ ปจิตํ. โภชนะ อันท่านผู้เจริญ ย่อมหุง เหตุนั้น ชื่อว่า ปจิตํ.

กิญจิสฺสโย การนอนนิดหน่อย. กิญจิ+สี+ข. กิญจิ สยเต สยณํ वा กิญจิสฺสโย. อันท่าน ย่อมนอน อีกอย่างหนึ่ง การนอน นิดหน่อย ชื่อว่า กิญจิสฺสโย.

อิสฺสโย การนอนนิดหน่อย. อิส+สี+ข. อิสํ สยเต สยณํ वा อิสฺสโย. อันท่าน ย่อมนอน อีกอย่างหนึ่ง การนอน นิดหน่อย ชื่อว่า อิสฺสโย.

ทุสฺสโย การนอนลำบาก. ทุ+สี+ข. ทุฏฺฐํ สยเต สยณํ वा ทุสฺสโย. อันท่าน ย่อมนอน อีกอย่างหนึ่ง การนอน ลำบาก ชื่อว่า ทุสฺสโย.

สุสฺสโย การนอนอย่างสบาย. สุ+สี+ข. สุฏฺฐํ สยเต สยณํ वा สุสฺสโย. อันท่าน ย่อมนอน อีกอย่างหนึ่ง การนอน อย่างสบาย ชื่อว่า สุสฺสโย.

อิสฺสกรํ การทำน้อย. อิส+กร+ข. อิสํ กรียเต กรณํ वा อิสฺสกรํ. กรรม อันท่าน ทำน้อย อีกอย่างหนึ่ง การทำน้อย ชื่อว่า อิสฺสกรํ.

ทุกฺกรํ กรรมอันท่านทำโดยยาก. ทุ+กร+ข. ทุกฺเคน กรียเต กรณํ वा ทุกฺกรํ. กรรม อันท่าน ทำโดยยาก อีกอย่างหนึ่ง การทำโดยยาก ชื่อว่า ทุกฺกรํ.

สุกรํ กรรมอันท่านทำโดยง่าย. สุ+กร+ข. สุเคน กรียเต กรณํ वा สุกรํ. กรรม อันท่านทำ โดยง่าย อีกอย่างหนึ่ง การทำโดยง่าย ชื่อว่า สุกรํ.

(๕๘๔) กมฺมนิ ทุติยานํ กุโธ.

อ. กิต ปัจจยฺ ย่อมลง ในเบื้องหลัง แห่งทุติยาวิภัตติ ท. ในอรรถแห่งกรรม.

ปัจจยฺหมวตฺกิต ลงในอรรถกัตตา เบื้องหลังทุติยาวิภัตติ ในอรรถกัมมะ.

อุ. ทินโน ผู้ให้ซึ่งทาน. ทา+ต. ทานํ เทวทตฺโต ทายิตี ทินโน. เทวทตฺตํ ให้แล้ว ซึ่งทาน เหตุนั้น เทวทตฺตํนั้น ชื่อว่า ทินโน.

รทฺธิโต ผู้รักษาศีล. รทฺช+ต. สีสํ รทฺธิโต อรทฺธิติ รทฺธิโต. ชนใด รักษาแล้ว ได้รักษาศีลแล้ว ซึ่งศีล เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า รทฺธิโต.

ภฺตฺโต รับประทานแล้ว. ภฺช+ต. ภตฺตํ ภฺตฺโต อภฺตฺธิติ ภฺตฺโต. ชนใด รับประทานแล้ว ได้รับประทานแล้ว ซึ่งภัตร เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ภฺตฺโต.

อุปาสีโต ผู้เข้าไปหาแล้ว. อุป+อาส+ต. **ครมฺอุปาสีโต อุปาวีสติ อุปาสีโต.** คนใดเข้าไปหาแล้ว นั่งใกล้แล้ว ซึ่งครุ เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า อุปาสีโต.

(๕๘๕) ขยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.^{๕๗๕}

อ. มน (มณ) ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ศัพท์ ท. มี ชี ธาตุเป็นต้น ด้วย อ. การอาเทศเป็น ต แห่ง ม ย่อมมี โดยวิภักป์ด้วย.

ลง มน (มณ) ปัจจย เบื้องหลังธาตุ มีอาทಿಯานี้คือ ชี ภิ สุ รุ หุ วา ฐ หิ ลุ อท และแปลง ม อักษร เป็น ต ได้บ้าง.

(จี) เขโม ธรรมเป็นที่ลื่นไป. ชี+มน. **ชียนเตตถ อุปททวูปสคคาทโยติติ เขโม.** ภัยมีอุปัทวะ และ อุปสัค เป็นต้น ย่อมลื่นไป ในธรรมนี้ เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า เขโม. ลปน อนุพันธ์, แปลง อี เป็น เอ ด้วยสูตร อดฺเณสุ จ.

(ภี) ภิโม ความน่ากลัว ภิ+มน. **ภายิตพฺโพติ ภิโม.** คนนั้น อันชน ฟังกลัว เหตุนั้น ชื่อว่า ภิโม.

(สุ) โสโม พระจันทร์ สุ+มน. **รสิโย อภิสวตฺติ โสโม.** ดาวนักษัตรใด ย่อมแผ่ไป ซึ่งรัศมีทั้งหลาย เหตุนั้น ดาวนักษัตรนั้น ชื่อว่า โสโม.

(รุ) โรโม ขน รุ+มน. **รุติ คจฺจติ รุหฺตฺติ โรโม.** โภฏฐาสใด ย่อมขึ้น คือ ไป ได้แก่งอกขึ้น เหตุนั้น โภฏฐาส นั้น ชื่อว่า โรโม.

(หุ) โหมโ การบูชา หุ+มน. **ขุหฺตฺติ โหมโ.** สภาพใด ย่อมบูชา เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า โหมโ.

(วา) วาโม ข้างซ้าย วา+มน. **วาติ คจฺจตฺติ วาโม.** ของหอมใด ย่อมฟุ้งไป คือ ย่อมไป เหตุนั้น ของหอมนั้น ชื่อว่า วาโม.

(ฐ) ฐโม ควันไฟ ฐ+มน. **อุทฺธภาเค ฐนาติ กมฺเปตฺติ ฐโม.** อรรณพใด ย่อมขจัด คือ ห้วนไหว ในส่วนเบื้องบน เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า ฐโม.

(หิ) เหม ทอง หิ+มน. **หิโนติ คจฺจติ เอตสฺมินฺติ เหม.** สภาพใด ย่อมประดับ คือ ย่อมไป ที่กายนั้น เหตุนั้น กายนั้น ชื่อว่า เหม เป็นที่ประดับแห่งวัตถุ.

(ล) โลโม ขน ลุ+มน. **อลฺลจฺมมานิ ลฺนาติ ฉินฺทตฺติ โลโม.** โภฏฐาสใด ย่อมตัด คือ ขำแรก ซึ่งหนังสดทั้งหลาย เหตุนั้น โภฏฐาสนั้น ชื่อว่า โลโม.

(ปิ) เปโม ความรัก ปิ+มน. **ปิยิตพฺโพติ เปโม.** สภาพใด อันชน ฟังรัก เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า เปโม.

^{๕๗๕} นฺยาเส ขยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา อิติ ทิสฺสติ.

(อท) อตฺตา ตน. อท+มน. สุขทุกข์ อทติ ภกฺขตฺติ อตฺตา. สภาพใด ย่อมกิน คือ กัดกิน ซึ่งสุขและทุกข์ เหตุนั้น สภานั้น ชื่อว่า อตฺตา. อาเทศ ม เป็น ต. อาตุมา ตน. อาเทศ อ เป็น อา, ลง อุ อาคม ที่ ต ลบ น.

(๕๘๖) **สมาธิธิ ฌมา.**

อ. ฌ และ ม ปัจจย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี สม เป็นต้น.

ลง ฌ และ ม ปัจจย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ สม, ทม, ทร, รห, ทุ, หิ, สี, ภี, ทา, สา, ยา, ฌา, ภส, สป, วส, ยุ.

(สม) สมโถ สมาธิเป็นเครื่องสงบ สม+ถ. ปจฺจนิกธมฺเม สเมตฺติติ สมโถ. สมาธิใด ยังธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย ย่อมให้สงบ เหตุนั้น สมาธินั้น ชื่อว่า สมโถ.

(ทม) ทมโถ การฝึก ทม+ถ. มทนํ ทมโถ. การฝึก ชื่อว่า ทมโถ.

(ทร) ทรโถ ความร่าร้อน. ทร+ถ. ทรนํ ทรโถ. ความร่าร้อน ชื่อว่า ทรโถ.

(รห) รโถ รห รห+ม. รหฺนติ คณฺหฺนติ เนมิอาทโย เอตฺถาติ รโถ. ขนทั้งหลาย ย่อมบรรจุ คือ ถือเอา ซึ่งวัตถุทั้งหลายมีคมเป็นต้น ที่ยานนี้ เหตุนั้น ยานนี้ ชื่อว่า รโถ.

(ทุ) ทุโม ต้นไม้. ทุ+ม. ติรํ ทุติ คจฺจตฺติติ ทุโม. รุกขาวัยวะใด ย่อมไป คือว่า หยั่งลง เหตุนั้น รุกขาวัยวะนั้น ชื่อว่า ทุโม.

(หิ) หิโม หิมะ หิ+ม. ปจฺวิปฺพพฺตาทีสุ ตํ ตํ ฌานํ หิโนติ คจฺจตฺติติ หิโม, ฌานโต คจฺจตฺติติ วา หิโม. อรรณพใด ย่อมคลุม คือ ไปถึง ที่นั้น ๆ ในบรรดาที่ทั้งหลายมีแผ่นดิน และภูเขาเป็นต้น เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า หิโม, อีกอย่างหนึ่ง อรรณพใด ย่อมไป จากที่ เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า หิโม.

(สี) สีมา เขตแดน สี+ม. สีตพฺพา พนฺธิตพฺพาติ สีมา. แผ่นดินใด อันชน ย่อมกิน คือ ผูก เหตุนั้น แผ่นดินนั้น ชื่อว่า สีมา.

(ภี) ภีโม ความน่ากลัว ภี+ม. ภายิตพฺโพติ ภีโม. ขนใด อันศัตรู ฟังกลัว เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ภีโม.

(ทา) ทาโม เชือก ทา+ม. สตฺตานํ คมนํ อวชณฺทติ เอเตนาคิ ทาโม. ขนย่อม ตัดขาด ซึ่งการไป ของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยวัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า ทาโม.

(สา) สาโม ทองคำ สา+ม. สามตฺถเอตฺติติ สาโม. สภาพใด ย่อมสามารถ เหตุนั้น สภานั้น ชื่อว่า สาโม ผู้สามารถ.

(ยา) ยาโม ยาม. ยา+ม. รตฺติณฺทิวา ยาติ คจฺจตฺติติ ยาโม. กาลใด ย่อมผ่านไป คือ ไป ตลอดคืนและวัน เหตุนั้น กาลนั้น ชื่อว่า ยาโม.

(ธ) **ธาม** กำลัง. ธา+ม. **ติฏฐติ เอเตนาติ ธาม**. ชนย่อมดำรงอยู่ ด้วยคุณชาตินั้น เหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่า ธาม. ในรูปสัทธ อาเทศ ธ เป็น ธ มีรูปเป็น ธาม.

(ภ) **ภสฺมา** ถ้ำ ภส+ม. **ภสฺมียเต โสติ ภสฺมา, กรียติ เอเตนาติ ภสฺมา**. ไฟนั้น อันชน ย่อมให้ดับไป เหตุนั้น ไฟนั้น ชื่อว่า ภสฺมา, อีกอย่างหนึ่ง ไฟ อันชน ย่อมทำ ด้วยสภาพนั้น เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ภสฺมา.

(สป) **สปโถ** การสาบาน. สป+ถ. **สมนํ สปโถ**. การสาปแช่ง ชื่อว่า สปโถ.

(ย) **ยูโถ** ผุง. ยู+ถ. สชาตียติรจฺจานานํ คโณ ยูโถ. หมูแห่งสัตว์เดรัจฉานผู้มีชาติ เสมอกัน ชื่อว่า ยูโถ. อาเทศ อุ เป็น อุ.

(พห) **พหุมา** พรหม. พห+ม. อาเทศ พ เป็น พร.

(อุส) **อุสฺมา** ไออุ่น. อุส+ม.

(วส) **อวสโถ** ที่อยู่. อา+วส+ถ. **อวสนติ เอตถาติ อวสโถ**. ชนทั้งหลาย ย่อมอาศัยอยู่ ในที่นี้ เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า อวสโถ ที่เป็นที่อาศัยอยู่แห่งชนทั้งหลาย.

(๕๘๗) **คหสฺสปรสฺเส วา**.

อ. การอาเทศเป็น **เอ** แห่ง **อ** อันเป็นสระสุดท้ายของอักษรอันมีชื่อว่า **อุปรา** แห่ง **คห** ชาติ ย่อมมี โดยวิภักป์.

แปลงสระที่ตั้งอยู่พยัญชนะตัวหน้าแห่งชาตุนีคือ **คห** เป็น **เอ** บ้าง.

อุ. **เคห** เรือน คห+อ. **ทพฺพสมการํ คณฺหียตฺติ เคห**. ที่ใด อันชน ย่อมเก็บไว้ ซึ่ง ทพฺพสมการะ เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า เคห. ตั้งสระ **อ** ของ **ค** ที่ชื่อว่า **อุปรา** ด้วยสูตร **ปรสมณฺวา ปโยเค, อาเทศสระ อ** อันมีชื่อว่า **อุปรา** เป็น **เอ**. คำ **อุปรา** ในสูตรนี้ เป็นชื่อของสระแห่ง พยัญชนะตัวหน้า.

(๕๘๘) **มสฺสส สฺสส จจฺรจฺเจรา**.

อ. การอาเทศเป็น **จจฺร** และ **จฺเจร** **ท**. แห่ง **ส** อักษร ของ **มสฺ** ชาติ ย่อมมีได้.

อาเทศ **ส** อันเป็นพยัญชนะตัวหลัง ของชาตุนีคือ **มสฺ** เป็น **จจฺร** และ **จฺเจร**.

อุ. **มจฺจโร, มจฺเจโร** ความตระหนี่. มสฺ+กวิ. **มจฺจรายตฺติ มจฺจโร**. ชนใด ย่อม ประพฤติตระหนี่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **มจฺเจโร**. **มจฺจรายนํ มจฺเจโร** ความประพฤติตระหนี่ ชื่อว่า **มจฺเจโร**.

มสติ มจฺจรติ อตฺตโน สนตํ ปริคฺขหตฺติ วา มจฺจโร. อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมตระหนี่ คือ หวงแหน ได้แก่ ปกปิด ซึ่งสิ่งของ อันเป็นของตน เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า **มจฺจโร**.

มจฺจเรติ อุตฺตโน สนฺตกํ ปเรสํ สาธารณภาวํ น อิจฺจตีติ วา มจฺจเโร. อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมตระหนี่ คือ ไม่ปรารถนา ความที่สิ่งของอันเป็นของตนเป็นของทั่วไป แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มจฺจเโร.

(๕๘๙) **อาปุพฺพจรฺสส จ.**^{๕๗๖}

อ. การอาเทศเป็น จฺจร และ จฺจเร ท. แห่ง จร ชาติ อันมี อา อยู่เบื้องหน้า ย่อมมีได้.

อาเทศชาตุนี คือ จร อันมี อา เป็นบทต้น เป็น จฺจริย จฺจเร และ จฺจร, และ รัสสะ อา บทต้นด้วย.

อุ. อจฺจริยํ, อจฺจเร ความอัสจรรย. อา+จฺร+กฺวิ. อา ภูโส จริตพฺพนติ อจฺจริยํ, อจฺจเร. เหตุอันใด อันชนทั้งหลาย พึงประพฤติ ทว่า คือ โดยยิ่ง เหตุนั้น เหตุอันนั้น ชื่อว่า อจฺจริยํ, อจฺจเร.

อจฺจเร ความอัสจรรย อา+จฺร+กฺวิ. อา ภูโส จริตพฺพา ภกฺขิตพฺพาติ วา อจฺจเร. ธรรมชาติใด อันชน พึงประพฤติ คือ กินทั่ว ได้แก่ ยิ่ง เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อจฺจเร.

อจฺจเร นำอัสจรรย จรติ ภกฺขติ เอเตนาติ วา อจฺจเร. ภิกฺขุ ย่อมกิน คือฉัน ด้วยคุณชาตินั้น เหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่า อจฺจเร.

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการอาเทศ แม้ สุ แห่ง มสุ ชาติ เป็น จฺจริย บ้าง เช่น มจฺจริย ความตระหนี่. มจฺจรายนํ มจฺจริย ความตระหนี่ ชื่อว่า มจฺจริย.

(๕๙๐) **อล กล สเลหิ ล ยา.**^{๕๗๗}

อ. ล และ ย ปัจจย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ อล และ กล และ สล ชาติ.

ลง ล และ ย ปัจจย เบื้องหลังชาติเหล่านี้ อล กล สล.

อุ. อลลํ, อลยํ สด. อลล+ล. สขฺขติ เอตฺถาติ อลลํ. ธรรมชาติใด ย่อมข้องอยู่ใน วัตถุนี้ เหตุนั้น วัตถุนี้ ชื่อว่า อลลํ, อลยํ.

กลลํ, กลยํ แข็งแรง. กล+ล. กลิตพฺพํ สงฺขยาตพฺพนติ กลลํ, กลยํ. ธรรมชาติใด อันชนทั้งหลาย พึงนับ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กลลํ, กลยํ.

สลลํ สลยํ ลูกศร. สล+ล. สดฺตานํ สรีเร สลติ คจฺจติ ปวสตีติ สลลํ, สลยํ. วัตถุใดไป คือเล่นไป ได้แก่เข้าไป ในสรีระ ของสัตว์ทั้งหลาย เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า สลลํ, สลยํ.

๕๗๖ นีติ. ๑๒๔๐

๕๗๗ นีติ. ๑๒๔๑

สตฺตานํ ชีวิตํ สลยณฺติ กมฺเปนฺติ วิหฺรึเสณฺติ เอเตนาติ วา สลลํ, สลยํ. อีกอย่างหนึ่ง ขนทั้งหลาย ย่อมกำจัด คือทำลาย ได้แก่ขจัด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยวัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า สลลํ. สยเมว ชีวิตํ วา สเลติ กมฺเปติ วิหฺรึเสตีติ สลลํ. อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใด ย่อมกำจัด คือทำลาย ซึ่งชีวิตตนเองนั้นเที่ยว เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สลลํ, สลยํ ผู้กำจัด.

(๕๙๑) ยานลาณา.^{๕๗๘}

อ. ยาน และ ลาณ ปัจจย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง กล และ สล ธาตุทั้งหลาย.
ลง ยาน และ ลาณ ปัจจย เบื้องหลังธาตุเหล่านี้ กล สล.

อุ. กลฺยาณํ ความดี กล+ยาน. กลิตพฺพํ สงฺขยาตพฺพนฺติ กลฺยาณํ. ธรรมชาติใด อันชนทั้งหลาย พึงนับ คือพึงคำนวณ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กลฺยาณํ.

ปฏิกฺกลฺยาณํ ความดีเป็นส่วนๆ ปฏี+กล+ยาน. ปฏีวีสํ กลิตพฺพํ สงฺขยาตพฺพนฺติ ปฏิกฺกลฺยาณํ. ธรรมชาติใด อันชนทั้งหลาย พึงนับ คือพึงคำนวณ เป็นส่วนๆ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปฏี-กลฺยาณํ.

สลลาโณ ที่เร้น สล+ลาณ. สลนฺติ เอตฺถาติ สลลาโณ. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเร้นอยู่ในป่านี้ เหตุนั้น ป่านี้ ชื่อว่า สลลาโณ.

ปฏีสลลาโณ ที่หลีกเร้น ปฏี+สล+ลาณ. คณฺโถ ปฏิกฺกมิตฺวา สลนฺติ คจฺจนฺติ เอตฺถาติ ปฏีสลลาโณ. ภิกษุทั้งหลาย หลีกออกแล้ว จากหมู่ เร้นอยู่ คือไป ในป่านี้ เหตุนั้น ป่านี้ ชื่อว่า ปฏีสลลาโณ.

(๕๙๒) มถสฺส ถสฺส โล จ.^{๕๗๙}

อ. การอาเทศ เป็น ถ แห่ง ถ แห่ง มถ ธาตุ ย่อมมี ด้วย.

มีการอาเทศ ถ แห่งธาตุนี้คือ มถ เป็น ถ.

อุ. มลฺโล นกฺมวปปลํ มถ+อ อาเทศ ถ เป็น ถ ด้วยสูตรนี้, ลง ถ สทิสเทวภาว. อดฺยมณฺณํ มถติ วิโลเรตีติ มลฺโล. ขนใด ย่อมย่ำยี คือเบียดเบียน ซึ่งกันและกัน เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า มลฺโล.

มลฺลํ การปล้ำ อดฺยมณฺณํ มถนํ วิโลรณํ มลฺลํ. การย่ำยี คือการเบียดเบียนกัน และกัน ชื่อว่า มลฺลํ.

^{๕๗๘} นีติ. ๑๒๔๒

^{๕๗๙} นีติ. ๑๒๔๓

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ มีการลง ลก อาคม เช่น มลลโก นักมวยปล้ำ, มลลก
การปล้ำ.

(๕๙๓) เปสาคิสศคปปตตกาเลส กิจจา.^{๕๘๐}

อ. กิจจะ ปัจจัย ท. ย่อมลง ในอรรถ ท. คือ การส่งไป, การอนุญาต, เวลาที่มาถึง.
ปัจจัยในหมวดกิจจะทั้งหลาย ย่อมลงในอรรถเหล่านี้คือ ส่งไป อนุญาต ถึงเวลา.

อุ. กตตพพ กรรมที่ควรทำ กร+ตพพ. กम्म ภาวตา กรณียนติ กตตพพ. กรรม
อันท่านผู้เจริญ พึงทำ เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กตตพพ. (เปส ส่งไป)

กรณีย กิจที่ควรทำ กร+อนีย. กิจจ ภาวตา กตตพพนติ กรณีย. กิจ อันท่าน
ผู้เจริญ พึงทำ เหตุนั้น กิจนั้น ชื่อว่า กรณีย.

โกตตพพ โภชนะที่พึงรับประทาน ภูช+ตพพ. โภชน ภาวตา ภูชณียนติ
โกตตพพ. โภชนะใด อันท่านผู้เจริญ พึงรับประทาน เหตุนั้น โภชนะนั้น ชื่อว่า โกตตพพ.
(อติสศค อนุญาต)

โภชนีย โภชนะที่ควรรับประทาน. โภชน ภาวตา ภูชิตพพนติ โโภชนีย. โภชนะ
อันท่านผู้เจริญพึงบริโภค เหตุนั้น โภชนะนั้น ชื่อว่า โโภชนีย.

อชฌยิตพพ พึงสวด อธิ+อิ+ตพพ. แปลง อธิ เป็น อชฌ ด้วยสูตร อชฌอ อธิ,
แปลง อิ เป็น เอ แล้วอาเทศ เอ เป็น อย ด้วยสูตร เอ อย, ลง อิ อาคม ด้วยสูตร ยถาควมมิกาโร.
อชฌย ภาวตา อชฌยิตพพนติ อชฌยิตพพ. พระสูตรที่ควรสวด อันท่านผู้เจริญ พึงสวด
เหตุนี้ ชื่อว่า อชฌยิตพพ. (ปตตกาล ถึงเวลา)

อชฌนีย ควรสวด. อชฌย ภาวตา อชฌยิตพพนติ อชฌนีย. พระสูตรที่ควร
สวด อันท่านผู้เจริญ พึงสวด เหตุนี้ ชื่อว่า อชฌนีย.

(๕๙๔) อวสสการมิณส ณี จ.^{๕๘๑}

อ. ณี และ กิจจปัจจัย ย่อมลง ในอรรถ ท. คืออวสส และ อธมณ.

ลง ณี และ กิจจปัจจัยด้วย ในอรรถเหล่านี้คือ อวสส และ อธมณ.

อุ. ลง ณี ปัจจัย ในอรรถ อวสส แน่นอน... การี มีปกติทำ กร+ณี. การีสิ เม
กम्म อวสส. ท่านเป็นผู้มีปกติทำกาไรของเรา แน่นอน. อวสส เม กम्म กาคู ยุตโตสิติ
การี. ท่าน เป็นผู้สมควร เพื่อทำ ซึ่งกาไรของเราได้ แน่นอน เหตุนี้ ท่าน ชื่อว่า การี.

๕๘๐ โมค. ๕/๓๒ นิตติ. ๑๒๔๔

๕๘๑ นิตติ. ๑๒๔๕

หารี มีปกติเข้าไป หร+ณิ. หารีสึ เม ภาริ อวสฺส, อวสฺส เม ภาริ หริตุ ยุตฺโตสสีติ
 หารี. ท่าน เป็นผู้มียกตินำภาระของเราไป แน่นอน, ท่านเป็นผู้ควรเพื่อนำไป ซึ่งภาระของ
 เราได้ แน่นอน เหตุนั้น ท่าน ชื่อว่า หารี.

ลง ณิ ปัจจัย ในอรรถ อธิณ ลูกหนี้... ทายี ลูกหนี้. ทายีสึ เม สติ อณิ. = สติ
 อณิ เม ทาตุ ยุตฺโตสสีติ ทายี. ท่าน เป็นผู้มียกติใช้หนี้ ๑๐๐ แก่เรา, ท่านเป็นผู้สมควรใช้หนี้
 แก่ผม ๑๐๐ เหตุนั้น ท่าน ชื่อว่า ทายี.

ธารี ลูกหนี้ ธร+ณิ. ธารีสึ เม สหสฺส อณิ. = สหสฺส อณิ เม ธาเรตุ ยุตฺโตสสีติ
 ธารี. ท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งหนี้ ๑,๐๐๐ ของผม. ท่านเป็นผู้สมควรเพื่อทรงไว้ซึ่งหนี้ ๑,๐๐๐
 ของผม เหตุนั้น ท่านชื่อว่า ธารี.

ลง กิจปัจจัย (อนีย, ตพพ) ด้วย... กตตพพิ อันท่านพึงทำ. มยหิ ภวตา เคหิ
 กรณียนติ กตตพพิ. เรือน อันท่านผู้เจริญ ควรทำ แก่เรา เหตุนั้น ชื่อว่า กตตพพิ.

ทาตพพิ อันท่านพึงให้. เม ภวตา สติ อณิ ทานียนติ ทาตพพิ. หนี้ ๑๐๐ อันท่าน
 ผู้เจริญ ควรให้คืน แก่เรา เหตุนั้น หนี้ ๑๐๐ ชื่อว่า ทาตพพิ.

ธารยิตพพิ อันท่านพึงทรงไว้. เม สหสฺสอณิ ภวตา ธาณียนติ ธารยิตพพิ. หนี้
 ๑,๐๐๐ อันท่านผู้เจริญ พึงทรงไว้ แก่เรา เหตุนั้น หนี้ ๑,๐๐๐ นั้น ชื่อว่า ธารยิตพพิ.

กรณียิ อันท่านควรทำ. กิจจํ ภวตา กตตพพนติ กรณียิ. กิจ อันท่านผู้เจริญ
 พึงทำ เหตุนั้น กิจนั้น ชื่อว่า กรณียิ.

การียิ อันท่านควรทำ. วตฺถํ ภวตา กริตพพนติ การียิ. วัตร อันท่านผู้เจริญ
 พึงทำ เหตุนั้น วัตรนั้น ชื่อว่า การียิ.

กยยิ อันท่านพึงซื้อ. ภวตา วตฺถํ กยิตพพนติ กยยิ. ผ้า อันท่านผู้เจริญ พึงซื้อ
 เหตุนั้น ชื่อว่า กยยิ.

(๕๙๕) อรห สกกาทีหิ ตุ.^{๕๘๒}

อ. ตุ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี อรห และ สกก เป็นต้น. ลง ตุ ปัจจัย
 เบื้องหลังธาตุทั้งปวง ในการประกอบกับศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ อรห สกก และ
 ภพพ.

อุ. อรหา ภว วตฺถํ ท่านผู้เจริญ ควรที่จะกล่าว. สกโก ภว หนตุ ท่านผู้เจริญ
 อาจเพื่อจะฆ่า. สกโก ภว ชนิตุ ท่านผู้เจริญ อาจเพื่อจะเกิด. สกโก ภว ภวิตุ ท่านผู้เจริญ
 อาจเพื่อจะเกิด. สกโก ภว ทาตุ ท่านผู้เจริญ อาจเพื่อจะให้. ภพโพ ภว ชนิตุ ท่านผู้เจริญ
 ควรเพื่อจะเกิด. นักศึกษาพึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานะนี้.

(๕๙๖). วาหัททิ ปพพชชาทโย นิปจจนเต.^{๕๘๓}

อ. ศัพท ท. มีปพพชชาเป็นต้น อันบัณฑิตยอมให้สำเร็จ เบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี วช ธาตุ เป็นต้น.

ศัพททั้งหลาย มีปพพชชาเป็นต้น บัณฑิตยอมให้สำเร็จ แต่หน้าธาตุทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ คือ วช อิข อช สท วิท สช ปท หน อิสฺ สท ลี ธา จร กร รุช ปท ริง กิต กุจ มท ลภ รท ตีร อช ตีช กิต คมฺ ฆส รุส ปุจณ มุห วส กจ กถ ตฺท วิส ปีส มุท มุส สต จฺ นต นิติ ตถ พร้อมกับศัพททั้งหลายมีอุปสัคคและปัจจัยเป็นต้น.

ปพพชชา การบวช ป+วช+ณฺย. ปจฺเมว วชิตพฺพ ปพพชชา. อันชน พึงเว้น ก่อนนั้นเทียว ชื่อว่า ปพพชชา.

เอชชชา การแสวงหา อิข+ณฺย. อิชนํ เอชชชา การแสวงหาชื่อว่า เอชชชา.

สมชชชา การประชุม ส+อช+ณฺย. สมชนํ สํ เอกโต พยตฺติคมนํ สมชชชา. การถึงพร้อม คือ การบรรลุลักษณะสามารถ พร้อม คือ รวมกัน ชื่อว่า สมชชชา.

นิสชชชา การนั่ง นิ+สท+ณฺย. นิสทหนํ นิสชชชา การนั่ง ชื่อว่า นิสชชชา.

วิชชชา ความรู้ วิท+ณฺย. วิชานนํ วิชชชา ความรู้ชื่อว่า วิชชชา.

วิสชชชา การสละ วิ+สช+ณฺย. วิสชชนํ วิสชชชา การสละ ชื่อว่า วิสชชชา.

ปชชชา ความรู้ ปท+ณฺย. ปทหนํ ปชชชา การถึง คือการรู้ ชื่อว่า ปชชชา.

วชชชา การฆ่า หน+ณฺย. หนนํ วชชชา การฆ่าชื่อว่า วชชชา.

อิจจชา การแสวงหา อิสฺ+ณฺย. เอสนํ อิจจชา การแสวงหา ชื่อว่า อิจจชา.

อติจจชา การแสวงหา ยิ่ง. อติ+อิสฺ+ณ. อติ เอสนํ อติจจชา การแสวงหา ยิ่ง ชื่อว่า อติจจชา.

สชชชา การจัดแจง สท+ณฺย. สทหนํ สชชชา การจัดแจง ชื่อว่า สชชชา.

อภิขจจชา ความโลภ อภิ+อิสฺ+อ. อภิเอสนํ อภิขจจชา การแสวงหา ยิ่ง ชื่อว่า อภิขจจชา.

เสยยา ที่นอน ส+ณฺย. สยนติ เอตถาติ เสยยา. คนทั้งหลาย ย่อมนอน ในที่นี้ เหตุนี้ที่นี้ ชื่อว่า เสยยา.

สทฐา ความเชื่อ ส+ธ+อ. สมฺมา จิตฺตํ นิเรนฺติ เอตายาติ สทฐา. คนทั้งหลาย ย่อมตั้งไว้ ซึ่งจิต โดยชอบ ด้วยธรรมชาตินั้น เหตุนี้ที่นั้น ธรรมชาตินี้ ชื่อว่า สทฐา.

จรียา ความประพฤติ จร+ณฺย. จรณํ จรียา การประพฤติ ชื่อว่า จรียา.

กิริยา การกระทำ กร+ณฺย. กรณํ กิริยา การกระทำ ชื่อว่า กิริยา.

รุจจชา ความเสียดแทง รุช+ณ. รุชนํ รุจจชา อันลม เสียดแทง ชื่อว่า รุจจชา.

ปจฺฉา การไป ปท+ฉ. ปทํ ปจฺฉา การดำเนินไป ชื่อว่า ปจฺฉา.

ริจฺฉา ความหวั่นไหว ริจ+ฉ. ริจํ ริจฺฉา อันชน หวั่นไหว ชื่อว่า ริจฺฉา.

ติกฺกิฉา การรักษา. กิต+ฉ. จิกฺกิฉํ ติกฺกิฉา อันชน เยียวยา ชื่อว่า ติกฺกิฉา.

กฺกฺฉา ความหดหู่ กฺจ+ฉ. สกฺกโฉนํ กฺกฺฉา อันชน หดหู่ ชื่อว่า กฺกฺฉา.

มจฺฉา ความมัวเมา มท+ฉ. ทมํ มจฺฉา อันชน มัวเมา ชื่อว่า มจฺฉา.

ลจฺฉา การได้. ลภ+ฉ. ลภํ ลจฺฉา อันชน ได้ ชื่อว่า ลจฺฉา.

รจฺฉา การเขียน. รท+ฉ. รทํ รจฺฉา อันชน เขียน ชื่อว่า รจฺฉา.

ติรจฺฉา สัตว์เตรจฺฉาน. ติริ+ฉ. อโรภาเค คจฺฉตฺติ ติริจฺฉา. สัตว์ใด ย่อมไป
ในส่วนเบื้องต่ำ เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ติริจฺฉา.

อชฺฉา ความสิ้นไป อช+ฉ. อชนํ เชปนํ อชฺฉา ความหมดไป คือความสิ้นไป
ชื่อว่า อชฺฉา.

ตฺติกฺกฺชา ความอดกลั้น ติช+ช. ตฺติกฺกฺชนํ ตฺติกฺกฺชา ความอดกลั้น ชื่อว่า ตฺติกฺกฺชา.

ติกฺกิฉา การเยียวยา กิต+ฉ. ติกฺกิฉํ ติกฺกิฉา การเยียวยา ชื่อว่า ติกฺกิฉา.

สาคจฺฉา การประชุม คม+ฉ. สมาคมํ สาคจฺฉา อันชน มาถึงพร้อม ชื่อว่า
สาคจฺฉา.

โทฆจฺฉา การกินข้าว. ทุ+ฆส+ฉ. ทุพฺภกฺชนํ โทฆจฺฉา อันชน กินข้าว ชื่อว่า โทฆจฺฉา.

โทรฺจฺฉา ความเกรี้ยวกราด ทุ+รฺส+ฉ. ทุณฺณ รฺสํ โทรฺจฺฉา อันชน เกรี้ยวกราด
โดยยาก ชื่อว่า โทรฺจฺฉา.

ปฺจฺฉา การถาม ปฺจ+ฉ. ปฺจฺฉนํ ปฺจฺฉา การถาม ชื่อว่า ปฺจฺฉา.

มฺจฺฉา ความหลง มฺท+ฉ. มฺทํ มฺจฺฉา อันชน หลง ชื่อว่า มฺจฺฉา.

วจฺฉา ความอยู่ วา+ฉ. วสนํ วจฺฉา อันชน อยู่ ชื่อว่า วจฺฉา.

กจฺฉา ความรุ่งเรือง กจ+ฉ. กจํ ทิปํ กจฺฉา อันชน รุ่งเรือง คือ รุ่งโรจน์ ชื่อว่า กจฺฉา.

สากจฺฉา การสนทนา สํ+กถ+ฉ. สท กถํ สากจฺฉา อันชน กล่าวร่วมกัน ชื่อว่า
สากจฺฉา.

ตฺจฺฉา การแทง ตฺท+ฉ. ตฺทํ พยถํ ตฺจฺฉา อันชน แทง คือ กระทบ ชื่อว่า ตฺจฺฉา.

วิจฺฉา การเข้าไป วิส+ฉ. ปเวสนํ วิจฺฉา อันชน เข้าไป ชื่อ วิจฺฉา.

ปิจฺฉิลลา การบด. ปีส+ฉ. ปีสํ ปิจฺฉิลลา อันชน บด ชื่อว่า ปิจฺฉิลลา.

มจฺฉโน ปลา มฺท+ฉ. สุขทุกฺขํ อทติ ภกฺขตฺติ มจฺฉโน. สัตว์ใด บริโภค คือ กิน ซึ่งสุข
และทุกข์ เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า มจฺฉโน.

มจจุ ความตาย มุส+ณฺย. **สตุตถานํ ปาณํ จชตีติ มจจุ.** สภาพใด ย่อมสละ ซึ่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า มจจุ.

สจจํ ความจริง สตุ+ณฺย. **สตนํ สจจํ** อันชน เทียง ชื่อว่า สจจํ.

อุทุธจจํ ความฟุ้งซ่าน ฐ+ณฺย. **อุทุธภาเค ฐนาติ กมเปตตีติ อุทุธจจํ.** ธรรมชาติใด ห้วนไหว คือ ยังจิตให้ห้วนไหว ในส่วนเบื้องบน เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อุทุธจจํ.

นจจํ การพ้อน นตุ+ณฺย. **นตนํ นจจํ** อันชน น้อมไป ชื่อว่า นจจํ.

นิจจํ ความเที่ยง นิติ+ณฺย. **นิตนํ นิจจํ** อันวัตถุนี้ เทียง ชื่อว่า นิจจํ.

ตจจํ ความเที่ยง ตถ+ณ. **สาตจจณํ ตจจํ** อันชน เทียง ชื่อว่า ตจจํ.

นักศึกษาพึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาละนี้. ด้วยอาทิศัพท์ ศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้ อันนักศึกษาย่อมให้สำเร็จได้ เช่น **กุกุกจจา** ความรำคาญ. กุจ+ณฺย. **กุกุกจจณํ กุกุกจจา** อันชน รำคาญ ชื่อว่า กุกุกจจา.

วิจิจจณา ความสงสัย. กิต+ณ. **วิจิจจณณํ วิจิจจณา** ความสงสัย ชื่อว่า วิจิจจณา.

วิจจณา การจำแนก วิ+ภษ+ณ. **วิภษณํ วิจจณา** การจำแนก ชื่อว่า วิจจณา.

(๕๙๗) **กวิ โลโป จ.**^{๕๘๔}

อ. การลง กวิ ปัจจัย และ การลบ กวิ ย่อมมี.

ลบ กวิ ปัจจัยด้วย ที่ลงเบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ภู ฐุ คมุ ขนุ ยมุ มนุ ตนุ ดังนี้ อันนักศึกษาย่อมให้สำเร็จอีก.

วิภู ผู้เกิดโดยวิเศษ วิ+ภู+กวิ. **วิเสเสน ภาวตีติ วิภู.** ผู้ใด ย่อมเกิด โดยวิเศษ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า วิภู.

สยมภู พระผู้เป็นเอง สัม+ภู+กวิ. **สยํ อตตนา ภาวตีติ สยมภู.** ผู้ใด ย่อมเกิดเอง คือ ด้วยตนเอง เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า สยมภู.

อภิกุ ผู้เกิดครอบงำ อภิ+ภู+กวิ. **อภิกุวิตวา ภาวตีติ อภิกุ.** ผู้ใด ย่อมเกิดครอบงำ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า อภิกุ.

สนธุ อันห้วนไหวพร้อม สัม+ฐ+กวิ. **สํ สญฺญ ฐนาติ กมเปตตีติ สนธุ.** อรรถบทใด ย่อมห้วน คือ ห้วนไหว พร้อม คือด้วยดี เหตุนั้น อรรถบทนั้น ชื่อว่า สนธุ.

อุทุธ อันห้วนไหวเบื้องบน. อุ+ธ+กวิ. **อุทุธภาเค ฐนาติ กมเปตตีติ อุทุธ.** อรรถบทใด ย่อมห้วน คือ ไหว ในส่วนเบื้องบน เหตุนั้น อรรถบทนั้น ชื่อว่า อุทุธ.

วิภา ความสว่าง วิ+ภา+กวิ. **วิเสเสน ภาติ ทิปปตตีติ วิภา.** ธรรมชาติใด ย่อมสว่าง คือ รุ่งเรือง โดยวิเศษ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า วิภา.

นิภา ความรุ่งเรือง นิ+ภา+ภวิ. **นิสเสเสน** **ภาติ** **ทิปปตติ** **นิภา**. ธรรมชาติใด ย่อมสว่าง คือ รุ่งเรือง โดยหาเศษมิได้ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า นิภา.

ปภา รัศมี ป+ภา+ภวิ. **ปภาเรน** **ภาติ** **ทิปปตติ** **ปภา**. ธรรมชาติใด ย่อมสว่าง คือ รุ่งเรือง โดยประการ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปภา.

สภา ที่ประชุม สห+ภา+ภวิ. **สท** **ภาสนติ** **เอตถาติ** **สภา**, **สมาคตา** **ภาสนติ** **เอตถาติ** **วา** **สภา**. ขนทั้งหลาย ย่อมสนทนา ร่วมกัน ที่ศาลานั้น เหตุนั้น ชื่อว่า สภา, อีกอย่างหนึ่ง ขนทั้งหลาย มาพร้อมกันแล้ว ย่อมสนทนกัน ที่ศาลานี้ เหตุนั้น ศาลานี้ ชื่อว่า สภา.

อาภา รัศมี อา+ภา+ภวิ. **อา** **ภุโส** **ภาติ** **ทิปปตติ** **อาภา**. ธรรมชาติใด ย่อมสว่างทั่ว คือ โดยยิ่ง เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อาภา.

ภุชโค ภู ภูช+คม+ภวิ. **ภุเชน** **ภุญฺเณน** **คจฺจตติ** **ภุชโค**. สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยขन्द คือ คด เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ภุชโค.

ตฺรโค ม้า ตฺร+คม+ภวิ. **ตฺริตฺตฺริตํ** **คจฺจตติ** **ตฺรโค**. สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยเท้า เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ตฺรโค.

สงฺโข ใส่เดือน ส+ขณ+ภวิ. **สํ** **สฺนฺนํ** **ปจฺวี** **ชนตติ** **สงฺโข**. สัตว์ใด ย่อมขุด ซึ่งแผ่นดิน ดี คือด้วยดี เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า สงฺโข.

วิโย ผู้สงบโดยวิเศษ วิ+ยม+ภวิ. **วิเสเสน** **อุปสเมตติ** **วิโย**. ผู้ใด ย่อมเข้าไปสงบ โดยวิเศษ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า วิโย.

สุโม ผู้รู้ดี สุ+มน+ภวิ. **สฺนฺนํ** **มนติ** **ขานาตติ** **สุโม**. ขนใด ย่อมรู้ คือ ทราบ ด้วยดี เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า สุโม.

ปริโต โดยรอบ. **ปริ+โต**. **ปริ** **สมนฺตโต** **สพฺพากาเรน** **ตโนติ** **วิตถาเรตติ** **ปริโต**. ธรรมใด ย่อมแผ่ไป คือกระจายออกไป รอบ คือโดยรอบ ได้แก่โดยอาการทั้งปวง เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ปริโต.

นักศึกษพึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาฉะนี้.

(๕๙๘) **สจฺขานํ** **กคฺคา** **ณฺณพฺนเร**.^{๕๘๕}

อ. การอาเทศ เป็น ก และ ค แห่งธาตุ ท. อันมี จ และ ช เป็นที่สุด ย่อมมี ในเพราะปัจจัยอันเกี่ยวเนื่องด้วย ณ.

อาเทศธาตุทั้งหลายมีพยัญชนะ จ และ ช เป็นที่สุดธาตุ เป็น ก และ ค ในเพราะปัจจัยที่เนื่องด้วย ณ อยู่เบื้องหลัง ตามลำดับ. (อาเทศ จ เป็น ก, ช เป็น ค)

โอโก การกล่าว อุจ+ณ. **อุจนํ โอโก** อันชนกล่าว ชื่อว่า โอโก.

ปาโก การหุง ปจ+ณ. **ปจนํ ปาโก** อันชนหุง ชื่อว่า ปาโก.

เสโก การรด สิจ+ณ. **สิจจนํ เสโก** อันชนรด ชื่อว่า เสโก.

โสโก ความเศร้าโศก สฺจ+ณ. **สฺจจนํ โสโก** อันชนเศร้า ชื่อว่า โสโก.

วิเวโก ความสงัด วิ+วิจ+ณ. **วิเวจนํ วิเวโก** อันชนสงัด ชื่อว่า วิเวโก.

จาโค ความเสียสละ จช+ณ. **จชจนํ จาโค** อันชนสละ ชื่อว่า จาโค.

โยโค การประกอบ ยุช+ณ. **ยุชจนํ โยโค** อันชนประกอบ ชื่อว่า โยโค.

โกโค การบริโภค ภุช+ณ. **ภุชนํ เสวณํ โกโค, กุณฺณํ กโรติ เอเตนาติ วา โกโค.** อันชนกิน คือ เสพ ชื่อว่า โกโค, อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมทำ ซึ่งการงอ ด้วยสภาพนั้น เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า โกโค. **ภุชชเตติ โกโค** อันเขาย่อมบริโภค เหตุุนั้น ชื่อว่า โกโค

โรโค โรค รุช+ณ. **รุชนํ โรโค** อันลมเสียดแทง ชื่อว่า โรโค.

ราโค ความกำหนด รณช+ณ. **रणชนติ เอเตนาติ ราโค.** ชนทั้งหลาย ย่อมกำหนด ด้วยกามนั้น เหตุุนั้น กามนั้น ชื่อว่า ราโค เป็นเหตุกำหนดแห่งชน.

ภาโค ผู้เสพ ภช+ณ. **ภชตติ ภาโค.** ชนใด ย่อมเสพ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ภาโค.

ภงโค การหัก ภณช+ณ. **ภณชตติ ภงโค.** ต้นไม้ใด ย่อมหัก เหตุุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า ภงโค.

รงโค ผู้กำหนด รณช+ณ. **รณชตติ รงโค.** สัตว์ใด ย่อมกำหนด ในอารมณ์ทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น เหตุุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า รงโค.

สงโค ความข้อง สณช+ณ. **สณชตติ สงโค.** ชนใด ย่อมข้องอยู่ เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สงโค.

(๕๙๙) **นุทาทีหิ ญญวณมนานากานนกา สกาทิเตหิ จ.**

อ. การอาเทศเป็น อน อานน อก และ อานน ก ของ ญ และ ญฺ ปัจจย ท. อันอยู่ เบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี นุท เป็นต้น ด้วย แต่ธาตุที่เป็นไปพร้อมกับการิตปัจจย ด้วย ย่อมมี.

อาเทศ ญ และ ญฺ ปัจจย อันอยู่เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ นุท สูท ชน สฺ ลุ หุ ปุ ญ ญา อส สมุ และเบื้องหลังธาตุที่เป็นไปกับการิตปัจจย มีอาทิ อย่างนี้ว่า ผนท จิตติ อาณ ดังนี้ เป็น อน, อานน, อก, อานน ก ในอรรถแห่ง กตตา ภาว และ กรณ ตามลำดับ.

อุทาหรณ์ ญ ปัจจยในอรรถแห่ง กตตา ว่า **ปนุทโน** ผู้บรรเทา ป+นุท+ญ. **ปนุทตติ ปนุทโน.** สภาพใด ย่อมบรรเทา เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ปนุทโน.

สุทโน ผู้ไหลออก สุท+ยุ. สุทตติ สุทโน. สภาพใด ย่อมไหลออก เหตุนั้น
สภาพนั้น ชื่อว่า สุทโน.

ชนโน ผู้ให้เกิด ชน+ยุ. ชนตติ ชนโน. สัตว์ใด ย่อมให้เกิด เหตุนั้น สัตว์นั้น
ชื่อว่า ชนโน.

สวโน ผู้ฟัง สว+ยุ. สวณตติ สวโน. ชนใด ย่อมฟัง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สวโน.

ลวโน ผู้เกี่ยว ลว+ยุ. ลวณตติ ลวโน. ชนใด ย่อมเกี่ยว เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ลวโน.

หวโน ผู้บูชา หว+ยุ. หวตติ หวโน, หวตติ หวโน. ชนใด ย่อมบูชา เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่า หวโน, อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมบูชา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า หวโน.

ปวโน ผู้กรอง ปว+ยุ. ปวณตติ ปวโน. ชนใด ย่อมกรอง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ปวโน.

ภวโน ผู้เกิด ภว+ยุ. ภวตติ ภวโน. ชนใด ย่อมเกิด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ภวโน.

ฉวโน ผู้รู้ ฉว+ยุ. ฉวณตติ ฉวโน. ชนใด ย่อมรู้ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ฉวโน.

อสโน ผู้กิน อส+ยุ. อสตติ อสโน. ชนใด ย่อมกิน เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อสโน.

สมโน ผู้สงบ สม+ยุ. สมตติ สมโน. ชนใด ย่อมสงบ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สมโน.

อุทาหรณ์ ยุ ปัจจัย ในอรรถแห่งภาวะ ว่า ปนุทน์ การบรรเทา. ปนุทยเต ปนุทน์
อันเขาย่อมบรรเทา ชื่อว่า ปนุทน์.

สูทน์ การไหลไป สูทยเต สูทน์ อันเขา ย่อมไหลไป ชื่อว่า สูทน์.

ชนน์ การให้เกิด. ชนทยเต ชนน์ อันเขา ย่อมให้เกิด ชื่อว่า ชนน์.

สวน์ การฟัง. สวทยเต สวน์ อันเขา ย่อมฟัง ชื่อว่า สวน์.

ลวน์ การเกี่ยว. ลวทยเต ลวน์ อันเขา ย่อมเกี่ยว ชื่อว่า ลวน์.

หวน์ การบวงสรวง. หวทยเต หวน์ อันเขา ย่อมบวงสรวง ชื่อว่า หวน์.

ปวน์ การกรอง. ปวทยเต ปวน์ อันเขา ย่อมกรอง ชื่อว่า ปวน์.

ภวน์ การเกิด. ภวทยเต ภวน์ อันเขา ย่อมเกิด ชื่อว่า ภวน์.

ฉวน์ ความรู้. ฉวทยเต ฉวน์ อันเขา ย่อมรู้ ชื่อว่า ฉวน์.

อสน์ การกิน. อสทยเต อสน์ อันเขา ย่อมกิน ชื่อว่า อสน์.

สมน์ ความสงบ. สมทยเต สมน์ อันเขา ย่อมสงบ ชื่อว่า สมน์.

สณฺขานนํ ความรู้พร้อม. สณฺขานียเต สณฺขานนํ อันเขา ย่อมรู้พร้อม ชื่อว่า
สณฺขานนํ.

กานนํ การทำเสียง. กุทยเต กานนํ อันเขา ย่อมทำเสียงให้ปรากฏ ชื่อว่า กานนํ.

อุทาหรณ์ ยุ ปัจจัยในเบื้องหลังธาตุที่เป็นไปกับการตีปัจจัย ว่า ฝนฺทปนํ
การให้ดินรน. ฝนฺท+ณาเป+ยุ. ฝนฺทปนเต ฝนฺทปนํ อันเขา ย่อมให้ดินรน ชื่อว่า ฝนฺทปนํ.

เจตาปณิ การให้คิด จิต+ณาเป+ยุ. **เจตาปยเต** **เจตาปณิ** อันเขา ย่อมให้คิด
ชื่อว่า เจตาปณิ.

อาณาปณิ การให้ลงอาชญา. อาณ + ณาเป+ยุ. **อาณาปยเต** **อาณาปณิ** อันเขา
ย่อมให้ลงอาชญา ชื่อว่า อาณาปณิ.

อุทาหรณ์ ยุ ปัจจัยลงในอรรถแห่งกรรมะดังนี้ว่า **นุทณิ** เครื่องบรรเทา. นุท+ยุ.
นุทนต์ **อนเนาติ** **นุทณิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมบรรเทา ด้วยกรรมชาตินั้น เหตุนั้น กรรมชาตินั้น
ชื่อว่า นุทณิ.

ปนุทณิ เหตุบรรเทาทั่ว ป+นุท+ยุ. **ปนุทนต์** **อนเนาติ** **ปนุทณิ**. ขนทั้งหลาย
ย่อมบรรเทาทั่ว ด้วยกรรมชาตินั้น เหตุนั้น กรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปนุทณิ.

ชนนิ เหตุเกิด ชน + ยุ. **ชนนต์** **อนเนาติ** **ชนนิ** ขนทั้งหลาย ย่อมเกิด ด้วยกรรมนั้น
เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า ชนนิ.

สวณิ เครื่องฟัง ส+ยุ. **สวณนต์** **อนเนาติ** **สวณิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมฟัง ด้วยโสตนั้น
เหตุนั้น โสตนั้น ชื่อว่า สวณิ.

สวณิ เครื่องเกี่ยว ล+ยุ. **สวณนต์** **อนเนาติ** **สวณิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมเกี่ยว ด้วยเคียวนี้
เหตุนั้น เคียวนี้ ชื่อว่า สวณิ.

หวนิ เครื่องบวงสรวง ห+ยุ. **หวนนต์** **อนเนาติ** **หวนิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมบวงสรวง
ด้วยดอกไม้เหตุนี้ ดอกไม้เหตุนี้ ชื่อว่า หวนิ.

ปวนิ เครื่องกรอง ป+ยุ. **ปวนนต์** **อนเนาติ** **ปวนิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมกรอง ด้วยผ้านั้น
เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า ปวนิ.

ภวนิ เหตุเกิด ภ+ยุ. **ภวนนต์** **อนเนาติ** **ภวนิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมเกิด ด้วยกุศลนี้
เหตุนี้ กุศลนี้ ชื่อว่า ภวนิ.

ชานนิ เครื่องรู้ ฉ+ยุ. **ชานนต์** **อนเนาติ** **ชานนิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมรู้ด้วยญาณนั้น
เหตุนี้ ญาณนั้น ชื่อว่า ชานนิ.

อสณิ เครื่องกิน อนุ + ยุ. **อสณนต์** **อนเนาติ** **อสณิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมกิน
ด้วยทวารนั้น เหตุนี้ ทวารนั้น ชื่อว่า อสณิ.

สมณิ เครื่องระงับ. สม+ยุ. **สมณนต์** **อนเนาติ** **สมณิ**. ขนทั้งหลาย ย่อมระงับ
ด้วยกรรมนั้น เหตุนี้ กรรมนั้น ชื่อว่า สมณิ.

อุทาหรณ์ ญฯ ปัจจัยลงในอรรถแห่งกัตตาอีกดังนี้ว่า **ปณูทโก** ผู้บรรเทา ปณูท+ญฯ.
ปณูทติ **ปณูทโก**. ขนใด ย่อมบรรเทา เหตุนี้ ขนนั้น ชื่อว่า ปณูทโก.

สุทโก พ่อครัว สุท+ณฺว. สุเทตฺติ สุทโก. สภาพโต ย่อมไหล เหตุนั้น สภานั้น
ชื่อว่า สุทโก.

ชนโก ผู้ให้เกิด, พ่อ ชน+ณฺว. ชเนตฺติ ชนโก. ชนโต ย่อมให้เกิด เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ชนโก.

สาวโก ผู้ฟัง สุ+ณฺว. สุณาตฺติ สาวโก. ชนโต ย่อมฟัง เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
สาวโก.

ลาวโก ผู้ตัด ลุ+ณฺว. ลุณาตฺติ ลาวโก. ชนโต ย่อมตัด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ลาวโก.

หาวโก ผู้บวงสรวง. หุ +ณฺว. หวตฺติ หาวโก. ชนโต ย่อมบวงสรวง เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่า หาวโก.

ปาวโก ผู้กรอง ปุ+ณฺว. ปวตฺติ ปาวโก. ชนโต ย่อมกรอง เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ปาวโก.

ภาวโก ผู้เกิด ภู+ณฺว. ภาวตฺติ ภาวโก. ชนโต ย่อมเกิด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
ภาวโก.

ขานนโก ผู้รู้. ชน+ณฺว. ขานาตฺติ ขานนโก. ชนโต ย่อมรู้ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ขานนโก.

อาสโก ผู้กิน อส+ณฺว. อสตฺติ อาสโก. ชนโต ย่อมกิน เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า อาสโก.

อุปาสโก ผู้นั่งใกล้ อุป+อส+ณฺว. อุปาสตฺติ อุปาสโก. ชนโต ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อุปาสโก.

สามโก ผู้ระงับ สม+ณฺว. สเมตฺติ สามโก. ชนโต ย่อมระงับ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า
สามโก.

ก็ อันนักศึกษาพึงทราบการอาเทศ ณฺว ปัจจย เป็น อก เป็น อาณนก ในอรรถอัน
เป็นไปกับ การิต ปัจจย ดังนี้ว่า อาณาปโก ผู้ให้ลงอาณา อาณ+ณาเป+ณฺว.
อาณายตฺติ อาณาปโก. ชนโต ย่อมให้ลงอาณา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อาณาปโก = ผู้สั่ง.

พณฑาปโก ผู้ให้ตั้งรณ พนฺท+ณาเป+ณฺว. พนฺทายตฺติ พณฑาปโก. ชนโต
ย่อมให้ตั้งรณ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า พณฑาปโก.

เจตาปโก ผู้ให้คิด จิต+ณาเป+ณฺว. เจตายตฺติ เจตาปโก. ชนโต ย่อมให้คิด
เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า เจตาปโก.

สยขานนโก ผู้ให้รู้ดี ส+ยา+ณาเป+ณฺว. สยขานาตฺติ สยขานนโก. ชนโต ย่อม
ให้รู้ดี เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สยขานนโก.

อุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ดังว่ามานะนี้.

(๖๐๐) อี ย ต กิ เอ สานมนตสโร ทิฆิ, กุวจิ ทุสสส คุณิ โทริ สกขี จ.^{๕๘๖}

อ. สระที่สุด แห่ง อี ย ต ม กิ เอ และ ส ย่อมถึงความเป็นที่ขะ ในที่บางแห่ง,
อ. อุ อักษรแห่งทุสธาตุ ย่อมถึงความเป็นที่ อี, อ. ท อักษรแห่ง ทุส ธาตุถึงความเป็นที่ ร,
อ. การอาเทศ เป็น ส เป็น กข เป็น อี แห่ง ส อักษร อันเป็นที่สุดแห่งธาตุย่อมมี ในเพราะ
กวิ ปัจจัย.

สระอันเป็นที่สุดแห่งสัพพนามทั้งหลายเหล่านี้คือ อี ย ต ม กิ เอ ส ย่อมถึงความ
เป็นที่ขะในที่บางแห่ง, อุ อักษรของธาตุนี้คือ ทุส ย่อมถึงความเป็นที่ อี, ท อักษรถึงความเป็นที่
ร และ อาเทศ ส อักษรที่สุดธาตุเป็น ส เป็น กข และเป็น อี ตามสมควร. ศัพท์เหล่านี้ อัน
บัณฑิตทำให้สำเร็จได้อีกในภายหลัง โดยชื่ออันเป็นของตน ๆ ในคำสอนของพระพุทธเจ้า
โดยไม่ผิด.

อีทิโส ผู้เช่นนี้ อิม+ทิส+กวิ. อิมมิว นํ ปสฺสตีติ อีทิโส, อีติกุโฆ, อีทิ, อีริโส.
ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนี้ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อีทิโส, อีติกุโฆ, อีทิ,
อีริโส. อาเทศ อิม เป็น อี, ทิฆะ อี เป็น อี, ลบ กวิ.

ยาทิโส ผู้เช่นใด ย+ทิส+กวิ. ยมิว นํ ปสฺสตีติ ยาทิโส, ยาติกุโฆ, ยาทิ,
ยาริโส. ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลใด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ยาทิโส,
ยาติกุโฆ, ยาทิ, ยาริโส.

ดาทิโส ผู้เช่นนั้น ต+ทิส+กวิ. ตมิว นํ ปสฺสตีติ ดาทิโส, ดาติกุโฆ, ดาทิ, ดาริโส.
ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ดาทิโส... ดาริโส

มาทิโส ผู้เช่นเรา อมฺห+ทิส+กวิ. มมิว นํ ปสฺสตีติ มาทิโส, มาติกุโฆ, มาทิ,
มาริโส. ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังเรา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มาทิโส... มาริโส.

กิทิโส ผู้เช่นไร กิ+ทิส+กวิ. กิมิว นํ ปสฺสตีติ กิทิโส, กิติกุโฆ, กิทิ, กิริโส.
ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังใคร เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า กิทิโส... กิริโส.

เอทิโส ผู้เช่นนั้น เอต+ทิส+กวิ. เอตมิว นํ ปสฺสตีติ เอทิโส, เอติกุโฆ, เอทิ, เอริโส.
ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า เอทิโส... เอริโส.

สาทิโส ผู้เสมอกับเรา สมาน+ทิส+กวิ. สมานมิว นํ ปสฺสตีติ สาทิโส,
สาติกุโฆ, สาทิ, สาริโส. ชน ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังผู้เสมอกัน เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า สาทิโส... สาริโส. ผู้เหมือนกับเรา แปลง สมาน เป็น ส ทิฆะ อ ที่ ส เป็น อา.

^{๕๘๖} โมค. ๓/๘๕-๖-๗, ๙๐, ๕/๔๓, ๑๒๕ นิตติ. ๑๒๖๙

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ สระอันเป็นที่สุดแห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้นแลมีอาทิ
อย่างนี้คือ อี ย, อาจารย์ทั้งหลายกล่าวความเป็นที่มิใช่ไว้ในบางแห่งด้วย เช่น อีริโก...
ยาทิกโก... ตาริกโก... มาริกโก... กิริโก... เอริกโก... สาริกโก... อีทิส... สาทิส... สาริส...
สาทิกโก... สาริกโก.

วิเคราะห์ที่แสดงมาทั้งหมดเป็นมติของ น्याสปรกฏ ในรูปสิทธิตั้งวิเคราะห์
ต่างกัน เช่น อยมิว ทิสสตีติ อีทิส. ขนใด ย่อมปรากฏ ดุจคนนี้ เหตุุนั้น ขนนัน ชื่อว่า
อีทิส ปรากฏดุจคนนี้.

(๖๐๑) ภายาทีหิ มติพุธิปูชาทีหิ จ กุโต. ^(๕๘๗)

อ. กุต ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแห่งธาตุ ท. มี ภิ ธาตุเป็นต้นด้วย แต่ธาตุ ท.
มี มติ พุธิ และ ปุช เป็นต้นด้วย.

ลง ต ปัจจย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอย่างนี้ว่า ภิ สุป มิต เป็นต้น, และหลัง
มติ ธาตุเป็นต้น, หลัง พุธิ ธาตุเป็นต้น, และหลัง ปุช ธาตุ เป็นต้น. (ในภาวะ และ กรรม).

อ. ภิโต กลัวแล้ว ภิ+ต. ภายิตพุโพติ ภิโต. สภาพใด อันเขาพึงกลัว เหตุุนั้น
สภาพนั้น ชื่อว่า ภิโต อันเขาพึงกลัว. (กุต ปัจจย คือ ต ลบ ก บาลีไวยากรณ์ว่าลงในอรรถ
แห่งอดีต แปลว่า แล้ว เป็นทั้งบทวิเสสนะ และ กิตบทกัตตฺวาจก)

สุตโต กลับแล้ว สุป+ต. สุปิเต โสติ สุตโต. กุมารนั้น อันมารดาบิดา ย่อมให้กลับ
เหตุุนั้น กุมารนั้น ชื่อว่า สุตโต.

มิตโต มิตร. มิต+ต. สีนหิตพุโพติ มิตโต. ผู้ใด อันชนพึงรัก เหตุุนั้น ผู้นั้น
ชื่อว่า มิตโต.

สมมโต อันชนนับถือแล้ว. ส+มติ+ต. สัมมสุ มานียเต โสติ สมมโต. ขนนัน
อันชนย่อมนับถือ ดี คือ ด้วยดี เหตุุนั้น ขนนัน ชื่อว่า สมมโต.

สงกปิโต อันเขาคำนึงถึงแล้ว. ส+มติ+ต. สัมมสุ กปิยเต โสติ สงกปิโต.
ขนนั้น อันเขา ย่อมคำนึงถึง ดี คือด้วยดี เหตุุนั้น ขนนัน ชื่อว่า สงกปิโต.

สมปาติโต อันเขาให้ถึงพร้อมแล้ว ส+ปท+ณ+ต. สัมมสุ ปาติยเต ปวตติยเต
โสติ สมปาติโต. อรรถบทนั้น อันเขา ย่อมให้ถึง คือ ให้เป็นไป ดี คือด้วยดี เหตุุนั้น
อรรถบทนั้น ชื่อว่า สมปาติโต.

อวาริโต อันเขาให้เป็นไปทั่วแล้ว อว+ธ+ณ+ต. อวาริยเต ปวตติยเต โสติ
อวาริโต. อรรถบทนั้น อันชน ย่อมให้ตรงทั่วไป คือ ให้เป็นไปทั่ว เหตุุนั้น อรรถบทนั้น
ชื่อว่า อวาริโต.

พุทโธ พระพุทโธเจ้า พุธ+ต. สมมาสมพุทโธ วต โส ภควาติ อธิคตคุณวิเสสเทหิ
ชีณาสเวหิ ปพฺขณิตพฺโพ ภาตพฺโพติ พุทโธ. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด
อันพระชีณาสพเจ้าทั้งหลาย ผู้มีคุณวิเศษอันตนบรรลุลแล้ว ฟังรู้ คือฟังทราบเพราะอรรถว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง โดยชอบและด้วยพระองค์เอง เหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า พุทโธ.

อิโต อันชนบูชาแล้ว. อิห+ต. อิหียเต โสติ อิโต. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
อันชน ย่อมบูชา เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า อิโต.

วิหิตโต อันบัณฑิตรู้ชัดแล้ว วิห+ต. วิหียเต ภายเต โสติ วิหิตโต. พระตถาคต
พระองค์นั้น อันบัณฑิตทราบชัด คือรู้ เหตุนั้น พระตถาคตนั้น ชื่อว่า วิหิตโต.

ตถกิตโต อันบัณฑิตตรึกแล้ว ตถก+ต. ตถกียเต โสติ ตถกิตโต. อรรถนั้น อันบัณฑิต
ตรึก เหตุนั้น อรรถนั้น ชื่อว่า ตถกิตโต.

ปุชิตโต อันชนบูชาแล้ว ปุช+ต. ปุชียเต โสติ ปุชิตโต. อาจารย์นั้น อันศิษย์บูชา
เหตุนี้ อาจารย์นั้น ชื่อว่า ปุชิตโต.

อปจายิตโต อันเขานอบน้อมแล้ว. อป+จาญ+ต. มานียเต โสติ อปจายิตโต. ผู้เฒ่า
นั้น อันตระกูล ย่อมมอบน้อม เหตุนี้ ผู้เฒ่านั้น ชื่อว่า อปจายิตโต.

มานิตโต อันเขานับถือ มน+ต. มานียเต โสติ มานิตโต. อาจารย์นั้น อันศิษย์ นับถือ
เหตุนี้ อาจารย์นั้น ชื่อว่า มานิตโต.

อปจितโต อันเขานอบน้อม อป+จาญ+ต. อปจิตพฺโพติ อปจิตโต. อาจารย์ใด อันศิษย์
ฟังนอบน้อม เหตุนี้ อาจารย์นั้น ชื่อว่า อปจิตโต. แปลง อา เป็น อิ ลบที่สุดธาตุ.

วนทิตโต อันเขาไหว้. วนท+ต. วนทียเต โสติ วนทิตโต. พระสงฆ์นั้น อันชน
ค่อมไหว้ เหตุนี้ พระสงฆ์นั้น ชื่อว่า วนทิตโต.

สภการิตโต อันเขาสักการะ สภกร+ต. สภกรียเต โสติ สภการิตโต. พระราชานั้น
อันชาวเมือง ย่อมสักการะ เหตุนี้ พระราชานั้น ชื่อว่า สภการิตโต.

ภาโต อันเขารู้ ภา+ต. ภายเตติ ภาโต. อรรถ อันบัณฑิต ย่อมรู้ เหตุนี้
อรรถนั้น ชื่อว่า ภาโต.

(๖๐๒) เวปฺ สิทฺ ทว วมฺ กุ ทา ภู หวาทิทฺ ฤตฺติมฺ ฌิมมา นิพฺพตฺเต.^{๕๘๘}

อ. ฤ และ ตติม และ ฌิม ปัจจย ท. ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี เวปฺ สิท
ทว วมฺ กุ ทา ภู หุ เป็นต้น ในอรรถว่า เกิดแล้ว.

ลง ฤ ตติม และ นิม ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ เว ปุ สิ ทว วมุ กุ ทา ภู หุ เป็นต้น ในอรรถว่าเกิด.

อุ. เวปฤ ความไหว เวป+ฤ. เวปนฺ เวโป, เตน นิพพตฺโต เวปฤ, เวปติ วา อเนนาคิ เวปฤ. ความไหว ชื่อว่า เวโป. โรค เกิดเพราะความไวนั้น ชื่อว่า เวปฤ, อีกอย่างหนึ่ง บุคคล ย่อมสั่น เพราะโรคนี้ เหตุนั้น โรคนั้น ชื่อว่า เวปฤ. (โรคไข้จับสั่น)

สยฤ การนอน สิ+ฤ. สยณฺ สโย, เตน นิพพตฺโต สยฤ. การนอน ชื่อว่า สยะ, โรคเกิดแล้ว เพราะการนอน ชื่อว่า สยฤ.

ทวฤ การเล่น ทว+ฤ. ทวณฺ ทโว, เตน นิพพตฺโต ทวฤ. การเล่น ชื่อว่า ทวะ, โรคเกิดขึ้นแล้ว เพราะการเล่นนั้น ชื่อว่า ทวฤ.

วมฤ การอาเจียน วม+ฤ. วมณฺ วโม, เตน นิพพตฺโต วมฤ. การอาเจียน ชื่อว่า วมะ, โรคเกิดเพราะการอาเจียนนั้น ชื่อว่า วมฤ.

กุตติมฺ การกระทำ กร+ตติม. กุตติ กรณฺ, เตน นิพพตฺตํ กุตติมฺ. การทำ ชื่อว่า กรณะ ทรัพย์เกิด เพราะการทำนั้น ชื่อว่า กุตติมฺ.

ทตติมฺ การให้ ทา+ตติม. ทาติ ทานฺ, เตน นิพพตฺตํ ทตติมฺ. การให้ ชื่อว่า ทาน, ทรัพย์เกิด เพราะการให้นั้น ชื่อว่า ทตติมฺ.

โภตติมฺ การเกิด ภู+ตติม. ภูติ ภวนฺ, เตน นิพพตฺตํ โภตติมฺ. การเกิด ชื่อว่า ภวะ, เหตุเกิด เพราะการเกิดนั้น ชื่อว่า โภตติมฺ.

โอหาวิมฺ การบูชา อว+หุ+นิม. อวหุติ อวหนฺ, เตน นิพพตฺตํ โอหาวิมฺ. การบูชา ชื่อว่า อวหนะ, บุญเกิด เพราะการบูชา นั้น ชื่อว่า โอหาวิมะ.

(๖๐๓) อุกโกเส นมฺหิ.^{๕๘๙}

ครั้นเมื่อ น ปฏิเสธ มีอยู่ อ. อานิ ปัจจัย ย่อมลงในอรรถว่าค่า.

เมื่อมี น ปฏิเสธนิบาต ประกอบในอรรถนี้ คือ อุกโกส ลง อานิ ปัจจัย เบื้องหลัง ธาตุทั้งปวงได้.

อุ. อคมานิ ที่ไม่ควรไป น+คมฺ+อานิ. เต ชมม เทสํ น คมิตพฺพํ อคมานิ. เนอะเจ้า คนเลว ที่ อันเจ้าไม่ควรไป ชื่อว่า อคมานิ.

อกรานิ กรรมไม่ควรทำ. น+กร+อานิ. เต ชมม กมฺมํ น กาทพฺพํ อกรานิ. เนอะเจ้าคนเลว กรรม อันเจ้าไม่ควรทำ ชื่อว่า อกรานิ.

ปุ. บทว่า นมฺหิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า นมฺหิ มีการห้ามการลง อาณิ ปัจจยั เป็นประโยชน์ เช่น **ขมม วิปัตติ เต, วิปชฺชนํ วิปัตติ. ขมม วิกตฺติ เต, วิเสเสน กรณํ วิกตฺติ.** แนะเจ้าคนเลว ความวิบัติแห่งเจ้า ย่อมมี, การถึงประการอันแปลก ชื่อว่าความวิบัติ. แนะเจ้าคนเลว การทำแปลก ๆ แห่งเจ้า ย่อมมี, การทำโดยวิเศษ ชื่อว่า วิกตฺติ.

ปุ. บทว่า อุกโกเส มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า อุกโกเส มีการห้ามการลง อาณิ ปัจจยั เป็นประโยชน์ เช่น **อคติ ภูมิไม่ควรไป น+คม+ติ. เต น คนตพฺพาติ อคติ. ภูมิ** อันท่าน ไม่พึงไป เหตุนั้น ชื่อว่า อคติ.

(๖๐๔) **เอกาทฺธิตํ สกิสฺส กฺขตฺตํ.**^{๕๙๐}

อ. การอาเทศเป็น กฺขตฺตํ แห่ง สกิ ศัพท์ อันอยู่เบื้องหลังแต่ศัพท์สังขยา มิ เอก เป็นต้น ย่อมมี.

การอาเทศ สกิ ศัพท์ เป็น กฺขตฺตํ ย่อมมีเบื้องหลังการนับสังขยา มิ เอก ทวิ ตี จตุ ปญจ ฉ สตฺต อฏฺฐ นว ทส เป็นต้น.

อุ. **เอกกฺขตฺตํ** ครั้งเดียว **เอก+สกิ. เอกสฺส ปทตฺถสฺส สกิ วารํ เอกกฺขตฺตํ.** ครั้ง คือ วาระ แห่งอรรธบทหนึ่ง ชื่อว่า **เอกกฺขตฺตํ.**

ทวิกฺขตฺตํ สองครั้ง **ทวิ+สกิ. ทวินํ สกิ ทวิกฺขตฺตํ.** ครั้ง แห่งอรรธบททั้งหลาย สอง ชื่อว่า **ทวิกฺขตฺตํ.**

ติกฺขตฺตํ สามครั้ง **ติ+สกิ. ตินํ สกิ ติกฺขตฺตํ.** ครั้งแห่งอรรธบททั้งหลายสาม ชื่อว่า **ติกฺขตฺตํ.**

จตุกฺขตฺตํ สี่ครั้ง **จตุ+สกิ. จตุณํ สกิ จตุกฺขตฺตํ.** ครั้ง แห่งอรรธบททั้งหลายสี่ ชื่อว่า **จตุกฺขตฺตํ.**

ปญจกฺขตฺตํ... ฉกฺขตฺตํ... สตฺตกฺขตฺตํ... อฏฺฐกฺขตฺตํ... นวกฺขตฺตํ... ทสกฺขตฺตํ... พหุกฺขตฺตํ มากครั้ง... นักศึกษาพึงทราบอุทาหรณ์อย่างนี้ ดังว่ามานะนี้.

(๖๐๕) **สุนสฺสนสฺสโธณวานฺวณฺณนฺชุนานา.**^{๕๙๑}

อ. การอาเทศเป็น โธณ, วาน, อุวาน, อุณ, อุณช, อุณ, อา, และ อาณ ท. ของ อุณ ศัพท์ อันมี สุน เป็นบทต้น ย่อมมี.

การอาเทศ อุณ ของบทนี้ว่า สุน อันเป็นบทต้น เป็น โธณ, วาน, อุวาน, อุณ, อุณช, อุณ, อา, และ อาณ ย่อมมี.

๕๙๐ โมค. ๔/๑๑๔ นิตติ. ๑๒๘๒-๓-๔

๕๙๑ นิตติ. ๑๒๘๕-๖

อุ. โสโณ สุนัข. สุน+ส. อตฺตโน สามิกสฺส วณํ สฺโณตฺติ โสโณ. สัตว์ใด ย่อมฟังคำ
ของนายของตน เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า โสโณ. แปลง อุณ เป็น โอน.

xonักศึกษาราววิเคราะห์ศัพท์ทั้งหลายต่อไปนี้เหมือน โสโณ.

สฺวาน อาเทศ อุณ เป็น วาน, สฺวาน อาเทศ อุณ เป็น อุวาน, สฺโน อาเทศ อุณ
เป็น อุณ, สฺนฺโข อาเทศ อุณ เป็น อุณข, สฺโน อาเทศ อุณ เป็น อุณ, สฺวา อาเทศ อุณ เป็น อา,
สฺวาน อาเทศ อุณ เป็น อาณ. สามิกสฺส สทฺทํ สฺณตฺติ สฺนฺโข. ชื่อว่า สุนัข เพราะอรรถว่า
ฟัง ซึ่งเสียง แห่งเจ้าของ.

(๖๐๖) ตรุณสฺส สฺสุ จ.

อ. การอาเทศเป็น สฺสุ แห่ง ตรุณ ศัพท์ ย่อมมีด้วย.

การอาเทศศัพท์นี้ว่า ตรุณ อันเป็นบทต้นเป็น สฺสุ ย่อมมี.

อุ. สฺสุ ชายหนุ่ม ตรุณ+ส. สฺสุ กาฬเกโส. ชายหนุ่ม เป็นผู้มีผมดำ.

(๖๐๗) ยุวสฺสสุวณฺณนา.^{๕๙๒}

อ. การอาเทศเป็น อุว, อุวาน, อุณ, และ อุณ ท. แห่ง อุว อันเป็นที่สุดแห่ง
ยุว ศัพท์ ย่อมมี.

การอาเทศ อุว แห่งศัพท์นี้ว่า ยุว อันเป็นบทต้น เป็น อุวา, อุวาน, อุณ, และ อุณ
ย่อมมี.

(ด้วยกัจจายนสูตรนี้ แสดงการแปลง อุว เป็น อุว เท่ากับไม่มีผล ในสัททนีติสูตร
จึงตัดการแปลง อุว เป็น อุว ออกตั้งสูตรว่า อุทานอุณอุนา วา ยุวสฺสสุวณฺณ. ไซเป็นจุดติว่า
ยุวอิจเจตสฺส ปาฏิปทิกสฺส อุวสฺส อุวาน อุณ อุนาเทสา โหนติ วา. อาเทศ อุว ของบทนี้
ว่า ยุว อันเป็นบทต้นเป็น อุวาน อุณ และ อุนา บ้าง.)

อุ. ยุวา, ยุวาน, ยูโน, ยูโน ยุว+ส. อาเทศ อะ ที่สุดของ อุว กับ ส. เป็น อา. ยุวาน
อาเทศ อุว เป็น อุวาน. ยูโน อาเทศ อุว เป็น อุณ. ยูโน อาเทศ อุว เป็น อุณ ทุกศัพท์แปลว่า
ชายหนุ่ม.

(๖๐๘) กาเล วตฺตมานาตีเต ญฺวาทโย.^{๕๙๓}

อ. ญ ปัจจย และ ยุ ปัจจย และ กต ปัจจย ท. ย่อมลงในอรรถแห่ง
วัตตมานกาลด้วย ในอรรถแห่งอดีตกาลด้วย.

๕๙๒ นีติ. ๑๒๘๗

๕๙๓ นีติ. ๑๒๘๘

ณฺ ญ และ ต ปัจจัย ลงในกาลอันเป็นปัจจุบันและอดีต.

การุ ผู้ทำ กร+ณฺ. กโรติ โอกาสีติ การุ. ชน กระทำอยู่ กระทำแล้ว เหตุนั้น ชื่อว่า การุ.

วายุ ลม วา+ยฺ, เอา อา เป็น อาย. วายติ อวายีติ วายุ. ลม พัดอยู่ ได้พัดแล้ว เหตุนั้น ชื่อว่า วายุ.

ภูตฺ บังเกิดแล้ว ภู+ต. ภวติ อภวீติ ภูตฺ. รูป เกิดอยู่ ได้เกิดแล้ว เหตุนั้น ชื่อว่า ภูตฺ.

(๖๐๙) ภวิสสติ คมาทีหิ ณี ฌิน. ^{๕๙๔}

อ. ณี และ ฌิน ปัจจัย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี คม เป็นต้น ใน อรรถแห่งอนาคตกาล.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ณี ฌิน หลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ คม ฤษ สุ จา ใน อรรถอนาคตกาล.

อุ. คามี มีการจะไปเป็นปกติ คม+ณิ. อายติ คมิตฺ สิลฺ ยสฺส โส โหติ คามี. การจะไปในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า คามี. อายติ คมนธมโม คามี. ผู้มีอันจะไปต่อไปเป็นธรรมดา ชื่อว่า คามี. อายติ คมเน สาธุการี คามี. ผู้มีปกติ กระทำการสาธุในการจะไปต่อไป ชื่อว่า คามี.

ภาซี ผู้มีการจะแบ่งเป็นปกติ ภาช+ณิ. อายติ ภาชิตฺ สิลฺ ยสฺส โส โหติ ภาซี. การจะแบ่งต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า ภาซี.

ปสฺสาวี ผู้มีการจะเห็นเป็นปกติ ปุ+สุ+ณิ. อายติ ปสฺสิตฺ สิลฺ ยสฺส โส โหติ ปสฺสาวี. การจะเห็นต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า ปสฺสาวี.

ปฏฺจายี ผู้มีการจะตั้งไว้เป็นปกติ ป+จา+ณิ. อายติ ปฏฺจยิตฺ สิลฺ ยสฺส โส โหติ ปฏฺจายี. การจะตั้งไว้ ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า ปฏฺจายี.

(๖๑๐) กิริยายํ ญวฺตโว. ^{๕๙๕}

อ. ญวฺ และ ตฺ ปัจจัย ท. ย่อมลงในอรรถคือกิริยาอนาคตกาล.

ปัจจัยเหล่านี้คือ ญวฺ ตฺ ย่อมลงในอรรถแห่งการกระทำบอกอนาคตกาล.

อุ. การโก ผู้จักกระทำ. กร+ณฺ. กम्मํ กริสฺสตีติ การโก. ผู้ใด จักทำ ซึ่งกรรม เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า การโก.

๕๙๔ วิ.ป. ๘/๕๔ (ข้ามเชิงอรรถ # ๖ ใน นส.)

๕๙๕ นิตี. ๑๒๙๐

โภตตา ผู้จักกิน ภูษ+ตฺ. ภตฺตํ ภูณฺชิสฺสตีติ โภตตา. ผู้ใด จักกิน ซึ่งภัตร เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า โภตตา.

(๖๑๑) กาววาจิมฺหิ จตฺตถิ.^{๕๔๖}

อ. จตฺตถิวิภตฺติ ย่อมลงในอรรถกล่าวภาวะ.

จตฺตถิวิภตฺติ ลงในการบอกความเป็นอนาคตกาล.

อุ. ปาโก การหุง ปจ+ณ. แปลง จ เป็น ก. ปากาย วชฺชติ, ปจิสฺสเต, ปจณํ วา ปาโก. ย่อมไป เพื่อจะหุง คือ อันชนจักหุง หรือว่า การหุง ชื่อว่า ปาโก.

โภโค การกิน ภูษ+ณ. โภคาย วชฺชติ, ภูณฺชิสฺสเต, โภชนํ วา โภโค. ย่อมไป เพื่อจะกิน คืออันชนจักกิน หรือว่า การกิน ชื่อว่า โภโค.

นจฺโจ การพ้อน. นตฺ+ณฺย. นจฺจาย วชฺชติ, นตฺติสฺสเต, นตฺนํ วา นจฺโจ. ย่อมไป เพื่อจะพ้อน คืออันชนจักพ้อน หรือว่า การพ้อน ชื่อว่า นจฺโจ.

(๖๑๒) กมฺมนิ โณ.^{๕๔๗}

เมื่อมีบทรกรรมอยู่ใกล้ มีอยู่ อ. ณ ปัจจยฺ ย่อมลงในอนาคตกาล.

ณ ปัจจยฺ บ่งถึงอนาคตกาลในเมื่อมีกรรมอยู่ใกล้.

อุ. นครกาโร ผู้จะไปสร้างนคร นคร+กร+ณ. วชฺชติ นครํ กริสฺสตีติ นครกาโร. ผู้ใด ย่อมไปด้วย คิดว่า จักกระทำ ซึ่งเมือง เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า นครกาโร.

สาธิลลาโว ผู้จะไปเกี่ยวข้าวสาธิล. สาธิล+ลฺ+ณ. วชฺชติ สาธิลโย ลาวิสฺสตีติ สาธิลลาโว. ผู้ใดย่อมไปด้วยคิดว่า จักเกี่ยว ซึ่งข้าวสาธิลทั้งหลาย จะไป เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า สาธิลลาโว.

ธณฺณวาโป ผู้จะไปหว่านข้าวเปลือก. วชฺชติ ธณฺณานิ วปิสฺสตีติ ธณฺณวาโป. ชนใดย่อมไปด้วยคิดว่า จักหว่าน ซึ่งข้าวเปลือกทั้งหลาย เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ธณฺณวาโป.

โภคทาโย ผู้จะไปให้โภคะ โภค+ทา+ณ. วชฺชติ โภคํ ทายิสฺสตีติ โภคทาโย. ชนใดย่อมไปด้วยคิดว่า จักให้ ซึ่งโภคะ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า โภคทาโย.

สินฺธุปาโย ผู้จะไปต้อนน้ำ สินฺธุ+ปา+ณ. วชฺชติ สินฺธุํ ปายิสฺสตีติ สินฺธุปาโย. ชนใดย่อมไปด้วยคิดว่า จักต้อน ซึ่งน้ำ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สินฺธุปาโย.

๕๔๖ นิตฺติ. ๑๒๙๑

๕๔๗ นิตฺติ. ๑๒๙๒

(๖๑๓) **เสเส สฺสํ นุตฺมานานา.**^{๕๙๘}

อ. สฺสํ, นุตฺ, มาน และ อาน ปัจจย ท. ย่อมลงในอรรถที่เหลือ ในอนาคตกาล.
 ปัจจยเหล่านี้คือ สฺสํ นุตฺ มาน และ อาน ย่อมลงในอรรถที่เหลือนี้ ในอนาคตกาล
 อันมีกรรมเป็นบทใกล้เคียง.

อุ. **กมฺมกิริสฺสํ** ผู้จักไปทำงาน **กมฺม+กร+สฺสํ**. **วชฺชติ** **กมฺมํ** **กิริสฺสตีติ**
กมฺมกิริสฺสํ. คนใดจะไป ด้วยคิดว่า จักทำ ซึ่งการงาน เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า **กมฺมกิริสฺสํ**.
กมฺมกโรนฺโต **กมฺม+กร+นฺตุ**, **กมฺมกฺรฺมาโน** **กมฺม+กร+มาน**, **กมฺมกรานฺโน** **กมฺม+กร+อาน**.

โกชนภฺยฺชิสฺสํ **โกชน+ภฺช+สฺสํ**. **โกชนภฺยฺชนฺโต** **โกชน+ภฺช+นฺตุ**, **โกชนภฺยฺชมาโน**
โกชน+ภฺช+มาน, **โกชนภฺยฺชาโน** **โกชน+ภฺช+อาน**. ผู้จักไปกินโภชนะ.

ขาทฺนขาทิสฺสํ **ขาทฺน+ขาน+สฺสํ**. **วชฺชติ** **ขาทฺนํ** **ขาทิสฺสตีติ** **ขาทฺนขาทิสฺสํ**,
ขาทฺนขาทฺนฺโต, **ขาทฺนขาทมาโน**, **ขาทฺนขาทาโน**. คนใดจะไปด้วยคิดว่า จักเคี้ยวกิน
 ซึ่งของควรเคี้ยว เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า **ขาทฺนขาทิสฺสํ**...

มคฺคจริสฺสํ ผู้จักไปสู่หนทาง. **มคฺค+จร+สฺสํ**. **มคฺคํ** **จริสฺสตีติ** **มคฺคจริสฺสํ**,
มคฺคจฺรฺนฺโต, **มคฺคจฺรมาโน**, **มคฺคจฺราโน**. คนใด จักไป สู่หนทาง เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า
มคฺคจริสฺสํ...

ภิกฺขภิกฺขิสฺสํ... **ภิกฺขภิกฺขนฺโต**... **ภิกฺขภิกฺขมาโน**... **ภิกฺขภิกฺขาโน**... ผู้จักไปขอ
 ซึ่งภิกษา....

(๖๑๔) **ฉทาทีหิ ต ตฺรณ.**^{๕๙๙}

อ. ต และ ตฺรณ ปัจจย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ ธาตุ ท. มี ฉท ธาตุ เป็นต้น.
 ปัจจยเหล่านี้คือ ต ตฺรณ ย่อมลงในเบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ ฉท จิตติ
 สฺ สุ นิ วิท ปท ตฺนุ ยติ อท มท ยฺช วตุ มิท มา ปู กล วร เวปฺ คุป และ ทา ตามสมควรแก่
 กำเนิด.

อุ. **ฉตฺตํ** **ฉท+ต**. **ฉตฺรํ** **ฉท+ตฺรณ** **ฉตฺร**. **อาตปํ** **ฉาเทตีติ** **ฉตฺตํ**, **ฉตฺรํ**. **วัตถุใด**
 ย่อมปิด ซึ่งแดด เพราะเหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า **ฉตฺร** หรือ **ร่ม**.

จิตฺตํ **จิต+ต**. **จิตฺรํ** **จิต+ตฺรณ** **จิต**. **อารมฺมณํ** **จินฺเตตีติ** **จิตฺตํ**, **จิตฺรํ**. **ธรรมชาติใด**
 ย่อมคิด ซึ่งอารมณ์ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **จิต**.

^{๕๙๘} โมค. ๕/๖๗ นิตติ. ๑๒๙๓. สกฺกตพฺยากรณานูสาเรน “สสนฺตุสฺสมานานา” ติ อจฺริยา วทฺนติ
 ปทฺรฺปสฺสทฺธิยมฺปิ วุตตํ “อถ วา ภวิสฺสตีติ คมาทีหิ ฌินฺณตีติ เอตถ ภวิสฺสตีติ วจฺนโต สสนฺตุ อิติ เอโก
 ปจฺจโย ทฺวฺรฺสฺสทฺธิ”ติ.

^{๕๙๙} นิตติ. ๑๒๙๕-๖

สุตตํ สุ+ต. **สุตฺรํ** สุ+ตฺรณ พระสูตร. **อภิสวตฺตี** **สุตตํ**, **สุตฺรํ**. ธรรมชาติใด ย่อมพึงเหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **สุตตํ**, **สุตฺรํ**, **โสตํ**, **โสตฺรํ**.

เนตตํ นิ+ต. **เนตฺรํ** นิ+ตฺรณ ดวงตา. **สตะเต** **เนตฺตี** **เนตตํ**, **เนตฺรํ**. ธรรมชาติใด ย่อมนำไป ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **เนตตํ**, **เนตฺรํ**.

ปวิตตํ ป+วิจ+ต. **ปวิตฺรํ**. ป+วิจ+ตฺรณ การชำระ. **สุจิภาวํ** **คจฺจตฺตี** **ปวิตตํ**, **ปวิตฺรํ**. ธรรมชาติใด ถึงซึ่งภาวะอันสะอาด เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **ปวิตตํ**, **ปวิตฺรํ**.

ปตตํ ปท+ต. **ปตฺรํ** ปท+ตฺรณ บาท. **ปทติ** **คจฺจตฺตี** **ปตตํ**, **ปตฺรํ**. ธรรมชาติใด ย่อมถึง คือบรรลู่ เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **ปตตํ**, **ปตฺรํ**.

ตนตํ ตน+ต. **ตนตฺรํ** ตน+ตฺรณ การแผ่ไป. **ตโนตพฺพํ** **วิตถาเรตพฺพนติ** **ตนตํ**, **ตนตฺรํ**. วัตถุใด อันชนพึงให้กว้าง คือพึงให้แผ่ออกไป เหตุ นั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **ตนตํ**, **ตนตฺรํ**.

ยตตํ ยต+ต. **ยตฺรํ** ยต+ ตฺรณ ความเพียร. **ยตตฺตี** **ยตตํ**, **ยตฺรํ**. วัตถุใด ย่อมตกแต่งเหตุ นั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **ยตตํ**, **ยตฺรํ** ความเพียร.

อตตํ อท+ต. **อตฺรํ** อท+ตฺรณ ตน. แปลง ท เป็น ต. **อทิตพฺพํ** **อเทตพฺพนติ** **อตตํ**, **อตฺรํ**. ภัตรใด อันชนพึงกิน คือพึงให้กิน เหตุ นั้น ภัตร นั้น ชื่อว่า **อตตํ**, **อตฺรํ**.

มตตํ มท+ต. **มตฺรํ** มท+ตฺรณ ประมาณ. **ทमितพฺพนติ** **มตตํ**, **มตฺรํ**. วัตถุใด อันชน พึงประมาณ เหตุ นั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **มตตํ**, **มตฺรํ**.

โยตตํ ยูช+ต. **โยตฺรํ** ยูช+ตฺรณ เชือก. **สตะเต** **โยเชนติ** **เอเตนาคิ** **โยตตํ**, **โยตฺรํ**. ชนทั้งหลาย ย่อมประกอบ สัตว์ทั้งหลาย ด้วยวัตถุ นั้น เหตุ นั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **โยตตํ** วัตถุ เป็นเครื่องประกอบ.

วตตํ วต+ต. **วตฺรํ** วต+ตฺรณ วัด. **วตตตฺตี** **วตตํ**, **วตฺรํ**. ธรรมชาติใด หมุนไป เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **วตตํ**.

मितตํ มิท+ต. **मितฺรํ** มิท+ตฺรณ มิตร. **สิเนหิตพฺพนติ** **मितตํ**, **मितฺรํ**. ธรรมชาติใด อันชนพึงเยื่อใย เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า **मित**.

เมตตา มิท+ต. **เมตฺรา** มิท ตฺรณ เมตตา. **มิตติ** **สุหติ** **เอตายาติ** **เมตตา**, **เมตฺรา**. ชน ใด ย่อมเยื่อใย คือรัก ด้วยธรรมชาตินั้น เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **เมตตา**.

มตฺตา มา+ต. **มตฺรา** มา+ตฺรณ เครื่องนับ. **ปริ** **สมนฺตโต** **สพฺพากาเรน** **นาเมนติ** **เอตายาติ** **มตฺตา**, **มตฺรา**. ชนทั้งหลาย ย่อมนับ รอบ คือโดยรอบ ได้แก่โดยอาการ ทั้งปวง ด้วยธรรมชาตินั้น เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **มตฺตา** เครื่องนับ.

ปุตตํ ปู+ต. **ปุตฺรํ** ปู+ตฺรณ ผู้ชำระ. **โสเธตฺตี** **ปุตตํ**, **ปุตฺรํ**. ธรรมชาติใด ย่อมชำระ เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **ปุตตํ** ผู้ชำระ.

กลตต์ กล+ต. **กลตรฺ** กล+ตรณ การนับ. **กลิตพฺ** สงขยาตพฺพนติ **กลตต์**, **กลตรฺ**. ธรรมชาติใด อันชนพึงนับ คือพึงคำนวณ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **กลตต์**, **กลตรฺ** การนับ.

สํวรตต์ สํ+วร+ต. **สํวรตรฺ** สํ+วร+ตรณ เครื่องห้าม. **สํ** **สฺ** **สฺ** **สฺ** **วเรนติ** **เอเตนาติ** **สํวรตต์**, **สํวรตรฺ**. ชนทั้งหลาย ย่อมห้าม ดี คือด้วยดี ด้วยวัตถุนั้น เหตุนั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **สํวรตต์**, **สํวรตรฺ** เป็นเครื่องห้าม.

เวตต์ เว+ต. **เวตรฺ** เว+ตรณ ผู้ไหว. **กมเปตติ** **เวตต์**, **เวตรฺ**. ธรรมชาติใด ย่อม ห้วนไหว เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **เวตต์**, **เวตรฺ** ผู้ไหว.

คฺตต์ คฺ+ต. **คฺตรฺ** คฺ+ตรณ การคํมครอง. **โคเปตพฺพนติ** **คฺตต์**, **คฺตรฺ**. วัตถุใด อันชนพึงคํมครอง เหตุนั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **คฺตต์**, **คฺตรฺ** การคํมครอง.

ทาทตต์ ทา+ต. **ทาทตรฺ** ทา+ตรณ เคียว. **อวชนทฺนติ** **เอเตนาติ** **ทาทตต์**, **ทาทตรฺ**. ชน ทั้งหลาย ย่อมตัด ด้วยวัตถุ นั้น เหตุนั้น วัตถุ นั้น ชื่อว่า **ทาทตต์**, **ทาทตรฺ** เครื่องตัด.

นักศึกษพึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังที่ได้แสดงมาฉะนี้.

(๖๑๕) **วาทิที ฌิตโต คณ.**^{๖๐๐}

อ. **ฌิตต** **ปัจจย** ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ **ท. มี** **วท** เป็นต้น ในอรรถแห่งหมู่.

ลง **ฌิตต** **ปัจจย** เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ **วท จร วร** ในอรรถว่าหมู่.

อุ. **วาทิตต์** **วาทิต+ฌิตต** หมู่แห่งการประโคม. **วาทิยนเตติ** **วาทิตานิ**, **วาทิตานิ** **คโณ** **วาทิตต์**. ดนตรีทั้งหลาย อันชน ย่อมประโคม เหตุนั้น ดนตรีเหล่านั้น ชื่อว่า **วาทิต** การประโคม, หมู่ แห่งการประโคมดนตรีทั้งหลาย ชื่อว่า **วาทิตต์** การประโคม.

จาริตต์ **จริต+ฌิตต** หมู่แห่งความประพฤติ. **จริตานํ** **คโณ** **จาริตต์**. หมู่แห่ง ความประพฤติทั้งหลาย ชื่อว่า **จาริตต์**.

วาริตต์ **วาริต+ฌิตต** หมู่แห่งข้อห้าม. **วริตานํ** **คโณ** **วาริตต์**. หมู่แห่งศีลทั้งหลาย อันพระศาสดาทรงห้าม ชื่อว่า **วาริตต์** หมู่แห่งศีลอันพระศาสดาทรงห้าม.

นักศึกษพึงทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังที่ได้แสดงมาฉะนี้.

(๖๑๖) **มิทาที ติตติโย.**^{๖๐๑}

อ. **ติติ** **ปัจจย** และ **ติ** **ปัจจย** ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ ธาตุ **ท. มี** **มิท** เป็นต้น.

ปัจจย เหล่านี้ คือ **ติติ** **ติ** ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้คือ **มิท ปท ฌณ ชน และ** **ชา**.

๖๐๐ นิตติ. ๑๒๙๗

๖๐๑ นิตติ. ๑๒๙๘

เมตติ ไมตรี มิท+ตติ. **มทติ** สหติ เอตายาติ **เมตติ**. ชน ย่อมรัก คือเยื่อใย ด้วยคุณชาตินั้น เหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่า เมตติ เป็นที่รัก ของชน.

ปตติ ทหารราบ ปท+ตติ. **ปทติ** คจจตติ **ปตติ**. ทหาร ย่อมเดินไป คือไป เหตุนั้น ทหารนั้น ชื่อว่า ปตติ ผู้เดินไป.

รตติ ราตรี รณช+ตติ. **รณชนติ** เอตถาติ **รตติ**. ชนทั้งหลาย ย่อมกำหนด ในธรรมชาตินี้ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า รตติ เป็นที่กำหนดแห่งชน.

ตนติ แบบแผน ตน+ติ. **ตโนติ** วิตถาเรตติ **ตนติ**. บาลีใด ย่อมกว้างขวาง คือพิศดาร เหตุนั้น บาลีนั้น ชื่อว่า ตนติ กว้างขวาง.

ธาติ พี่เลี้ยง ธา+ติ. **ปราส** อิตถินํ **ปุตเต** ธาเรตติ **ธาติ**. หญิงใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งบุตรทั้งหลาย ของหญิงทั้งหลาย เหล่าอื่น เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า ธาติ ผู้ทรงไว้ซึ่งบุตร ของหญิงเหล่าอื่น.

นักศึกษายังทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาฉะนี้.

(๖๑๗) **อุสุรณชทธานํ ทิสสส ททโธ** **เมธา จ.**^{๖๐๒}

อ. การอาเทศเป็น ททธม แห่ง ทิส ย่อมมี, อ. ธม และ จ ปัจจัย ท. ย่อมลงในเบื้องหลัง แห่ง อุสุ และ รณช และ ทิส ธาตุ ท. ด้วย.

การอาเทศ ทิส เป็น ททธม และลง ธม และ จ ปัจจัย เบื้องหลังธาตุเหล่านี้คือ อุสุ รณช ทิส.

อุ. **อุทโธ** อุจ อุสุ+ธม. ลป ส ที่สุดธาตุ ช้อน ๗ อสทิสเทวภาว. **อุสุยตติ** **อุทโธ**. เรือนใด อันไฟ ย่อมไหม้ เหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า อุทโธ.

รณจ แวนแคว้น. **รณช+จ**. ลป ณช ที่สุดธาตุ ช้อน ๘ อสทิสเทวภาว. **รณชนติ** **เอตถาติ** **รณจ**. ชนทั้งหลาย ย่อมยินดี ในที่นี้ เหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า รณจ เป็นที่ยินดีแห่งชน.

ททโธ ผู้ถูกกัด ทิส+ธม. อาเทศ ทิส เป็น ททธม ด้วยสูตรนี้. **ทิสยเตติ** **ททโธ**. ชนใด อันงูย่อมกัด เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ททโธ ถูกกัด.

ททธม ถูกไฟไหม้ ทท+ต. อาเทศ ต เป็น ทธม ลปที่สุดธาตุ ด้วยสูตรอื่น. เช่น อธิ ภนเต รณโณ อุเทนสส อุกุณคตสส อนเตปุริ **ททธม**... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทาน วโรกาส ภายในเรือน ของพระเจ้าอุเทน ถูกไฟไหม้.

๖๐๒ นิตติ. ๑๒๙๘, ๑๓๐๐ อุสุรณชเท เมธา, ทิสสส ททโธ จ. (วิสุทธาธุ สุตตถ)

(๖๑๘) สุวฺสานมฺวฺสานมโต โถ จ.^{๖๐๓}

อ. การอาเทศเป็น อต แห่ง อุ และ อุ และ อส ท. อันเป็นที่สุดแห่ง สุ และ ว และ อส ธาตุ ท. ย่อมมีด้วย, ลง ถ ปัจจัย ด้วย. มีการอาเทศ อุ อุ และ อส แห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ สุ ว อส เป็น อต และลง ถ ปัจจัยด้วย.

อุ. สตถิ คัฏรา สุ+ถ. อาเทศ อุ ที่ สุ เป็น อต ด้วยสูตรนี้. สตเต หีสนติ เอเตนาติ สตถิ. ขนทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียน ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ด้วยวัตถุนั้น เหตุุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า สตถิ เครื่องเบียดเบียนสัตว์.

วตถิ ผัว ว+ถ อาเทศ อุ ที่ ว เป็น อต. หิริโกปนิ สัวรณติ เอเตนาติ วตถิ. ขนทั้งหลาย ย่อมปกปิด ซึ่งอวัยวะอันยังความละเอียดให้กำเริบ ด้วยวัตถุนั้น เหตุุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า วตถิ.

อตฺโถ ความหมาย อส+ถ. อาเทศ อส เป็น อต. ภวติ เอเตนาติ อตฺโถ. ขนย่อมรู้ ด้วยสภาพนั้น เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อตฺโถ สภาพเป็นเครื่องรู้.

(๖๑๙) รนฺชุนาทีหิ ธตฺทททททท กฺวจิ ชทฺโธโป จ.^{๖๐๔}

อ. ธ ปัจจัย และ ท ปัจจัย และ อิหท ปัจจัย และ ก ปัจจัย และ อิธ ปัจจัย ท. ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี รนช และ อุท เป็นต้น, อ. การลบซึ่ง ช และ ท อักษร ย่อมมี ในที่บางแห่ง ด้วย.

ปัจจัยเหล่านี้คือ ธ, ท, อิหท, ก, และ อิธ ย่อมลง เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิ อย่างนี้ว่า รนช อุทิ อิทิ จทิ มทิ ขุทิ ฉิทิ รุทิ ทล สฺส วจ และ วช ดังนี้ และการลบ ช และ ท อันบังเกิด ย่อมให้สำเร็จอีก ในบางแห่ง.

อุ. รนธฺ ช่องว่าง รนช+ธ. ลบ ช ที่สุดธาตุ. รนชิตพฺพนติ รนธฺ. วัตถุใด อันชนพึงปิด เหตุุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า รนธฺ.

สมฺพุโท สมฺพุท ส+อุท+ท. สํ สฺมฺพุ อุทฺนติ ปสฺวนติ เอเตนาติ สมฺพุโท. แม่น้ำทั้งหลาย ย่อมไหลไป คือไหลออก ดี คือว่าด้วยดี ในประเทศนั้น เหตุุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า สมฺพุโท เป็นที่ไหลไปแห่งแม่น้ำ.

อินฺโท พระอินทร์ อุทิ+ท. ลบสระ อิ ที่ ทิ ลงนิคคหิตอาคมหน้าพยัญชนะที่สุด ธาตุ ลบ ท. อินฺทติ ปรมิสฺสริยํ กโรตีติ อินฺโท. เทวดาใด ย่อมยิ่งใหญ่ คือทำ ซึ่งความเป็นใหญ่อย่างยิ่ง เหตุุนั้น เทวดานั้น ชื่อว่า อินฺโท ผู้เป็นใหญ่.

จณฺโท พระจันทร์ จทิ+ท. จตฺตพฺโพ อิจฺฉิตพฺโพติ จณฺโท. ดาวนักษัตรใด อันเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พึงต้องการ คือพึงปรารถนา เหตุุนั้น ดาวนักษัตรนั้น ชื่อว่า จณฺโท.

๖๐๓ โมศ. ๕/๑๔๔ นิตติ. ๑๓๐๑

๖๐๔ นิตติ. ๑๓๐๒

มนโท โง่เขลา มทิ+ท. มทิตพโพ หาสเตพโพติ มนโท. ขนพาลใด อันบัณฑิต พึงยืมเยาะ คือ พึงยืมเย้ย เหตุนั้น คนพาลนั้น ชื่อว่า มนโท.

ขุทโท เล็กน้อย ขุทิ+อิทท. ขุทิตพโพ ปิปาสิตพโพติ ขุทโท. อรรณพใด อันชน พึงหิว คือกระหาย เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า ขุทโท.

ฉิทโท เป็นช่อง ฉิติ+อิทท. ฉินทิตพโพติ ฉิทโท. ต้นไม้ใด อันชนพึงตัด เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า ฉิทโท.

รุทโท คุร้าย รุทิ+อิทท. รุทิตพโพติ หีสิตพโพติ รุทโท. ขนใด อันชนพึงทำร้าย คือพึงเบียดเบียน เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า รุทโท.

ทลิตโท ผู้ขัดสน. ทล+อิทท. ทลติ ทลคตภาวํ คจจตติ ทลิตโท. ขนใด ย่อมขัดสน คือย่อมถึงความเป็นคนตกยาก เหตุนั้น ขนนั้น ชื่อว่า ทลิตโท.

สุกกํ แห้ง, ขาว. สุก+ก อาเทศ ส เป็น ก. สุกตติ สุกกํ. ธรรมชาติใด ย่อมแห้ง เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สุกกํ.

วชิรํ เพชร วช+อิร. วชติ อปปฏิหตํ คจจตติ วชิรํ. วัตถุใด ย่อมไป คือถึง ความของอันวัตถุอื่นกระทบไม่ได้ เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า วชิรํ.

นักศึกษายังทราบอุทาหรณ์มีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาฉะนี้.

(๖๒๐) ปฏิตโต หิสส เหรณ หีรณ.^{๖๐๕}

อ. การอาเทศเป็น เหรณ และ หีรณ แห่ง หิ ธาตุ ที่อยู่เบื้องหลัง แต่ ปฏิ ศัพท์ ย่อมมี.

มีการอาเทศ หิ ธาตุ ที่อยู่เบื้องหลังศัพท์นี้คือ ปฏิ เป็น เหรณ หีรณ.

อุ. ปาฏิเหรํ, ปาฏิหิรํ ปาฏิหาริยํ ปติ+หิ+กิ. แปลง ปติ เป็น ปฏิ ด้วยสูตร กวิ ปฏิ ปติสส. เอา อ ที่ ป เป็น อา ด้วยสูตร เตส วุทธิ ลบ กวิ ด้วยสูตร กวิ โลโป. ปฏิปกฺเข มทิตฺวา คจจติ ปวตตติติ ปาฏิเหรํ, ปาฏิหิรํ. ธรรมชาติใด ย้ายแล้ว ซึ่งปฏิเสธชนทั้งหลาย ย่อมไป คือเป็นไป เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปาฏิเหรํ, ปาฏิหิรํ.

ในหนังสือส่วนมากใช้คำว่า “ปาฏิหาริย์” ปฏิ+หิ+ณฺย. แปลง หิ เป็น เหร เอา เอ เป็น อา ลง อิ อาคม.

(๖๒๑) กทฺยาทีหิ โก.^{๖๐๖}

อ. ก ปัจจัย ย่อมลง เบื้องหลังธาตุ ท. มี กทิ ธาตุ เป็นต้น.

๖๐๕ นิตติ. ๑๓๐๔

๖๐๖ นิตติ. ๑๓๐๕

ลง ก ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ กติ ขติ วติ กรติ มติ สติ กุจิ ภาติ ปติ ทติ รติ ตติ อริติ จติ คติ อติ ลติ เมติ เอรติ ขติ และศัพท์ทั้งหลาย อันบัณฑิตย่อมให้สำเร็จพร้อมกับปัจจัยอีก ตามสมควร.

อุ. **กณโฑ** ลูกศร, กัณฑ์, ตอน. กติ+ก. ลงนาคคหิตอาคมหน้าพยัญชนะที่สุดธาตุ อาเทศนาคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรคด้วยสูตรว่า วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ลบ ก ปัจจัย. **กติตพฺโพ ปริจเจทิตพฺโพติ กณโฑ**. อรรณบทใด อันชน พึงกำหนด คือตัดตอน เหตุนั้น อรรณบทนั้น ชื่อว่า กณโฑ.

ฆณโฑ, ฆณฺธิ ระฆัง ฆติ+ก. **ฆตฺติยเตติ ฆณโฑ**. อรรณบทใด อันชนย่อมเคาะ เหตุนั้น อรรณบทนั้น ชื่อว่า ฆณโฑ.

วณโฑ ขั้ว, ก้าน วติ+ก. **วตถํ อาวณฺณฺนํ ธารเตตีติ วณโฑ**. อรรณบทใด ย่อมเวียน คือ ทรงไว้ ซึ่งผ้า เหตุนั้น อรรณบทนั้น ชื่อว่า วณโฑ.

กรณโฑ, กรณฺทโก ฆะอบ. กรติ+ก. **กรตฺติยเต ภาชียเต อตฺโถ เอเตนาติ กรณโฑ**. อรรณใด อันชน ย่อมแบ่ง คือแจก ด้วยอรรณบทนั้น เหตุนั้น อรรณนั้น ชื่อว่า กรณโฑ กรณฺทโก วา.

มณโฑ การประดับ. มติ+ก. **มทณํ มณโฑ** การประดับชื่อว่า มณโฑ.

สนโฑ ดงไม้. สติ+ก. **สทติ คุมพตฺถภาวํ คจฺจตีติ สนโฑ**. อรรณบทใด ย่อมรก คือ ถึงความเป็นพุ่มไม้ เหตุนั้น อรรณบทนั้น ชื่อว่า สนโฑ.

กฺกุโธ โรคเรื้อน. กุจิ+ก. **องคฺมกํ กฺกุธติ ฉินฺทตีติ กฺกุโธ**. โรคใด ย่อมเปื่อยเปื่อย คือตัด ซึ่งอวัยวะน้อยใหญ่ เหตุนั้น โรคนั้น ชื่อว่า กฺกุโธ.

ภณโฑ ของห่อ. ภาติ+ก. **ภณฺทณํ ภณโฑ**. อันชนห่อ ชื่อว่า ภณฺท. **ภทิตพฺพํ ภทิตพฺพนํติ ภณฺทํ**. วัตถุใด อันชนพึงแจก คือ แบ่ง เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า ภณฺท.

ปนฺทโก บัณเฑาะก์ ปติ+ก. **ลึงคเวกลลภาวํ คจฺจตีติ ปาปฺณนาตีติ ปนฺทโก**. ชนใด ย่อมถึง ซึ่งความบกพร่องแห่งเพศ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ปนฺทโก.

ทณโฑ อาชญา ทติ+ก. **อาณํ กรโธติ เอเตนาติ ทณโฑ**. พระราชา ย่อมลง อาชญา ด้วยเครื่องประหารนั้น เหตุนั้น เครื่องประหารนั้น ชื่อว่า ทณโฑ.

รณโฑ นักเลงสุรา รติ+ก. **รทติ หีสตีติ รณโฑ**. ผู้ใดย่อมฆ่า คือเปื่อยเปื่อย เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า รณโฑ.

วิตณโฑ การพูดเล่น. วิ+ตติ+ก. **วิเสสน ตเทติ จาเลติ เอเตนาติ วิตณโฑ**. สภาใด ย่อมหัวน้ํา โดยพิเศษ ด้วยอรรณบทนั้น เหตุนั้น อรรณบทนั้น ชื่อว่า วิตณโฑ.

อิสฺสินโฑ ย่ำยิ อีสฺสิท+ก. วิเสเสน อีสฺสิทติ มทุทตฺติ อีสฺสินโฑ. ผู้ใด ย่อมเหยียบย่ำ
คือย่ำยิ โดยพิเศษ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า อีสฺสินโฑ.

จณโฑ ด้ร่าย จท+ก. จณฺทิกภาวํ กโรตฺติ จณโฑ. ผู้ใด ย่อมทำ ความเป็นผู้ด้ร่าย
เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า จณโฑ.

คณโฑ โรคฬิ คท+ก. โลหิตํ สนฺนิยจติ เอตถาติ คณโฑ. โรค ย่อมสังสม
ซึ่งเลือด ในส่วนแห่งร่างกายนี้ เหตุนั้น ส่วนแห่งร่างกายนี้ ชื่อว่า คณโฑ.

อนฺโฑ ไข อท+ก. อทิตพฺโพ นิพพตเตตพฺโพติ อนฺโฑ. ประเทศใด พึงเกิด คือ
พึงยังสัตว์ให้เกิด เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า อนฺโฑ.

ลณฺโฑ อุกจาระ ลท+ก. ลทิตพฺโพ ชิคฺคณฺณิตพฺโพติ ลณฺโฑ. สภาใด อันชนเกลียด
คือรังเกียจ เหตุนั้น สภานั้น ชื่อว่า ลณฺโฑ.

เมณฺโฑ แพะ เมท+ก. กุฏฺฐิกภาวํ คจฺจตฺติ เมณฺโฑ. สัตว์ใด ถึงความเป็นผู้คัด
เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า เมณฺโฑ.

เอรณฺโฑ ต้นระหุ่ง เอรท+ก. โรคํ หีสฺสตีติ เอรณฺโฑ. ต้นไม้ใด ย่อมเปียดเปียน
ซึ่งโรค เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า เอรณฺโฑ.

ขณฺโฑ ชัณท์ ขท+ก. ปริจฺฉินฺทิตพฺโพติ ขณฺโฑ. อรรณพใด อันชนพึงกำหนด
เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า ขณฺโฑ ตอน.

กณฺโฑ กัณท์. กท+ก. กทณํ กทิตพฺโพ ฆนฺทิตพฺโพติ กณฺโฑ. อรรณพใด
อันชน พึงตัด คือ พึงทำลาย เหตุนั้น อรรณพนั้น ชื่อว่า กณฺโฑ.

ยังมีศัพท์แม่เหล่าอื่นมีอาทิอย่างนี้ ดังแสดงมาฉะนี้.

(๖๒๒) **ขาทามคฺมานิ ขนฺธานุคฺคณา.**^{๖๐๗}

อ. การอาเทศเป็น ขนฺธ และ อนฺธ และ คณฺธ ท. แห่งขาท และ อม และ
คฺมฺ ฐาตุ ท. ย่อมมี.

มีการอาเทศแห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้ คือ ขาท เป็น ขนฺธ, อม เป็น อนฺธ, คฺมฺ เป็น
คณฺธ และ ลง ก ปัจจัย ด้วย.

อุ. ขนฺโธ, ขนฺธโก ชันธ. ขาท+ก. อาเทศ ขาท เป็น ขนฺธ ลบ ก. **ชาติขรามรณาทิหิ
ขขุชฺชิตฺติ ขนฺโธ.** ภายใด อันสภาวะธรรมทั้งหลาย มีชาติ ชรา และ มรณะ เป็นต้น ย่อมกิน
เหตุนั้น ภายนั้น ชื่อว่า ขนฺโธ กอง.

อนโร, อนรโก บอด อม+ก. **องคมงคสฺส** รุชนภาวํ **คจฺจตีติ** **อนโร**. โรคใด ถึงความเสียดแทง ซึ่งอวัยวะน้อยใหญ่ เหตุนั้น โรคนั้น ชื่อว่า อนโร.

คนโร กลิ่นหอม คม+ก. **ตํ ตํ ฐานํ คจฺจตีติ** **คนโร, คนรโก**. กลิ่นใด ย่อมไปถึงที่นั้น ๆ เหตุนั้น กลิ่นนั้น ชื่อว่า คนโร. เป็น คนรโก บ้าง โดยไม่ลบ ก ปัจจัย.

(๖๒๓) **ปฏาติหยลํ**.^{๖๐๘}

อ. อล ปัจจัยย่อมลงในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี **ปฏ** เป็นต้น.

ลง **อล** ปัจจัย เบื้องหลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ **ปฏ** **กล** **กุส** **กท** **ภคณท** **เมฆ** **ววก** **ตวก** **ปลล** **สทท** **มูล** **พิล** **วิท** **จติ** **ปญจ** **วา** **วส** **ปจ** **มจ** **มุส** **โคตตุ** **พุถุ** **พหุ** **มงคิ** **พท** **กพิ** **สพิ** **อคค** และธาตุเฉพาะบท ในเพราะบทเบื้องปลายทั้งหลาย ศัพท์ทั้งหลายอันอาจารย์ย่อมให้สำเร็จซ้ำอีก.

อุ. ปฏลํ แผ่นผ้า **ปฏ+อล. ปณฺเฏ** **อลนติ** **ปฏลํ**. ผ้าใด เพียงพoinแผ่น เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า **ปฏลํ** ผ้าปิดผี.

กถลํ เปือกตม **กถ+อล. กเล** **อลนติ** **กถลํ**. วัตถุใด ควร ในที่นอน เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า **กถลํ**.

กุสลํ กุศล **กุส+อล. ปาปจฺเจทเน** **อลนติ** **กุสลํ**. กรรมใด ควร ในการตัดบาป เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า **กุสลํ**.

กทลํ กลัวย **กท+อล. กเล** **อลนติ** **กทลํ**. กรรมใด ควรในการย้าย เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า **กทลํ**.

ภคณทลํ โรคครีตสีดวง **ภคณท+อล. เสงฺगे** **อลนติ** **ภคณทลํ**. กรรมใด ควร ในการลด เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า **ภคณทลํ**.

เมขลํ สายรัดเอว **เมฆ+อล. เมฆ** **อลนติ** **เมขลํ**. วัตถุใด ควร ในการประดับเอว เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า **เมขลํ** เข็มขัด.

ววกลํ ผ้าเปลือกไม้ **ววก+อล. ววกเ** **อลนติ** **ววกลํ**. ผ้าใด ควร ในเปลือกไม้ เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า **ววก**.

ตวกลํ ยางไม้. **ตวก+อล. ตวกเ** **อลนติ** **ตวกลํ**. วัตถุใด ควร ในยางไม้ เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า **ตวกลํ** ยางรัก.

ปลลลํ เปลือกตม **ปลล+อล. ปลเล** **อลนติ** **ปลลลํ**. ธรรมชาติใด ควร ในที่มีหญ้าเขียว เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า **ปลลล** สระเล็ก.

สททล ที่เขียวสด สทท+อล. **สทเท** หริเต **ติเณ** **อลนติ** **สททล**. กรรมใด ควร ในหญาอันเขียว เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า สททล หญาแพรก.

มูลาล เงาไม้ มูล+อล. **มูเล** **อลนติ** **มูลาล**. กรรมใด ควร ในรากไม้ เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า มูลาล รากเงา.

พิลาล ปล่อง พิล+อล. **พิเล** สนนิสเสย **อลนติ** **พิลาล**. กรรมใด ควร ในปล่อง คือ เป็นที่อาศัย เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า พิลาล โพรง, เกลือสินเหาว์.

วิทาล หรताल วิท+อล. **วิเท** **อลนติ** **วิทาล**. ธรรมชาติใด ควร ในการมี เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า วิทาล ต้นยา.

จณฑาโล คนจันทาล จติ+อล. **จณฑิกเก** **อลนติ** **จณฑาโล**. ผู้ใด ควร ในความ เป็นผู้ชั่วร้าย เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า จณฑาโล.

จณโท คนชั่วร้าย จติ+อ. **จณฑนโกเป** **อลนติ** **จณโท**. ผู้ใด ควร ในความโกรธคือ ความชั่วร้าย เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า จณโท.

ปญจาโล แคว้นปัญจาละ ปญจ+อล. **ปญจนํ** **ราชุน** **อลนติ** **ปญจาโล**. ประเทศใด ควร แก่พระราช ๕ พระองค์ ประเทศนั้น ชื่อว่า ปญจาโล.

วาล สัตว์ร้าย. วา+อล. **วาเล** **อลนติ** **วาล**. วัตถุใด ควร ในการผูก เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า วาล.

วสโล คนถ้อย วส+อล. **ปาปจฉาทเน** **อลนติ** **วสโล**. คนใด ควร ในการปกปิด บาป เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า วสโล.

ปจโล กว้างขวาง ปจ+อล. **ปเจ** **วิตถาเร** **อลนติ** **ปจโล**. สภาพใด ควร ในความกว้าง คือพิศดาร เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ปจโล.

มุสโล สาก มุส+อล. **มุเส** **ปาณจาเค** **อลนติ** **มุสโล**. สภาพใด ควร ในการสละ ชีวิต เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า มุสโล.

โคตตุโล วงศ์ตระกูล, สุนัขจิ้งจอก. **วเส** **อลนติ** **โคตตุโล**. สภาพใด ควร ในวงศ์ เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า โคตตุโล.

ปุฏโล หนา ปุฏ+อล. **วิตถาเร** **อลนติ** **ปุฏโล**. อรรถบทใด ควร ในความกว้าง เหตุนั้น อรรถบทนั้น ชื่อว่า ปุฏโล.

พหุโล มาก พหุ+อล. **พหุมหิ** **อลนติ** **พหุโล**. วัตถุใด ควร ในของมาก เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า พหุโล.

มงคล มงคล มงคิ+อล. **มงคเล** **อลนติ** **มงคล**. กรรมใด ควร ในมงคล เหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า มงคล.

พหล หนา พห+อล. **วฤตมิหิ อลนติ พหล**. วัตถุใด ควร ในการเจริญ เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า พหล.

กมพล ผ่ากัมพล, ผ่าชนสัตว์ กพิ+อล. **สัรวณ อลนติ กมพล**. วัตถุใด ควร ในการป้องกัน เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า กมพล.

สมพล เสี่ยง สพิ+อล. **มณฑล อลนติ สมพล**. วัตถุใด ควร ในสนามเล่น เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า สมพล.

อคค กลอนประตุ อคค+อล. **ขมิโกฏิเล อลนติ อคค**. ธรรมชาติใด ควร ในการกระทบในที่คด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อคค.

ยังมีศัพท์แม่เหล้าอื่นมีอาทิอย่างนี้ ดังว่ามาฉะนี้.

(๖๒๔) **ปฤสส ปฤปลาโม วา.**^{๖๐๙}

อ. การอาเทศเป็น ปฤ และ ปฤ ท. แห่ง ปฤ ศัพท์ ย่อมมี, อ. อม ปัจจย ย่อม ลงโดยวิกับป์.

มีการอาเทศศัพท์เฉพาะบทนี้คือ ปฤ เป็น ปฤ และ ปฤ, ลง อม ปัจจยบ้าง.

อุ. **ปฤวี** แผ่นดิน ปฤ+กวิ. อาเทศ ปฤ เป็น ปฤ ด้วยสูตรนี้, ลบ กวิ ด้วยสูตร กวิ โลโป จ, ลง อี ปัจจย ด้วยสูตร นทาทีโต วา, อาเทศ อุ เป็น อว ด้วยสูตร โอ อว สเร. **ปฤ หุตวา** ขาตาติ **ปฤวี**. ธรรมชาติใด มีสภาพหนาเกิดแล้ว เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ปฤวี, ปฤวี วา = ปจวี.

ปฤโม ที่หนึ่ง. ปฤ+อม. **ปฤเอว** ขาโตติ **ปฤโม**. สภาพใด เป็นสภาพใหญ่เกิดแล้ว เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ปฤโม = ปจโม.

ปฤชชน ปฤชน ปฤ+ชน+กวิ. **ปฤกิลเส** ขนตติ **ปฤชชน**. สัตว์ใด ยังกิเลสหนา ให้เกิด เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ปฤชชน.

(๖๒๕) **สสุวาทิหิ ตุทโว.**^{๖๑๐}

อ. ตุ ปัจจย และ ทุ ปัจจย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี สสุ เป็นต้น. ลงปัจจยเหล่านี้คือ ตุ ทุ เบื้องหลังธาตุมีอาทิอย่างนี้ว่า สสุ ทท อท และ มท ดังนี้.

อุ. **สตุ** ศัตรู สสุ+ตุ. ลบ อุ ที่ สสุ อาเทศ ส เป็น ต. **อณเณ** ขน **สสตี** **สตุ**. ผู้ใด ย่อมเบียดเบียน ขนเหล่านี้ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า สตุ.

ทท โรคกลาก ทท+ท. **ททชเวท** **ททตี** **ทท**. โรคใด ย่อมให้ ทุกขเวทนา เหตุนั้น โรคนั้น ชื่อว่า ทท.

๖๐๙ วิ.มหาวิ. ๑/๑๒๕

๖๑๐ นิติ. ๑๓๑๓

อททุ เรือนจำ อท+ทุ. ทุกเข อทติ ภกขติ เอตถาติ อททุ. ชนย่อมกิน คือเสวย ซึ่งทุกข์ทั้งหลาย ในเรือนนี้ เหตุนั้น เรือนนี้ ชื่อว่า อททุ.

มททุ ผู้เมา มท+ทุ. มททิตพพนติ มททุ. อรรถบใด อันชนพึงมัวเมา เหตุนั้น อรรถบนั้น ชื่อว่า มททุ.

(๖๒๖) จยาทีหิ อีวร.^{๖๑๑}

อ. อีวร ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี จิ เป็นต้น.

ลง อีวร ปัจจย หลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ จิ ปา ธา.

อุ. จีวร จีวร จิ+อีวร. จยิตพพนติ จีวร. ผ้าใด อันภิกษุ พึงต่อ เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า จีวร.

ปิวรี น้ำดื่ม. ปา+อีวร. ปาตพพนติ ปิวรี. น้ำปานะใด อันบุคคล พึงดื่ม เหตุนั้น น้ำปานะนั้น ชื่อว่า ปิวรี. ปิวโร ใน สทพนิติ แปลว่า เต่า และ คนอ้วน ได้ในคำว่า เอตถ จ “ปิวโร กจฺจเป ฐเลติ อภิธานํ ฌาตพพํ. ก็ในคำทั้งสองนี้ พึงทราบศัพท์ว่า ปิวโร ลงใน อรรถว่า เต่า และ อ้วน.

อีวร ธงขาวเรือ ธา+อีวร. ธาเรตพพนติ อีวร. ผ้าใด อันชนพึงทรงไว้ เหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า อีวร. อีวโร ชาวประมง ก็ว่า

(๖๒๗) มุณาทีหิ จิ.^{๖๑๒}

อ. อี ปัจจย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. มี มุน เป็นต้นด้วย.

ลง อี ปัจจย หลังธาตุและศัพท์เฉพาะบททั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า มุน ยติ อคฺค ปต กว สุข รุจ มหาล ภทฺทาล และ มณ ดังนี้.

เช่น มุณี พระผู้รู้ มุน+อ. การณ์ มุนยตฺติ มุณี. ผู้ใด ย่อมรู้ ซึ่งเหตุ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า มุณี พระมุณี.

ยติ นักพรต ยติ+อ. ยตติ วิริยํ กโรตฺติ ยติ. ผู้ใด ย่อมพยายาม คือ ทำความเพียร เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ยติ.

อคฺคิ ไฟ อคฺค+อ. กุณฺธิลํ คจฺจตฺติ อคฺคิ. ไฟ (ชาติเวท) ไค ย่อมไปคด เหตุนั้น ไฟนั้น ชื่อว่า อคฺคิ.

ปติ เจ้า, ผัว ปต+อ. ปุโรโต คจฺจตฺติ ปติ. ผู้ใด ย่อมไป ข้างหน้า เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ปติ.

๖๑๑ นีติ. ๑๓๑๔

๖๑๒ นีติ. ๑๓๑๕

กวิ กวี กว+อิ. กนฺตํ วทตฺติ กวิ. ผู้ใด ย่อมกล่าว คำพูดที่น่าฟังใจ เหตุนั้น
ผู้นั้น ชื่อว่า กวิ.

สุจิ ความสะอาด สุจ+อิ. สุจตฺติ สุจิ. วัตถุใด ย่อมสะอาด เหตุนั้น วัตถุนั้น
ชื่อว่า สุจิ.

รุจิ ความงาม. รุจ+อิ. รุจตฺติ รุจิ. วัตถุใด ย่อมรุ่งเรือง เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า
รุจิ.

มहाลี พระมหาลี มหาล+อิ. มหนตฺ ลาคี อาทาทตฺติ มหาลี. ผู้ใด ย่อมถือเอา คือ
ยึด ประโยชน์อันใหญ่ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า มหาลี (พระนามเจ้าลิจฉวีวงศ์หนึ่ง ลง อิ ปัจจัย
หลังศัพท์เฉพาะบท).

ภทฺทาลี ชื่อพระ ภทฺทาล+อิ. ภทฺทํ ลาคี อาทาทตฺติ ภทฺทาลี. ผู้ใด ย่อมถือเอา
คือ ยึด ประโยชน์อันดี เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภทฺทาลี.

มณิ แก้วมณี. มน+อิ. มนํ ตตฺถ นยตฺติ มณิ. สภาพใด นำจิตไป ในแก้วนั้น
เหตุนั้น แก้วนั้น ชื่อว่า มณิ แปลง น เป็น ณ.

(๖๒๘) วิวาทิหฺยุโร.^{๖๑๓}

อ. อูร ปัจจย ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี วิท ธาตุเป็นต้น.

ลง อูร ปัจจยหลังธาตุและศัพท์เฉพาะบททั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า คือ วิท วุลล
มส สิท ทุ กุ กปุ มย อุทิ ขชช และ กุร ดังนี้

เช่น เวฑุโร เกิดในที่ไกล วิท+อูร. วิฑูรฺรจาเน ชาโต เวฑุโร. แก้วมณี เกิดแล้ว
ในที่ไกล โดยพิเศษ แก้วมณีนั่น ชื่อว่า เวฑุโร.

วิฑูโร ที่ไกล วิท+อูร. วิทิตฺ อลมนาสนนตฺตาติ วิฑูโร. คนใด ไม่ควร เพื่อจะรู้
เพราะความเป็นผู้มีได้อยู่ไกล เหตุนั้น คนนั้น ชื่อว่า วิฑูโร.

วลฺลฺลโร เนื้อแห้ง วล+อูร. สาธารณํ พนฺธิตพฺโพติ วลฺลฺลโร. อรรถใด อันชน
ฟังผูก ทั่วไป เหตุนั้น อรรถนั้น ชื่อว่า วลฺลฺลโร.

มสฺสุโร หนิง. มส+อูร. มลิตพฺโพติ มสฺสุโร. สภาพใด อันชน ฟังลบลำ เหตุนั้น
สภาพนั้น ชื่อว่า มสฺสุโร.

สินฺฑูโร ขาด สิท+อูร. สิงฺคาเร อลนติ สินฺฑูโร. อรรถใด ควร ในการนวดกาย
เหตุนั้น อรรถนั้น ชื่อว่า สินฺฑูโร.

ทุโร ไกล ทุ+อร. คมิตุมลมนาสนนตตาทิ ทุโร. ผู้ใด ควร เพื่อจะไป เพราะความที่แห่งตนมิได้อยู่ใกล้ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ทุโร.

กูโร หม้อข้าว กุ+อร. กวติ สทท์ กริตติ กูโร. สภาพใด ย่อมส่งเสียง คือทำซึ่งเสียง เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า กูโร.

กปฺปุโร การบูร กป+อร. ทุคฺคนธึ หีสติติ กปฺปุโร. วัตถุวิเสสใด ย่อมเบียดเบียนซึ่งกลิ่นเหม็น เหตุนั้น วัตถุวิเศษนั้น ชื่อว่า กปฺปุโร ฝ่ามือ.

มยุโร นกยูง มย+อร. มหิยํ รวตติ มยุโร. สัตว์ใด ย่อมร้อง เหนือแผ่นดิน เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า มยุโร.

อุณฺหุโร หนู อุทิ+อร. อุทิตุํ อลนติ อุณฺหุโร. สัตว์ใด อาจ เพื่อจะร้อง เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า อุณฺหุโร.

ขชฺชุโร อินทผาลัม ขช+อร. ขาทิตพฺโพติ ขชฺชุโร. ต้นไม้ใด อันชน พึงเคี้ยวกิน เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า ขชฺชุโร ลง อูร ปัจจยเฉพาะบท.

กูรูโร กักขพะ. กุร+อร. กุรติ อกโกสตีติ กูรูโร. ผู้ใด ย่อมดำ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า กูรูโร.

กุกฺกุโร ลูกหมา. กุก+อร. กุกติ สสาทโย อาทาทตีติ กุกฺกุโร. สัตว์ใด ย่อมจับ คือถือเอา ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย มีกระต่ายเป็นต้น เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า กุกฺกุโร.

(๖๒๙) หนาทีหิ ญฺ นฺ ตโว. ^{๖๑๔}

อ. ญ ปัจจย และ นฺ ปัจจย และ ตฺ ปัจจย ท. ย่อมลง ในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี หน เป็นต้น.

ลงปัจจยทั้งหลายเหล่านี้ คือ ญฺ นฺ ตฺ หลังธาตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า หน ขน ภา ริ จนฺ อม วิ เธ สี กิ และ หิ ดังนี้.

อ. หนฺ, หนฺ คาง หน+ณฺ. หีสนติ เอเตนาติ หนฺ. ขนทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียนซึ่งอาหาร ด้วยอวัยวะนั้น เหตุนั้น อวัยวะนั้น ชื่อว่า หนฺ.

ชาณฺ เช่า ขน+ณฺ. คมนํ ขเนตติ ชาณฺ. อวัยวะใด ยังการไป ให้เกิด เหตุนั้น อวัยวะนั้น ชื่อว่า ชาณฺ.

ภาณฺ พระอาทิตย์ ภา+ณฺ. ภาติ ทิปปตติ ภาณฺ. ดาวนักษัตรใด ย่อมส่องสว่าง คือ รุ่งเรือง เหตุนั้น ดาวนักษัตรนั้น ชื่อว่า ภาณฺ.

๖๑๔ นีติ. ๑๓๑๗ ก. ญฺตฺโว.

เรณู ละลอง ริ+ณฺ. **คจจตติ เรณู**. รุสโธ ย่อมไป เหตุุนั้น รุสนั้น ชื่อว่า เรณู.

ขานฺ ตอ. ขนฺ+ณฺ. **ขนิตพโพติ ขานฺ**. ไม่วิเศษ อันชน พึงชุด เหตุุนั้น ไม่วิเศษนั้น ชื่อว่า ขานฺ.

อณฺ อณฺ อม+ณฺ. **องคมงคสส รุชนภาวํ คจจตติ อณฺ**. สภาพใด ถึงความเป็นคือ การเสียดแทง อวัยวะน้อยใหญ่ เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อณฺ = ๓๖ ปริมาณ.

เวณฺ ไม่ไผ่, ไม่อ้อ วิ+ณฺ. **พหิสาเร อลนฺติ เวณฺ**. สภาพใด สมควร ในภายนอกแห่ง แก่น เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า เวณฺ.

เณฺ แมโคนม เณ+ณฺ. **วจจํ ปาเยตติ เณฺ**. แมโคใด ยังลูกโคให้เต็ม เหตุุนั้น แมโคนั้น ชื่อว่า เณฺ.

ธาตุ ธาตุ. ธา+ตุ. **อตถํ ธาเรตติ ธาตุ**. สภาพใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งอรรถ เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า ธาตุ.

เสตุ สะพาน สิ+ตุ. **พนฺธิตพโพติ เสตุ**. สภาพใด อันชน พึงผูก เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า เสตุ.

เกตุ งง กิ+ตุ. **อุทฺธํ คมตติ เกตุ**. สภาพใด ย่อมไป ในเบื้องบน เหตุุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า เกตุ.

เหตุ เหตุ หิ+ตุ. **หิโนติ ผลํ ปวตฺตติ เอเตนาติ เหตุ**. ผล ย่อมบ่ง คือ เป็นไป ด้วย ธรรมนั้น เหตุุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า เหตุ.

(๖๓๐) **กฺฎาทีหิ โจ**. ๖๑๕

อ. จ ปัจจัย ย่อมลง ในเบื้องหลัง แต่ธาตุ ท. กฺฎ เป็นต้น.

ลง จ ปัจจัยหลังธาตุทั้งหลายและศัพท์เฉพาะบทมีอาทิอย่างนี้ว่า กฺฎ กุส และ กฺฎ ดังนี้.

กฺฎจํ โรคเรื้อน กฺฎ+จ. **กฺฎติ องคมงคํ ฉินฺทตติ กฺฎจํ**. ธรรมชาติใด ย่อมตัด คือ เฉือน อวัยวะน้อยใหญ่ เหตุุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กฺฎจํ.

โกฏฺโฐ ฉางข้าว กุส+ฐ อาเทศ ส เป็น ฐ. **ปุเรตพโพติ โกฏฺโฐ**. เรือนคลังใด อันชน พึงบรรจุให้เต็ม เหตุุนั้น เรือนคลังนั้น ชื่อว่า โกฏฺโฐ.

กฺฎจํ ฟืน กฺฎ+จ. **มทฺทิตพพนฺติ กฺฎจํ**. รุกขาวัยวะใด อันชน พึงเหยียบย่ำ เหตุุนั้น รุกขาวัยวะนั้น ชื่อว่า กฺฎจํ.

(๖๓๑) มนุปรุสฺสนาทีหิ อุตฺตสนฺนุสฺสา.^{๖๑๖}

อ. อุตฺต ปัจจัย และ นฺต ปัจจัย และ อิส ปัจจัย ท. ย่อมลงในเบื้องหลังแต่ธาตุ ท. มี มนุ ปฺร และ สฺน เป็นต้น.

ปัจจัยเหล่านี้คือ อุตฺต นฺต อิส ย่อมลงหลังธาตุทั้งหลายและศัพท์เฉพาะบท มีอาทิอย่างนี้ว่า มนุ ปฺร สฺน กุ สฺ สิริ อิล อล มห สิ และ กุ ดังนี้ ตามลำดับ.

อุ. มนุสฺโส, มานุสฺโส มนุขฺย มนุ+อุตฺส. การณาการณํ มณฺณตฺติ มนุสฺโส, มานุสฺโส. ผู้ใด ย่อมสำคัญ เหตุและมีไช้เหตุ ผู้นั้น ชื่อว่า มนุสฺโส, มานุสฺโส.

ปุริสฺ บุรุษ ปฺร+อิส. มาตาปิตุณํ หทยํ ปุเรตฺติ ปุริสฺ. กุมารใด ย่อมยังหทัย ของ มารดาและบิดาทั้งหลาย ให้เต็ม เหตุนั้น กุมารนั้น ชื่อว่า ปุริสฺ.

โปสฺ บุรุษ ปฺร+นฺส. อิตฺถิณํ มโนเรณํ ปุเรตฺติ โปสฺ. ชายใด ย่อมยังมโนเรณ ของ หญิงทั้งหลาย ให้เต็ม เหตุนั้น ชายนั้น ชื่อว่า โปสฺ.

สฺนุสฺสา หญิงสะไภ้ สฺน+อิส. สสฺสสฺสสฺสเรหิ หีสฺยตฺติ สฺนุสฺสา. หญิงใด อันแม่ผัวและ พ่อผัว ย่อมเบียดเบียน เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า สฺนุสฺสา.

กริสฺ กริส กุ+อิส. กุจฺฉิตพฺพนติ กริสฺ. วัตถุใด อันชน พึงรังเกียจ เหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า กริสฺ อจฺจาระ

สุริสฺ พระอาทิตย์ สุร+อิส. อพฺภํ วิโมเจตฺติ สุริสฺ. สภาพใด ย่อมยังหมอก ให้พ้นไป เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า สุริโย.

สิริสฺ ต้นซีก สิริ+อิส. โรคํ หีสฺยตฺติ สิริสฺ. ต้นไม้ใด ย่อมเบียดเบียน ซึ่งโรค เหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า สิริสฺ.

อิลิสฺ เบ็ด อิล+อิส. อิลติ กมฺปยตฺติ อิลิสฺ. สภาพใด ย่อมไหว คือย่อมยังสัตว์ให้ หวั่นไหว เหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า อิลิสฺ.

อลิสฺ ย่อหย่อน อล+อิส. ปาปจฺฉาทเน สามตฺเตตฺติ อลิสฺ. ผู้ใด สามารถ ในการปกปิดบาป เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า อลิสฺ.

มหิสฺ ควาย มห+อิส. ปุเชตฺตพฺโพติ มหิสฺ. สัตว์ใด อันชน พึงบูชา เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า มหิสฺ.

สิสฺ ศีรษะ สิ+อิส. ทีฆะ อิ เป็น อี. พนฺธนติ เอตฺถาติ สิสฺ. คนทั้งหลาย ย่อมผูก ซึ่งผ้าที่อวัยวะนี้ เหตุนั้น อวัยวะนี้ ชื่อว่า สิสฺ.

กิสั ผอม กุ+อิส. กิลมิตพพํ หีสิตพพุนติ กิสั. สริริระใด อันโรค พึงให้ลำบาก คือ
พึงเบียดเบียน เหตุนั้น สริริระนั้น ชื่อว่า กิสั.

ศัพท์ทั้งหลายมีอาทิอย่างที่ว่ามานี้ ยังมีเหลืออีกเป็นอันมาก.

กัณฑ์ที่ ๖ ในอุณาทิกัปป์ จบลง ด้วยประการฉะนี้.

อุณาทิกปโป นิฉฺจโธ.

การกักปี กัณฑ์ที่ ๖

(๖๓๒) ยสฺมา ทเปติ ภยมาทตเต วา ตทปาทาน^{๖๑๗}.

อ. ขน ย่อมหลีกไปก็ดี, อ. ภัย ย่อมเกิดก็ดี, อ. วัตถุ อันชน ย่อมถือเอาที่ดี จาก การกะใด, อ. การกะนั้น ชื่อว่า อปาทานะ.

การกะเป็นแดนหลีกไปก็ดี เป็นแดนเกิดความกลัวก็ดี เป็นแดนถือเอาแห่งวัตถุ แห่งชนก็ดี ชื่อว่า อปาทานะ (สาธนะ).

ดังตัวอย่าง คามา อเปนติ มุนโย. พระมุนี ท. ย่อมหลีกไป จากบ้าน. นครา นิคฺคโต ราชา. พระราชา เสด็จออก จากพระนคร. ปาปา จิตฺตํ นิวารเย. บุคคล พึงห้ามจิต จาก บาป. โจรา ภัย ชายเต. ภัย ย่อมเกิด แต่โจร. อาจริยฺบุชฺฌมาเยหิ สิกฺขํ. คณฺหาติ สิสฺโส. ศิษย์ ย่อมเรียนเอา ซึ่งศึกษา จากอาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย.

ป. ด้วยคำว่า อปาทาน นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. ด้วยคำว่า อปาทาน นี้ มีสูตรว่า อปาทานะ ปญฺจมี เป็นประโยชน์

(๖๓๓) ธาตุณามานมุปสัคโคโยคาทิสวปี จ.^{๖๑๘}

อ. การกะใด ย่อมลง ในบทเป็นที่ประกอบกับธาตุ และ นาม ท. ด้วย ในบท ท. มีบทที่ประกอบด้วยอุปสัคเป็นต้นด้วย อ. การกะนั้น ชื่อว่า อปาทานะ ย่อมเป็น.

การกะที่ลงในบทที่ประกอบกับธาตุและนามทั้งหลายก็ดี และในบททั้งหลาย มีบทที่ประกอบกับอุปสัคเป็นต้นก็ดี ชื่อว่า อปาทานะ.

พึงทราบอปาทาน ในบทที่ประกอบด้วยธาตุทั้งหลายก่อน:- การกะ อันใคร ๆ ช่ม ไม่ได้ ลงในบทที่ประกอบกับธาตุนี้คือ ชิ อันมี ปรา เป็นบทต้น ชื่อว่า อปาทาน. ดังตัวอย่าง พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อณฺณตติถฺยา. พวกอัญญเดียรธีย์ ย่อมพ่ายแพ้ แต่พระพุทธรเจ้า.

ประเทศอันเป็นแดนเกิดไม่ขาดสาย เป็นไปแต่การกะใด ลงในบทที่ประกอบกับ ธาตุนี้ คือ ภู ธาตุ มี ป เป็นบทหน้า การกะนั้น ชื่อว่า อปาทาน. ดังตัวอย่าง หิมวตา ปกวนฺติ ปญฺจ มหานทีโย. แม่น้ำ ๕ สาย ย่อมเกิด แต่ภูเขาหิมาวันต์. อนฺตตตฺตมฺหา ปกวนฺติ สตฺต มหาสรา. สระใหญ่ ๗ แห่ง ย่อมเกิด แต่สระอโนดาต. อจิรวติยา ปกวนฺติ กุณฺนทีโย. แม่น้ำน้อยทั้งหลาย ย่อมเกิด แต่แม่น้ำอจิรวดี.

๖๑๗ นิตติ. ๕๕๕

๖๑๘ โมค ๒/๒๖ นิตติ. ๕๕๘. ๕๖๘ จ. ๒/๑/๘๑ ปา. ๒/๓/๒๘

การกะทีลงในบทที่ประกอบกับนามกัถิ ชื่อว่า อปาทาน. ดังตัวอย่าง อูรสุมา ชาโต บุตโต. บุตร เกิดแล้ว จากอก. ภูมิตโต นิคคโต รโส. รส ออก จากภาคพื้น. อุกโต สุขาโต บุตโต. บุตร เกิดดีแล้ว แต่พ่อและแม่ทั้งสอง.

และการกะทีลงในบททั้งหลายมีบทที่ประกอบกับอุปสัคเป็นต้นกัถิ ก็มีชื่อว่า อปาทาน. ตัวอย่าง อป สาลาย อายนติ วาณิชา. พ่อค้าทั้งหลาย หลีก จากศาลา ย่อมมา. อา พรหมโลกา สทโท อพภูคคจจติ. เสี่ยง ย่อมพุ่งขึ้นไป ทัว แต่พรหมโลก. อุปริ ปพพตา เทโว วสุตติ. ฝน ย่อมตก ในที่เบื้องบน แต่ภูเขา.

พุทธสุมา ปติ สารีปุตโต รมมเทศนาย ภิกขุ อาลปติ เตมาสสิ. พระสารีบุตร เรียก ภิกษุทั้งหลายมา เพื่อแสดงธรรม แทน แต่พระพุทธเจ้า ตลอดไตรมาส. ขตมสสุ เตลสุมา ปติ ททาติ. ชน ย่อมให้ เปรียงแก่เขา แทน แต่น้ำมัน. อุบลมสสุ ปทุมสุมา ปติ ททาติ. ชน ย่อมให้ อุบลแก่เขา แทน แต่ดอกปทุม. กณกมสสุ หิรณฺณสุมา ปติ ททาติ. ชน ย่อมให้เงินแก่เขา แทน แต่ทอง.

ด้วยอาทิสัพพท์ ลงปัญจมีวิรัตติ ในท่ามกลางการกะบัง เช่น ปกขสุมา วิชฌติ มิคิ. ชน ย่อมแทง เนื้อ แต่ปีก. โกสา วิชฌติ กุลลขริ. ชน ย่อมแทงช้าง แต่กระพอง. มาสสุมา ภูยชติ โภชนิ. ชน ย่อมกิน โภชนะ แต่เดือน.

ด้วยอปี ศัพพท์ ลง ปัญจมีวิรัตติ ทุตติยาวิรัตติ และ ตติยาวิรัตติ ในบทที่ประกอบ ดับนิบาตบ้าง. เช่น รหิตา มาตุชา ปุณณํ กตวา ผลํ เทติ. ชน เว้น จากบุตรผู้เกิดจากมารดา กระทำบุญ ย่อมให้ผล. รหิตา มาตุชํ, รหิตา มาตุเชน วา... เว้น ซึ่งบุตรผู้เกิดจากมารดา หรือว่า เว้น โดยบุตรผู้เกิดจากมารดา ทำบุญ ย่อมให้ผล.

ริเต สทฺธมฺมา... ริเต สทฺธมฺมํ... ริเต สทฺธมฺเมน กุโต สุขํ ลภติ. บุคคล เว้น จาก พระสัทธรรม... เว้น ซึ่งพระสัทธรรม... เว้น โดยพระสัทธรรม จะได้ความสุข แต่ที่ไหน?

เต ภิกขุ นานากุลา... นานากุลํ... นานากุเลน ปพพชิตา. ภิกษุทั้งหลาย เหล่านั้น บวช จากตระกูลต่าง ๆ... ซึ่งตระกูลต่าง ๆ... โดยตระกูลต่าง ๆ.

วินา สทฺธมฺมา... สทฺธมฺมํ... สทฺธมฺเมน นนฺโด โภจิ นนฺโด โลเก วิชชติ. ที่พึงไร ๆ อื่น เว้น จากพระสัทธรรม... ซึ่งพระสัทธรรม... โดยพระสัทธรรม ย่อมไม่มี ในโลก.

วินา พุทฺธสฺมา... วินา พุทฺธํ... วินา พุทฺธเณ นนฺโด โภจิ นนฺโด โลเก วิชชติ. ที่พึง ไร ๆ อื่น เว้นพระ จากพุทธเจ้าเสีย ย่อมไม่มี ในโลก....

ด้วยการถือเอา จ ศัพพท์ ลง ปัญจมีวิรัตติ แม้ในบททั้งหลายอื่นบ้าง เช่น ยโตหํ ภคินี อริยาชาตยา ชาโต นาภิชานามิ สลยจิจจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา. ดูก่อนน้องหญิง ในเวลาที่เราก่อเกิดแต่อริยชาติแล้ว มิได้ตั้งใจปลงสัตว์จากชีวิตเลย.

ยโธ สรามิ อตตานํ. เราระลึกถึงต้นได้ แต่กาลใด. ยโธ ปตฺโตสฺมิ วิญญุตํ.
เราบรรลุถึงความเป็นผู้ได้ยงสา แต่กาลใด.

ยตฺวาธิกรณเมณํ จกฺขุนทริยํ อสํวุตํ วิหรนตํ อภิขฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา
ธมฺมา อนวาสสเวยฺยํ. อกุศลธรรม อันชั่วช้า คือ อภิขฌาและโทมนัส ย่อมครอบงำ ภิกษุ
ผู้ไม่สำรวม ซึ่งจักขุนทริยํ นั้นอยู่ เพราะเหตุแห่งการไม่สำรวมจักขุนทริยํใด.

(๖๓๔) รกฺขนตฺถานมิจฺฉิตฺติ.^{๖๓๔}

ครั้งเมื่อประโยคแห่งธาตุ ท. มีอรรถว่า รักษา มีอยู่, อ. การกะใด อันอาจารย์
ปรารภมาแล้ว, อ. การกะนั้น ชื่อว่า อปาทานะ ย่อมเป็น.

การกะลงในบทที่ประกอบกับธาตุทั้งหลายมีอรรถว่ารักษา อันอาจารย์
ปรารภมานั้น ชื่อว่า อปาทาน.

อุ. กาเก รกฺขนติ ตณฺหุลา. ชน ท. ย่อมรักษา ซึ่งกา ท. จากข้าวสาร. ยวา
ปฏฺิเสเธนติ คาโว อ. ชน ท. ย่อมห้าม ซึ่งโค ท. จากข้าวเหนียว.

(๖๓๕) เยน วาทสฺสนํ.^{๖๓๕}

อ. ความไม่ปรากฏ อันการกะใด ปรารภมาแล้ว, อ. การกะนั้น มีชื่อว่า
อปาทานะ ย่อมมีได้.

การกะที่ท่านประสงค์เอาความมองไม่เห็นบ้าง ชื่อว่า อปาทาน.

อุ. อุปฺขฌายา อนฺตรธายติ สิสฺโส. ศิษย์ ย่อมหายไป จากอุปฺขฌาย.

มาตรา จ ปิตฺรา จ อนฺตรธายติ ปุตฺโต. บุตร ย่อมหายไป จากมารดาและบิดา.

ปุ. บทว่า วา มีไว้เพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า วา มีเพื่อลงสัตตมวิภัตติได้ เช่น เซตวเน อนฺตรหิโต. เวฬุวเน อนฺตรหิโต.
พระพุทธเจ้า ทรงหายไป ในพระเชตวันวิหาร... ในพระเวฬุวันวิหาร.

(๖๓๖) ทฺวณฺติทกฺทกาลนิมฺมาน ตฺวาโลป ทิสายิก วิภตฺตารบฺปโยคสฺสทฺธปฺปโมจฺน
เหตุ วิวิตตฺบปมาณ ปุพฺพโยค พนฺธณ คุณฺวณฺน ปณฺห กถณ โลกาทตฺตฺส จ.^{๖๓๖}

อ. การกะใด ย่อมเป็นไป ในอรรถว่าไกล, ในอรรถว่าใกล้, ในการกำหนดทาง
และเวลา, ในการลบ ตฺวา ปัจจัย, ในการประกอบกับทิสศัพท์, ในการจำแนก, ในการ

๖๓๔ (ว่าง)

๖๓๕ (ว่าง)

๖๓๖ โมค. ๒/๒๐-๑, ๒๖ นิตติ. ๕๗๙

ประกอบด้วยอรรถศัพท์, ในความหมดจด, ในความพ้น, ในอรรถว่าเหตุ, ในอรรถว่าสงบ, ในอรรถว่าประมาณ, ในการประกอบกับ ปุพพ ศัพท์, ในการผูกและการจองจำ, ในการกล่าวปรารภซึ่งคุณ, ในการถาม, ในการตอบ, ในอรรถว่าน้อยนิด, ในอรรถอันมิใช่กัตตาทั้งหลาย.

อาพาหนการกะเป็นไปในอรรถและในประโยคเหล่านี้ คือ ในอรรถว่าไกล, ในอรรถว่าใกล้, ในการกำหนดทางและเวลา, ในการลบกิริยาตวาปัจจัย, ในการประกอบกับด้วยทิสศัพท์, ในการจำแนก, ในการประกอบด้วยอรรถศัพท์, ในความหมดจด, ในความพ้น, ในอรรถว่าเหตุ, ในอรรถว่าสงบ, ในอรรถว่าประมาณ, ในการประกอบด้วยปุพพศัพท์, ในการผูกจองจำ, ในการกล่าวถึงคุณ, ในการถาม, ในการตอบ, ในอรรถว่าน้อย, และอรรถอันมิใช่กัตตา.

อุ. อพาหนการะในการประกอบอรรถว่าไกล ก่อน. กิวัฑูโร อิตโต นพการคาม. หมู่บ้านช่างสาน ไกลเพียงไร จากที่นี่. ทูโรโต วาคุมม. หรือว่า ท่านมาจากที่ไกลหรือ?. อารกา เต โมฆบุริสา อิมสุมา ธมฺมวินยา. โมฆบุรุษ ท. เหล่านั้น ไกล จากพระธรรมวินัยนี้.

หุติยาวิภัตติ และ ตติยาวิภัตติ ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เช่น ทูรคาม อากโต, ทูเรน คามเน วา อากโต. เขามาจากบ้านไกล. อารกา เต โมฆบุริสา อิมธมฺมวินยํ, อิมินา ธมฺมวินเยน วา. โมฆบุรุษเหล่านั้น ห่างไกลจากพระธรรมวินัย. ดังนี้
อย่างนี้เป็นต้น.

อนตีกตเถ:- อนตีกา คามา, อาสนนา คามา, สมิปา คามา, สมิปา สทฺธมฺมา. ในที่ใกล้ แต่หมู่บ้าน, ใกล้ แต่พระสัทธรรม.

หุติยา จ ตติยา จ:- อนตีกํ คามํ, อนตีกเน คามเน วา. อาสนนํ คามํ, อาสนเนน คามเน วา ใกล้แต่บ้าน. สมิปํ สทฺธมฺมํ, สมิเปเน สทฺธมฺเมน วา. ใกล้แต่พระสัทธรรม. อิจฺเจวมาทิ.

อุทฺทกกาลนิมมานะ:- อิตโต โว ภิกฺขเว เอกนวุตฺติกปเป วิปสฺสึ นาม ภควา โลเก อุตฺปาทิ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกัปปที่ ๙๑ แต่ภักทกัปปนี้แล พระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่า วิปสฺสึ ทรงอุบัติแล้ว ในโลก. อิตโต มธฺราย จตุสสุ โยชเนสุ สงฺกสฺสํ ตตถ พหุ ชนา. ในที่ประมาณ ๔ โยชน์ แต่เมืองมธฺรานี้ มีเมืองชื่อสังกัสสะ ชนเป็นอันมาก อาศัยอยู่ในเมืองนั้น. อิตโต ตินฺณํ มาसानํ อจฺจเยเน ปรีนิพฺพายิสฺสามิ. โดยล่วงไป ๓ เดือน แต่เดือนนี้ เราจักปรีนิพพาน. อิจฺเจวมาทิ.

ตฺวาโลเป กมฺมาธิกรณสุ:- ปาสาทา สงฺกเมยฺย, (คือท่านลบลี ปาสาท-มกรียหิตวา วา). พระราชาพึงเสด็จก้าวลงจากปราสาท, อีกอย่างหนึ่ง เสด็จขึ้นสู่ปราสาท

แล้ว เสด็จลงจากปราสาท. **ปพฺพตา สงกเมยฺย**, **ปพฺพตมภิริหิตฺวา** วา. ชนพึงย่างไปจากภูเขา. **หตฺถิกฺขณฺธา สงกเมยฺย**, **หตฺถิกฺขณฺธมภิริหิตฺวา** วา. ชนพึงก้าวลงจากคอช้าง. **อาสนา วุฏฺฐเหยฺย**, **อาสนเณ นิสีหิตฺวา** วา. ชนพึงลุกจากอาสนะ. **อิจฺเจวมาทิ.**

ทิสายโศเค:- **อวิจฺจิตฺ อูปริ ภาวคฺคมนฺตเร**. หมู่สัตว์ ย่อมอุบัติในระหว่างที่สุดแห่งภพ เบื้องบน แต่ต่อเวจีขึ้นมา. **ยโต เขมํ ตโต ภยํ**. ที่อันปลอดภัยไปร้ง มีแต่ทิศใด ภัยย่อมไม่มีจากทิศนั้น. **ยโต อสฺสสุ ภาวณฺตํ**. ชนทั้งหลาย ได้ฟัง ซึ่งคุณของพระผู้มีพระภาค จากที่ใด. **อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจฺปริญฺตํ ปุณฺณนํ ปการสฺส อสุจฺโน ปจฺจเวกฺขติ**. ภิกษุ พิจารณากายนี้ อันเต็มไปด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ มีหนึ่งเป็นที่สุด เบื้องบน แต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องล่าง แต่ปลายผมลงมา. **อิจฺเจวมาทิ.**

วิภตฺเต:- **ยโต ปณฺนิตฺตโร วา วิสิฆฺฏตฺตโร วา นตฺถิ**. ธรรมอื่น อันประณีตกว่า หรือว่า วิเศษกว่า กว่าธรรมนี้ ย่อมไม่มี.

ฉฺฉวฺจ จ:- **ฉฺฉวฺจ วิภตฺติลฺงในอรรธแห่งปัญจมีด้วย** เช่น **ฉนฺนวุตฺติํ ปาสนฺถานํ รมฺมานํ ปวฺรํ**, **ยทิทํ สุตฺตวินยํ**. พระวินัยนี้ คือพระวินัยของพระตถาคต ประเสริฐกว่ากว่าธรรมทั้งหลายอันเป็นดุจบัวมาร ๙๖. **อิจฺเจวมาทิ.**

อารบฺปิโยเค:- **คามธมฺมา วสฺสธมฺมา อสฺสธมฺมา อารติ วิรติ ปฏฺวิรติ**. การงด การเว้น การเว้นเฉพาะ จากธรรมของชาวบ้าน จากธรรมของคนต่ำ จากอัสสธรรม. **ปาณาติปาตา เวรมณิ** เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากปาณาติบาต. **อิจฺเจวมาทิ.**

สุทฺธเ:- **โลภณิเยทิ รมฺเมทิ สฺสฺสฺสฺส**. พระโพธิสัตว์ เป็นผู้บริบริสุทธฺิ ไม่เกี่ยวข้อง จากธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ. **มาติโต จ ปิตติโต จ สฺสฺสฺส** **อนุปกฺกฺกฺส อครฺหิต**. พระโพธิสัตว์บริสุทธฺิ จากฝ่ายมารดาและจากฝ่ายบิดา อันใคร ๆ ไม่รังเกียจ ไม่ติเตียน. **อิจฺเจวมาทิ.**

ปโมจฺนตฺเถ:- **ปริมฺตโต ทุกฺขสฺมาติ วทามิ**. เรากล่าวว่า บุคคลนั้น พ้นแล้ว จากทุกข์. **มฺตฺตสฺมิ มารพฺนนา**. เราพ้นแล้ว จากบ่วงมาร. **อิจฺเจวมาทิ.**

เหตุวตฺเถ:- **กสฺมา เหตุนา** ชนย่อมทำกรรม เพราะเหตุอะไร? **กสฺมา นฺ ตุมเห ทฺหราน มียฺยเต**. ดังเราขอถาม เพราะเหตุไรหนอ พวกท่านทั้งหลาย จึงไม่ตาย แต่หนุ่มๆ. **กสฺมา อิเรว มรณํ ภวิสฺสติ** เพราะเหตุไร ความตาย จักมี ในที่นี้นั้นเทียว. **อิจฺเจวมาทิ.**

วิวิตตฺเถ:- **วิวิตโต ปาปกา รมฺมา**. สัจแล้ว จากธรรมอันลามก. **วิวิจฺเจว กาเมทิ อุกฺสเลทิ รมฺเมทิ**. สัจแล้วนั้นเทียว จากกามทั้งหลาย สัจแล้ว จากอกุศลธรรมทั้งหลาย. **อิจฺเจวมาทิ.**

ปมาณตเถ:- **ทิมโส นว วิทติโย สุตตวิทติยา ปมาณิกา การตพพา, มชฌิมสสุ ปริสสส อทตเตรสหตถา.** พึงทำผ้าสังฆาฏิ ประมาณ ๙ คืบ นับจากส่วนยาว โดยคืบ พระสุคต ประมาณ ๑๒ ศอก กับหนึ่งคืบ โดยคืบแห่งบุรุษกลางคน. **อายามโต จ วิตถารโต จ โยชน.** โยชนหนึ่ง จากความยาวด้วย จากความกว้างด้วย. อิจฺเจวมาทิ.

ปุพฺพโยเค:- **ปุพฺพเว สมโพธา** ในกาลก่อน จากการตรัสรู้นั้นเทียว. อิจฺเจวมาทิ.

พนฺธนตเถ:- **สตสฺมา พนโธ นโร.** ชน อันพระราชา จองจำไว้ จากหนึ่งร้อย. ตติยา ลงในอรรถปัญจมี. **สเตน วา พนโธ นโร.** ชน อันพระราชาผูกไว้แต่หนึ่ง ๑๐๐. อิจฺเจวมาทิ.

คุณวจน:- **ปณฺณาย สุกติ ยนฺติ.** ชนทั้งหลาย ไปสุคติได้ เพราะปัญญา. **จาคาย วิปุลํ ธนํ ลภติ.** ชนได้ทรัพย์ อันไพบูลย์ เพราะการบริจาค. **ปณฺณาย วิมุตตมโน.** ภิกษุมีใจหลุดพ้นแล้ว เพราะปัญญา. **อิสฺสริยา ชนํ รกฺขติ ราชา.** พระราชา รักษาชน เพราะความเป็นใหญ่. **สีลโต นํ ปสฺสณฺติ.** ชน ท. ย่อมสรรเสริญ ซึ่งบุคคลนั้น เพราะศีล. อิจฺเจวมาทิ.

ปณฺเห ตฺวาโลเป กมฺมาทิกฺรณฺสุ:- **อภิธมฺมา ปุจฺจนฺติ.** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมถามปัญหา จากพระอภิธรรม. **ทฺติยาและตติยาวิภัตติ** ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เช่น **อภิธมฺมํ ปุจฺจนฺติ, อภิธมฺเมน ปุจฺจนฺติ.** ภิกษุทั้งหลายย่อมถามปัญหาจาก พระอภิธรรม. **วินยา ปุจฺจนฺติ, วินยํ ปุจฺจนฺติ, วินเยน ปุจฺจนฺติ.** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมถามปัญหา จากพระวินัย. **สฺตฺตา... สฺตฺตํ... สฺตฺเตน ปุจฺจนฺติ.** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมถาม ปัญหา จากพระสูตร. **คาคาย คาคํ คาคาย วา ปุจฺจนฺติ** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมถามปัญหา จากคาคา. **อุทานา อุทานํ อุทาเนน วา ปุจฺจนฺติ.** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมถามปัญหา จากอุทาน. **อิตฺตฺตกา, ชาตกา, อพฺภุตฺตมฺมา, เวทฺลฺลา.** อิจฺเจวมาทิ.

กถเน ตฺวาโลเป กมฺมาทิกฺรณฺสุ:- **อภิธมฺมา กถยฺนฺติ** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมกล่าวแก้ จากอภิธรรม. **ลงทฺติยาและตติยาวิภัตติ** ในอรรถปัญจมีวิภัตติ เช่น **อภิธมฺมํ อภิธมฺเมน..., วินยา วินยํ วินเยน...สฺตฺตา สฺตฺตํ สฺตฺเตน...** ฯไป ฯ **เวทฺลฺลา เวทฺลฺลํ เวทฺลฺเลน กถยฺนฺติ** ภิกษุทั้งหลาย ย่อมกล่าวแก้อรรถ จากพระอภิธรรม, จาก พระวินัย, จากพระสูตร, ฯลฯ จากเวทลล. อิจฺเจวมาทิ.

โลกตเถ:- **โลกา มุจฺจติ.** ชนย่อมพ้น จากทุกข์ นิดหน่อย. **อปฺปมตฺตกา มุจฺจติ.** ชนย่อมพ้น จากทุกข์มีประมาณน้อย. **กิจฺจา มุจฺจติ.** ชนย่อมพ้นจากกิจ. **ตติยาวิภัตติ** ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เช่น **โลเกน วา อปฺปมตฺตเกน วา กิจฺเจน วา มุจฺจติ.** ชนย่อมพ้น จากกิจน้อย หรือ มีประมาณน้อย. อิจฺเจวมาทิ.

อกตตริ:- กตตตา อุปจิตตตา อุตสนนตตา วิปุลตตา ทุกขา ปมัจจติ. ชนย่อมพ้นจากทุกข์ เพราะกุศลที่ตนทำไว้...สั่งสมไว้...สูงขึ้น...ไพบูลย์. (อกตตุ มีใช้บทการิตกมมที่เป็นเหตุยาริภัตติ แต่หมายถึงบทที่ลงปัญญาวิภัตติที่แปลว่าเหตุ)

ด้วยการถือเอา จ ศัพท์ ศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้ ที่เป็นไปในประโยคแห่งอุปาทาน ซึ่งข้าพเจ้ามิได้แสดงเป็นอุทาหรณ์ไว้ อันบัณฑิตทั้งหลายผู้เข้าใจในประโยค พึงประกอบศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น เข้าในประโยคแม้ที่เหลือ เกิด.

(๖๓๗) ยสฺส วา ทาทูกาโม โรจเต ธารยเต ตํ สมปทาน.^{๖๒๒}

อ. ชน เป็นผู้ใคร่ เพื่อจะให้แก่การกะใด ก็ดี, อ. คำสัตย์ ย่อมชอบใจ แก่การกะใด ก็ดี, อ. ร่ม อันชนย่อมทรงไว้ เพื่อการกะใด ก็ดี, อ. การกะนั้น ชื่อว่าสมปทาน.

ชนประสงค์จะให้วัตถุแก่การกะใดก็ดี, คำสัตย์เป็นที่ชอบใจแก่การกะใดก็ดี, วัตถุมีร่มเป็นต้น อันชนย่อมทรงไว้ เพื่อการกะใดก็ดี, การกะนั้น ชื่อว่า สมปทาน.

อุ. สมณสฺส จีวรํ ททาติ. ย่อมถวาย ซึ่งจีวร แก่สมณะ. สมณสฺส โรจเต สจฺจํ. คำสัตย์ ย่อมชอบใจ แก่สมณะ. เทวทตฺตสฺส สุวณฺณฉตฺตํ ธารยเต ยถฺยทตฺโต. ยัญญุทตฺตํ อันชน ย่อมทรงไว้ ซึ่งฉัตรทอง แก่พระเทวทัตต์.

ปู. ด้วยคำว่า สมปทาน นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในการกะนี้ว่า สมปทาน จตุตฺถิ.

ปู. บทว่า วา มีไว้เพื่อกำหนดความต่างกันอย่างไร?

วิ. เมื่อมีการประกอบธาตุและนามทั้งหลายก็ดี ประกอบอุปสัคคก็ดี ประกอบนิบาตก็ดี หรือไม่มีการประกอบก็ดี, อาจารย์กัจจายนะประกอบ วา ศัพท์ไว้ เพื่อกำหนดความต่างกันแห่งอรรถ.

(๖๓๘) สฺลิลลํ หนฺ จา สป ธาร ปิห กุธ ทฺวหฺสโสสุย ราธิกฺขปจฺจาสุณฺ อนุ ปติ คินฺ ปุพฺพกตฺตาโรจนตฺถ ตทตฺถ ตฺมตฺถาลมตฺถมณฺยตนาทาโรปานิ คตฺยตฺถ กมฺมนิ อาสีสฺสตฺถ สมนฺติ ภิกฺขยสฺสตฺถมยตฺถเสสุ จ.^{๖๒๓}

อ. การกะใด ย่อมเป็นไปในประโยคแห่งธาตุ ท.คือ สฺลิลลํ, หนฺ, จา, สป, ธาร, ปิห, กุธ, ทฺว, อิธฺส, อสุย, ราธ, อิภฺข, ในปุพฺพกตฺตาแห่ง สุ ธาตุ อันมี ปติและอา เป็นบทหน้า, แห่ง คิ ธาตุ อันมี อนุและ ปติ เป็นบทหน้า, ในอาโรจนตฺถะ, ตทตฺถะ, ตฺมตฺถะ,

๖๒๒ นิตฺติ. ๕๕๓

๖๒๓ โมค. ๒/๒๕ นิตฺติ. ๕๕๔

อลมัตถะ, มัญญุตติ, อนาทร, อัปปาณิ, ในกรรมแห่งธาตุ มีคติเป็นอรรถด้วย, ในอาสีสัถตะ, ในสมมติ, ภิยะ และ ในสัตตมยัตถะ ท. ด้วย, การกะนั้น ชื่อว่า สัมปทานะ.

การกะใดเป็นไปในประโยคแห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ สิลาฆ, หนู, จา, สป, ชาร, ปิห, กุช, ทุห, และ อิสส, ในประโยคแห่งธาตุทั้งหลายมีอุสุยเป็นอรรถ, ในประโยคแห่ง ธาตุและ อิกข ธาตุ, ในบุพพกัตตาแห่งธาตุ มีปติและอาเป็นบทหน้า, และ คิธาตุ อันมี อนุ และ ปติเป็นบทหน้า, ในประโยคมีอาโรจนเป็นอรรถ, ในตัทธลประโยค, ในตุมัตถลประโยค, ในอลมัตถลประโยค, ในมัญญุตติประโยค, ในอนาทรประโยค, ในอัปปาณิประโยค, ในกรรม แห่งธาตุมีคติเป็นอรรถ, ในอาสีสัถลประโยค, และในสมมติ ภิยะ สัตตมยัตถ์ทั้งหลาย การกะนั้น ชื่อว่า สัมปทานะ.

สิลาฆะ ตาว อุ. ในการกล่าวสรรเสริญก่อน:- พุทธสส สิลาฆเต. ขนยอมสรรเสริญ ต่อพระพุทธเจ้า. สกสส อุปขฌายสส สิลาฆเต. ศิษย์ยอมสรรเสริญ ต่อพระอุปฌาย์ ของ ตน. ตว สิลาฆเต. ขน ย่อมสรรเสริญ ต่อท่าน. อิจเจวมาทิ.

หนูปปโยเค ในประโยค หนู ธาตุ:- หนูเต มยหเมว. ธรรม ย่อมขจัด ซึ่งโทษ แก่เรา. หนูเต ตยหเมว. ศील ย่อมขจัด ซึ่งโทษ แก่ท่าน. อิจเจวมาทิ.

จาปปโยเค ในประโยค จา ธาตุ:- อุปติฏฺเฐย สกยปุตตานํ วฑฺฒเก. ช่างไม้ พึ่งบำรุง ต่อภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นศากยบุตร. ภิกขุสส ภุณฺขมานสส ปาณินเณ วิรูปเนน วา อุปติฏฺเฐย. ขน พึ่งบำรุง แก่ภิกษุ ผู้ฉันอยู่ ด้วยน้ำดื่ม หรือว่า ด้วยงานพัด. อิจเจวมาทิ.

สปปปโยเค ในประโยค สป ธาตุ:- มยหํ สปเต. ตยหํ สปเต. ขน ย่อมสาปแช่ง ต่อเรา. ขน ย่อมสาปแช่ง ต่อท่าน. อิจเจวมาทิ.

ชารปปโยเค ในประโยค ชาร ธาตุ:- สุวณฺณ เต ชารยเต. ขน ย่อมทรงไว้ ซึ่งทองคำ แก่ท่าน.

ปิหปปโยเค ในประโยค ปิห ธาตุ:- เทวาปิ ปิหณฺติ สมพฺพุธานํ แม้เทวดา ท. ย่อม รักใคร่ ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. สมิทธานํ ปิหณฺติ ทลิตฺทา. คนจนทั้งหลาย ย่อมกระหิ้ม ต่อคนรวยทั้งหลาย.

เทวา ทสฺสนกามา เต ตาวตีสสา สินฺทกา. เทพเจ้าเหล่าชั้นดาวดึงษ์ พร้อมทั้งพระอินทร์ ประสงค์จะเห็น ต่อท่าน. ยโต อิจฺฉามิ ภทฺทนต์สส. เราปรารถนาต่อ ท่านผู้เจริญ แต่กาลใด. อิจเจวมาทิ.

กุช ทุห อิสส อุสุยปปโยเค ในประโยคอันประด้วย กุช ทุห อิสส อุสุย ธาตุ:- โกรยติ เทวทตฺตสส. ขน ย่อมโกรธ ต่อพระเทวทัตต์. ตสส กุชฺม มหาวิร. มา รุจฺจํ วินาส

อิทํ. ข้าแต่มหาวิระ ขอท่านอย่าโกรธ ต่อพระเจ้ากลาปุนั้น. ขอท่านจงอย่าทำลายแคว้นนี้เสียเลย.

ใน พุท. พุทฺยติ ทิสานํ เมโฆ. เมฆ ย่อมประทุษร้าย ต่อทิศทั้งหลาย.

ใน อีสส. ติตฺติยา สมณานํ อีสฺสยฺนติ ลากคิพุเรน. พวกเดียรฉีย์ ย่อมริษยาต่อพระสมณะทั้งหลาย เพราะความติดในลาภ.

ใน อุษฺย. พุชฺชนา คุณฺวณฺตานํ อุษฺยฺนติ คุณฺวทฺเตน. คนชั่วทั้งหลาย ย่อมกล่าวโทษต่อผู้มีคุณ ท. เพราะความเจริญแห่งคุณ. กา อุษฺยฺยา วิชานตํ. ความริษยาอะไร ต่อท่านผู้รู้ทั้งหลาย จักมี. อิจฺเจวมาทิ

การกะใด เป็นไปในประโยคแห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ ราช อิกฺข, การถามซ้ำอีกของการกะใด อันมิได้กล่าวไว้ และมีการทำกรรมให้ถึงความสิ้นไปเป็นอรรถ, การกะนั้นมีชื่อว่า สัมปทาน.

หุติยาวิภัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งสัมปทานด้วย เช่น

อาราโธ เม รณฺโณ ความพอพระทัย ย่อมมี ต่อพระราชา ของเรา. **กฺยาหํ อยฺยานํ อปรชฺฌามิ.** ข้าพเจ้า ย่อมประพฤติผิต ต่อพระคุณเจ้าทั้งหลาย หรือ? **จกฺขุ ฌนสฺส ทสฺสนาย ตํ วิย มณฺเณ.** เรา ย่อมสำคัญ ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่า เป็นดังจักขุเพื่อเห็นซึ่งชน.

ใน อิกฺข. **อายุสฺมโต อุปาลิตฺเตรสฺส อุปสมฺปทาเปกฺโข อุปติสฺโส,** อายุสมนฺต วา. อุปติสสสามเณร เป็นผู้หวังการอุปสมบท ต่อท่านพระอุบาลีเถระ, อีกอย่างหนึ่ง... ต่อพระอุบาลีผู้มีอายุ.

เมื่อมีกัตตาของบท สุ ธาตุ อันมี อนุปติ และ อา เป็นบทหน้า และประโยคอันมี ปติ และ อา ของธาตุนี้คือ สุโณติ, การกะใด เป็นกัตตาของบทอันมีกรรมเบื้องต้น การกะนั้นมีชื่อว่า สัมปทานะ.

ดังอุทาหรณ์ **ภควา ภิกฺขุ เอตทวโจ.** พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระดำรัสนี้กะภิกษุทั้งหลาย. บทว่า ภิกฺขุ เป็น อกถิตกมฺม (กรรมที่มีได้ตรัส กรรมโดยอ้อม), บทว่า เอต เป็น กถิตกมฺม (กรรมโดยตรง หนังสือวากยสัมพันธ์แบบเรียนเรียกชื่อว่า อวุตตกมฺม).

การกะใด เป็นกัตตาของกรรมใด อันเป็นเบื้องต้น, การกะนั้น ชื่อว่า กัตตา ด้วยการกล่าวสูตรว่า **ภควา โย กโรติ ส กตฺตา.** ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้ใดทำ ผู้นั้น เป็นกัตตา.

การกะใด เป็นกัตตาของกรรมใด อันเป็นเบื้องต้น การกะนั้น มีชื่อว่า สัมปทานของกรรมนั้น อย่างนี้...

ภควโต ปจจุสโสสุ. ภิกษุทั้งหลาย ฟังตอบแล้ว ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า.
อาสฺมณฺติ พุทฺธสฺส ภิกฺขุ. ภิกษุทั้งหลาย ฟังโดยเคารพ ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า.

เมื่อมีการประกอบด้วย อนุ และ ปติ แห่ง คิณ ธาตุ การกะใด เป็นกัตตาของกรรมใด อันเป็นเบื้องต้น การกะนั้น มีชื่อว่า สัมปทาน ของกรรมนั้น ดังตัวอย่าง

ภิกฺขุ ชนฺ ธมฺมํ สาเวติ. ภิกษุ ยังชนให้ฟังซึ่งธรรม = ภิกษุสวดธรรมแก่ชน. **ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนุคิณาติ.** ชน ย่อมฟังตาม ต่อภิกษุนั้น. **ตสฺส ภิกฺขุโน ปตฺติคิณาติ.** ชน ย่อมฟังตอบ ต่อภิกษุนั้น. (ประโยคแรก ภิกษุ เป็น กัตตาใน สาเวติ ประโยคที่ ๒ ภิกษุโน เป็น สัมปทาน)

ผู้ใดกล่าว ผู้นั้นท่านเรียกว่า เป็นกัตตา. คำที่ผู้นั้นกล่าว ท่านเรียกว่า เป็นกรรม. การกะใด เป็นผู้รับ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นสัมปทาน ของการกะนั้น.

อาโรจนฺตเถ ในการคือการบอก:- **อาโรจยามี โว ภิกฺขเว.** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอบอก แก่เธอทั้งหลาย. **आमन्तयामी โว ภิกฺขवे.** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือน ต่อเธอทั้งหลาย. **पुण्वेथयामी โว ภิกฺखवे.** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอประกาศแก่เธอทั้งหลาย. **आरोजयामी ते महाराज.** ดูก่อนมหาบพิตร เราขอถวายพระพร แก่มหาบพิตร. **आमन्तयामी ते महाराज.** ดูก่อนมหาบพิตร เราขอเตือน ต่อมหาบพิตร. **पुण्वेथयामी ते महाराज.** ดูก่อนมหาบพิตร เราขอแจ้งแก่มหาบพิตร.

ตทฺธเถ ในอรรถแห่งบทนั้น:- **อุณฺสฺส ปริปุริยา.** วัตถุอื่น อันชนนำมา เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธเจ้า เพื่อความบริบูรณ์ แห่งจีวรอันพระองค์อยู่.

พุทฺธสฺส อตฺถาย ธมฺมสฺส อตฺถาย สงฺฆสฺส อตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจขามิ. ข้าพเจ้า สละชีวิต เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์แก่พระธรรม เพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์.

ตุมตฺเถ ในอรรถแห่งคำ:- **โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชติ.** พระพุทธเจ้า ย่อมอุบัติขึ้นในโลก เพื่ออนุเคราะห์ซึ่งชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. **ภิกฺขุโน ฆาสุวิหาราย.** พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อความอยู่ผาสุก แก่ภิกษุทั้งหลาย.

อลมตฺถปฺปโยเค ในประโยคอรรถแห่ง อลํ ศัพท์:- บทว่า อลํ เป็นไปในอรรถควรและปฏิเสธ. อลํ ศัพท์ในอรรถว่า ควร ดังนี้. **อลํ เม พุทฺโธ.** พระพุทธเจ้า ควรแก่เรา. **อลํ เม รชฺชํ** ความเป็นแห่งพระราชา ควรแก่เรา. **อลํ ภิกฺขุ ปตฺตสฺส.** ภิกษุ ควรแก่บาตร. **อลํ มลฺโล มลลสฺส.** นักรวຍปล้ำ ควร แก่นักรวຍปล้ำ.

ปฏิกฺกิตฺเต อลํ ศัพท์ เป็นไปในอรรถ ปฏิเสธ ดังนี้. **อลํ เต รูปํ กรณียํ** รูปอันบุคคลพึงทำ ไม่ควรแก่ท่าน. **อลํ เม หิริญฺญสฺสวณฺเณนาติ.** พระมหาสุทฺธสฺสนะตรัสว่า อันเงินและทอง ไม่ควรแก่เรา.

มณฺธติปฺปโยเค อนาถเร อปฺปาณินิ ในความสำคัญ ในความไม่นับถือ ในความไม่ใช่:- กฏฺฐสฺส ตฺวํ มณฺธเเว ร่าย่อมสำคัญ ซึ่งท่านว่าถูกต้องไม้. กलिํกรสฺส ตฺวํ มณฺธเเว. เราสำคัญท่านเหมือนดุ้นฟัน.

ปุ. บทว่า อนาถเร มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. มีเพื่อห้ามการบัญญัติประโยค เช่น สฺวณฺณนํ มณฺธเเว. เราเข้าใจท่านถูกต้องทองคำ.

ปุ. บทว่า อปฺปาณินิ มีเพื่อประโยชน์อะไร?

วิ. มีเพื่อห้ามการบัญญัติประโยค เช่น คหฺรํ ตฺวํ มณฺธเเว. เราเข้าใจท่าน ดุจดังลา.

คตฺยตฺถกมฺมํ นิกรมฺมมิตฺติเปฺนอรรธ:- อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ สัตว์ส่วนน้อย จะไปสู่สวรรค์. คามสฺส ปาเทน คโต. ชนไปสู่น้ำด้วยเท้า. นกรสฺส ปาเทน คโต. ชนไปสู่นครด้วยเท้า. สคฺคสฺส คมเนน วา. อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ย่อมถึง ด้วยการไปสู่สวรรค์. มุลา ยปฺปิกฺสเสยฺย. สงฆ์ พึงชักเข้าหาอาบัติเดิม. เป็นเหตุยววิภตฺติด้วย ดังตัวอย่าง... คามํ ปาเทน คโต, นกรํ ปาเทน คโต, อปฺโป สคฺคํ คจฺฉติ, สคฺคํ คมเนน วา, มุลํ ปฺปิกฺสเสยฺย. (แปลเหมือนประโยคก่อน)

อาสีสฺสเถ ในอรรถว่าหวัง:- อายสฺมโต ทีฆายุ โหตุ. ขอความมีอายุยืน ขอจงมีแก่ท่านผู้มีอายุ. ภทฺโท ภวโต โหตุ. ขอความเจริญจงมีแก่ท่านผู้เจริญ. กุสลํ ภวโต โหตุ. ขอกรรมดี จงมีแก่ท่านผู้เจริญ. อนามยํ ภวโต โหตุ. ขอความไม่มีโรค จงมีแก่ท่านผู้เจริญ. สฺวาคตํ ภวโต โหตุ. ขอความมาดี จงมีแก่ท่านผู้เจริญ. อตฺถโ ภวโต โหตุ. ขอประโยชน์ จงมีแก่ท่านผู้เจริญ. หิตํ ภวโต โหตุ. ขอความเกื้อกูล จงมีแก่ท่านผู้เจริญ. อิจฺเจวมาทิ.

สมฺมตฺติปฺปโยเค ในประโยคสมมุติ:- อณฺดฺร สงฺฆสมฺมตฺติยา ภิกฺขุสฺส วิปฺปวฺตฺถํ น วฏฺฏติ. การอยู่ปราศจากไตรจีวร ไม่สมควรแก่ภิกษุ ยกเว้น ได้รับสมมุติจากสงฆ์. สาธุ สมฺมตฺติ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย การสมมุติ แก่ข้าพเจ้า เพื่อการเฝ้า ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นความดี.

ภิกฺขุปฺปโยเค:- ภิกฺขุโยโส มตฺตาย กุกฺกุโร จณฺทิกโก โหติ. ลูกสุนัข ดูเกินกว่าประมาณ.

สตฺตมยตฺเถ:- ตฺยหฺลจฺสส อาวิกโรมิ. เราจะทำให้ปรากฏ ในท่านนั้นด้วย. ตสฺส เม สกโก ปาตุโรหสิ. ท้าวสักกะ ปรากฏแล้ว ในเรานั้น.

ด้วยการถือเอาความ สัมปทานสัญญาการกะ ย่อมปรากฏ ในอักขระและประโยคเป็นอันมาก ดังเช่น อูปมนฺเต กริสฺสามิ. เราจักทำอุปัมาแก่ท่าน. ธมฺมํ वो เทเสสฺสามิ. เราจักแสดงธรรมแก่เธอทั้งหลาย.

สารตเถ ในอรรธว่าสาระ:- เทเสตุ ภนเต ภควา ธมมํ ภิกขุณฺ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรม แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด. ตสฺส ผาสฺ โหตุ. ขอความสำราญ จงมีแต่ภิกษุนั้น. ตสฺส สาสนํ ปทีเณยฺย. พึงส่งข่าวสารไปให้แก่ชนนั้น.

ยถา โน ภควา พยากรเวยฺย ตถาปิ เตสํ พยากริสฺสามิ. พระผู้มีพระภาคเจ้า พึงพยากรณ์ ซึ่งธรรม แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย โดยประการใด ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักพยากรณ์ ซึ่งธรรมนั้น แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้น แม้โดยประการนั้น.

กบฺปติ สมณานํ อาโยโค. ความเพียร ย่อมสมควร แก่สมณะทั้งหลาย. อมหากํ มณินา อตฺโถ. ประโยชน์ด้วยแก้วมณี แก่เราทั้งหลาย. กิเมตฺโถ เม พุทฺเธน. ประโยชน์อะไร ด้วยพระพุทธเจ้า แก่เรา. เสยฺโย เม อตฺโถ. โลกุตตรธรรม เป็นประโยชน์แก่เรา. พหุปการา ภนเต ปชาบดี โคตมํ ภควโต. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางชบาดี ผู้โคตม มีอุปการะมาก แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พหุปการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตตานํ. ภิกษุทั้งหลาย มารดา และบิดา มีอุปการะมาก แก่บุตรทั้งหลาย. อิจฺเจวมาทิ.

แม้ประโยชน์ทั้งหลายเหล่านี้ บัณฑิตผู้ฉลาดในประโยคทั้งหลาย พึงประกอบไว้ในอักขระและประโยคทั้งหลาย. การควบด้วย จ ศัพท์ เรียกว่า **วิกัปปัตถะ**, การควบด้วย วา ศัพท์ เรียกว่า **อนุกกัฏฐนัตถะ**. ศัพท์เหล่านี้ประกอบในสัมปทานการกะ อันข้าพเจ้ามิได้แสดงไว้, เพื่อการถือเอาศัพท์เหล่านั้น นักศึกษากำหนดไว้อย่างนี้ ดังตัวอย่าง...

ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปญฺ อํ ภควา. พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ เป็นประธานแก่หมู่ภิกษุ. เทสสฺส ปญฺ อํ ราชา. พระราชาพระองค์นี้เป็นใหญ่แก่ประเทศ. เขตตสฺส ปญฺ อํ คหปติ. คฤหบดีนี้เป็นใหญ่แก่เนา. อรณฺยสฺส ปญฺ อํ ลุทฺทโก. นายพรานนี้เป็นใหญ่แก่ป่า. อิจฺเจวมาทิ.

สัมปทานการกะ ลงในอรรธแห่งทุติยา, ตติยา, ฉัฏฐี, และ สัตตมีวิภักติ ในบางแห่ง.

ในอรรธแห่งทุติยา:- อปฺโป สคฺคกฺข คจฺจติ. สัตว์น้อยตน จะไปสู่สวรรค์. = สคฺคํ

ในอรรธแห่งตติยา:- ปุณฺณาย สุกฺคิ ยนฺติ. ชนทั้งหลาย ไปสู่สุคติ ด้วยบุญ. = ปุณฺณเณน

ในอรรธแห่งฉัฏฐี:- มหโต คณาย ภตฺตาเม. ชนทั้งหลายเหล่านี้ เป็นผู้เลี้ยงคณะใหญ่. = คณสฺส

ในอรรธแห่งสัตตมีย์:- โก นุ โข ภนเต เหตุ, โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุ, อะไรเป็นปัจจัย ในการทำการแยมให้ปรากฏของพระผู้มีพระภาค. ปาตุกมฺมา = ปาตุกมเม.

(๖๓๙) โย ธาโร ตโมกาส^{๖๒๔}

อ. การกะไต เป็นที่รองรับ การกะนั้น ชื่อว่าโอกาสะ.

การกะไต เป็นที่รองรับแห่งกัตตา กรรม และกิริยา, การกะนั้นมีชื่อว่า โอกาสะ.

อาธาระนั้น มี ๔ คือ พยาปิกาทาร, อุปสิเรสิกาธาร, วิสยาธาร, สมีปาธาร. ในอาธาระทั้ง ๔ นั้น จะกล่าวถึงพยาปิกาทาระ เป็นที่ซึมซาบหรือปนอยู่ ก่อน อุทาหรณ์:-
ขลสฺส ชีริ. น้ำนม ในน้ำทั้งหลาย. ติเลสฺส เตลฺ. น้ำมันงา ในงาทั้งหลาย. อัจฉสฺส รโส. รส ในน้ำอ้อยทั้งหลาย.

อุปสิเลสิกาธาร เป็นที่รอง:- ปริยงเก ราชา เสติ. พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมบรรทมเหนือพระแท่น. อาสเน นิสินโน สงฺโฆ. พระสงฆ์นั้น บนอาสนะ.

วิสยาธาร เป็นที่อยู่อาศัย:- ภูมิสุ มนุสฺสา จรณฺติ. มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไปบนแผ่นดินทั้งหลาย. อนตฺลิเก วายุ วายติ. ลม ย่อมพัดไปในกลางอากาศ. อากาเส สกฺกฺมา ยนฺติ. นกทั้งหลาย ย่อมบินไปในอากาศ.

สมีปาธาร เป็นที่ไถ่:- วเน หตฺถิโน จรณฺติ. ช้างทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไปในป่า. คงคายํ โฆโส ติฏฺฐติ. นายโฆสะ ย่อมยืนอยู่ ไกลแม่น้ำคงคา. วเช คาโว ทฺพนฺติ. ชนทั้งหลาย ย่อมรีดนม ซึ่งโคทั้งหลาย ในคอก. สวาทฺถิยํ วิหริติ เชตวเน. พระศาสดาย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ไกลเมืองสาวัตถี.

ป. ด้วยคำว่า โอกาส นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า โอภาเส สตฺตมฺมี.

(๖๔๐) เยน วา กยิเรเต ตํ กรณ^{๖๒๕}

อ. กรรม อันบุคคล ย่อมกระทำ ด้วยการกะไต, การกะนั้น ชื่อว่า กรณะ.

กรรม อันบุคคล ย่อมกระทำ ด้วยการกะไต ก็ดี, บุคคลย่อมเห็นซึ่งรูป ด้วยการกะไต ก็ดี, ชนย่อมฟังซึ่งเสียง ด้วยการกะไต ก็ดี, การกะนั้น ชื่อว่า กรณะ.

อุ. ทาตฺเตน วิถี ลุนาติ. ชนย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าวเปลือก ด้วยเคียว. วาสิยา กฺกฺจํ ตจฺจติ. ชนย่อมถาก ซึ่งไม้ ด้วยมีด. ผรฺสุณา รุกฺโข ฉินฺhati. ชนย่อมตัด ซึ่งต้นไม้ ด้วยขวาน. กุพฺพาเลน ปจฺวี ขนฺติ. ชนย่อมขุด ซึ่งแผ่นดิน ด้วยจอบ. หตฺเถเนน กมฺมํ กโรติ. ชนย่อมทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ. จกฺขุณา รูปี ปสฺสติ. ชนย่อมเห็น ซึ่งรูป ด้วยตา. โส เตน สทฺทํ สฺสุณาติ. ชนย่อมฟัง ซึ่งเสียง ด้วยหู.

๖๒๔ นี.ติ. ๕๗๕

๖๒๕ นี.ติ. ๕๕๒

ปุ. ด้วยคำว่า กรณ นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า กรณ ตติยา.

(๖๔๑) ยัม กโรติ ตัม กมม.^{๖๒๖}

อ. ขน ย่อมทำซึ่งการกะไต่ กัฏฐิ, อ. การกะนั้น ชื่อว่า กรรม.

การกะคือของที่ทำก็ดี การกะคือวัตถุที่เห็นก็ดี การกะคือเสียงที่ได้ยินก็ดี การกะนั้น ชื่อว่ากัมมะ (อวุตตกมม).

อุ. รลัม กโรติ. ขนย่อมทำ ซึ่งรณ. ฉตตัม กโรติ ขนย่อมทำ ซึ่งรณ. รูป ปสสติ. ขนย่อมเห็น ซึ่งรูป. สททํ สุนาติ. ขนย่อมฟัง ซึ่งเสียง. กณทกํ มททติ. ขนย่อมเหยียบ ซึ่งหนาม. วิสํ คิลติ. ขนย่อมกลืนกิน ซึ่งยาพิษ.

ปุ. ด้วยคำว่า กมม นี้มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า กมมตเถ ทุตติยา.

(๖๔๒) โย กโรติ ส กตตา.^{๖๒๗}

อ. การกะไต่ ย่อมกระทำ อ. การกะนั้น มีชื่อว่า กตตา.

การกะคือผู้ทำ นั้น ชื่อว่า กตตา (สยกตตา).

อุ. อหิชา ทฏฺโฐ นโร. นระ อัญญ กัดแล้ว. ครุเพณ หโต นาโค. นาค อัครุท ฆ่าแล้ว. พุทฺเธน ชิตो มาโร. มาร อัมพะระพุทฺธเจ้า ทรงชนะแล้ว. อูปคฺคฺเตน พนฺโธ มาโร. มาร อัมพะระอุปคฺคฺต จับมัดแล้ว.

ปุ. ด้วยคำว่า กตตุ นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า กตตริ จ.

(๖๔๓) โย กาเรติ ส เหตุ.^{๖๒๘}

อ. การกะไต่ ยังกตตา ย่อมให้กระทำ อ. การกะนั้น ชื่อว่า เหตุ.

การกะผู้ยังกตตาให้กระทำนั้น ชื่อว่า เหตุ และเป็นกตตาดด้วย (เหตุกตตา).

อุ. โส ปุริโส ตัม ปุริสํ กาเรติ. โส ปุริโส เตน ปุริเสน กาเรติ. โส ปุริโส ตสฺส ปุริสสฺส กาเรติ. บุรุษนั้น ยังบุรุษนั้น ย่อมให้กระทำ... แปลเหมือนกันหมด. สามิโก ทาสํ กมมํ กาเรติ นาย ยังทาส ย่อมให้กระทำ ซึ่งการงาน.

๖๒๖ นิตติ. ๕๕๑

๖๒๗ นิตติ. ๕๔๘

๖๒๘ นิตติ. ๕๕๐

นักศึกษาพึงประกอบตามนัยแห่งคำที่กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ภาริ หาเรติ. ให้นำไปซึ่งภาระ. ธมมํ ปาเจติ. ให้กล่าวซึ่งธรรม. ภตฺตํ ปาเจติ. ให้หุงซึ่งภตฺต. อธิํ ธาเรติ. ให้ทรงไว้ซึ่งหนี้.

ปุ. ด้วยคำว่า เหตุ นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า ธาตุทิ เณ ญย ณาเป ณาปย การิตานิ เหตุตเถ.

(๖๔๔) ยสฺส วา ปริศฺคฺโข ตํ สามิ.^{๖๒๙}

อ. การครอบครอง แห่งการกะใด อ. การกะนั้น ชื่อว่า สามิ.

พัสดุเป็นที่ครอบครองนั้นชื่อว่า สามิ (สามิสมฺพนธ) โดยวิภักปี.

อุ. ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏิวิโส. ส่วน ของภิกษุนั้น. ตสฺส ภิกฺขุโน ปตฺโต บาตร ของภิกษุนั้น. ตสฺส ภิกฺขุโน จีวรํ. จีวร ของภิกษุนั้น. ตสฺส อตฺตโน สุขํ. ความสุข ของตนนั้น.

ปุ. ด้วยคำว่า สามิ นี้ มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีประโยชน์ในสูตรว่า สามิสฺมิ ญฺญูสิ.

(๖๔๕) เตสฺมปรุมฺภยปฺปตฺตมฺหิ.

ครั้งเมื่อหมวดสองแห่งการกะ ท. หก มี อุปาทาน เป็นต้นเหล่านั้น ถึงพร้อมแล้ว

อ. การกะใดเป็นบทหลัง อ. การกะนั้นนั่นแล เป็นการกะ.

เมื่อมีบททั้งสองแห่งการกะหมีอุปาทาน เป็นต้นเหล่านั้น บทหลังนั้นนั้นและเป็นการกะ. เช่น คาวี โทหติ. นายโคบาล ย่อมรีดนม จากแม่โค (คาวี เป็นบทหลัง ชีรํ ที่ไม่ปรากฏ). ธนฺนา วิขมฺติ. นายพราน ย่อมยิงซึ่งสัตว์ ด้วยธนู. กัสฺปาติยา ภฺยชฺติ. ขนย่อมรับประทาน ซึ่งอาหาร ด้วยถาดสัสมิ.

(๖๔๖) ลิงฺคตเถ ปจฺมา.^{๖๓๐}

อ. ปฐฺมาวิภักฺติ ย่อมลง ในอรรถลึงคฺตเถ.

ปฐฺมาวิภักฺติ ใช้ลงในอรรถ ศัพท์มาตรฐานว่าเป็นชื่อ ลึงคฺตเถ อีกทั้งชื่อ อาลปนตเถ.

อุ. ปุริโส บุรุษ, ปุริสา บุรุษทั้งหลาย. เอโก หนึ่ง, เทว สอง, จ ด้วย, วา หรือ, อหฺเรา, หเร แนะ คนร้าย, อเร แนะคนเลว.

(๖๔๗) อาลปนเ จ.^{๖๓๑}

อ. ปฐฺมาวิภักฺติลงในอรรถอาลปนเ ด้วย.

๖๒๙ นิตติ. ๕๗๕

๖๓๐ โมค. ๒/๓๗ นิตติ. ๕๗๗

๖๓๑ โมค. ๒/๓๘ นิตติ. ๕๗๘

ปฐมาวิภัตติใช้ลงในอรรถมาตรว่ากล่าวอรรถแห่งลิงค์ และในอรรถแห่งอาลปนะ.

อุ. โภ ปุริส เนาะบุรุษ ผู้เจริญ, ฆวนโต ปุริสา เนาะบุรุษทั้งหลาย ผู้เจริญ, โภ ราช ข้าแต่พระราชา ผู้เจริญ, ฆวนโต ราชาน ข้าแต่พระราชาทันหลาย ผู้เจริญ, เท สข เอัย เพื่อน, เท สขโน เอัย เพื่อนทั้งหลาย.

(๖๔๘) กรณ ตติยา. ^{๖๓๒}

อ. ตติยาวิภัตติ ลงในกรณ.

ตติยาวิภัตติ ลงในอรรถกรณการกะ.

เช่น อคคินา ภูฏี ฌาเปติ โจร ย่อมเผาภูฏี ด้วยไฟ. มนสา เจ ปฏฺฐเณ... หากว่า คนมีใจชั่ว จะพูดก็ดี จะทำก็ดี ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป. กาเยน กมมํ โกรติ ชน ย่อมทำกรรม ด้วยกาย.

(๖๔๙) สหาทีโยเค จ. ^{๖๓๓}

อ. ตติยาวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งการประกอบด้วยศัพท์มี สห ศัพท์ เป็นต้นด้วย.

ตติยาวิภัตติใช้ลงในอรรถที่ประกอบเข้ากับศัพท์มี สห เป็นต้นด้วย.

อุ. สหาปี คคเคน สงฺโฆ อุโปสถํ กรเยย. สงฺขํ พิงกระทำ อุโปสถ แม้กับ ด้วยภิกษุชื่อว่าคคคะ. มหตา ภิกษุสงฺฆเณ สหฺริ ราชคหํ ปาวีสี. พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์ กับด้วยภิกษุสงฆ์ ใหญ่. สหสฺเสน สมํ มิตา. ทักขิณา ทานกล่าว ว่าเสมอด้วยทรัพย์หนึ่งพัน.

(๖๕๐) กตฺตริ จ. ^{๖๓๔}

อนึ่ง อ. ตติยาวิภัตติย่อมลงในอรรถแห่งกตฺตา.

ตติยาวิภัตติ ลงในกตฺตการกะด้วย.

เช่น รมฺภา หโต โปโส. พระราชาทรงประหารบุรุษ. ยกฺเขน ทินโน วโร. ยักษ์ให้ พร. อหิณา ฏฺฐโง นโร. นระ อันงัดแล้ว.

(๖๕๑) เหตุวตฺเต จ. ^{๖๓๕}

อ. ตติยาวิภัตติ ย่อมลงในอรรถแห่งเหตุด้วย.

๖๓๒ โมค. ๑/๑๖ นิตติ. ๕๙๑

๖๓๓ โมค. ๒/๑๗ นิตติ. ๕๙๒

๖๓๔ โมค. ๒/๑๖ นิตติ. ๕๙๔

๖๓๕ โมค. ๒/๑๙ นิตติ. ๖๐๑

ตติยาริวัตติลงในอรรถแห่งเหตุ ในเพราะประโยคบอกถึงเหตุ ด้วย.

อุ. เกน เหตุนา วสติ ชน ย่อมอยู่ เพราะเหตุ อะไร?. อนนเนน วสติ ย่อมอยู่ เพราะข้าว, ธมฺเมน วสติ ย่อมอยู่ เพราะธรรม, วิชฺชายน วสติ อยู่เพราะวิชา, สกกาเรน วสติ ย่อมอยู่ เพราะสักการะ.

(๖๕๒) สตฺตมยตฺเถ จ.^{๖๓๖}

อ. ตติยาริวัตติ ย่อมลงในอรรถแห่งสัตตมียด้วย.

ตติยาริวัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งสัตตมียิวัตติ ด้วย.

อุ. เกน กาเลน พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี ในกาลไหน? เตน สมเยน ในสมัยนั้น. เตน โข ปน สมเยน ก็ ในสมัยนั้นแล.

(๖๕๓) เยนงคฺวิกาโร.^{๖๓๗}

อ. ความพิการแห่งอวัยวะ อันบัณฑิตย่อมกำหนด ด้วยอวัยวะพิการ ส่วนใด อ. ตติยาริวัตติ ย่อมลงในอวัยวะส่วนนั้น.

ความพิการร่างกายอันท่านกำหนดด้วยอวัยวะที่เป็นโรคส่วนใด ลงตติยาริวัตติในอวัยวะส่วนนั้น.

เช่น อกฺขิณา กาโณ เขาบอด ด้วยดวงตา. หตฺเถน กุณิ. เป็นคนง่อย ด้วยมือ. กาณิ ปสฺสตี เนตฺเตน เขา เห็นคนตาบอด ด้วยนัยน์ตา. ปาเพน ขณฺโฆ. เขาเป็นคนง่อย ด้วยเท้า. ปิณฺณจียา ขุขฺโฆ. เขา เป็นคนค่อม ด้วยหลัง.

(๖๕๔) วิเสสเน จ.^{๖๓๘}

อ. ตติยาริวัตติ ย่อมลงในอรรถแห่งวิเสสนะ ด้วย.

ลงตติยาริวัตติ ในอรรถแห่งวิเสสนะด้วย.

อุ. โคตฺเตน โคตโม พระผู้มีพระภาค เป็นโคตมะ โดยโคตร. สุวณฺณเณน อภิรุโป ชนเป็นผู้มีรูปร่างงาม โดยทอง. ตาปสา อุตฺตโม ชนเป็นผู้ประเสริฐสุด โดยตะบะ.

(๖๕๕) สมฺปทาเน จตฺตถึ.^{๖๓๙}

อ. จตฺตถึริวัตติ ย่อมลงในอรรถสัมปทานการกะ.

จตฺตถึริวัตติ ใช้ลงในสัมปทานการกะ.

๖๓๖ นิตติ. ๖๐๒

๖๓๗ โมค. ๒/๑๘ นิตติ. ๖๐๓

๖๓๘ โมค. ๒/๑๖ นิตติ. ๖๐๔

๖๓๙ โมค. ๒/๒๔ นิตติ. ๖๐๕

อุ. พุทธสส วา ธมมสส วา สงฆสส วา ทานํ เทติ. ขน ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่พระพุทเจ้าหรือ หรือว่าแก่พระธรรม หรือว่าแก่พระสงฆ์. ทาทา โหติ สมณสส วา พราหมณสส วา. ขนเป็นผู้มีปกติให้ (ทาน) แก่สมณะ หรือแก่พราหมณ์.

(๖๕๖) นโมโยคาทีสวาปิ จ.^{๖๔๐}

อ. จตุตถีวิภัตติ ย่อมลง แม้ในอรรถทั้งหลายที่มีที่ประกอบด้วยนโม เป็นต้นด้วย.
จตุตถีวิภัตติ ลงแม้ในอรรถทั้งหลายมีอรรถที่ประกอบด้วยบท นโม เป็นต้น ด้วย.

อุ. นโม เต พุทธวীরตถ. ข้าแต่พระพุทธีระ ขอความนอบน้อม แต่ท่าน จงมี.
นมตถุ รตนตตยสส ขอความนอบน้อม แต่พระรัตนตรัย. นโม กโรหิ นาคสส.
ขอท่านจงทำความนอบน้อม แก่นาค. โสถถิ ปชานํ. ขอความสวัสดิ์ แก่สัตว์ทั้งหลาย จงมี.
สุวาคตนเต มหาราช. คุณ่อมหาราช ขอการมาดี แก่ท่าน จงมี.

(๖๕๗) อปาทานเน ปญจมี.^{๖๔๑}

อ. ปัญจมีวิภัตติ ย่อมลง ในอปาทานะ.

ลงปัญจมีวิภัตติในอปาทานการกะ.

อุ. ปาปา จิตตํ นิวารเย พิงห้าม ซึ่งจิต จากบาป. อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมหา. เหมือน
พระจันทร์ พ้นแล้ว จากเมฆหมอก. ภายา มุจฺจติ โส นโร. นระนั้น ย่อมพ้น จากภัย.

(๖๕๘) การณตเถ จ.^{๖๔๒}

อ. ปัญจมีวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งเหตุด้วย.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถแห่งเหตุด้วย.

เช่น อนนฺพุโพธา อปฺปฏิเวธา จตฺตุนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา... เพราะยัง
มิได้ตรัสรู้ เพราะยังมิได้แทงตลอด เพราะยังมิได้เห็น ซึ่งอริยสัจจทั้งหลาย สี่ ตามความ
เป็นจริง เราตถาคต จึงท่องเที่ยวไป เร่ร่อนไปในสังสารวัฏฏ์ มีเบื้องตันและที่สุดอันบุคคล
ไปตามอยู่ไม่ได้แล้ว.

(๖๕๙) กมฺมตเถ ทุตฺติยา.^{๖๔๓}

อ. ทุตติยวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งกรรม.

ลงทุตติยวิภัตติในอรรถแห่งกรรม (อวุตตกมม).

๖๔๐ ส.ส. ๑๕/๖๕

๖๔๑ โมค. ๒/๒๖ นิตติ. ๖๐๗

๖๔๒ โมค. ๒/๒๑ นิตติ. ๖๐๘

๖๔๓ โมค. ๒/๒ นิตติ. ๕๘๐

อุ. กุณฺโณ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งเสื่อ. รณฺโณ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งรถ. สกฺกฺโณ กโรติ. ชน ย่อมทำ ซึ่งเกวียน. ธมฺมํ สฺมาติ. ชน ย่อมฟัง ซึ่งธรรม. พุทฺธํ ปุชฺเชติ. ชน ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า. วาจํ ภาสติ. ชน ย่อมกล่าว ซึ่งวาจา. ตณฺหุลํ ปจฺติ. ชน ย่อมหุง ซึ่งข้าวสาร. โจรํ ฆาตติ. ชน ย่อมฆ่า ซึ่งโจร. คาวํ หนติ. ชน ย่อมฆ่า ซึ่งโค. วิหฺโย ลฺนาติ. ชน ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าวทั้งหลาย.

(๖๖๐) กาลทธานมจฺจนตสฺโยเค.^{๖๔๔}

อ. ทุตฺติยาริภตฺติ ย่อมลง ในอัจจันตสังโยคะ แห่งกาลและระยะทาง.

ลงทุตฺติยาริภตฺติ ในอัจจันตสังโยคะ ในอรรณแห่งสิ้นกาล และ สิ้นระยะทาง.

อุ. กาลอจฺจนต:- มาสํ มโสมฺหํ ญฺญชฺติ. ชน ย่อมรับประทาน ซึ่งเนื้อและข้าวสุก ตลอดเดือน. มาสมธิเต. ชน ย่อมเรียน ซึ่งศิลป์ ตลอดเดือน.

อทฺธานอจฺจนต:- โยชนํ กลหํ กโรนฺโต คจฺจติ. ชนเดินทะเลาะกันไป ตลอด หนึ่งโยชน์.

ป. บทว่า อจฺจนตสฺโยเค มีประโยชน์อะไร?

วิ. มีการห้ามอัจจันตสังโยคะ เช่น สํวจฺจเร โภชนํ ญฺญชฺติ. ชน ย่อมบริโภค โภชนะ ในปีหนึ่ง.

(๖๖๑) กมฺมปฺปวณฺณียยุตฺเต.^{๖๔๕}

อ. ทุตฺติยาริภตฺติ ย่อมลง ในอรรณอันประกอบด้วยอุปสัคและนิบาตมีกรรมอันควรกล่าว.

ลงทุตฺติยาริภตฺติในที่ประกอบด้วยอุปสัคและนิบาตอันกล่าวเรียกหากรรม.

อุ. ตํ โข ปน ฆวณฺตํ โคตมํ เอวํ กลยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต. ก็ กิตติศัพท์ อันงาม ไต่ดั่งไปแล้วเฉพาะพระโคตมผู้เจริญนั้นแล อย่างนี้. ปพฺพชิตํ อนุปพฺพชิสฺสํ บุรุษทั้งหลาย บวชตามแล้ว ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้บวชแล้ว. ธิ พฺราหฺมณสฺส หนตารํ. นาดิเตยฺยน ซึ่งพราหมณ์ผู้ประหาร ต่อพราหมณ์.

(๖๖๒) คตฺติพุทฺธิญฺชปฺจหฺรกรสยาทีนํ การิตฺเต วา.^{๖๔๖}

อ. ทุตฺติยาริภตฺติ ย่อมลง ในประโยคแห่งธาตุทั้งหลายมี คติ พุธิ ญฺช ปจ หร กร และ สี เป็นต้น ในเพราะ การิต ปัจจัย.

๖๔๔ โมค. ๒/๓ นิตติ. ๕๘๑

๖๔๕ วิมฺหาวิ. ๑/๑ วิมฺหา. ๔/๕๔ ที.สี. ๑/๖๒ ม.ม. ๑๓/๕๓๙

๖๔๖ โมค. ๒/๔,๕,๖-(๑) (๒) นิตติ. ๕๘๗

ในการตีประโยคแห่งธาตุทั้งหลายมีว่า คติ พุธิ ภูษ ปจ หร กร และ สี่ เป็นต้น ลง
หุติยาวิภัติ (การิตกัมมะ) บ้าง.

เช่น ปุริโส ปุริส คาม คมยติ. บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่บ้าน. ปุริโส ปุริเสน วา...,
ปุริโส ปุริสสส วา. อีกอย่างหนึ่ง เป็น ปุริเสน หรือ ปุริสสส. ปุริโส ปุริส ธมม โพรยติ. โภ
ชยติ. ปาชยติ. หารยติ. การยติ. สายยติ. บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้รู้, ..ให้กิน, ..ให้สวด, ..ให้
นำไป, ..ให้ทำ, ..ให้นอน. เอว สัพพตถ การิตะ. เมื่อมี การิต ปัจจัย ให้ลงหุติยาวิภัติ ใน
อุทาหรณ์ทั้งปวง โดยประการดังกล่าวแล้ว.

(๖๖๓) สามิสมี ฌฎฐี.^{๖๔๗}

อ. ฌฎฐีวิภัติ ย่อมลง ในอรรถแห่งสามิ.

ลงฌฎฐีวิภัติในอรรถของความเป็นเจ้าของ (สามิสัมพันธะ).

อุ. ตสส ภิกขุโน ปฎิวีส. ส่วน ของภิกษุนั้น. ตสส ภิกขุโน สุข. ความสุข
ของภิกษุนั้น. ตสส ภิกขุโน ปตตจิวร. บาตรและจีวร ของภิกษุนั้น.

(๖๖๔) โอภาเส สัตตมี.^{๖๔๘}

อ. สัตตมีวิภัติ ย่อมลง ในโอกาสการกะ.

ลง สัตตมีวิภัติ ในโอกาสการกะ (อาธาระ...).

อุ. คมภิเร อุทกนติเก นิธิ นิเรติ. ขน ย่อมฝัง ซึ่งทรัพย์ไว้ในที่ไถ่น้ำ อันลึก.
ปาปสมี รมติ มโน. ใจย่อมยินดีในบาป. ภควติ พุทธมจริย วสติ กุลปุตโต. กุลบุตร
ย่อมอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า.

(๖๖๕) สามิสสรธิปัตติยาทสกุชีปติฏฐปสุตกุลเลหิ จ.^{๖๔๙}

อ. ฌฎฐีวิภัติด้วย อ. สัตตมีวิภัติ ด้วย ย่อมลง ในประโยคอันประกอบแล้ว
ด้วยศัพท์ ท. เหล่านี้ คือ สามิ อิสสร อธิปัตติ ทายาท สกุชี ปติฏฐ ปสุต และ กุลล.

เมื่อมีประโยคที่ประกอบด้วยศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ สามิ, อิสสร, อธิปัตติ,
ทายาท, สกุชี, ปติฏฐ, ปสุต, และ กุลล ลง ฌฎฐีและสัตตมีวิภัติ.

ตัวอย่าง

โคณานํ สามิ, โคนะสุ สามิ. เป็นเจ้าของ แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.

๖๔๗ โมค. ๒/๓๙ นิตติ. ๖๐๙

๖๔๘ โมค. ๒/๓๒ นิตติ. ๖๓๐

๖๔๙ โมค. ๒/๓๕ นิตติ. ๖๓๑

โคณานํ อิสฺสโร, โคณสฺส อิสฺสโร. เป็นใหญ่ แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ อธิปติ, โคณสฺส อธิปติ. เป็นอธิปติ แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ ทายาโท, โคณสฺส ทายาโท. เป็นทายาท แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ สกฺขี, โคณสฺส สกฺขี. เป็นพยาน แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ ปติฏฺ, โคณสฺส ปติฏฺ. เป็นนาย แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ ปสุโต, โคณสฺส ปสุโต. เป็นผู้ขวนขวาย แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.
 โคณานํ กุสโล, โคณสฺส กุสโล. เป็นผู้ฉลาด แห่งโคทั้งหลาย. ...ในโคทั้งหลาย.

(๖๖๖) นิทุธารณ จ.^{๖๕๐}

อ. ฉัฏฐีวิภคฺติ และ สัตตมีวิภคฺติ ย่อมลง ในอรรถแห่งนิทุธารณะ.

ลงฉัฏฐีและสัตตมีวิภคฺติ ในอรรถนิทุธารณะ ด้วย.

อุ. กณฺหา คาวินิ สมฺปนฺนชรีตมา. แห่งแม่โคทั้งหลายหนา แม่โคดำ มีน้ำนม
 พึงพร้อมที่สุด. กณฺหา คาวิสฺส สมฺปนฺนชรีตมา. ในแม่โคทั้งหลายหนา แม่โคดำ มีน้ำนมถึง
 พร้อมที่สุด.

สามา นารินิ ทสฺสนียตมา. แห่งหญิงสาวทั้งหลายหนา นางสาวา เป็นหญิงควร
 ทศนาที่สุด. สามา นาริสฺส ทสฺสนียตมา. ในหญิงสาวทั้งหลายหนา นางสาวา ควรทศนาที่สุด.

(๖๖๗) อนาทร จ.^{๖๕๑}

อ. ฉัฏฐีและสัตตมีวิภคฺติ ท. ย่อมลง ในอรรถแห่งอนาทร ด้วย.

ลงฉัฏฐีและ สัตตมีวิภคฺติ ในประโยคอนาทระ ด้วย.

เช่น รุทฺโต ทารกสฺส ปพฺพชิ ปิตา. เมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่ บิดาบวแล้ว. รุทฺตสฺมิ
 ทารเก ปพฺพชิ ปิตา. ครั้นเมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่ บิดาบวแล้ว.

(๖๖๘) กวจิ ทุติยา ฉฏฐินมตฺเต จ.^{๖๕๒}

อ. ทุติยวิภคฺติ ย่อมลง ในอรรถแห่งฉัฏฐีวิภคฺติ ในบางแห่ง.

ทุติยวิภคฺติ ใช้ลงในอรรถฉัฏฐีวิภคฺติ บ้าง.

เช่น อปิสฺส มํ อคฺคิเวสฺสน ทิสฺโส อุปมาโย ปฏฺภิํสุ. ดูก่อนอักคิเวสสนะ
 อุปมา ท. สาม ปรากฺฏแล้ว แก่เรา (ม) แท้จริง. อนฺตรา จ ราชคฺห์ อนฺตรา จ นาลนํ ใน
 ระหว่าง แห่งเมืองราชคฤห์ (ราชคห) และในระหว่าง แห่งเมืองนาลันทา (นาลนท).

๖๕๐ โมค. ๒/๓๖ นิตติ. ๖๓๒

๖๕๑ โมค. ๒/๓๕ นิตติ. ๖๓๓

๖๕๒ โมค. ๒/๗ นิตติ. ๕๘๘

(๖๖๙) **ตติยาสตมมณจ.**^{๖๕๓}

อ. ทุตติยาริภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งตติยาริภัตติและสัตตมิมิภัตติ ท. ด้วย.

ทุตติยาริภัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งตติยาและสัตตมิมิภัตติ ในบางแห่ง.

ทุตติยาริภัตติ ลงในอรรถตติยาริภัตติอย่างนี้ว่า สเจ มัม สมนโณ โคตโม นาลปิสฺสติ. ถ้าว่า พระสมณะผู้โคตม จักไม่กล่าวกับเราไซ้. **ตฺวณจ มัม นาภิภาสสิ.** ก็ ท่าน จะไม่เจรจากับเรา.

ทุตติยาริภัตติ ลงในอรรถสัตตมิมิภัตติอย่างนี้ว่า ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา... พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครองจีวร เข้าไปแล้ว ในกาลเป็นเบื้องต้นแห่งวัน. **เอกํ สมยํ ภควา...** ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในวิหารเชตวัน.

(๖๗๐) **ฉฐฐิ จ.**^{๖๕๔}

อ. ฉฐฐิวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งตติยาริภัตติและสัตตมิมิภัตติ.

ฉฐฐิวิภัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งตติยาและสัตตมิมิภัตติ ในบางแห่ง.

ฉฐฐิวิภัตติ ลงในอรรถตติยาริภัตติอย่างนี้ว่า กโต เม กลยาโณ. กุศลธรรมอันงาม อันข้าพเจ้า กระทำแล้ว. **กตํ เม ปาปํ** บาป อันเรา กระทำแล้ว.

ฉฐฐิวิภัตติ ลงในอรรถสัตตมิมิภัตติอย่างนี้ว่า กุสลา นจจกิตฺตสฺส สฺสฺสฺสฺสฺส จาตฺริตฺธิโย. หญิง ๔ คน ศีक्षाดีแล้ว ฉลาด ในการการพ้อนรำขับร้อง. **กุสโล ตฺวํ รตฺตสฺส อํคฺคปจฺจกานํ.** ท่าน เป็นผู้ฉลาด ในองค์น้อยใหญ่ทั้งหลาย ของรถ.

ปุ. บทว่า กฺวจิ มีประโยชน์อะไร?

วิ. บทว่า กฺวจิ มีการห้ามฉฐฐิวิภัตติ เป็นประโยชน์ เช่น โย โว อานนฺท มยา จ ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโต จ. ดูก่อนอานนท ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใด อันเรา แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย. **อานนฺโท อตฺเตสุ วิจกฺขโณ.** พระอานนทเป็นผู้ฉลาด ในอรรถทั้งหลาย.

(๖๗๑) **ทุตติยาปณฺณจ.**^{๖๕๕}

อ. ฉฐฐิวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งตติยาริภัตติและปัญจมิภัตติทั้งหลาย ด้วย.

ฉฐฐิวิภัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งตติยาและปัญจมิภัตติ ในที่บางแห่ง.

อุ. ฉฐฐิวิภัตติ ลงในอรรถตติยาริภัตติอย่างนี้ว่า ตสฺส ภาสนฺติ วตฺตาโร. ชนผู้กล่าวทั้งหลาย ย่อมกล่าว กะชนนั้น. **สทฺสา กมฺมสฺส กตฺตาโร.** ชนทั้งหลาย เป็นผู้กระทำ **ซึ่งกรรม** โดยความผลุนผลัน. .

๖๕๓ ม.ม. ๑๒/๓๙๕

๖๕๔ ม.ม. ๑๒/๑๕๐

๖๕๕ นิตติ. ๖๓๔

ฉันทวิวิธัตติ ลงในอรรถปัญหามีวิธัตติอย่างนี้ว่า อสฺสวณตฺตา ธมฺมสฺส ปรีหายนฺติ. สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเสื่อม จากธรรม เพราะความเป็นอันไม่พึง. กิณฺณุ โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ. ข้าพเจ้า ย่อมกลัว แต่ความสุขนั้น เพราะเหตุอะไร หนอแล. สพฺเพ ตสฺสนฺติ ทณฺทสฺส. สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมสดุ้ง แต่อาชญา. สพฺเพ ภายานฺติ มจฺจุโน. สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย. ภีโตสฺมิ จตฺตุนํ อาสีวีสานํ โฆรวีสานํ. เรา เป็นคนกลัว แต่สรรพพิษทั้งหลาย ตัวมีพิษร้ายแรง ๔ ชนิด. ภายามิ โฆรนาคสฺส. เรากลัว แต่นาคดุร้าย.

(๖๗๒) กมฺมกรณนิमितฺตเถสุ สตฺตมมิตฺติ.^{๖๕๖}

อ. สัตตมมิตฺตมิตฺติ ย่อมลง ในอรรถแห่งกรรม กรณะ และ นิमित.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ใช้ลงในอรรถแห่งกรรม กรณะ และ นิमितทั้งหลาย.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ลงในอรรถแห่งกรรม (กุตติยาวิธัตติ) อย่างนี้ว่า สุนฺทรา อาวุโส อิมเ อาชีวกา ภิกฺขุสุ อภิวาเทนฺติ. ท่านผู้มีอายุ อาชีวกทั้งหลายเหล่านี้ ดี ย่อมอภิวาท ซึ่งภิกษุทั้งหลาย.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ลงในอรรถแห่งกรรม (กุตติยาวิธัตติ) อย่างนี้ว่า ทตฺเถสุ ปิณฺทาย จรณฺติ. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือทั้งหลาย. ปตฺเตสุ ปิณฺทาย จรณฺติ. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยบาตรทั้งหลาย. ปเถสุ คจฺจนฺติ. ชนทั้งหลาย ย่อมไป ด้วยเท้าทั้งหลาย.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ลงในอรรถแห่งนิมิตอย่างนี้ว่า ทีปิ จมฺเมสุ หลณฺณเต. เสือเหลือง ถูกฆ่า ในเพราะหนังทั้งหลาย. กุณฺธโร ทนฺเตสุ หลณฺณเต. ช้าง ถูกฆ่า ในเพราะงาทั้งหลาย.

(๖๗๓) สมฺปทานเ จ.^{๖๕๗}

อ. สัตตมมิตฺตมิตฺติ ย่อมลง ในอรรถแห่ง สัมปทานะ ด้วย.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ใช้ลงในอรรถสัมปทานะด้วย.

สัตตมมิตฺตมิตฺติ ลงในอรรถแห่งสัมปทาน (จตุตถวิธัตติ) อย่างนี้ว่า สงฺเข ทินฺนํ มหปฺพลํ. ทานอันชนถวายแล้ว แก่สงฆ์ เป็นทานมีผลมาก. สงฺเข โคตฺมิ เทหิ. ดูก่อนโคตมิ เธอ จงถวาย แก่สงฆ์. สงฺเข ทินฺเน อหฺลฺลเจว ปูชิตฺวา ภวิสฺสามิ. เมื่อทาน อันชนถวายแล้ว แก่สงฆ์ เรานั้นแล จักเป็นผู้ชื่อว่าอันท่านบูชาแล้ว.

๖๕๖ ส.สพ. ๑๘/๒๑๖-๗

๖๕๗ พ.วิ. ๒๖/๖๘

(๖๗๔) **ปณจมยตเถ จ.**^{๖๕๘}

อ. สัตตมวีรัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งปัญจมวีรัตติ ด้วย.

สัตตมวีรัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งปัญจมวีรัตติด้วย.

อุ. กทลีสุ คเช รกขนติ. ขน ท. ย่อมป้องกัน ซึ่งข้าง ท. จากต้นกล้วยทั้งหลาย.

(๖๗๕) **กาลภาเวสุ จ.**^{๖๕๙}

อ. สัตตมวีรัตติ ย่อมลง ในกาลและภาวะทั้งหลายด้วย.

เมื่อมีกัฏตาประกอบอยู่ สัตตมวีรัตติ ใช้ลงในอรรถแห่งกาลและภาวะด้วย.

สัตตมวีรัตติ ลงในอรรถแห่งกาล (กาลสัตตม) อย่างนี้ว่า **ปุพฺพณฺหสมเย คโต, สายนฺหสมเย อาคโต.** ขนไปแล้ว ในเวลาเช้า, มาแล้ว ในเวลาเย็น.

สัตตมวีรัตติ ลงในอรรถแห่งภาว (ลักขณ) อย่างนี้ว่า **ภิกฺขุสงฺฆេสุ โกชียมาเนสุ คโต, โภตฺเตสุ อาคโต.** เมื่อหมู่แห่งภิกษุทั้งหลาย อันชนทั้งหลายให้ฉันอยู่ ชนนั้น ไปแล้ว, เมื่อหมู่แห่งภิกษุทั้งหลาย ฉันแล้ว ชนนั้น มาแล้ว. **โคสุ พุฑฺดมาเนสุ คโต, โคสุ พุฑฺธาสฺ อาคโต.** เมื่อโคทั้งหลาย อันชนรีตนมอยู่ ขนไปแล้ว, เมื่อโคทั้งหลาย อันชนรีตนมาแล้ว ชนมาแล้ว.

(๖๗๖) **อุปาธยาธิกิสฺสรวาเน.**^{๖๖๐}

ครั้นเมื่อประโยค แห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้ คือ **อุป อธิ มีอยู่ อ. สัตตมวีรัตติ** ย่อมลงในการกล่าวซึ่ง **อธิก และ อิสฺสร ศัพท์.**

เมื่อมีประโยคแห่งศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ **อุป อธิ** ลงสัตตมวีรัตติในการกล่าวถึง **อธิก และ อิสฺสร ศัพท์.**

อุป กล่าวอรรถอธิกประกอบในสัตตมวีรัตติดังนี้ว่า **อุป ขาริยํ โทโณ. ฑะนํ** ยิ่ง **กว่าพายมีอ. อุป นิฏฺเฆ กหาปณิ. กหาปณะ** ยิ่ง **กว่าทอง.**

อธิ กล่าวอรรถอิสฺสรประกอบในสัตตมวีรัตติดังนี้ว่า **อธิ นจฺเจ โคตฺมี. นางโคตมี** เป็นใหญ่ **กว่านักร้อน. อธิ พุรฺหมตฺเต ปณฺจาลา. พระเจ้าปัญจาละ** เป็นใหญ่ **กว่าพระเจ้า** **พรหมทัตต์. อธิ เทเวสุ พุทฺโธ พระพุทธเจ้า** เป็นใหญ่ **กว่าเทวดาทั้งหลาย.**

๖๕๘ โมค. ๒/๓๔ นิตติ. ๖๔๔

๖๕๙ รุ. ๓๒๗ โมค. ๓/๑๑๐-สุตฺเตสุ ปสฺสีกพฺพ

๖๖๐ นิตติ. ๖๔๖

(๖๗๗) มณฺฑิตุสสุกฺเกสุ ตติยา จ.^{๖๖๑}

อ. ตติยาวิภัตติ ย่อมลง ในอรรถแห่งมณฺฑิต และ อุตฺตฺก ทั้งหลาย.

ตติยาและสัตตมวิภัตติ ใช้ลงในอรรถเหล่านี้ คือ ผ่องใส และ ขวนขวาย.

อุ. ภาณน ปสฺสิตฺโต, ภาณสมฺมึ วา ปสฺสิตฺโต. ผ่องใสแล้ว ด้วยญาณ หรือว่า ผ่องใสแล้ว ในญาณ. ภาณน อุตฺตฺโก, ภาณสมฺมึ วา อุตฺตฺโก ตถาคฺโต วา ตถาคตฺโคตฺโต วา. พระตถาคต หรือว่า พระพุทธเจ้าผู้ตถาคตโคตร เป็นผู้ขวนขวาย ด้วยญาณ หรือว่า เป็นผู้ขวนขวาย ในญาณ.

อิติ การกปกฺเป ฆฏฺโฏ กณฺโฑ.

การกกปโป นิฏฺฐิตฺโต.

ดัชนี

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
(อ)		อคจฉนิ	๒๕๑, ๒๖๖
อัสโก	๑๘๖	อคจฉนิสูตร	๒๕๑, ๒๖๖, ๒๖๗
อกโกจฉนิ	๔, ๑๗, ๑๘, ๒๕๙	อคจฉุ	๒๖๖
อกุชีโก	๑๘๙	อคติ	๓๔๗
อกุชฌา กาโณ	๓๘๔	อคมัสสุ	๒๖๑
อกุชฌิณ	๒๑๒	อคมา	๒๒๕, ๒๒๖, ๒๓๐, ๒๕๑, ๒๖๗
อกรานิ	๓๔๖	อคมิ	๒๒๕, ๒๒๖, ๒๕๑, ๒๖๗
อกาตุน	๒๙๓	อคมานิ	๓๔๖
อกาโร	๕๘, ๒๕๑, ๓๑๖	อคยาการ	๒๑, ๓๗
อกาสิ	๒๕๗, ๒๗๑	องกิโต	๓๒๒
อคคโย	๕๓, ๖๑, ๑๒๖, ๑๓๒	องคมาคิริโก	๒๑๗, ๒๒๐
อคคัล	๓๖๑	องควิชิโซ	๑๙๒
อคคิ	๔๓, ๔๔, ๒๔๖	องคูลิโก	๑๘๖
อคคิ	๔๘, ๓๖๒	อจจนต	๒๓
อคคินา	๓๑, ๔๓, ๑๒๖, ๓๐๑, ๓๘๓	อจจริย	๓๓๑
อคคินิ	๕๓	อจจเระ	๓๓๑
อคคิโน	๒๘, ๖๘	อจจเริ	๓๓๑
อคคิยาการ	๓๖	อจิรวติยา (ปภาวนติ กุณนทีโย)	๓๖๘
อคคิเวสสาโน	๑๘๒	อิจเจต	๘
อคคิเวสสายโน	๑๘๒	อชช	๘๔, ๒๙๖
อคคิสส	๓๐	อชชตคเค	๑๘
อคคิโสหมก	๑๙๘	อชช	๒๙๖
อคคิ	๔๗, ๔๘, ๖๑	อชฌคคมา	๒๓
อคคิน	๔๙	อชฌนีย	๓๓๓
อคคิสสุ	๔๙, ๕๓	อชฌยิตพพิ	๓๓๓
อคคิหิ	๔๙	อชฌา	๓๓๖
อคจฉา	๒๕๑	อชฌินมุตโต	๒๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อเชพก์ - กา	๑๕๗	อตตนิ	๓๑๖
อชโณกาโส	๒๓	อตตา	๒๖, ๑๑๓, ๑๔๒, ๓๒๙
อณชนา	๒๑๘	อตตานัน	๓๗๐
อณยตร สงฆสมมติยา	๓๗๘	อตตานิ	๑๑๓
อณยถตต	๒๑๔	อตตเนหิ	๑๒๕
อณยถา	๒๑๔	อตถตุถิ	๖๓
อณยทา	๑๔๖	อตถโส	๕๙
อณฺเฏ	๒๑๒	อตถาย	๖๒, ๓๗๗
อณฺฐ	๗๘	อตถิ	๒๕๘
อณฺฐตถมโภ	๒๐๕	อตถุ	๒๕๘
อณฺฐธา	๒๑๓	อตถโถ	๓๕๕, ๓๗๘
อณฺฐาทส	๒๐๕	อตฺร	๓๕๒
อณฺฐาทสิโก	๒๐๕	อตฺร	๑๓๕
อณฺฐนํ	๓๔, ๕๐, ๒๐๒	อตฺรโช	๑๒๖
อณฺฐโม	๒๐๒	อติ	๑๓๐
อณฺฐสํ	๒๐๙, ๒๑๐	อติจฺฉา	๓๓๕
อณฺฐสุ	๕๐	อติปปโค โข	๑๘
อณฺฐหิ	๕๐, ๒๑๓	อติเรกปาเพน	๖๐
อณฺฐารส	๔๙, ๒๐๕	อติหตฺถิยติ	๒๓๕
อณฺฐี	๔๘, ๖๙, ๑๒๗	อติหาโร	๑๓๐
อณฺฐินี	๔๘, ๖๑, ๖๙, ๑๒๗	อติริตํ	๒๓
อฑฺฒติโย	๒๐๗	อติสิคฺโค	๒๓
อฑฺฒุฑฺโฒ	๒๐๗	อโต	๑๓๕
อณฺโฑ	๓๕๘	อถ ขวสฺส	๘
อณฺ	๓๖๕	อโถ	๑๓๐
อณฺฏฺถลานิ	๑๙	อฑฺทกฺข	๒๔๙
อตฺตํ	๓๕๒	อฑฺทส	๑๒, ๒๔๙
อตฺตทตฺถมภินฺนํ	๑๗	อฑฺทสวํ	๑๕๙
อตฺตนา ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๕๑, ๒๔๘, ๓๓๗		อทาสิ	๒๕๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อทุ	๗๖	อนัน	๑๗๔, ๒๗๓
อธโรตตราน	๙๖	อนนทายโก	๒๗๓
อธิ	๑๓๐	อนนา	๖๗
อธิกุมาริ	๑๕๔, ๑๗๘	อนเนน วสติ	๓๘๔
อธิจิตต์	๑๕๔, ๑๗๗	อนริโย	๑๗๔
อธิตถิ	๑๕๔, ๑๗๘	อเนวติ	๒๕
อธิ เทเวสุ พุทโธ	๓๙๑	อนสโส	๑๗๔
อธิริต	๒๓	อนามย ภาโต โหตุ	๓๗๘
อธิหาโร	๑๓๐	อนาสโว	๑๗๔
อรุณา	๑๓๖, ๑๔๖	อนิฏฺโฐ	๑๗๔
อโร เกสมตถกา	๓๗๒	อนิตถิ	๑๗๔
อนจณริโย	๒๕	อนิสฺสโร	๑๗๔
อนโต	๑๑๑, ๑๕๔	อนุ	๑๓๐
อนตโก	๒๘๑	อนุกามี	๒๗๙
อนตโกร	๒๘๑	อนุปมาโต	๒๕
อนตลิกเข วายู วายติ	๓๘๐	อนุโพโธ	๒๕
อนติก	๓๗๑	อนุรุทฺธิ	๑๘๔
อนติกา คามา	๓๗๑	อนุสิฏฺโฐ	๒๙๘
อนติเกน คาเมน	๓๗๑	อนุหาโร	๑๓๐
อนติโก	๑๙๓	อนเนน	๕๘, ๑๐๐, ๑๖๐
อนติโม	๑๙๓	อนนตตมฺหา (ปภวนฺติ สตฺต	
อนติโย	๑๙๓	มหาสรา)	๓๖๘
อนเตโย	๑๘๒	อนนทริกตต	๑๙๗
อนโตปาสาท	๑๕๔	อป	๑๓๐
อนรกีโย	๑๙๔	อปจายิต	๓๔๕
อนนตถาณ	๑๖๗	อปญจคาม	๑๕๙
อนนุโพธา อปปฏิเวธา		อปญจคามิ	๑๕๙
จตุณฺ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ	๓๘๕	อปญจปฺปฺลิ	๑๕๙
อทสสนา	๓๘๕	อปญจภา	๑๕๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อปยจกิกขุ	๑๕๘, ๑๗๓	อภิกุโน	๒๘
อปยจวสส	๑๕๘, ๑๗๓	อภิกุสส	๓๐
อปปมตตกา	๓๗๓	อภิกู	๒๗๖, ๓๓๗
อปปมตตเคน	๓๗๓	อภิริติ, อภิริโต	๓๐๗
อปปสสุต่าย	๑๕	อภิวนทีย	๓๑๓
อป สาลาย (อายนติ วาณิชา)	๓๖๙	อภิสุณชาติ	๒๓๙
อปรัชช	๒๐๙, ๒๙๗	อภิสุณติ	๒๓๙
อปหาโร	๑๓๐	อภิหาโร	๑๓๐
อปายคโต	๑๕๙, ๒๙๗	อมจณโร	๒๐๑
อปี	๑๓๐	อมตณทโท	๑๕๓
อปีสสุ มํ อคคิเวสสน ติสโส	๓๘๘	อมพพลโก	๑๙๐
อุปมาโย ปฏิกัส	๓๘๘	อมพา	๖๗
อปีหาโร	๑๓๐	อมมา	๖๗
อพัพ	๒๑๒	อมหิ	๙๔
อพัพพุ	๒๑๒	อมหานิ	๙๔
อพภา มุตโตว จนนีมา	๓๘๕	อมหิ	๒๕๗
อพภีริติ	๒๓	อมเห	๙๓, ๙๕
อพภุคคจจติ	๒๒, ๓๖๙	อมเหหิ	๘๖
อพภุทีริติ	๒๒	อเมหสุ	๙๔
อพภูตธมมา	๓๗๓	อมิตชนสรโร	๑๖๗
อพรรุ	๒๕๐	อมิตพลปรกโกโม	๑๖๗
อพราหมณ	๑๕๘, ๑๗๓	อมิตพลปรกกมุติ	๑๖๔
อภวิสสา	๒๓๐, ๒๖๕	อมิตา	๑๖๔, ๑๖๗
อภิ	๑๓๐	อมุ	๗๖, ๑๐๑
อภิจจติ	๒๓	อมุโก	๔๘, ๑๐๕
อภิชณา	๑๙๖, ๓๓๕	อมุนา	๕๘
อภิชณาลุ	๑๙๖	อมุโย	๑๐๖
อภิธมม, อภิธมมา, อภิธมเมน	๒๑๕, ๓๗๓	อมุสส	๓๐, ๑๐๓, ๑๐๖, ๑๐๗
อภินนทุนติ	๒๐	อมุสสา	๓๐, ๑๐๓, ๑๐๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อุมุ	๗๐, ๙๕	อาหาโร	๑๓๐
อุมุณี	๔๘	อสงเขยย์	๒๑๒
อุมุส อุมุส้าน	๕๘, ๙๘	อस्तตโคธาวรี	๑๕๙
อัย	๙๔, ๑๐๐	อสนโน	๓๔๐
อัยยกานี	๕๔	อสนี	๑๗๔, ๓๔๐, ๓๔๑
อโยมย์	๑๐๙, ๒๐๒	อสุมา	๕๖, ๑๐๓, ๑๐๔, ๒๑๕
อัยเย	๒๗, ๖๖, ๑๓๙	อสุมี	๕๖, ๑๐๓, ๑๐๔, ๒๑๕, ๒๙๖
อรณสส ปญ อัย ลุฑทโก	๓๗๙	อสุสั	๑๐๓, ๑๐๔
อรินทโม	๒๗๒, ๒๘๐	อสุส	๑๐๓, ๑๐๔, ๒๙๘
อริยสัจจาน ทสสนั	๒๐	อสุสชาติโย	๑๙๓
อรหา	๓๓๔	อสุสตถกปิฎจ - จา	๑๕๗
อรั	๓๗๗	อสุสโม	๖๒
อลตถั, อลตถ	๒๕๙	อสุสวตตตา ฐมมสส ปรีหายนติ	๓๙๐
อลเมว	๒๙๓	อสุสา	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๓๘
อลยั	๓๓๑	อสุสุ	๒๙๘
อลลั	๓๓๑	อสี	๒๕๘, ๒๖๑
อลิโส	๓๖๖	อสีจุมม	๑๕๖
อวสิโร	๑๙	อสีต	๓๒๗
อว	๑๓๐	อสีติ	๒๐๘
อวกิริติ	๔๑	อสุโก	๑๐๑, ๑๐๕
อวกิริณ	๔๑	อสุรา	๙๕, ๑๖๕
อวจา	๒๒๖, ๒๕๑	อหเมว	๑๙, ๒๐
อวัจิ, อวัจ	๒๕๑	อหห	๒๑๒
อวธาริโต	๓๔๔	อห	๘๐
อวยาคนัน	๒๕	อหินกุล	๑๕๖
อวสโล	๑๕๘, ๑๗๓	อหินา ทุมโจ นโร	๓๘๑, ๓๘๓
อวसान	๔๑	อเหสุ	๒๖๖
อวสุสสตุ	๒๕	อโห	๑๓๐
อวีจิต อุปริ	๓๗๒	อโหสิ	๒๕๗, ๒๖๖

คัฟฟั	หน้า	คัฟฟั	หน้า
อา	๑๒๒	อาภิธมมิโก	๑๘๗, ๒๑๕, ๒๑๘, ๒๒๐
อา พรหมโลกา สทโท อพุกคจจติ	๓๖๙	อามนตยามี โว ภิกขเว	๓๗๗
อาภาเส สกฺขณา ยนฺติ	๓๘๐	อายสมโต อุปาลิตเถรสฺส	๓๗๖
อาภินฺโณ	๓๐๓	อุปสมปทาเปกฺโข	๓๗๖
อาคตสมฺโณ	๑๖๐	อายสฺมา	๒๐๑
อาคนตุภมตฺตํ ๑๕๒, ๑๕๓, ๑๕๙, ๒๙๗		อายุ	๔๘, ๖๙
อาคนตุโก	๒๙๕	อายุนิ	๔๘, ๖๙, ๑๒๗
อาคมม	๓๑๔	อาโย	๑๑๓, ๑๑๔, ๒๗๕
อาฆาตุโก	๒๘๐	อารกา เต	๓๗๑
อาจริยฺพชฺฌมาเยหิ สิกฺขํ คณฺหาติ		อารคฺเคริว	๑๘
สิสฺโส	๓๖๘	อารทฺธ	๓๑๕
อาฉนฺโน	๓๐๔	อารทฺโธ	๓๒๐
อาชชวํ	๒๑๗, ๒๑๙	อารพฺภ	๓๑๕
อาณปโก	๓๔๒	อาราโธ เม รณฺโณ	๓๗๖
อาณปนํ	๓๔๑	อาริสฺสํ	๒๑๖, ๒๑๙
อาณยํ	๒๑๖	อารุโฬห	๓๐๙
อาติสํโร	๑๙๒	อาโรคฺยํ	๑๕๐, ๑๙๗, ๒๑๓, ๒๑๕
อาตุมา	๑๑๓	อาโรจยามี โว ภิกขเว	๓๗๗
อาตุมาโน	๑๑๓	อาลสฺยํ	๑๕๐, ๑๙๗, ๒๑๓, ๒๑๕
อาโท	๓๕	อาสโก	๓๔๒
อาทาย	๓๑๓	อาสเน นิสินฺโน สงฺโฆ	๓๘๐
อาทึ	๓๕	อาสนนํ คามํ อาสนนเนน คามเนน	๓๗๑
อาทึ	๒๘๗	อาสนนา คามา	๓๗๑
อาทิตฺโต	๓๐๒	อาสนา วุฏฺฐเหฺยย	๓๗๒
อาทิสฺมี	๓๕	อาสนึยํ	๒๘๒
อาณนฺโท อตฺเตสฺส วิจกฺขณฺโณ	๓๘๙	อาสภํ	๒๑๖, ๒๑๙
อาโปสเมน	๑๐๙	อาสิตพฺพิ	๒๘๒
อาปายิกโก	๒๑๗	อาสุํ	๒๖๑, ๒๖๒
อาภา	๓๓๘	อาสุณฺนติ พุทฺธสฺส ภิกฺขุ	๓๗๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อาวุโนติ	๒๔๐	อิติวุตตกา	๓๗๓
อาวุโส	๑๒๙, ๓๙๐	อิติสุส	๗, ๘
อาห	๒๕๐	อิท	๗๕, ๑๐๑
อาหจจ	๓๑๔	อิทานิ	๑๓๖, ๑๔๓, ๑๔๖
อาหนนสีโล	๒๘๐	อิธ	๑๓๖, ๑๔๓, ๑๔๕
อาหาโร	๑๓๐, ๓๑๖	อิธุปปมาโท	๑๓
อาหุ	๒๕๐	อินทปตติโก	๑๘๗
อาหะโย	๑๘๓	อินโท	๓๕๕
อิจฉติ	๒๖๘	อิม	๗๕, ๑๐๑
อิจฉา	๓๓๕	อิมมหา	๕๖
อิจฉิตพพ	๓๑๗	อิมมहि	๕๖
อิชชเต	๒๒๔, ๒๓๖, ๒๖๐	อิมสุมิ	๕๖, ๖๓, ๑๐๔, ๒๙๖
อิณ ชารเต	๓๘๒	อิมสุมา	๕๖, ๖๕, ๑๐๔, ๑๔๖, ๓๗๑
อิตรถตตะ	๒๑๔	อิมสุส	๑๐๔
อิตรถา	๒๑๔	อิมสุส	๖๓
อิเตรส อิตเรสาน	๕๗	อิมานิ	๔๘
อิโต ๑๓๖, ๑๔๓, ๒๙๓, ๓๔๕, ๓๗๑		อิมาย	๓๑
อิตถ	๑๓๖, ๒๑๕	อิมาส	๓๒, ๙๘
อิตถิ	๔๓, ๔๕, ๖๕, ๑๓๑	อิมาสาน	๙๘
อิตถิ	๔๓, ๑๒๘, ๑๔๑	อิมาสุ	๖๕
อิตถิย	๑๐๖, ๑๒๗, ๑๓๑	อิมินา	๑๐๐, ๒๑๕, ๓๗๑
อิตถิยา ๒๘, ๔๓, ๔๕, ๖๔, ๖๕, ๑๐๕		อิมิสส	๓๑, ๑๐๕, ๑๐๖
อิตถิโย	๔๘, ๑๒๗	อิมิสสา	๓๑, ๑๐๕
อิตถิ	๖๙, ๑๒๙, ๑๓๗	อิมิสสา	๓๒
อิตถิปุมนปัสกาน	๘๘	อิเม	๕๘, ๙๕
อิตถิปุมนนปัสกสมุโ	๘๘	อิเมส	๕๗, ๙๘
อิตถิลิงค	๑๓๑	อิเมสาน	๕๗, ๙๘
อิตถิน	๖๖	อิเมสุ	๕๗, ๙๙, ๑๐๐
อิตถิหิ	๔๖, ๑๓๒	อิเมหิ	๕๗, ๑๐๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อิธิโส	๓๖๖	อุตุตรบุพพสส์ - สา	๙๗
อิสโย	๖๑, ๘๔, ๑๒๖, ๑๓๓	อุททิสสิย	๓๑๓
อิสสรกตัม	๑๕๙, ๒๙๗	อุทานัน - นา - เนน	๓๗๓
อิสสรียา ชนํ รกขติ ราชา	๓๗๓	อุทจํ ปาทตลา	๓๗๒
อิสสี	๔๓	อุทจจจํ	๓๓๗
อิสสิณโฑ	๓๕๘	อุทธิ	๒๘๗
อิสสินา	๒๙, ๕๘, ๖๘	อุณฺหุโร	๓๖๔
อิสสิโน	๒๘, ๒๑๖	อุป	๑๓๐
อิสสิส	๓๐, ๖๒	อุป (ขาริยํ โทโณ)	๓๙๑
อิสสินํ	๕๑	อุป (นจเจ โคตมิ)	๓๙๑
อิห	๑๓๖, ๑๔๕	อุป (นิกุเข กหาปณํ)	๓๙๑
อิทิกุโฆ	๓๔๓	อุป (พฺรหฺมทตฺเต ปญฺจาลา)	๓๙๑
อิทิสโส	๓๔๓, ๓๔๔	อุปกฺขโต	๓๑๒
อิทึ	๓๔๓	อุปกฺขโร	๓๒๔
อิริกุโฆ	๓๔๔	อุปกุมภํ	๑๗๗
อิริโส	๓๔๓	อุปกงฺคํ	๑๕๔, ๑๗๘
อิสกกรํ	๒๙๒, ๓๒๗	อุปกฺคเตน พนฺโธ มาโร	๓๘๑
อิสสสโย	๒๙๒, ๓๒๗	อุปฆาโต	๒๘๑, ๓๑๐
อุคฺคจฺฉติ	๒๒, ๔๑, ๒๑๙	อุปจิตตฺตา	๓๗๔
อุคฺคเต	๔๑, ๒๑๙	อุปชฺฌายา อนฺตรธายติ	๓๗๐
อุคฺคเหตฺวา	๔๑, ๒๑๙	อุปนครํ	๑๕๔
อุจฺจติ	๒๕๖	อุปนีย	๓๑๓
อุจฺจเต	๒๓๖, ๒๔๑	อุปปชฺช	๓๑๕
อุจฺจนฺเต	๒๔๑	อุปปชฺชิตฺวา	๓๑๕, ๓๑๗
อุชฺฌนฺเต	๒๓๗	อุปปลํ	๒๑๒
อุฏฺโฐ	๓๐๐	อุปปลมสฺส ปทุมสฺมา ปติ ททาติ	๓๖๙
อุทฺโธ	๓๕๔	อุปปาเทตฺวา	๓๑๗
อุตุตํ	๑๑๖, ๑๑๗, ๑๕๑, ๓๐๒	อุปปาโท	๒๗๕
อุตุตฺติณฺโณ	๓๐๓	อุปมนฺเต กริสฺสามิ	๓๗๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
อุปมณิกั	๑๕๔, ๑๗๘	อุณสส ปรีปุริยา	๓๗๗
อุปรี (ปพพตา เทโว วสฺสติ)	๓๖๙	เอกั (สมยั ภควา)	๓๘๙
อุปรีโม	๑๙๓	เอกกขตตุ้	๓๔๗
อุปวรุ	๑๕๔, ๑๗๘	เอกจณฺโณ	๒๐๕
อุปวีณายติ	๒๓๕	เอกทนฺโต	๒๐๕
อุปสงฺกมึสุ	๒๖๑	เอกทา	๑๔๖
อุปสมปาเทตพพิ	๓๒๖	เอกธา	๒๑๓
อุปสรทึ	๑๗๖	เอกมิทาหึ	๘
อุปหจจ	๓๑๔	เอกา	๒๙๖
อุปหตึ	๓๐๗	เอกาทสี	๒๐๓
อุปหติ	๓๐๗	เอกาทส	๒๐๓
อุปหาโร	๑๓๐	เอกาทสี	๒๐๓
อุปาทานียั	๑๙๕	เอการส	๒๐๔, ๒๙๖
อุปายโส	๖๐	เอชฺชา	๓๓๕
อุปาสโก	๓๔๒	เอตึ (พุทฺธาน สาสนั)	๒๐
อุปาสีโต	๓๒๘	เอตฺโต	๑๓๕
อุปาหนา	๒๕, ๑๗๖	เอตถ	๑๓๕
อุโภ	๑๒๑	เอตทโวจ	๑๗, ๓๗๖
อุภโต (สุชาโต ปุตฺโต)	๓๖๙	เอตทโหสิ	๒๐, ๒๙๓
อุภเยสึ	๔๗, ๗๗	เอตมมจฺกลมุตฺตมึ	๒๐
อุภินฺนึ	๔๗, ๗๗	เอตฺรหิ	๑๓๖, ๑๔๖
อุรฺกขัสปาทโว	๑๖๔	เอตสฺสึ	๑๐๖
อุรฺโค	๒๗๖, ๓๐๑	เอตสฺส	๑๐๔
อุรฺสฺมา (ชาโต ปุตฺโต)	๓๖๙	เอตสฺสา	๑๐๖
อุรฺสา	๑๐๘, ๒๗๖, ๓๒๑	เอตาย	๓๑
อุรฺโส	๖๐	เอตาสึ	๓๒
อุสฺสนนตฺตา	๓๗๔	เอติสฺสึ	๓๐, ๓๑, ๑๐๖
อุสฺริวรีณฺ-ณา	๑๕๗	เอติสฺสา	๓๐, ๓๑
อุหาโร	๑๓๐	เอเตสึ	๑๐๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
เอเตหิ	๑๙, ๑๐๐	โอปายิโก	๒๑๗
เอทิส	๓๔๓	โอรพกิโก	๑๘๘
เอที	๓๔๓	โอรพภมาควิโก	๒๑๗
เอรณโท	๓๕๘	โอลุมปิโก	๒๒๐
เอริโก	๓๔๔	โอปวินธโว	๑๘๕
เอริโส	๓๔๓	โอสพภ	๑๕๐
เอว คามะ มุนี จเร	๑๑	โอหาย	๓๑๓
เอว วุตเต	๑๕	โอหาวิม	๓๔๖
เอวส	๒๑	โอพุมปิโก	๑๘๖
เอว	๑๓๐		
เอวงโซ	๑๕	(ก)	
เอวญหิ	๑๖	ก	๑๒๘
เอวมสส	๒๑, ๒๙๘	กัสปัตติยา ภุชติ	๓๘๒
เอวเมตมภิญญา	๑๖	กจจาโน	๑๘๒
เอส ธมโม สนนตโน	๑๒	กจจายโน	๑๘๒
เอสติ	๒๖๘	กจฉา	๓๓๖
เอส	๙๙	กญญ	๖๕
เอสสุ	๙๙	กญญา	๖๙, ๑๓๗
เอโส	๑๐๑	กญญา	๒๙, ๔๕, ๖๔, ๖๖, ๑๐๗
เอหิ	๙๙	กญญาโย	๔๕
โอกกมม	๓๑๔	กญญาย	๑๒๗
โอโก	๒๗๕, ๓๓๙	กญญเ	๒๗, ๖๖, ๖๗, ๑๓๙
โอทุมพริ	๑๙๑	กญฺ กโรติ	๓๘๖
โอทุมพโร	๑๙๒	กญฺจิ	๒๗๑, ๓๖๕, ๓๘๐
โอนทธา	๒๔	กญฺฐกาโร	๒๗๑
โอปกจายุโว	๑๘๕	กจินทุสส	๑๕๓, ๑๕๙, ๒๙๗
โอปกโว	๑๘๕	กณทกัม มททติ	๓๘๑
โอปนยิโก	๒๑๗, ๓๑๖	กณโ	๓๕๗, ๓๕๘
โอปมายิโก	๒๑๗	กณหสปป	๑๕๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
กณฺหสุกฺกั-กา	๑๕๗	กณฺ	๑๓๔, ๒๑๕
กณฺหา คาวีสุ สมฺปนฺนชীরตฺมา	๓๘๘	กณานํ	๒๑๒
กณฺหาโน	๑๘๑	กทลํ	๓๕๙
กณฺหายโน	๑๘๑	กทสนํ	๑๗๔
กณฺหิ	๑๘๔	กทา	๑๔๓, ๑๔๖
กณฺญโธ	๑๔๘, ๑๔๙	กนกมฺสฺส (หิรณฺยสฺมา ปติ ททาติ)	๓๖๙
กณฺโย	๑๔๘, ๑๔๙	กนฺติ	๓๐๖
กตํ เม ปาปํ	๘๖, ๓๘๙	กปฺปติ สมณานํ อาโยโค	๓๗๙
กตตฺตา	๓๗๔	กปฺปิ	๑๘๔
กตตฺตพฺพิ	๒๘๒, ๓๒๓, ๓๓๓, ๓๓๔	กปฺปิโก, กปฺปิโม, กปฺปิโย	๑๙๔
กตฺตรา	๑๒๒	กปฺปูโร	๓๖๔
กตฺตริ	๑๒๒	กปาสาเย	๒๙
กตฺตา	๑๑๗, ๒๗๔, ๓๒๓, ๓๒๖	กปิฏฺจผลิโก	๑๙๐
กตฺตานํ	๑๑๙	กมฺติ	๒๔๔
กตฺตรานํ	๑๑๙	กมฺปนธฺมโม	๒๗๘
กตฺตาโร	๑๗๖, ๓๘๙	กมฺปนสีโล	๒๗๘
กตฺติเกโย	๑๘๒	กมฺปโน	๒๗๘
กตฺติโก	๑๙๑	กมฺพลํ	๓๖๑
กตฺตุํ	๓๒๓	กมฺมํ	๒๗๗
กตฺตุ	๑๒๐	กมฺมกรานโน	๓๕๑
กตฺตุกาโม	๒๑๘	กมฺมกริสฺสํ	๓๕๑
กตฺตุสฺส	๑๑๗, ๑๑๘	กมฺมกโรนฺโต	๓๕๑
กตฺตุน	๓๒๓	กมฺมกาโร	๒๗๐
กตฺตุนํ	๑๑๙	กมฺมกฺรฺมาโน	๒๕๑
กตฺมานิ	๔๘	กมฺมนิ	๑๑๖
กตฺเมสํ กตฺเมสานํ	๕๗	กมฺมฺนา	๙๐, ๙๑
กตฺรกตฺเม	๙๕, ๙๖	กยฺยํ	๓๓๔
กตฺรา	๑๓๗	กยฺยเต	๒๓๗, ๒๔๑
กโต เม กลฺยาโณ	๓๘๙	กยฺยนฺเต	๒๓๗, ๒๔๑

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
กฺยาหํ (อฺยฺยานํ อปรฺชณามิ)	๓๗๖	กา	๑๓๗
กรณํ	๒๘๕, ๒๘๖, ๒๘๗	กา (อฺสุยฺยา วิชานตํ)	๓๗๖
กรณโฑ	๓๕๗	กาเถ รกฺขนฺติ ตณฺหฺสุลา	๓๗๐
กรณียํ	๒๘๒, ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๗๗	กาโกลูกํ	๑๕๖
กรวิกสโร	๑๖๑	กาณํ ปสฺสตี เนตฺเตน	๓๘๔
กริตฺวา	๓๑๗, ๓๒๒	กาตเว	๒๙๒, ๓๑๒
กรียเต	๒๓๖, ๒๖๖	กาตุํ	๓๑๒
กรียฺยติ	๒๓๗	กาตุํ (อลเมว ปุณฺณานิ กาตุํ)	๒๙๓
กรียฺยเต	๒๓๗	กาตฺวน	๒๙๓, ๓๑๒
กยฺริติ	๒๔๑	กาทเมยฺโย	๑๘๒
กยฺริราหิ	๒๔๑	กาธนํ	๑๗๕
กริสฺสตี	๒๒๖, ๒๕๓, ๒๘๗	กานนํ	๓๔๐
กริสฺสนฺติ	๒๒๖, ๒๕๓	กานิ	๔๘
กรีสํ	๓๖๖	กาปฺปฬํ	๑๗๕
กรฺณาย	๒๙, ๑๔๗	กาปฺริโส	๑๗๕
กเรยฺย	๒๖๕	กาปิตฺตติโก	๑๘๗
กโรติ	๒๓๑, ๒๔๑	กาเปยฺโย	๑๘๓
กโรหิ	๒๔๑	กาโปโต	๑๙๑
กลตฺตํ, กลตฺรํ	๓๕๓	กายิกํ	๑๘๘
กลลํ	๓๓๑	กาเยน กมมํ กโรติ	๓๘๓
กลยํ	๓๓๑	การโก	๒๗๔, ๓๒๖, ๓๔๙
กลฺยาณํ	๓๓๒	การยติ	๒๓๑, ๒๓๔, ๒๕๔, ๒๖๙, ๓๗๘
กลฺยาณกริโย	๑๗๒	การยฺนฺติ	๒๓๔
กฺว	๑๓๓, ๑๔๔	การาปยติ	๒๓๑, ๒๓๔, ๒๕๔, ๒๖๙
กฺวิ	๓๖๑	การาปยฺนฺติ	๒๓๔
กสฺมา	๖๓, ๒๑๕	การาเปติ	๒๓๑, ๒๓๔, ๒๕๔
กสฺมา อีเชว มรณํ	๓๗๒	การาเปนฺติ	๒๓๔
กสฺส	๖๓, ๙๘	การิยํ	๒๘๓, ๓๑๖, ๓๓๔
กสามิว	๑๗	การี	๓๒๔, ๓๓๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
การุ	๓๒๖, ๓๔๙	กีที	๓๔๓
การุโก	๒๘๐, ๓๒๖	กีริโก	๓๔๔
การุณย์	๑๔๗	กีริโส	๓๔๓
การเติ ๒๓๑, ๒๓๔, ๒๕๔, ๒๕๕, ๒๖๙, ๓๘๗		กีส์	๓๖๗
การเณติ	๒๓๔	กุกุกจจา	๓๓๗
กาลวน	๑๗๕	กุกเคหา	๑๗๔
กาลิงคิโก	๒๑๘	กุกกุ่ม	๑๙๐
กาส์	๙๘	กุกจจา	๓๓๖
กาसान	๙๘	กุกจฉี	๑๓๒
กาสาว	๑๓, ๑๙๐	กุกจฉเต	๒๓๗, ๒๔๑
กาสุ	๖๕	กุกจฉนเต	๒๓๗, ๒๔๑
กาหติ, กาหนุติ, กาหสี, กาหถ,		กุกชโร	๑๙๙
กาหามิ, กาหาม	๒๕๓	กุกชโร (ทนต์สุ หลกเต)	๓๙๐
กิงกณิก	๑๘๙	กุกชชาโน, กุกชชาโน	๑๘๒
กิจจ	๒๘๓	กุกจโจ	๓๕๗
กิจเจน	๓๗๓	กุกโต	๑๓๔, ๑๔๓, ๓๖๙
กิจจา	๓๗๓	กุกตติม	๓๔๖
กิลจิสสโย	๓๒๗	กุกตถ	๑๓๔
กิตติ	๒๓๒	กุกทโร	๓๑๙
กินนุ โข อหํ ตสส สุขสส ภายามิ	๓๙๐	กุกททาเลน ปจวี ขนติ	๓๘๐
กินนุมา	๕	กุกทาสา	๑๗๕
กิริย	๒๘๙	กุกทาสี	๑๗๕
กิริยา	๒๘๙, ๓๓๕	กุกนโต	๑๙๒
กิส	๓๖๗	กุกนเตยยี	๑๓๘
กิสูธ	๗	กุกนถกิปิลิก	๑๕๖
กีนาคิ	๒๔๐	กุกปุตตา	๑๗๔
กีกุสิริสป	๑๕๖	กุกปุริโส	๑๗๕
กีกิโก	๓๔๓	กุกพโพโต	๙
กีกิโส	๓๔๓	กุกพพนติ	๒๖๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
กุมภการปุตโต	๒๑๘	เคน กาเลน	๓๘๔
กุมภกาโร	๒๗๑, ๒๘๗, ๓๑๕	เคน เหตุนา วสติ	๓๘๔
กุมภิกัม	๑๘๙	เกสั	๕๗, ๙๘
กุมภิกโ	๑๘๙	เกसानั	๕๗, ๙๘
กุมารี	๑๓๗	เกสุ	๕๖
กุมุทั	๒๑๒	เกหิ	๕๗
กูรุเต	๒๖๓	โก	๕๙, ๙๕, ๑๓๔
กูรุโร	๓๖๔	โกกิโ	๑๙๑
กุลลิโ	๑๘๖	โกญโ	๓๕, ๓๗, ๑๙๑
กุลวตี	๑๓๙	โกญโ	๓๖๕
กุลุปโ	๙	โกญ	๒๑๑
กุตถา	๑๗๕	โกญปปโกญ	๒๑๒
กุเวรวาสวา	๑๗๑	โกตรา	๒๑๘
กุสลั	๓๕๙	โกธนธมโม	๒๗๘
กุสลั (ภวโต โหตุ)	๓๗๘	โกธนสีโ	๒๗๘
กุสลา (นัจจคิตตสส สุกกขิตา จาทุริตติโย)	๓๘๙	โกธโน	๒๗๘
กุสเลหิ	๕๗	โกธยติ เทวทตตสส	๓๗๕
กุสเลสุ	๕๗	โกเลโย	๑๘๓, ๒๙๘
กุสโล (ตวั รกสส องคปจจจนัน)	๓๘๙	โกสลลั	๑๔๗, ๑๔๙
กุหิ	๑๓๔	โกสา วิชฌติ กุญชร	๓๖๙
กุหิ	๑๓๔, ๑๔๔	โกสุมภ	๑๙๐
กุหิณจัน	๑๓๔, ๑๔๔	(ข)	
กูโร	๓๖๔		
เก	๙๕	ขชชุโร	๓๖๔
เกตุ	๓๖๕	ขณโ	๓๕๘
เกตุนา	๕๔	ขต	๓๐๗
เกตุโน	๒๘	ขตติยภณญา	๑๕๘, ๑๗๓
เคน	๕๘	ขตติยกุมาริกา	๑๗๓
		ขตติยพนรุ	๑๗๒, ๑๗๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ขตติยพจนรุกรการิกา	๑๗๓	คจฺเคยฺโย	๑๘๒
ขตติยพจนรุกรการิยา	๑๗๒	คจฺฉิ	๑๑๑, ๑๑๒
ขติ	๓๐๗	คจฺฉ	๒๕๒
ขุทฺโท	๓๕๖	คจฺฉตา	๑๑๒
ขนฺตพฺพ	๓๑๒	คจฺฉติ ๑๑๒, ๒๔๒, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๖๗	
ขนฺติ	๓๐๖	คจฺฉตุ	๒๕๑, ๒๖๐
ขนฺตี (ปรมฺ ติโป ตีติกา)	๑๑, ๒๑๘	คจฺฉโต	๑๑๑
ขนฺตุ	๓๑๒	คจฺฉนฺติ	๒๔๒
ขนฺโต	๓๐๖	คจฺฉนฺโต	๒๕๑, ๒๙๔
ขนฺโธ	๓๕๘	คจฺฉมาโน	๒๕๑
ขนฺธิโก	๑๘๖	คจฺฉสฺสุ	๒๙๘
ขราทีเย	๒๗, ๖๖, ๑๓๙	คจฺฉิยติ	๒๕๑
ขลุ	๑๓๐	คจฺฉิยฺยติ	๒๓๗
ขาณฺ	๓๖๕	คจฺฉิยฺยเต	๒๓๗
ขาหิ	๑๑๑, ๑๑๒	คจฺฉิสฺสติ	๒๒๖, ๒๕๑
ขาทฺนขาทฺมาโน	๓๕๑	คจฺฉเณ	๒๖๖
ขาทฺนขาทฺนโต	๓๕๑	คจฺฉเณยฺย	๒๕๑
ขาทฺนขาทาโน	๓๕๑	คจฺฉหิ	๒๕๑
ชินฺโน	๓๐๔	คจฺฉาม	๒๕๑
ชีณฺา	๓๐๕	คจฺฉามิ	๒๕๑
เขตฺตสฺส (ปฏฺ อยฺ คหปติ)	๓๗๙	คจฺฉาหิ	๒๕๑
เขโม	๓๒๘	คณฺทิวธฺนฺวา	๑๗๗
โข	๑๓๐	คณฺโฑ	๓๕๘
		คณฺหาติ	๒๕๗, ๒๙๔
(ค)		คณฺตพฺพ	๒๘๒, ๓๑๒
คจฺคิ	๖๕	คณฺตุ	๑๒๑
คจฺคาย	๒๙, ๖๖, ๑๐๗	คณฺตุ	๒๙๕, ๓๑๒
คจฺคาย	๑๒๗	คณฺตุกาโม	๒๑๘
คจฺคาย โฆโส ติฏฺฐติ	๓๘๐	คณฺโธ	๓๕๙

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
คนุธิโก	๑๘๘	คโว	๓๙
คนุทพุพา	๑๖๕	คหณั	๒๘๕, ๒๘๖, ๓๒๕
คนุทพุโพ	๙	คหณียั	๒๘๕, ๓๒๕
คม	๒๕๒	คหณั	๒๘๕
คโต	๓๒๒	คหปตโย	๕๓
คมนียั	๒๘๒, ๒๘๔	คหปตานี	๕๐, ๑๓๘
คम्मัม	๒๘๔	คหปตึ	๔๓
คम्मึเร อุกกนติเก นิธิ นิเชติ	๓๘๗	คหปติ	๕๐
คมย	๒๕๒	คหปติโน	๒๘
คมา	๒๖๗	คาถั	๓๗๓
คมิ	๒๖๗	คาถาย	๓๗๓
คมิตพุพั	๓๑๗	คามธมมา วสธมมา อสธมมา	
คมิโก	๒๙๕	อารติ วิรติ ปฏิวิรติ	๓๗๒
คมิสสา	๒๖๗	คามยติ	๒๕๕
คมิสสุติ	๒๕๑, ๒๖๕	คามสส	๓๗๘
ครุเมสสุติ	๑๗	คามา อเปนติ มุนโย	๓๖๘
ครุเพน หโต นาโค	๓๘๑	คามึ	๓๔๙
ควั	๓๙, ๔๐	คามเมติ	๒๕๕
ควัปติ	๔๐	คามยติ	๒๕๕
ควโซ	๙	กายติ	๒๖๕
ควเยภิ	๔๓	การยหัม	๒๘๔
ควเยหิ	๔๓	ควั	๓๙
ควสสุ	๓๙	ควาสสุ	๓๘
ควสสุกัม	๔๑	ควาวา	๓๘
ควา	๓๙	ควาวี โทหติ	๓๘๒
ควาชินัม	๔๑	ควาวุ	๓๙
ควเว	๓๙	ควาเว	๓๘
ควเวสุ	๓๙	ควาเวน	๓๘
ควเวฬกัม	๔๑	ควาเวยโย	๑๘๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
คาเวสุ	๓๙	เคห์	๓๓๐
คาโว	๓๘, ๔๐	โคฆาตโก	๓๑๐
คาโ	๓๒๐	โคณั	๔๓
คาโพห	๓๐๙	โคณภูตานั	๔๒
คีตัม	๒๙๐, ๓๑๘	โคณมหา	๔๓
คีตวาทิตัม	๑๕๕	โคณมุหิ	๔๓
คุณวั	๗๓, ๗๔	โคณสุส	๔๓
คุณว	๗๔	โคณา	๔๓
คุณวตัม	๗๕	โคณานั อธิปติ	๓๘๘
คุณวตา	๗๔, ๑๕๐	โคณานั อีสฺสโร	๓๘๘
คุณวติ	๗๔	โคณานั กุสโล	๓๘๘
คุณวตี	๑๓๘, ๑๓๙	โคณานั ทายาโท	๓๘๘
คุณวโต	๗๔	โคณานั ปติฏ	๓๘๘
คุณวนตสฺมี	๕๑, ๗๔	โคณานั สกฺขี	๓๘๘
คุณวนตา	๕๐	โคณานั สามิ	๓๘๘
คุณวนติ	๕๑	โคณเ	๔๓
คุณวนตานั	๒๕๑, ๒๗๕	โคณน	๔๒
คุณวนโต	๗๒, ๗๕	โคณณิ	๔๒
คุณวนเตน	๕๑, ๗๔	โคณเสุ	๔๒, ๓๘๗, ๓๘๘
คุณวนเตสฺสุ	๕๑	โคณเสุ อธิปติ	๓๘๘
คุณวนเตหิ	๕๑	โคณเสุ อีสฺสโร	๓๘๘
คุณวา	๕๑, ๗๓, ๗๔, ๒๐๐	โคณเสุ กุสโล	๓๘๘
คุณฺนิฏฺโฐ	๑๔๙	โคณเสุ ทายาโท	๓๘๘
คุณฺนิโย	๑๔๙	โคณเสุ ปติฏ	๓๘๘
คุตฺตัม, คุตฺตัม	๓๕๓	โคณเสุ สกฺขี	๓๘๘
คุนฺนั	๔๓	โคณเหิ	๔๒
คุรโว	๔๑	โคตเตน โคตโม	๓๘๔
คุหยติ	๒๕๕	โคตถุโล	๓๖๐
เคเลยฺโย	๑๘๓	โคตมตี	๑๓๙

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
โคตมัม	๑๘๐	โฆสณธมโม	๒๗๘
โคตมัม	๑๓๘, ๑๘๐	โฆสณสีโล	๒๗๘
โคตโม	๑๘๐, ๓๑๒, ๒๑๖		
โคธโน	๔๑	(จ)	
โคนัม	๔๒	จ	๑๓๐
โคปติ	๔๐, ๒๓๒	จกขุ อูทปาติ	๑๙
โคปิโม	๑๙๓	จกขุนา รุปิ ปสสติ	๓๘๐
โคมยัม	๒๐๒	จกขุญโต	๑๖๑
โคสุ	๔๓	จกขุวาปาถมาคจฉติ	๘
โคสุ ทุทฐาส อาคโต	๓๙๑	จกขุวายตัม	๓๗
โคสุ ทุยหมาเนสุ คโต	๓๙๑	จกขุโสถัม	๑๕๓, ๑๕๕
โคพิกัม	๑๘๖	จกขุมติ	๒๔๓, ๒๔๖, ๒๔๗
โคพิโก	๑๘๘	จกขุมานปฬโล	๑๓
		จกขุจลติ	๒๔๗
(ฆ)		จกขุโฆ	๓๕๘, ๓๖๐
ฆรัม	๓๒๐	จกขุทาลอ	๓๖๐
ฆณฺเฐติ	๒๕๕	จกขุตาริ	๗๗
ฆณฺโฆ	๓๕๗	จกขุตาริฏฐานานิ	๑๔
ฆตมสฺส เตลสฺมา ปติ ททาติ	๓๖๙	จกขุตาริส	๒๐๔
ฆาญยติ	๒๕๕	จกขุตาโร	๗๗
ฆาญญาปยติ	๒๕๕	จกขุตาโรเม	๕
ฆาญญาเปติ	๒๕๕	จกขุตาฬีสัม	๒๐๘, ๒๐๙, ๒๑๘
ฆาตโก	๓๙๘	จกขุโต	๓๐๑
ฆาติกัม	๑๘๖	จกขุสฺสนนัม	๓๔, ๕๐
ฆาตี	๓๒๔	จกขุสฺโส	๗๗
ฆะปฺปติ	๒๔๐, ๒๕๖	จกขุขตฺตุ	๓๔๗
ฆมมตฺ	๒๖๐	จกขุตฺถโล	๒๐๖
ฆมมามิ	๒๖๐	จกขุทฺทิสัม	๓๖, ๒๕๕, ๒๕๘
ฆมมาหิ	๒๖๐	จกขุทฺทิสอ	๑๖๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
จตุรทสิ	๒๐๓	จิตตโก	๑๘๑
จตุธา	๒๑๓	จิตโต	๑๙๑
จตุณน	๓๓	จิตร์	๓๕๑
จตุโร	๔๑, ๑๒๑	จินตยติ	๒๔๑, ๒๔๒, ๒๕๔
จตุวิซุ	๒๒๐	จินตยนติ	๒๔๒
จตุสตร์	๒๐๙, ๒๑๐	จินเตติ	๒๔๑
จตุสุ	๗๘, ๓๗๑	จิรณนายติ	๑๘
จนโท	๓๕๕	จิรปวาสิ	๑๘
จนโทภาโส	๑๙๒	จิรปวาสิ	๑๕, ๑๘
จมนนิ	๑๑๖	จีวร	๓๖๒
จรั	๑๑๑	จีวริยติ	๒๓๓
จรณ์	๒๘๕	จตุตาฬิ	๒๐๙
จรติ	๒๔๒, ๒๖๗	จุททส	๒๐๙
จรรนติ	๒๔๒	จุภย	๖
จาริตต์	๓๕๓	เจตนา	๒๘๘
จริตพพ	๒๘๕	เจตปโก	๓๔๒
จริยา	๓๓๕	เจตปน	๓๔๑
จลนธมโม	๒๗๘	เจยย์	๒๘๓
จลนสีโล	๒๗๘	โจตตาฬิ	๒๐๙
จลโน	๒๗๘	โจททส	๒๐๙
จาโค	๒๗๕, ๓๓๙	โจร ฆาเตติ	๓๘๖
จาคาย วิปุล ฌน ลภติ	๓๗๓	โจรภย	๑๖๐, ๒๙๗
จาปิโก	๑๘๙	โจรา ภย ฆายเต	๓๖๘
จาโร	๓๒๔	โจเรติ, โจรยติ	๒๕๔
จิกิฉนติ	๒๔๕, ๒๔๖		
จิจูเนหติ	๒๔๕	(ฉ)	
จิตต์	๑๒๘, ๓๐๒, ๓๕๑	ฉ	๗๘
จิตตัก	๑๘๑	ฉฏโจ	๒๐๒, ๒๐๖
จิตตกี	๑๘๑	ฉตต์	๓๕๑, ๓๘๑

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ฉตุตียติ	๒๓๓	ชนสุส ทสสนาย ตัม วีย มญเญ	๓๗๖
ฉตุตูปาหนิ	๑๗๖	ชนตุโน	๑๓, ๗๐
ฉตุริ	๓๕๑	ชนิตุัม	๓๐๖, ๓๓๔
ฉธา	๒๑๓	ชนิตพพิ	๓๐๖, ๓๑๗
ฉนทโส	๑๙๒	ชนิตวา	๓๐๖
ฉนุ	๓๔, ๕๐	ชนิตา	๓๐๖, ๓๒๖
ฉนุนุตินิ ปาสณทานิ ธมมานิ ปวริ	๓๗๒	ชยติ	๒๓๘, ๒๔๒, ๒๕๕, ๒๖๔, ๒๖๕
ฉนโน	๓๐๔	ชรา	๒๘๘
ฉวิมสโลหิตัม	๑๕๕	ชลลสุ ขิริ	๓๘๐
ฉสตุ	๒๐๙, ๒๑๐	ชหาติ	๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๖
ฉสุ	๕๐	ชหุติ	๒๔๖
ฉหิ	๕๐	ชาณุ	๓๖๔
ฉพริณญา	๑๘	ชาตกา	๓๗๓
ฉพายตนิ	๑๘	ชาติ	๓๐๖
ฉิตวา	๓๑๕	ชาติกิโย	๑๙๔
ฉิทุโท	๓๕๖	ชาโต	๓๐๖
ฉินทติ	๒๓๙	ชานนัม	๓๔๑
ฉินนหตุโก	๑๖๑	ชานนโก	๓๔๒
ฉินโน	๓๐๔	ชานาติ	๒๔๙
(ช)		ชานิปติ	๑๗๗
ชงคมติ	๒๔๗	ชานิยา	๒๔๙, ๒๖๒, ๒๖๕
ชจจนโธ	๑๙๔	ชานเญย	๒๔๙
ชจจนุทธิกิโย	๑๙๔	ชายติ	๒๖๕
ชญญา	๒๔๙, ๒๖๒, ๒๖๖	ชายเต	๓๔๐
ชตุมยัม	๒๐๑	ชาลิโก	๑๘๘
ชนโก	๓๔๒	ชิกิสติ	๒๓๒, ๒๕๐
ชนตา	๑๙๔	ชิกิสติ	๒๔๕
ชนนัม	๓๐๖, ๓๔๐, ๓๔๑	ชิกุจจติ	๒๓๒, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๕, ๒๔๗, ๒๔๙
ชนโน	๓๔๐	ชิมจจติ	๒๓๒, ๒๔๕, ๒๔๗, ๒๔๙

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ชิตวาน	๒๙๓	ฉาณน อุตฺตสฺสโก	๓๙๒
ชิตินทริโย	๑๖๐	ฉาณน ปสฺสีทิต	๓๙๒
ชินพุทธิ	๒๘๘	ฉาโน	๓๔๐
ชินวจนยุตฺตํ	๒๖	ฉาตยฺย	๒๘๓
ชินาติ	๒๔๐	ฉาโต	๒๙๑, ๓๔๕
ชีโน	๒๙๑	เฉยฺย	๒๘๔
ชียฺยติ	๒๖๑		
ชีรติ	๒๖๑	(จ)	
ชีวิตา โวโรเปตา	๓๖๙	จาทิ	๒๔๘, ๒๖๘
ชุตีมา	๒๐๐	จานํ	๒๘๕
ชุโหติ	๒๔๖	จานโส	๖๐
เชฏฺโฐ	๑๔๗	จิตฺติ	๓๐๘
เชตุํ ธเนน	๒๙๓	จิตฺโต	๓๐๘
เชตฺตตฺตรนคฺรีโก	๑๘๗	จีเยเต	๒๓๖
เชนทตฺติโก	๑๘๔	จียติ	๒๖๐
เชยฺโย	๑๔๗		
เชตฺวเน อนฺตรหิโต	๓๗๐	(ท)	
โชตนธมฺโม	๒๗๙	ทํสมกสํ	๑๕๖
โชตนสํโโล	๒๗๙	ทาโห	๓๒๓
โชตโน	๒๗๙		
โชตลติ	๒๓๕	(ต)	
		ตํ	๑๒๘
(ณ)		ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาณ	
ฌายติ	๒๖๕	กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต	๓๘๖
		ตกฺกโร	๒๗๓
(ณ)		ตกฺกตฺตา	๒๗๔
ฌาณํ	๓๔๐	ตกฺกิตฺโต	๓๔๕
ฌาณสมิ ภา อุตฺตสฺสโก	๓๙๒	ตงฺการุณิกํ	๑๕
ฌาณสมิ ภา ปสฺสีทิต	๓๙๒	ตจฺฉํ	๓๓๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ตณฺเฎเวตถ	๑๖	ตมฺหา	๕๖
ตณฺหิ	๑๖	ตมฺหิ	๕๖
ตณฺหุลํ ปจติ	๓๘๖	ตโม	๑๐๘
ตณฺหฺกโร	๒๗๒	ตยสฺส	๗
ตตฺร	๑๓๐	ตยสฺสํ	๖
ตตฺราริทธิมิจฺเญย	๔	ตยา	๘๒, ๘๓, ๘๖, ๑๕๐
ตตฺรายมาหิ	๓	ตยาหิ	๗
ตติโย	๒๐๖	ตยิ	๘๐, ๘๑, ๑๒๓
ตโต	๑๔๓	ตโย	๗๗, ๗๘
ตถตฺตา	๒๑๔	ตฺรุณิ	๑๓๗
ตถริว	๑๐	ตฺวิ	๘๐, ๘๓, ๑๒๔
ตถา	๑๓๐, ๒๑๔	ตว	๘๑
ตถापि เตสํ พยากริสฺสามิ	๓๗๙	ตว สิลามเต	๓๗๕
ตถูปมํ	๖	ตวณฺจ มํ นาภิภาสสิ	๓๘๙
ตทา	๑๔๓, ๑๔๖	ตวยา	๑๒๓
ตทานิ	๑๔๖	ตวยิ	๑๒๔
ตนฺตํ	๒๗๑, ๓๕๒	ตสฺมา	๕๙, ๖๓
ตนฺตฺรํ	๓๕๒	ตสฺมาติห	๑๘
ตนฺตวಾಯิ	๒๗๑	ตสฺมี	๖๓
ตนฺติ	๓๕๔	ตสฺสํ	๓๐, ๓๓
ตนฺนิพฺพุตํ	๑๕	ตสฺส	๖๓, ๙๘
ตโนติ	๒๔๑	ตสฺส อตตโน สฺขํ	๓๘๒
ตโนหิ	๒๔๑	ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนฺุคินาติ	๓๗๗
ตปโส	๑๐๘	ตสฺส กุชฌ	๓๗๕
ตปสฺสินิ	๑๓๘	ตสฺส ผาสฺ โหตุ	๓๗๙
ตปสฺสี	๑๓๘, ๑๙๙	ตสฺส ภิกฺขุโน จิวรํ	๓๘๒
ตโป	๑๐๘	ตสฺส ภิกฺขุโน ปฏฺวิโส	๓๘๒, ๓๘๗
ตโปकुณฺเณ	๑๐๙	ตสฺส ภิกฺขุโน ปตตจิวรํ	๓๐๘, ๓๘๗
ตมฺหิ	๑๗	ตสฺส ภิกฺขุโน ปตฺโต	๓๘๒

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ตสส ภาสนติ วตฺตารโ	๓๘๙	ติทณฺฑิ	๓๖, ๑๕๕, ๑๕๘
ตสส ภิกฺขุโน สฺขํ	๓๘๗	ติธา	๒๑๓
ตสส เม สกฺโก	๓๗๘	ตินทุกโก	๑๙๐
ตสสา	๓๐, ๓๓	ตินยณํ	๓๖, ๑๕๕, ๑๕๘
ตหิ	๑๔๕	ติปาสิ	๓๖
ตาทิกฺโข	๓๔๓	ติปิฏกํ	๓๖
ตาทิส	๓๔๓	ติปุกมยํ	๒๐๒
ตานิ รูปานิ	๒๑๙	ติผลํ	๓๖, ๑๕๘
ตาย	๓๓, ๑๐๗	ติพนฺธนํ	๓๖
ตาริกฺโข	๓๔๔	ติภวํ	๓๖
ตาริส	๓๔๓	ติมลํ	๓๖, ๑๕๘
ตาสํ, ตาसानํ	๙๘	ติมิรยิตตตํ	๑๙๕
ตาสาหํ	๑๙	ติยณฺตํ	๓๖
ตาสุ	๖๕	ติรจฺฉา	๓๓๖
ตาสีลํ	๒๐๙, ๒๑๘	ติรตฺตํ	๒๐๖
ติกฺขตฺตํ	๓๔๗	ติโรกฺขทฺทํ	๑๗๘
ติกฺขตฺตํ	๑๕๖	ติโรปพฺพตํ	๑๗๘
ติกฺกิฉนา	๓๓๖	ติโรปาการํ	๑๗๘
ติขณํ	๓๖	ติโรปาสาทํ	๑๗๘
ติฏฺฐิ	๑๑๑	ติลิกํ	๑๕๕, ๑๕๘
ติฏฺฐติ	๒๔๘	ติเลสุ เตลํ	๓๘๐
ติฏฺฐตุ	๒๔๘	ติโลกํ	๓๖, ๑๕๕, ๑๕๘
ติฏฺฐเจยฺย	๒๔๘	ติเวทนํ	๓๖
ติฏฺฐเจยฺยํ	๒๔๘	ติส	๒๐๔, ๒๐๘
ติณฺณ	๔๐๓	ติสติ	๒๐๔
ติณณํ	๔๗	ติสฺตํ	๒๐๙, ๒๑๐
ติณณนํ	๔๗	ติสฺสํ	๓๐, ๓๒, ๑๐๖
ติณทลํ	๑๕๐	ติสฺสณนํ	๓๐, ๓๒
ติติกฺขติ	๒๓๒, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๕๐	ติสฺสา	๓๐, ๓๒

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ติสสาย	๓๒	เตโช	๑๐๘
ติสโส	๗๗	เตโชสเมน	๑๐๙
ติหัง	๓๖	เตน	๕๘
ตีณิ	๗๗	เตน สมเยน	๓๘๔
ตีติกา	๓๓๖	เตลิกิ	๑๘๖
ตีสุ	๓๔, ๗๘	เตลิโก	๑๘๘
ตีหากาเรหิ	๓๗	เตสุ	๕๖
ตุ	๓๓๔	เตสํ เตसानํ	๕๗
ตุ	๑๓๐	เตหิ	๕๖
ตุจฺฉา	๓๓๖	โตมริโก	๑๘๙
ตุญฺโง	๒๙๙		
ตุณฺโณ	๓๐๓	(ถ)	
ตุทฺปติ	๑๗๗	ถามสา	๓๑
ตุมฺหิ	๙๔	ถามโส	๖๐
ตุมฺหากิ	๘๔, ๙๓	ถามุนา	๙๐
ตุมฺหานิ	๙๔	ถามุโน	๙๐
ตุมฺเห	๙๔	ถาโม	๓๓๐
ตุมฺเหสุ	๕๗, ๙๔	ถาลิกิ	๑๘๙
ตุมฺเหหิ	๕๗, ๙๖	โถกา	๓๗๓
ตุยฺหิ	๘๑	โถเกน	๓๗๓
ตุยฺหญฺจสฺส	๓๗๘		
ตุรฺโค	๒๗๖, ๓๒๑, ๓๓๘	(ท)	
ตุลา	๒๙	ทกฺขติ	๒๓๓, ๒๔๙
ตุวํ	๘๑, ๘๓, ๑๒๔	ทกฺขิ	๑๘๓
เต	๘๕, ๙๕, ๙๖	ทกฺขินฺปุพฺพสฺสํ - พสฺสา	๙๗
เตชติ	๒๓๒	ทกฺเขถ	๒๖๖
เตชสา	๑๐๗	ทชฺชามิ	๒๕๙
เตชสี	๑๙๙	ทชฺชเยย	๒๕๙
เตเชน	๑๑๐	ทญฺฐพฺพิ	๒๙๙

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ทฤษฎียุ่	๒๘๓	ทริโก	๓๒๙
ทฤษฎี	๒๙๙	ทริโท	๓๕๖
ทฤษฎี	๒๙๙	ทยาสุ	๑๙๖
ททไธ	๓๐๙, ๓๒๐, ๓๕๔	ทวฤ	๓๔๖
ทณฐี	๔๓	ทวยี่	๗๗
ทณฐิ	๑๒๙	ทวเยน	๗๗
ทณฐิโก	๑๘๖, ๑๙๙	ทวาทส	๒๐๕
ทณฐินั	๔๔, ๔๕, ๑๓๑, ๑๓๒	ทวาลโย	๒๕
ทณฐินา	๔๕, ๖๒, ๑๒๖, ๑๓๓	ทวิกิ	๒๐๘
ทณฐินิ	๑๓๓	ทวิกขตตุ	๓๔๗
ทณฐินี	๑๓๘	ทวิทนโต	๒๐๕
ทณฐิโน	๒๘, ๔๕, ๕๓, ๖๑, ๖๘, ๑๓๒	ทวิธา	๒๑๓
ทณฐิสุมิ	๖๒	ทวินัน	๓๓, ๔๗, ๕๐, ๗๗
ทณฐิสุส	๓๐, ๖๘	ทวิสต	๒๐๙, ๒๑๐
ทณฐี	๔๖	ทวิสสุ	๓๔, ๕๐
ทณฐิโ	๑๙๙, ๓๕๗	ทวิหิ	๕๐, ๒๑๓
ทตติม	๓๔๖	ทส	๗๘
ทตวา	๓๑๕	ทสทสก	๒๑๐
ทททลลติ	๒๓๖, ๒๔๓	ทสธา	๒๑๓
ททท	๓๖๑	ทสนน	๓๔, ๒๐๒
ททาติ	๒๔๓, ๒๔๔	ทสพโล	๑๖๖
ทททริเทณฐิม	๑๕๕	ทสภว	๑๕๘, ๑๕๙
ทธาติ	๒๔๔, ๒๔๕, ๒๔๗	ทสโม	๒๐๒
ทนโต	๓๐๖	ทสสต	๒๐๙, ๒๑๐
ทมโ	๓๒๙	ทสสตสทสส	๒๑๑
ทมม	๒๕๔	ทสสทสส	๒๑๑
ทมมเต	๒๓๘	ทหรา น มียเต	๓๗๒
ทมมิ	๒๕๔	ทพหยติ	๒๓๕
ทมยเต	๒๓๘	ทาคตุ	๓๕๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ทาดเตน วีหี ลุนาติ	๓๘๐	ทิสวา	๓๑๔
ทาดทัพ	๔๓๔	ทิสวาน	๓๑๔
ทาดรุ	๓๕๓	ทิสาย	๒๙
ทาดา โหติ สมณสส วา		ทิมชงโฆ	๑๗๒
พราหฺมณสส วา	๓๘๕	ทิมชฺฌิมิ	๑๕๖
ทาดุ “อลเมว ทานานิ ทาดุ”	๒๙๓	ทิมโส	๖๐
ทาดุ	๑๒๑	ทิมโส นว วิทถฺถิโย	๓๗๓
ทานทายโก	๓๑๑	ทิปงฺกโร	๒๗๒
ทานทายี	๓๑๑	ทิปิ จมเมสุ ฬณฺเฑ	๓๙๐
ทามิ	๓๒๙	ทียติ	๒๖๐
ทายโก	๒๗๔, ๓๒๔	ทูกกฺฏ	๙
ทายี	๓๒๔, ๓๓๔	ทูกกริ	๒๙๒, ๓๒๗
ทารุมย	๒๐๒	ทูกขา	๓๗๔
ทาสปุตติ	๑๘๔	ทูกคฺนฺธิ	๑๗๖
ทาสีทาส	๑๕๖	ทูกคโห	๒๕
ทาโห	๓๒๐	ทูกฺจคฺนฺธิ	๑๗๖
ทิกุณ	๒๐๔, ๒๐๖	ทูกฺจลล	๑๙๖
ทิกฺขิ	๑๗๕	ทุตฺติโย	๒๐๖
ทิกฺขโ	๒๘๒	ทูปฺภิกฺข	๒๕
ทินฺนสฺสงฺโก	๑๖๐	ทูปฺภุต	๒๕
ทินฺโน	๓๐๔, ๓๒๗	ทุโม	๓๒๙
ทิพฺพติ	๒๓๙	ทุรตฺต	๒๐๖
ทิพฺพเต	๒๓๗	ทุราขยาโต	๒๕
ทิพฺพนฺเต	๒๓๗	ทูลลยฺน	๒๕
ทียทฺโธ	๒๐๗	ทฺวปสนต	๒๕
ทิวทฺโธ	๒๐๗	ทฺเว	๗๗
ทิวา	๓๖	ทฺสสนีย	๑๙๕
ทิสฺสติ	๒๔๙	ทฺสสโย	๒๙๒, ๓๒๗
ทิสฺสเต	๒๓๘	ทฺหยติ ทิสานํ เมโฆ	๓๗๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ทุหาโร	๑๓๐	ธณณราสี	๑๖๐, ๒๙๗
ทุหิตีโต	๑๒๓	ธณณวาโป	๓๕๐
ทุรคามิ	๓๗๑	ธนญติ	๒๘๘
ทุรโต วาคุมม	๓๗๑	ธนียติ	๒๓๓
ทูโร	๓๖๔	ธนุกลาปี	๑๕๖
ทุสยติ	๒๕๕	ธนุณา วิฆมติ	๓๘๒
เทยยิ	๒๘๔	ธมมํ สุนาติ	๓๘๖
เทว	๗๖, ๗๘	ธมมํ ปาเจติ	๓๘๒
เทวทตตสส สุวณณตตํ ธารียเต	๓๗๔	ธมมกาโม	๒๗๑
เทวา ทสสนกามา เต ดาวตีสสา	๓๗๕	ธมมจาโร	๒๗๑
เทวราชา, เทวราโช	๑๗๕	ธมมญจเร	๑๕
เทวสชา, เทวสโซ	๑๗๕	ธมมทินโน	๒๘๘
เทวา	๙๕	ธมมวินยิ, วินเยน	๓๗๑
เทवासูรนครุพนาคนธพพมนุสสา	๙๖	ธมมสส อตถาย	๓๗๗
เทเวีย	๒๘, ๖๔, ๖๕	ธมโม	๒๗๖
เทสสส ปญ อยิ ราชา	๓๗๙	ธมมา	๓๑๖
เทสสิ	๒๙๐	ธมมิ	๑๘๔
เทเสตุ ภาณเต ภควา ธมมํ ภิกขุณิ	๓๗๙	ธมมิโก	๑๘๖, ๑๘๙
เทโ	๓๒๔	ธมเมน วสติ	๓๘๔
โทฆจฉา	๓๓๖	ชาตรรฐจิ	๑๘๔
โทณิ	๑๘๓	ชาติ	๓๕๔
โทรุจฉา	๓๓๖	ชาตุ	๓๖๕
โทลาย	๒๙	চার্যিতপূর্ণ	๓๓๔
โทวาริโก	๑๘๘, ๒๑๖	চারী	๓๓๔
โทหลินิ	๒๐๔	จิตติมา (จิตติมณฑุ + สิ)	๗๓
		จิตตรา	๑๒๒, ๑๒๓, ๑๕๑
(ธ)		จิตติ	๑๒๒, ๑๒๓
ธชาลุ	๑๙๖	จิตโร	๑๒๑, ๑๒๓
ธณณมาโย	๒๗๑	จิตา	๒๙๕

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
จีตุ	๑๒๐	นันทิตพพ	๒๘๕
จีตุน	๑๑๙	นันทียเต	๓๒๕
จียติ	๒๖๐	นปุสกลิงค์	๑๓๑
จีวร	๓๖๒	นมหิ	๑๐๒
จุนาติ	๒๔๐	นโม กโรหิ นาคสส	๓๘๕
จุมายิตตต	๑๙๕	นโม เต พุทธรีรตฤ	๓๘๕
จูโม	๓๒๘	นยติ	๒๖๔
เชนุ	๓๖๕	นยาโยโค	๒๕, ๒๑๙
เชนุยา	๒๘, ๖๔, ๖๕	นยิมสส	๑๗
เชนุโย	๖๗, ๖๘	นรา	๙๕
		นว	๗๘
(น)		นวกมมิโก	๑๘๘
น	๑๐๒	นวธา	๒๑๓
นครกาโร	๓๕๐	นวนน	๓๔
นครตา	๑๙๕	นวสุ, นวนน, นวหิ	๕๐
นครยายี	๓๑๑	นวสดี	๒๐๙, ๒๑๐
นครสส ปาเทน	๓๗๘	นวูติ	๒๐๘
นครา (นิกคโต ราช)	๓๖๘	นหุติ	๒๑๒
นจจ	๒๙๐, ๒๙๘, ๓๓๗	นพการโก	๓๒๕
นจโจ	๓๕๐	นาครีโก	๑๘๘
นชโซ	๕๕	นาคิโย	๖๗
นชชา	๕๕	นาฏปุตติ	๑๘๔
นญญ	๒๙๐, ๒๙๘	นาฏปุตติโก	๑๘๔
นตถณณ	๗	นาโท	๓๒๔
นที	๕๔	นนานาเกเลน	๓๖๙
นทียา	๔๖	นนานาทุมปตติปปุพวาสิตสาณ	๑๖๒
นทียโย	๔๖	นาเทยโย	๑๘๒
นที	๑๓๗, ๓๑๖	นนานามุสสหลปพพตตรุกลึงครสร-	
นทท	๒๘๕, ๓๒๕	ธนุคทาสีโตมรทโก	๑๗๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
นานารุกขติณปัตติปุโปปโสภิต-		นิยโก	๙
กนุทโร	๑๖๙	นิยมติ	๒๖๘
นาย	๑๐๒	นिरพพุท	๒๑๒
นายโก	๒๗๔, ๓๒๔	นिरุปธิ	๒๕
นายติ	๒๔๙, ๒๖๒	นิลลยน์	๒๕
นารายโณ	๑๙๒	นิสชชา	๓๓๕
นาฬิเกรโก	๑๙๐	นินโน	๓๐๔, ๓๑๘
นาฬิเกร	๑๘๕	นิสสโย	๒๗๓
นาวาย	๒๙	นีสทีสุ	๒๖๑
นาวิกิ	๑๓๘	นิ - นิหาโร	๑๓๐
นาวิก	๑๘๖	นีล	๑๙๐
นาฬิ	๑๐๒	นีลุปปล	๑๕๗
นาฬิโก	๑๙๐	นีวาโร	๒๑๗
นิกกโม	๒๕	นี - นีหาโร	๓๐
นิกกสาโว	๒๕	นุทน์	๓๔๑
นิกตย	๓๕	เน	๑๐๒
นิกตยา	๓๕	เนคมชนปทา	๒๒๐
นิคคต	๒๕	เนตต	๓๕๒
นิคคตชโน	๑๖๑	เนตถ	๗
นิคคโ	๒๕	เนตริ	๓๕๒
นิคมชนปทา	๒๒๐	เนตา	๓๒๖
นิโครธปริมณฑโล	๑๖๑	เนติ	๒๖๔
นิทธรถ	๑๕๔	เนทิจุ	๑๔๘
นิทธารามตา	๑๙๗	เนปุลณ	๑๔๙
นิทติตุมรหติ	๑๓๔, ๒๙๒	เนมิตโต	๑๙๒
นินนหุต	๒๑๒	เนยย	๒๘๓
นิปผตติ	๙	เนยยายิโก	๒๑๖
นิมมกส	๑๕๔	โน	๘๓
นีย	๙	โนเปติ	๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
(ป)			
ป	๑๒๙	ปคฺคโห	๒๕
ปัสสูกุณิกตฺตํ	๑๙๗	ปเคว	๒๒, ๒๑๘
ปกํ	๓๐๕	ปชฺชนียํ	๒๘๒
ปกกโม	๒๕	ปชฺชา	๓๓๕
ปกกนโต	๓๐๕	ปชฺชิตพฺพํ	๒๘๒
ปกฺขสฺมา วิชฺฌติ มิคํ	๓๖๙	ปญจ	๗๘
ปกโต	๓๐๘	ปญจกฺขตฺตํ	๓๔๗
ปโกฏฺฐิ	๒๑๑	ปญจกวํ	๑๗๖
ปจฺจกฺขธมฺมา	๒๑๒	ปญจคาวิ	๑๕๙
ปจฺจติ	๒๖๖	ปญจทส	๒๐๓, ๒๐๕
ปจฺจเต	๒๓๖, ๒๓๗, ๓๒๕	ปญจทสี	๒๐๓
ปจฺจนติเมสุ	๒๔	ปญจททสี	๑๓
ปจฺจนฺเต	๒๓๗	ปญจธา	๒๑๓
ปจฺจาหฺรติ	๘	ปญจณฺนํ	๓๓, ๔๙
ปจฺจตฺตยฺเยว	๑๖	ปญจินฺทริยํ	๑๕๕
ปจฺจตฺตริตฺวา	๘	ปญจปฺปฺลิ	๑๕๙
ปจฺฉิโม	๑๙๓	ปญจภวํ	๑๕๘
ปจฺฉิยาการ	๓๖	ปญจภิกฺขุ	๑๕๘
ปจถ	๒๓๔	ปญจโม	๒๐๒
ปจติ	๔๙, ๑๕๒, ๒๓๔, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๘, ๒๔๒, ๒๖๕, ๒๖๗, ๓๘๖	ปญจวสฺสํ	๑๕๘, ๑๗๓
ปจฺนติ	๒๓๔, ๒๔๒	ปญจสฺตํ	๒๐๙, ๒๑๐
ปจโล	๓๖๐	ปญจทฺทเคหิ	๑๐, ๓๖
ปจาหิ	๒๓๔	ปญจทฺธิ	๕๐
ปจิตํ	๓๒๗	ปญจสุ	๔๙
ปจिता	๓๒๖	ปญจทฺทปาลิ	๗
ปจฺสสฺติ	๑๙	ปญจาลอ	๓๖๐
ปคฺคยฺห	๓๑๔	ปญจาทํ	๑๗๖
		ปญญว (ปญญวณฺตฺ + สิ)	๗๓
		ปญญารณํ	๑๗๒

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ปณณาย	๒๙	ปตฺตจีวร	๑๕๖
ปณณาย วิมุตตมโน	๓๗๓	ปตฺตรมโม	๓๑๕
ปณณาย สุกตึ ยนฺติ	๓๗๓	ปตฺตพพ์	๒๘๓
ปณณารตน	๑๗๓	ปตฺตยํ	๒๘๓
ปณณาส	๒๐๘	ปตฺติ	๓๕๔
ปณโณ	๒๐๑	ปตฺตียติ	๒๓๓
ปญฺจาย	๓๔๙	ปตฺเตสุ ปิณฺฑาย จรณฺติ	๓๙๐
ปญฺจ	๓๕๙	ปตฺโต	๓๐๒
ปญฺจสนฺถารวตฺยสส	๙	ปตฺร	๓๕๒
ปญฺหณฺณติ	๒๔	ปติ	๓๖๒
ปญฺหิกลฺยาณ	๓๓๒	ปตฺติลยติ	๑๒
ปญฺหิคุคิ	๒๔	ปตฺติโสถ	๑๕๔
ปญฺหิเวทยามิ โว ภิกฺขเว	๓๗๗	ปติ - ปติหาโร	๑๓๐
ปญฺหิสลลาโณ	๓๓๒	ปถโม (ปจฺจโม)	๓๖๑
ปญฺหียติ	๒๓๓	ปถสฺส คจฺฉนฺติ	๓๙๐
ปญฺ	๔๔	ปทุม	๒๑๒
ปจฺติ	๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๘	ปทสา	๑๐๘, ๑๐๙
ปจฺพย	๓๕	ปทสิ	๑๐๘
ปจฺพยา	๓๕	ปทโส	๕๙, ๑๒๙
ปจฺวิย	๓๕, ๓๘	ปนฺทโน	๓๓๙
ปณฺทิจจ	๑๔๗, ๑๔๙	ปนฺทนี	๓๔๐, ๓๔๑
ปณฺทโก	๓๕๗	ปนฺทโก	๓๔๑
ปณฺทว	๑๘๑	ปพฺพชฺช	๑๓
ปณฺทว	๑๓๘, ๑๘๑	ปพฺพชฺชา	๓๓๕
ปณฺทโว	๑๘๑, ๑๘๕, ๒๙๗	ปพฺพตมฺพุทฺธนิฏฺฐิโต	๑๓
ปณฺทวิโก	๑๘๘	ปพฺพตา สงฺกเมยฺย	๓๗๒
ปตฺต	๒๗๑, ๓๕๒	ปพฺพตฺยติ	๒๓๑, ๒๓๓
ปตฺตคฺคฺคาโห	๒๗๑	ปพฺพปาปราน	๙๖
ปตฺตตฺงค	๑๙๐	ปพฺพายติ	๒๓๑

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ปกคโค	๓๐๑	ปลลล	๓๕๙
ปกงกโร	๑๕๓, ๒๘๐	ปวตย	๓๕
ปกฏโจ	๒๙๙	ปวตยา	๓๕
ปภา	๓๓๘	ปวติ	๒๖๔
ปภาย	๒๙, ๖๖	ปวน	๓๔๐, ๓๔๑
ปภาสุ	๖๕	ปวโน	๓๔๐
ปมาโท	๑๑, ๑๓	ปวรสุราสุรครุพมนุชภุชคณธพพ-	
ปโยชยติ	๒๓๑, ๒๓๔	มกุฏกุฏจุมพิตเสลสงฆมิตจโร	๑๖๕
ปรกุกโม	๒๕	ปวิญโจ	๓๐๐
ปรา	๑๒๙	ปวิตต, ปวิตร์	๓๕๒
ปราภโว	๑๓๐	ปเวโส	๒๗๔
ปราภิกโว	๕๔	ปสยหปวตตา	๒๗๗
ปรามาโส	๒๕	ปสยหปวตตนธมโม	๒๗๗
ปรายน	๒๕	ปสยหปวตตเน	๒๗๗
ปราริสย	๒๑๙	ปสสติ	๒๔๙
ปรี	๑๓๐	ปสสาวี	๓๔๙
ปรีกษา	๒๘๑	ปสสีย	๓๑๓
ปรีกษารียติ	๒๓๓	ปสโว	๔๑
ปรีกษาโร	๓๑๒, ๓๒๔	ปหาโร	๑๓๐
ปรีคโค	๒๕	ปาเอว	๒๒
ปรีชณโณ	๓๐๓	ปากโณ	๒๑๗
ปรีทาโ	๒๗๖, ๓๒๑	ปากาโร	๒๑๗
ปรีโต	๓๓๘	ปาโก	๒๗๕, ๓๒๕, ๓๓๙, ๓๕๐
ปรีปณโณ	๓๐๓	ปาจโก	๓๒๒, ๓๒๖
ปรีมุตโต ทุกขสมา	๓๗๒	ปาจยติ	๒๓๔
ปรียงเก ราชา เสดิ	๓๘๐	ปาจยนติ	๒๓๔
ปรีเยสนา	๒๕	ปาจาปยติ	๒๓๔
ปรีหาโร	๑๓๐	ปาจาปยนติ	๒๓๔
ปรีฟาโ	๒๗๖, ๓๒๑	ปาจาเปติ	๒๓๔

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ปาจาเปนฺติ	๒๓๔	ปารคโต	๑๑
ปาเจติ	๒๓๔	ปารคุ	๒๘๑
ปาเจนฺติ	๒๓๔	ปาวโก	๓๔๒
ปาฏิกงฺโข	๒๑๗	ปาวิกิ	๑๘๔
ปาฏิมกฺโข	๒๑๗	ปาสาทา สงฺกเมยฺย	๓๗๑
ปาฏลิปฺตติโก	๑๘๗	ปาสาโท	๒๑๗
ปาฏิหิรฺ	๓๕๖	ปิฉฉิลลา	๓๓๖
ปาฏิเหรฺ	๓๕๖	ปิฎจียา ขุชฺโซ	๓๘๔
ปาณาติปาตา เวรมณี	๓๗๒	ปิณคณทวทณนฺรุชงฺฆนา	๑๖๕
ปาณินา	๓๑, ๔๙, ๑๒๖	ปิณฺรภขัสปาทุ	๑๖๔
ปาติ	๒๔๘, ๒๖๘	ปิตติโก	๑๘๙
ปาทีโก	๑๘๖	ปิตรํ	๑๑๗, ๑๑๘
ปาเทน	๖๐	ปิตรรา	๑๒๒, ๑๒๓, ๑๕๑, ๓๗๐
ปาเทน ขณฺโธ	๓๘๔	ปิตรานํ	๑๑๘, ๑๑๙
ปาปิ	๔๔	ปิตริ	๑๒๒, ๑๒๓
ปาปตโม	๑๙๘	ปิตเรหิ	๑๑๘
ปาปตโร	๑๙๘	ปิโตร	๑๒๑, ๑๒๓
ปาปนํ	๒๕	ปีตา	๑๑๗, ๑๑๘, ๑๔๑, ๒๙๔
ปาปสฺมี รมตี มโน	๓๘๗	ปีตานํ	๑๑๙
ปาปา	๖๔	ปีติโต	๑๒๓, ๓๗๒
ปาปา จิตฺตํ นิวารเย	๔๔, ๓๖๘, ๓๘๕	ปีตุ	๑๑๘
ปาปาย	๖๔	ปีตุสฺส	๑๑๗, ๑๑๘
ปาปายติ	๒๔๒	ปิยปสฺสณธมฺโม	๒๗๗
ปาปิฎฺโธ	๔๔, ๑๙๘	ปิยปสฺสเน	๒๗๗
ปาปิยสฺสโก	๑๙๘	ปิยปสฺสี	๒๗๗
ปาปิโย	๔๔, ๑๙๘	ปิยปุพฺพสฺส	๙๗
ปาปุณฺนาติ	๒๔๐	ปิยปุพฺพพานํ	๙๖
ปาปุณฺนติ	๒๔๐	ปิยปุพฺพพาย	๙๖
ปาเป	๔๔, ๖๔	ปิยปุพฺพเพ	๙๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ปิวติ	๒๔๘	ปุပ္ผิสา	๒๑
ปิวตุ	๒๔๘	ปุพฺพณฺหสมเย คโต	๓๙๑
ปิवासติ	๒๓๒, ๒๔๓, ๒๔๗, ๒๔๘	ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา	๓๘๙
ปิเวยฺย	๒๔๘	ปุพฺพปาปริ	๒๙๗
ปิเวยฺยํ	๒๔๘	ปุพฺพุตฺตรานํ	๙๖
ปีตํ	๑๙๐	ปุพฺพเพว สมฺโพธา	๓๗๓
ปีโต	๓๐๘	ปุม่	๘๘
ปีติ	๓๐๘	ปุมาภาโว	๔๓, ๑๓๑
ปิยติ	๒๖๐	ปุมา	๘๗, ๘๘, ๘๙
ปิวรี	๓๖๒	ปุมานา	๙๑
ปุงฺกิกิโกล	๔๓, ๑๓๑	ปุมานเ	๘๙
ปุงฺลิจํ	๔๓	ปุมานะกิ	๘๙
ปุจฺฉา	๓๓๖	ปุมานะหิ	๘๙
ปุณฺณกาโร	๒๗๑	ปุมนุ	๙๐, ๙๑
ปุณฺโณ	๒๙๙	ปุมนุโน	๙๐
ปุณฺฑริกํ	๒๑๒	ปุมาสุ	๙๑
ปุตฺตํ	๓๕๒	ปุรกฺขโต	๓๑๑
ปุตฺติโก	๑๙๓	ปุรินฺทโท	๒๗๓
ปุตฺติโม	๑๙๓	ปุริสํ	๔๔
ปุตฺติโย	๑๙๓	ปุริสมหา	๕๕, ๖๑
ปุตฺติยติ	๒๓๓, ๒๔๒	ปุริสมหิ	๖๑
ปุถเอา	๒๒	ปุริสสฺส	๓๐, ๔๔, ๖๑, ๖๒, ๖๘, ๗๑
ปุถเคว	๒๒	ปุริสา	๖๑, ๑๐๕, ๑๕๑
ปุถวี	๑๓๗, ๓๖๑	ปุริसानํ	๕๙, ๖๓
ปุถุ	๓๖๑	ปุริเส	๔๔, ๕๖, ๖๑
ปุถุชฺชน	๒๔, ๓๖๑	ปุริเสน	๕๘
ปุถุโล	๓๖๐	ปุริเสมิ	๕๕
ปุถฺวาสเน	๓๖	ปุริเสสุ	๓๔, ๕๖, ๗๘
ปุณาติ	๒๔๐	ปุริเสหิ	๕๕, ๕๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ปุรีชนปทา	๒๒๐	พนธุมั	๕๒
ปุรีโส	๕๙, ๑๒๘	พนธุมสส	๕๒
ปุถุลิङ्ค	๑๕, ๑๓๑	พนธุสเสว	๖
ปุชิโต	๓๔๕	พนธุมมา	๕๒
ปุติคณฺธิ	๑๗๖	พญูวิตถ	๒๖๕
ปุรณ	๒๘๖	พยุณชนโส	๕๙
เปโม	๓๒๘	พยุตต	๒๕
เปยฺย	๒๘๔	พยาธิมฺหิ	๑๓๓
โปตโก	๑๐๕	พยาถมพามพุธรพินทุจุมพิตฏโฏ	๑๖๓
โปถุชชนตฺตน	๑๙๗	พฺรหมจฺรณธมโม	๒๗๗
โปริสส	๑๕๐	พฺรหมจฺรณ	๒๗๗
โปรีชนปทา	๒๒๐	พฺรหมจาร	๔๙, ๒๗๗
โปโส	๓๖๖	พฺรหมนิ	๑๑๖
		พฺรหมสโร	๑๖๑
(ผ)		พฺรหมสส	๑๑๗
ผคฺคุโณ	๑๙๑	พฺรหฺมา	๑๑๓, ๑๑๖, ๓๓๐
ผนฺทณธมโม	๒๗๘	พฺรหฺมาน	๑๑๒
ผนฺทณสีโล	๒๗๘	พฺรหฺมานโน	๑๑๓
ผนฺทโน	๒๗๘	พฺรหฺมฺนา	๑๑๖, ๑๕๑
ผนฺทาบโก	๓๔๒	พฺรหฺมโน	๑๑๖, ๑๖๑
ผนฺทาบนิ	๓๔๐	พฺรหฺเม	๑๑๔
ผรฺสุณา รุกข์ ฉินฺทติ	๓๘๐	พฺรวิติ	๒๓๔, ๒๖๗
ผลฺลเต	๒๓๘	พฺรหฺมณคหปติกา	๑๗๑
ผสฺโส	๒๗๕	พฺรหฺมณทาทริกา	๑๕๗
ผุสฺโส	๑๙๑	พฺรหฺมณพนฺธทาทริกา	๑๗๓
		พฺรหฺมณพนฺธกริยา	๑๗๒
(พ)		พฺรหฺมณสส	๖๓, ๑๗๓, ๓๘๕
พนฺธนีย	๑๙๕	พหฺล	๓๖๑
พนฺธฺตา	๑๙๔	พหฺวาพาโธ	๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
พหุทตฺตโก	๑๗๖	พทุธสฺมา ปราเชนติ อณฺณตติถฺยิยา	๓๖๘
พหุณฺติโก	๑๗๗	พทุธสฺมา ปติ	๓๖๙
พหุณฺทิกโก	๑๗๖, ๑๗๗	พทุธสฺส อตฺถาย	๓๗๗
พหุนาริโก	๑๗๗	พทุธสฺส วา ธมฺมสฺส วา สงฺฆสฺส วา	
พหุโล	๑๙๖, ๓๖๐	ทานํ เทติ	๓๘๕
พหุปการา ฆนฺเต ปชาปติ โคตฺมี		พทุธสฺส สีสฺยาเม	๓๗๕
ภควโต	๓๗๙	พทุธานํ	๕๘
พหุปการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร		พทุธิ	๔๔
ปุตฺตานํ	๓๗๙	พทุธิ	๑๘๔
พาราณสี	๓๖	พทุธิโก	๑๘๙
พารส	๒๐๔, ๒๙๖	พทุธเนน ชิตฺมาโร	๓๘๑
พลวา (พลวนฺตุ + ส)	๗๓	พทุโธ	๒๓๘, ๒๙๐, ๓๐๑, ๓๔๕
พาลเทวิ	๑๘๔	พุกฺกขติ	๒๓๒, ๒๔๓, ๒๔๕, ๒๕๐
พาลเญโย	๑๘๓	โพธิสฺสตฺตชาตฺติโย	๑๙๓
พาลเทโว	๑๘๐		
พาลเทวี	๑๘๐	(ภ)	
พาลเทโว	๑๘๐	ภคฺโค	๓๐๑
พาวีสํ	๒๙๖	ภคฺคโว	๑๘๕, ๒๑๕, ๒๙๗
พาวีสติ	๒๐๔	ภควโต ทสฺสนาย	๓๗๘
พาหุสจฺจํ	๑๔๗, ๑๔๙	ภควโต ปจฺจสฺสโสสุํ	๓๗๗
พาฬโห	๓๐๙	ภคณฺทลํ	๓๕๙
พินฺนุ	๒๑๒	ภควติ พฺรหฺมจฺริยํ วสฺติ กุลปฺตฺโต	๓๘๗
พิลลํ	๑๐๘	ภควนฺตานํ	๕๘
พิลลํ	๓๖๐	ภจฺโค	๓๑๘, ๓๓๙
พุชฺฌติ	๒๓๘, ๒๙๐	ภจฺโจ	๙
พุชฺฌเต	๒๓๖, ๒๓๗, ๒๔๑	ภณฺทํ	๖๐, ๑๘๙, ๒๓๗, ๓๕๗
พุชฺฌนฺเต	๒๓๗	ภณฺทาคาริโก	๑๘๘
พุชฺฌิตฺวา	๓๑๗	ภณฺโท	๓๕๗
พุทฺธํ ปุเชติ	๓๘๖	ภณฺติ	๒๓๕

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ภณณ	๒๓๕	ภวตา	๑๔๐
ภณนุติ	๒๓๕	ภวนํ	๒๗๕, ๓๒๕, ๓๔๐, ๓๔๑
ภณยติ	๒๓๕	ภวนฺโต ปุริสา	๓๘๓
ภณยนฺติ	๒๓๕	ภวนฺโต ราชาโน	๓๘๓
ภณาปยติ	๒๓๕	ภวนียํ	๒๘๒
ภณาปยนฺติ	๒๓๕	ภวโน	๓๔๐
ภณาเปติ	๒๓๕	ภโว	๒๗๓
ภณาเปนฺติ	๒๓๕	ภวปารคู	๒๗๙
ภณาหิ	๒๓๕	ภวิตุํ	๓๓๔
ภณตติ	๒๓๕	ภวิตพฺพํ	๒๘๒, ๒๘๓, ๓๑๖
ภณณฺติ	๒๓๕	ภสฺมา	๓๓๐
ภตฺตํ ปาเจติ	๓๘๒	ภาโค	๒๗๕, ๓๓๙
ภทฺทํ ภวโต โหตุ	๓๗๘	ภาซี	๓๔๙
ภทฺทนต์	๑๔๐, ๑๔๑	ภาณุ	๓๖๔
ภทฺทนต์ตา	๑๔๑	ภาณุมฺา	๒๐๑
ภทฺทนต์สฺส	๓๗๕	ภาตริ	๑๑๘
ภทฺททาลิ	๓๖๓	ภาตฺรา	๑๒๒, ๑๒๓, ๑๕๑
ภทฺโท		ภาตฺรานํ	๑๑๙
ภนฺเต	๑๔๐, ๑๔๑	ภาตฺริ	๑๒๒, ๑๒๓
ภพฺโพ	๒๘๓, ๓๓๔	ภาตฺโร	๑๒๑, ๑๒๓
ภยํ	๑๔๓	ภาตา	๑๑๗, ๑๑๘, ๒๙๔
ภยทสฺสณธมฺโม	๒๗๗	ภาตานิ	๑๑๙
ภยทสฺสเน	๒๗๗	ภาตุ	๑๒๐
ภยทสฺสาวี	๒๗๔, ๒๗๗	ภาตฺตสฺส	๑๑๗, ๑๒๐
ภยา มุจฺจติ โส นโร	๓๘๕	ภาตฺตุนํ	๑๑๙
ภยานิ	๑๒๘	ภายามิ โฆรนาคสฺส	๓๙๐
ภวํ	๑๔๐	ภารํ หาเรติ	๓๘๒
ภวติ	๒๓๘, ๒๔๒, ๒๕๕, ๒๖๔	ภารทฺวาโซ	๑๘๐, ๒๙๗
ภวติ, ภวานฺติ	๒๔๒	ภารทฺวาซี	๑๘๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
การทวาชุ	๑๘๐	ภิกขุโยโส มตตตาย	๓๗๘
ภาโว	๒๗๕	ภิกโต	๓๔๔
ภาวโก	๓๒๔, ๓๔๒	ภิกโตสมิ จตุนนํ อาสีวิสานํ โฆรวีสานํ	๓๔๐
ภาสิตํ	๒๙๐	ภิกโม	๓๒๘, ๓๒๙
ภาสนธมโม	๒๗๘	ภูกตํ	๓๔๙
ภาสนสีโล	๒๗๘	ภุมิคโต	๑๕๙, ๒๙๗
ภาสนโน	๒๗๘	ภุมิโต นิคคโต รโส	๓๖๙
ภิกขเว	๕๔	ภุมิสฺส มนุสฺสา จรฺนติ	๓๘๐
ภิกขโว	๕๔, ๖๗, ๖๘, ๖๙	ภุชโค	๒๗๖, ๓๒๑, ๓๓๘
ภิกขุ	๔๓	ภุชชติ	๒๓๒
ภิกขุณี	๔๔, ๔๖, ๑๓๘, ๒๑๙	ภุชชมานสฺส	๓๗๕
ภิกขุณา	๒๙, ๔๓, ๕๘, ๖๒, ๖๘, ๑๒๖	ภุตตวา	๒๘๙, ๓๐๑
ภิกขุโน	๒๙	ภุตตาวี	๒๘๙, ๓๐๑
ภิกขุ ปุถุवासเน	๓๖	ภุตโต	๒๘๙, ๓๐๑
ภิกขุสงฆสฺส ปญฺ อยํ ภควา	๓๗๙	ภุวิ	๔๑, ๑๒๒
ภิกขุสงฆสฺส โภชียมานสฺส คโต	๓๙๑	โภ	๑๓๙, ๑๔๑, ๑๔๒
ภิกขุสงฆสฺส โภตเตสฺส อากโต	๓๙๑	โภคทาโย	๓๕๐
ภิกขุสฺมี	๖๒	โภคินี	๑๓๑, ๑๓๒
ภิกขุสฺส	๓๐, ๓๗๕, ๓๗๘	โภคินา	๑๓๓
ภิกขุ	๔๗, ๔๘, ๖๙	โภคินิ	๑๓๓
ภิกขุณํ	๔๘	โภคิโน	๑๓๒
ภิกขุณํ ฆาสฺสวิหาราย	๓๗๗	โภโค	๓๓๙, ๓๕๐
ภิกขุสุ	๔๙, ๓๙๐	โภชนทาตา	๒๗๔
ภิกขุหิ	๔๙	โภชนียํ	๓๓๓
ภิกโข	๑๙๑	โภชนภุชชโนโต	๓๕๑
ภิตติ	๓๐๕	โภชนภุชชมานโน	๓๕๑
ภิตฺวา	๓๑๕	โภชนภุชชานโน	๓๕๑
ภินฺทติ	๒๓๙	โภชนภุชชิสฺสํ	๓๕๑
ภินฺโน	๓๐๔	โภตตพฺพํ	๓๓๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
โภตตพโพ	๓๒๖	มจฉโร	๓๓๐
โภตตาทา	๓๕๐	มจฉนา	๓๓๖
โภตติมัม	๓๔๖	มจฉโร	๓๓๐, ๓๓๑
โภติ	๑๔๑	มจโณ	๓๓๖
โภตา	๑๔๐	มชชัม	๒๘๔, ๓๑๑
โภโต	๑๓๙, ๑๔๐	มชชเต	๒๓๖, ๒๔๑
โภนต	๑๔๐	มชชทายี	๓๑๑
โภนโต	๑๔๐	มชชนเต	๒๓๖, ๒๔๑
โภวาทิ	๒๑๘	มชฉิมโ	๑๙๓
โภวาทิ นาม	๒๑๘	มณเขมฺมจัม	๑๙๐
(ม)		มณณติ	๒๓๘
มัม	๘๕	มณณเต	๒๔๑
มมงคลัม	๓๖๐	มณณเ	๓๓๘
มคฺคจฺรณโต	๓๕๑	มณฺทณรมโ	๒๓๘
มคฺคจฺรมาโน	๓๕๑	มณฺทณสีโล	๒๓๘
มคฺคจฺรानโน	๓๕๑	มณฺทโน	๒๓๘, ๒๓๙
มคฺคจฺรสี	๓๕๑	มณฺโต	๓๕๗
มฆวา	๘๗	มณิ	๓๖๓
มฆวานา	๙๐, ๙๒	มตฺตัม	๓๕๒
มฆวานัม	๙๐	มตฺตมมรคณจุมพิตวิกสิตุปฺพผลลัม-	
มฆวานเน	๙๐	นาครุกโขปโสภิตกนฺทโร	๑๖๘, ๑๖๙
มฆวานโน	๙๐	มตฺตาทา	๓๕๒
มฆวาสุ	๙๒	มตฺติกามยัม	๒๐๒
มจจุ	๓๓๗	มตฺตยัม	๓๔
มจจุนา	๑๕๐	มตฺตยา	๓๔, ๓๕, ๓๘
มจจฺรายนัม	๓๓๐, ๓๓๑	มตฺตรัม	๓๕๒
มจจฺรียัม	๓๓๑	มตฺตรา	๓๕๒
มจจเรติ	๓๓๑	มติ	๒๘๘
		มติมา	๗๓, ๒๐๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
มโตะ	๓๐๗	มยิ	๘๐, ๘๑
มถียติ	๒๖๐, ๒๖๘	มยฺวโร	๓๖๔
มทนั	๓๒๙	มรติ	๒๖๓, ๒๖๗
มทนียั	๑๙๕, ๒๘๔	มลลั	๓๓๒
มทฺท	๓๖๒	มลลกั	๓๓๓
มธฺวโร	๑๙๙	มลลโก	๓๓๓
มนตพพั	๓๑๓	มลฺโล	๓๓๒, ๓๓๗
มนตยติ	๒๔๑, ๒๕๔	มสฺวโร	๓๖๓
มนตฺ	๓๑๓	มหิ	๑๑๑, ๑๑๒
มนเตติ	๒๔๑	มหตา	๑๑๒, ๓๘๓
มนโท	๒๕๖	มหตา ภิกขุสงฺฆเมณ สทฺธิ ราชคหิ	
มนสา เจ ปทฺฏฺเจณ	๓๘๓	ปาวิสิ	๓๘๓
มนสิ	๑๐๗, ๑๑๐	มหติ	๑๑๒
มนโส	๑๐๘	มหตี	๑๓๙
มนสฺสี	๑๙๙	มหากณฺญา	๑๗๑
มนฺณณั	๒๔	มหากณฺณั	๒๑๒
มนฺสสชาติโย	๑๙๓	มหาเทวี	๑๗๑
มนฺสฺโส	๓๖๖	มหาธนั	๑๗๑
มเนน	๑๐๗, ๑๑๐	มหานที	๑๗๑
มโน	๑๐๘	มหานาโค	๑๗๑
มโนปฺพพจฺจมา	๑๑, ๑๙	มหาปณฺญา	๑๗๑
มโนมยั	๑๐๙	มหาปุริโส	๑๕๗, ๑๗๑
มมึ	๗๑	มหาพลั	๑๗๑
มม	๘๑	มhamุณิ	๑๗๑
มยั	๗๑	มหายโส	๑๗๑
มยฺหิ	๘๑	มหาสิ	๓๖๓
มยฺหิ สປເຕ	๓๗๕	มหาสาโล	๙
มยา	๘๒, ๘๓, ๘๖, ๑๕๐	มหิโนโท	๑๙๑, ๑๙๒
มยายั	๗	มหิโส	๓๖๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
มही	๑๓๗	มานุสสโก, มานุสโส	๑๙๔
มหียติ	๒๖๐, ๒๖๘	มานุโส	๓๖๖
มเหสี	๔๓	มานเนติ	๔๓, ๒๓๒
มโหทธิ	๒๘๗	มายาวี	๑๙๘
มาคธิโก	๑๘๗	มายุโร	๑๙๑
มาโฆ	๑๙๑	มา รฏฐิ วินาส	๓๗๕
มาณโว	๑๘๕	มาริกโข	๓๔๔
มาตร	๑๑๘	มาริโส	๓๔๒, ๓๔๓
มาตรา จ ปิตรา จ อนตรรายติ	๓๗๐	มาโร	๑๙๑
มาตราน	๑๑๙	มาลาการ	๒๗๑
มาตริ	๑๒๒, ๑๒๓	มาลี	๑๙๙
มาตริหิ	๑๑๘	มาลีโก	๑๙๙
มาตรโร	๑๒๑, ๑๒๓	มาส มิสทนต์ ฤชติ	๓๘๖
มาตา	๑๑๗, ๑๑๘, ๑๔๑, ๒๙๔	มาสมิเต	๓๘๖
मतาน	๑๑๙	มาสสุมา ฤชติ โภชน	๓๖๙
มาติโต	๑๒๓	มาหิส	๑๙๑
มาติโต จ ปิตโต จ สุตโร	๓๗๒	มาหิสโก	๑๙๔
มาตุยา	๑๑๗	มาหิโส	๑๙๔
มาตุลาน	๕๔	มิตุโต	๓๔๔
มาตุณ	๑๑๙	มียยติ	๒๖๑
มาถุโร	๑๙๑	มียติ	๒๖๐
มาทิกโข	๓๔๓	มุขนาสิก	๑๕๕
มาทิส	๓๔๓	มุขโร	๑๙๙
มาท	๓๔๓	มุจจณีย	๑๙๕
มานวี	๑๓๗	มุจฉา	๓๓๖
มานสิก	๑๑๐, ๑๘๘	มุชชาโน, มุชชาโย	๑๘๒
มานสิกา	๑๘๘	มุตโตสุมิ มารพนธนา	๑๗๒
มานิโต	๓๔๕	มุทธร	๑๑๖
มานุญญ	๑๙๗	มุญโย	๕๓, ๖๑, ๑๒๖, ๑๓๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
มุนาติ	๒๔๐	ยตร	๑๓๐, ๑๔๔, ๓๕๒
มุนิ	๓๖๒	ยตรภูจิปโต	๑๓, ๓๘๐
มุนินา	๕๘	ยตวาทิกรณเมณั	๓๗๐
มุนี	๖๑	ยโต เขมัม ตโต ภยัม ยโต อสฺสสํ	๓๗๒
มุสโล	๑๘๙, ๓๖๐	ยโต ปณิตตโร วา วิสิฏฺฐตโร วา	๓๗๒
มุโฬห	๓๐๙	ยโต สรามิ	๓๗๐
มูลาลั	๓๖๐	ยโต ปตฺโตสฺมิ	๓๗๐
เมขลั	๓๕๙	ยถาภาวิ	๑๒, ๒๑๘
เมตตฺตา, เมตฺตรา	๓๕๒	ยถียํ	๑๗
เมตฺติ	๓๕๔	ยถาฐุฑฺฒั	๑๕๔, ๑๗๗
เมถุนาเปโต	๑๖๐	ยถตฺตา	๒๑๔
เมธงฺกโร	๑๕๓, ๒๗๒	ยถริว	๑๐
เมธาวิ	๑๓๘, ๑๔๙, ๑๙๘	ยถา	๑๓๐
เมธาวิณี	๑๓๘	ยถา โน ภควา พยากรเยยฺย	๓๗๙
เมธิโย, เมธิฏฺโฐ	๑๔๙	ยทา	๑๔๓, ๑๔๖
เมยฺยั	๒๘๔	ยมาวฺรฺณา	๑๗๑
โมคฺคฺคิริโก	๑๘๙	ยโม	๑๗๑, ๑๙๒
โมคฺคฺคฺลลาโน, โมคฺคฺคฺลลาโยโน	๑๘๒	ยวา ปฏฺิเสเชนฺติ	๓๗๐
โมทิงฺคิโก	๑๘๘	ยสฺมา	๖๓
โมเลยโย	๑๘๓	ยสฺมี	๖๓
โมสฺสลิโก	๑๘๙	ยสฺวา (ยสฺวณฺตุ + สฺ)	๒๐๐
โมหุตฺโต	๑๙๒	ยสฺสา	๓๐, ๓๓
		ยสฺสึ	๑๙๙
		ยสฺโส	๕๙
		ยสฺสั	๓๐, ๓๓
		ยสฺส	๖๓, ๙๘
		ยสฺสินฺทฺริยานิ	๕
		ยเสน	๑๐๗, ๑๑๐
		ยหิ	๑๔๕
(ย)			
ยั	๑๒๘		
ยกุเขน ทินฺโน วโร	๓๘๓		
ยโก	๑๐๔		
ยชนั	๓๑๙		
ยตฺตัม	๓๕๒		

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
ยา	๑๓๖	ยิวาสู	๙๒
ยากุยี่	๑๒๗	ยูไน	๒๑๙
ยาคุ	๔๘, ๖๙	เย	๙๕
ยาโค	๒๗๕	เยน	๕๘
ยาชโก	๓๒๒	เยสึ, เยसान	๙๗
ยาติ	๒๖๘	เยสุ	๕๖
ยาทิโกโซ	๓๔๔	เยหิ	๕๗
ยาทีโส	๓๔๓	โย	๕๘, ๙๕
ยาที	๓๔๓	โย โว อานนุท ฯเปฯ	๓๘๙
ยานิ	๔๘, ๑๒๙	โยคคิ	๒๘๔
ยานิ รูปานิ	๒๑๙	โยชน กุลหิ กโรนโต คจฉติ	๓๘๖
ยาโม	๔๙, ๓๒๙	โยตุต, โยตุรี	๓๕๒
ยาริโส	๓๔๓		
ยารชีว์	๑๕๔, ๑๗๗	(ร)	
ยารณจิธ	๑๙	รกุชิต	๓๒๗
ยาส, ยาสาน	๙๗	รงโค	๓๑๐, ๓๑๘, ๓๓๙
ยาสู	๖๕	รจฉา	๓๓๖
ยิฏฐา	๓๑๙	รชตกาโร	๒๗๑
ยุคนงคัล	๑๕๕	รชนีย	๑๙๕
ยุชฉติ	๒๓๙	รโซหรณ	๒๘๕
ยุชชเต	๒๓๗, ๒๔๑	รณณ	๗๙
ยุชชนเต	๒๓๗, ๒๔๑	รณญา	๗๙, ๑๕๑
ยุตติมา (ยุตติมนตุ + สิ)	๒๐๐	รณญา หโต โปโส	๓๘๓
ยุตุโต	๓๐๒	รณเณ	๘๐
ยุทุโร	๓๑๙	รณโณ	๗๙
ยว	๔๕, ๘๗	รณจ	๓๕๔
ยวานา	๙๐, ๙๑, ๙๒	รณโฑ	๓๕๗
ยวเน	๙๐	รตุโต	๓๖, ๓๐๒
ยวโน	๙๐, ๓๔๘	รตุตี	๔๓, ๖๕

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
รตติ	๖๕, ๓๕๔	ราชา	๙๙, ๑๑๓, ๑๒๙
รตติยา ๒๘, ๒๙, ๓๕, ๔๓, ๖๔, ๖๕, ๑๒๗		ราชานัน	๙๙, ๑๑๒
รตติย์	๓๕, ๑๒๗, ๑๓๑	ราชานโน	๑๑๓, ๑๓๘
รตติโย	๕๓, ๖๙	ราชินี	๘๐
รตตี	๔๘, ๖๙	ราชินี	๑๓๘
รตตีนัน	๔๙, ๖๖	ราชิโน	๗๙
รตตีหิ	๔๙	ราชูนัน	๗๙, ๙๙
รตยา	๓๕, ๓๗	ราชูสุ	๙๙
รตย์	๓๔	ราชูหิ	๙๙
รณ กโรติ	๒๗๑, ๓๘๑, ๓๘๖	ราชูภิ	๙๙
รถการโก	๒๗๓	ราชูสุ	๙๙
รถกาโร	๒๗๑	ราชูหิ	๙๙
รโถ	๓๒๙	รามณียกัม	๑๙๗
รทณ	๓๓๖	ริจฉา	๓๓๖
รณจ	๓๕๕	ริเต สทฐมม	๓๖๙
รมโต	๓๐๘	ริเต สทฐมเมน	๓๖๙
รมนีย	๑๙๕, ๒๘๒	ริเต สทฐมมา กุโต สุขัม ลภติ	๓๖๙
รมิตพพ	๒๘๒	รุจฉา	๓๓๕
รมิโต	๓๒๒	รุจิ	๓๖๓
รหิตา มาตุขัม	๓๖๙	รุจิม	๗๓
รหิตา มาตุเชน วา รหิตา มาตุชา		รุทโท	๓๕๖
ปุณณ กตวา ผลํ เทติ	๓๖๙	รุทโต ทารกสส ปพพชิ	๓๘๘
ราโค	๒๗๖, ๓๑๐, ๓๓๙	รุทนต์สมี ทารเก ปพพชิ	๓๘๘
ราช	๑๒๙	รุณธติ	๒๓๙
ราชคหิโก	๑๘๖	รุณธิติ, รุณธิตี, รุณธติ, รุณธิติ	๒๓๙
ราชปุริโส	๑๕๓	รุณโน	๓๐๔
ราชปุตุโต	๑๕๓, ๑๖๐, ๑๙๔	รุปี	๑๒๘
ราชปุตุตโก	๑๙๔	รุปี ปสสติ	๓๘๑
ราชภย	๑๖๐	รูปสญญา	๑๖๐, ๒๙๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
รูปสส	๖๑	ลวณั	๓๔๐, ๓๔๑
รูปา	๖๑	ลวโน	๓๔๐
รูปานิ	๑๒๘	ลหุเมสสติ	๑๗
รูปิยมยั	๒๐๑	ลาวโก	๓๒๔, ๓๔๒
รูปเป	๖๑	ลาเวติ	๒๖๔
รูปเณ	๕๘	ลิตโต	๓๐๒
เร อเร	๑๓๐	โลภนีเยหิ ธมเมหิ สุทุโธ	๓๗๒
โรโค	๒๗๔, ๓๓๙	โลโม	๓๒๘
โรจเต	๒๔๑	โลหิตจนฺทนั	๑๕๗
โรจนธมโม	๒๗๙	โลกวิทู	๓๒๑
โรจนสีโล	๒๗๙	โลกานุกมฺปาย	๓๗๗
โรจโน	๒๗๙	โลกิโก	๑๙๐
โรโม	๓๒๘		
โรสนธมโม	๒๗๘	(ว)	
โรสนสีโล	๒๗๘	วสีโก	๑๘๘
โรสโน	๒๗๘	วกุกั	๓๕๙
โรหิณฺณโย	๑๘๒	วกุกลั	๓๕๙
		วกุขาม	๒๕๓
(ล)		วกุขามิ	๒๕๓
ลณฺโฑ	๓๕๘	วกุเขถ	๒๖๖
ลจฉา	๓๓๖	วจฉา	๓๓๖
ลหุธั	๓๐๑	วจฉาโน	๑๘๑
ลหุโธ	๓๑๙	วจฉาม, วจฉามิ	๒๕๓
ลพฺภติ	๒๖๖	วจฉายโน	๑๘๑
ลพฺภเต	๒๓๖, ๒๓๘, ๒๔๑, ๒๖๖	วจนฺมหา	๖๐
ลพฺภนฺเต	๒๔๑	วจสา	๓๑, ๑๐๗, ๑๐๙, ๑๘๘
ลภติ	๒๖๕	วจสี	๑๑๐
लग्नั	๓๓๖	วขุขั	๒๘๔
ลภิตฺวา	๓๑๕	วขุขามิ	๒๕๙, ๒๖๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
วชฺเชมิ	๒๖๓	วมฤ	๓๔๖
วชฺฌา	๓๓๕	วยสา	๑๐๗
วชิรํ	๓๕๖	วราริสฺสยํ	๒๑๙
วเช คาโว พุหนฺติ	๓๘๐	วรฺุณึ	๑๓๗
วชฺฌมเกโร	๑๘๕	วรฺุณฺณานึ	๕๔
วชฺฌนธมฺโม	๒๗๙	วลฺลฺุโร	๓๖๓
วชฺฌนสึโล	๒๗๙	วลฺโล	๓๖๐
วชฺฌนโน	๒๗๙	วาจํ ภาสตี	๓๘๖
วชฺฌมมานโน	๒๘๘	วาจสิกํ	๑๑๐, ๑๘๘
วตฺตํ	๓๕๒	วาตีโก	๑๘๙
วตฺตตรา	๑๒๒	วาทโก	๒๙๘
วตฺตตริ	๑๒๒	วาทิตฺตํ	๓๕๓
วตฺตํ	๓๓๔	วาโม	๓๒๘
วตฺถํ	๓๕๕	วายุ	๓๔๙
วตฺถเวตฺถ	๘	วาโยสเมน	๑๐๙
วตฺถิกํ	๑๘๙	วาริตฺตํ	๓๕๓
วตฺถียติ	๒๓๓	วารฺุณึ	๑๘๔
วตฺถุตฺตยํ	๓๗	วาโร	๓๒๔
วตฺรํ	๓๕๒	วาลํ	๓๖๐
วธโก	๓๑๑	วาลิ	๒๘๗
วธฺ	๔๓, ๔๕	วาสวํ	๑๘๑
วธฺ	๔๖	วาสวิ	๑๘๓
วธฺยา	๒๘, ๔๕, ๖๔	วาสวี	๑๘๑
วธฺยํ	๑๒๗	วาสโว	๑๗๑, ๑๘๑
วธฺโย	๔๕, ๔๘, ๖๙	วาสาโต	๑๙๒
วโธ	๓๑๑	วาสิฏฺฐํ	๑๘๐
วนโต	๓๐๖	วาสิฏฺฐี	๑๘๐
วเน หตฺถิโน จรณฺติ	๓๘๐	วาสิฏฺฐโ	๑๕๕, ๑๘๐, ๒๑๓,
วณฺโ	๓๕๗		๒๑๕, ๒๓๑ ๒๙๗, ๓๑๕

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
วาสิยา กฏจํ ตจฉติ	๓๘๐	วินา พุทฺธิ	๓๖๙
วาสุเทวี	๑๘๐	วินา พุทฺธเณ	๓๖๙
วาสุเทวี	๑๘๐	วินายโก	๒๗๓
วาสุเทโว	๑๘๐	วินา สทฺธมฺมา	๓๖๙
วาโห	๓๒๔	วินา สทฺธมฺมํ	๓๖๙
วิกตติ	๓๔๗	วินา สทฺธมฺเมน	๓๖๙
วิกตยา	๓๕	วิปตฺติ	๓๔๗
วิกตยํ	๓๕	วิปุลตฺตา	๓๗๔
วิกल्มฺโข	๑๗๖	วิพฺภนฺโต	๓๐๕
วิคฺคโห	๒๕	วิภจฺฉา	๓๓๗
วิจฺฉา	๓๓๖	วิภา	๓๓๗
วิจิกิจฺฉา	๓๓๗	วิภู	๒๗๖, ๓๓๗
วิจิตฺตายติ	๒๓๑, ๒๓๓	วิภูสณฺธมฺโม	๒๗๙
วิวิจจ	๓๑๓	วิภูสณฺสีโล	๒๗๙
วิวิจฺเจว กามเมหิ อกฺขเลหิ ธมฺเมหิ	๓๗๒	วิภูสโน	๒๗๙
วิชฺชา	๓๓๕	วิยคฺคํ	๒๕
วิชฺชาจรณํ	๑๕๖	วิโย	๓๓๘
วิชฺฌติ	๒๓๘, ๒๓๙	วิรตฺยา	๓๕
วิชานนสีโล	๒๘๐	วิรตยํ	๓๕
วิญญู	๒๘๐, ๒๘๑	วิวิตฺโต	๓๐๒, ๓๐๓
วิตถฺนโห	๓๕๗	วิวิตฺโต ปาปกา ธมฺมา	๓๗๒
วิทาลํ	๓๖๐	วิเวโก	๓๓๙
วิทิตพฺพํ	๓๑๗	วิสํ คิลติ	๓๘๑
วิทิตโต	๓๔๕	วิสชฺชา	๓๓๕
วิฑูโร	๓๖๓	วิสโต	๓๐๘
วิทฺถนคฺคมิตติ	๑๙, ๒๑	วิสสญฺโฆ	๓๐๐
วินยา, วินยํ, วินเยน ปุจฺฉนฺติ	๓๗๓	วิสาลกฺโข	๑๗๖
วินโย	๒๗๓, ๓๘๙	วิสฺสุทฺธยติ	๒๓๖
วินา พุทฺธสฺมา	๓๖๙	วิสฺสุทฺธายติ	๒๔๒

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
วิหาโร	๑๓๐, ๒๗๕	เวทนา	๒๘๙
วิหารมุสิกัม	๑๕๖	เวทลลัม	๑๙๖, ๒๑๙
วิมัสติ ๒๓๒, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๖, ๒๔๘		เวทลลลา	๓๗๓
วีสัม	๒๐๘	เวทลเลน	๓๗๓
วิหโย ลุณาติ	๓๘๖	เวทิตพพัม	๓๑๗
วีนัม	๖๕	เวทิสโส	๑๙๑
วีนาย ๒๙, ๖๖, ๑๐๗, ๒๓๕		เวทุโร	๓๖๓
วีสติ	๒๐๔, ๒๐๘	เวทเวโร	๑๘๕
วุจจติ	๒๕๖, ๒๖๖	เวนเตยยัม	๑๓๘
วุจจเต	๒๓๖, ๒๖๖	เวนเตยโย	๑๕๓, ๑๘๒, ๒๑๓, ๒๑๕
วุจจนเต	๒๓๖		๒๑๘, ๒๒๐
วุชฺชตมเต	๒๓๘	เวนยิโก	๑๘๗
วุชฺชโต	๓๐๑, ๓๒๐	เวปถุ	๓๔๖
วุตฺตัม	๓๐๒	เวปุลลัม	๑๔๗, ๑๔๙
วุตฺโถ	๓๐๐	เวมตฺติโก	๒๑๗
วุตฺตยสส	๒๑, ๒๒	เวยยากรณิกโก	๑๘๗, ๒๑๖
วูทิกฺขติ	๑๗	เวยยากรโณ	๑๙๒, ๒๑๖
วูยฺหติ	๒๕๖	เวยยาวจโณ	๒๑๖
วูลฺหติ	๒๕๖	เวสมัม	๑๙๗
วูสฺสติ	๒๕๖	เวสยิโก	๒๑๖
วูสฺสิตัม	๓๐๐	เวสสนตโร	๒๗๒, ๒๘๐
วูสฺสิตโต	๒๘๙	เวสสภุ	๔๓, ๑๓๒
วูสฺสิตวา	๒๘๙	เวสสภุโว	๕๔
วูสฺสิตาวี	๒๘๙	เวสสวณโณ	๑๙๒
เวณิกโก	๑๘๘	เวสสามิตฺโต	๑๘๐
เวณุ	๓๖๕	เวสสามิตฺตี	๑๘๐
เวตฺตัม	๓๕๓	เวสสามิตฺตัม	๑๘๐
เวตฺตรัม	๓๕๓	เวฬุการรณการ	๑๕๖
เวทนตฺตณัม	๑๙๗	เวฬุวเน อนฺตรหิตโต	๓๗๐

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
โว เทเสสสามิ	๓๗๘	สเก	๙, ๑๒๕
โว	๘๔, ๘๖, ๑๓๐	สโก	๑๐๔, ๑๐๕, ๑๒๕
(ส)		สข	๖๖
สยฺยตุตฺ	๑๖	สขา	๒๖, ๖๖, ๑๑๓, ๑๑๔
สยฺยโค	๑๖	สขานํ	๑๑๒
สํวจนฺเร โภชนํ ภูณฺชติ	๓๘๖	สขานโน	๑๑๓
สํวจนฺโร	๑๙๒	สขารํ	๑๑๖
สํวรตฺ	๓๕๓	สขารานํ	๑๑๖
สํวรตรํ	๓๕๓	สขาโย	๑๑๔
สํวุณาติ	๒๔๐	สขาเรสุ	๑๑๕
สํวโนติ	๒๔๐	สขาเรหิ	๑๑๕
สํสฺมฺโจ	๓๐๐	สชิ	๖๖
สํสํารํ	๖๒	สชินา	๑๑๕, ๑๕๑
สํสํารทุกฺขํ	๒๙๗	สชินโน	๖๘, ๑๑๔, ๑๑๕, ๓๘๓
สํหาโร	๑๓๐	สชิสุส	๖๘, ๑๑๕
สกํ	๑๒๕	สชี	๖๖
สกกเต	๒๓๘	สชีนํ	๑๑๕, ๑๑๖
สกกโต	๑๑๑	สเช	๖๖
สกกําริโต	๓๔๕	สคฺคาย คจฺจนฺติ	๓๗๘, ๓๗๙
สกกํารณ วสฺติ	๓๘๔	สงฺกนฺโต	๓๐๕
สกกํารो	๑๑๑	สงฺกปฺปิโต	๓๔๔
สกกโก	๓๐๕, ๓๓๔, ๓๗๘	สงฺกิโต	๓๒๒
สกกฺกํ กโรติ	๓๘๖	สงฺโกจฺจนํ	๓๓๖
สกกมนฺธาตุ	๑๒๐	สงฺโข	๑๕๕, ๒๗๖, ๓๒๑, ๓๓๘
สกกฺยปฺตติ	๑๘๔	สงฺขโต	๓๑๑
สกกฺยปฺตติโก	๑๘๔	สงฺขปณฺวํ	๑๕๕
สกกสฺส อุปฺปชฺฌายสฺส สิลชฺชเต	๓๗๕	สงฺขาโร	๓๑๒
สกา	๑๒๕	สงฺโก	๓๑๘, ๓๓๙
		สงฺคณฺนิการมตา	๑๙๗

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สงฆสส อตถาย	๓๗๗	สตตสุ	๕๐
สงฆิ	๑๘๔, ๑๘๙	สตตหิ	๕๐, ๒๑๓
สงฆิโก	๑๘๙	สตตทาหิ	๒๒๐
สงฆเ โคตมิ เทหิ	๓๙๐	สตตตุ	๓๖๑
สงฆเ ทินเน มหปผลิ	๓๙๐	สตถ	๑๒๙
สงฆเ ทินเน อหยเเว		สตถิ	๓๕๕
ปูชิตอ ภวิสสามิ	๓๙๐	สตถิริ	๑๒๒, ๑๒๓
สงโฆ	๒๘๑	สตถา	๘๔, ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๒๙
สงจ	๓๓๗, ๓๗๔		๑๔๑, ๒๘๒, ๒๙๔
สเจ มั สมโณ โคตโม นาลปิสุสตี	๓๘๙	สตถาน	๑๑๙
สชชา	๓๓๕	สตถาริ	๑๑๗
สญชานนโก	๓๔๒	สตถารา	๒๙, ๑๒๒, ๑๕๑
สญชานน	๔๓๐	สตถาราน	๑๑๘
สญฉินโน	๓๐๔	สตถาเรหิ	๑๑๘
สญญตติ	๑๖	สตถาโร	๑๒๑
สญโณโค	๑๖	สตถุ	๑๒๐
สญจ	๒๐๘	สตถุสส	๑๑๗, ๑๑๘
สญโจ	๒๐๒	สตถุน	๑๑๙
สญโ	๓๕๗	สตสุมา พนโร นโร	๓๗๓
สต	๑๑๐, ๒๑๐, ๒๑๑, ๒๑๒, ๓๓๔	สตัญโจ	๑๔๙
สตตโคธาวริ	๑๕๘, ๑๕๙	สติม	๕๒
สตถจ	๑๑๐	สติมต	๗๕
สตต	๗๘	สติมติ	๗๔
สตตติ	๒๐๘	สติมตี	๑๓๙
สตตธา	๒๑๓	สติมโต	๗๔
สตตทน	๓๔, ๕๐, ๒๐๒	สติมนโต	๗๕
สตตโม	๗๙, ๒๐๒	สติมสส	๕๒
สตตริ	๒๐๘	สติมมา (สติมนตุ + ส)	๕๒, ๗๓, ๗๔
สตตสตี	๒๐๙, ๒๑๐	สติโย	๑๔๙

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สเดน วา พนฺโธ นโร	๓๗๓	สพฺพรตฺติโสภโณ	๑๕๙
สโต	๓๒๒	สพฺพสฺมา	๖๓, ๑๔๓
สทตฺถปสุโต	๑๘	สพฺพสฺมี	๖๓, ๑๔๔
สทฺทํ สฺสุมฺมาติ	๓๘๑	สพฺพสฺสํ	๓๓, ๑๐๕
สทฺทลํ	๓๖๐	สพฺพสฺส	๖๓, ๙๘
สทฺธมฺมมณฺเฑย	๑๑๐	สพฺพสฺสา	๓๓, ๑๐๕
สทฺธา	๓๓๕	สพฺพเสฏฺโฐ	๒๑๙
สทฺธารณํ	๑๗๒	สพฺพเสยฺโย	๒๑๙
สทฺธาย	๒๙, ๑๐๗	สพฺพโส	๑๙, ๖๐
สทฺธีธ	๖	สพฺพา	๑๓๗
สทฺโธ	๒๐๑	สพฺพานิ	๔๖
สทา	๑๔๗	สพฺพาย	๓๓
สนตฺตโต	๓๐๒	สพฺพาวิฑฺฒานุกฺกมฺมยเต	๙
สนตฺนตสฺส	๑๕	สพฺพาสํ	๓๑, ๓๓
สนฺเตหิ	๑๑๐	สพฺพาสํ, สพฺพาสานํ	๙๗
สนฺโต	๑๑๐, ๑๑๑, ๒๖๑, ๓๐๖	สพฺพาสุ	๖๕
สนฺทิกฺกุจฺจํ	๒๕	สพฺเพ	๕๘, ๙๕, ๙๖
สนฺธิ	๒๘๗, ๒๘๘	สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺทสฺส	๓๙๐
สนฺนทฺโธ	๓๐๙, ๓๑๙	สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน	๓๙๐
ส ปณฺณวา	๑๒, ๒๑๙	สพฺเพน	๕๘
สพฺพํ	๑๒๘	สพฺเพสํ, สพฺเพสานํ	๕๗, ๙๗
สพฺพโก	๑๐๔	สพฺเพสุ	๕๖
สพฺพตฺถ	๑๐๒, ๑๔๔, ๒๘๕, ๓๘๗	สพฺเพหิ	๕๗
สพฺพตฺร	๑๔๔	สพฺโพ	๔๘, ๕๙, ๙๕, ๑๐๕
สพฺพโต	๑๔๓	สพฺภาโว	๑๑๐
สพฺพตฺตตา	๒๑๔	สพฺภิ	๑๘, ๑๑๐
สพฺพถา	๒๑๔	สพฺภิเรว	๑๘, ๑๑๐
สพฺพทา	๑๔๓, ๑๔๖, ๑๔๗	สพฺภูโต	๑๑๐
สพฺพธิ	๑๔๔	สภา	๓๓๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สมคฺครติ	๓๐๗	สมุทฺทิกฺกุจฺ	๒๕
สมคฺครโต	๓๐๗	สมุทฺโท	๓๕๕
สมชฺชา	๓๓๕	สเมตายสฺมา	๕
สมณํ	๓๔๐	สยมปตฺติตปณฺณปฺปผผล-	
สมณพฺรหฺมณา	๑๕๒, ๑๗๑	วายุโตยาหารา	๑๖๒
สมณสฺส	๖๓	สยมกฺ	๔๓, ๔๕
สมณสฺส โรจเต สจฺจํ	๓๗๔	สยมกฺ	๔๖
สมณสฺส จีวรํ ททาติ	๓๗๔	สยมกฺนา	๔๕, ๑๒๖
สมณานํ อีสฺสยนฺติ	๓๗๖	สยมกฺโน	๒๘, ๔๕, ๔๘, ๖๘
สมโณ	๓๔๐	สยมกฺโว	๕๔, ๖๗, ๖๙, ๑๓๓
สมณฺจคฺโต	๒๙๑	สยมกฺสุส	๓๐, ๖๘
สมณวิปสฺสนํ	๑๕๖	สยมกฺ	๔๖, ๕๙, ๖๙, ๒๗๖, ๓๓๗
สมโณ	๑๕๖, ๓๒๙	สยมกฺโว	๖๙
สมนํ	๓๓๐	สยมกฺหิ	๔๖
สมปฺนฺนสฺสโส	๑๖๑	สยิตํ	๓๒๗
สมปาทีโต	๓๔๔	สยิตพฺพํ	๓๒๖
สมปฺณฺโณ	๓๐๓	สรณฺงกโร	๒๗๒
สมพลํ	๓๖๑	สรติ	๒๖๓, ๒๖๗
สมโพโธ	๒๗๕	สรมหา	๖๐
สมภินฺโน	๓๐๔	สรมาโน	๒๙๔
สมมโต	๓๔๔	สริตา	๒๗๔
สมมทญฺญา	๑๗	สรีโต	๓๒๒
สมมา ฌมฺมํ วิปสฺสโต	๑๑	สลฺลํ	๓๓๑, ๓๓๒
สมาโน	๒๖๑	สลฺลวิทฺโธ	๑๕๙, ๒๙๗
สมิทฺธานํ	๓๗๕	สลฺลาโณ	๓๓๒
สมิปปํ สทฺธมฺมํ	๓๗๑	สลฺยํ	๓๓๑, ๓๓๒
สมิปปา คามา	๓๗๑	สวานํ	๓๔๐, ๓๔๑
สมิเปน สทฺธมฺเมน	๓๗๑	สวโน	๓๔๐
สมุทฺททายติ	๒๓๑, ๒๔๒	สวสฺส	๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สวาขยาโต	๒๕	สาทิโย	๑๔๘
สวาคตํ	๓๗	สาทิโส	๓๔๓
สวาคตํ ภวโต โหตุ	๓๗๘	สาทิ	๓๔๓
สวาคตฺนเต มหาราช	๓๘๕	สาธิฏฺโฐ	๑๔๘
ส เว กาสาวมหรติ	๑๒	สารุกการี	๒๗๗, ๒๗๘, ๒๗๙, ๓๔๙
ส เว มุนิ	๑๒	สารูติ	๗, ๑๕
สวาลปโก	๑๘๑	สามโก	๓๔๒
สวาลปกี	๑๘๑	สามณณํ	๑๔๗, ๑๔๙
สวาลปกํ	๑๘๑	สามณเโร	๑๘๕
สวาลโย	๒๕	สามา นารีสฺส ทสสนียตมา	๓๘๘
ส สมานกาโมปิ	๑๒	สามเณ	๓๒๙
ส สีลวา	๑๒, ๒๑๙	สายณฺหสมเย อาคโต	๓๙๑
สทสฺสํ	๒๑๐, ๒๑๑	สาริกฺโข	๓๔๔
สทสฺसानํ	๓๔	สารีปุตฺตโมคฺคฺคฺลลานา	๑๕๒, ๑๗๑
สทสฺเสน สมํ มิตา	๓๘๓	สารีปุตฺโต	๑๕๒, ๑๗๑, ๓๖๙
สทสา กมฺมสฺส กตฺตาโร	๓๘๙	สารีริกา	
สหายตา	๑๙๕	สารีโร	๓๔๓
สหปิ คคฺเคน สงฺโฆ อุปฺโสถํ		ศาลากิโก	๑๘๙
กเรยฺย	๓๘๖	ศาลาย	๒๙, ๓๖๙
สหยตฺนํ	๒๙๖	ศาลิยวํ, -ยวา	๑๕๗
สา	๑๓๖	ศาลิลาโว	๓๕๐
สากจฺฉา	๓๓๖	สาวชฺชานาวชฺชํ -ชา	๑๕๗
สากฺกฺโก	๑๘๖	สาวตฺถิยํ วิหฺรติ เขตฺวเน	๓๘๐
สากโล	๑๙๒	สาวตฺถิโก	๑๘๗
สากฺกนิกมาคฺวิกํ	๑๕๖	สาสโปริว	๑๘
สาคจฺฉา	๓๓๖	สาหุ	๙
สาคโร	๑๙๒	สิกฺโข	๑๙๑
สากฺกฺวาน	๑๘๑	สิชฺฌติ	๒๖๖
สากฺกฺยายโน	๑๘๑	สิชฺฌเต	๒๖๖

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สิตโต	๓๐๓	สุคคโห	๒๕
สิทฺโธ	๓๑๙	สุคโต	๒๙๑, ๓๐๗
สินธุโร	๓๖๓	สุคติ	๓๐๗
สินธุปาโย	๓๕๐	สุคฺตุโต	๓๐๒
สิทฺพติ	๒๓๘, ๒๓๙	สุคโท = สุคโต	๙
สียา	๒๖๑, ๒๖๕	สุจฉนฺโน	๓๐๔
สิรสา	๑๐๗	สุจิ	๓๖๓
สิรสี	๑๐๗, ๑๐๙	สุจิมมา (สุจิมินฺตฺ + สี)	๒๐๐
สิโร	๑๐๘	สุจิโร	๒๐๐
สิโรรุโห	๑๐๙	สุณิสสา	๓๖๖
สีขมายิ	๔๖	สุตฺตํ	๓๕๒, ๓๗๓
สีตาลุ	๑๙๖	สุตฺตฺนตฺติโก	๑๘๗
สีมา	๓๒๙	สุตฺตา	๓๗๓
สีลปณฺณํ	๑๕๖	สุตฺเตน	๑๘๘, ๓๗๓
สีลวนฺโต	๗๓	สุตฺโต	๓๔๔
สีลวนฺตสฺส	๗๒	สุตฺวา	๒๙๓
สีลวา (สีลวนฺตฺ + สี)	๗๒	สุตฺวาน	๒๙๓
สีสํ	๓๖๖	สุนฺทรคฺคฺนฺธิ	๑๗๖
สีสิโก	๑๘๖	สุนฺทรา อาวุโส อิเม อาชีวิกา	
สี	๑๓๐	ภิกฺขุสุ อภิวาเพนฺติ	๓๙๐
สุ	๑๓๐	สุปิโน	๒๙๑
สุกํ	๓๕๖	สุมฺโภติ	๒๓๙
สุกฺโข	๓๐๕	สุเมธโส	๑๙๘, ๒๑๘
สุกรํ	๒๙๒, ๓๒๗	สุโม	๓๓๘
สุขํ	๔๔	สุรภิกคฺคฺนฺโธ - คฺนฺธิ	๑๗๖
สุขการิ	๔๖	สุริโส	๓๖๖
สุขตฺถํ	๖๓	สุวณฺณํ เต ธารยเต	๓๗๕
สุขเสยฺยํ	๒๑๘	สุวณฺณกาโร	๒๗๑
สุขาย	๖๒, ๓๗๗	สุวณฺณธเรหิ	๒๑๘

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
สุวรรณวณโณ	๑๖๑	โส ปุริสํ ตํ ปุริสํ กาเรติ	๓๘๑
สุวรรณณน อภิรุโป	๓๘๔	โส ปุริโส เตน ปุริเสน กาเรติ	๓๘๑
สุวานโน	๓๔๘	โส เตน สททํ สุนาติ	๓๘๐
สุวรรณณิกํ	๑๘๙	โสกริ	๑๙๑
สุวุปสนตํ	๒๕	โสโก	๓๓๙
สุสสโย	๒๙๒	โสจเต	๒๔๑
สุสิโร	๑๙๙	โสจิมํ	๑๙๗
สุสุ	๓๔๘	โสเจโย	๑๘๓
สุสสุสติ	๒๓๒, ๒๔๔	โสโณ	๓๔๘
สุหาโร	๑๓๐	โสตุํ	๒๙๒
สุกริโก	๑๘๘	โสภเต	๒๔๑
สุทโก	๓๔๒	โสมนสฺสํ	๒๑๖
สุทนํ	๓๔๐	โสมาตี	๑๓๘
สุทโน	๓๔๐	โสโม	๑๓๘, ๑๙๒, ๓๒๘
เสโก	๓๓๙	โสวณณมยํ	๒๐๑
เสฏโฐ	๔๕, ๑๔๘	โสหขํ	๑๔๗, ๑๔๙
เสติ	๒๖๔	โสฬส	๒๐๓, ๒๐๔, ๒๙๖
เสตุ	๓๖๕		
เสตุนา	๕๔	(ห)	
เสตุนโน	๒๘	หญญเต	๒๓๗
เสมหิโก	๑๘๙	หญญนเต	๒๓๗
เสยยา	๓๓๕	หญ	๓๖๔
เสยโย	๑๔๘	หตถสฺสรณปปตฺติกา	๒๐๗
เสยโย เม อตฺโถ	๓๗๙	หตถิกฺขนฺธา	๓๗๒
เสว	๑๒๙	หตถิกฺขนฺธา สงฺกเมยฺย	๓๗๒
เสโว	๑๙๒	หตถิโก	๑๘๖
โส	๕๙, ๙๕	หตถินา	๒๓๕
โส-คณฺธิกํ	๒๑๒	หตถินี	๑๓๘
โส ปุริโส ตสฺส ปุริสสฺส กาเรติ	๓๘๑	หตถิโย	๑๙๓

ศัพท์	หน้า	ศัพท์	หน้า
หตฺถะสุ ปิณฑาย จรฺนติ	๓๙๐	หิมวตา (ปณฺจ มหานทีโย ปภวนฺติ)	๓๖๘
หโต	๓๒๒	หิมวนฺโต	๕๒
हनฺนติ	๒๓๕	หิมวา	๕๒
หนถ	๒๓๕	หิโม	๓๒๙
हनฺยติ หนฺยฺนติ	๒๓๔, ๒๓๕	หีนโก	๑๐๕
หนาเปติ	๒๓๔, ๒๓๕	หีนปณฺตี - ตา	๑๕๗
หนาปยติ หนาปยฺนติ	๒๓๔, ๒๓๕	หียติ	๒๖๐
หเนติ	๒๓๔	หุตฺวา, หุตฺวาวิ หุโต	๒๘๙
หเนนฺติ	๒๓๕	เห	๑๓๐
หนตพฺพิ	๓๑๓	เห อเห	๑๓๐
หนตุํ	๓๑๓	เห สข	๓๘๓
หนิตุํ	๓๒๒	เห สขิโน	๓๘๓
หนฺเต มยฺหเมว	๓๗๕	เหฏฺฐิโม	๑๙๓
หวนํ	๓๔๐, ๓๔๑	เหตํ	๕
หวโน	๓๔๐	เหตเว	๕๔, ๖๗
หสิตํ	๒๙๐	เหตโว	๕๔, ๖๗, ๓๘
หาติ	๒๖๘	เหตุ	๓๖๕
หารี	๓๓๔	เหตุนา	๕๔, ๑๗๙, ๓๗๒
หาลิทฺถํ	๑๙๐	เหโม	๓๒๘
หาวิโก	๓๔๒	เหยฺย	๒๘๔
หิ	๑๓๐	เหหิตติ เหหินฺติ	๒๕๒
หิตกฺกโร	๒๗๓	โหติ	๒๔๒, ๒๕๒, ๒๖๓, ๒๖๔
หิตํ ภวโต โหตุ	๓๗๘	โหนฺติ	๒๔๒, ๒๕๒
หิตตฺถํ	๖๓	โหตุ	๒๕๕
หิตฺวา	๓๑๕	โหโม	๓๒๘
หิตาย	๖๒, ๓๗๗	โหหิตติ	๒๕๒
หิรณฺยสุวณฺณํ - ณา	๑๕๗	โหหินฺติ	๒๕๒

บรรณานุกรม

- อัศววงศ์สเถระ, พระ. สัททนีติปกรณ์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๑.
_____, (พระมหานิมิตร ธรรมสารและนายจำรูญ ธรรมดา แปล) สัททนีติ ธาตุมาลา
กรุงเทพมหานคร, ไทยรายวันการพิมพ์, พฤษภาคม ๒๕๔๖.
- _____, (พระมหานิมิตร ธรรมสารและนายจำรูญ ธรรมดา แปล) สัททนีติ ปทมาลา
กรุงเทพมหานคร, ไทยรายวันการพิมพ์, พฤษภาคม ๒๕๔๖.
- _____, (พระมหานิมิตร ธรรมสารและนายจำรูญ ธรรมดา แปล) สัททนีติ สุตตมาลา
กรุงเทพมหานคร, ไทยรายวันการพิมพ์, พฤษภาคม ๒๕๔๖.
- กัจจายนะ, พระ. กัจจายนพยานุกรณ, กรุงเทพมหานคร; วริยะวัฒนาโรงพิมพ์, ๒๕๔๐.
- กลุ่มศึกษานิรุทธศาสตร์, คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร
โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- _____, คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬา
ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- จตุรงค์พล, มหาอำมาตย์, (พระศรีสุทธิพงษ์ ปรวิรรต). อภิธานปทีปิภาฎีกา,
กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์เทคนิค, ๒๕๔๐.
- ชนกาภิวัธะ, พระ, (พระนันทะ ศากยวงศ์ แปล) ปาลิสิกขาและสัททสังเขป, ลำปาง;
ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, ๒๕๒๙.
- _____, (พระศรีสุทธิพงษ์และคณะแปล) กัจจายนะชั้นพื้นฐาน, กรุงเทพมหานคร, มูลนิธิ
หลวงพ่อดัดปากน้ำจัดพิมพ์, ไม่ปรากฏโรงพิมพ์และปีที่พิมพ์
- ธรรมกิตติ, พระ, (พระคันธสาราภิวัธะ ชำระ), พาลาวตาโร, ลำปาง: จิตวัฒนาการพิมพ์,
๒๕๔๑.
- พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระสังฆราช, บาลีไวยากรณ์, กรุงเทพมหานคร;
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระวันรัต, สมเด็จพระสังฆราช (จิต อุตมมหาเถระ), มุลน้อยอาศัยมุลใหญ่, กรุงเทพมหานคร;
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระวันรัต, สมเด็จพระสังฆราช (วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑), สังคีตยวงค์, ฉบับพิมพ์เนื่องในงาน
พระราชทานเพลิงศพพระอุปัชฌาย์คุณูปมาจารย์, กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์ศิวพร,
๒๕๒๑.

พุทธอัปปิยะ, พระ. **ปทรูปลัทธิ**, ฉบับวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง, กรุงเทพมหานคร; เฉลิมชาญ
การพิมพ์, ๒๕๒๖.

เวทย์ วรญาณ, พระมหา. **แบบเรียนบาลีไวยากรณ์**, นครปฐม; โรงพิมพ์สถาบันพัฒนา
การสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

กัจจายนะเบื้องต้น, นครปฐม, โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัย
มหิดล, ๒๕๓๙.

ปทรูปลัทธิเบื้องต้นเล่ม ๑-๒, นครปฐม, โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

สมใจ ปณฺหาทีโป, พระมหา. **ปทรูปลัทธิ แปล**, กรุงเทพมหานคร; ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิทักษ์
การพิมพ์, ๒๕๒๘.

สัทธัมมโชติปาละ, พระ. **กัจจายนสูตรตนิเทศ** (พระมหานิมิตร ปรีวรต), กรุงเทพมหานคร;
โรงพิมพ์ไทยรายวัน, มิถุนายน ๒๕๔๕.

สิริมงคลอาจารย์, พระ. **สังขยาปภาสกฏีกา**, จังหวัดลำปาง; ฉบับวัดท่ามะโอ, ไม่ปรากฏ
โรงพิมพ์, ๒๕๒๕.

เสรี จิตฺตโสภี, พระมหา. **ตอบปัญหาบาลีพิเศษ อรรถกถาและธรรมบทภาค ๑**,
กรุงเทพมหานคร; บริษัทธรรมสาร, ๒๕๓๑

นมตฺถุ รตนตฺยสฺส
อิมินา กตปฺญเณน

ปริชาโนติ นามโก
สพฺพญฺญสฺมิ อนาคเต.

